QUINTI HORATII FLACCI OPERA

INTERPRETATIONE ET NOTIS ILLUSTRAVIT

LUDOVICUS DESPREZ

CARDINALITIUS SOCIUS AC RHETOR EMERITUS,

JUSSU

CHRISTIANISSIMI REGIS,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI

AC SERENISSIMORUM PRINCIPUM

BURGUNDIÆ, ANDIUM, BITURIGUM.

TOMUS SECUNDUS.

NEAPOLI,

APUD JOANNEM AMULA,

MDCCCXV.

Q. HORATII FLACCI SATIRARUM LIBER I.

SATIRA I.

Adversùs hominum inconstantiam, et exinde in avaritiam invehitur.

Qui fit, Moecenas, ut nemo, quam sibi sortem

INTERPRETATIO.

Quomodo *fit, ò Moecenas, ut nullus vivat contentus eà conditione.*

ANNOTATIONES.

Duobus Satirarum libris Horatius Stoicè carpit vitia, callidè tamen; atque ut ait Persius Sat. 1. v. 116.

Omne vafer vitium ridenti Flaccus amico
Tangit, et admissus circum praecordia ludit,
Callidus excusso populum suspendere naso.

Egregiè et appositè Seneca, quòd in Sapientem non cadat injuria. *Ceteri sapientes*, inquit, *molliter et blandè, ut familiares medici aegris corporibus, non quà optimum est, medentur, sed quà licet. Stoici virilem ingressi viam, non ut amoena intuentibus videatur, curae habent; sed ut quamprimùm nos eripiant, et in illum editum verticem educant, qui adeò extrà communem teli jactum surrexit, ut supra fortunam emineat.* Horatii Satiras commendat Quintil. lib. 10. c. 1. his verbis: *multò est tersior ac purus magis Horatius, et ad notandos hominum mores praecipuus.* De nomine et origine Satiræ disserui ad Juvenalem, tum in Præfatione, cum v. 30. Sat. 1. ubi admonui non à Satyrorum dicacitate appellatum hoc carmen, sed à satura lege, vel lance: quòd sicut hæc varios fructus contineret diis agrestibus offerendos, illa vero multa et diversa perferret edicta; ita Satira multiplex argumentum complecteretur, variaque pertractaret. Hancque etymologiam afferunt eruditissimi quique viri. Ad quos, Lector, accedes, reclamante licèt Julio Scaligero, Poet. lib. 1. cap. 12. Porrò ne mirere, quòd Sermonum vocem ac titulum, ut in vulgatis plerumque, non inscripserimus. Vetant graves et docti; vetat ratio. Sermones sunt tam Satiræ quàm Epistolæ: in utrisque scilicet reperitur æquè sermo, id est, *oratio remissa et finitima quotidianæ locutioni:* ut definit Cicero ad Hereo. 3. n. 23. Quare igitur iste Satiris titulus duntaxat præfigatur?

1. *Qui fit, Moecenas.*) Non abs re tanti literarum Patroni nomen appositum est ad caput singulorum Horatii operum, Od. Epod. Satir. Epist.

Seu ratio dederit, seu fors objecerit, illâ
Contentus vivat: laudet diversa sequentes?
O fortunati mercatores! gravis annis
Miles ait, multo jam fractus membra labore.
Contrà mercator, navim jactantibus Austris,
Militia est potior. Quid enim? concurritur: horae
Momento cita mors venit, aut victoria laeta.
Agricolam laudat juris legumque peritus,
Sub galli cantum consultor ubi ostia pulsat.
Ille, datis vadibus qui rure extractus in urbem est,
Solos felices viventes clamat in urbe.
Cetera de genere hoc (adeò sunt multa) loquacem
Delassare valent Fabium. Ne te morer, audi

INTERPRETATIO.

quam sibi vel consilium dederit, vel fortuna obtulerit: et quisque *praeferat sectantes diversa instituta? Miles senior, fractis jam artubus labore diuturno dicit: o felices mercatores! è contrariò negotiator, cum Notus exagitat navim,* ait: *melius est bellum. Enimverò confligitur: horae spatio brevi mors velox accidit, vel felix victoria. Jurisconsultus fortunatos agricolas aestimat, quando consultor januam* ejus *verberat ad gallicinium. Is verò qui datis sponsoribus rure deductus est in civitatem, solos praedicat beatos in civitate degentes. Reliqua ejusmodi tam multa sunt,* ut *fatigare queant verbosum Fabium. Ne te retar-*

ANNOTATIONES.

2. *Seu ratio dederit, seu fors objecerit.*) Ratio, consilium, voluntas Deorum, ex qua fieri singula in urbe hac inferiori, Stoici statuebant.

Fort.) Seu fortuna, ad quam referebant omnia Epicurei.

3. *Diversa.*) Diversa studia, ac vitae instituta.

6. *Austris.*) Lib. 1. Od. 3. *rabiem Noti.* Vide et lib. 3. Od. 3. *dux inquieti turbidus Adriae Auster.*

10. *Sub galli cantum.*) Quemque taedet suae conditionis, dum ejus sentit incommoda: alienam verò laudat, quoniam tum ejus solùm commoda intuetur. Sic Jurisperitus agricolà se infeliciorem putat, quandocunque importuni adsunt consultores, et summo mane ostia pulsant, somnum et quietem interturbantes, seu cum narrationibus vel interrogationibus saepè futilibus et insulsis caput obtundunt.

Galli cantum.) Vide Plin. lib. 10. cap. 21. ubi sic habet: *hi nostri vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus, rumpendoque somno natura genuit, norunt sidera; et ternas distinguunt horas interdiu cantu. Cum sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia ad curas laboremque revocant: nec solis ortum incautis patiuntur obrepere, diemque venientem nunciant cantu.* Cicero de Divin. lib. 2. n. 57. *Democritus quidem optimis verbis causam explicat, cur ante lucem galli canant. Depulso enim de pectore et in omne corpus diviso et modificato cibo, cantus edere quiete satiatos: qui quidem silentio noctis, ut ait Ennius, favent faucibus: rursus cantu plausuque premunt alas.* Coel. Rhodig. lib. 16. cap. 13. multa de his.

Consultor.) Cicero pro Muraena, sic artem militarem cum Jure Civili, seu belli ducem cum Jurisperito confert: *vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas; ille ut eò quò intendit, maturè cum exercitu perveniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat.*

11. *Ille datis vadibus, etc.*) Agricola verò in jus venire coactus, cives in urbe degentes videns non experiri ea quae sentit incommoda, statim eos judicat beatiores se, suamque detestatur conditionem. *Vades* sunt sponsores, qui pro altero se obligant ejusque suscipiunt causam, ac reos se pro eo praestant, sive caput agatur aut crimen, sive pecunia. Nomen factum *vadibus*, ex eo quòd qui eos dederint, vadendi seu discedendi habent potestatem, donec adsit praestitutus ad sistendum de judicio dies. Cic. de Finib. 2. *vadem te ad mortem Tyranno dabis pro amico, ut Pythagoreus ille.* Quòd fusè explicat Offic. 3. n. 45. *Damonem et Pythiam Pythagoreos ferunt hoc animo inter se fuisse, ut cum eorum alteri Dionysius ille Tyrannus Siculus diem necis destinasset, et is qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulavisset, vas factus sis alter ejus sistendi, ut si ille non revertisses ad diem, moriendum esset sibi ipsi. Qui cum ad diem se recepisset, admiratus eorum fidem Tyrannus, petivit ut se in amicitiam tertium adscriberent.*

14. *Fabium.*) Quis ille fuerit, haud planè liquet. Vetus Interpres, *Fabius Narbonensis,* inquit, *equestri loco natus, Pompejanas partes secutus de secta Stoica nonnunquam cum Horatio acriter contendit: scripsit etiam aliquot libros de Philosophia Stoica.* Sunt qui clamosum, verbosum et loquacem caussidicum fuisse dicant eum, quem hic vellicat Poeta.

Quò rem deducam. Si quis deus: En ego, dicat,
Jam faciam, quod vultis: eris tu, qui modò miles,
Mercator: tu consultus modò, rusticus. Hinc vos,
Vos hinc mutatis discedite partibus. Eja,
Quid statis? Nolint. Atqui licet esse beatis.
Quid causæ est, meritò quin illis Jupiter ambas
Iratus buccas inflet: neque se fore posthac
Tam facilem dicat, votis ut præbeat aurem?
Præthereà, ne sic; ut qui jocularia, ridens
Percurram: quanquam ridentem dicere verum
Quid vetat? Ut pueris olim dant crustula blandi
Doctores, elementa velint ut discere prima.
Sed tamen amoto quæramus seria ludo.
Ille gravem duro terram qui vertit aratro,
Perfidus hic caupo; miles, nautæque per omne
Audaces mare qui currunt, hac mente laborem
Sese ferre, senes ut in otia tuta recedant,
Ajunt, cum sibi sint congesta cibaria: sicut
Parvula (nam exemplo est) magni formica laboris,

INTERPRETATIO.

dem, audi quò tendam. Si numen aliquod dicat: Ecce ego praestabo modò quod desideratis: tu qui miles eras *antea*, *fies mercator*: *tu Jurisperitus*, jam eris *agricola*. *Vos illinc*, *vos istinc abite*, *mutatis* vivendi *institutis*. *Eja cur cunctamini?* At illi *abnuent*. *Verumtamen conceditur* vobis *esse fortunatos*. Ergo *quare Jupiter utramque maxillam non inflat* contra *illos juste* quidem: *dicatque*, *se deinceps tam facilem haud futurum*, *ut postulatis aurem det? Porrò ne jlocalariter* hæc *praescribam*, *sicut qui ridicula* proferunt: *tametsi quid prohibet jocosè veritatem loqui? Quemadmodum praeceptores assentantes aliquando pueris donant placentas*, *ut velint excipere prima documenta. Attamen secluso joco seria prosequamur. Is qui humum desudans colit duro vomere*, *fraudulentus iste caupo*, *miles et nautae cuncta maria intrepidè navigantes*, *affirmant* universi, *eo se consilio labores exantlare*, *ut in senectute quietem securam capessant*, *postquam sibi alimenta comparaverint*: *non*

ANNOTATIONES.

15. *Si quis deus, etc.*) Præclaram huic loco dat lucem Seneca Epist. 95. ubi sic scribit: *multa videri volumus velle, sed nolumus . . . . . . saepè aliud volumus, aliud optamus; id est a Diis petimus; etc. verùm ne Dii quidem dicimus. Sed Dii aut non exaudiunt, aut misarentur. Qui si exaudirent et annuerent, damna nobis saepè maxima aut mala quae minimè vetemus darent.*

18. *Mutatis partibus.*) Mutatis vitae institutis, conditione, officiis.

20. *Ambas iratus buccas inflet.*) Hoc indignationis et gravis irae indicium est et effectus. Tunc enim crebri concitatique spiritus ad os prorompunt, buccasque distendunt; atque animi motum, sanguinisque fervorem exprimunt tum verba concitatiora, tum color tumorque buccarum, tum oculorum denique ignitus ardor, et quasi fulgetra. Noster ad Pisones, *tumido delitigat ore*, ait eodem seosu. Sic et Graeci loquuntur. Demosthenes de Æschine, *ambulat clamitans se affectum contumelia . . . . . . buccas inflans*, τὰς γνάθους φυσῶν.

24. *Ridentem dicere verum.*) Postea Sat. 10.

. . . . *Ridiculum acri*
Fortiùs et meliùs magnas plerumque secat res.

25. *Crustula.*) Fiebant è farina, lacte, caseo; oleo, melle, etc. Quae placentae, bellaria, dulciaria dantur pueris interdum, quibus invitentur ad capiendam sponte disciplinam, ac libentiùs animum ad discenda prima literarum elementa applicandum. Plato 7. de Republ. vetat pueros vi adigi ad disciplinas, vult autem quasi ludendo institui; cum quia sic apparet, ad quod disciplinae genus quisque sit aptus: tum quòd nulla disciplina cum vi conjuncta stabilis in animo permaneat.

28. *Ille gravem duro, etc.*) In avaritiam deinceps pugnat.

29. *Perfidus hic caupo,*) *Perfidus*, seu quòd vinum aquâ mixtum venderent tanquam merum, purum, putum; seu quòd iniquis mensuris uterentur. Hinc Ædiles, inter alia sua officia, in has animadvertere debebant. Pers. Sat. 1. ad finem.

Fregerit heminas Arreti Ædilis iniquas.

33. *Nam exemplo est.*) Sapiens Proverb. 6.

Ore trahit quodcunque potest, atque addit acervo;
Quem struit, haud ignara ac non incauta futuri.
Quae, simul inversum contristat Aquarius annum,
Non usquam prorepit, et illis utitur antè
Quaesitis sapiens; cùm te neque fervidus aestus
Demoveat lucro, neque hyems, ignis, mare, ferrum,
Nil obstet tibi; dum ne sit te ditior alter.
Quid juvat immensum te argenti pondus, et auri
Furtim defossâ timidum deponere terrâ?
Quod si comminuas, vilem redigatur ad assem.
At ni id fit, quid habet pulcri constructus acervus?
Millia frumenti tua triverit area centum,

INTERPRETATIO.

Sicut ac exigua formica (nam praebet exemplum) ingenti labore defert ore quicquid potest, et adjungit cumulo quem aggerit, praescia et provida futurae hyemis. Verumtamen *illa, statim atque annum abeuntem vexat Aquarius, non ampliùs foras egreditur, iisque prudens victitat quae priùs accumulavit: te verò nec ardens aestus, nec hyems, ignis, mare, ferrum, à quaestu deterret. Nihil te remoratur. Modò ut alius nemo te locupletior existat. Quid verò prodest tibi ingentem auri vel argenti summam humo clam egestâ occultare, non sine metu?* Respondes: *At si detrahatur* quidpiam, *redigetur acervus ad parvum assem.* Repono ego. *Atqui nisi illud agitur, quid placclari habet cumulus congestus?* Etsi *area tua contriverit centies mille tritici* modios, *non propterea venter tuus plus devorabit quàm meus: sicut si servorum*

ANNOTATIONES.

v. 6. *Vade ad formicam, ò piger, et considera vias ejus, et disce sapientiam.*

Magni formica laboris.) Phocylides in carmine admonitorio; *formica*, inquit, *gens exigua, sed valdè laboriosa est:* φυλον δ' ολιγον τελεθει πολυμοχθον. Ibid. describuntur formicæ labores; ut et Virgil. Georgic. 1. v. 186. et 380. item Æneid. 4. v. 402. Plin. lib. 11. c. 30. etc.

34. *Ore trahit quodcunque potest.*) Plin. mox cit. *Si quis compararet onera corporibus earum (formicarum) fateatur nullis portione vires esse majores. Gerunt ea morsu: majora aversae postremis pedibus moliuntur, humeris obnixae. Et iis Reip. ratio, memoria, cura. Semina arrosa condunt, ne rursus in fruges exeant è terra. Majora ad introitum (cavernæ) dividunt. Madefacta imbre proferunt atque siccant. Operantur et noctu plena luna. Eaedem interlunio cessant. Jam in opere qui labor, quae sedulitas? etc.*

36. *Quae simul inversum, etc.*) Poeta ipso formicarum exemplo utitur adversùs avarum, cujus insatiabilis pecuniæ fames est. Atqui formica, inquit, quiescit aliquando, cessatque laborare et congerere, utiturque sapiens ac victitat congestis. At tibi laborandi et quæstum faciendi nullus est finis.

Contristat Aquarius annum.) Cùm hyems advenerit, et cùm mense Januario se è medio Aquarius tristem facit annum, tum verò formica non prodit foras, manet in sua cavernula, ibique vescitur quæsitis æstate cibariis.

Aquarius.) Unum è duodecim signis Zodiaci, quod sol ingreditur 17. Kal. Febr. Virgil. Georg. 3. v. 303.

. . . . . cùm frigidus olim
Jam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno.

38. *Neque fervidus aestus demoveat lucro.*) Juvenal. Sat. 14. v. 135.

Sed quò divitias haec per tormenta coactas?
Cùm furor haud dubius, cùm sit manifesta phrenesis,
Ut locuples moriaris, egenti vivere fato?
Interea pleno cùm turget sacculus ore,
Crescit amor nummi, quantùm ipsa pecunia crescit.
Et minus hanc optat qui non habet.

Theognis, *divitiarum*, inquit, *nullus finis est hominibus. Qui plurimas habent, duplo eas augere cominibus. Qui plurimas habent, duplo eas augere conantur. Quis saturaverit eos omnes? Opes quidem mortalibus sunt amentia.*

Πλουτυ δ' υδεν τερμα . . .
Χρηματα τοις θνητοις γιγνεδε αφροσυνη

43. *Quod si comminuas, etc.*) Jam per multiplicem prolepsin diluit ac discutit varios prætextus, quibus solent avari sordes suas obvelare. At si de acervo detraham aliquid interdum ac sæpè, inquit ille avarus, brevi ad unum assem acervus redigatur: ego verò mox egestate conflictabor.

44. *At ni id fit, etc.*) Respondet Poeta. At nisi utaris pecunia tua, quid ex ea pulcri facies? Quid erit absconditum aurum et argentum? lib. 2. Od. 2.

Nullus argento color est avaris
Abditae terris inimice lamnae,
Crispe Sallusti, nisi temperato
Splendeat usu.

45. *Millia frumenti, etc.*) Etsi agri tibi reddant

Non tuus hoc capiet venter plus quàm meus: ut si
Reticulum panis, venales inter, onusto
Forte vehas humero, nihilo plus accipias, quàm
Qui nil portarit. Vel dic, quid referat intra
Naturae fines viventi, jugera centum, an
Mille aret. At suave est ex magno tollere acervo.
Dum ex parvo nobis tantundem haurire relinquas,
Cur tua plùs laudes cumeris granaria nostris?
Ut, tibi si sit opus liquidi non ampliùs urna,
Vel cyatho, et dicas: Magno de flumine mallem
Quàm ex hoc fonticulo tantumdem sumere. Eo fit,
Plenior ut si quos delectet copia justo,
Cum ripâ simul avulsos ferat Aufidus acer.
At qui tantulo eget, quanto est opus, is neque limo
Turbatam haurit aquam, neque vitam amittit in undis.
At bona pars hominum decepta cupidine falso,
Nil satis est, inquit; quia tanti quantum habeas, sis.
Quid facias illi? jubeas miserum esse libenter,
Quatenus id facit. Ut quidam memoratur Athenis

INTERPRETATIO.

unus tu sacculum panis onerato humero fortasse deferas, nihil tamen *ampliùs accipies quàm qui nihil gestaverit. Aut loquere, quid prosit victitanti intra naturae limites, utrum jugera centena colat, an millena. Verùm, inquies, jucundum est sumere ex ingenti cumulo. Imò, si tantumdem relinquas nobis accipiendum è modico, quare tua horrea praeferas vasculis nostris? perinde ac si egeas aquae urna vel cyatho duntaxat, dicasque; mallem tandem haurire magno de fluvio, quàm de isto fonte parvulo. Hinc verò fit, ut si qui requirant nimiam abundantiam, hos cum ripa abreptos auferat Aufidus vehemens. Qui autem tantum desiderat, quantum necesse est, ille nec captat aquam coeno turbidam, nec vitam in fluctibus perdit. Sed magna pars mortalium fallaci cupiditate illusa ait: Nihil sufficit, quoniam tanti aestimabere quantum possidebis. Quid huic agas? sine illum esse infelicem, quandoquidem id sponte agit. Ita quidam narratur Athenis extitisse*

ANNOTATIONES.

frumenti modiorum centena millia, non ideo plus devorabis quàm ego qui pauca possideo.

47. *Reticulum panis.*) Sacculum e reticulo, quo panis ferebatur. S. August. de Civ. Dei lib. 18. cap. 18. *annona retica dicitur*, inquit, *quoniam ad retia deportatur.*

Venales inter.) Inter venalitios servos, venum expositos.

49. *Intra naturae fines viventi.*) Senec. Epist. 16. *Si ad naturam vives, nunquam eris pauper: si ad opiniones, nunquam eris dives.*

50. *Jugera.*) Jugerum agri pedes 240. in longum, 220. in latum continet: sive, quantum uno boum jugo arari uno die potest. Isidor.

Centum an mille aret.) Aurel. Victor. de Manio Curio Dentato sic refert: *Quaterna dena agri jugera viritim populo divisit; sibi deinde totidem constituit, dicens neminem esse debere civem, cui non tantum sufficeret.*

51. *At suave est ex magno.*) Hæc dicit avarus contra.

52. *Dum ex parvo nobis.*) Avarum Poeta refutat.

53. *Cumeris.*) Vasis fictilibus, vimineis, sparteis, palmeis, in quibus tenuiorès frumentum suum modi cum condebant: at divites in granariis seu horreis. Fest.

58. *Cum ripa simul avulsos ferat Aufidus.*) Qui plus divitiarum appetunt, quàm par est, sæpe rerum copia illos perdit: sicut qui vult aquam haurire ex ingenti flumine, non raro demergitur ac perit.

Aufidus.) Apuliæ fluvius, pro quolibet alio rapido flumine. De eo lib. 5. Od. 30. ubi, *violens Aufidus.*

59. *Neque limo turbatam haurit aquam.*) Plus limi trahunt majores fluvii: contra fonticulus limpidam habet aquam. Indicat Horatius per similitudinem eos qui opes magnas avidè quærunt, multis turbari curis, et nonnunquam obrui et absumi.

61. *Cupidine falso.*) Cupiditas imagine recti et justi fallit. Nimirùm honestè vivendum, famæ consulendum, etc. Ergo docet opes accumulare ad sumptus necessariò faciendos.

64. *Ut quidam memoratur Athenis.*) Quis ille, ignoratur. Timonem quamdam misanthropum perperàm hîc intelligunt interpretes plerique. Divitem ac sordidum hominem exhibet Horatius: Timon ille contra avaritiæ fuit hostis, ajebatque sapienter: *insatiabilem cupiditatem atque ambitionem esse omnium malorum elementa*: apud Stobæum. De eo Diogenes Laertius, et Lucianus.

Sordidus ac dives, populi contemnere voces
Sic solitus: Populus me sibilat, at mihi plaudo
Ipse domi simul ac nummos contemplor in arca.
Tantalus à labris sitiens fugientia captat
Flumina. Quid rides? mutato nomine, de te
Fabula narratur. Congestis undique saccis
Indormis inhians, et tanquam parcere sacris
Cogeris, aut pictis tamquam gaudere tabellis.
Nescis quò valeat nummus; quem praebeat usum?
Panis ematur, olus, vini sextarius; adde
Queis humana sibi doleat natura negatis.
An vigilare metu exanimem, noctesque diesque
Formidare malos fures, incendia, servos,
Ne te compilent fugientes, hoc juvat, horum
Semper ego optarim pauperrimus esse bonorum
At si condoluit tentatum frigore corpus,
Aut alius casus lecto te affixit, habes qui
Assideat, fomenta paret, medicum roget, ut te
Suscitet, ac reddat natis carisque propinquis.
Non uxor salvum te vult, non filius, omnes
Vicini oderunt, noti, pueri, atque puellae.

INTERPRETATIO.

avarus et opulentus, verba quidem *plebis aspernari suetus hoc modo: Plebs me sibilat: ego verò mihimet domi applaudo, quoties nummos in arca conspicio. Tantalus sitibundus appetit fluvios à labiis recedentes. Cur rides? De te, nomine* solùm *mutato, fabula commemoratur. Dormis avidus super sacculos undequaque accumulatos: et cogeris abstinere velut à* rebus *sacris, vel delectari quasi tabulis* pictis. An *ignoras ad quid pecunia utilis sit ac necessaria? Ematur panis, olera, vini sextarius: adjunge* illa *quibus non concessis aegrè se habeat natura humana.* Verùm *an expedit vigilare pavidum, et diebus ac noctibus timere improbos praedones, incendia, servos, ne te depraedentur ac fugam arripiant. Ego* certè *ejusmodi bonis carere semper exoptaverim.* Dices verò: *At si corpus gelu vexatum aegrotet, aliudve morbi genus affligat te cubili, praesto est qui adsit, medicamenta subministret, medicum precetur ut te sanum praestet ac restituat liberis et dilectis cognatis.* Erras, inquam ego. *Non conjux, non filius, te incolumem cupit: te aversantur vicini cuncti, familiares, pueri et puellae.*

ANNOTATIONES.

66. *Populus me sibilat, etc.*) Solebat populus plausu et acclamationibus excipere viros insignes de Rep. benè meritos, sibique gratiosos, cum theatrum ad spectacula ingrederentur: at homines sibi infensos et invidiosos sibilis prosequebatur. Cic. ad Pisonem: *da te populo, committe ludis, sibilum metuis*; ad Attic. lib. 2. Epist. 18. *Fusium clamoribus, conviciis, et sibilis consectantur.*

68. *Tantalus à labris, etc.*) Egregiam aposiopesin observa, Lector; qua Poeta longiusculam, ut videtur, narrationem exorditur, statimque abrumpit, aitque avaro: *quid rides!* De Tantalo, vide annot. lib. 1. Od. 28. et lib. 2. Od. 13. Bellè Petronius:

Nec bibit inter aquas; nec poma patentia carpit
Tantalus infelix, quem sua fata premunt.
Divitis haec magni facies erit, omnia latè
Qui tenet, et sicco concoquit ore famem.

72. *Pictis gaudere tabellis.*) Intuendo tantùm, nunquam utendo.

74. *Vini sextarius.*) Sexta congii pars, continens cyathos duodecim.

76. *An vigilare metu exanimem, etc.*) Urget Poeta, ostenditque gravia divitiarum incommoda. Juvenal. Sat. 14. v. 303.

Tantis parta malis, cura majore metuque
Servantur. Misera est; magni custodia census.

80. *At si condoluit, etc.*) Objicit avarus necessitatem pecuniæ. Juvenal. mox citat. v. 156.

Scilicet et morbis et debilitate carebis,
Et luctum et curam effugies, etc.

84. *Non uxor salvum te vult, etc.*) Redarguit Poeta: imò verò cum speras opes intactas servando, subsidia tibi comparare, omnium odium incurris: iis ipsis intolerabilis es, quibus maximè carus esse debueras. Nec mirum, quippe unam pecuniam amas; cetera aspernaris; qua ratione velis a quoquam diligi? Huc facit versiculus ille:

Θανοιμ' αν, ει με παντες ευχοντ' θανειν.
Mori velim, si me omnes exoptent mortuum.

Miraris,

Miraris, cùm tu argento post omnia ponas
Si nemo praestat, quem non merearis, amorem?
At si cognatos, nullo natura labore
Quos tibi dat, retinere velis, servareque amicos,
Infelix operam perdas: ut si quis asellum
In campo doceat parentem currere fraenis.
Denique sit finis quaerendi: cumque habeas plus,
Pauperiem metuas minùs: et finire laborem
Incipias, parto quod avebas: nec facias quod
Vinidius quidam (non longa est fabula) dives
Ut metiretur nummos: ita sordidus, ut se
Non unquam servo meliùs vestiret: ad usque
Supremum tempus, ne se penuriâ victus
Opprimeret, metuebat. At hunc liberta securi
Divisit medium, fortissima Tyndaridarum.
Quid mi igitur suades? Ut vivam Maenius? aut sic,
Ut Nomentanus? Pergis pugnantia secum
Frontibus adversis componere. Non ego avarum
Cùm veto te fieri, vappam jubeo ac nebulonem.

INTERPRETATIO.

Scilicet *quando pecuniae tu posthabes universa, an miraris quòd nullus exhibeat amorem, quem nequaquam mereris? Quin imò si cupias addictos semper habere eos quos tibi propinquos natura donat absque ullo labore, miser* sanè *operam perdas; non secus ac si quispiam doceat asinum habenis regi, et per campum decurrere. Tandem sit modus acquirendi: et quandoquidem plusculum possides*, pauìò *minùs* deinceps *time egestatem: atque incipe* aliquando *finire laborem*, *comparatis* facultatibus, *quas petebas. Ne* verò idem *agas quod Vinidius quidam, (haud prolixa est narratio)* tam *opulentus, ut pecuniam metiretur; tam parcus, ut nunquam se vestiret meliùs servo.* Is *ad ultimum vitae finem reformidabat ne periret inopia ciborum. At illum securi discidit medium liberta Tyndaridarum fortissima. Quid ergo mihi suades?* inquis: *Vivamne sicut Moenius, aut Nomentanus?* Respondeo: *Continuò res oppositas conjungis adversis frontibus. Quando te avarum* esse *prohibeo, non te volo* esse *nequam et perditum.*

ANNOTATIONES.

90. *Ut si quis asellum, etc.*) Adagium est, de eo qui operam inanem sumit ac molitur.

93. *Vinidius.*) Legunt alii, *Numidius*; alii *Unidius*, etc. perinde est.

95. *Metiretur nummos.*) Scilicet numerare foret longius prope innumerabiles. Petron. *fortunata* (uxor Trimalcionis) *quae nummos modio metitur.* Suidas: *μεδίμνῳ τ' αργυριον αναμετρειν.*

100. *Fortissima Tyndaridarum.*) Velut altera Clytemnestra Tyndari filia, quæ Agamemnonem interfecit ab Ægysto moecho adjuta. Juvenal. Satir. 6. v. 656.

. . . . *Tyndaris illa bipennem*
Insulsam et fatuam dextrâ laevaque tenebat.

Fortè etiam libertæ illi nomen erat Tyndaris: luditque Poeta et alludit ad Tyndaridas virorum interfectrices.

101. *Ut vivam Maenius, aut sic, ut Nomentanus.*) Uterque ille bonorum decoctor. Malè quidam legunt, *Naevius.* Hic enim avarus fuit, de quo lib. 2. Sat. 2. At de Mænio paternæ maternæque haereditatis dilapidatore, iterum postea Epist. 15. lib. 1. *Nomentanus* à Nomento oppido cognominatus, prænomine Lucius, nomine Cassius, famosus luxuriâ extitit.

102. *Pergis pugnantia, etc.*) In extrema ruis, cùm eligendum sit amplectendumque medium, in quo virtus quæque consistit. Nec avarum te volo, nec prodigum.

104. *Vappam.*) Nequam, et similem corrupto vino, quod jam bonitatem perdidit. Plin. lib. 14. c. 20. *Vitiumque musto quibusdam in locis, iterum sponte fervere: qua calamitate deperit sapor, vappaeque accipit nomen, probrosum etiam homini, cum degeneraverit animus.* S. Chrysost. *οινυ μεν αρετης βλαβη το παρατροπηναι, και εις οξινην μεταπεσειν.* Latini, vinum vappescens. Gall. *du vin qui se tourne.* Ital. *di un vino malinconico.*

Est inter Tanaim quiddam, socerumque Viselli.
Est modus in rebus; sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.
Illuc, unde abii, redeo. Nemon' ut avarus
Se probet; ac potius laudet diversa sequentes?
Quodque aliena capella gerat distensiùs uber,
Tabescât; neque se majori pauperiorum
Turbae comparet? hunc atque hunc superare laboret?
Sic festinanti semper locupletior obstat:
Ut cùm carceribus missos rapit ungula currus,
Instat equis auriga suos vincentibus, illum
Praeteritum temnens extremos inter euntem.
Inde fit, ut raro, qui se vixisse beatum
Dicat, et exacto contentus tempore vitae
Cedat, uti conviva satur, reperire queamus.

INTERPRETATIO.

Est aliquod discrimen *inter Tanaim et socerum Viselli. Est mediocritas in rebus: adeoque sunt certi limites, ultrà vel citra quos rectum stare non potest. Revertor* illuc *unde digressus fui.* Ergone *nullus, perinde ac avarus, se approbabit: et quisque laudabit sectantes diversa instituta? et invidiâ contabescat, quòd capra alterius ferat ubera pleniora? nec se conferat majori numero pauperiorum? illum atque istum supergredi conetur?* Profectò *sic properanti semper impedimento erit ditior aliquis: quemadmodum quando ungula abripit currus repagulis emissos, auriga* conatur *assequi equos, qui praevertunt suos, spernens eum quem praecurrit inter ultimos euntem. Hinc fit ut raro possimus invenire* hominem, *qui se dicat beatum vixisse, quique emenso vitae spatio, decedat contentus, ut conviva satiatus.*

ANNOTATIONES.

Nebulo.) Levis instar nebulæ, qui nullo consilio, nulla ratione ducitur. Vel qui non pluris æstimandus quam nebula? Quidam deducunt à *ne* et *obulo*, quasi nec obulo dignus. Non. Marcell. *bulones, et tenebriones dicuntur qui mendaciis et astutiis suis nebulam quamdam et tenebras objiciunt.*

105. *Tanaim.*) Libertum Moecenatis, spadonem.

Socerum Viselli.) Herniosum. Inter utrumque est ille cui integra sunt corporis membra; nihil verò superfluum.

108. *Nemon' ut avarus se probet?*) Nemone contentus erit sue conditione, et alienam laudabit quisque, sicut avarus satis opum se habere nunquam putat, aliosque se beatiores ac ditiores semper existimat?

111. *Neque se majori pauperiorum turbae comparet.*) Hinc mali origo. Plures se pauperiores non considerat avarus: at unum aut alterum opulentiores fortè ob oculos semper habet, eosque superare satagit.

113. *Sic festinanti semper locupletior obstat.*) Qui sic affectus est, ut velit opibus omnes vincere, huic semper videbitur aliquis esse locupletior ac felicior: is invidiâ et cupiditate contabescet: nam ejus oculis ac judicio, ut ait Ovidius,

Fertilior seges est alieno semper in agro;
Vicinumque pecus grandius uber habet.

114. *Ut cum carceribus, etc.*) Similitudine illustrat quod dixit. Qui quadrigarum cursu in stadio certat, non respicit unquam posteriores, sed despicit; at priores aspicit ac nititur assequi et antevertere.

Carceribus.) Hi quasi *carceres* dicuntur, quia ibi arcentur equi certo repagulo, ne currant, antequam magistratus signum dederit. Servius ex Varrone. Hic lib. 4. de Ling. Lat. sic scribit: *Circus dictus, quòd circum spectaculis aedificatus, ubi ludi fiunt; et quòd ibi circum metas fertur pompa, et equi currunt ...... In circo primo unde mittuntur equi; nunc dicuntur carceres.* Vide lib. 1. Od. 1. ubi de curriculo, pulvere Olympico, metaque fervidis evitata rotis.

Ungula.) Pro equo ungulas habente. Synedoch.

Currus) Bigas, quadrigas.

118. *Exacto contentus tempore vitae.*) Senec. ad Lucil. Epist. 15. hunc locum videtur interpretari voluisse; ubi, *itaque quàm multa sis consecutus, recordare. Cum aspexeris quot te antecedent, cogita quot sequantur. Si vis gratus esse adversùs Deos, et adversùs vitam tuam, cogita quàm multos antecesseris.*

119. *Cedat uti conviva satur.*) Desumpta sententia è Lucretio lib. 3.

Quid tibi tantopere est, mortalis, quòd nimis aegris

Jam satis est. Ne me Crispini scrinia Lippi
Compilasse putes, verbum non ampliùs addam.

INTERPRETATIO.

At jam sufficit: nec ullum ultrà verbum adjiciam, ne suspiceris me suffuratum esse commentarios Crispini Lippi.

ANNOTATIONES.

Luctibus indulget? Quid mortem congemis, et fles?
Cur non ut plenus vitae conviva recedis?

Et paulò post:

Sed quia semper aves, quod abest, praesentia temnis;
Imperfecta tibi elapsa est ingrataque vita:
Et nec opinati mors ad caput astitit ante
Quàm satur ac plenus possis discedere rerum.

120. *Crispini.*) Is Stoicus Philosophus valdè loquax fuisse dicitur, et versibus multis et inconditis doctrinam Stoicam complexus. Hinc lepidè noster per hujus catalogi mentionem Stoica dogmata venditare desinit.

Scrinia.) Scripta in arculis, capsis, scriniis inclusa.

Lippi.) Vel hoc erat cognomen, vel oculis revera lippientibus ille erat. Absurdè vetus Interpres Crispinum ita vocari scribit *non oculorum ratione, sed mentis; quod fuerit insulsus poeta.* Tales argutiolas non venatur sublimis spiritus vates, qualis Horatius.

SATIRA II.

Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.

AMBUBAIARUM collegia, pharmacopolae,
Mendici, mimae, balatrones; hoc genus omne

INTERPRETATIO.

T*IBICINARUM coetus, pharmacopolae, mimae, balatrones; omnes isti ho-*

ANNOTATIONES.

1. *Ambubaiarum.*) Jul. Scalig. Poet. lib. 6. cap. 7. de hac Satira; *in secunda*, inquit, *de moe his exempla usque ad fastidium.* Sanè: et hic scopus esto, flagitiorum nauseam ingerere vel flagitiosis imis. Idem Scaliger alibi, loquens de Martiale Poeta sic habet: *alia ejus foeda ne legerim quidem, tantum abest ut ad censuram vocem.* Ego simile quid hic si dixero, vel fecero, condonabis, imò gratulabere, pudens lector. Itaque per salebrosa pedetentim ac suspenso gradu incedenti nihil noxium, fortassis et utile quidpiam occurret.

Ambubaiarum.) Multa nugantur multi de hujus vocis etymologia. Syriacam agnosco sponte cum veteri Interprete, qui sic scribit: *Ambubaiae dicuntur mulieres tibicinae lingua Syrorum. Etenim Syris tibia, sive symphonia, ambubaia dicitur.* Gravis doctrinae et ingenii adstipulatores accedunt non pauci, Angel. Caninius. Isaac. Casaubonus, etc. Jos. Scaliger in Varron. de Ling. Lat. ad vocem *simpulum*. *Syriacum est*, inquit, *nam ut Abbub, a dub αὐλος ambubaiarum collegia: à copher, camphora; à sadin, sindon; à sabbeca, quod est apud Danielem, sambuca; sic à sephel, sempel; et inde simpulum fecerunt*. Ergo per *ambubaiarum collegia*, debemus intelligere quotquot artes exercebant impudicas, ludicras, parasiticas; etc. Sueton. Neron. cap. 27. *coenitabat nonnunquam in publico, inter scortorum totius urbis ambubaiarumque ministeria.* Porrò non solùm tibias, aliaque instrumenta musica, sed et tibicines, ac tibicinas corporis quæstu et tibiarum cantu vitam sustentantes, è Syria Romam confluxisse, docet Juvenalis etiam Sat. 3. v. 62. et seq.

Jam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes;
Et linguam, et mores, et cum tibicine chordas
Obliquas, nec non gentilia tympana secum
Vexit, et ad Circum jussas prostare puellas.

Ubi observa, propriè *tympana* vocari *gentilia*, quippe vox est à *tuppin* Syrisca.

Pharmacopolae.) Pharmacum et medicamentum, testibus Nonio et Eustathio, sunt mediæ voces, in bonam et malam partem usurpari solitæ: unde et pro veneno accipi nonnunquam docuimus alibi. Sic et pharmacopolæ dicti interdum unguentarii, myropolæ, pigmentarii, et quotquot aromata et odores, item qui medicatas potiones quascunque divendebant. Sic etiam appellantur medici illi circumforanei et agyrtæ, qui imperitæ plebi remedia quædam, magis autem verba vendunt, per fora et compita urbium cursitantes. De his Cato apud Gell. lib. 1. cap. 15. *Itaque auditis, non auscultatis, tamquam pharmacopolam. Nam ejus verba audiuntur, Verùm ei se nemo committat, si aeger est.*

2. *Mendici.*) Circulatores omnes, physiognomi, metoscopi, chiromantici: imprimis autem Isiaci ac Cybelae sacerdotes, et quicunque vaticinandi artem professi stipem corrogabant.

Mimae) Gesticulatrices, saltatrices, ludiones, histriones, scenici. *ἀπὸ τοῦ μιμεῖσθαι ab imitando*, vocatur mimus vel mima, quisquis dicta vel facta cujusque imitatur, cum lascivia, seu voce, seu præcipuè gestu, *natu manibusque loquax*, ut canit Claudianus.

Moestum ac sollicitum est cantoris morte Tigelli:
Quippe benignus erat. Contrà hic, ne prodigus esse
Dicatur metuens, inopi dare nolit amico,
Frigus quo duramque famem depellere possit.
Hunc si perconteris, avi cur atque parentis
Praeclaram ingratâ stringat malus ingluviè rem,
Omnia conductis coëmens obsonia nummis;
Sordidus atque animi quod parvi nolit haberi,
Respondet. Laudatur ab his, culpatur ab illis,
Fufidius vappae famam timet ac nebulonis,
Dives agris, dives positis in foenore nummis.
Quinas hic capiti mercedes exsecat: atque

INTERPRETATIO.

mines sunt tristes et anxii ob mortem Tigelli cantoris: nam munificus erat erga illos. E contrario ille timens haberi prodigus, etiam amico egenti nollet tribuere unde arceat frigus et saevam famem. Istum si interroges, quamobrem avi patrisque magnas opes perperàm absumat voracitate injucunda, emens dapes quaslibet exquisitas *pecunia* foenore *comparata, respondet: quia timet aestimari homo parcus et animi exigui. Laudatur a quibusdam, reprehenditur ab aliis. Fufidius locuples agris, et pecunia foenori data, reformidat existimationem perditi et decoctoris. Is de sorte deducit usuras quinas:*

ANNOTATIONES.

Balatrones.) De vocis hujus origine et significatione, adhuc sub judice lis est. Vetus Interpres *luxuriosos ac perditos à Servilio Balatrone* dictos vult, additque: *ab hoc similis vitae homines sunt appellati balatrones: à balatu fortasse dicti, quae vox intorta est et ridicula. Legitur et barathrones, qui bona sua devorando, quasi in barathrum mittunt. Iidem et blaterones propriè dicti sunt, à blatiendo, id est, vaniloqui.* Triplex hic etymon vides: quorum tertium mihi magis probaretur. Sunt qui a *βαλανεω* deducant balatronem quasi *aquariolum*; vel à *βαλλειν* et *βαλιζειν* quasi *saltatorem*. In de verò non dubitem esse vernacula haec nostra, *bal, balet, baller.* Coelius Rhodig. lib. 15. cap. 25. ita scribit: balatronem invenio scurram fuisse vinulentum, unde Horatius;

balatro suspendens omnia naso.

Et S. Hieron. *ne me putes in modum rustici balatronis cuncta Origenis reprobare.* Constat balatronem dici hominem nihili, nugacem, nequam; Italis *balatroni*, Gallis *belitre*, ut placet nonnullis; quam ego etymologiam explodo.

3. *Tigelli.*) M. Tigellius è Sardinia oriundus, moribus haud probis, perinde ac sui populares, malè audiebat. Is tamen ob sales et jocos valdè festivos, praecipuè verò ob eximiam vocem, gratiosus admodum fuit Julio Caesari, Augusto, Cleopatrae. Ab his remuneratus in suae farinae homines copiosiùs etiam effundebat ac prodigebat ultrò quas opes collegerat. Eo nomine ab Horatio carpitur hic, item *Satira* 3. et 10. seq. quia, ut ajunt, ejus versus velut parùm numerosos ac modulatos dixerat. Ejus *ita* meminit Cic. lib. 7. Epist. 24. quae est ad M. Fab. Gallum: *Amoris quidem tui, quoquo me verti, vestigia: vel proximè de Tigellio...... Id ego in lucris pono non ferre hominem pestilentiorem patriâ suâ ... Ille autem qui sciret se nepotem bellum tibicinem habere, et sat bonum unctorem, discessit à me, ut mihi videbatur iratior. Habes Sardos venales, alium alio nequiorem* (Tigellium et ejus nepotem) *cognosti meam causam, et istius Salaconis iniquitatem.* Salaconem vocat mollem, et propter opes insolentem.

4. *Contra hic.*) Avarus quispiam longe à Tigellio dissentiens, in contrarium vitium impingit.

8. *Ingrata stringat malus ingluvie rem.*) Bona sua velut in unam pilulam stricta et compressa degluttiat; apud Athen. lib. 4. cap. 18. ex Alexide; *Diodorus lucro patrimonium fecit pilam, adeò celeriter omnia absorpsit.* σφαιραν εποιησε την πατρῳαν ουσιαν, ωςε συνεςρογγυλλεν ιεαμος και ταχυ. Adagium est Graecum; quasi diceres metaphoricè, uno bolo, globulo, catapotio omnia sua devoravit.

Ingrata ingluvie.) Nam quae sic gulosè atque instar pilae sorbentur, sine ullo grati saporis gustu per fauces transmittuntur.

12. *Fufidius.*) Insignis foenerator, immodicas usuras exigens.

Vappae nebulonis.) Has voces excussimus Sat. praeced.

14. *Quinas hic capiti mercedes exsecat.*) *Caput est* sors ipsa, seu pecunia foenori data, Gall. *le principal*, Ital. *il capitale*: hujus verò fructus, reditus, foenora, usuras, *mercedes* vocat Horatius: Gall. *l' interest, la rente*: Ital. *l' interesse, la redita.* Usura centesima dicitur cum de centum nummis mensibus singulis unus solvitur; adeò ut centesimo mense usura sortem adaequet: at Fufidius iniquior multò, singulis mensibus non simplices, de quibus mox, sed *quinas* usuras accipiebat: quas ut haberet, perditissimo cuique pecuniam suam credere amabat, ut mox dicetur. S. Ambros. in

Quanto perditior quisquis est, tanto acriùs urget:
Nomina sectatur, modò sumpta veste virili,
Sub patribus duris tironum. Maxime, quis non,
Juppiter, exclamat, simul atque audivit? At in se
Pro quaestu sumptum facit. Hic? Vix credere possis
Quàm sibi non sit amicus: ita ut pater ille, Terentî
Fabula quem miserum nato vixisse fugato
Inducit, non se pejus cruciaverit atque hic.
Si quis nunc quaerat: quò res haec pertinet? Illuc:
Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.
Malthinus tunicis demissis ambulat. Est qui

INTERPRETATIO.

et quò luxuriosior quisque est, eò ardentius consectatur: quaerit nomina juvenum, qui virilem togam nuper induerunt sub patribus valdè parcis. Quis autem *audiens talia, non statim exclamat: Proh summe Jupiter! Verùm*, inquies; *ille* praeclaros fortè *sumptus facit secundùm* ingens *lucrum. Ille* scilicet? Quin imò *vix tibi persuadere queas, quantùm sibi sit inimicus. Adeo ut non isto crudeliùs sese discruciaverit pater ille, quem Terentii Comoedia exhibet infelicem vixisse*, ex quo *filium* à se *fugaverat. Quòd si petat aliquis, quorsum haec spectant? eò nempe: cum insani fugiunt vitia, incidunt in opposita. Malthinus prolixis tunicis incedit.* Alius *est qui*

ANNOTATIONES.

cap. 12. Tob. *veniunt Kalendae, paris sors centesimam, veniunt menses singuli, generantur usurae: crevit centesima: petitur, nec solvitur: applicatur ad sortem. Itaque non jam centesima incipit esse, sed summa, hoc est non foenoris centesima, sed foenus centesimae.*

Exsecat.) Propriè. Nam illi pecuniam tradentes ad foenus, statim usuram primi mensis demebant è sorte, seu ex ipsa quam credebant summa. De usura legibus humanis ac divinis prohibita dixi ad Epod. 2. v. 4.

15. *Quanto perditior. etc.*) Quò magis novis luxuriæ deditum juvenem adeoque pecuniæ avidiorem, eò diligentiùs hunc adit, et quærit ei pecuniam credere gravioribus scilicet usuris, ob urgentem inopiam vel habendi cupiditatem.

16. *Nomina sectatur tironum, etc.*) Studet foenerari adolescentibus, qui nullam à duris patribus pecuniam aut valdè exiguam accipientes, quacunque via, quovis foenore quæritabant ac sumebant, qua suæ libidini satisfacerent ea ætate ferventi. Atque id quidem scelus diu grassatum est. At posteà ex Senatusconsulto adempta est actio et petitio iis, qui filiisfamilias pecuniam credidissent in mortem patrum; ne vel occasio hinc esset patri necem machinandi, aut per malas artes ac turpes pecuniam quoquo modo reddendam ac persolvendam quæritandi. Senatus illud consultum Macedonianum dictum est à Macedone isto foeneratore. Sueton. Vespas. cap. 11. *auctor Senatui fuit decernendi, ne filiorumfamilias foeneratoribus exigendi crediti jus esset unquam, hoc est, ne post patrum quidem mortem.*

Nomina.) Sic vocantur tam credita quàm debita, eò quòd creditores in commentarios seu in tabulas referrent et inscriberent nomina debitorum, seu eorum quibus pecuniam crediderant. Hinc *nomina facere* dicontur tam debitores quàm creditores.

17. *Tironum.*) Id est adolescentum. Tirones alii militiæ, alii forensis exercitationis et eloquentiæ. Hic circa annum ætatis 17. post pubertatem scilicet, prætextam deponebant, induebant verò togam aliquando puram nivei candoris, quæ virilis dicta est, ut ait Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 18. *candidum umbonem* vocat Pers. Sat. 5. v. 33. Plin. lib. 8. c. 48. *toga pura tyrones induuntur.* Coel. Rhodig. lib. 14. cap. 16. *Quoniam verò*, inquit, *ut in Magia Apulejus scribit, eruditissimi juvenes laudis gratia, primum hoc forensis operae rudimentum subibant, ut aliquo insigni judicio civibus suis noscerentur, qui mos incipientibus adolescentulis ad illustrandum ingenii florem apud antiquos fuerat concessus: togam item candidam, qui hoc facerent tirones, induebantur ipso tirocinii die: sic enim appellabant, cùm eloquentiam auspicarentur in foro. Eam togam Cicero puram vocavit. Scribit enim ad Attic. In tyrocinio filii Ciceronis togam illi puram dedisse Arpini.*

Maxime, quis non, etc.) Quis verò non detestetur ejusmodi foeneratores! Quis avaritiam eorum et nequitiam non abominetur? τόκους usuras Græci appellant, quod multos et graves debitori dolores pariant. Cic. Offic. 2. num. 89. *quid foenerari? Tum Cato: Quid hominem, inquit, occidere!*

20. *Quàm sibi non sit amicus:*) Quàm sit sordidè parcus, suum defraudans genium, etiam necessaria sibi denegans, ac de se pœnas velut exigens, instar Menedemi apud Terentium.

Terentî fabula quem miserum, etc.) Heautontimorumenos, ἑαυτὸν τιμωρούμενος, id est, *seipsum discrucians*, titulus est Terentianæ Comoediæ, in qua filium Cliniam procul in militiam abire, præ parcitate sordidaque avaritia, compulit durus pater Menedemos: at posteà facti poenitens sese angebat, quod tam iniquè à se amandasset ac fugasset proprium filium senectutis suæ baculum et columen.

22. *Atque hic.*) Quàm foenerator iste pessimus.

25. *Malthinus tunicis demissis ambulat.*)

Inguen ad obscoenum subductis usque facetus.
Pastillos Rufillus olet, Gorgonius hircum.
Nil medium est. Sunt qui nolint tetigisse nisi illas,
Quarum subsuta talos tegat instita veste.
Contrà alius nullam nisi olenti in fornice stantem.
Quidam notus homo cum exiret fornice: Macte
Virtute esto, inquit sententia dia Catonis.
Nam simul ac venas inflavit tetra libido,
Huc juvenes aequum est descendere, non alienas

INTERPRETATIO.

succinctis usque ad umbilicum, se ridiculum praebeat. Rufillus pastillos redolet; Gorgonius verò *caprum. Nihil mediocre reperitur. Sunt qui renuant attrectare mulieres, praeter eas, quarum talos operit fascia* purpurea *stolae subsuta. Alius è contrario nullam nisi prostantem in foedò lupanari.* Sicque se tuetur: *Cum nobilis quispiam vir è fornice egrederetur, Cato divinus* ita *est affatus: Bono animo esto; quippe cum fervens ardor libidinem accenderit, istuc venire adolescentes oportet,* non autem

ANNOTATIONES.

Vetus quidem lex jubebat: *demissam ad talos togam quisque in urbe habeto.* Sub Augusto, neque restrictis neque fusis incedere, laudabatur. Quintil. lib. 11. cap. ult. *cui laticlavi jus non erit, ita cingatur, ut tunicae prioribus oris infra genua paulùm, posterioribus ad medias poplites usque perveniant. Nam infra, mulierum est; supra, Centurionum.* Hinc patet, quod alibi notavimus, discinctum, sive *demissis tunicis ambulare*, mollitiæ atque ignaviæ argumentum fuisse, nec non superbæ et vanæ ostentationis: succinctas autem vestes aut præcinctas viris frugi et virtute claris proprias extitisse. Vide Epod. 1. v. ult. et Epod. 4. v. 8.

Malthinus.) Quis ille? certè haud nobis liquet. Mollis ac effeminatus notatur. Non. Marcell. *maltas appellari molles, antiqui voluerunt, à Graeco, quasi μαλθακοὺς:* Lucil. lib. 27. *insanum vocant quem maltam ac feminam dici vident.* Quidam designari volunt Menam illum, de quo Epod. 4. Alii ipsum Moecenatem. *Hunc esse qui solutis tunicis in urbe semper incesserit:* inquit Seneca Epist. 114. Julius Scaliger Poet. lib. 3. c. 98. ita scribit: *Satirographi ne amicis quidem parcunt. Ingratus Horatius, qui ne a Moecenate quidem abstinere potuit: si quidem quod ajunt verum est, Malthinum ab ea appellatum, cujus demissas notaret tunicas. Ager enim Sabinus, quo canicula illa à divino viro donata fuerat, tantus tantique erat, ut objectu suo posset malefici oculi visum intercipere, quo minùs tunicarum demissione offenderetur.* Hæc Scaliger invidiâ semper in Horatium hostili. Verùm esto, ipsum Moecenatem vellicet Poeta, numquid *barbaro et servili animo* id faciebat? Imò *ridenti amico*, quod ait Persius, *vafer tangit vitium, et admissus circum praecordia ludit* festivus et gratus; accepit verò beneficii passim memor.

Est qui, etc.) Alius aliud omninò vitium habet. Agrippa, inquiunt, vestibus ad nates usque decisis et subductis uti solitus.

27. *Pastillos.)* Trochiscos, seu globulos odoratos. A *panis* fit diminut. paniculus, panicillus, pastillus. Alii deducunt à πάσσω *caspersus*, nempe odorifero pulvere, et similibus.

Gorgonius hircum.) Tetrum odorem, qualem hircus. Gorgonius nimiam negligentiam affectabat: Rufillus nimium cultum et munditiem. Isto versiculo invidiam sibi creatam notat Horatius Sat. 4. seq. v. 93. Unde colligimus adversùm nonnullos, Rufillum et Gorgonium nequaquam viles et ignobiles extitisse.

28. *Nil medium.)* Vix reperire est *auream* illam *mediocritatem*, lib. 2. Od. 10.

Sunt qui nolint tetigisse, etc.) Jam damnum à flagitiis deterret triplici argumento: quòd rem familiarem exhauriant et perdant; quòd corpus faciant obnoxium multis doloribus; quòd honori et famae damnum invehant.

Illas quarum subsuta, etc.) Matronas, quæ talares habent stolas, quarum imam partem assuta ambit fasciola, quæ instita dicitur. Synecdoch. Catull. Epithal. Pelei:

. . . . *vestis*
Candida purpurea talos incinxerat ora.

30. *Olenti in fornice.)* Malè olentia, foetidaque lupanaria notat etiam Juvenalis Satir. 6. sarcasticè in Messalinam Claudii Imperatoris uxorem adulteriis famosam, ita scribens v. 116. et seq.

Ausa palatino tegetem praeferre cubili,
Sumere nocturnos meretrix Augusta cucullos:

v. 130.

Obscurisque genis turpis fumoque lucernae,
Foeda lupanaris tulit ad pulvinar odorem.

31. *Macte.)* Magis auctus esto.

Sententia dia Catonis.) Hujus viri gravis et Censorii auctoritate, vult ille libidinosus juvenis flagitia sua defendere. Scilicet Cato videns hominem honestum è lupanari exeuntem quoquo modo laudavit: at eùm ventitantem illuc sæpiùs animadvertisset, ita dicitur allocutus: Adolescens laudavi te, quòd huc interdum venires, non quòd istic habitares.

34. *Descendere.)* Apta vox. Nam sub fornicibus et subterraneis locis erant ganea.

Permolere uxores. Nolim laudarier, inquit,
Sic me, mirator cunni Cupiennius albi.
Audire est operae pretium, procedere rectè
Qui moechis non vultis, ut omni parte laborent,
Utque illis multo corrupta dolore voluptas,
Atque haec rara, cadat dura inter saepè pericla.
Hic se praecipitem tecto dedit. Ille flagellis
Ad mortem caesus: fugiens hic decidit acrem
Praedonum in turbam: dedit hic pro corpore nummos:
* Hunc perminxerunt calones; quin etiam illud
* Accidit, ut cuidam testes, caudamque salacem
* Demeteret ferrum. Jure omnes: Galba negabat.
Tutior at quanto merx est in classe secunda!
Libertinarum dico: Sallustius in quas

INTERPRETATIO.

corrumpere aliorum conjuges. Cupiennius verò *sectator mulierum vestes candidas* gestantium, *ait*: Ego quidem *nolim ita commendari.* At vos *qui exoptatis non felicem esse adulteris exitum, non poeniteat attendere, quales aerumnas ferant usquequaque, et quòd voluptas eis eveniat plurimis anxietatibus perturbata, et quidem infrequens*, ac *saepius non sine gravibus periculis.* Ergo auscultate. *Iste*, moechus è *tecto se praecipitavit. Hic flagris mulctatus* est *ad necem* usque. *Ille* noctu *fugiens incurrit in saevas grassatorum manus. Alius pecunia redemit corpus.*

* * * * * *
* * * * * * *

Meritò factum *cuncti* dicunt. *Galba* verò *negabat. Sed quàm securior est merx in media conditione! Libertinarum dico.* Scilicet *erga quas Sallustius*

ANNOTATIONES.

35. *Mirator Cupiennius.*) Cupiennius Libo Cumanus, Augusti familiaritate clarus, cultus verò corporis nitorisque studiosissimus: sectator erat mulierum veste candida indutarum, scilicet matronarum, ut postea dicemus.

37. *Audire est operae pretium, etc.*) Ennii sunt hi versus ab Horatio paulum immutati. Sic ille;
Audire est operae pretium procedere rectè
Qui rem Romanam Latiumque augescere voltis.

39. *Corrupta dolore voluptas.*) Ad Epicuri mentem adulteria proscribit non velut turpia, sed quasi remoras voluptatis, scilicet periculis et malis circumsepta. Praeclarè Cicero in Anton. *libidinosi, avari, facinorosi verae laudis gustum non habent.* At debuisset damnare saltem ut iniqua, et lumini naturali aversa: *quod tibi nolis fieri, alteri ne feceris.*

41. *Hic se praecipitem, etc.*) Quoniam, ut mox è Cicerone dixi, luxuriosi non ducuntur amore recti, saltem pœnarum metu nonnunquam deterrentur. Valer. Maximum lib. 6. cap. 1. n. 13. *Sed ut eos,* inquit, *strictim percurram, qui in vindicanda pudicitia dolore suo pro publica lege usi sunt. Sempron. Musca C. Gallium deprehensum in adulterio flagellis cecidit*: C. *Memmius* L. *Octavium similiter deprehensum nervis contudit. Carbo Attienus à Vibieno, item M. Pontius à Pub. Cernio deprehensi castrati sunt, etc.*

Se praecipitem tecto dedit.) Fugiens vindicem maritum.

Ille flagellis ad mortem caesus.) Gellius lib. 17. cap. 18. ex Varrone, C. *Sallustius scriptor seriae illius et severae orationis, in cujus historia notiones Censorias fieri atque exerceri videmus, in adulterio deprehensus, ab Annio Milone loris bene caesus est: et cùm dedisset pecuniam, dimissus.* Item refert Asconius. Juvenal. Sat. 10. v. 311.

. . . . *fiet adulter*
Publicus, et paenas metuet quascunque maritus
Exigit iratus; nec erit felicior astro
Martis, ut in laqueos nunquam incidat . . .
. . . . . *necat hic ferro: secat ille cruentis*
Verberibus: quosdam moechos et mugilis intrat.

43. *Calones.*) Servi militum, quòd palos et ligneas clavas gerebant ita dicti, item *clavatores* ob eam causam. Et quilibet servi *calones* vocati sunt à ferendis lignis, quæ græcè καλα.

46. *Jure omnes.*) Omnes ajunt, jure illos puniri; et dignus flagitio pœnas dedisse.

Galba negabat.) Salsa ironia in Servium Galbam Jurisconsultum, qui cum esset famosus adulteriis, sui similium libens patrocinium suscipiebat.

47. *Tutior at quanto merx.*) Lex Julia plecti jubebat eos solùm qui peccassent in ingenuas, quæ nec quæstum corpore fecissent, nec artem ludicram aut lenocinium exercuissent, nec in scenam operam locassent.

In classe secunda.) Tres Poeta classes mulierum statuit. 1. matronarum. 2. libertinarum. 3. meretricum.

48. *Sallustius.*) Is est de quo lib. 2. Od. 2. Nonnulli perperàm intelligunt ejus avunculum C. Sallustium Crispum historiæ scriptorem. At quamvis mores conveniant, non ita ratio temporum, ut observat eruditè Torrentius. Hic a Censo-

Non minùs insanit quàm qui moechatur. At hic si
Quà res, quà ratio suaderet quaque modestè
Munificum esse licet, vellet bonus atque benignus
Esse; daret quantum satis esset, nec sibi damno
Dedecorique foret. Verùm hoc se amplectitur uno:
Hoc amat, hoc laudat. Matronam nullam ego tango,
Ut quondam Marsaeus amator Originis: ille
Qui patrium mimae donat fundumque laremque:
Nil fuerit mi, inquit, cum uxoribus unquam alienis.
Verùm est cum mimis, est cum meretricibus: unde
Fama malum gravius quàm res trahit. An tibi abundè
Personam satis est, non illud quidquid ubique
Officit, evitare? bonam deperdere famam,
Rem patris oblimare, malum est ubicunque. Quid interest in matronâ, ancillâ, peccesve togatâ?

INTERPRETATIO.

non minùs insanum se praestat, quàm qui matronas sectatur? verùm enimverò si vellet ille esse munificus ac liberalis, quantum facultates et ratio permitterent, et quatenus decet esse moderatè liberalem, donaret quantum sufficeret, neque sibi detrimentum afferret, et probrum. At contra *illud solum in se aestimat, praedicat, venditat: Ego nullam tango matronam; sicut olim Marsaeus iste Originis amasius, qui mimae tribuit paterna praedia, et domum; dicitque: Mihi* quidem *nulla consuetudo fuerit unquam cum conjugibus aliorum. Atqui est cum mimis, est cum meretricibus; à quibus graviorem perniciem depromit existimatio, quàm res familiaris. Sufficitne tibi fugere personam, non autem quaecunque ubicunque nocet? perdere bonam existimationem, dilapidare patrimonium semper malum est. Quid refert utrum pecces in matrona*, an in *libertina*, an in *meretrice?*

ANNOTATIONES.

ribus in Senatu reprehensus quod in libertinas insaniret, respondit se matronas non assectari, quasi se criminis expertem excusans, ejectus verò est à Senatu. Vide bell. Catilin.

49. *Moechatur.*) Vox ista propriè hic ponitur pro eo qui alienam uxorem ingenuam quidem in adulterium pellicit.

52. *Damno dedecorique.*) Damno bonorum, et famæ.

53. *Hoc se amplectitur uno.*) Uno libertinarum amore sibi placet, ob hoc unum se laudat et venditat, quòd libertinas duntaxat, non autem matronas consectetur.

55. *Marsaeus, etc.*) Ignotus ille nobis Originis mimæ et meretricis amator. Tres eo tempore fuerunt insignes meretrices, Origo, Arbuscula, Cytheris, Hanc Lycorim vocat Virgilius Eclogâ ultimâ, Gallo Poetæ priùs dilectam, quæ postea Antonium in castra secuta est.

Nil fuerit mi, inquit, etc.) Sic Marsæus extenuare nititur suam libidinem flagitiosamque nequitiam.

58. *Verùm est cum mimis, etc.*) Respondet Horatius. Esto nihil tibi sit cum uxoribus alienis; at insanis ergà mimas et meretrices, à quibus famæ damnum trahis damno rei familiaris gravius: quanquam utrumque inde provenit. Plaut. Trucul. *Meretrix ut mare quod das devorat, nec apparet usquam: miserum infert in pauperiem; privat bonis, luce, honore, amicis.* Sapiens Rex Prov. 5. *Ne attendas fallaciae mulieris; favus enim distillans labia meretricis; et nitidius oleo guttur ejus. Novissima autem illius amara quasi absynthium, et acuta quasi gladius biceps. Pedes ejus descendunt in mortem, et ad inferos gressus illius penetrant . . . . longè fac ab ea viam tuam; et ne appropinques foribus domus ejus, ne des alienis honorem tuum et annos tuos crudeli, ne fortè impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena, etc.*

62. *Quid interest, etc.*) Ex opinione Stoicorum paria esse quaevis peccata dicentium.

63. *In matrona, ancilla, peccesve togata.*) Tres gradus peccati statuit Poeta; in matrona, in libertina, in meretrice. Has triplex vestis colorisque genus distinguebat. Matronae stolâ candidâ induebantur: ancillae sive libertinae togâ pulla: meretrices Coâ seu pellucidâ. Errat vetus Interpres his attribuens quod erat libertinarum; ait nempè meretriciam togam pullam fuisse, quod refellitur vel ex sequenti textu, id quod mox dixi, stabiliente. Porrò est operae pretium observare matronas, quae adulterii convictae à viris repudiabantur, stolâ candidâ solitas exui, et togâ vestiri, ignominiae causa. *Stola plebejis quamvis honestis non dabatur; siquidem Patriciae et grandes natu matres eam deferebant honoris causa. Erat enim ad imos pedes fluxa, quam instita contextu ambibat.* Contrà, *meretrices togam subductiorem*, et virili similem gestabant. Alex. ab Alex. l. 5. c. 18. Festus: *matronas appellabant, quibus stolas habendi jus erat.* Non. Marcell. ex Varrone, *toga commune vestimentum, diurnum et nocturnum; muliebre, et virile.*

Viling

Villius in Fausta Sullae gener, hoc miser uno
Nomine deceptus, poenas dedit usque superque
Quàm satis est, pugnis caesus, ferroque petitus,
Exclusus fore, cum Longarenus foret intus.
Huic si mutonis verbis mala tanta videntis
Diceret haec animus. Quid vis tibi? numquid ego a te
Magno prognatum deposco consule cunnum
Velatumque stolâ, mea cum conferbuit ira?
Quid responderet? Magno patre nata puella est.
At quanto meliora monet pugnantiaque istis,
Dives opis natura suae. Tu si modò rectè
Dispensare velis, ac non fugienda petendis
Immiscere; tuo vitio rerumne labores,
Nil referre putas? Quare, ne poeniteat te,
Desine matronas sectarier: unde laboris
Plus haurire mali est, quàm ex re decerpere fructus.
Nec magis huic inter niveos viridesque lapillos,
Sit licèt hoc Cerinthe tuum, tenerum est femur aut crus
Rectius: atque etiam melius persaepè togatae.
Adde huc quod mercem sine fucis gestat: apertè
Quod venale habet ostendit: nec si quid honesti est,

INTERPRETATIO.

Villius Syllae gener, infelix eo duntaxat nomine illusus, ob Faustam poenas luit secundùm et ultra meritum, pugnis contusus, et ferro appetitus; ejectus domo, cum Longarenus esset intus. Quòd si libidinis tot et tanta incommoda cernentis nomine mens tali homini *loqueretur ista: Quid petis? quando meus ardor fuerit accensus, an ego a te flagito mulierem illustri consule genitam, et stola vestitam? Quod responsum daret?* nempè *illustri patre orta est puella. Verùm quanto meliora, et his contraria suadet natura suis opibus locuples! Si modò tu bene uti velis, et non confundere evitanda cum exoptandi; an credis nihil interesse utrum egeas per tuam vitiosam cupiditatem, an per rerum* penuriam? *Quapropter ut non doleas* aliquando, *abstine deperire matronas; unde plus moeroris percipitur, quàm utilitatis ex re colligitur. Enimvero non est huic mollius femur, aut crus decentius, inter lapillos candidos ac virides; (Id verò tuum sit licet ò Cerinthe) Imò saepius pulchrius est plebejae. Adde quod* haec *mercem portat haud fucatam: ac si quid est venustum, haud venditat et ostendat:* neque *satagit*

ANNOTATIONES.

64. *Villius in Fausta Syllae gener.*) Villiorum familia Romæ nobilis. Villius iste non revera gener, sed ob frequentissimam cum Fausta Syllæ filia consuetudinem, ita vocatur: seu quòd eam sibi uxorem fore speraret. Unde sequitur; *hoc miser uno nomine deceptus.* Grandi scilicet nomine, ex antiqua Scipionum gente: à quorum moribus ac virtutibus degener Sylla, magistratus tamen, Quæsturam, Consulatum, Dictaturam, ac demum tyrannidem, pessumdata Rep. occupavit. Cic. in Verr.

67. *Longarenus.*) Ignobilis quispiam, Villio tamen felicior mœchus, et gratiosior Faustæ.

68. *Huic si mutonis verbis etc.*) Prosopopœja paulùm obscœna, sed lepida et elegans.

76. *Tuo vitio rerumne labores.*) Nostro vitio laboramus, cum dolemus non adesse perdicem aut phasianum, at rerum vitium seu penuria est, si desit panis aut cibus vulgaris quilibet.

78. *Matronas sectari.*) Ulpian. *Aliud est appellare, aliud sectari. Appellare est blanda oratione alterius pudicitiam attentare, assectatur qui tacitus frequenter sequitur, assidua enim assectatio praebet nonnullam infamiam.*

80. *Niveos viridesque lapillos.*) Uniones, et smaragdos.

81. *Sit licet hoc Cerinthe tuum.*) Is erat amator pariter et deliciæ matronarum mundo muliebri splendentium: singulari formæ gratiâ præstabat: Sulpiciæ Servii filiæ in primis carus. De eo Tibullus multa.

83. *Mercem.*) Corpus mercenarium, turpi quæstu venale.

Jactat, habetque palam, quaerit quò turpia celet.
Regibus hic mos est; ubi equos mercantur, opertos
Inspiciunt: ne si facies (ut saepè) decora
Molli fulta pede est, emptorem inducat hiantem,
Quòd pulchrae clunes, breve quòd caput, ardua cervix.
Hoc illi rectè: ne corporis optima lynceis
Contemplere oculis; Hypsaea coecior, illa
Quae mala sunt spectes. O crus! ò brachia! verùm
Depygis, nasuta, brevi latere, ac pede longo est.
Matronae praeter faciem nil cernere possis,
Cetera, ni Catia est demissa veste tegentis.
Si interdicta petes, vallo circumdata, (nam te
Hoc facit insanum) multae tibi tum officient res:
Custodes, lectica, ciniflones, parasitae,

INTERPRETATIO.

occultare quod pravum est. Ista est consuetudo divitibus, quando emunt equos, obtectos considerant, ne facies (*quod non rarò* fit) *elegans si tenera ungula subnixa fuerit*, in errorem *impellat emptorem avidum*; eò quòd sint *decorae clunes, breve caput, erecta cervix. Illi rectè* quidem *hoc* faciunt. Tu ergo pariter *ne oculis acutissimis intuearé* partes *corporis formosas; Hypsaea* verò *coecior ea quae deformia sunt aspicias. O crus* venustum! *ò brachia* concinna! *at* ** *grandiori est naso, brevi latere, et pede longiori.* Praetereà *nil matronae praeter vultum videre queas, ceteras* partes *abscondentis prolixa stola; nisi* fortè *Catia est. Quòd si cupias cernere denegata, quasi munimentis cincta;* (*quippe hoc te insanire facit*) *plurimae res tunc impedimento tibi sunt; custodes, lectica, cinerarii, parasitae,*

ANNOTATIONES.

86. *Regibus.*) Nobiles ac divites appellantur sæpè reges ob potentiam et auctoritatem quam eis confert pecunia, cui omnia obediunt.

Opertos inspiciunt.) Pugnant exemplaria. Plura certè *opertos* habent. Sensus est: opertos mercantur equos, ne venustas corporis statim capiat emptorem, faciatque ut vitium pedum non attendat, quod tamen in equo præcipuum est. Xenophon in libello de re equestri docet, in equo primam esse pedum considerationem: quoniam ut parùm prodest ædium elegantia, si fundamentis superstructæ sint vitiosis; ita equus est inutilis, qui pedibus haud firmis fuerit. Cavendum igitur maximè ne sit ungula mollior ac tenuis, etc. Quidam antiqui codices habent *apertos*, quod placet nonnullis, ob clariorem certè sensum.

88. *Hiantem.*) Præ admiratione partium quarumdam valdè concinnarum; præque emendi cupiditate.

89. *Pulchrae clunes, etc.*) Virgil. Georg. 3.

. . . . *illi ardua cervix*
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga.

Non. Marcell. hunc Horatii locum affert, ut ostendat *clunes* feminino genere poni, quas Plautus masculino fecit: *clunes desertos gero.*

90. *Lynceis oculis.*) Quales habuit Lynceus Apharei filius, quem fabulati sunt ad terræ centrum pervenisse, eò quòd primus è fodinis metalla eruisset.

91. *Hypsaea coecior.*) Hæc ex illustri Plautiorum stirpe vitiosos, ut ajunt, oculos habebat. Fortè notatur ab Horatio, quòd invenustum quempiam deperiret.

92. *O crus! ò brachia!*) Quasi diceret Poeta: dùm admiraris crura et brachia tuæ amasiæ, non advertis alia omnino deformia.

93. *Depygis.*) Quasi sine pyga, πυγη nates. Epod. 8. *aridas nates*, additque: *femur tumentibus exile suris additum*: quod hic significat per *breve latus.*

Nasuta) Catullus.

Salve nec minimo puella naso
Nec bello pede, etc.

Pede longo.) Ovidius.

Pes erat exiguus: pedis haec aptissima forma est.

95. *Catia.*) Hæc domi nobilis quidem, sed parùm casta et pudica, breviori instar meretricum amictu utebatur, ut sui venustatem corporis palam exhiberet.

96. *Interdicta.*) Partes maxime tectas et multiplici tunica vallatas.

98. *Lectica.*) Clausa sanè et operta. Torrentius hic acri ut solet judicio, contra ceteros Interpretes depugnans, non intelligendum vehiculum contendit, sed interius aliquod in ædibus conclave, quo se matronæ continerent; qualis erat lecticula illa lucubratoria Augusti apud Sueton. cap. 78. Ejusmodi quoque lecticulam domesticam agnoscit Just. Lipsius Elect. 1. c. 19.

Ciniflones.) A flando in cineres dicuntur *ciniflones*, qui calamistra, acus, cerula calefaciebant, in calidis cineribus, ad crispandos mulierum crines; item cinerarii; nec non ornatrices, Gall. *Coeffeuses.* Ital. *conciatrici di capo.*

Parasitae.) Garrulæ quædam et assentatrices mulieres, ad captandum cibum expeditæ.

Ad talos stola demissa, et circumdata palla,
Plurima quae invideant purè apparere tibi rem.
Altera nil obstat. Cois tibi penè videre est
Ut nudam, ne crure malo, ne sit pede turpi:
Metiri possis oculo latus. An tibi mavis
Insidias fieri pretiumque avellier ante
Quàm mercem ostendi? Leporem venator ut alta
In nive sectatur, positum sic tangere nolit:
Captat, et apponit: meus est amor huic similis: nam
Transvolat in medio posita, et fugientia captat.
Hiscene versiculis speras tibi posse dolores,
Atque aestus, curasque graves è pectore pelli?
Nonne cupidinibus statuit natura modum; quem,
Quid latura sibi, quid sit dolitura negatum,
Quaerere plus prodest, et inane abscindere soldo?
Num, tibi cum fauces urit sitis, aurea quaeris
Pocula? Num esuriens fastidis omnia praeter

INTERPRETATIO.

stola ad talos demissa, et palla circumjecta, multa impedientia ne res à te manifestè videatur. Altera nihil impedit. Per *Coas* enim vestes *licet tibi cernere ferè quasi nudam; si pravo sit crure, aut pede: latus oculis dimetiri queas. An* verò *mavis decipi, et mercedem tibi prius extorqueri, quàm merx exhibeatur?* At enim cantabis mihi istud: *ut venator leporem in celsa nive prosequitur: appositum* verò *sine labore nec attingere dignatur. Capit* autem, *et* jucundè tum *apponit. Huic similis est meus amor,* inquis; *contemnit enim in propatulo constituta, ardua verò desiderat. An* igitur *ejusmodi cantilena speras corde tuo abigi posse anxietates, sollicitudines, moeroresque molestissimos? Numquid natura non ponit cupiditatibus modum, quem investigare satius est,* videlicet, *quid sibi denegatum patienter ferat, et quid doleat; atque inutile amputare à solido? An quando sitis urit tibi fauces, aurea quaeris pocula? an fame urgente spernis omnia praeter*

ANNOTATIONES.

99. *Palla.*) Amplus et sinuosus amictus tunicæ et stolæ superindui solitus, velut pallium quoddam honestæ mulieri proprium. Non. Marcell. Galli: *manteau de ceremonie*, simile propè vestimentum hodie vocant, *un surtout.*

101. *Cois.*) Vestibus bombycinis, tenuibus, pellucentibus, ex insula Co, sive Coo, sita in mari Ægæo ad oram Cariæ littoralem, vernac. *Lango*; quæ tam ferax et dives, ut proverbium esset: *quem Cos non nutrit, hunc nec Ægyptus.* Eustath. Coas vestes Juvenalis appellat *multitia*: Galli *de la gaze.* Ital. *di velo.* Harum inventio tribuitur Pamphilæ cuidam mulieri ex insula Coo. Aristot. Histor. animal. lib. 6. Tibul. lib. 2. Eleg. 3.

Illa gerat vestes tenues quas femina Coa
Texuit, auratas disposuitque vias.

Propert. lib. 2. Eleg. 1. init.

Sive togis illam fulgentem incedere Cois.

Varro *togas vitreas* appellat. S. Hieron. ad Lætam ita scribit; *talia paret vestimenta, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudantur.* Et te monitum velim, lector, in quibusdam vett. codd. legi, *Chlorin* pro *Cois.* Porrò jam suprà insinuavimus istis vestibus Romæ quidem solas meretrices indui consuevisse.

105. *Leporem venator ut alta, etc.*) Hi sunt è Callimaco versiculi, veluti cantiuncula quædam, quam Horatius ponit in ore sectantis matronas. Sensus est: ut venator leporem per nivas sectari et capere gaudet, quem appositum sibi absque ullo labore nec tangere dignetur: captum autem venando et cum difficultate libens apponit sibi et amicis: sic ego, inquit ille, paratas cuivis togatas sperno, at matronas depereo quibus frui arduum est.

Captat et apponit.) Ingens hic pugna, ingens dissensio. Sagaciter Lambinus ita correxit. Omnes tamen codices huc usque habuerunt, *cantat.* Interpretes in angustiis constituti venatorios clamores, quibus revocari solent canes, adhibuerunt: et Xenophontem asserunt præcipientem varios tonos vocis adhibendos, acutum, gravem, parvum, magnum: et sic vocem *cantat* explicant, sequa ut licet expediunt. Verùm si retinenda vetus lectio, *cantat*, referendum est ad cantilenam quam matronarum sectator canit: et vox *apponit*, explicanda est, *addit*, seu *prosequitur*: ut ingeniosè solerterque Dacerius noster subodoratus est et sensit.

109. *Hiscene versiculis,*) Horatius ad illum qui cantavit Callimachi versiculos, respondet: siccine per leviculam cantionem speras eluctari graves curas, at mœrores, aliaque mala, quæ matronarum amorem comitantur? an non satius tibi foret modum sequi a natura præscriptum? etc.

113. *Inane abscindere soldo.*) *Inane*, quo sibi denegato natura facilè careat: *soldo*, sive solido et necessario, quod sine dolore nequeat non habere, sibique negari haud patienter ferat.

111. *Aurea quaeris pocula?*) Senec. Epistol. 120. *Natura hoc unum jubet sitim extingui. Utrum sit aureum poculum, an crystallinum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nil refert. Itaque Horatius negat ad sitim pertinere quo poculo aqua, aut quàm eleganti manu ministretur.*

* Pavonem rhombumque? tument tibi cum inguina, num, si
* Ancilla, aut verna est praesto puer, impetus in quem
* Continuò fiat, mavis tentigine rumpi?
Non ego. Namque parabilem amo Venerem facilemque:
Illam, post paulò: Sed pluris; Si exierit vir;
Gallis hanc, Philodemus ait: Sibi, quae neque magno
Stet pretio, neque cunctetur, cum est jussa venire;
Candida rectaque sit, munda hactenus: ut neque longa
Nec magis alba velit, quàm det natura, videri.
* Haec ubi supposuit dextro corpus mihi laevum,
Ilia et Ægeria est: do nomen quodlibet illi,
Nec vereor ne, dum futuo, vir rure recurrat:
Janua frangatur, latret canis: undique magno
Pulsa domus strepitu resonet: vel pallida lecto
Desiliat mulier; miseram se conscia clamet:
Cruribus haec metuat, doti deprensa, egomet mi.
Discincta tunica fugiendum est, ac pede nudo,
Ne nummi pereant, aut pyga, aut denique fama:
Deprehendi miserum est; Fabio vel judice vincam.

INTERPRETATIO.

pavonem et rhombum? *Non ego certè. Quippe amo Venerem promptam et expeditam.* Quae verò dicit: *Paulò post; at majori pretio, si vir discesserit; illam Philodemus ait Gallis* reliquendam: *sibi* autem peti eam, *quae nec cariori pretio constet, nec moretur venire cum advocatur: candida sit, et recta, adeo concinna, ut non cupiat apparere grandior, aut candidior quàm natura concessit.* * * * * * * * * * * * * * * * *haec mihi Ilia et Ægeria est: illi tribuo quodcumque elogium. Nec vereor* * * *ne vir redeat rure; fores effringantur; canis latret; aedes ingenti fragore concussae undique percrepent; femina pallens descendat è cubili: ancilla conscia exclamet se infortunatam; haec timeat cruribus: deprehensa doti; ego* denique *ipse mihi. Fugiendum est veste non cincta, et pedibus nudis: ne luant nummi, nates, vel demum existimatio. Miserum est deprehendi: vincam etiam Fabio judice.*

ANNOTATIONES.

116. *Pavonem.*) *Hunc cibi gratia Romae primus occidit orator Hortensius, adjiciali coena sacerdotii: saginari primus instituit circa novissimum piraticum bellum M. Aufidius Lurco, ex eoque quaestu reditus sestertium sexaginta M. habuit.* Plin. lib. 10. cap. 20. Varro Ælien. Vide Macrob. Saturnal. 3. cap. 13. ubi scribit: *M. Varro de pavonibus in villa nutriendis loquens sic ait: primus hos Q. Hortensius augurali coena dicitur posuisse.* Hinc factum *ut ova eorum denariis veneant quinis, ipsi facilè quinquagenis, etc.*

Rhombum.) Exquisiti saporis piscem. Gall. *turbot*: Ital. *rombo.* De eo Epod. 2. v. 50.

121. *Gallis.*) Cybelae sacerdotibus, eviratis, castratis, adeoque moram sponte ferentibus.

Philodemus.) Quis ille, incertum. Asseruet vulgò Poetam Epicureum, patria Gadaraeum, qui Graecè scripsit quaedam Epigrammata. Meminere Strabo, Asconius etc.

123. *Neque longa magis, etc.*) *Adjuta cothurnis*, ut ait Juvenal. Sat. 6. v. v. 505.

124. *Magis alba.*) Pictis et dealbatis creta vel cerussa genis, *cerussatis buccis*, ut loquitur Cicero in Pison. Propert. lib. 3. Eleg. 23.

Cum tibi quaesitus candor in ore foret.

Martial. lib. 7. Epig. 24.

cerussata candidiora cute.

126. *Ilia et Ægeria est.*) Tanti facio, quanti illam Romuli matrem et Ægeriam Nympham cum qua Numae consuetudo.

129. *Vel pallida.*) Alii legunt, *vaepallida*, ut apud Pers. *vaegrandis*, augente significationem particula: valdè pallens et pavens.

130. *Conscia.*) Adulterii conciliatrix, vel simpliciter *conscia*, herilis flagitii particeps ancilla: proindeque metuens ne iratus herus furorem in ipsam vertat, ejusque crura fuste verberet, truncet, frangat.

131. *Doti deprehensa.*) Uxor à viro deprehensa in adulterio metuat suae doti: id est, ne dotem amittat. Hanc enim illi adimebat lex Julia, et marito adjudicabat: interficere vero deprehensam patri quidem permittebat, non autem marito: cui tamen id licuit ante Juliam legem Ulp. reg. Tit. 6. Cato apud Gellium lib. 10. cap. 23. Valer. Max. lib. 8. cap. 2. ubi insigni C. Marii judicium in C. Titinnium Minturnensem, qui cum Fanniam uxorem in adulterio deprehensam repudiasset, ac dote spoliare conaretur; Marius Fanniam impudicitiae ream sestertio nummo, Titinnium autem summa totius dotis damnavit: praefatus se hanc judicandi rationem secutum, quod sibi liqueret Titinnium impudicam eo animo duxisse, ut ejus doti insidias strueret.

Egomet mi.) Ne verbera, plagas, necem subire cogar, aut saltem pecunia me redimere.

133. *Aut pyga.*) Ne mihi perna succidatur, aut raphanismum patiar. De eo Juvenalis ante citat.

Aut fama.) Lex enim infamiam adulteris inurebat.

Fabio vel judice vincam.) Hunc celebrem eo tempore Jurisconsultum salsè notat Horatius: *vincam* inquiens, *judice Fabio*, quia in adulterio aliquando deprehensus malo suo expertus est, *miserum esse deprehendi.*

SATIRA III.

Aliena quisque peccata videt, ad propria caecutit. Vitia leviora in amicis debent excusari. Malè Stoici asserunt paria esse omnia peccata.

OMNIBUS hoc vitium est cantoribus; inter amicos
Ut nunquam inducant animum cantare rogati,
Injussi nunquam desistant. Sardus habebat
Ille Tigellius hoc. Caesar, qui cogere posset,
Si peteret per amicitiam patris, atque suam, non
Quidquam proficeret: si collibuisset, ab ovo
Usque ad mala citaret, io Bacche, modò summa
Voce, modò hac resonat quae chordis quatuor ima.
Nil aequale homini fuit illi: saepè velut qui
Currebat fugiens hostem, persaepè velut qui

INTERPRETATIO.

CUNCTIS hoc inest vitium cantoribus, ut cum familiaribus rogati cantare semper renuant; minimè rogati nunquam cessent. Id habebat Tigellius ille Sardus. Augustus qui cogere potuisset, si rogaret per benevolentiam patris et suam, nihil obtinebat. Quod si placeret, ab ovo usque ad poma recitabat, io Bacche, nunc suprema voce, jam infima quae resonat in fidibus quatuor. In illo homine nihil simile erat, qui interdum currebat quasi hostem fugeret, aliàs lentus incedebat, tanquam

ANNOTATIONES.

1. *Omnibus hoc.*) Serium nihil præfert ac spondet prima frons hujus Satiræ: at si totam species, nihil usquam serium magis. Itaque in hac, ut et in praecedenti, callidus ubique Horatius et summe vafer, ab jocoso exordio quibus animum lectoris excitat, ad graviora quæque sensim progreditur, ac morum præceptiones insinuat præstantissimas. Hic scopus est, Virgilium *animae dimidium suae* tueri adversus obtrectatores quosdam, qui *ingentis* alioqui virum *ingenii*, ob leviora quæpiam vitia, iniquius vellicabant.

3. *Sardus Tigellius.*) Vel nomen est proprium *Sardus*, vel gentile ab Sardinia patria. Neque certè idem est qui Hermogenes, de quo postmodum. Utrique nomen *Tigellius*: at hic vivebat adhuc dum hæc Poeta scriberet, ut legenti patet: ille verò jam vita cesserat: quod quidem perspicuum est ex Satiræ praecedentis initio.

4. *Cogere posset.*) Pro summa et Imperatoria auctoritate.

5. *Patris.*) Patris sui per adoptionem, Julii nempe Cæsaris, à quo Tigellius beneficiis haud mediocribus, et gratia singulari honoratus fuerat, ut dictum est in superioribus.

6. *Ab ovo usque ad mala.*) A principio coenæ ad finem. Poma et bellaria ad secundam mensam pertinere, notum est: initium verò coenæ duci ab ovis vel Epistola ad Pætum, quæ est 20 lib. 9. Cic. satis ostendit, *integram famem ad ovum affero*, inquit. Hinc et Apulejus ova *gustulum* cœnæ vocat. Vide Just. Lips. antiq. Lect. lib. 3.

7. *Citaret, io Bacche.*) Recinaret carmen ab ipsomet fortè compositum, sic incipiens: *io Bacche*: vel cujus hoc esset epodium rythmi, versiculus intercalaris, recantatio, gallic. *le refrain*, *la reprise* Ital. *la ripetizione*, *la ripresa*, Apage qui legunt *Io Bacchae*, id est, Bacchantes. Te verò, lector, ne moveat brevis syllaba in voce, *Bacche*: id enim et concinnum et elegans, cum ipsa formula citatur.

Summa voce.) Acutissima. Gall. *le dessus*, Ital. *il soprano.*

8. *Ima.*) Gravissima. Gall. *la basse.* Ital. *la voce di basso.*

Resonat quae cordis quatuor.) Tigellius voce pariter et fidibus canebat, tetrachordo scilicet, seu instrumento musico quatuor chordarum, modò supremas, modò infimas tangens partes, voci nunc summæ nunc imæ accommodans: vel summos imis modulos ac numeros ex arte miscens atque attemperans.

9. *Nihil aequale homini fuit illi.*) Ille homo sibimet passim dissimilis erat, varius, inconstans.

Saepè currebat, etc.) Sallust. in Catilin. *citus modò, modò tardus incessus erat.* Cic. Offic. 1. n. 131. *Cavendum est autem ne aut tarditatibus utamur ingressu mollioribus, ut pomparum ferculis similes esse videamur: aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates, quae cum fiunt, anhelitus moventur, vultus mutantur, ora torquentur, ex quibus magna significatio fit, non adesse constantiam.* Vide Senec Epist. 22.

10. *Velut qui Junonis sacra ferret.*) Proverbium est, ηραιον βαδιζειν *Junonium, seu Junonis ad instar procedere;* inde natum, quòd Junoni incessus gravitas et majestas celebretur. Virgil. Æn. 1. v. 50. Quapropter etiam boves ad ejus sacra quæ-

Junonis sacra ferret. Habebat saepè ducentos,
Saepè decem servos. Modò reges, atque tetrarchas,
Omnia magna loquens: modò, sit mihi mensa tripes, et
Concha salis puri, et toga, quae defendere frigus,
Quamvis crassa, queat. Decies centena dedisses
Huic parco paucis contento, quinque diebus
Nil erat in loculis. Noctes vigilabat ad ipsum
Mane, diem totam stertebat; nil fuit unquam
Sic impar sibi. Nunc aliquis dicat mihi: Quid tu,
Nullane habes vitia? Imo alia, haud fortasse minora.
Maenius absentem Novium cum carperet: Heus tu,
Quidam ait; ignoras te? an ut ignotum dare nobis

INTERPRETATIO.

Junonis sacra portaret. Aliquando famulos habebat ducentos, saepiùs decem. Nunc jactitans reges et praefectos, et cuncta summa: mox verò ajebat: Adsit mihi tantùm *mensa tripes, et concha puri salis, ac toga quantumvis crassa, quae arcere frigus valeat. Huic* autem *parco paucis contento si donasses decies centena, post quinque dies nihil supererat in crumena. Vigil traducebat noctes usque ad* lucem *matutinam: die verò integra dormiebat. Nihil unquam fuit aequè sibi dissimile. Jam mihi non nemo dixerit: Tu* autem *quid? nullane habes vitia? Quin imò diversa* habeo, *nec forsitan leviora. Cum aliquando Maenius reprehenderet Novium absentem, quidam dixit: Heus tu non te ipsum nosti? an velut incognitum nobis imponere*

ANNOTATIONES.

etas idem refert Georgic. 3. v. 633. nimirum ob tarditatem. Hinc et virgines dictæ κανηφόροι, quæ gravi et lento gradu procedebant in Junonis sacris, imposita capitibus canistra ferentes, in quibus continebantur res ad illa necessariæ. Cic. in Verrem 4. *Erant praeterea aenea duo signa, eximia venustate, virginali habitu atque vestitu: quae manibus sublatis sacra more Atheniensium virginum reposita in capitibus sustinebant. Canephorae ipsae vocabantur.* Ovid. 2. Metamorph.

Illo fortè die castae de more puellae
Vertice supposito festas in Palladis arces
Pura coronatis portabant sacra canistris.

Ex his patet canephoras extitisse Junoni, Cereri, Palladi. Vide lib. 2. Sat. 8. v. 14.

12. *Tetrarchas.*) Præfectos quatuor provinciis.

13. *Sit mihi mensa tripes.*) Paulò ante grandia, et summa quæque in ore habebat: jam verò ait: Pauca et parva sufficiunt; modicam et vilem volo supellectilem; satis mihi est una *mensa tripes*, etc. ut vulgò. Nam magnatibus non unica sed plurimæ, æque uno pede nixæ; saltem quædam. Luxuriam istam proscribit Juvenalis Sat. 1.

. . . . *latos sustinet orbes*
Grande ebur, et magno sublimis pardus hiatu.

Dio in Nerone refert, Senecæ adfuisse mensas tripedes è cedro quingentas. Just. Lipsius ante cit. rem luculenter exponit: in coenaculo, inquit, mensa collocabatur rotunda, plebejorum tripes, et è simplici ligno, divitum ac procerum citrea, acerna, aut quam lamine integebat argentea, ac pes eburnus fabrefactus, puta in modum pardi aut leonis sustinebat.

14. *Concha salis*) *puri.* Tenue salinum è concha vel merus sal, pro omni obsonio. Vide lib. 2. Sat. 3. v. 17.

. . . . *cum sale panis*
Latrantem stomachum bene leniet.

Porrò qui assidua veteribus et quasi sacra mentio salini et salis, intelliges, lector, ex Plutarcho, Sympos. lib. 5. cap. 10. ubi et citatur Homerus salem divinum nuncupans.

Toga crassa.) Juvenal. Sat. 9. vers. 28. *pingues lacernas* vocat. Martialis lib. 4. Epigram. 19. *pinguem Sequanicae textricis alumnum* dicit.

15. *Decies centena.*) Hic ut et alibi semper subaudi, *millia sestertium*. Interdum et *decies* solummodo auctores scribunt, supple, *centena millia sestertium*, ad significandam ingentem summam. Juvenal. Sat. 10.

decies centena dabuntur.

Quæ summa ex Budæi supputatione facit monetæ nostræ Gallicæ 25000. *ecus*: Ital. *scudi*.

16. *Quinque diebus nil erat in loculis.*) Hunc Tigellium omnino profusum ac prodigum ostendit Satira præcedens.

19. *Nunc aliquis dicat, etc.*) Prolepsis eximia.

21. *Maenius absentem Novium.*) Mænius ille est, de quo jam Sat. præced. v. 101. qui scurrilitate magnus evasit: ac dilapidatis bonis, tandemque divendita quam habebat residuam ad forum domo, unam sibi columnam excepit, è qua gladiatores spectaret. Ejus meminit Lucilius: ut notat hic vetus Interpres. De Novio tanquam homine vitiis perdito dicetur post in Sat. 6.

Absentem cum carperet.) Mænius sic describitur dicax et vorax, lib. 1. Ep. 15.

Quaelibet in quemvis opprobria fingere saevus;
Pernicies, et tempestas, barathrumque macelli,
Quicquid quaesierat ventri donabat avaro.
. . . .
. . . . *Maenius idem*
Quicquid erat nactus praedae majoris, ubi omne
Verterat in fumum et cinerem, etc.

Verba putas? Egomet mi ignosco, Moenius, inquit.
Stultus et improbus hic amor est, dignusque notari.
Cum tua pervideas oculis mala lippus inunctis;
Cur in amicorum vitiis tam cernis acutum,
Quàm aut aquila, aut serpens Epidaurius? at tibi contrà
Evenit, inquirant vitia ut tua rursus et illi.
Iracundior est paulò, minùs aptus acutis
Naribus horum hominum: rideri possit, eò quòd
Rusticiùs tonso toga defluit, et malè laxus
In pede calceus haeret. At est bonus, ut melior vir
Non alius quisquam: at tibi amicus; at ingenium ingens;
Inculto latet hoc sub corpore. Denique teipsum
Concute, num qua tibi vitiorum inseverit olim
Natura, aut etiam consuetudo mala. Namque
Neglectis urenda filix innascitur agris.
Illuc praevertamur; amatorem quod amicae

INTERPRETATIO.

contendis? Tum *Maenius respondit, Ipse mihi indulgeo.* Atqui, retulit alter, *iste amor insanus est et iniquus ac reprehensionem meretur.* Enimverò *quandoquidem perspicis tua vitia, lippiens oculis unctis; quare in peccatis amicorum adeo perspicax es, velut aquila, aut anguis Epidaurius? Verùm tibi vicissim accidit; ut etiam vitia tua alii pariter inquirant.* Sic [illegible] ajunt: *Ad iram ille paulalùm est* [illegible] *parùm idoneus naribus istorum* h[illegible] *illudi potest quòd toga delabitur ei inconcinnè tonso; atque laxior calceus pedi non benè inhaeret. Sed probus est vir,* inquam ego, adeo *ut nemo sit probior; sed tibi amicus: sed mens magna tegitur eo corpore non ita bellè composito. Uno verbo, temet examina; utrum vitia quaepiam tibi natura ingeneraverit, vel prava consuetudo. Etenim filix comburenda crescit in agris incultis. Huc potius deveniamus, quod amatori conniventi*

ANNOTATIONES.

25. *Pervideas oculis mala lippus inunctis.*) Quamvir optimè videas tua mala, connives tamen ad illa, fingisque non videre, quasi *lippus*, habensque oculos morduci pituitâ suffusos, quo visus acies obtunditur et obscuratur.

27. *Aquila.*) Acuto prorsus visu pollet. Plin. lib. 10. cap. 3. Vide quae annotavi lib. 4. Od. 4.

Serpens Epidaurius.) Metonym. pro quolibet serpente, seu potius, dracone, qui a *δερκεσθαι*, vel *δρακειν*, *videre*, nomen accepit; quasi *οξυ βλεπων* *acutè perspiciens.* Hinc thesauris incubantes dracones, cauta custodia, antiqui finxerunt. Fest. De *Epidaurio serpente.* Tit. Liv. lib. 11. Epitome. Valer. Maxim. l. 1. cap. 8. et alii. Nempe cum peste urbs laboraret, ex Sibyllinis libris Romani profecti sunt Epidaurum Peloponnesi civitatem, ubi Æsculapius colebatur. Cumque numen invitarent ut Romam se conferret, serpens seu Æsculapius anguis specie conspectus est ad navem Romanorum pergere. Itaque Romam delatus, in insula Tiberis cùm triduo visus esset, postea non comparuit. Illic autem posuerunt illius simulacrum.

29. *Iracundior est paulò.*) His versibus indicari ac velut pingi Virgilium, tradit vetus Interpres.

Minùs aptus acutis naribus horum hominum.) Parùm aptus ad congressus aulicorum hominum, qui solent esse dicaces ac derisores: quales sunt qui *acutis sunt naribus.* Pers. Sat. 1. 1. 40.

Rides, ait, et nimis uncis
Naribus indulges.

31. *Rusticius tonso toga defluit, etc.*) Tria scilicet aulici vitia exprobrabant Virgilio, quòd iracundior, quòd morosior esset; quòd corporis nitorem habitusque concinnitatem haud curaret. In hoc porrò cultus negligentiâ tria hic notantur: quòd, rusticorum more, barba male tonsa, et capilli inaequaliter decurtati; quòd toga non satis composita; quòd calcei pedibus haud benè apti et accommodati. Ovidius.

Ne vagus in laxa pes tibi pelle natet.

32. *At est bonus, etc.*) Tres virtutes affert conspicuas, quorum splendor leviores naevos debeat obtegere et compensare. Erat enim Virgilius vir optimus: erat fidei in amicos observantissimus; erat ingenio grandi praeditus.

37. *Neglectis urendis filix innascitur agris.*) Sicut inutiles et noxiae herbae crescunt in agro inculto; sic vitia in animo Philosophiae documentis ac virtutibus non imbuto.

38. *Amatorem quòd amicae turpia decipiunt caecum vitia.*) Theocrit. Eidil. 6. *ερωτι πολλακις τα μη καλα καλα πεφανται*, *amori saepè non pulcra, pulcra videntur.* Idem Eidil. 10. *o Bombyce venusta, omnes te Syram vocant, macram sole adustam: Ego verò solus dico te flavam esse sicut mel.*

Turpia decipiunt caecum vitia, aut etiam ipsa haec
Delectant; velut Balbinum polypus Agnae;
Vellem in amicitia sic erraremus; et isti
Errori nomen virtus posuisset honestum.
At, pater ut gnati, sic nos debemus amici,
Si quod sit vitium, non fastidire. Strabonem
Appellat paetum pater; et pullum, malè parvus
Si cui filius est; ut abortivus fuit olim
Sisyphus; hunc varum, distortis cruribus; illum
Balbutit scaurum, pravis fultum malè talis.
Parcius hic vivit; frugi dicatur. Ineptus,
Et jactantior hic paulò est: concinnus amicis
Postulat ut videatur: at est truculentior, atque
Plus aequo liber: simplex, fortisque habeatur.
Caldior est; acres inter numeretur: opinor,
Haec res et jungit junctos, et servat amicos.

INTERPRETATIO.

vitia amicae vel maxima non videntur, quin et jucunda sunt: quemadmodum Balbino polypus Agnae. Optarem ut sic deciperemur erga amicos: et virtus decorum nomen imposuisset isti errori. Verùm enim debemus non aspernari vitium amici, si aliquod inest: velut pater filii naevos haud fastidit. Strabonem pater vocat paetum: et pullum dicit qui filium habet pusionem, qualis abortivus extitit pridem Sisyphus: hunc qui distortus est cruribus, appellat varum: illum verò malè nixum pravis talis, balbutiendò scaurum nuncupat. Sic igitur si quis amicorum *parcius victitat, appelletur frugalis. Qui tantulùm importunus atque jactabundus fuerit,* dicamus; *cupit lepidus videri familiaribus: sed est asperior et paulò liberior, is aestimetur sincerus et animosus: ferventior est; inter fortes censeatur. Hoc, ut arbitror, et amicos socia[illegible]sociatos retinet.*

ANNOTATIONES.

37. *Aut etiam ipsa haec delectant.*) Cic. 1. de Nat. Deor. n. 80. *Nobis qui adolescentulis delectamur, etiam vitia saepè jucunda sunt. Naevus in articulo pueri delectat Alcaeum. At est corporis macula naevus; illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus dilexit municipem tuum Roscium ... huic pulchrior Deo. At erat, sicut hodie est, perversissimis oculis. Quid refert, si hoc ipsum salsum, illi venustum videbatur?* Huc etiam pertinet, quod scribit Lucret. in fine lib. 4.

Nam divinitùs interdum Venerisque sagittis
Deteriore fit ut forma muliercula ametur.
. . . .
Quod superest consuetudo concinnat amorem.

Et paulò antè:

Nam faciunt homines plerumque cupidine caeci,
. . . .
. . . . *Pravas turpesque videmus*
Esse in deliciis.

40. *Balbinum polypus Agnae.*) Agnae amicae polypus licet foetens delectat Balbinum amatorem. De polypo narium morbo, vide Epod. 12.

41. *In amicitia sic erraremus.*) Amicorum vitia dissimulantes, excusantes, obvelantes.

Isti errori nomen virtus posuisset honestum.) Quintil. lib. 3. cap. 7. *Quia sit quaedam virtutibus ac vitiis vicinitas, utendum proxima derivatione verborum, ut pro temerario fortem, pro prodigo liberalem, pro avaro parcum vocemus. Quae eadem etiam contra valent.*

44. *Strabonem appellat paetum*). *Strabo*, cujus oculi sunt distorti. Gall. *louche*: Ital. *losco*.

Paetus.) Cujus oculi sunt semiclausi, leviter declinati; item qui tremuli hic et illuc celeriter volvuntur. Tales autem [illegible] fuisse non sine aliqua gratia et decore, [illegible]

45. *Pullum.*) Suet. Ca[illegible] 13. *exoptatissimus erat princeps .... quod infantem plerique cognoverant ...... super fausta nomina, sidus, et pullum, et puppum, et alumnum appellabant.*

Malè parvus.) Nanus, pusio, pumilio: quasi *abortivus*, cui justam magnitudinem natura non tribuit, quam aliis dare solet.

47. *Sisyphus.*) Filius M. Antonii Triumviri, staturâ quidem fuit duntaxat bipedali, sed ingenio acutissimo, unde nomen; quod perinde callidus esset ac Sisyphus ille fabulosus, de quo lib. 2. Od. 14. et Epod. ult.

Varum.) Qui pedes habet introrsum retortos.

48. *Scaurum.*) Talos habentem extantes, vel inversos ac tortuosos.

Balbutit.) Invidiae minuendae causa balbutiendo Scaulum vocat, l pro r pronuncians: quod familiare est balbis. Porrò nobiles Romae fuisse Strabones Varos, Scauros, Paetos, nemo nescit.

49. *Ineptus.*) Cic. 2. de Orat. *Qui aut tempus quid postulet non videt; aut qui plura loquitur, aut se ostentat: aut eorum quibuscum est, vel dignitatis vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus aut multus est, is ineptus dicitur.*

50. *Concinnus.*) Commodus, se attemperans moribus et ingenio eorum, quibuscum versatur ac vivit. Gall. *de bonne humeur, complaisant, de bonne compagnie.* Ital. *di buon' umore, compiacente, di buona compagnia.*

52. *Liber*) Liberè veritatem eloquens.

55 At

At nos virtutes ipsas invertimus, atque
Syncerum cupimus vas incrustare. Probus quis
Nobiscum vivit; multùm est demissus homo. Illi
Tardo cognomen pinguis damus. Hic fugit omnes
Insidias, nullique malo latus obdit apertum:
Cum genus hoc inter vitae versetur, ubi acris
Invidia, atque vigent ubi crimina: pro bene sano
Ac non incauto, fictum astutumque vocamus.
Simplicior si quis; (qualem me saepè libenter
Obtulerim tibi Moecenas), ut fortè legentem
Aut tacitum impellat quovis sermone molestus:
Communi sensu planè caret, inquimus: Eheu
Quam temerè in nosmet legem sancimus iniquam!
Nam vitiis nemo sine nascitur: optimus ille est,
Qui minimis urgetur. Amicus dulcis, ut aequum est,
Cum mea compenset vitiis bona pluribus hisce,
(Si modo plura mihi bona sunt) inclinet, amari
Si volet: hac lege, in trutina ponetur eadem.
Qui, ne tuberibus propriis offendat amicum,
Postulat; ignoscat verrucis illius. Æquum est,
Peccatis veniam poscentem reddere rursus.
Denique quatenus excidi penitus vitium irae,

INTERPRETATIO.

At nos ipsas virtutes malè interpretamur, et vas purum inficere volumus. Si bonus aliquis nobiscum vivit, homo est abjectus valdè, inquimus. *Isti tardo damus cognomen crassi. Ille dolos omnes eluctatur, et nemini improbo expositum latus praebet, quamvis conversetur cum iis hominibus, apud quos regnant vehemens invidia et criminationes*: hunc *non prudentem et cautum*, sed *versipellem, et malitiosum dicimus. Si quis apertior, (qualem non raro tibi me spontè exhibui, ò Moecenas) ut lectioni vacantem vel cogitabundum fortassis interpellet, quacunque allocutione importunus; dicemus: sensu communi omninò est* ille *destitutus. Eheu quàm injustam conditionem nobis statuimus imprudenter! nullus enim sine vitiis nascitur*, atque *is qui levioribus premitur perfectissimus* *habetur. Benignus amicus, ut par est, meas virtutes cum vitiis comparans: in illas majores (si quidem majores habeo virtutes, quàm vitia) propendeat, si diligi cupiat*: ac *pari conditione in eadem libra ponderabitur. Quisquis petit amicum non laedere suis tuberibus, parcat ejus verrucis. Justum est ut qui postulat indulgentiam suis delictis, is parem referat. Denique quoniam omninò resecari vitium iracundiae,*

ANNOTATIONES.

55. *Invertimus.*) Ipsa bona detorquemus in malum.

56. *Syncerum vas cupimus incrustare.*) Similes sumus ei qui vasi puro tectorium induceret impurum; adeoque inquinaret alioqui bonum et sincerum per sese, malè incrustando. Lucil.

. . . . . . *regionibus illis*
Incrustatu' calix ruta caulive bibetur.

57. *Illi tardo cognomen pinguis damus.*) Si quis tardior in deliberando, hunc stupidum vocamus, cum prudens is hoc magis dicendus foret. Cic. Quæst. Acad. 4. *vides quàm sit cautus is, quem isti tardum vocant.*

63. *Simplicior.*) Non dissimulator, aut assentator, qui *tempora fandi mollia* et commoda non observans, amicum interpellet seria quæpiam agentem vel meditantem.

Qualem me saepè, etc.) Dum ita semetipsum accusat Horatius, callidè removet a se astutiæ et calliditatis opinionem et famam, qua eum nonnulli aspergebant: atque ipsum Mæcenatem adhibet testem suæ simplicitatis.

68. *Vitiis nemo sine nascitur.*) Demosthen. de corona. *μηδεν αμαρτειν εςι θεων. nihil peccare deorum est.* Propert.

Unicuique dedit vitium natura creato.

Huc pertinet quod ait Juvenalis Sat. 14.

Mitem animum et mores modicis erroribus aequos
Praecipit.

73. *Tuberibus.*) Vitiis paulò majoribus. Tuber Gall. *une bosse.* Ital. *un tumore.* Potest etiam referri huc quod Plinius lib. 19. cap. 2. callum terræ vocat *tubera*, Gall. *des truffes.* Ital. *tartufi.*

74. *Verrutis.*) Minoribus vitiis. *Verruca*, caruncula callosa. Gall. *un poireau*, Ital. *un porro.* Agell. lib. 3. cap. 7. *ire jubeas milites ad verrucam illam: sic enim Cato locum editum appellat*; nempè ob similitudinem.

Cetera item nequeunt stultis haerentia: cur non
Ponderibus modulisque suis ratio utitur; ac res
Ut quaeque est, ita suppliciis delicta coërcet?
Si quis eum servum, patinam qui tollere jussus,
Semesos pisces tepidumque ligurrierit jus,
In cruce suffigat: Labeone insanior inter
Sanos dicatur: quanto hoc furiosius, atque
Majus peccatum est: paulùm deliquit amicus·
Quòd nisi concedas, habeare insuavis, acerbus:
Odisti, et fugis, ut Drusonem debitor aeris:
Qui nisi, cum tristes misero venere Kalendae,
Mercedem aut nummos unde unde extricat amaras
Porrecto jugulo historias captivus ut audit.
Comminxit lectum potus, mensave catillum
Evandri manibus tritum dejecit: ob hanc rem,

INTERPRETATIO.

aliaque stultis inhaerentia minimè possunt; quare non ratio adhibet examen et judicium suum, atque poenis cohibet peccata, secundùm rei cujusque meritum? si aliquis cruce plectat eum famulum, qui jussus auferre catinum, delibarit semesos pisces, et jusculum, adhuc *tepens*; ille *dementior Labeone putabitur à sapientibus*. At *quanto gravius illo et tetrius est delictum* istud: *amicus peccavit aliquantulum; quòd si non ignoscas, censeberis amarior et ferocior: aversaris et fugis non secus ac Drusonem pecuniae debitor: qui, quoties tristes Kalendae infelici advenerunt, nisi foenus aut pecuniam* creditam *undecunque expedit, veluti captivus cogitur auscultare importunas scriptiones, protenso collo. Lectum* discubitorium *urinâ inquinaverit ebrius, vel mensâ detruserit catinum Evandri manibus contrecta-*

ANNOTATIONES.

78. *Ponderibus modulisque suis.*) Ita exprimitur egregiè animi pars seu facultas æstimatrix rerum; qua de singulis judicat, et expensis hinc et inde momentis quæ potiora sint, arbitratur, censet, decernit, statuit: Græcis κριτηριον, *hoc veritas dignoscitur*, inquit Laert. in Zen.

80. *Si quis eum servum, etc.*) Quamvis in servos jus vitæ ac necis habeant domini; ne tamen in eos sæviant quasi tyranni, monet eleganter Macrob. lib. Saturn. 1. cap. 11. *non quantum decet, sed quantum libet exercere volumus in servos .... virgâ murmur omne compescitur.... tussis, sternutamentum, singultus magno malo luitur, etc.*

81. *Ligurrierit.*) A Gr. λειχειν, *lingere*, Gall. *lecher*, Ital. *leccare*, vel απο του λιγυρου quod suave significat A Liguribus populis, non nisi imperitus quispiam et indoctus crediderit posse deduci. *Ligurierit jus*, Gall. *qui aura trempé ses doigts dans la sauce.* Ital. *chi bagna le dita nella salsa.*

82. *In cruce suffigat.*) Crux differebat à furca sive patibulo. Hoc erat stipes rectus habens duo cornua, inter quae inserebatur cervix facinorosi, manus autem ramis illis seu cornibus alligabantur. Itaque nequam gestans furcam seu patibulum, virgis caedebatur à conservis, aut etiam à carnifice: postea verò in crucem interdum agebatur clavis in ea confixus. Isidor. Orig. lib. 5. cap. 27. *Patibuli minor poena quàm crucis. Nam patibulum statim appensos exanimat strangulando: crux autem suffixos diu torquet et cruciat.* De his multa erudite Salmas. Epist. ad Th. Barthol. item J. Lips. de cruce.

Labeone insanior.) M. Antistius Labeo Jurisconsultus, tam petulanti linguâ et pervicaciâ, ut in Augustum multa effutiret, ejusque perperàm leges reprehenderet. Sueton. Octav. cap. 54. Dio lib. 54. Gellius lib. 13. cap. 12. *agitabat hominem libertas quaedam nimia et vecors, usque eo ut D. Augusto jam principe et Remp. obtinente, ratum tamen pensumque nihil haberet, nisi quod justum sanctumque esse in Romanis antiquitatibus legisset.*

Inter sanos dicatur.) Vult enim sana mens ut nec frustrà loquare quod inutile fore cognoscitur; nec temerè Principem offendas: denique memineris quod docet Cato;

Temporibus mores sapiens sine crimine mutat.

86. *Drusonem.*) Fœnerator ille improbissimus, periode ac ineptissimus historiarum scriptor, solebat à debitoribus exigere, si non solverent, ut se legentem audirent: quod quidem erat pœnæ loco durissimae.

87. *Tristes Kalendae.*) Quòd eo tempore fœneratores usuras colligerent, debitoresque vexarent, Vide annot. Epod. 2. v. ult.

88. *Mercedem, aut nummos.*) Fœnus, vel summam creditam.

89. *Porrecto jugulo.*) Vel quasi attentior observantiorque; vel quasi captivus et jugulari paratus. Epist. ad Pison.

Indoctum doctumque fugat recitator acerbus.

Quem verò arripuit, tenet occiditque legendo.

91. *Evandri manibus tritum.*) Antiquitate pretiosum, fabricatum scilicet tempore Evandri, qui ab Arcadia profectus, avitoque pulsus regno, in

Aut positum ante mea quia pullum in parte catini
Sustulit esuriens, minùs hoc jucundus amicus
Sit mihi? Quid faciam, si furtum fecerit, aut si
Prodiderit commissa fide, sponsumve negarit?
Queis paria esse ferè placuit peccata, laborant,
Cum ventum ad verum est, sensus moresque repugnant,
Atque ipsa utilitas, justi propè mater et aequi.
Cum prorepserunt primis animalia terris,
Mutum et turpe pecus, glandem atque cubilia propter,
Unguibus et pugnis, dein fustibus atque ita porrò
Pugnabant armis quae post fabricaverat usus;
Donec verba, quibus voces sensusque notarent,
Nominaque invenere; dehinc absistere bello,

INTERPRETATIO.

tum; propter hoc, vel quòd esuriens praeripuerit pullum in mea parte patinae constitutum, an amicus idcircò minùs dulcis mihi fuerit? Ergo *quid agam si furatus sit* quidpiam, *vel si credita fidei suae revelarit, aut promissis non steterit? Qui contendunt paria esse delicta, haerent quando venitur ad* inquisitionem *veritatis. Sensus* communis *et mores reclamant, ipsaque utilitas, quae ferè est parens justi et aequi. Quando è primis terris homines prodierunt, mutum ac vile pecus; pro glande et cubili certabant unguibus et pugnis, tum fustibus, ac subinde armis, quae demum indigentia finxerat: donec invenerunt vocabula et appellationes quibus significarent sermonem et cogitationes suas. Posteà inceperunt bello abstinere, urbes*

ANNOTATIONES.

Italiam appulit; ubi debellatis Aboriginibus tenuit ea loca in quibus Roma nunc est, atque oppidulum in Palatino monte condidit, Virg. Æneid. 8. Evander Atheniensis piastes à M. Antonio Romam adductus, nihil ad rem.

96. *Queis paria esse, etc.*) Jam transit ad refellenda quaedam Stoicorum placita. Cic. de Finib. 4. Zeno Stoicae disciplinae antistes sic statuit: *neque miseros esse omnes qui non sunt sapientes: contrà, sapientes omnes summè beatos esse: rectè facta omnia aequalia: omnia peccata paria.*

97. *Sensus moresque repugnant.*) Cic. mox cit. *haec magnificè primò dici videntur, considerata minùs probantur. Sensus enim cujusque, et natura rerum, atque ipsa veritas clamat, quodammodo non posse adduci ut inter eas res, quas Zeno exaequaret, nihil interesset.*

98. *Utilitas justi mater.*) Ex opinione quorumdam arbitrantium ab utilitate profectas leges, nihil autem à natura esse justum. Vide Cic. de leg. 1. *Lex est ratio summa, insita in natura, quae jubet ea quae facienda sunt: prohibetque contraria . . . . à lege ducendum est Juris exordium. Ea est enim naturae vis, mens ratioque prudentis; ea juris atque injuriae regula.*

99. *Cum prorepserunt, etc.*) Primos homines è terra formatos eductosque vi Solis, existimabant Phoenices et Ægyptii.

100. *Mutum et turpe pecus.*) Rudes ac stupidos instar pecudum. Cic. de Invent. 1. *fuit quoddam tempus, cum in agris passim homines bestiarum more vagabantur; et sibi victu ferino vitam propagabant.* Tusc. 5. Init. *O vitae Philosophia dux . . . . tu urbes peperisti; tu dissipatos homines in societatem vitae convocasti: tu eos inter se primò domiciliis, deinde conjugiis, tum litterarum et vocum communione junxisti: tu inventrix legum, etc.*

Glandem,) Is primus fuit hominum cibus. Plin. lib. 16. cap. 5. Lucret. lib. 5.

Glandiferas inter curabant corpora quercus.

Vide Juvenal. Sat. 6. v. 10. et Sat. 13. v. 57.

101. *Unguibus et pugnis.*) Lucret. lib. 5.

Arma antiqua, manus, ungues, dentesque fuerunt,
Et lapides, et item silvarum fragmina rami.

102. *Armis quae post fabricaverat usus.*) Artis ferrariae antiquitatem probat sacer contextus. Genes. 4. v. 22. *Tubalcain fuit malleator et faber in cuncta opera aeris et ferri.* Lucret. cit.

Posterius ferri vis est aerisque reperta:
Et prior aeris erat, quàm ferri cognitus usus,
Quo facilis magis est natura, et copia major.

103. *Donec verba, quibus, etc.*) Lucret. cit. lib. 5.

Proinde putare aliquem tum nomina distribuisse
Rebus, et inde homines didicisse vocabula prima.
Desipere est: nam cur hic posset cuncta notare
Vocibus, et varios sonitus emittere linguae;
Tempore eodem alii facere id non quisse putentur?

Et paulò post:

Postremò quid in hac mirabile tantopere est re,
Si genus humanum, cui vox et lingua vigeret,
Pro vario sensu varias res voce notaret;
Cum pecudes mutae, cum denique secla ferarum
Dissimiles soleant voces variasque ciere,
Cum metus aut dolor est, et cum jam gaudia gliscunt.

Oppida coeperunt munire, et ponere leges;
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.
Nam fuit ante Helenam cunnus teterrima belli
Causa: sed ignotis perierunt mortibus illi,
Quos Venerem incertam rapientes, more ferarum,
Viribus editior caedebat, ut in grege taurus.
Jura inventa metu injusti fateare necesse est,
Tempora si fastosque velis evolvere mundi.
Nec natura potest justo secernere iniquum,
Dividit ut bona diversis, fugienda petendis:
Nec vincet ratio hoc; tantundem ut peccet, idemque
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus Divûm sacra legerit. Adsit
Regula, peccatis quae poenas irroget aequas:
Ne scuticâ dignum, horribili sectere flagello.
Nam, ut ferulâ caedas meritum majora subire
Verbera, non vereor; cum dicas esse pares res

INTERPRETATIO.

moliri, leges condere, ne ullus esset fur, latro, moechus. Etenim ante Helenam mulieres fuerunt causa bellorum funesta. At illi interciderunt obscura morte, quos ruentes in libidinem obviam, belluarum instar, prosternebat viribus superior, tanquam taurus in armento. Leges institutas contra injustum, confitearis oportet, si mundi tempora et annales perscruteris. Neque valet natura distinguere aequum ab injusto, sicut discernit bonum à malo, et res *evitandas ab exoptandis. Nec ratio probabit istud, quod tam graviter delinquat is qui novellas brassicas disruperit in alterius hortulo, quàm ille qui noctu rapuerit Deorum sacra. Statuatur lex pares delictis poenas decernens: neque gravibus flagris caedas eum qui lorum duntaxat meritus est. Etenim haud metuo ne ferula tantùm plectas graviori dignum castigatione; si-*

ANNOTATIONES.

105. *Oppida coeperunt munire.*) Vide Juvenal. Sat. 15, v. 151. et.

Oppida.) Ab ope dicuntur, quòd opis causa, tutioris que habitationis muniuntur: ex Varrone lib. 4. de ling. Lat. Festus autem ex Cicerone, dici ait, quòd opem praebeant, quodque suas opes illuc conferant homines.

106. *Latro.*) Nomen hoc alii deducunt, seu quòd latenter insidias struat, seu quòd à latere adoriatur praetereuntes; Isidor. Fest. Prisc. Alii, quòd ferrum ad latus habet, perinde ac satellites, Regis aut Principis latus stipantes, qui inde *latrones* olim dicti, quasi *laterones*: Varro, Servius. Alii etiam aliter.

107. *Nam fuit ante Helenam ec.*) De Helena Trojani excidii causa, lib. 1. Od. 15. Saepius autem feminas bellis occasionem dedisse, liquet ex Herodot. lib. 1. Athen. lib. 13 cap. item ex sacris paginis. Genes. cap. 34. Judic. cap. 19. et 20.

108. *Ignotis perierunt mortibus.*) Intercidit eorum memoria, quia defuit qui scriberet historias priorum temporum.

111. *Jura inventa metu injusti.*) Conditas leges ad coercendas injurias, et injustas actiones, pro publica utilitate et societate constabilienda.

112. *Fastos evolvere.*) Evolvere scilicet involutas et complicatas membranas, in quibus scripta ratio temporum historiaque continetur.

113. *Nec natura potest justo secernere iniquum, ec.*) Naturaliter enim cognoscimus quid nobis sit bonum, utile, jucundum: quid contrà malum et adversum: at non ita quid justum, quid injustum. Testis Apostolus ad Rom. Epist. cap. 5. *peccatum non imputabatur, cum lex non esset*; et cap. 7. *peccatum non cognovi nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces.*

117. *Sacra legerit.*) Sacrilegium perpetrarit.

118. *Poenas irroget aequas.*) Magnas magnis, minores minoribus delictis. At contra Stoici, apud Cic. pro Muraena, n. 91. *omne delictum scelus esse nefarium; nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quàm eum qui patrem suffocavit.* Istam vero disciplinam austeriorem hauserant è legibus Draconis cuilibet peccato vel leviori poenam statuentis mortem; unde non atramento sed sanguine scriptas ajebat Demades. Plutarch. in Solone.

119. *Scutica.) ex loris corium,* è quo flagellum levius.

Horribili flagello.) Nimirum è virgis fascibusque magistratuum, *flagellis triumviralibus.* Od 4. lib. 4. Quod quidem et ignominiam et poenam atrociorem inurebat.

Furta latrociniis, et magnis parva mineris
Falce recisurum simili te, si tibi regnum
Permittant homines. Si dives, qui sapiens est,
Et sutor bonus, et solus formosus, et est rex;
Cur optas quod habes? Non nosti quid pater, inquit,
Chrysippus dicat: Sapiens crepidas sibi nunquam
Nec soleas fecit: sutor tamen est sapiens. Quò?
Ut, quamvis tacet Hermogenes, cantor tamen atque
Optimus est modulator: ut Alfenus vafer, omni
Abjecto instrumento artis, clausaque taberna,
Sutor erat; sapiens operis sic optimus omnis
Est opifex, sic rex solus. Vellunt tibi barbam

INTERPRETATIO.

quidem asseverans aequalia esse latrociniis furta; et praedicas eadem te falce amputaturum magna et parva crimina, *si regnum tibi deferant homines.* Etenim *si sapiens quisque est opulentus, et peritus sutor, et solus pulcher, imò etiam rex, quare petis id quod possides?* Ohe, *respondet* ille: *nequaquam intelligis quid loquatur magister Chrysippus. Sapiens nunquam sibi fecit crepidas aut soleas; sapiens tamen sutor est. Qua ratione? Quemadmodum licet taceat Hermogenes, nihilominus est bonus cantor ac musicus; sicut etiam Alfenus ille solers, relicto quolibet artis suae instrumento, et clausa taberna, erat sutor, ita sapiens artifex est cujusvis operis perfectissimus, ita rex solus.* Attamen *bar-*

ANNOTATIONES.

122. *Furta latrociniis.*) Fures agunt clam, et surripiunt apud incautos: latrones vim apertam adhibent. Quanto verò hi quàm illi nocentiores sint, nemo non sentit: quod tamen Stoici negabant.

123. *Falce simili.*) Æquali severitate, poenam eamdem statuendo, gravem scilicet tam parvis quam majoribus peccatis: quod rationi repugnat, ut ante dictum est.

124. *Si dives qui sapiens, ec.*) Ex occasione deridet aliud Stoicorum placitum, *solum sapientem esse regem et omnia.*

126. *Non nosti quid, ec.*) Stoicus respondet: mentem et disciplinam nostram parum capis.

Pater.) Sectae nostrae princeps.

127. *Chrysippus.*) Zenonis discipulus. De quo Laert. libr. 7. *nisi Chrysippus fuisset, porticus non esset.* Cic. Academ. Quaest. 4. num. 78. *fulcire putatur porticum Stoicorum.* Ibid. paulò ante. *De eo queri solent Stoici: dum studiosa omnia conquisierit contra sensus et perspicuitatem, contraque omnem consuetudinem; contraque rationem, ipsum sibi respondentem, inferiorem fuisse; itaque ab eo arma um esse Carneadem.* De Nat. Deor. 1. *Stoicorum somniorum vaferrimus interpres.* Et porteà Zeno *Chrysippum nunquam nisi Chesippum vocat.* Quintil. lib. 1. cap. 1. et alibi ejus meminit.

Sapiens crepidas sibi, ec.) Explicat mentem Stoicorum.

Crepidas, soleas.) Κρηπὶς *fundamentum, basis,* Gell. lib. 13. cap. 20. ait, *soleas* a Romanis, a Graecis autem κρηπῖδας crepidas, seu crepidulas vocari ea calcementa, quibus plantarum calces tantum infimae teguntur, cetera prope nuda, et teretibus habenis juncta sunt. Porrò primam corripi syllabam, certè contra etymon, ut patet. Idem testatur illud calceamenti genus proprium philosophis extitisse. Declarat et Persius Sat. 1. v. 127.

Non hic qui in crepidas Grajorum ludere gestit.

129. *Hermogenes.*) Cantor et musicus iste etiam dum tacet, peritus est tamen canendi ac modulandi: sive, cantoram habet vocem atque musicorum solertiam modulorum.

130. *Alfenus.*) Hunc salsè mordet et vellicat, quasi aliud agens. Alfenus cognomento Varus egregiè a Virgilio canitur Eclog. 9. olim Cremonae sutrinam exercuerat, sed quòd valebat ingenio, vilem artem pertaesus Romam venit, ubi factus *Servii Sulpitii discipulus, rerumque antiquarum non incuriosus,* ut habet Gellius lib. 6. cap. 5. juris scientià clarus evasit, summo etiam Consulatus honore perfunctus.

133. *Sic rex solus.*) Non tantùm sapiens eligi rex potest, sed est solus eo nomine dignus. Cic. 3. de Finib. in fine: *Rectius enim sapiens appellabitur rex quàm Tarquinius, qui nec se nec suos regere potuit: rectius magister populi (is enim est Dictator) quam Sylla qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriae, avaritiae, crudelitatis, magister fuit: rectius dives quam Crassus, qui nisi eguisset, nunquam Euphratem nulla belli causa transiere voluisset. Rectè ejus omnia dicentur, qui scit uti solus omnibus. Rectè pulcher etiam appellabitur: animi enim lineamenta sunt pulcriora quàm corporis: rectè liber, non obediens cupiditati; rectè invictus, cujus etiamsi corpus constringatur, animo tamen vincula injici nulla possint, etc.*

Vellunt tibi barbam ec.) Respondit Horatius: quanquam te jacias regem, ò Stoice, tibi tamen impunè illudunt pueri; sicut solent fatuos sectari, et insultare.

Lascivi pueri: quos tu nisi fuste coërces,
Urgeris turbâ circum te stante, miserque
Rumperis, et latras, magnorum maxime regum.
Ne longum faciam: dum tu quadrante lavatum
Rex ibis, neque te quisquam stipator, ineptum
Praeter Crispinum, sectabitur: et mihi dulces
Ignoscent, si quid peccavero stultus, amici:
Inque vicem illorum patiar delicta libenter,
Privatusque magis vivam te rege beatus.

INTERPRETATIO.

bam tibi vellunt petulantes pueri; quos baculo si non abigas, premeris turba circumsistente, et infelix vociferando frangeris, ò magnorum regum maxime. Ne prolixior sim quandiu te lavatum ibis, o rex, dato *quadrante, nec te comitabitur quispiam satelles, nisi fatuus Crispinus; mihi quoque amici faciles indulgebunt, si quoddam stultus ego admisero delictum, et vicissim illorum peccata facilè tolerabo; atque vivam privatus te rege felicior.*

ANNOTATIONES.

Vellunt barbam.) Barbatos fuisse Philosophos dixi, ad Pref. 4. init.

Barbatum haec crede magistrum
Dicere.

Barbam autem vellere, dici, pro illudere, pariter ostendi, ad Pers. Sat. 1. in fine, ubi

Si Cynico barbam petulans Nonaria vellat.

Et Sat. 2. v. 28.

Idcirco stolidam praebet tibi vellere barbam
Juppiter?

134. *Fuste.*) Hoc velut sceptrum Cynicis baculum tribuunt Laert. in Antisthene, Herodian. in Commodo; Apulejus Florid. 4. Auson. Epigram. 52. de Diogene.

Pera polenta, tribon, baculus, scyphus, arcta supellex
Ista fuit Cynici, ec.

135. *Urgeris turbâ, ec.*) Vix fuste et clamoribus abigere potes urgentem te turbam plebis ac puerorum tibi insultantium molestissimè.

137. *Quadrante.*) Quarta assis parte, quam plebeii mercedem exiguam solvebant pro balneo publico. Scilicet opulenti balnea domi habebant, ut notavi ad Pers. Sat. 5. v. 126.

Lavatum.) Is erant priscis mos lavandi frequenter, praesertim ante coenam. Plin. lib. 3. Epist. 1. *ubi hora balnei nuntiata est, quae est hyeme nona, aestate octava..... Lotus accubat, et paulisper cibum differt. Interim audit legentem remissius aliquid et dulcius ... apponitur coena, ec.*

138. *Neque te quisquam stipator, ec.*) Sensus est: quandiu inops, abjectus, et despicatissimus cuilibet eris, licèt regem te existimes: ego verò te tuasque superbas opiniones placitaque insulsa contemnam, et cum omnibus sentiam dicamque esse peccata quaedam leviora, quibus oporteat ignosci: teque beatior vivam.

139. *Crispinum.*) Is est Stoicus ille, de quo in fine Satirae primae.

Mihi dulces ignoscent si quid, ec.) Vide Plin. lib. 8. Epist. 22. ubi sic scribit: *Eos etiam qui non indigent clementiâ ullius, nihil magis quàm lenitas decet. Atque ego optimum et emendatissimum existimo, qui ceteris ita ignoscit tanquam ipse quotidie peccet: ita peccatis abstinet, tanquam nemini ignoscat .... Mandemus memoriae quòd vir mitissimus, et ob hoc quoque maximus Thrasea crebrò dicere solebat:* Qui vitia odit, homines odit.

SATIRA IV.

Refutat nonnullos, qui maledicos vocant eos Poetas, à quibus justè notantur. Ait verò ideò se in vitiosos stylum distringere, ut et ipsis et sibimet horrorem incutiat vitiorum.

Eupolis, atque Cratinus, Aristophanesque poetae,
Atque alii, quorum comoedia prisca virorum est:
Si quis erat dignus describi, quòd malus, aut fur,
Quòd moechus foret, aut sicarius, aut alioqui
Famosus, multa cum libertate notabant.

INTERPRETATIO.

Eupolis, *Cratinus, et Aristophanes, aliique veteris comoediae auctores, si quis piam merebatur notari velut improbus, aut fur, aut adulter, aut homicida, vel qualitercumque infamis; hunc carpebant multa cum libertate.*

ANNOTATIONES.

1. *Eupolis, etc.*) In hac Satire ingeniosè defendit se Horatius contra malevolos, qui ipsum et nimis mordacem, et Lucilio inferiorem ajebant.

Eupolis, Cratinus, Aristophanes.) Tres isti Poetæ eadem ætate vixerunt, annis ante Christum circiter quadringentis. Cratinus senior: post hunc Eupolis, ejus stylum diligenter imitatus: sequitur Aristophanes; quem Plato medium inter illos dicit, nempè Cratino æquè vehementem, minus tamen acerbum, Eupolidis autem urbanitatem assecutum. Horum meminit Vell. Paterc. lib. 1. *Quis abundè*, inquit, *mirari potest, quòd eminentissima cujuscunque professionis ingenia in idem arctati temporis spatium congregantur ..... una nec multorum annorum intervallo divisa aetas per divini spiritus viros Æschylum, Sophoclem, Euripidem illustravit tragoedias: una priscam illam sub Cratino, Aristophane, et Eupolide comoediam: ac novam Menandrus, aequalesque ejus, etc.* Jul. Pollux. Macrob. Plutarch. Athen.

Cratinus.) Is Athenis oriundus, ibidem primus satiricam fabulam produxit in Dionysiis: bibacissimus fuit; ad annum centesimum vitam protraxit.

Eupolis.) Fabulas seu comœdias ille septemdecim scripsit, ex quibus septem ei victoriam pepererunt. Nominantur: Capræ, Desertor, etc. Periit in navali prælio quod Athenienses adversus Lacedæmonios commiserunt juxta Hellespontum. Ejus interitum adeo luxerunt sui populares, ut etiam edixerint ne deinceps ullus Poeta militaret. Suidas. Macrob. lib. 7. Saturnal. cap. 5. *Notus est omnibus Eupolis inter elegantes habendus veteris comoediae poetas.*

Aristophanes.) In hujus corde templum sibi struxisse Gratias, ait Plato. Is quippe Atticos lepores summa excoluit extulitque. Dubitatur nihilominus an fuerit Atheniensis, an Rhodius, an Ægyptius. etc. Fabulas edidit quatuor et quinquaginta, è quibus supersunt nobis undecim: à Suida recensentur. Nec prateribo quod ajunt, sancto Johanni Chrysostomo Aristophanem in deliciis atque in manibus assiduè fuisse. Quidni, cum et Plautum versarit sæpè S. Hieronymus, in mediis Christianarum exercitationum intervallis, ac subsecivis temporibus: quod ipse quidem scribit ad Eustochium.

2. *Comoedia prisca.*) De hac plura dicam in Epist. ad Pisones. Quintil. lib. 10. cap. 1. *Antiqua illa comoedia tum sinceram illam sermonis Attici gratiam prope sola retinet, tum foecundissimae libertatis: etsi est in insectandis vitiis praecipua, plurimùm tamen habet virium in ceteris etiam partibus. Nam et grandis et elegans et venusta: et nescio an ulla (post Homerum tamen, quem ut Achillem semper excipi par est) aut similior sit oratoribus, aut ad oratores faciendos aptior, plures ejus auctores, Aristophanes tamen, et Eupolis, Cratinusque praecipui.*

5. *Multa cum libertate notabant.*) Pers. Sat. 1. v. 123. *audacem* carpendis vitiis *Cratinum* dicit; ibid. *iratum Eupolidem.* Porrò Socratem ipsum vexare non veritus Aristophanes in nubibus: in populum autem Atheniensem probra jactavit haud levia; à quo nihilominus plausus et acclamationes consecutus et laureas. Vide Epist. ad Pis. v. 282. ad ista verba:

. . . *In vitium libertas excidit et vim*
Dignam lege regi.

Cic. de Rep. 4. *Quem illa* (verus comoedia) *non attigit? vel potius quem non vexavit? cui pepercit? Esto populares homines, improbos in Rempubl. seditiosos, Cleonem, Cleophontem, Hyperbolum laesit: patiamur. Etsi hujusmodi cives a Censore melius est quàm à poëta notari. Sed Periclem cum ita suae civitati maxima, auctoritate plurimos annos domi et belli praefuisset, violari versibus: et eos agi in scena non plus decuit, quàm si Plautus noster voluisset aut Naevius P. et Cn. Scipioni, aut Caecilius M. Catoni maledicere.*

Hinc omnis pendet Lucilius, hosce secutus,
Mutatis tantùm pedibus numerisque, facetus,
Emunctae naris, durus componere versus.
Nam fuit hoc vitiosus. In hora saepè ducentos,
Ut magnum, versus dictabat, stans pede in uno:
Cum flueret lutulentus, erat quod tollere velles:
Garrulus, atque piger scribendi ferre laborem,
Scribendi rectè; nam ut multum, nil moror. Ecce
Crispinus minimo me provocat. Accipe, si vis
Accipe jam tabulas: detur nobis locus, hora,
Custodes: videamus uter plus scribere possit.
Dî bene fecerunt, inopis me quodque pusilli
Finxerunt animi, rarò et perpauca loquentis.
At tu conclusas hircinis follibus auras
Usque laborantes, dum ferrum molliat ignis,

INTERPRETATIO.

Hos totus Lucilius imitatur et sequitur, mutatis solummodo pedibus ac numeris, perurbanus, acri judicio, durus in condendis versibus. Etenim fuit in hoc vitiosus. Una hora saepe versus ducentos stans in uno pede (quasi aliquid magnum) dictabat: cum flueret coenosus, habebat tamen quod velles sumere, verbosus, et segnis exantlare laborem scribendi, rectè inquam scribendi: etenim multa scribere, nihili aestimo. Ecce verò Crispinus me lacessit minimo digito. Heus tu, inquit, sume si lubet, sume tabellas modò: assignetur nobis locus, hora, observatores: videamus uter plura scribere valeat. Rectè egerunt Dii, quòd me finxerunt ingenii mediocris, et parvi, rarò et pauca valdè loquentis. Tu verò quantumlibet aemulare ventus hoedinis pellibus inclusos, semper laborantes donec ignis emolliat ferrum.

ANNOTATIONES.

6. *Hinc omnes pendet Lucilius.*) Totus est in illis imitandis: Iambica eorum duntaxat in hexametra commutavit: ex Comoedia Satiram fecit, perinde mordax et maledicus in cives: at ego, inquit Horatius, tantùm facetus homines à vitiis solerter deterreo.

Lucilius.) Is *Auruncae alumnus*, ex Juvenal. Sat. 1. v. 20. id est, ex Aurunca Latii urbe oriundus, Romanae Satirae fere auctor, nobiles quosque arripuit, insignem in eo scribendi genere laudem est adeptus: valdè tamen negligens pedum ac numerorum. Quintil. lib. 10. cap. 1. Cic. ad Attic. lib. 12. Epist. 5. de Finib. 1. de Orat. 2. Juvenal. Sat. 1. v. 165.

Ense velut stricto quoties Lucilius ardens
Infremuit, rubet auditor, cui frigida mens est
Criminibus, tacitâ sudant praecordia culpâ.
Inde irae et lacrimae.

Pers. Sat. 1. v. 114.

. . . . . *Secuit Lucilius urbem;*
Te, Lupe; Te Muti, etc.

10. *Stans pede in uno.*) Brevi tempore, sine magno conatu et labore.

11. *Cum flueret lutulentus, etc.*) Quanquam versus profundebat impolitos et inelaboratos; erat in illis tamen aliquid imitatione tua non indignum. V. de Sat. 10. seq.

Quod tollere velles.) Metaphora ducta ex eo quòd olim solebant infantem recens editum humi deponere: quem si pater dimitteret, exponendum significabat: sin autem et tolleret, sive erigeret: curandum educandumque indicabat.

14. *Crispinus minimo me provocat.*) Id est, non totas vires objicis, sed minimas, ut indicet suum adversarii contemptum.

Accipe si vis, etc.) Verba sunt Crispini Horatium provocantis ad extemporalis scriptionis certamen. Sic et Martialem Statius lacessivit.

15. *Accipe jam tabulas.*) Legunt alii; *accipiam tabulas.* Prior tamen lectio vehementiam hominis temerè ac stolidè lacessentis meliùs notat.

16. *Custodes.*) Qui caveant ne aliena juvet opera alterutrum.

17. *Dî bene fecerunt.*) Modesta Horatii responsio.

19. *At tu conclusas, etc.*) Tumidos ac futiles funde versus. Similitudo à follibus, quos vento inflatos exagitant fabri ad inflammandum ignem fornacis, molliendumque ferrum. Pers. Sat. 5. v. 10.

Tu neque anhelanti coquitur dum massa camino,
Folle premis ventos.

Hircinis follibus.) E pellibus hircorum. Virgil. *taurinis follibus.* Georgic. 4. v. 171. ubi egregiè Cyclopum opus describit: eosdemque versus repetit leviter mutatos, Æneid. 8. v. 449.

. . . . *Alii ventosis follibus auras*
Accipiunt redduntque, etc.

Et

Ut mavis imitare. Beatus Fannius ultro
Delatis capsis et imagine: cum mea nemo
Scripta legat, vulgo recitare timentis, ob hanc rem,
Quòd sunt, quos genus hoc minimè juvat, utpote plures
Culpari dignos. Quemvis mediâ erue turbâ:
Aut ob avaritiam, aut miserâ ambitionê laborat.
Hic nuptarum insanit amoribus, hic puerorum.
Hunc capit argenti splendor; stupet Albius aere.
Hic mutat merces surgente à sole, ad eum quò
Vespertina tepet regio: quin per mala praeceps
Fertur uti pulvis collectus turbine; ne quid
Summa deperdat metuens, aut ampliet ut rem.
Omnes hi metuunt versus, odere poetas.
Foenum habet in cornu, longè fuge, dummodo risum
Excutiat sibi, non hic cuiquam parcet amico:
Et quodcumque semel chartis illeverit, omnes
Gestitet à furno redeuntes scire lacuque,

INTERPRETATIO.

Fortunatus Fannius illatis sponte scriniis et sua effigie; dum nullus mea scripta legit: et ego *metuo* illa *recitare populo, quoniam sunt quibus non placent ejusmodi* scriptiones: *neque complures* extant *reprehensione digni.* Enimverò *quemlibet è medio populo assume;* in *quinatus est avaritiâ vel ambitione infelici. Ille nuptas, iste pueros sectatur. Alium perstringit fulgor argenteorum* vasorum. *Albius amat aerea. Ille negotiatur ab Oriente Sole ad eum quô terra Occidentalis incalescit: imo rapidè currit per aerumnas, tanquam pulvis vento sublatus; timens ne de acervo suo aliquid detrahatur, vel ut opes augeat. Isti omnes reformidant carmina, poetas aversantur. Habet foenum ad cornu, inquiunt, procul fuge: ut sibi cachinnos moveât ille, amicorum parcet nemini: et quicquid semel scriptitarit, cupiet sciri à cunctis revertentibus è clibano vel fonte,*

ANNOTATIONES.

21. *Beatus Pannius ultro delatis, ec.*) Fannium Quadratum insulsum poetam bellè sugillat. Bonis quidem poetis hic honor, ut eorum effigies et carmina deferrentur in palatinam Augusti bibliothecam, auctoritate publica: at ille sua ipsa scripta invenit, et imaginem sibi statuit, non merito gloriam consecutus, sed ambitione venatus. Plin. lib. 34.cap.5. *notatum ab auctoribus L.Actium Poetam in Camoenarum aede statuam sibi posuisse.* Vide Plin. lib. 17. c. 30. Valer Maxim. lib. 8. c. 15.

22. *Cum mea scripta nemo legat.*) Paucis nimirum se suaque Horatius ostentabat: abhorrens ab ea publicè recitantium ambitione. De hac Persius. Sat. 1. v. 15. et seq. Juvenal. pluribus locis. Plin. lib. 1. Epist. 13. et nos ad cit. Pers. annotavimus complura.

24. *Genus hoc minimè juvat.*) Non placet Satira vitiosis, reprehensiones, ludibria et ignominiam reformidantibus.

26. *Aut ob avaritiam.*) Bene Marcilius corrigit, *ab avaritia.*

28. *Stupet Albius aere.*) Gaudet luxuriâ et copiâ vasorum ex aere Corinthio.

29. *Surgente à sole ad eum quò, ec.*) Ab oriente ad occidentem. Pers. Sat. 5. v. 54.

Mercibus hic Italis mutat sub sole recenti
Rugosum piper, ec.

30. *Per mala.*) Navigantium et peregrinantium quanta enimvero pericula, discrimina, aerumnae?

13. *Ne quid summa deperdat.*) Ne opes jam congestae uno vel quadrante diminuantur.

34. *Foenum habet in cornu.*) Proverb. ex eo petitum quòd alligari consueverat foenum ad cornu bovis cornu petentis, quo sibi cavere moneretur quisque obvius: aliàs damnum luebat dominus, ex lege XII. Tab. Plutarch. in Crasso. Deus quoque suo populo ea de re gravia edixerat: Exod. cap. 21. *Si bos cornupeta fuerit, nec recluserit eum dominus, occideritque virum aut mulierem, bos lapidibus obruetur, et dominum ejus occident, etc.*

37. *A furno redeuntes lacuque.*) A coquendo pane, vel haurienda aqua; a furnis publicis, vel fontibus; ubi rumores solent spargi et ventilari inter servos et infimae plebis homines: inde porro redeuntes solent per vias cantillare si quid est novi carminis seu cantilenae in vulgus editae.

Et pueros et anus. Agedum, pauca accipe contra.
Primum ego me illorum, dederim quibus esse poetas
Excerpam numero. Neque enim concludere versum
Dixeris esse satis: neque, si quis scribat, uti nos,
Sermoni propiora, putes hunc esse poetam.
Ingenium cui sit, cui mens divinior, atque os
Magna sonaturum, des nominis hujus honorem;
Idcirco quidam, comoedia necne poema
Esset, quaesivere: quòd acer spiritus, ac vis
Nec verbis nec rebus inest; nisi quòd pede certo
Differt sermoni sermo merus. At pater ardens
Saevit, quòd meretricè nepos insanit amicâ,
Filius, uxorem grandi cum dote recuset;
Ebrius, et (magnum quod dedecus) ambulet ante
Noctem cum facibus. Numquid Pomponius istis

INTERPRETATIO.

à juvenibus ac vetulis. Heus tu quaepiam contraria exaudi. Ego me primum eximam è numero eorum quos poetas esse concesserim Namque haud dixeris satis esse versum finire: et si quispiam, velut ego, scribat similia quotidiano *sermoni, hunc poetam esse nequaquam censebis.* Verùm *cui fuerit ingenium, cui mens divinior, et facundia res grandes elocutura, huic tribue insignem hunc appellationem. Eam ob rem nonnulli dubitarunt utrum comoedia esset poema, an non; quia vehemens spiritus virtusque nec dictioni nec rebus inest: tantumque definitis numeris oratio pura distinguitur ab* oratione soluta. Dices: *Atqui fervens pater excandescit, quoniam filius luxuriosus meretricem deperit amicam, uxorem verò ingenti cum dote respuit, atque temulentus cum faculis ante noctem discurrit: quod grande probrum est.* Respondeo. *An* quaeso *Pomponius*

ANNOTATIONES.

40. *Neque enim concludere versum, etc.*) Cic. de Orat. 5. scribit. *facilem esse rationem vel sine ratione ipsam exercitationem verborum eligendorum, et collocandorum, et concludendorum; rerum autem copiam non facilem.* Huc efferri potest quod idem Tull. ait vix uno saeculo poetam eximium reperiri.

42. *Sermoni propiora.*) Epist. ad Augustum:

Sermones per humum repentes.

43. *Ingenium cui sit, etc.*) Egregia descriptio excellentis poetæ longeque disparis loquacium et futilium, quos lepidè Aristophanes vocat *επιφυλλίδας* et *σπερμολόγα.* Eleganter Petronius: *multos carmen decepit: nam ut quisque versum pedibus instruxit, sensumque teneriorem verborum ambitu intexuit, putat se continuò in Heliconem venisse. . . . ceterum neque generosior spiritus vanitatem amat; neque concipere aut edere partum mens potest, nisi ingenti flumine literarum inundata. Effugiendum est ab omni verborum, ut ita dicam, vilitate: sumendæque voces à plebe summotae ut fiat: Odi profanum vulgus et arceo. Praetereà curandum est, ne sententiae emineant extra corpus orationis expressae, sed intexto vestibus colore niteant: Homerus testis, et Lyrici, Romanusque Virgilius, et Horatii curiosa felicitas, etc.* Juvenal. Sat. 7. v. 53.

Vatem egregium, cui non sit publica vena, etc.

45. *Comoedia necne poema.*) Cic. in Orat. perf. *At comicorum tenarii propter similitudinem sermonis sic saepè sunt abjecti, ut nonnunquam vix in his numerus et versus intelligi possit. Id ibid. Itaque visum est nonnullis Platonis ac Demosthenis locutionem, et si absit a versu, tamen quòd incitatius feratur, et clarissimis verborum luminibus utatur, potiùs poema putandum, quàm Comicorum poetarum, apud quos nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis, nisi quòd versiculi sunt.*

48. *At pater ardens, etc.*) Prolepsis. At, inquies, persona comica interdum assurgit, v. g. iratus pater in filium luxuriosum ardenter sævit; Theuropides in Mostell. Plauti: apud Terent. Chremes, in And. et Phorm. Demea in Adelph. Vid. Epist. ad Pis. v. 93.

Interdum tamen et vocem comoedia tollit,
Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

51. *Ambulet ante noctem cum facibus.*) Dixi ad Od. 10. lib. 3. de eo more juvenum et amantium, qui ad puellas adamatas nocte cum facibus pergebant, atque ante illarum januam cantabant. Adde his, solitos interdum quoque vagari comessantes ac personatos discurrere per domos notas, noctu quidem cum facibus, nonnunquam et interdiu, quòd et hodie aliquando nostrates faciunt. Gall. *aller au bal; aller en masque:* Ital. *andar' al ballo; andar' in maschera.* Porrò effervescit pater hoc magis

Audiret leviora, pater si viveret? Ergo
Non satis est puris versum perscribere verbis:
Quem si dissolvas, quivis stomachetur eodem
Quo personatus pacto pater. His ego quae nunc,
Olim quae scripsit Lucilius, eripias si
Tempora certa, modosque, et quod prius ordine verbum est,
Posterius facias, praeponens ultima primis,
Non ut si solvas: *Postquam discordia tetra*
Belli ferratos postes portasque refregit;
Invenias etiam disjecti membra poetae.
Hactenus haec. Aliàs justum sit necne poema.
Nunc illud tantùm quaeram, meritone tibi sit
Suspectum genus hoc scribendi. Sulcius acer
Ambulat, et Caprius, rauci malè, cumque libellis:
Magnus uterque timor latronibus. At bene si quis
Et puris vivat manibus, contemnat utrumque.
Ut sis tu similis Coeli, Birrhique latronum,

INTERPRETATIO.

his minora audiret, si pater ejus viveret? Itaque non sufficit versum componere meris vocibus; quem si resolvas, eodem modo quilibet irascatur ac pater personatus. His versibus quos ego jam scribo, et quos olim scripsit Lucilius, si auferas quasdam mensuras ac numeros, atque posteriore loco statuas vocabulum quod erat prius, extrema ponens ante prima; non erit idem *ac si dissolvas* haec: *Postquam tetra discordia refregit postes ferratos et portas belli.* In his enim *reperias adhuc partes discerpti poetae.* Sed ista huc usque. *Alio tempore* expendam utrum comoedia *sit verum carmen, an non. Jam verò id unum scrutabor, an jure invisum tibi sit istud scribendi genus. Sulcius ardens incedit, pariter et Caprius malignè rauci, et cum libellis, atque latronibus valdè formidabiles. Sed quisquis probè et innocenter vivit, spernit utrumque. Sis tu licet praedonum Coeli atque Birrhi similis*

ANNOTATIONES.

adversus lascivientem filium, quod ente noctem, et in die, ob oculos omnium ebrius grassetur, magno suo suæque familiæ probro; et *siccis dedecus obstet*
Cognatis,
atque *rem patriam rumore sinistro*,
Limen ad obscoenum frangat, ut canit Persius Sat. 5.

52. *Nunquid Pomponius, etc.*) Respondet Horatius objectioni, sermone quidem ille ardentiori utitur, quia sic iratus quisque suevit loqui: et filium suum tali modo objurgaret Pomponius, si viveret, ac luxuriantem cerneret. Vide, lector, quàm solerter et salsè vellicet Poeta libidinosum adolescentem, velut aliud agens, et ἐν παρόδῳ.

55. *Personatus pater.*) Comoedus, personam sustinens patris in filium stomachantis, succensentis, increpantis.

58. *Tempora certa, modosque.*) Syllabarum quantitatem, certos pedes certamque eorum dispositionem et collocationem.

60. *Non ut si solvas, postquam discordia, etc.*) Nam contra in his licèt corpus ac membra carminis discerpas, non proinde vim ac spiritum dissipes: inverte ordinem verborum, orationem solve numerosam; remanebit semper poetica locutio vulgari dissimilis: versum frange ac disjice; in disjecto etiam versu apparebit sermo sublimior et à quotidiano remotus: v. gr. postquam tetra discordia refregit ferratos postes et portas belli.

Postquam discordia tetra, etc.) Ennii sunt isti versus, ex Annal. poetico sanè pleni spiritu. Hos imitatus Virgil. Æn. 1. v. 97.

. . *Dirae ferro et compagibus arctis*
Claudentur belli portae.

Et Æneid. 7. v. 221.

Impulit ipsa manu portas, et cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.

61. *Belli postes portasque refregit.*) Id est, fervente bello apertum est Jani templum, quod pacis tempore claudi solet. Vide lib. 4. Od. 15. v. 9. Ibique annot. Item Plutarch. in Numa, ubi scribit, ædem Jani Romæ portas habuisse duas, sive bifores; et januam belli fuisse appellatam.

65. *Genus hoc scribendi.*) Carmen satiricum, carpens vitia, et notans vitiosos.

Sulcius, et Caprius.) Ambo delatores et accusatores acerrimi, assidua actione rauci. *Cum libellis*, accusationis causas et rationes continentibus, ac reorum nomina.

69. *Coeli Birrhique latronum.*) Hi duo perditissimi luxuria juvenes, omni tunc facinorum audaciâ nec non latrociniis infames erant.

Non ego sim Capri, neque Sulci. Cur metuas me?
Nulla taberna meos habeat neque pila libellos,
Queis manus insudet vulgi, Hermogenisque Tigelli.
Non recito cuiquam, nisi amicis, idque coactus:
Non ubivis, coramve quibuslibet. In medio qui
Scripta foro recitent sunt multi, quique lavantes;
Suave locus voci resonat conclusus. Inanes
Hoc juvat, haud illud quaerentes, num sine sensu,
Tempore num faciant alieno. Laedere gaudes,
Iniquis, et hoc studio pravus facis. Unde petitum
Hoc in me jacis? Est auctor quis denique eorum
Vixi cum quibus? Absentem qui rodit amicum,
Qui non defendit, alio culpante; solutos
Qui captat risus hominum, famamque dicacis,
Fingere qui non visa potest, commissa tacere
Qui nequit, hic niger est: hunc tu Romane caveto.
Saepè tribus lectis videas coenare quaternos:

INTERPRETATIO.

non ego proinde *sim Capri aut Sulcii. Quare ergo times me?* Adde quòd *nulla taberna vel columna meos habet libros, quos terat manus plebis et Hermogenis Tigellii.* Praeterea *nemini recito praeterquam familiaribus, et invitus quidem: nec ubicunque, nec ante quoscunque.* Sat *multi sunt qui scripta recitent in medio foro, et qui dum in balneis sunt; ubi clausus locus* facit *vocem jucundè resonantem. Illud placet vanis, non observantibus an stultè, an tempore minimè opportuno id agant.* Verùm enim *amas vellicare, inquis, idque agis improbo animo. Unde* verò *illud quaesivisti* quod *mihi objiceres?* An *demum adstipulatorem habes aliquem eorum quibuscum vixi?* Imò *qui absentem amicum carpit, qui* eum *non tuetur ab alio reprehendente; qui gaudet excitare effusos cachinnos hominum, et haberi dicax; qui spontè fingit quae non vidit; qui non potest silere arcana; ille est perniciosus; istum cave, o Romane. Porrò frequenter aspicias tribus in lectis quaternos epulari,*

ANNOTATIONES.

71. *Nulla taberna meos habeat neque pila libellos)* Nec in tabernis vilioribus plebejorum et artificum meae satirae à nugacibus ventilantur: nec prostant venales emptori cuilibet expositae, apud bibliopolas, quorum sunt tabernae circa pilas. Vide Epist. ad Pisones, v. 373. ibique annot.

72. *Hermogenisque Tigelli.*) De hoc Sat. 3. v. 129. Alius autem est ab eo cujus mentio fit initio Sat. 2. et 3. cit. ut ibidem annotavi. Hunc Horatius contemptus causa plebi accenset, unumque è multis facit, qui eximius haberi volebat.

76. *Suave locus voci resonat conclusus.*) In balneis cameratus locus vocem recitantis ac legentis mirum in modum juvat, et recitationi suavitatem confert, tum legenti, tum auscultanti jucundam. Illud recitandi in balneis cacoethes perstringit Martial. lib. 3. Epig. 44.

Et stanti legis, et legis sedenti.
In thermas fugio, sonas ad aurem.

79. *Laedere gaudes, etc.*) Jam Poeta refellit eos, à quibus incessebatur velut dicax et sycophanta: *studio pravus*, pravè affectans aliis obtrectare, et quemlibet scommatibus ac dicteriis proscindere.

79. *Unde petitum, etc.*) Unde habes ita me pravè affectum? An hoc accepisti ab aliquo meorum contubernalium?

82. *Qui non defendit.*) Atqui Virgilium Horatius defendit supra Sat. 3.

85. *Niger est.*) Homo pestilens, malus, perniciosus: contra est candidus, albus, ut alibi fusius dictum.

86. *Saepè tribus lectis, etc.*) Sensus et scopus Horatii iste est: quotidie videmus, inquit, lepidè jocos et sales jactari à quolibet in quemlibet; idque non improbamus. Quare ergo mihi creatur invidia, quod nonnullos faceté reprehendo!

Tribus lectis videas coenare quaternos.) Primus olim fuit mos sedendi ad mensam. Homer. Odyss. 10. ἥμεθα δαινύμενοι, *sedimus epulantes.* Virgil. Æn. 9. v. 176.

solitis patres considere mensis.

Postea, gliscente mollitie, discubuerunt in lectis; qui tres erant circa mensam dispositi; unde triclinium appellatum. In singulis autem convivae terni, aut quaterni; nonnuquam et quini, quod sordidulum. Cicero testis, in Pis. *nihil apud hunc lautum, nihil elegant... Graeci quini stipati in lectulis, saepe plures.* Porrò situs hic erat discumbentium: infera pars corporis jacebat porrecta, aut

E quibus unus avet quavis aspergere cunctos,
Praeter eum, qui praebet aquam: post hunc quoque potus,
Condita cum verax aperit praecordia Liber.
Hic tibi comis, et urbanus, liberque videtur
Infesto nigris. Ego si risi, quod ineptus
Pastillos Rufillus olet, Gorgonius hircum,
Lividus et mordax videor tibi. Mentio si qua
De Capitolini furtis injecta Petilli
Te coram fuerit: defendas, ut tuus est mos.
Me Capitolinus convictore usus amicoque
A puero est, causaque mea permulta rogatus
Fecit: et incolumis laetor quod vivit in urbe:
Sed tamen admiror, quo pacto judicium illud
Fugerit. Hic nigrae succus loliginis, haec est
Ærugo mera: quod vitium procul abfore chartis,
Atque animo prius; ut si quid promittere de me
Possum aliud, verè promitto. Liberius si
Dixero quid, si fortè jocosius, hoc mihi juris

INTERPRETATIO.

quorum unus omnes cupit proscindere quacumque ratione, *excepto eo qui aquam suppeditat*: atque *hunc etiam* paulò *post ebrius, quando Bacchus veridicus revelat secreta mentis*. Attamen *iste comis et lepidus et sincerus existimatur tibi inimico pravis. Ego* verò *si risi quod insulsus Rufillus redolet pastillos, Gorgonius* autem *caprum; à te praedicabor malignus et dicax*. Quin imò audi. *Si mentio quaedam fiat de furtis Petilii Capitolini, te praesente*; protinus, *ut soles, tueris*; aisque: *Me Capitolinus à pueritia convivam habuit et familiarem, rogatusque bene multa egit in mei gratiam*: gaudeo certè quòd Romae sospes degit: attamen demiror *qua ratione effugerit istam damnationem. En ille humor est atrae sepiae: illud merum virus; quod malum à scriptis meis atque antea ob animo* meo *longè futurum syncerè spondeo, quantum de me aliquid spondere licet*. At verò *si quidpiam locutus fuero nimis liberè, aut fortasse nimis festivè*;

ANNOTATIONES.

leviter inflexa: superior reclinata et cubitu innixa: dorsum pulvillis suffultum, capite modicè erecto. Atqui fiebat ut omnes æqua parte ad mensam porringerent. Primus decumbebat ad caput lecti, pedibus quidem pone dorsum secundi porrectis: secundus obvertebat sinciput ad umbilicum primi, interjecto pulvino; ejus autem pedes ad tergum jacebant tertii: sicque tertius pariter et quartus. Quæ omnia suo more Just. Lipsius luculenter explicat lib. antiq. Lect.

87. *E quibus unus avet, etc.*) E convivis illis duodecim unus alios omnes dicteriis lacerat, nec parcit epulas præbenti: et tamen is urbanus existimatur, nequaquam verò sycophanta vel mordax. Cur igitur ego Horatius, etc.

88. *Qui praebet aquam.*) Ita convivii magister solet designari, quod præbeat balneum lavando, ut fit, corpori ante cœnam, aquam abluendis manibus, item calidam atque frigidam miscendo temperandoque vino. Vide lib. 3. Od. 19.

92. *Pastillos Rufillus olet, etc.*) Versum hunc explanatum vide supra, in Sat. 2.

94. *De Capitolini furtis Petilli.*) Nomen istud pariter et cognomen Romæ nobilia fuisse novimus: at non ita perspicuum quis ille, quæve furta ejus? an peculator, an sacrilegus? Ajunt, ex veteri Interprete, Petilium hunc, dum Capitolio præfectus esset, Jovis Capitolini auream coronam suffuratum; furti quidem reum causam dixisse; a Judicibus autem absolutum utpote Augusti familiarem.

100. *Hic nigrae succus loliginis.*) Sensus est: talis oratio etsi blanda videatur, est pravo animo et studio referta: hocque maledicentior et acerbior, quod amicitiæ speciem præfert.

Nigrae succus loliginis.) Metaph. loligo piscis, è sepiarum genere, humorem atrum pro sanguine habet; unde intus nigra, externè alba exprimit optimè livorem et mentis improbitatem verbis suavibus palliatam veluti et obvelatam. Psalm. 54. *molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula.*

101. *Ærugo mera.*) Merum virus.

Ærugo) Gall. *la rouille de l' airan. le vert de gris.* Ital. *la rugine di rame, il verde di bigio.*

Quod vitium procul abfore, etc.) Spondeo me nec animo cogitaturum pravè, nec in chartis scripturum malignè, ficta in quemquam benevolentia. *Eo ingenio natus sum: amicitiam atque inimicitiam in fronte promptam gero*, Ennius.

Cum venia dabis. Insuevit pater optimus hoc me,
Ut fugerem exemplis vitiorum quaeque notando.
Cum me hortaretur, parcè, frugaliter, atque
Viverem uti contentus eo, quod mi ipse parasset:
Nonne vides, Albî ut male vivat filius, utque
Barrus inops? Magnum documentum, ne patriam rem
Perdere quis velit. A turpi meretricis amore
Cum deterreret: Sectani dissimilis sis.
Ne sequerer moechas, concessa cum venere uti
Possem; deprensi non bella est fama Treboni,
Ajebat: Sapiens; vitatu quidque petitu
Sit melius, causas reddet tibi: mi satis est, si
Traditum ab antiquis morem servare, tuamque,
Dum custodis eges, vitam famamque tueri
Incolumem possim: simul ac duraverit aetas
Membra animumque tuum, nabis sine cortice. Sic me
Formabat puerum dictis: et sive jubebat,
Ut facerem quid; Habes auctorem, quo facias hoc,
Unum ex Judicibus selectis objiciebat:

INTERPRETATIO.

hanc mihi licentiam cum indulgentia condonabis. Etenim *optimus pater* meus *ad id me consuefecit, indigitando exempla quorumcumque vitiorum, ut ea evitarem.* Sic quoties me admonebat *ut victitarem parce, frugaliter, et contentus iis bonis quae ille mihi comparasset,* ajebat: *Advertisne quam difficulter victitet filius Albii, et quam miser sit Barrus?* Hoc graviter doceat quemque, ut patrimonium dilapidare caveat. Cum me *avocaret a foedis amoribus meretricum,* dicebat: *ne imitere Sectanum.* Quando praecipiebat *ne sectarer adulteras, cum liceret frui permissa voluptate;* certe *pulcra non est existimatio Trebonii, inquiebat:* porrò *philosophus afferet tibi rationes,* propter *quas hoc fugere, illud quaerere expediat: mihi sufficit pro viribus custodire institutam à veteribus disciplinam, atque integram continere vitam et existimationem tuam, quandiu paedagogo indiges:* at *posteaquam aetas confirmarit tuum corpus ac mentem, natabis absque subere. Ita me puerum* ille *praeceptis imbuebat:* et *seu moneret ut aliquid agerem,* addebat: *ducem habes quo facias istud;* simulque *afferebat aliquem è Judicibus selectis: seu dehortaretur,* subjunge-

ANNOTATIONES.

105. *Insuevit pater optimus hoc me,*) Ad hoc vel in hoc me assuefecit. Legunt alii: *insevit pater optimus hoc mi*, Id est, hos mihi mores indidit. Perinde est Marcilius ut priorem lectionem tueatur, vult Horatium scripsisse, *hoic* pro *huic*, unde librarii fecerint *hoc*: non obsurdus omniuò. Ita veteres scripsisse, saltem liquet.

106. *Ut fugerem exemplis, ec.*) Ut me deterreret à vitiis, objiciebat exempla vitiosorum: ut provocaret ad virtutem, mihi viros proponebat virtute inclarescentes. Scilicet *homines amplius oculis quàm auribus credunt: deinde, longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla.* Seneca ad Lucil. hinc similiter apud Terent. Adelph. Demea narrans quomodo filium erudiat, *consuefacio*, inquit, *inspicere tanquam in speculum in vitas omnium jubeo, atque ex aliis sumere exemplum sibi: hoc facito: et hoc fugito: hoc laudi est: hoc vitio datur.*

109. *Albi.*) Albium Tibullum intelligunt absurdè quidam, contra rationem temporis. In lucem ille nondum prodierat, cum ab optimo patre haec praecepta audiret Horatius, Tibullo quidem superior natu plus annis viginti.

110. *Barrus.*) Tit. Vetur. Barrus ex luxuria inops. De eo rursus Sat. 6. et 7.

112. *Sectani.*) Turpis moechi.

113. *Moechas.*) Matronas. Supra, Sat. 2.

114. *Treboni.*) Is adulter expertus erat quod antea dictum, *deprehendi miserum est.*

115. *Sapiens vitatu, ec.*) Concinna plane dictio patris literis et philosophiâ minimè imbuti, tantumque bonos mores è bona educatione adepti. Ego, inquit, quae olim accepi honestatis documenta, tibi tradere gestio: at cum frequentabis scholas Sapientum, hi causas tibi reddent, cur hoc petitu bonum, illud autem vitandum sit.

120. *Nabis sine cortice.*) Prov. et metaph. à pueris, qui ope suberis natare discunt. Olim quippe suber corpori supponabant, ut hodie nostri cucurbitas, Gall. *calebaces*. Sensus est hic: per te ipse intelliges, quid fugiendum, quid expetendum; nec egebis alieno consilio.

123. *Unum ex judicibus selectis.*) Aliquem integritate, aequitate, probitate insignem, hocque nomine selectum et succenturiatum Judicibus, Magistratibus, Senatoribus,

Sive vetabat, An hoc inhonestum et inutile factu
Nec ne sit, addubites; flagret rumore malo cùm
Hic atque ille? Avidos vicinum funus ut aegros
Exanimat, mortisque metu sibi parcere cogit;
Sic teneros animos aliena opprobria saepè
Absterrent vitiis. Ex hoc ego sanus ab illis,
Perniciem quaecunque ferunt; mediocribus, et queis
Ignoscas, vitiis tenîor. Fortassis et istinc
Largiter abstulerit longa aetas, liber amicus,
Consilium proprium. Neque enim, cum lectulus, aut me
Porticus excepit, desum mihi. Rectius hoc est:
Hoc faciens, vivam melius: sic dulcis amicis
Occurram: hoc quidam non bellè: numquid ego illi
Imprudens olim faciam simile? Haec ego mecum
Compressis agito labris: ubi quid datur oti,
Illudo chartis. Hoc est mediocribus illis
Ex vitiis unum; cui si concedere nolis,
Multa poetarum veniet manus, auxilio quae

INTERPRETATIO.

bot: an *ambigeres utrum illum indecorum atque perniciosum factu sit an non, quandoquidem turpi famâ laborat hic et ille? Certè non secus ac fumus vicini terret aegrotos edaciores, atque abstinere cogit mortis metu; ita juvenum mentes non rarò à peccatis avertit ignominia alterius. Per ejusmodi institutionem carui* majoribus *iis vitiis quae exitium creant; tantumque exiguis conflictor, et quibus* facilè *indulgeas. Ex his etiam multum absterget aetas provectior, amicus sincerus, ratio propria. Enimvero quando versor in cubili vel in porticu, nequaquam mihi desum.* Tunc autem sic reputo: *Istud melius est; id agens rectius vivam: ita me praestabo gratum familiaribus; hoc non benè quidam* fecit: *egone imprudens aliquando faciam idem quod iste? Similia tacitus ego mecum revolvo: cum verò per tempus licet, in membranis ludens scribo.* Atque hoc unum *est è vitiis illis minoribus; cui si veniam denegès, magna poetarum multitudo accedat opem*

ANNOTATIONES.

124. *Inutile factu.*) Malum, noxium. Adverte, lector, vim et notionem hujus vocabuli. Cic. de Inv. 2. *Inutilis seu perniciosus patriae civis alitur.* Similis est sententia Christi in Evangelio dicentis, *qui non est mecum contra me est.*

130. *Mediocribus vitiis tenior.*) Aliis, *teneor.* id est, obnoxius sum adhuc vitiis illis mediocribus.

132. *Liber amicus.*) Antisthenes dicebat opus esse vel amicis ingenuis, vel acribus inimicis. Hi quippe conviciando, illi monendo à peccatis avertunt. Plutarch.

133. *Cum lectulus aut me porticus excepit, etc.*) Sive decumbo in lectulo, sive in porticu deambulo, non est otiosa mens mea, tum enim quid honestum, quid rectum, quid minus decorum factu sit, meditor, meque ipse fingo et confirmo in amore et actione virtutis. Pythagoras discipulos jubebat recensere vesperi quae interdiu fecissent, et secum agitare; quò ivi? quid egi? quid omisi faciendum? etc. Seneca l. 3. de Ira: *animus quotidie ad reddendam rationem vocandus . . . . quod hodie malum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es?*

Porticus.) Ejusmodi publicae porticus erant Romae complures, ambulationi et captando frigori accommodatae; erant et privatae. Vide Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 23.

139. *Chartis.*) Chartae primum è papyro, Ægyptia planta, divisis acu vel scalpello ejus tunicis in tenues sed latas philyras. *Has Alexandri Magni victoria repertas auctor est M. Varro, condita in Ægypto Alexandria: antea verò non fuisse chartarum usum.* Quod tamen refellunt docti. Alexandri quidem aevo charta frequentior: antea tamen inventa et cognita. *In foliis palmarum,* (alii legendam contendunt, *malvarum*) *primo scriptitatum; deinde quarumdam arborum libris;* id est corticibus vel potius, tunicis corticem inter et lignum subtilioribus. *Posteà monumenta publica plumbeis voluminibus, mox et privata linteis confici coepta, aut ceris.* Linteos libros commemorat T. Livius, lib. 4. *Supprimente chartas Ptolemaeo, idem Varro membranas Pergami tradit repertas. Posteà promiscuè patuit usus rei, quo constat immortalitas hominum.* Plin. lib. 13. cap. 11. et 12.

Sit mihi : nam multo plures sumus : ac veluti te
Judaei cogemus in hanc concedere turbam.

INTERPRETATIO.

mihi latura : (complures enim sumus) teque ad multitudinem illam te adjungere, tanquam Judaei, compellemus.

ANNOTATIONES.

142. *Multo plures sumus.*) Indicat plurimos tunc fuisse qui versus factitarent. Hos autem callidè vellicat, quòd se *putarent esse poetas, sermoni propiora scribentes, vel in uno stantes pede multa; concludere versum purisque verbis* contexere satis esse, existimantes.

Veluti Judaei.) Hi sub Augusto Romæ magno numero degebant; et quoscumque poterant ad suos ritus suamque religionem pertrahere satagebant. Huc pertinet quod ait Christus Matth. 23. v. 15. *Vae vobis Scribae et Pharisaei hypocritae : quia circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum : et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennae duplo quàm vos.*

143. *In hanc concedere turbam.*) Inter poetas nomen dare, cum tot aliis ad carmina proescribenda animum appellere, etiamsi reluctetur Minerva; aut tolerate saltem ac probare scribentes.

SATIRA V.

Facetè describit iter suum ab urbe Roma Brundusium usquè.

Egressum magnâ me accepit Aricia Româ,
Hospitio modico. Rhetor comes Heliodorus
Graecorum longè doctissimus. Inde forum Appi
Differtum nautis, cauponibus atque malignis.
Hoc iter ignavi divisimus, altiùs ac nos
Praecinctis unum. Minùs est gravis Appia tardis.

INTERPRETATIO.

Magna *Roma egressum me excepit Aricia parvo hospitio. Comitabatur me Heliodorus rhetor inter Graecos eruditissimus. Hinc* perreximus *ad mercatum Appii* oppidi, *plenum nautis et cauponibus iniquis. Hoc iter partiti sumus pigri*, quod *unicum* fuisset viatoribus *altius quàm nos succinctis. Appia* via *minus est molesta lentè progredientibus.*

ANNOTATIONES.

1. *Egressum magnâ, etc.*) Lucilius Satira sua 3. descripserat iter quod ab urbe Roma Capuam, indeque ad Siculum fretum obierat : hic noster ejus exemplo, suum Roma Brundusium iter facetè admodum describit, plus μωμοσκωπτον agens quàm ἐντυγραφον ut ait Cruquius. Anno scilicet U. C. 713. Antonianis et Octavianis dissidentibus, utrinque delecti viri sunt qui res Antonium inter et Augostum componerent. Itaque Brundusium, quod Antonii exercitus obsidione premebat : convenere legati, Mæcenas ab Augusto, Fontejus ab Antonio, cum Coccejo perinde utriusque Imperatoris amico, qui quidem optatam fere pacem, fœdusque Brundusinum inde dictum sanxerunt. Porrò Mæcenatem illuc officii causa secuti Horatius, Virgilius, et alii.

Aricia.) Oppidolum in Appia via, distans Roma mill. pass. 16. hod. *la Riccia*, Ducatus insignia ostentat.

2. *Rhetor comes Heliodorus.*) Huc pertinet quod aiunt : *facundus comes in via, pro vehiculo est :* maximè quòd Horatius Græci erat sermonis studiosissimus.

3. *Graecorum longè doctissimus.*) Quidam legunt *Graecae linguae doctissimus* : sed perperàm. Quippe, ut redarguunt alii, quæ laus esset ista Rhetori Græco, Græcam linguam apprimè callere?

Forum Appi.) Oppidum Latii in Volscorum finibus, inter Ariciam ac Feroniam juxta Paludes Pomptinas : quare in his navigantes nautæ plurimi istic habitant; caupones item, quia frequens ea via et celebris. Vide Epist. ad Pison. v. 65. ad hæc verba, *sterilisque palus, etc.* Annot.

4. *Malignis.*) Fraudulentis, iniqua uti mensura consuetis. Supra, Sat. 1. vers. 29. *Perfidus hic caupo.*

5. *Hoc iter ignavi divisimus, etc.*) Quod expediti magis quàm nos una die confecissent, in eo biduum posuimus.

6. *Praecinctis.*) Strenuis, expeditis, *ὁι ζωνοι* contra discinctus ignavum significat, ut alibi dictum.

Minus est gravis Appia tardis.) Quia crebra sunt diversoria, in quibus licet commorari quoties libet. Hic

Hic ego propter aquam, quod erat deterrima, ventri
Indico bellum; coenantes haud animo aequo
Expectans comites. Jam nox inducere terris
Umbras, et coelo diffundere signa parabat.
Tum pueri nautis, pueris convicia nautae
Ingerere: Huc appelle: trecentos inseris: ohe
Jam satis est. Dum aes exigitur, dum mula ligatur,
Tota abit hora. Mali culices, ranaeque palustres
Avertunt somnos. Absentem cantat amicam
Multa prolutus vappa nauta, atque viator
Certatim: tandem fessus dormire viator
Incipit; ac missae pastum retinacula mulae
Nauta piger saxo religat, stertitque supinus.
Jamque dies aderat, cum nil procedere lintrem
Sentimus: donec cerebrosus prosilit unus,

INTERPRETATIO.

Ego istic bellum facio ventri ob aquam, quia ibi pessima est; coenantes comites impatienter expectans. Jam nox prope erat terris umbras inducere, ac stellas coelo spargere. Mox servi nautis, nautae servis dicteria inferre coeperunt: huc navem applica: trecentos introducis; ohe, jam sat multi sunt. Hora integra absumitur, dum pecunia exigitur, dumque mula alligatur. Molesti culices et ranae palustres impediunt soporem. Nauta nimio refertus vino ac viator certatim canunt amicam absentem. Denique viator fatigatus dormire incipit: tumque ignavus nauta ad saxum ligat funem; mula ad pabulum dimissa, atque dormit supinus. Jam vero lux fulgebat, quando advertimus cymbam minime progredi, donec iracundus quidam exsilit;

ANNOTATIONES.

7. *Ventri Indico bellum.*) Scilicet appetenti coenam negavi, quod nec palustrem ac foetentem aquam bibere poteram; nec merum, propter ophthalmiam, de qua postea. Hinc *coenantes* incoenatus *haud aequo expectans animo.*

9. *Jam nox inducere, etc.*) Quia terrestris via dimcilior etiam vehiculis, idcirco ab Appii foro navigabatur Feroniam usque, noctu quidem, teste Strabone post citando. Hinc facile intelliges, lector, quae deinde loquuntur: ut quod puerorum nautarumque vociferatio audita subitò: quod *nil procedere lintrem* viatores haud sensere: quod vix *hora quarta* perventum sit eo quò ad ortum solis appellere oportuerat.

10. *Coelo diffundere signa parabat.*) Non haec *sermoni propior* (quod ait Sat. praeced.) imò sublimior dictio, ut et alibi interdum, Poetae excelso vel excidit; seu quod lectoris mentem excitare identidem juvat.

11. *Tum pueri nautis, etc.*) Servi à dominis praemissi ad comparandum navigium, cum nautis rixantur et conviciantur: quod quidem familiare hujus farinae hominibus.

Convicia.) Quasi *convocia* vociferationem plurimorum confusam significant. Festus. Alii aliter. *Votis contentionem* notat ea voce Tullius variis locis. Epist. 5. lib. 1. *Pompejus cum pro Milone diceret, clamore convicioque jactatus.* Orat. nu. 160. *Convicio aurium mihi extorta veritas est.*

12. *Huc appelle, etc.*) Verba sunt servorum contra nautas, qui plures quaestus causa, excipiebant in navim: *trecentos*, id est nimis multos; non sine periculo navigantium, ob nimium onus ac pondus.

13. *Dum aes exigitur.*) Naulum, navigationis pretium.

Mula ligatur.) Tractura navim contra aquam. Strabo lib. 5. *prope Tarracinam iter facienti Romam fossa ad Appiam apponitur, et quidem multis in locis, quàm et palustres et fluviatiles implent aquae. Per eam nocturna maxime fit navigatio, ut qui primis conscendunt tenebris, oriente sole egressi, viae Appiae reliquum evadant, et interdiu trahentibus mulis remulco, perambulent.*

14. *Mali culices.*) Culex ab aculeo dictus, vel quasi cutilex, quòd cutem lacessat.

Ranaeque palustres.) Ad discrimen aliarum, quae rubetae vocantur, et in sentibus ac dumis latitant. Illae ergo coaxantes viatoribus seu navigantibus somnum adimunt, per importunum ac frequens *βρεκεκεκὲξ κοὰξ κοάξ.* Aristophan. Ran.

15. *Cantat.*) Ad sublevandum horrorem ac taedium nocturni temporis ac silentii.

16. *Prolutus.*) Virg. Aeneid. 1.

pleno se proluit auro.

18. *Ac missae pastum, etc.*) Ubi nauta qui mulam moderabatur, sensit dormire viatores, et ipse dormituriens mulam solvit pastumque dimittit, funem verò navigii religat ad saxum, moxque sopori se tradit humi stratus, parùm sollicitus qua hora pervenerit ad destinatum locum.

21. *Donec cerebrosus, etc.*) Donec unus viatorum seu navigantium ad terram prosilit, atque è salicibus littori adsitis virgam secat, qua iratus nautam dormientem excitat, ejus caput et lumbos percutiendo, nec ipsi parcit mulae *cerebrosus*, in obvium quidlibet exonerans indignationem suam ac bilem.

Ac mulae nautaeque caput lumbosque saligno
Fuste dolat. Quartâ vix demùm exponimur horâ:
Ora manusque tuâ lavimus, Feronia, lymphâ.
Millia tum pransi tria repimus; atque subimus
Impositum saxis latè candentibus Anxur.
Huc venturus erat Moecenas optimus, atque
Coccejus, missi magnis de rebus uterque
Legati; aversos soliti componere amicos.
Hic oculis ego nigra meis collyria lippus
Illinere. Intereà Moecenas advenit, atque
Coccejus, Capitoque simul Fontejus, ad unguem

INTERPRETATIO.

et mulae nautaeque caput ac lumbos verberat saligno fuste. Tandem vix hora quarta descendimus è nav: statimque *faciem et manu sabluimus aqua tua* ò *Feronia: deinde* verò *pransi lentè* processimus ad *tria* passuum *millia*: *ac pervenimus Anxur extructum super rupes eminus* apparentes *ob candorem. Illuc debebant convenire optimus Moecenas atque Coccejus, legati ambo ad negotia missi gravissima*; ceterùm *assueti reconciliare amicos abalienatos. Illic ego lippientes oculos collyrio inunxi. Interim accessit Moecenas et Coccejus, unaque Fontejus Capito, vir ad*

ANNOTATIONES.

23. *Dolat.*) Metaphora à fabris lignariis, qui dolabro coaequant expoliuntque ligna.

Quarta vix demum exponimur hora.) Extra navim ponimur ad Feroniam tandem, hora post exortum solem, quarta, id est decima nostra matutina, in aequinoctio nempe: quod pluribus explicavi in meis annotationibus ad Persii Sat. 3. initium.

24. *Ora manusque tua lavimus, etc.*) Ex religioso veterum erga Deam illam cultu, quae in Soracte monte habebat sacrum fontem, lucum, templum, nomenque dedit urbi Feroniae, inter Circaeos et Tarracinam. Nec omittam duo quae narrantur miracula: alterum quòd Deae illius afflati numine ardentes prunas nudis pedibus absque laesione calcare ajunt. Alterum est quòd Feroniae lucus aliquando cum arsisset, indeque auferre simolacrum accolae meditarentur, subitò nemus reviruit. Hinc Virg. Æn. 7. v. 800.

viridi gaudens Feronia luco.

Vide Strab. lib. 5. Dionys. Halic. Plin. Porrò quae fuerit illa Dea, haud planè compertum. Dionysius asseris Feroniam consacratam à Lacedaemoniis illis, qui tempore Lycurgi in Italiam appulsi, locum istum dicarint, numenque coluerint sub hoc nomine, eo quòd illuc ferri non infeliciter contigisset. Alii volunt ipsam Junonem esse quae ibi Feronia vocetur; colaturque, sicut apud Anxur urbem non longè remotam Juppiter Anxurus. Certè Virgil. citat. utriusque pariter ibidem meminit. Constat Feroniam nemorum Deam extitisse, à ferendis arboribus appellatam. Imò veteres numen fecere ex illa vi arcana arboribus insita, per quam vigent, pullulant, florent, edunt fructus.

25. *Millia tum pransi, etc.*) Postquam sumus pransi Feroniae, tria passuum millia confecimus lento quidem gradu, tum propter stomachi repletionem, cum ob locorum acclivitatem; contendimusque Anxur.

26. *Anxur.*) Urbs haec Latii, post dicta Tarracina, colli et saxo imposita, mari Tyrrheno imminet. Olim etiam Thrachne appellata, ab asperitate loci.

27. *Coccejus.*) Coccejus Nerva, proavus Nervae Imperatoris, erat illustris Jurisconsultus, ceterùm Augusto pariter atque Antonio gratiosus.

Missi magnis de rebus utrique legati.) Inde enim pax Imperii et Reipublicae Romanae pendebat. Illi adversos exercitus prope Brundisium, sancito foedere, in una coegere castra. Antonio verò in matrimonium data Octavia Augusti soror. Tit. Liv. libr. 127. Appian. libr. 5. Sueton. Octav. cap. 17.

30. *Collyria.*) Oculorum medicamenta, propriè σποδιακα et τεφρια, ob cinereum colorem: unde Horatius vocat *nigra*. Cornel. Cels. lib. 6 cap. 6. παρα το κωλυειν το ρευν, ab inhibenda fluxione, dictum volunt collyrion: sed multos etiam alios ad usus adhibetur.

32. *Capito Fontejus.*) Hunc Dio Consulem cum Germanico fuisse scribit. Livius et Appianus ex Antonii parte Pollionem, ex Augusti Moecenatem duntaxat missos referunt, cum Coccejo quidem; nullam verò Capitonis faciunt mentionem.

Ad unguem factus homo.) Eximiis dotibus vir ornatissimus. Metaph. à marmorariis, qui laevitatem et juncturas explorant superducto ungue. Hinc Pers. Sat. 1. v. 65.

. . . . ut per laeve severos
Effundat junctura ungues.

Factus homo, Antoni, non ut magis alter, amicus.
Fundos Aufidio Lusco Praetore libenter
Linquimus, insani ridentes praemia scribae,
Praetextam, et latum clavum, prunaeque batillum.
In Mamurrarum lassi deinde urbe manemus,
Muraenâ praebente domum, Capitone culinam.
Postera lux oritur multo gratissima. Namque
Plotius et Varius Sinuessae, Virgiliusque

INTERPRETATIO.

amussim factus, ita gratiosus Antonio ut nemo magis. Spontè deseruimus Fundos, ubi Praetor erat Aufidius Luscus, deridentes munera scribae insanientis, praetextam, latum clavum, et batillum ignis. Posteà fatigati commoramur in civitate Mamurrarum, Muraenâ hospitium, Capitone coenam dante. Postera dies illuxit longè amœnissima. Etenim Plotius, Varius, atque Virgilius

ANNOTATIONES.

34. *Fundos Aufidio, ect.*) Fundis minimè commorati sumus, sed prandimus tantùm; posteà Formias progressi, ubi pernoctavimus.

Fundos.) Oppidum hoc in via Appia, initio regni Neapolitani, Tarracinam inter et Formias medium, ad decem fere pass. mill. vino generoso, celebratur.

Aufidio Lusco Praetore.) Praetor dicitur quòd praeeat vel praesit juri dicundo. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 15.

35. *Insani ridentes praemia scribae.*) Romae scribarum officium etiam libertinis patebat, adeoque vile censebatur: attamen magistratus in municipiis saepè merces ac praemium erat scribarum. Sic Aufidius Luscus Fundis Praeturam adeptus sibi jam aliquis videbatur: at quòd sua dignitate plusculum superbiret, ludibrio fuit Moecenati aliisque qui eum comitabantur. Hunc enim aliosque legatos á Fundano illo Praetore honoris causa salutatos, intelligendum est. Apud Sueton. Caligul. c. 23. *ex publicis monumentis certam, Aufidium Lingonem Romae honoribus functum.*

36. *Praetextam.*) Ex Varrone libr. 5. de Ling. Lat. toga erat alba purpureo praetexta limbo: quae quidem non puerorum fuit solùm, sed et magistratuum. Unde et praetextatus à togato differt, ut magistratus à privato. Hanc *supra tunicas honorati quique induebant*, inquis Non. Marcell. De ea veste jam dixi in Epod 5.

Latum clavum.) Vestis haec nobiliorum propria, plagulis decorata aureis sive purpureis, latioribus in Senatore, angustioribus in equite. Unde Ovid. Trist. 4. Eleg. ult.

clavi mensura coacta est.

Nec matronae carebant simili quodam ornatu. Nam et earum vestis habebat patagium, quod erat *aureus clavus qui pretiosis vestibus addebatur*, ex Nonio. Porrò nomen deducunt à similitudine cum clavorum capitibus, quibus similes essent aureae illae plagulae. Nec perperam alii etymon hoc rejiciunt, asseruntque clavos istos fuisse purpureas fascias seu limbos utrinque tunicae assutos: tunicae, inquam; nam latus clavus erat interior vestis supra quam assumebatur praetexta: et hoc plerique non animadverterunt contrariumque scripserunt, certe immemores Praetore capitis sententiam ferente deponi praetextam consuevisse, at minime laticlavum.

Prunaeque batillum.) Tanta erat Aufidii insania, ut ante se ferri prunas in batillo, id est foculo ansato et gestatili, juberet, ad instar virorum Principum et Imperatorum, quibus praeferebatur ejusmodi ignis, summae auctoritatis ac potestatis index et insigne. Frustra quidam intelligunt vas parvum, in quo suffitus nempe fieret Jovi Hospitali, sive hospitibus et convivis.

37. *In Mamurrarum urbe.*) Sunt qui Mamurras urbem asserant inter Fundos et Formias, vern. *Itre* vel *Itri*, cujus etiamnum extent ibidem rudera. Philip. Ferrar. Verùm ipsae hic Formiae accipiendae sunt, è quibus oriunda Mamurrarum familia Romae quidem Senatoria. Adde quòd illius oppidi maximam partem obtinebat Mamurra Eques Romanus Caesaris amicus, opibus praepotens: quem vellicat sane hic noster: ut et Catullus. *Primùm Romae parietes crusta marmoris operuisse totius domus suae in Caelio monte Cornelius Nepos tradidit, Mamurram Formiis natum Equitem Romanum praefectum fabrorum C. Caesaris in Gallia . . . . . . nullamque nisi è marmore columnam habuisse, omnes solidas è Carystio aut Lunensi . . . hic est Mamurra Catulli Veronensis carminibus proscissus; cujus domum Catullus dixit habere quicquid habuisset Comata Gallia.* Haec Plin. lib. 36. c. 6. Vide lib. 3. Od. 17. ubi Lamiarum originem è Formiis urbe celebrat Horatius.

Lassi manemus.) Nam à Tarracina seu Anxure Formiae distant ducentis prope stadiis. Quadringenta numerat Strabo certè hallucinatus.

38. *Muraena praebente domum, ect.*) Muraena et Capito Formiis habentes domum uterque, officium partiti erga praeclaros hospites, alter hospitium, alter epulas praebent. Muraena ille frater erat Liciniae, quae postea nupsit Moecenati. Vide lib. 3. Od. 19.

40. *Plotius et Varius.*) Hi sunt eximii poetae Virgilio perinde ac Horatio amicissimi, quibus

Occurrunt; animae, quales neque candidiores
Terra tulit, neque queis me sit devinctior alter.
O qui complexus, et gaudia quanta fuerunt!
Nil ego contulerim jucundo sanus amico.
Proxima Campano ponti quae villula, tectum
Praebuit, et parochi quae debent ligna salemque.
Hinc muli Capuae clitellas tempore ponunt.

INTERPRETATIO.

obviam nobis *fuerunt Sinuessae; homines tales* ut *nec meliores terra protulerit, nec quisquam sit me conjunctior* cum illis. *O quales amplexus, et quam magna laetitia extitit! Ego,* dum mente *sana* ero *nihil aequabo* *cum fideli amico. Villula quae vicina est ponti Campano hospitium dedit: parochi vero quae debent ligna et salem* praebuerunt. *Inde muli Capuae deponunt clitellas tempestivè.*

ANNOTATIONES.

a' Augusto commissa est cura emendandæ Æneidos post mortem Virgilii, hac lege ut nihil adderent. Cum Plotio et Vario tertius erat Tucca, et ipse eruditione clarus, ad recensendum opus divinum. Servius.

Sinuessae.) Hæc urbs Campaniæ ad ostia Liris fluvii, ubi nunc *Rocca di Mondragone.* Ibi desinit Massicus mons.

Martial. lib. 13. Epigramm. 111.

De Sinuessanis venerunt Massica praelis.

Sinuessanas porro aquas sterilitatem feminis, maribus autem insaniam auferre tradunt. Plin. etc.

44. *Nil ego contulerim jucundo sanus amico.*) Excepta sapientia, nihil homini praestantius amicitia meliusve à Diis immortalibus datum, affirmat Tullius. Proverb. cap. 18. v. ult. *vir amabilis ad societatem magis amicus erit, quam frater.* Ecclesiastici cap. 6. *amicus fidelis protectio fortis: qui invenit illum, invenit thesaurum. Amico fideli nulla est comparatio . . . medicamentum est vitae et immortalitatis.*

45. *Proxima Campano, etc.*) Sinuessæ pransi jucundius quidem ob occursum amicorum, venerunt omnes simul ed hanc villam, in qua pernoctarunt.

Campano ponti.) Qui impositus est Vulturno Campaniæ fluvio per Venafrum, Capuam, aliasque urbes in mare Tyrrhenum decurrenti.

46. *Parochi.*) Quasi præbitores a παρεχειν *praebere*, curatores erant publici per urbes et loca jus habentes ab oppidanis exigendi certa stipendia, unde peregrinis et legatis necessaria suppeditarent Reip. nomine, Tull. ad Attic. lib. 13. Epist. 2. *Ariarathes Ariobarzanis filius Romam venit . . . . omnino cum Sestius noster parochus publicus occupavit;* (id est præbitionibus ac muneribus publicis. Alii legunt, *parochus publicus*) *quod quidem facile patior. Veruntamen quod mihi magna cum fratribus illius necessitudo est, invito eum per litteras ut ad me deversetur.* Jam res patet de peregrino: de legatis autem auctoritate publica missis hæc habe, studiose lector. Idem Tull. item ad Attic. lib. 5. Epist. 16. ita scribit: *in perditam et plane eversam in perpetuum provinciam nos venisse scito, magna quidem expectatione, prid. Kal. Sextil. moratus triduum Laodiceae, triduum Apameae, totidem dies Synnade, audivimus nihil aliud nisi civitatum gemitus, ploratus, etc. . . . . Levantur tamen miserae civitates, quod nullus sit sumptus in nos, neque in legatos, neque in quaestorem, neque in quemquam. Scito non modò nos foenum, aut quod lege Julia dari solet, non accipere, sed ne ligna quidem; nec praeter quatuor lectos et tectum, quemquam accipere quidquam: multis locis ne tectum quidem et in tabernaculo manere plerumque. Me hercule etiam adventu nostro reviviscunt, justitia, abstinentia, clementia tui Ciceronis. Itaque opiniones omnium superavit.* Præclaram etiem huic loco lucem dabit T. Livius initio lib. 42. *Ante L. Posthumium Consulem,* inquit, *nemo sociis unquam in ulla re oneri aut sumptui fuit. Ideo magistratus mulis tabernaculisque, et omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis: privata hospitia habebant; ea benigne comiterque colebant: domusque illorum Romae hospitibus patebant, apud quos ipsis diverti mos esset. Legati qui repente aliquo mitterentur, singula jumenta per oppida, iter qua faciendum erat, imperabant, aliam impensam socii in magistratus Romanos non faciebant.* At ipse, ut est paulo ante com senatui placuisset *Consulem, ad agrum publicum à privato terminandum, in Campaniam ire . . . . . . priusquam ab Roma proficisceretur, literas Praeneste misit, ut sibi magistratus obviam exiret, locum publice pararet ubi diverteretur; jumentaque, cum exiret inde, praesto essent.*

47. *Hinc muli Capuae, etc.*) Ab ea villula mulis vecti Capuam venimus tempestivè quidem, nam ea die confecimus millia passuum non plus sexdecim.

Capua.) Hæc Campaniae metropolis ec velut arx deliciarum et arrogantiae pridem fuit. *Alteram Romam* vocat Cicero Philipp. 12. alibi verò *superbiae domicilium.* Hannibalis virtutem corrupit ac fregit illa *pelago, sultuque, penuque potens civitas, deliciis, opibus, famaque;* ut canit Ausonius. Hodie jacet in ruderibus. Duobus autem exinde milliaribus versus Boream exe ta est Capua nova veteri haudquaquam par. De ea jam in Epod. 16.

Lusum it Moecenas: dormitum ego Virgiliusque;
Nam pila lippis inimicum, et ludere crudis.
Hinc nos Coccei recipit plenissima villa,
Quae super est Claudi caupones. Nunc mihi paucis
Sarmenti scurrae pugnam Messique Cicerri,
Musa velim memores: et quo patre natus uterque
Contulerit lites. Messi clarum genus Osci:
Sarmenti domina exstat: Ab his majoribus orti
Ad pugnam venere. Prior Sarmentus: equi te
Esse feri similem dico. Ridemus: Et ipse
Messius, accipio; caput et movet: O tua cornu
Ni foret exsecto frons, inquit, quid faceres, cum
Sic mutilus minitaris? At illi foeda cicatrix
Setosam laevi frontem turpaverat oris.

INTERPRETATIO.

Moecenas ivit lusum, ego verò ac Virgilius dormitum ivimus: *nam pilae* ludus est *noxius lippis atque crudis. Istinc ad Cocceii villam pergimus copiosissimam, quae sita est supra tabernas Claudii. Jam precor, o Musa,* ut *mihi referas paucis verbis Sarmenti scurrae certamen atque Messii Cicerri; et quo patre ambo geniti pugnam inierint. Illustris Messii origo* ab *Oscis: Sarmenti domina* etiamnum *vivit. Ab istis prognati majoribus in certamen devenere. Sarmentus prior* locutus: *ajo te esse similem equi in lomiti. Cachinnos sustulimus.* . *Tum Messius, accipio, inquit; simulque caput agitat.* Continuò Messius *dixit, ò quid agas, si cornu tua fronte non esset amputatum, quandoquidem ita mutilatus minaris? nimirum turpis cicatrix ei deformarat hirsutae frontis* partem *sinistram.*

ANNOTATIONES.

48. *Lusum it Moecenas, etc.*) Pila palmaria: cujus exercitatio ad sanitatem utilis robusto quidem et bene affecto.; at crudis noxia et κακοστομαχοις, qualis Virgilius: contra salubris somnus et quies; pariter et lippientibus, qualis Horatius. Scilicet agitatio corporis vehemens ciet irritatque humores; quos lente duntaxat coquit calor naturalis. Adde quod oculorum acies non parùm laborat in observanda pila. Cornel. Cels. lib. 1. cap. 2. Galenus lib. 4. de Symptom. caus. c. 5.

49. *Pila.*) Quasi pilis plena sic vocatur, ex Isidoro. Alii a πιλῶ, *densare*, deducunt originem, sive quod pila potissimum conficiatur è πιλῳ, id est, lana coacta et compacta. Quadruplex erat, 1. harpastum, è corio confecta minor pila, quam solo repercussam remittebant, 2. follis, ex aluta; major brachiis, minor pugnis intorquebatur, 3. trigonalis, sive trigon: nomen à triangulari situ ludentium ternorum, qui sibi invicem ita pilam reddebant, diligenter caventes ne excideret manu sive dextra, sive sinistra, 4. paganica à pagis et paganis dicta; ab his enim ad urbem venit. Plumis infarta erat; durior folle, mollior trigone. Quae omnia bellè notat et exprimit Martialis lib. 4. Epigram. 19. lib. 12. Epigram. 84. lib. 14. Epigram. 45. 46. 47. Vide infra lib. 2. Sat. 2. v. 11. annot.

50. *Hinc nos Cocceii, etc.*) Inde processimus ad villam Cocceii rebus omnibus abundantem. Haec sita est *supra cauponas Claudii* cujusdam. Vel accipe oppidum quoddam ab Appio Claudio conditum. Placet tamen legere potius cum aliis, *Caudi*: nam inter Capuam et Beneventum sunt Caudium oppidum, hodie *Arpaja*, item Valles et Furcae Caudinae, in quibus intercepti aliquando Romani sub jugum turpiter missi sunt: quam tamen ignominiam paulo post gravi ultione eluerunt. Tit. Liv. lib. 9.

51. *Nunc mihi paucis, etc.*) Facete admodum Poeta Musas in re ludicra invocat, veluti solet fieri in gravibus argumentis. Descripturus nempe duorum scurrarum ridiculam contentionem, serò videtur grave quidpiam adoriri; quò majorem excitet jocum.

54. *Messi clarum genus Osci.*) Ironicè prorsus. Nam hi Campaniae populi in Latii et Samnii confinio degentes, non solum ignobiles, sed et infames erant. Vide Strabon. Hinc etiam facit quod *obscoenum* quidam ab Oscis deducunt. Festus Oscos prius Opscos teste Ennio dictos ait, et stupra inconcessae libidinis ab ejus gentis prava consuetudine, obscoena dici, ex Ver.

55. *Sarmenti domina extat.*) Ergo servus erat ille, aut servili genere. Hic scurra Augusto fuisse in deliciis atque Antonio memoratur. Ex Plutarcho: *Antonio infensa erat Cleopatra; quod in coena dixisset: ipsis quidem acidum vinum infundi: Sarmentum autem Romae Falernum potare. Erat verò Sarmentus Caesaris servulus ex iis qui festivitatis causa haberi solent, quos Romani delicias appellant.* Juvenalis initio Sat. 5. meminit hujus scurrae.

58. *O tua cornu, etc.*) Pergit convitiari Messio Sarmentus; quid faceres, si frons tua esset adhuc armata illo cornu, quod exsectum tibi est nimis terribili et feroci? sarcasmus.

60. *Illi foeda cicatrix, etc.*) Nempe Messii in fronte apparebat cicatrix exsectae verrucae, quae amputati cornu speciem exhibebat.

Campanum in morbum, in faciem permulta jocatus,
Pastorem saltaret uti Cyclopa, rogabat;
Nil illi larvâ, aut tragicis opus esse cothurnis.
Multa Cicerrus ad haec: donasset jamne catenam
Ex voto Laribus, quaerebat: scriba quòd esset,
Deterius nihilo dominae jus esse: rogabat
Denique, cur unquam fugisset cui satis una
Farris libra foret, gracili sic, tamque pusillo.
Prorsus jucundè coenam produximus illam.

INTERPRETATIO.

Hinc plures jocos *in vultum Campanumque morbum jactans, orabat ut saltaret* ad modum *Cyclopis pastoris*; *neque verò larvâ aut cothurnis tragiscis ipsum indigere.* *Ad ista* denique *Cicerrus plurima retorsit: interrogabat, numquid jam ex voto* sua *vincula consecrasset Laribus: quamvis esset scriba, nihilo minus herae jus* in eum *superesse: quaerebat tandem quare fugisset aliquandò* ipse, *cui sufficeret una farris libra*, scilicet *adeo tenui et parvo. Hilariter sane peregimus eam coenam.*

ANNOTATIONES.

62. *Campanum in morbum.*) Seu verrucas, quas habebant frequentes Campeni in vultu foedas: vel turpem quamdam aliam luem ciborum ac luxuriae intemperantiâ creatam. Non obsurde Torreotius intelligit eum morbum, de quo Plin. lib. 26. cap. 1. *Sensit et facies hominum noves omnique aevo priore incognitos non Italiae modò, verùm etiam universae Europae, morbos: ... sine dolore quidem illos ac sine pernicie vitae; sed tanta foeditate, ut quaecumque mors praeferenda esset. Gravissimum ex his lichenas appellavere graeco nomine; latinè mentagram, quoniam à mento fere oriebatur, joculari primùm lascivia dictam: ut est procax natura multorum in alienis miseriis, occupat in multis totos utique vultus, oculis tantùm immanibus; descenditque in colla, pectusque, et manus, foedo cutis furfure.* Campenum alii morbum loterpretantur propriam ei genti luxuriam arrogantiamque.

63. *Pastorem saltaret uti Cyclopa.*) Exprobret similitudinem cum Polyphemo, quippe ille pariter ingens corpore et immani statura, hirsutaque fronte, in qua etiam cicatrix oculum Cyclopis obturatum referebat. Quepropter nec *larva* facies turpis, nec crura set procera indigerent *cothurnis*, id est, altis calceis, quibus ad majestatem utuntur Tragoedi. Petrus Crinitus de honesta disciplina, lib. 17. cap. 5. appositè omninò, *inter voluptates scenicas*, inquit, *celebrari video Cyclopea. Sic vocarunt cum Cyclopem in scena saltantem proferrent, habitu et ornamentis, quibus Polyphemus apud Poetas decoratur. Quod ego duxi observandum, ut Horatii locum interpretemur paulo diligentius ab aliis expositum. Itaque sic allusit, cum de Sarmento scurra et Messio Osco. eorumque litibus disserit: ac Messium ore foedo et facie turpi similemque larvae reddit. Quo loco* saltare Cyclopa *nihil puto aliud ab Horatio intelligi, quàm et fronte et habitu talem fuisse Messium, ut Polyphemum in scena saltantem posset exprimere; ac risum de se spectantibus facilè commovere.* Polyphemum ab Ulysse occoecatum lege apud Homerum, Odyss. 9. Virg. Æn. 3. De eo Servius ita scribit: Multi Polyphemum dicunt unum habuisse oculum, alii duos, alii tres. Sed totum fabulosum est. Vir ille prudentissimus fuit, et ob hoc oculum in capite habuisse fertur, id est, juxte cerebrum, quia prudentiâ plus videbat. Verùm Ulysses eum tamen prudentiâ superavit: et ob hoc eum coecasse fingitur. Vide et Euripid. Cyclop.

65. *Donasset jamne catenam, etc.*) Servi enim manumissi seu Laribus, seu Deorum alicui consecrebent vinoule, quibus olim stricti fuerent. Ita Cicerrus servilem objicit turpitudinem Sarmento. Vide Alex. eb Alex. lib. 3. c. 20.

67. *Deterius nihilo dominae jus esse.*) In servos etiam manomissos domini retinebant jus operarum, v. g. sarciendi vestes, suendi calceos, etc.

Scriba.) Alii scribae dicebentur à sua functione; alii erant magistratum, puta Quaestorii, Praetorii, Ædilitii, etc. Scribae officium apud Romenos mercenarium; nec magni testimonii aut pretii, Alex. ab Alex. lib. 2. c. 2.

68. *Cur fugisset.*) Nullum servo probrum gravius, quàm fugisse. Hinc enim contumeliosè furcifer appellabatur, eo quòd haec erat fugitivi servi poena, furcam collo appensam circumferre.

Cui satis una farris libra foret.) Haec sæpius erat servis fugiendi causa, quòd nimis parce à dominis alerentur. At Cicerrus utpote gracilis et pusillus, tenui alimento poterat ac debebat esse contentus, unà videlicet farris librâ servis quotidie dari solita ad victum. Quod quidem dimensum proceris corporibus exiguum ac vix sufficiens videbatur. Ex Gell. lib. 20. c. 1. Debitori in carcere retento lex 12. Tab. jubebat dari in dies libras farris ab eo qui vinctum tenebat.

Tendimus hinc rectà Beneventum, ubi sedulus hospes
Penè arsit, macros dum turdos versat in igne.
Nam vagâ per veterem dilapso flammâ culinam
Vulcano summum properabat lambere tectum:
Convivas avidos coenam servosque timentes
Tum rapere, atque omnes restinguere velle videres.
Incipit ex illo montes Apulia notos
Ostentare mihi, quos torret Atabulus, et quos
Numquam erepsemus; nisi nos vicina Trivici
Villa recepisset, lacrimoso non sine fumo,
Udos cum foliis ramos urente camino.
Hic ego mendacem stultissimus usque puellam
Ad mediam noctem expecto. Somnus tamen aufert
* Intentum veneri, tum immundo somnia visu
* Nocturnam vestem maculant, ventremque supinum.
Quatuor hinc rapimur viginti et millia rhedis,
Mansuri oppidulo, quod versu dicere non est;

INTERPRETATIO.

Inde rectà nos contulimus Beneventum, ubi hospes officiosior propemodum deflagravit, cum turdos macilentos ad focum torreret. Enimvero exarsit ignis; et flamma per vetustam culinam grassata prope attingebat tectum. Mox aspexisse convivas famelicos atque famulos trepidantes coenam praeripere, et cunctos allaborantes extinguere. Exinde Apulia coepit extendere montes mihi cognitos, quos adurit Atabulus, quosque nunquam praeteriissemus, nisi nos excepisset villa Trivici proxima, haud absque fumo lacrimas eliciente, dum in *foco incenderentur humidi rami cum frondibus. Illic egodemens mendacem meretricem expecto* frustra *ad mediam usque noctem. Tum verò sopor* me *invasit* * * * * * * * *

* * * * * * * * *

* * * * * * * * *

* * * * * * * * *

inde rhedis vehimur per quatuor et viginti millia passuum, *commoraturi in parva urbe, quam indicare non licet versu* hexametro:

ANNOTATIONES.

71. *Beneventum.*) Hæc urbs Hirpinorum à Diomede condita, 28. mill. pass. à Capua; olim dicta Maleventum: at deducta eò colonia, Romani ad melius omen mutari nomen, et Beneventum dici in posterum voluerunt. Fest. Plin. etc.

72. *Turdos.*) Gall. *des grives.* Ital. *de' tordi.* Horum aviaria veteres habebant tanta quidem ut ex his agri stercorarentur, optimo certe fimo. Plin. lib. 17. cap. 9. Varro, Columella. Porrò ex omni occasione captans jocum Satiricus noster *macros* notat *turdos*, quos magna tamen sedulitate *hospes* ad ignem versabat hospitibus apponendos, adeo ut ipse penè arserint ejusque domus pariter.

74. *Vulcano.*) Hic Deus ignis ponitur non rarò pro ipso igne, metonym. Vide lib. 1. Od. 4.

Summum properabat lambere tectum.) Hujus incendii facile grassantis ut rationem intelligas, scire te, lector, oportet quod cum aliis scribit Cælius Rhod. lib. 21. c. 21. *habuisse veteres in domibus tecti medio apertionem, quam nuncupabant capnodochen*, id est fumi receptaculum. Nec enim, ut fit hodie, in excavato pariete caminus erat, sed in medio cubiculo hyberno: siquidem in æstivo non erat focus. Vitruv. lib. 7. c. 3. Hinc et nunc abutimur voce *caminus* fornacem, hypocaustum, ignem, significante: quam tamen usurpamus pro fumario, seu quia fumum emittente extra tectum. Isidor. lib. 19. cap. 6.

75. *Convivas avidos, etc.*) Cœnam jam paratam servare satagunt famelici illi magis quàm ædes scilicet alienas.

77. *Incipit ex illo montes, etc.*) Benevento egressis incipiunt aspici montes Apuliæ, Horatio quidem regio notissima, exinde orto videlicet. De *Apulia* lib. 3. Od. 30. et Epod. 2.

78. *Atabulus.*) Ventus Apuliam infestans, dictus quasi ἄτην βάλλων, immittens calamitatem. Plin. libr. 17. cap. 24. Gell. lib. 2. cap. 22. hunc, ut volunt, eumdem noster vocat Japyga lib. 1. Od. 3.

79. *Erepsemus.*) Syncope, pro *erepsissemus*, id est transivissemus. Sic posteà Sat. 9. *surrexe* pro *surrexisse.* Virgil. Æn. 4. v. 606. *extinxem*, pro *extinxissem.* Lucretius pariter *confluxet.* Terentius in Adelph. *produxe, etc.*

Trivici.) Hoc oppidum est in Campaniæ finibus, montuosa valdè regione, viisque arduis ac difficilibus: quapropter in villa proxima subsistere sæpius necesse est.

87. *Oppidulo quod versu dicere non est.*) Scilicet Equotuticos; quæ vox stare nequit in versu hexa-

Signis perfacile est. Vaenit vilissima rerum
Hic aqua: sed panis longè pulcherrimus; ultro
Callidus ut soleat humeris portare viator;
Nam Canusî lapidosus; aquae non ditior urna:
Qui locus à forti Diomede est conditus olim.
Flentibus hinc Varius discedit maestus amicis.
Inde Rubos fessi pervenimus, utpote longum
Carpentes iter, et factum corruptius imbri.
Postera tempestas melior, via pejor ad usque
Bari moenia piscosi. Dehinc Gnatia lymphis
Iratis exstructa dedit risusque jocosque;

INTERPRETATIO.

signis autem, est facillimum. Ibi venditur aqua rerum vilissima: at panis est optimus certe; adeo ut prudens viator consueverit sponte humeris ferre; quia Canusii est lapidosus: urna autem aquae haud felicior: quod oppidum aedificatum est quondam à strenuo Diomede. Illinc Varius tristis abscessit ab amicis dolentibus. Hinc Rubos perreximus fatigati, quod longius iter feceramus, atque ob pluviam molestius. Postridie tempus fuit magis opportunum, ut via deterior usque ad muros Barii piscosi. Deinde Egnatia infensis aquis condita praebuit risum ac ludum,

ANNOTATIONES.

metro. Æquotutium, vel ut legunt alii, Equotuticum, sive Equus Turicus, Apuliae Dauniae fuit oppidulum, hodie *Ariano* dicitur, aliis *Foggia*: in colle situm est ad Apenninum montem: a Benevento in ortum distat milliaribus duodecim, ex Sansone. Illius meminit Cicero ad Attic. lib. 6. Epist. 1. *Scire vis tuas ego quas acceperim litteras. Omnes fere quas commemoras, praeter eas quae scribis Lentuli pueris et Equotutico & Brundusio datas.*

Quod versu dicere non est.) Imitatio est Lucilii ita Sigillaria indicantis Sat. 7.

. . . . *Servorum festu' dies est,*
Quem plane hexametro versu non dicere possis.

De hoc servorum die continuò post Saturnalia celebrari consueto, Macrob. lib. 1. cap. 10.

88. *Vaenit vilissima rerum hic aqua.*) Quae scilicet aliunde petenda et longe, è fonte aliquo.

89. *Ultro callidus.*) Quidam legunt *ultra*, id est, in ulteriorem regionem. Quod satis placet.

91. *Canusî.*) Canusium Apuliae oppidum, hodie *Canosa*, in colle aedificatum apud Aufidum amnem: à Cannis excisis distans tribus milliaribus.

Lapidosus.) Lapidis instar durus et insipidus: vel lapidibus plenus, è farina minime pura; sive male concinnata mola; sive non sat dura, quae grana conterendo ipsa deteratur cuplis inde particulis; quae immixtae pani dentes manducantis offendunt.

Aquae non ditior urna.) An quod Aufidus est duntaxat lacus, quemadmodum Strabo asserit; cujus proinde aqua potu injucunda esset? an, ut scribunt nonnulli, quod Aufidi fluvii alveus interdum arescit?

92. *Qui locus à forti Diomede est conditus olim.*) Diomedes Ætoliae rex; post Achillem et Ajacem fortissimus inter Graecos: singulari pugna cum Hectore et Ænea congressus est; Palladium abstulit; Martem quoque et Venerem vulnerasse in bello Trojano fertur. Quapropter indignata Dea uxorem ejus Ægialen libidinibus foedis adeo perdidit, ut ille tum ab ipsa, tum à patria abhorruerit; diverteritque in Apuliam, ubi cum Dauno rege foedere inito, non unam urbem condidit. Memorantur Canusium, Arpos sive Argos Hippium, quae et Argyrippa.

93. *Varius discedit.*) Vocantibus aliò negotiis. Alii volunt ad castra Caesaris contendisse alia via.

94. *Rubos.*) Rubi urbs Apuliae; quibusdam *Ruvo* dicta, Canusium inter et Barium.

Fessi.) Confectis à Canusio, ubi pranderant, viginti milliaribus aut circiter.

96. *Postera tempestas melior, etc.*) Coelum non pluvium, ut heri.

Via pejor.) Ob hesternum imbrem, locorumque difficultatem.

97. *Bari moenia piscosi.*) Barium Apuliae oppidum, regioni nomen dedit Bariensae dictae: mari alluitur, ad oram sinus Veneti: quare *piscosum* vocat Horatius. Conditum est et nominatum ab incolis Barae parvae insulae apud Brundusium, teste Festo.

Gnatia.) Haec et Egnatia dicitur, hodie *Gnazzi*, vel, *Nazzi*: urbs Salantinorum etiam maritima, media fere inter Barium et Brundusium, ab utroque distans triginta circiter milliaribus.

Lymphis iratis exstructa.) Seu quod aquae dulcis penuria laborat: seu potius quod, sic notare vult Poeta Gnatianos ut lymphaticos, idest insanos, quippe qui non modò credant sed et aliis persuadere velint rem incredibilem aut superstitiosam, de qua mox. Vide Festum in voce, *lympha*, ubi egregie ostendit lympham dici pro nympha, mutata litterâ: at lymphatus dici furiosos, eo quod creditum veteribus, à nymphis si conspicerentur furorem immitti. Ludit igitur Poeta in ambigua voce.

Dum

Dum flamma sine, thura liquescere limine sacro
Persuadere cupit: Credat Judaeus Apella;
Non ego. Namque Deos didici securum agere aevum:
Nec si quid miri faciat natura, Deos id
Tristes ex alto coeli demittere tecto.
Brundusium longae finis chartaeque viaeque.

INTERPRETATIO.

quod persuadere volunt thura absque igne incendi in templi aditu. Fidem habeat Judaeus recutitus: ego certe *minime* credam. *Quippe Deos accepi tranquillam vitam ducere*: ac *si quidpiam mirandum edat natura, illud nequaquam a numinibus sollicitis immitti è summis aedibus olympi. Brundusium terminus* fuit *prolixi itineris*, erit *etiam* hujus *descriptionis*.

ANNOTATIONES.

99. *Dum flamma sine, thura liquescere, etc.*) Hujus miraculi superstitiosi meminit Plinius cap. 107. lib. 2. ita scribens: *in Salentino oppido Egnatia, imposito ligno in saxum quoddam sibi sacrum, protinus flammam existere.* Porro notavimus alibi cognitos Ethnicis sacros codices, à quibus non pauca mutuati fabulis asperserunt. Certe patet adumbratum hic quod habatur lib. 3. Reg. cap. 18. de vocato cœlitùs igne Eliæ precibus, quo repente consumpta sunt holocaustum, et ligna, et altare lapideum et superfusa copiose aqua. Vide lib. 2. Od. 19.

100. *Credat Judaeus.*) Insimulat Horatius Judæos superstitionis, eo quod mox relatum miraculum crederent ac venditarent. Hinc et rem Gnatianam ejusmodi credulis hominibus narrandam suadendamque remittit: quæ sibi suisque comitibus duntaxat *risus dedit et jocos.* Romanos tamen non parum superstitionibus addictos lege apud Plin. lib. 28. cap. 2. etc.

Appella.) Quasi sine pelle in præputio circumciso: recutitus. Pers. Sat. 5. v. 184. *recutita sabbata* deridet: ubi nos plura de hac lege Judæis à Deo data: item ad Juvenal. Sat. 14. v. 99. Salmasius etymologiam istam docte refellit; tum quod nequaquam brevis esse posset prima syllaba vocis *apella*, tum quod potius dicendum foret *impella* vel *abpella*, sicut dicitur imberbis, et absimilis, etc. Solerter autem et apposite ait fuisse tum Romæ Judæum quemdam nomine Apellam, ad quem sanè Horatius respexerit.

101. *Deos didici securum agere aevum.*) Ab Epicuro sic statuente, mortalia et inferiora quælibet minime Diis curæ esse. Vide lib. 1. Od. 34. lege et Plin. lib. 2. cap. 7.

104. *Brundusium.*) Hæc urbs regni Neapolitani maritima, in provincia Hydruntina, ad oram maris Adriatici. *Brindisi.* Ennius:

Brundusium pulcro praecinctum praepete portu.

Longae finis viae.) *Viae* causa et finis patet ex dictis initio.

Longae.) Nam Romà distat Brundusium milliaribus trecentis et sexagiota. Hæc vero confecit Horatius quindecim diebus. Quidam numerant septemdecim, sed perperam.

SATIRA VI.

Vera nobilitas non generis splendore aut avorum titulis metienda sed virtute et honestate morum. Reprehenduntur qui majora s. appetunt. Bona educatio praeferenda claris natalibus. Mediocris fortuna opulentae praestat.

NON quia Moecenas, Lydorum quidquid Etruscos
Incoluit fines, nemo generosior est te;
Nec quòd avus tibi maternus fuit atque paternus,
Olim qui magnis legionibus imperitarint;
Ut plerique solent, naso suspendis adunco
Ignotos, ut me libertino patre natum:
Cum referre negas, quali sit quisque parente
Natus, dum ingenuus. Persuades hoc tibi vere,
Ante potestatem Tulli atque ignobile regnum,
Multos saepe viros nullis majoribus ortos
Et vixisse probos, amplis et honoribus auctos:

INTERPRETATIO.

O *MOECENAS, quod nobilior te nullus sit ex Lydis, quotquot Tusciae terram habitarunt, aut quod habuisti avos paternos ac maternos, qui pridem magnis exercitibus praefuere, non* propterea, *more multorum, subsannas obscuros, sicut me libertini patris filium: quando affirmas nihil referre quo parente quilibet oriundus, dummodo probus sit. Bene* profecto *existimas, ante Servii auctoritatem atque imperium haud illustre, plerosque saepius viros ignotis ortos majoribus, et bonos extitisse et magnis dignitatibus amplificatos:*

ANNOTATIONES.

1. *Non quia etc.*) Satira hæc tota nitescit cum veræ nobilitatis definitione, tum bonæ educationis præceptionibus et emolumentis, tum grati in bonum parentem animi testificatione.

Non quia Moecenas Lydorum, etc.) Non tu Mœcenas licet nobilissimus, quod plerique magnatum faciunt, humiles ac plebejos aspernaris. Enimvero me libertino patre natum adeo non despexisti, ut contra esse *in amicorum numero* jusseris quod me *purum et insontem* comperisti.

Lydorum quidquid, etc.) Ferunt nempe Lydiæ populos, duce Tyrrheno Herculis filio vel nepote in Italiam dudum appulisse atque Hetruriam tenuisse: unde Hetrusci dicantur Tyrrheni pariter ac Lydi. Virgil. Æneid. 9. v. 11.

Lydorumque manum.

Et Æneid. 2. v. 781.

Ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit agmine Tybris.

De Mœcenatis ex Hetruriæ principibus origine, fuse lib. 1. Od. etc.

Etruscos fines.) Etruria sive Hetruria, quæ et Tuscia pariter ac Thuscia scribitur, Italiæ notissima regio, vernaculè *la Toscana*: ab ortu rigatur fluvio Tiberi, à meridie mari Tyrrheno.

2. *Generosior.*) A genere generosi antonomasticos dicitur, cui opponitur *degener*. Senec. Trag. Troad.

Generosa in ortus semina exurgunt suos.

3. *Non quod avus tibi, etc.*) Paterno maternoque genere nobilissimum indicat Mœcenatem.

4. *Legionibus.*) Synecdoche. Proprie vero legio ad Romanos pertinebat: continebat sex hominum millia: singulis autem millibus Tribunus imperitabat, tempore quidem C. Marii. Hic enim primus legionem sex millium conscripsit, quæ antea quatuor millium fuerat. Vide Isidor. lib. 9. cap. 3. Veget. lib. 2. Fest. etc.

5. *Naso suspendis adunco.*) Vafrè et salsè derides. Quintil. lib. 11. cap. 3. *naribus quidem derisus, contemptus, fastidium significari solet.* Plin. lib. 11. c. 47. *altior homini tantum nasus, quem novi mores subdolae irrisioni dicavere.*

6. *Libertino.*) Servus manumissus vocatur libertus: ejus filii dicuntur libertini. Qui ab his deinceps nascuntur ingenui sunt.

8. *Ingenuus.*) Non proprie adhibetur vox ista hoc loco: significat autem hic non liberum, sed moribus præditum bonis, ingenuo et nobili viro dignis.

9. *Ante potestatem Tulli.*) Antequam Romæ sextus regnaret Servius Tullius, Tarquinii successor et gener, Ocrisia matre captiva natus. Unde noster ejus *regnum ignobile* appellat. Quanquam apud Corniculum suam patriam domi valde nobilis fuisse cognoscitur. Vide Dionys. Halic. lib. 4. Tit. Liv. libr. 1. cap. 41. ubi Tanaquil uxor Tarquinii sic hortatur Servium hunc: *Erige te, Deosque duces sequere: qui sis, non unde natus sis, reputa: et nos peregrini regnavimus. Tuum est, Servi, si vir es, regnum, etc.*

Nullis majoribus ortos.) Originem trahentes ex iis qui hactenus non inclaruerant, et nullius fuerant nominis ac celebritatis.

Contra Laevinum Valeri genus, unde Superbus
Tarquinius regno pulsus fuit, unius assis
Non unquam pretio pluris licuisse, notante
Judice, quem nosti, populo; qui stultus honores
Saepe dat indignis, et famae servit ineptus;
Qui stupet in titulis et imaginibus. Quid oportet
Nos facere, à vulgo longè lateque remotos?
Namque esto, populus Laevino mallet honorem
Quam Decio mandare novo: censorque moveret
Appius, ingenuo si non essem patre natus;
Vel meritò, quoniam in propria non pelle quiessem.
Sed fulgente trahit constrictos gloria curru.

INTERPRETATIO.

à contrario Laevinum è Valerii stirpe, per quam Tarquinius Superbus dejectus imperio est, uno asse pluris nunquam aestimatum esse judicio populi, quem scis insanum frequenter attribuere dignitates immeritis, et stolidè famam sequi; nec non admirari titulos atque imagines. Ergo quid nos decet agere à vulgo plane differentes? Nam certe populus dignitatem Laevino deferre mallet quam Decio ignoto: et Appius Censor arceret me, si libero parente non essem genitus; et quidem jure, quia non mansissem in propria conditione. Verumenim gloria splendente suo curru nexos allicit tam obscuros

ANNOTATIONES.

12. *Contra Laevinum, etc.*) Contra verò domi nobiles interdum tam degenerasse, ut etiam contemptui fuerint, nullosque adepti magistratus.

Laevinum Valeri genus.) Pub. Valerius Lævinus, quod virtute careret, vel populo despectus: quanquam erat è familia perillustri, per quam reges exacti Roma. P. enim Valerius Publicola suffectus olim Consul Collatino abdicare coacto, una cum Junio Bruto collega regno pepulit Tarquinium Superbum. T. Liv. lib. 2.

15. *Qui stultus honores, etc.*) Ubi nempe viget Democratia, seu populi dominatio, ut Romæ. Tit. Liv. passim. Lucilius olim dixerat:

honorum
Judicium est crassis.

16. *Famae servit ineptus.*) Plus ducitur vana opinione et ventosa existimatione, quam vera virtute et gloria. Unde omnia deferre solet ei quicunque natalium splendore, domestica fama et opibus præfulget, tametsi per se haud ullum virtutis specimen ediderit. Isocrat. ad Demon. *Vulgus ignorat veritatem, et famam respicit, την αληθειαν αγνοουσι, προς δε την δοξαν αποβλεπουσι πολλοι.*

17. *Stupet in titulis et imaginibus.*) Nobilitatis insignia demiratur, non ipsam virtutem, quæ sola est nobilitas: stupet videns honorum titulos et statuas majoribus constitutas, nec advertit hæc uni virtuti decreta et concessa fuisse. Cic. in Pison. *Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum nihil habes simile praeter colorem.* Juvenal. Sat. 8.

Stemmata quid faciunt? Quid prodest, Pontice longo
Sanguine censeri, pictosque ostendere vultus
Majorum? etc.

Quid oportet nos, etc.) Quid nos sentire et judicare decet, siquidem à vulgi errore liberi, et sapientum institutis informati sumus?

19. *Laevino mallet honorem quam Decio mandare novo.*) Homini majorum gloria collustrato, per se vero ignobili, potius quam viro propria laude conspicuo, cujus majores non antea clari. Pub. Decius Mus e Deciis primus summa in Rempublicam fide consulatum meritò est adeptus, fortiterque et gloriose administravit cum T. Manlio Torquato. Cic. de Divin. 1. Tit. Liv. lib. 8. etc.

20. *Censorque moveret Appius.*) Reppelleret ac summoveret me a petendo magistratum Appius ille Claudius Cæcus severa notus censura, creatus anno U. C. 443. Is primus libertinos in urbanas tribus redegit. Sueton. Claud. cap. 16. et 24. Vide Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 13. ubi Censorum origo et potestas explicatur. Inter alia debebant Senatores legere et cooptare, summotis indignis, et honestissimis allectis. Censoria lex ita jubebat: *Censores populi familias censento: urbis templa, vias, aerarium, vectigalia tuentor: populum in tribus distribuunto: mores populi regunto: probrum in senatu rel quunto, etc.*

22. *Quoniam in propria non pelle quiessem.*) Quia vellem assurgere supra meam conditionem ac proprium statum. Allusio est ad fabulam asini leonina pelle contecti. Æsop.

23. *Sed fulgente trahit, etc.*) Neque verò mirandum quod ignoti ac novi homines quandoque ad dignitates aspirent; siquidem hi, perinde ac generosi, nobilesque, trahuntur splendore gloriæ: quæ omnes ad suum veluti currum constrictos capit. Cic. Offic. 1. *Vix invenitur qui laboribus susceptis periculisque aditis, non quasi mercedem rerum gestarum desideret gloriam. At fortis animus et magnus duabus rebus maxime cernitur, quarum una in rerum externarum despicientia ponitur, etc.* Et postea, n. 68. *cavenda est gloriae cupiditas. Eripit enim libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio.*

Non minus ignotos generosis. Quò tibi, Tulli,
Sumere depositum clavum, fierique tribunum?
Invidia accrevit, privato quae minor esset.
Nam ut quisque insanus nigris medium impediit crus
Pellibus, et latum demisit pectore clavum,
Audit continuò: Quis homo hic est? quo patre natus?
Ut si quis aegrotet quo morbo Barrus, haberi
Ut cupiat formosus; eat quacumque, puellis
Injiciat curam quaerendi singula; quali
Sit facie, sura quali, pede, dente, capillo:
Sic qui promittit, cives, urbem sibi curae,
Imperium fore, et Italiam, et delubra Deorum;
Quo patre sit natus, num ignota matre inhonestus,
Omnes mortales curare et quaerere cogit.

INTERPRETATIO.

quam illustres. Quid prodest *tibi Tulli, resumere ablatum clavum*, *et creari Tribunum?* Scilicet *aucta est invidia*, *quae minor erga privatum foret. Etenim cum primum aliquis demens mediam tibiam inseruit cothurno, et laticlavio pectus operuit, statim audit: Quis est vir iste? cujus filius? Quemadmodum si quispiam* eodem *quo Barrus morbo laboret, velitque censeri pulcher; qualibet pergat, desiderium puellis creabit sciscitandi singula; quali sit vultu, quali sura, pede, dente, capillo: ita qui pollicetur curaturum se populum, civitatem, imperium, Italiam, et templa numinum; is cunctos homines cogit sollicite percontari quo sit editus parente, an obscurus matre ignobili.*

ANNOTATIONES.

24. *Quo tibi, Tulli, etc.*) Quid tibi emolumenti est recepisse vestem et dignitatem Senatoriam, quam tibi Cæsar ademerat! Porro non bene est notus ille. Sic habet vet. Comment. *Tullius hic Senatu motus est à Caesare quasi Pompejanus: occiso vero Caesare recepit latum clavum, et Tribunus militum factus est.*

25. *Tribunum.*) Alii legunt *Tribuno.* De plebis Tribunatu locum hunc explicant nonnulli, sed frustra. Tribunus militum nemo fiebat, quin prius alam duxisset: alam non ducebat nisi qui cohorti præfuisset. Is milites in castris habebat dicto audientes, ad exercitationes ducebat, in stationes mittebat, claves portarum suscipiebat; vigilias et munitiones diu noctuque circuire, militum nomina memoria tenere, sauciorum curam agere, ne cui arma, pabula, alimenta deessent cavere debebat, etc. Vid. Alex. ab Alex. l.6.c.18.etc.

26. *Privato quae minor esset.*) Si degeres absque magistratu, nemo tibi invideret: nunc vero tibi dignitatem nacto plures invidant.

27. *Nam ut quisque insanus, etc.*) Cic. cit. Offic. 1. *Nec imperia expetenda: ac potius aut non accipienda interdum, aut deponenda nonnunquam . . . . .. Multi quaerentes eam tranquillitatem à negotiis publicis se removerunt, ad otiumque perfugerunt. In his et nobilissimi Philosophi longeque principes, et quidam homines severi et graves, etc.* Ex quibus patet insanire quisquis publicam rem ultro cepessit nullis monitus adjumentis.

Nigris medium impediit crus pellibus, etc.) Magistratum iniit, in Senatum est allectus; ac proinde jus habet utendi ocreis mollioribus nigri coloris pedem ac mediam quoque tibiam tegentibus; item latum induendi clavum. Calcei Patriciorum differebant à plebeiis. Horum crassiores: illorum tenuiores ex aluta, seu molli et subtili corio: quales gestavere pridem reges Albanorum. Festus. Martial. lib. 2. Epigram. 29.

Coccina non laesum pingit aluta pedem. Isidor. lib. 19. cap. 34. ait istos nobilium calceos alto fuisse solo, cothurnis similes, ad medium crus pervenisse, quatuor corrigiis religatos et fibulis aureis vel argenteis: assutam deinque desuper habuisse lunæ crescentis effigiem; seu potius literam C., quæ centenarium primum numerum fuisse Senatorum notabat. Vide Plutarch. Quæst. Cantur. Rom. Item Cœl. Rhodig. lib. 20. cap. 28.

Juvenal. Sat. 7. v. 192.

Appositam nigrae lunam subtexit alutae.

28. *Latum demisit pectore clavum.*) De ea interiori veste et tunica nobilibus propria, dixi fuse Sat. præced. v. 36.

29. *Audit continuò, etc.*) Scilicet homines novos ad dignitates evehi populus indignatur.

30. *Quo morbo Barrus.*) Mulierum amore effræni, proindeque formositatis affectatione. Sat. 4. præced. *Barrus inops.*

34. *Qui promittit cives, urbem, etc.*) Cruquius observat hic formulam quandam juramenti ejus qui magistratum accipit. Certe Senatoribus ac magistratibus incumbit cura urbis, civium, imperii, religionis, etc.

Tune Syri, Damaei, aut Dionysi filius, audes
Dejicere è saxo cives, aut tradere Cadmo?
At Novius collega gradu post me sedet uno:
Namque est ille, pater quod erat meus. Hoc tibi Paulus
Et Messala videris? At hic, si plaustra ducenta
Concurrantque foro tria funera, magna sonabit,
Cornua quod vincatque tubas. Saltem tenet hoc nor.
Nunc ad me redeo libertino patre natum,
Quem rodunt omnes libertino patre natum,
Nunc, quia sim tibi, Moecenas, convictor; at olim
Quod mihi pareret legio Romana tribuno.
Dissimile hoc illi est. Quia non ut forsit honorem
Jure mihi invideat quivis, ita te quoque amicum;
Praesertim cautum dignos assumere, prava
Ambitione procul. Felicem dicere non hoc
Me possum casu, quod te sortitus amicum:
Nulla etenim mihi te sors obtulit: optimus olim
Virgilius, post hunc Varius, dixere quid essem.

INTERPRETATIO.

Num tu filius Syri, Demetrii, vel Dionysii, audes è rupe Tarpeja *praecipitare cives, aut Cadmo tradere? At*, inquies, *Novius collega uno post me gradu considet: est enim ipse quod erat parens meus. Ob id* nempe *tibi videris esse Paulus et Messala? Verum hic, si ducenti carri tresque pompae funebres in foro simul procedant, tollet vocem ingentem cornua et buccinas superantem. Id saltem nos detinet. Jam revertor ad me parentis libertini filium, cui exprobrant universi originem è patre libertino, eo quod modò sim tuus conviva*, o *Moecenas*; *quondam verò praefectus essem Romanae legioni. Hoc ab illo differt. Quamvis enim dignitatem* istam *mihi fortasse merito quispiam invidere queat*, at *non pariter tuam amicitiam; maxime cum dignos eligere caveas, perversa ambitione longe* pulsa. Ob *hoc me fortunatum appellare nequeo, quod fortuitò natus sim te amicum: nulla quippe fortuna mihi dedit te*: sed *eximius primò Virgilius*, ac *deinde Varius narravère*.

ANNOTATIONES.

38. *Syri, Damae, Dionysi.*) Nomina servorum sunt ista.

Audes dejicere è saxo cives etc.) Tu genere libertino oriundus audes Praetoris aut Triboni plebis officio fungi, civesque Rom. morti addicere, ac lictori tradere à rupe Tarpeja dejiciendos.

39. *Dejicere è saxo cives.*) Usitatum erat hoc Romae supplicium. Vide Plin. lib. 7. cap. 44.

Tradere Cadmo.) Lictori seu carnifici notae eo tempore crudelitatis tradere vel necandos vel torquendos.

40. *At Novius etc.*) Respondet Tullius ille, collegam suum uno grandu inferiorem se esse et ignobiliorem. Nempe Novius erat libertus; Tullius vero libertinus. De Novio illo postea sub finem hujus Satirae.

41. *Hoc tibi, Paulus et Messala videris.*) Tullio reponit Horatius; scilicet quod à servili conditione distat uno gradu plus quam Novius, an ideo tibi videris esse perinde nobilis ac Paulus Æmilius, et Messala Corvinus apud Romanos illustrissimi! De illo libr. 1. Od. 12. De Valerio Messala Corvino Aurel. Victor, etc.

42. *At hic, etc.*) Salsa ironia in ejusmodi homines novos honoribus exornatos. Indicat Poeta Novium digniorem fuisse praeconis munere, quam Senatoria dignitate; quippe ingenti voce praeditum à natura, non autem claris natalibus aut virtutibus.

44. *Cornua quod vincatque tubas.*) In funeribus adhiberi solebent cornua, tubaeque. Pers. Sat. 3. v. 103. *hinc tuba, candelae*, etc. Propert. lib. 4. Eleg. 12. sive ult. v. 9.

Sic maestae cecinere tubae, etc.

48. *Quod mihi pareret legio Romana.*) Cum in Bruti castris militarem. Vide lib. 2. Od. 7.

49. *Dissimile hoc illi est.*) Honoribos quisque invidere potest; quo non raro indignis etiam dat fortuna: non vero amicitiae et gratiae apud virum sapientem, qui non nisi dignos eligere cognoscitur.

55. *Varius.*) De eo Sat. praeced. Alii, *Varus.* De Quintilio Varo lib. 1. Od. 18.

Ut veni coram, singultim pauca locutus.
(Infans namque pudor prohibebat plura profari.)
Non ego me claro natum patre, non ego circum
Me Saturejano vectari rura caballo,
Sed quod eram, narro. Respondes, ut tuus est mos,
Pauca. Abeo: et revocas nono post mense; jubesque
Esse in amicorum numero. Magnum hoc ego duco,
Quod placui tibi, qui turpi secernis honestum,
Non patre praeclaro, sed vita et pectore puro.
Atqui si vitiis mediocribus ac mea paucis
Mendosa est natura alioqui recta; (velut si
Egregio inspersos reprendas corpore naevos)
Si neque avaritiam, neque sordes, ac mala lustra
Objiciet vere quisquam mihi: purus et insons
(Ut me collaudem) si vivo, et carus amicis;
Causa fuit pater his, qui macro pauper agello
Noluit in Flavi ludum me mittere, magni
Quo pueri magnis è centurionibus orti,
Laevo suspensi loculos tabulamque lacerto;
Ibant octonis referentes Idibus aera.

INTERPRETATIO.

runt quis essem. Cum vero steti coram te, modica dixi interruptis verbis. (Nam verecundia elinguis haud sinebat plura loqui.) Non me illustris parentis filium, non equo me generoso vehi circa meos agros, sed quod eram, commemoravi. Tu pauca, ut soles, respondisti. Discedo: meque post novem menses accersis: praecipisque esse inter amicos tuos. Illud ego magni facio quod placui tibi qui pravum a recto distinguis, non per nobilem patrem, sed per mores et animum innocentem. Verum si mea indoles parvis ac paucis naevis maculata est de cetero proba, (quemadmodum si maculas formoso corpore effusas damnes) si nec sordidam cupiditatem, nec impura ganea ullus mihi juste exprobret: si etiam (ut me approbem) ob integritatem et innocentiam gratiosus amicis vivo; his causam praebuit meus parens, qui modico agro non dives noluit me tamen mittere ad scholam Flavii; ad quam pergebant clarijuvenes illustrium centurionum filii, sinistro brachio suspensum ferentes sacculum et tabulam, atque reportantes lucrum Iduum octona-

ANNOTATIONES.

59. *Saturejano.*) E Saturejanis pascuis, ubi equi nutriebantur optimi. Saturum vel Satureum, quibusdam Satyreum, v. *Saturo*, hodie vicus hortis amoenus, olim oppidum in Calabris, ex Servio, secundum alios regio Tarento vicina.

72. *Flavii ludum.*) Is erat arithmeticæ, sive computandi, numerandi rationes et calculos conferendi magister et doctor famosus: ad quem instituendi mittebantur pueri ab iis qui fœnori studebant et avaritiæ. Vide Epist. ad Pison. v. 325. ubi

Romani pueri longis rationibus assem
Discunt in partes centum diducere, etc.

73. *Magnis è centurionibus orti.*) Centurio qui centum milites regit: quod additur, *magnis*, videtur significare primipilos et primorum ordinum ductores, qui fere Tribunis dignitate pares. Sic notat Poeta cupiditatem et avaritiam primorum quorumque filios ad quæstum et sordes magis formare curantium quam ad probitatem et virtutem. At longe diversam laudabilioremque iniit viam Horatii pater ad erudiendum filium, quamvis *macro pauper agello*, non ut illi pinguibus et opimis prædiis locupletes.

74. *Laevo suspensi loculos tabulamque lacerto.*) Centurionum filii euntes ad ludum seu scholam, ipsi sua gestabant, nec unus famulus aderat; præ avaritia patrum: at contra Horatium sequebantur servi portantes ipsi necessaria; ut scribet mox. *Loculos*, in quibus calculi, *tabulam*, chartas, scrinis, Galli. *pour apprendre à calculer, compter à la plume et aux jettons.*

75. *Octonis referentes Idibus aera.*) Sunt qui interpretentur: mercedem afferentes magistro singulis Idibus, quæ dies octo complectuntur. Verum licet apud nos hodie ludimagistris, merces pendatur menstrua: at apud Romanos annuam fuisse docet Juvenalis Sat. 7. in fine. Et Macrob. Saturnal. 1. cap. 12. *Annus a Martio incipiebat*, . . .

Sed puerum est ausus Romam portare docendum
Artes, quas doceat quivis eques atque senator
Semet prognatos: vestem servosque sequentes
In magno ut populo si quis vidisset, avita
Ex re praeberi sumptus mihi crederet illos.
Ipse mihi custos incorruptissimus omnes
Circum doctores aderat. Quid multa? pudicum,
(Qui primus virtutis honos) servavit ab omni
Non solùm facto, verum opprobrio quoque turpi:
Nec timuit sibi ne vitio quis verteret, olim
Si praeco parvas, aut (ut fuit) ipse coactor
Mercedes sequerer. Neque ego essem questus. Ob hoc nunc
Laus illi debetur, et à me gratia major.
Nil me poeniteat sanum patris hujus: eoque
Non, ut magna dolo factum negat esse suo pars,
Quod non ingenuos habeat clarosque parentes,
Sic me defendam. Longe mea discrepat istis
Et vox et ratio. Nam si natura juberet
A certis annis aevum remeare peractum,
Atque alios legere ad fastum quoscunque parentes
Optaret sibi quisque; meis contentus, onustos

INTERPRETATIO.

rum. Quinimo non dubitavit me *puerum Romam ducere informandum disciplinis, quibus filios suos instituat quilibet eques aut senator: adeo ut si quis in urbe populosâ considerasset vestimenta mea, et famulos comitantes*, facile *sibi persuaderet impensas istas mihi suppeditari ex avorum facultatibus. Ipse mihi paedagogus integerrimus non discedebat* a me *apud praeceptores quoscunque. Uno verbo,castum* me *praestitit ab omni non tantum actione, sed et suspicione infami: (qui primus decor est virtutis) neque formidavit ne quispiam ipsum redargueret, si exiguas mercedes praeco vel coactor, (qualis ipse fuit) aliquando sectarer. Neque ego conquestus fuerim.* Imo *hanc ob rem laudabilis est, plusque illi ego debeo. Certe patris ejusmodi sapientem me nunquam poeniteat: adeoque me non tuebor sicuti multi, dicentes nequaquam sua culpa accidisse quod non sortiti fuerint parentes liberos et illustres. Sermo meus atque judicium abest procul ab istis. Enimvero si natura imperaret denuo percurrere tempus praeteritum ab annis aliquot, et alios parentes assumere ad ostentationem, quoslibet quisque vellet; ego meis contentus nollem accipere mihi clarcs*

ANNOTATIONES.

hoc mense magistris exolvebant mercedes, quas completus annus deberi fecit. Melius itaque intelligunt alii locum hunc de calculo et ratiociniis confectis; ut pueri quasi pensum ex mandato praeceptoris domi expeditum referrent, scripto ostendentes in tabula, quantum lucri rediret singulis mensibus ex certa summa pecuniæ ad fœnus credita. Porro quod *Idibus* solerent usuræ colligi, fuse explicavi ad calcem Epod. 2. Iduum vero etymon lib. 4. Od. 11. stroph. 4.

76. *Romam portare.*) E patris Venusio minori oppido transferre Romam urbium reginam et artium omnium emporium nobile.

78. *Vestem servosque sequentes, etc.*) Populus videns Romæ habitum comitatumque Horatii, sane illum credebat re familiari copiosa, avitisque facultatibus probe instructum: adeo non ullis parcebat sumptibus pater, ut honestam filio et bonam daret indolem, educationem, disciplinam, institutionem.

85. *Praeco, coactor.*) Praeco res venales in auctionibus proclamabat, ac licitantibus addicebat.

Coactor.) A cogenda seu redigenda pecunia nominatus rerum venditarum pretium prosequebatur et colligebat: unde et collectarius aliquando appellatus. idem etiam pecuniam publicanorum et vectigalia exigebat. Gall. un *Sergent.*

96. *Onustos fascibus et sellis.*) Quidam legunt *honestos.* Fasces, et sellæ curules, insignia magistratuum. synecdoc. pro magistratibus et dignitatibus. De *falcibus* disserui alibi fuse. De *sella* curuli dicam postea in lib. 1. Epist. Interim ex Gel. lib. 3. cap. 18. hæc accipe: *Senatores qui curulem magistratum gessissent, curru vehebantur in curiam, honoris gratia; in eo vero curru sella erat, super quam considerent; quae ob eam causam Curulis appellata. Senatores autem majoribus honoribus nondum perfuncti, pedibus itabant in curiam. unde et pedarii nominabantur.* Alii tamen aliter de sellæ curulis origine sentiunt.

Fascibus et sellis nollem mihi sumere : demens
Judicio vulgi, sanus fortasse tuo; quod
Nollem onus, haud unquam solitus, portare molestum.
Nam mihi continuò major quaerenda foret res,
Atque salutandi plures : ducendus et unus
Et comes alter : uti ne solus rusve peregreve
Exirem : plures calones atque caballi
Pascendi : ducenda petorrita. Nunc mihi curto
Ire licet mulo, vel, si libet, usque Tarentum;
Mantica cui lumbos onere ulceret, atque eques armos.
Objiciet nemo sordes mihi quas tibi, Tulli,
Cum Tiburte via praetorem quinque sequuntur
Te pueri lasanum portantes oenophorumque.
Hoc ego commodius, quam tu, praeclare senator,
Multis atque aliis vivo. Quacunque libido est
Incedo solus : percunctor quanti olus, ac far :
Fallacem Circum vespertinumque pererro

INTERPRETATIO.

fascibus et sellis curulibus, *insanus à plebe* quidem, *à te* vero *sapiens judicandus*, *ni fallor*, *quod ferre grave onus recusarem*, ad id *minime assuetus*. *Nam proinde oporteret comparare majores divitias; nec non plures invisere*: *ac circumducere duos assedas*; *nec liceret solum proficisci rus aut peregrinari*: *nutriendi forent plures equi et famuli*: *pertrahenda vehicula*. *Jam vero etiam Tarentum usque, si placet, decurtato possum* vehi *mulo*; *cui lumbos sarcina*, *armos vero sessor vulneret*. *Nullus mihi sordidam* avaritiam *exprobrabit*, *sicut tibi*, *Tulli*, *quando Tiburtina via Praetorem* te *comitantur servi quinque lasanum ferentes et vas vinarium*. *Ob hoc vivo beatior te*, *o illustris Senator*, *aliisque bene multis*. *Ambulo solus quacunque placet*: *quaero frumentum* et *herbae quanti* vaeneant: *perlustro Circum fraudulentum*, *et forum vespertinum fre-*

ANNOTATIONES.

99. *Onus.*) Onera et incommoda nobilis conditionis et dignitates honoresque capessentis gerentisque.

101. *Salutandi plures.*) Ambiendo suffragia, benevolentiam captando, Magistratum petendo: ut moris est.

Ducendus et unus et comes alter, *etc.*) Hoc enim requirit decorum, honor, majestas, dignitas.

104. *Petorrita.*) Petorritum est genus curri quatuor rotarum; ab Æolico πετορες, pro τετορες, vel ab Osce voce, *petora*, similiter quatuor significante. Dicitur etiam gallicum esse vehiculum, non obsurde; ut Galli acceperint à Massiliensibus graeca lingua utentibus. Sunt qui etymon ducant à Brittannis et Celtis, apud quos *pedar* est quatuor: sed perperam. Vide Festum: item Agell. lib. 15. cap. 30.

Curto mulo.) Vili, turpi, cui decurtata est cauda. Propert. lib. 4. Eleg. 1. *curto equo.*

105. *Usque Tarentum.*) Vel ad ultimos Italiae fines. De Tarento, lib. 1. Od. 28. lib. 2. Od. 6. lib. 3 Od. 5

106. *Mantica cui lumbos*, *etc.*) Ex Lucilio :

Mantica cantherii costas gravitate premebat.

Ad rem Seneca Epist. 85. *ò quantum erat seculi decus. Imperatorem*, *triumphalem*, *censorium*, *et quod super omnia haec est*, *Catonem uno caballo esse contentum*, *ac ne toto quidem: partem enim sarcinae ab utroque latere dependentes occupabant* !

107. *Objiciet nemo sordes mihi*, *quas tibi*, *Tulli*) Tibi quidem Praetori ac diviti objici jure potest quod sordide vivas et parum decore : non ita vero privato mihi. Multa enim tolerantur in privatis et plebeiis, quae in magistratibus ac Patriciis minime.

108. *Tiburte via.*) Ante omnium oculos via frequenti et celebri, quae ducit Tibur: de qua urbe lib. 1. Od. 7. et 18. lib. 2. Od. 6.

109. *Lasanum portantes.*) Instrumenta et vasa quaelibet vilissima, coquendis etiam cibariis utilia : ne aut haec aut illa aut aliud quidquam pretio comparare sit opus in meritoriis tabernis ac diversoriis : quod quidem praeparci est hominis ac sordidissimi. Lasanum Graecis λασανον duo significat, matulam, et lebetem : posteriori sane accipiendum est hic sensu. Hesychio, Suidae, Polluci λασανον idem est quod χυτρόποδες *olla pedes habens* ; pariter et Schol. Aristoph in Pace.

111. *Multis atque aliis.*) Legunt alii, *millibus atque aliis.* Rursum alii aliter interpretantur : quidam sic; ob hoc et alia multa commodius vivo, etc.

113. *Fallacem Circum.*) Circum maximum, à

Saepe

Saepe forum: assisto divinis: inde domum me
Ad porri et ciceris refero lachanique catinum.
Coena ministratur pueris tribus: et lapis albus
Pocula cum cyatho duo sustinet. Adstat echinus
Vilis, cum patera guttus, Campana supellex.
Deinde eo dormitum, non sollicitus, mihi quòd cras
Surgendum sit mane, obeundus Marsya, qui se

INTERPRETATIO.

quenter: asto ad hariolos: hinc redeo domum ad patinam porri, ac ciceris et lachani. Coenanti porrò mihi famulantur servi tres: lapis autem candidus portat binos scyphos cum cyatho. Adest vilis echinus, et guttus cum patera, supellex è Campania. Postea vado cubitum, minime anxius quòd die crastina surgendum sit diluculo, visendusque Marsyas, qui asserit intolerabilem sibi

ANNOTATIONES.

Tarquinio Prisco spectaculis designatum, Palatium inter et Aventinum montem, tria stadia et amplius longum, quatuor verò jugera latum. Dionys. Halic. lib. 3. Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 25. *Fallacem*: ubi sortilegi somniorum interpretes, astrologi, circulatores, et alii fumum, ut ajunt, vendentes; aut *quaestus causa ariolantes*, ut ait Tull. 1. de divin. sub finem. Vide Juven. Sat. 6. v. 581. et seq.

Vespertinum forum.) Vel quod vesperi minor frequentia in foro, quàm mane, tuncque illuc conveniunt nugatores et otiosi homines ad confabulandum, et si quid novi spargendum ac ventilandum; vel ambulandi causa, cum adsint porticus ad id commodae.

114. *Assisto divinis.*) Apage qui explicant, rebus divinis et sacris inte sum: imo nihil ad rem. Intellige verò: animi gratia audio divinos et ariolos plebi incautae verba dantes, ut in circo, sic etiam in foro.

Inde domum me.) Inde domum me recipio ad coenam oleribus et leguminibus constantem.

115. *Lachani.*) Sic placet legere; non, ut alii, *lagani*, quod quidem placentae genus, et ad delicias magis pertinet: at Horatii mens et sensus innuit potius lachanum. Nam λάχανον, *olus*, vel *beta* Atticis, pertinet ad coenam facilem et parabilem, magisque cum *porro* et *cicere* convenit.

116. *Lapis albus.*) Describit apparatum non coenae modò suae ac cibatiorum, sed et abaci vasorumque in eo repositorum.

Lapis albus.) Mensa ex albo lapide seu marmore, quae Delphica dicebatur, erat pro abacho: Gall. *buffet*.

117 *Pocula duo.*) Alterum vini, alterum aquae: atque ita bina semper singulis convivis ponebantur.

117. *Cum cyatho.*) Quo vasculo haustum ex urnis vinum aut aqua in pocula infundebatur; aut etiam diluebatur ac miscebatur. Quòd qui ministerium praeerat, κυαθίζειν dictus Graecis. Non omittendus hic locus Marcelli gravis et lepidus aeque. Cum Syracusas obsideret, ejusque naves Archimedes sublevaret, rursumque mari illideret atque immergeret, ut depressa puppi vel prora, aquae plurimum acciperent; ludens ajebat Marcellus, Archimedem suis navibus pro cyathis uti. Plutarch. etc.

117. *Echinus.*) De hujus interpretatione vocis adhuc sub judice lis est. Quidam salinum echini marini piscis formam habens, intelligunt: alii ampullam scorteam aut vitream: alii lignum cum uncinis ad reponendos calices. Nec inepte quibusdam videtur esse pollubrum seu malluvium, id est, vas lavandis manibus, Gall. *un bassin à laver les mains*; ac proinde *guttus* ab iisdem explicatur aqualis, seu vas ad aquam affundendam.

118. *Patera.*) Ad libationes: quas quidem religiosi veteres in epulis nunquam omittebant. Diis nimirum offerebant in patera seu vinum seu primitias ciborum: atque his vesci religioni ducebant. Unde Cic. 2. de Fin. n. 22. *Atqui reperimus*, inquit, *asotos primum ita non religiosos, ut edant de patella*.

Guttus.) Vas ita dictum quod guttatim fundat et minutatim. Varro 4. de Ling. Lat. Gell. lib. 17. c. 8. etc. Non absurdi quidam volunt guttum illum ad uncturam sive unctionem apularem adhibuisse; id est ad oleum, acetum, similemque liquorem aut aliud condimentum quodlibet *patinis irrorandum*, ut loquitur Persius, Satira 6. Suum verò sit cuique judicium, ego dicam quod sentio: movet me quod Poeta jungat *cum patera guttum*, sicque videatur indicare guttum libando vino destinatum. Quocirca malim *echinum* supra interpretari salinum aut vas aliud quodvis, etiam malluvium, si lubet: at *guttus*, nequaquam sit aqualis, seu vas aquam abluendis manibus affundens.

Campana supellex.) Ista porrò vasa fictilia sunt, ex iis quae in Campania fiunt ex argilla.

120. *Obeundus Marsya.*) Sive ad vadimonium, nec enim litigare aveo: sive ad sumendam à foeneratoribus pecuniam, aut solvendas usuras: nam ab his abhorreo. In prima fori parte erat pro rostris Marsyae statua, ad litigatorum terrorem posita: ad quam vadimonia sistebantur: conveniebant etiam causidici, aliique negotia tractantes et componentes: nec non ibidem sedebant foeneratores. Porrò Marsyam norunt omnes fuisse Phrygium tibicinem; quem ab Apolline, quòd

Vultum ferre negat Noviorum posse minoris.
Ad quartam jaceo. Post hanc vagor: aut ego lecto
Aut scripto, quod me tacitum juvet. Ungor olivo,
Non quo fraudatis immundus Natta lucernis.
Ast ubi me fessum Sol acrior ire lavatum
Admonuit, fugio rabiosi tempora signi.
Pransus non avide, quantum interpellet inani
Ventre diem durare, domesticus otior. Haec est
Vita solutorum misera ambitione gravique.
His me consolor, victurus suavius, ac si
Quaestor avus, pater atque meus, patruusque fuissent.

INTERPRETATIO.

esse conspectum junioris Noviorum. Decumbo usque ad horam *decimam. Deinde prodeo foras: vel lectito aut scriptito quod silentem me recreet. Ungor oleo, non quo impurus Natta lychnos defraudans. Cum vero sol ardentior fatigatum me monet inire balnea, evito sideris rabidi tempus. Modicum prandeo quantum impediat vacuo esse ventre* per diem integram: *domi residео otiosus. Haec vita est carentium infelici et molesta ambitione. Istis me sublevo; vivamque fortunatior quam si quaestor fuisset meus pater, avus, atque patruus.*

ANNOTATIONES.

temere cum eo contendisset, excoriatum fabulantur. Satyrum fuisse scribit Ovidius, Metam. 6. cap. 5. Vide Coel. Rhodig. lib. 28. cap. 12.

Qui se vultum ferre negat Noviorum posse minoris.) Quòd illa statua Marsyae sublata erat manu, satiricè et sarcasticè noster interpretatur Marsium aversari, velut indignabundum quòd Novius libertus inter judices et senatores allectus esset; et quod pejus, turpi foenerandi studio totos incumberet; unde gestu ostendat abhorrere se ab istis sordibus, et ab ejus aspectu.

121. *Noviorum minoris.*) Novii fratres erant duo, quorum natu minor ad Marsyae statuam quotidie sedebat. De illo supra v. 40.

122. *Ad quartam jaceo.*) In cubili jaceo ad horam usque decimam matutinam: quod non semel jam explanavi.

Aut ego lecto aut scripto.) Si foras non prodeo postquam è lecto exilui, operam do lectioni vel scriptioni. Valeat Theod. Marcilius, qui pertinaciter hic è nominibus facta verba ab interpretibus indignatur, vultque ablativos esse absolute positos; ut sit sensus; aut ego postquam legi aut scripsi, quod tacitum me juvet, ungor olivo: etc. prior certe praepollet explicandi ratio, ut *lecto* pro *lectito*, *scripto* pro *scriptito* dixerit Horatius.

124. *Non quo fraudatis, etc.*) Ungor olivo optimo, non lucernario, laternario ac foetente, adeoque fraudatis quasi lucernis detracto: ut facit *Natta* per sordidam ac turpem avaritiam. Pari sensu Juvenalis scripsit Sat. 5. v. 87. *qui pallidus offertur misero tibi caulis olebit laternam.*

Natta.) Quidam legunt *Nacca.* De sordido isto homine, et noster alibi, et Juvenalis Sat. 8. v. 95. et Persius Sat. 3. v. 31.

Non pudet ad morem discincti vivere Nattae?

125. *Ast ubi me fessum sol acrior, etc.*) Æstivo tempore, ac diebus Canicularibus. Minus sapiunt qui intelligunt solem meridianum cujusque diei. Nam qui modice curare se cuticulam praedicat, longe abest ut innuat quotidie se balneis uti: quod certe luxuriam et delicias oleret.

126. *Rabiosi tempora signi.*) Tunc sublevo me, et mitigo ardores Caniculae: de qua lib. 1. Od. 17. lib. 3. Od. 13.
Pers. Sat. 3. initio,

insana Canicula messes
Jam dudum coquit: et patula pecus
omne sub ulmo est.

127. *Pransus non avide.*) Antiqui nimirum haud bis in die epulabantur: modico vero circa meridiem sumpto cibo, vesperi cœnabant: atque ita negotiis ac laboribus, diem impendebant, noctem verò curandis corporibus. Domitianus tamen refertur laute prandisse, parce autem cœnitasse: ut apud nos modò plerique facere amant; ita suadente medicina et sanitatis ratione.

128. *Domesticus otior.*) Otio liberali vaco, non inerti et ignavo.

SATIRA VII.

Rixam Rupilii cum Graeculo Persio describit.

Proscripti Regis Rupili pus atque venenum
Ibrida quo pacto sit Persius ultus, opinor
Omnibus et lippis notum et tonsoribus esse.
Persius hic permagna negotia dives habebat
Clazomenis, etiam lites cum Rege molestas;
Durus homo, atque odio qui posset vincere Regem;
Confidens tumidusque; adeo sermonis amari,
Sisennas, Barros ut equis praecurreret albis.
Ad Regem redeo. Postquam nihil inter utrumque

INTERPRETATIO.

Cunctis puto cognitum esse lippis ac tonsoribus, qua ratione Persius ibrida vindicarit pus aut virus Rupilii Regis proscripti. Persius iste ingentia habebat negotia Clazomenis, necnon graves rixas cum Rege; homo pervicax et qui molestia vincere posset Regem; arrogans et superbus; denique tam acerba dicacitate, ut Sisennas Barrosque albis equis anteverteret. Redeo ad Regem. Cum nulla utrique concordia esset,

ANNOTATIONES.

1. *Proscripti, etc.*) Superiore Satira refutavit Horatius obtrectatores et malevolos quosdam libertinum genus ipsi objicientes, tum nempe cum et Augusto reconciliatus et Mœcenati gratiosus esset: at longe antea idem ei probrum fuerat ingestum. Scilicet cum Tribunus militum esset, cum ipso pariter in exercitu Bruti militabat Rupilius, in eumque illud convicii effutierat. Itaque noster, opportuno tempore se ultus est, data occasione litis, quæ isti Rupilio cum Græculo quodam nomine Persio inciderat.

Proscripti Regis etc.) Rupilius cognomento Rex in urbe praeturam gerens, ab Augusto Triumviro proscriptus ad Bruti castra confugit.

Pus atque venenum.) Maledicentiam linguae virulentae. Lucil.

Lucis' marcebat febris, senium, vomitus, pus.

2. *Ibrida.*) Perperam alii *hybrida* scribunt, frustra et deducunt ab ὑβρις vel ὑβριστης sive ὑβριζειν ut significetur conviciator, petulans et contumeliosus. Bene viderunt eruditi *Ibrida* scribendum, ut notetur Persio Asiatico patre ortus, matre autem Romana. Nam antiqui spurios item diverso genere procreatos dicebant umbros, imbros, indeque ibros et ibridas. Sic ibridae canes lyciscae. Isidor. lib. 12. cap. 1. *in animantibus*, inquit, *bigenera dicuntur quae ex diversis nascuntur, ut mulus ex equa et asino, burdo ex equo et asina, ibridae ex apris et porcis, etc.* Plin. lib. 8. cap. 49. *e mustonibus et ovibus natos prisci umbros vocarunt*, et c. 55. *semifera animalia antiqui vocabant ibridas, ad homines quoque, ut in C. Antonium Ciceronis in consulatu collegam, appellatione translata.* Ita apud Valer. Maxim. lib. 8. cap. 6. Q. *Varius propter obscurum jus civitatis ibrida cognominatus, etc.* natus nimirum Hispano patre, matre Veronensi.

3. *Lippis notum et tonsoribus.*) Proverbialis dictio. Lippi quod raro foras prodeunt vix lucem ferentes, hinc curiose percontantur ab invisentibus quid sit novi per urbem: tonstrinae vero in quas multi conveniunt otiosi et loquaces sunt proinde rumorum et confabulationum officinae. Huc referri potest quod Theophrastus ait τα κυρεια αοινα συμποσια, *tonstrinas compotationes sine vino.*

5. *Clazomenis.*) Urbs ista minoris Asiae in Ionia, ad oram maris Ægaei inter Smyrnam et Chiam; prius dicta Gryne, unde Apollo Grynaeus: Anaxagorae patria fuit.

8. *Sisennas, Barros.*) Homines famosos dicacitate, conviciis, linguae petulantia. De *Barris* enim. Sisenna cognomen erat Aproniorum et Corneliorum. Dio lib. 54. meminit Cornelii Sisennae, qui de uxoris vita in Senatu reprehensus ausus fuerit dicere, se illam sciente et suadente Augusto duxisse; atque ita Principis cum ea consuetudinem, quam nuptiis celatam vellet, aperte et false notaverit.

Equis praecurreret albis.) Figurata locutio inde nata quod equi albi credantur velocissimi. Plaut. Asin.

Si huic occasioni se tempus subterduxerit,

Nunquam aedepol quadrigis albis indipiscar postea.

Convenit; (hoc etenim sunt omnes jure molesti,
Quo fortes, quibus adversum bellum incidit. Inter
Hectora Priamiden, animosum atque inter Achillem
Ira fuit capitalis, ut ultima divideret mors:
Non aliam ob causam, nisi quod virtus in utroque
Summa fuit. Duo si discordia vexet inertes,
Aut si disparibus bellum incidat, ut Diomedi
Cum Lycio Glauco; discedat pigrior, ultrò
Muneribus missis) Bruto praetore tenente
Ditem Asiam. Rupili et Persi par pugnat, uti non
Compositus melius cum Bitho Bacchius. In jus
Acres procurrunt; magnum spectaculum uterque.
Persius exponit causam: ridetur ab omni
Conventu: laudat Brutum, laudatque cohortem.
Solem Asiae Brutum appellat, stellasque salubres
Appellat comites, excepto Rege: Canem illum,
Invisum agricolis sidus, venisse: ruebat
Flumen ut hibernum, fertur quò rara securis.
Tum Praenestinus salso multumque fluenti

INTERPRETATIO.

(nam molesti omnes eodem sunt animo, quo strenui quibus contraria pugna contigit. Sic inter Hectorem Priami filium et fortem Achillem odium extitit implacabile, quod sola mors tandem dirimeret: haud alia de causa quam quod ambobus summa virtus inerat. At si contentio fuerit duobus ignavis, vel certamen contingat imparibus, puta Diomedi cum Glauco Lycio; inertior cedat, datis sponte muneribus) dum Praetor Brutus ageret in opima Asia, dimicavit par Rupilii atque Persii, adeo ut non convenientius sit commissus Bacchius cum Bitho. Ad judicium ardentes properant: ambo spectaculum ingens. Persius rem explicat: coetus universus cachinnos tollit: laudat ille Brutum, laudat comites. Brutum vocat Asiae solem, comites vero salutaria sidera nuncupat, dempto Rege: hunc enim accessisse velut Caniculam, astrum agricolis infestum: fluebat velut amnis hyeme, ad quem securis infrequenter accedit. Tunc Praeneste natus illi mordaci et valde copioso

ANNOTATIONES.

10. *Hoc etenim sunt omnes jure molesti, etc.*) Ut fortes sic et molesti nunquam cedere volunt: illud est eorum ingenium et velut jus quoddam a natura comparatum, lib. 1. Od. 6.

gravem
Pelidae stomachum cedere nescii.

13. *Ultima divideret mors.*) Ita enim non senescit nisi per mortem, ut ait Sophocles: θυμυ γηρας υδεν αλλο εςι πλην θανειν.

16. *Diomedi cum Lycio Glauco, etc.*) Ex Iliad. 6. ubi Jupiter dicitur Glauco mentem ademisse, indeque Glaucus arma aurea sua cum Diomedi aereis permutasse. De *Diomede* supra Sat. 5. Glaucus Lyciorum dux ad auxilium Trojanorum venit: erat praeterea nepos Bellerophontis, qui Jobati Lyciae regis gener et regni heres fuit.

18. *Bruto Praetore tenente ditem Asiam.*) Ne accipe, lector, Asiae Praetorem Brutum: imo tunc Romae Praetor erat Brutus: in Asiam verò se contulerat ad contrahenda adversus Augustum auxilia: ibique permulta gessit laude digna.

19. *Ditem Asiam.*) Cic. pro lege Manilia: *Asia tam opima est et fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine pastionis, et multitudine earum rerum quae exportantur, facile omnibus terris antecellat.*

20. *Cum Bitho Bacchius.*) Par gladiatorum insigne erant Bithus et Bacchius. Sueton. Octav. Erasm. adag.

25. *Canem illum, etc.*) Alios Bruti comites stellas quasi salutares venisse, et Rupilium fatale sidus ac veluti Caniculam. De hac Virg. Æn. 10. *Sirius ardor.*

Ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris
Nascitur, et laevo contristat lumine coelum.

Vide, si vacat, annot. ad Od. 17. lib. 1. et Od. 13. lib. 3.

26. *Ruebat flumen ut hibernum.*) Persii oratio fluebat rapide torrentis instar, aut fluvii nivibus hyemalibus intumescentis et exundantis. Vide lib. 4. Od. 2.

Fertur quò rara securis.) Ad cujus fluminis ripam rarò venit frondator cum securi qua ligna caedat: seu quòd ipse metuit ne exundante fluvio abripiatur, seu quòd adsitae arbores impetu decurrentium aquarum totae eradicantur et auferuntur.

28. *Praenestinus.*) Rupilius Rex oriundus Praeneste. Haec Latii civitas Roma distat 21. mill. pass. Ortum versus: hod. *Palestrina*. Condita fertur et nomen sortita a Praenesto Ulyssis et Circes filio.

Expressa arbusto regerit convicia, durus
Vindemiator et invictus, cui saepe viator
Cessisset, magna compellans voce cucullum.
At Graecus, postquam est Italo perfusus aceto,
Persius exclamat: Per magnos, Brute, Deos te
Oro, qui reges consueris tollere, cur non
Hunc Regem jugulas? Operum hoc, mihi crede, tuorum est.

INTERPRETATIO.

dicteria retorquet ex arbustiva vite deprompta, vinitor acer ac vinci nescius, cui frequenter viator cessisset grandi voce appellans cucullum. Tum Graeculus Persius, posteaquam salibus Italicis aspersus fuit exclamat: O Brute, per magnos te Deos obsecro, qui reges exterminare solitus es, quare non istum Regem tollis? Hoc, mihi crede, unum est è tuis facinoribus.

ANNOTATIONES.

Salso multumque fluenti.) Male quidam hæc jungunt cum sequenti voce *arbusto:* quæ certe referenda sunt ad Persium; de quo ante. Heinsius asseveranter legendum contendit, *mustoque fluenti*, ut respondeat sequenti vocabulo *vindemiator*. Sed conjectura hæc audacior sane est: et quicquid dicat, de ea lectione dubitabimus.

29. *Expressa arbusto regerit convicia.*) Velut duras vindemiator in viatorem dicteriis lacessentem scommata regerit ex arbusto suo: ita Rupilius acerba convicia reddidit Persio magna linguæ volubilitate et petulantia contumelias ingerenti.

Arbusto.) Id est, vite arbori innixa: de qua Plin. lib. 17. cap. 23. ubi scribit *nobilia vina nonnisi in arbustis gigni et in his quoque laudatiora summis, sicut uberiora imis: adeo excelsitate proficitur, etc.* Columell. lib. 4. *vites*, inquit *maxime gaudent arboribus . . . . . hoc genus vitium arbustivum vocamus.*

30. *Vindemiator.*) Observa, lector, vocem istam esse hic quatuor syllabarum, atque in unam coire i et a, ut metri constet ratio.

Cui saepe viator, etc.) Solebant prætereuntes cum vindemiatoribus seu vineam putantibus, item cum frondatoribus certare conviciis.

Auson. in Mosella:

inde viator
Riparum subjecta terens, hunc navita labens
Probra canunt seris cultoribus.

31. *Magna compellans voce cucullum.*) Stolidum, fatuum, desidem et pigrum, instar cuculli: vel quod vinitores putationem et culturam vineæ donec cuculli vox audiatur, serius tardantes viator deridebat cuculli exprimens cantum. Plin. lib. 18. c. 25. *Putationem aequinoctio peractam habeto.* Et postea: *Sic fere in 6. Id. Maji ...... quo temporis intervallo, 15. diebus primis agricolae rapienda sunt ea, quibus peragendis ante aequinoctium non suffecerit, dum sciat inde natam exprobrationem foedam putantium vites per imitationem cantus alitis temporarii, quem cucullum vocant. Dedecus enim habetur opprobriumque meritum, falcem ab illa volucre in vite deprehendi, ut ob id petulantiae sales etiam cum primo vere ludantur.*

Cucullum.) Vel potius *cuculus*, medie producta, κοκκυξ, avis verna, a voce, quam sæpius ingeminat, appellate. Unde et κοκκυγας Græci vocant homines molestos, eadem sæpius insulse repetendo caput obtundentes. Plin. lib. 10. cap. 9. *procedit vere coccyx, occultatur Caniculae ortu: semperque parit in alienis nidis, maxime palumbium, majori ex parte singula ova, quod nulla alia avis; rarò bina. Causa subjiciendi pullos, quòd sciat se invisam cunctis avibus. Nam minutas quoque infestat. Ita non fore tutam generi suo stirpem opinatur, nisi fefellerit. Quare nullum facit nidum, alioquin trepidum animal .... pullus avidus ex natura praeripit cibos reliquis pullis. Itaque pinguescit, et nitidus in se nutricem convertit. Illa gaudet ejus specie, miraturque seipsam quòd talem pepererit; suos comparatione ejus damnat ut alienos, absumique etiam se inspectante patitur, donec corripiat ipsam quoque jam volandi potens; ex genere accipitrum, quanquam nec aduncis unguibus nec capite similis illis, nec alio colore ac rictu, sed aspectu, quàm columbi.*

32. *Italo perfusus aceto.*) Italica dicacitate Rupilii: *mordaci lotus aceto*, ut ait Pers. Sat. 5. v. 86. Plaut.

Ecquid habet is homo aceti in pectore?

33. *Exclamat.*) Erumpente irâ tandem, quam exstimularat *homo acidae linguae*, ut loquitur Seneca, Controv.

34. *Qui reges consueris tollere.*) Tarquinios olim quidem majores tui, puta Jun. Brutus: tu verò deinde ipso Jul. Cæsarem.

35. *Hunc Regem.*) Ludus in vocabulo.

Operum hoc, mihi crede, tuorum est.) Et hoc te dignum est opus, ut jugules ac tollas molestum et indignum hunc vitâ hominem.

SATIRA VIII.

Priapum inducit Canidiae et Saganae veneficia describentem ac detestantem.

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum:
Cum faber incertus scamnum faceretne Priapum,
Maluit esse Deum. Deus inde ego, furum aviumque
Maxima formido. Nam fures dextra coercet,
Obscoenoque ruber porrectus ab inguine palus.
Ast importunas volucres in vertice arundo
Terret fixa, vetatque novis considere in hortis.
Huc prius augustis ejecta cadavera cellis
Conservus vili portanda locabat in arca.

ANNOTATIONES.

Eram antea stipes ficulnus, lignum iners: quando artifex dubius an scamnum fabricaret, an Priapum, maluit fieri Deum. Exinde ego Deus extiti, ingens terror praedonum atque volucrum. Etenim dextra mea *arcet praedones* * * * * * * * * * * * * *at arundo in summo capite infixa deterret aves molestas, ac prohibet consistere in hortis recentibus. Antea conservus cadavera cellis arctis ejecta locabat istuc efferenda in vili sandapila.*

ANNOTATIONES.

1. *Olim; etc.*) Prosopopoeja est lepida prorsus et faceta, qua Horatius evulgat illud Canidiae veneficium, de quo in Epod. ult. ubi Canidia:

Es Esquilini Pontifex venefici, etc. Porro mire hic Deastrosum vanitas et falsitas sugillatur. Unde S. Hieronym lib. 12. in Isai. cap. 44. sub finem ita scribit. *Flaccus in satira, deridens simulacra gentium, ait*: Olim truncus eram, etc.

Truncus eram.) Sic Propert. libr. 4. Eleg. 2. Vertumnus de se dicit:

Stipes acernus eram properanti falce dolatus,
Ante Numam grata pauper in urbe Deus.

Truncus ficulnus.) Truncus fici arboris.

Inutile Lignum.) Minime apta ad opus materia; ob fragilitatem. Quo etiam referri potest, quod sub finem hujus satiræ dicitur, *diffissa nate.* Vel *inutile*, id est, nondum dolatum, nondum in effigiem aliudve opus effictum et formatum.

2. *Priapum.*) Is Bacchi et Veneris filius hortis præesse velut custos credebatur. Diodor. Sic. lib. 5. cap. 1. mox citand. Ejus statua rudis et informis ponebatur: unde ex ficu ut plurimum fiebat, quod lignum fragile et ad alia opera artificiose fingenda ineptum. Aliam alii rationem afferunt, quod ficus admodum fertilis, Priapos verò fœcunditatem designet, teste Plutarcho l. de Iside et Osir.

4. *Fures dextra coercet.*) Diodor. Sic. cit. *Priapus non solum in urbium templis, sed et in agrestibus quoque locis tanquam vinearum atque hortorum custos colitur, fructuum fures castigans.* Hinc falcem ligneam tenens fingebatur, quasi fures illa confossurus, seu prostraturus. Columell. de hortorum cultu; ita de Priapo;

. . . . *Sed truncum forte dolatum*
Arboris antiquae, numen venerare Ithyphalli,
* * * *medio qui semper in horto,*
* * *praedoni falce minatur.*

Virgil. Georg. 3. v. 110.

Et custos furum atque avium cum falce saligna,
Hellespontiaci servet tutela Priapi.

6. *In vertice arundo terret fixa.*) Hoc avibus terriculamentum poni solebat. Tibullo ascriptum Epigramma sic habet:

Placet Priape, qui sub arboris coma
Soles sacrum revincte pampino caput
Ruber sedere; saepe floribus novis
Tuas sine arte deligavimus comas.

7. *Novis in hortis.*) Quos nuper in Esquiliis Mæcenas instituit, ob salubrem ejus loci aërem, ut dicetur postea.

8. *Huc prius, etc.*) Ubi modò erat Priapus, in hortis scilicet istis novis ibi antea sepulcretum erat. In hunc ipsum locum plebejorum cadavera portabantur humanda.

Angustis ejecta, etc.) Adverte singulas voces ad contemptum facientes.

Ejecta cellis angustis cadavera.) Non atriis aulisve magnis elata cum honore ad sepulturam, more divitum. *Cellae* enim dicuntur mansiunculæ præsertim servorum.

9. *Conservus portanda locabat.*) Viles et abjectos vilis abjectusque vespillo sepeliebat. Nam vespil-

Hoc miserae plebi stabat commune sepulcrum,
Pantolabo scurrae, Nomentanoque nepoti.
Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum
Hic dabat: heredes monumentum ne sequeretur.
Nunc licet Esquiliis habitare salubribus, atque
Aggere in aprico spatiari, quo modò tristes
Albis informem spectabant ossibus agrum.
Cum mihi non tantùm furesque, feraeque suetae
Hunc vexare locum, curae sunt atque labori;
Quantum carminibus quae versant atque venenis
Humanos animos. Has nullo perdere possum
Nec prohibere modo, simul ac vaga Luna decorum

INTERPRETATIO.

Hoc erat commune plebeculae sepulcrum, Pantolabo sannioni, et Nomentano patrimonii dissipatori. Istic cippus assignabat agri pedes millenos in latitudinem, trecentos verò in longitudinem, vetabatque, ne sepulcrum ad heredes pertineret. Jam verò licet habitare in Esquiliis salubribus, et ambulare in colle aprico, ubi nuper moesti cernebant agrum albis ossibus deformem. Quamquam non tam me angunt et vexant praedones, ac ferae agrum istum infestare solitae, quàm mulieres, quae humanas mentes inflectunt incantamentis et veneficiis. Has nulla ratione possum abigere, aut prohibere quominus colligant ossa et herbas noxias, statim atque Luna currens pulcrum

ANNOTATIONES.

lones, inquit Festus, appellantur, qui vespertino tempore operam locant iis humo condendis, qui funebri pompa duci propter inopiam nequeunt. At contra divitum funeri curando advocatur libitinarius. Hic vero subministros adhibet pollinctores, sandapilarios, vespillones.

In arca vili.) Non in feretro exornato, ut divites solent, sed in brevi loculo, seu communi sandapila, quam Martialis vocat *Orcinianam spondam*, qua egenorum itemque damnatorum cadavera portabantur à sandapilariis.
Juvenal. Sat. 3. v. 32.
Conducere ... portandum ad busta cadaver.

10. *Hoc miserae plebi, etc.*) Esquilina regio sepulcris servorum atque miserorum dedicata erat: inquit vet. Comment.

11. *Pantolabo scurrae.*) Aptum nomen scurrae, qui dilapidatis facultatibus egens mutuam à pluribus pecuniam accipiebat. Itaque Mallius ille *Pantolabus* sepulcro pauperum et miserorum infertur, sicut et Cassius *Nomentanus* patrimonii decoctor insignis.

12. *Mille pedes in fronte, etc.*) Datus olim fuerat locus ille ad sepulturam plebejorum, continens *mille pedes, etc.* Quod quidem agri spatium heredibus detractum erat. Et haec cippo inscripta notabantur ex more. Erat enim *cippus* in agro erectus lapis seu limes, in quo designabatur certa pars agri excepta et ex testamento data legataque plebi, vel alicui privato.

Mille pedes in fronte, etc.) Juxta vias erant sepulcra. Ergo sepulcri frons est latitudo, et longitudo in agrum quaqua versus intelligenda. Ita vetus Inscriptio. In Fronte Lat. Ped. XX. In Agr. Long. Ped. XX. etc. Valeant qui geographice longitudinem hic accipiunt in majori distantia. Nec enim id locum habet nisi in Geographicis. Ptolem. lib. 1. cap. 6.

13. *Heredes monumentum, etc.*) In cippo scribi et notari solebant literae istae: H. M. H. N. S. Hoc monumentum heredes non sequitur. Federic. Cerutus Veronensis sic interpretatur locum hunc, luculenter quidem: hic in Esquiliis extabat cippus his notatus literis: ab ea parte, quae publicam viam attingit, mille pedes agri ad sepulturam plebis tribuuntur: ab ea vero parte, quae conjunctos agros spectat, pedes trecenti. Hac Inscriptione: HERES HUNC SIBI LOCUM SEPULTURÆ NE VINDICET.

14. *Nunc licet Esquiliis, etc.*) Nunc verò sepulcreti amota foeditate per Maecenatem, jam licet frui Esquiliarum salubri aëre; licet hic habitare, quin et deambulare in amoenis hortis, ubi prius arida mortuorum ossa tristem aspectum dabant.

Esquiliis.) Haec urbis Romae regio. Epod. 5. et ult.

Salubribus.) Illuc propterea, et ad hortos Maecenatianos in Esquiliis secedebant Tiberius ad quietem, Augustus verò aeger ad valetudinem procurandam. Sueton.

17. *Cum mihi non tantum.*) In hortis quidem sedeo amoenitate coelique temperie pergratis, inquit Priapus; at id mihi molestum, quod veneficas inde exterminare nequeo sepulcra frequentare assuetas. *Fures* avesque facile abigo, at non ita improbas anus istas.

Furesque, etc.) Hi ventitabant illuc ad exquisitos fructus surripiendos: *ferae* autem ad projecta supplicio affectorum cadavera olim venire assuetae inde vix absterrebantur; semperque ad locum nostrum, cupitamque praedam recurrebant.

20. *Has.*) Veneficas, Canidiam, Saganam.

22. *Simul ac vaga Luna, etc.*) Decorem suum ostendat Luna dum plena est: et hoc praesertim tempus ad perpetranda veneficia assumunt. Vid. Epod. 5. et ult.

Protulit os, quin ossa legant, herbasque nocentes.
Vidi egomet nigrâ succinctam vadere pallâ
Canidiam, pedibus nudis, passoque capillo,
Cum Sagana majore ululantem. Pallor utrasque
Fecerat horrendas aspectu. Scalpere terram
Unguibus, et pullam divellere mordicùs agnam
Coeperunt. Cruor in fossam confusus, ut inde
Manes elicerent, animas responsa daturas.
Lanea et effigies erat, altera cerea. Major
Lanea, quae poenis compesceret inferiorem.
Cerea suppliciter stabat, servilibus, utque
Jam peritura modis. Hecaten vocat altera, saevam
Altera Tisiphonem. Serpentes atque videres
Infernas errare canes: Lunamque rubentem,

INTERPRETATIO.

ostendit vultum. Ego ipse conspexi Canidiam atra veste succinctam incedere nudis pedibus, crinibus solutis, ejulantem cum Saganâ seniore. Pallor ambas fecerat visu terribiles. Humum coeperunt unguibus effodere, moxque discerpere dentibus oviculam nigram. Cruor in scrobem effusus est, ut hinc umbras evocarent, animas responsa reddituras. Porrò aderat imago lanea, et altera cerea. Grandior lanea, quae minorem ceream plecteret. Cerea supplex procumbebat, servili ratione, ac velui mox interitura. Veneficarum altera inclamat Hecatem, altera diram Tisiphonem. Tum aspiceres currere angues, et canes Stygias: Lunam vero erubescentem se abscondere post majora monu-

ANNOTATIONES.

22. *Ossa legunt.*) Paulus Jurisconsultus: *qui à sepulcro corpora extraxerint, vel ossa eruerint, humilioris quidem fortunae summo supplicio afficiuntur: honestiores autem in insulam deportantur: aliàs aut relegantur, aut ad metalla damnantur.* Vid. Epod. ult. sub finem.

Herbasque nocentes.) E sepulcris natas, quasi sacras Diis manibus, proindeque veneficiis idoneas. Menta prae ceteris herbis utebantur. Haec enim dicitur pellex fuisse Plutonis, à Proserpina demum concerpta, et in herbam sui nominis transformata. Porrò notandum Moecenatis hortis non totas Esquillas occupatas: superfuisse verò illic aliquot sepulcra.

25. *Cum Sagana majore.*) Haec Sagana liberta fuit Pomponii Senatoris, qui à Triumviris proscriptus est: habuit verò sororem natu minorem se. Ita vetus Commentator.

28. *Ut inde Manes elicerent.*) Cruore scilicet ebibendo gaudentes. Sic veteribus creditum.

29. *Animas responsa daturas.*) Necromantia est, qua magi futura per mortuos aut mortuorum umbras rimantur. Vide Epod. ult. in fine, ibique annot. lib. 1. Reg. cap. 28. Saul rex per Pythonissam suscitat impie animam Samuelis Prophetae; ab eoque discit suam suorumque perniciem proxime futuram, *statimque Saul cecidit porrectus in terram: extimuerat enim verba Samuelis, etc,*

30. *Lanea et effigies erat, etc.*) Erant ibi effigies duae, una lanea, altera cerea. Hanc minorem altera major affligebat, vexabat, verberabat, perdere volebat. Nam et sic cum cruciatu homines enecant veneficae. Unde Ovid. Epist. Hypsipylae:

Per tumulos errat passis discincta capillis,
Certaque de trepidis colligit ossa rogis.
Devovet absentes, simulacraque cerea fingit,
Et miserum tenues in jecur urget acus.

32. *Cerea suppliciter stabat.*) Haec repraesentans eum quem perditum ibant et cupiebant. At laneum simulacrum referebat earum veneficis illis caput, quod alterius sagae incantamentis liberare et exsolvere contendebant.

33. *Hecaten vocat altera.*) Canidia invocat Proserpinam umbrarum dominam factorum magicorum praesidem: dictam *Hecaten*, seu quod victimis centum placaretur, seu quod annos centum errare faciat insepultos. Ita Servius. Alii, quod centum, id est, varias habet virtutes, et potestates. Nam et idcirco *tergemina Hecate* vocatur à Virg. Æneid. 4. Est nempe Luna in coelo, Diana in terris, Proserpina in inferis. Alia etiam aliter, quod Hecatos dicatur Apollo, hinc ejus soror Hecate appellatur, inquiunt, ab ἕκας, *longe*, quasi radios eminus ad nos vibrans.

34. *Altera Tisiphonem.*) Sagana vocat Tisiphonem unam è Furiis, à plectendis caedibus ita nominatam.

Serpentes atque videres infernas errare canes.) Canes infernae adventantem Proserpinam praecurrendo annuntiabant; serpentes autem Tisiphonem. Deas enim illas ejusmodi asseclae nunquam non comitantur. Furiarum capillos serpentibus implexos, manusque pariter armatas finxere.

Ne foret his testis, post magna latere sepulcra.
Mentior at si quid, merdis caput inquiner albis
Corvorum; atque in me veniant mictum atque cacatum
Julius, et fragilis Pedacia, furque Voranus.
Singula quid memorem? quo pacto alterna loquentes
Umbrae cum Sagana resonarent triste et acutum:
Utque lupi barbam variae cum dente colubrae
Abdiderint furtim terris, et imagine cerea
Largior arserit ignis; et ut non testis inultus
Horruerim voces Furiarum et facta duarum.
Nam, displosa sonat quantum vesica, pepedi
Diffissa nate ficus. At illae currere in urbem.

INTERPRETATIO.

menta, ne testis adesset istis sceleribus. Quod si aliquantum mentior, conspurcetur meum caput merdis albis corvorum; ac mictum et cacatum super me veniat Julius, mollis Pedacia, et Voranus fur. Quid referam singula? Quemadmodum alternatim colloquerentur animae cum Sagana, voce tenui et stridula. Quomodo clam humo infoderint barbam lupi, et dentes colubrae maculosae: utque ignis ingens corripuerit effigiem ceream: denique quo pacto aversatus sim praesens, atque vindicaverim verba et actiones ambarum Furiarum istarum. Etenim quanto sonitu crepat vesica disrupta; tanto ego ficulnus olim truncus divisis natibus crepui. Protinus autem illae veneficae fugere in urbem coeperunt.

ANNOTATIONES.

35. *Lunamque rubentem.*) Pudore suffusam, et abhorrentem a talibus flagitiis veneficiisque.

36. *Post magna latere sepulcra.*) Hinc patet, quod ante jam annotavi, ad Esquilias et hortos Moecenatis, prope extitisse quaepiam adhuc monumenta, quamvis alia diruta fuissent atque subrota.

37. *Merdis caput inquiner albis corvorum.*) Huc facit quod in Epigram. ante cit. ad Priapum scribit Tibullus:

Abigimusque voce saepe: cum tibi
Senexve corvus, impigerve graculus
Sacrum feriret ore corneo caput.

Arnobius autem lib. 6. diserte: *Non videtis sub istorum simulacrorum cavis stelliones, sorices, mures, blattasque lucifugas nidamenta ponere atque habitare? spurcitias huc omnes conducere ...... In ore simulacri ab araneis ordiri retia, atque insidiosos casses quibus volatus innectere stridularum possint impudentiumque muscarum? Hirundines intra ipsos aedium circumvolantes tholos, jaculariter stercoris plenas; et modo ipsos vultus, modo numinum ora depingere, barbam, oculos, nasos, aliasque omnes partes, in quascunque se detulerit deonerati proluvies podicis?*

39. *Julius, etc.*) Quidam luxurie perditus, cetera minime notus.

Pedacia.) Muliebri nomine ob mollitiam et impudicitiam vocat per contemptum et ludibrium. Is Pedacius, vel Pediatius, dicitur fuisse Eques Romanus, suum vero patrimonium abligurisse, flagitiosisque postea libidinibus serviisse.

Furque Voranus.) Iste fuit Q. Luctatii Catuli libertus, furax et astutus apprime: qui cum nummulario cuidam surripuisset aliquot nummos, hos calceis inseruit absconditque. Deprehenso vero ad calceos alludens quispiam subridensque ait: Belle si te non *εγχαλκευει*, id est, verberibus tamquam aes tundat ac recudat.

41. *Triste et acutum.*) Sic Æneid. 6. v. 492. umbrae seu animae Graecorum apud inferos Æneam videntes obstupescunt, *pars vertere terga, ... pars tollere vocem exiguam*, id est, exilem, lugubrem, deductam; unde et *inceptus clamor frustratur hiantes*. Ibid.

42. *Lupi barbam.*) Egregie Marcilius, vide, inquit, *efficacias magicae artis*: barba lupi veneficium: at rostrum lupi veneficiis resistit. Atqui barba lupi in rostro. Plin. lib. 28. cap. 10. *veneficiis rostrum lupi resistere inveteratum ajunt, ob idque villarum portis praefigunt.*

43. *Imagine cerea largior arserit ignis.*) Virgil. Eclog. 8.

Aspice corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse, bonum sit.

Ergo hic indicatur pernicies ejus, in quem veneficia fiebant, quique imagine cerea adumbratus erat. Absurde quidam putant ignem adfuisse, et liquescente cera exarsisse. Imo cit. Virgilii locus contrarium docet: verbaque ista clare ostendunt, *sponte sua*.

45. *Furiarum duarum.*) Canidiae et Saganae Furiis similium.

47. *Diffissa nate.*) Ita lignum recens et adhuc viride, si in opus fingatur, finditur et crepat.

Canidiae dentes, altum Saganae caliendrum
Excidere, atque herbas, atque incantata lacertis
Vincula, cum magno risuque jocoque videres

INTERPRETATIO.

Tumque *non sine ludibrio et cachinnis aspexisses Canidiae dentes, ac sublimem Saganae comam decidere, herbas item, et licia brachiis fascinata.*

ANNOTATIONES.

Ficus.) Ego Priapus ex arbore ficu deus factus.

At illas currere in urbem.) Ridicula omnia. Insignes veneficæ, omnibus terribiles, levi peditu terrentur, et fugantur.

48. *Canidiae dentes, etc.*) Tanto pavore percelluntur illæ, ut excidant Canidiæ edentulæ appositi *dentes*, Saganæ vero glabræ seu calvæ coma ex alienis capillis addita.

Altum caliendrum.) Adulterini capillitii suggestum, ut vocat Papinius. Juvenal. Sat. 6. v. 501. *compagibus altum ædificat caput.* Hinc patet novum non esse, quod nostro sæculo in mulieribus videmus; atque olim etiam in earum capitibus insanas capillamenti substructiones extitisse.

Caliendrum.) καλλυντρον, est *ornamentum.* καλυπτρον sive καλυπτρα *operimentum.* Hoc alii interpretantur crinem hypocriticum vel supposititium; alii reticulum, redimiculum, galericulum; vetus Interpres, pepium capitis, seu ornamentum. Varro etiam hanc usurpat vocem in lib. qui inscribitur *Virgula divina.* Arnobius item lib. 6.

50. *Vincula.*) His hominum animos illigabant, vinciebant, detinebant.

Virgil. Eclog. 8.

Terna tibi haec primùm triplici diversa colore
Licia circumdo.

SATIRA IX.

Describit obvii cujusdam importunam et obstinatam loquacitatem.

IBAM forte viâ sacrâ, sicut meus est mos,
Nescio quid meditans nugarum; totus in illis:
Accurit quidam notus mihi nomine tantum;
Arreptaque manu: Quid agis, dulcissime rerum?
Suaviter, ut nunc est, inquam: et cupio omnia quae vis.
Cum assectaretur: Num quid vis? occupo. At ille,
Noris nos, inquit; docti sumus. Hic ego: Pluris

INTERPRETATIO.

PERGEBAM *forte* per *viam sacram, nugas nescio quas, ut soleo, mente versans; iis plane intentus. Accurrit quidam nomine dumtaxat mihi cognitus; atque apprehensa manu mea, ait: quomodo te habes omnium suavissime? Respondi: Bene, sicut res praesentes fluunt: tibi pariter apprecor cuncta quae exoptas. Cum vero me sequeretur; praeveniens dixi: An aliud quidpiam exposcis a me? Max ille, ut me cognoscas, inquit: sum eruditus. Tum ego:*

ANNOTATIONES.

1. *Via sacrâ.*) De ea Epod. 4. v. 7. et Epod. 7. v. 8. vide ibi annot.

2. *Nugarum.*) Versiculorum.

4. *Arreptaque manu.*) Quasi valde familiaris et conspectus, quamvis nomine vix Horatio notus: ergo impudenter et inepte.

5. *Suaviter ut nunc est, etc.*) Indolem Horatii bonam, imo egregiæ fructum educationis in eo considera: qui hominem passim molestum, quin et pertinaciter importunum æquo fert animo, nihilque dum illi aut inurbanum reponit. Quod quidem deinceps animadverte.

Capio omnia quae vis.) Ita loquebantur olim ad amicos.

6. *Num quid vis?*) Hæc erat dictio abire volentium, ne id dure facere viderentur; ut observat Donatus in Terent. Eunuch. Act. 2. scen. 5. ad hæc verba:

Dum haec dicit, abiit hora. Rogo, num quid velit.
Recte, inquit. Abeo.

7. *Noris.*) Cupio ut noris me: sum enim doctus. O insulsam orationem!

Hoc, inquam, mihi eris. Misere discedere quaerens,
Ire modo ocyus, interdum consistere: in aurem
Dicere nescio quid puero: cum sudor ad imos
Manaret talos. O te, Bollane, cerebri
Felicem: ajebam tacitus! Cum quidlibet ille
Garriret; vicos, urbem laudaret; ut illi
Nil respondebam; miserè cupis, inquit, abire;
Jamdudum video: sed nil agis: usque tenebo.
Persequar: hinc quò nunc iter est tibi? Nil opus est te
Circumagi: quemdam volo visere non tibi notum:
Trans Tiberim longe cubat is, prope Caesaris hortos.
Nil habeo quod agam, et non sum piger: usque sequar te.
Demitto auriculas ut iniquae mentis asellus,
Cum gravius dorso subiit onus. Incipit ille:
Si bene me novi, non Viscum pluris amicum,
Non Varium facies: nam quis me scribere plures
Aut citius possit versus? quis membra movere
Mollius? invideat quòd et Hermogenes, ego canto.

INTERPRETATIO.

Eo majoris a me aestimaberis. Vehementer autem abire cupiens jam velocius incedebam, identidem subsistebam: famulo nescio quid in aurem insusurrabam: interea sudor ad imos talos defluebat. Cogitabam apud me: quam beatus tu Bollane tali cerebro! Cum vero iste quidvis effutiret, laudaret civitatem ac regiones; quod nihil responsi facerem, ait: Sollicite quaeris discedere: jam pridem intelligo: verum operam perdis: semper adhaerebo: assectabor: ecquo jamjam istinc contendis? Cui ego: *Nequaquam necesse est te circumduci: aliquem invisere cupio tibi minime cognitum: hic procul manet, ultra Tiberim, juxta hortos* Julii *Caesaris.* Ille vero: *Nihil agendum instat mihi, neque sum deses: quolibet te comitabor.* Tum ego *deprimo aures velut asinus impatiens, quando plusculum oneris tergo imponitur. Ille* autem *exorsus est: Si me bene cognosco, non Viscum, non Varium cariorem me familiarem habebis. Ecquis enim versus plures ac velocius quam ego facere valeat? quis saltare decentius? Ego sic cano ut etiam Hermogenes invideat.*

ANNOTATIONES.

10. *Cum sudor ad imos manaret talos.)* Prae animi angore et aestu.

11. *Bollane.)* Is ἀξυχολος, iracundus, stomachosus, atque ut ait noster Sat. 5. praeced. cerebrosus, nugaces et ineptos quosque verbis asperis amoliebatur statim, et abire procul a se adigebat, loquacitatis et loquacium omnino impatiens.

14. *Misere cupis, inquit, abire, etc.)* Confer impudentem hunc garruli sermonem cum Horatii modesta responsione, *nil opus est te circumagi*, etc. Gall. *c'est vous donner trop de peine.*

18. *Cubat.)* Sunt qui interpretentur, aegrotat: sicut Sat. 3. lib. 2.

Mater ait pueri menses jam quinque cubantis.

Prope Caesaris hortos.) Longinquam proponit urbis regionem, ad abigendum garrulum, sed frustra. Suetoo. Jul. Caesar. cap. 83. *Populo hortos circa Tiberim publice, et viritim trecenos sestertios legavit.* Tiber. cap. 72. *triremi usque ad proximos Naumachiae hortos subvectus est; disposita statione per ripas Tiberis*, etc. Vide et Plutarch. in M. Bruto; ubi scribit, cum testamento Caesar civi cuilibet septuaginta et quinque drachmas legavisset; praeterea vero etiam *hortos, qui trans Tiberim erant*, ubi nunc est Fortunae templum, ingentem benevolentiam et admirabile desiderium omnibus fuisse.

20. *Demitto auriculas, etc.)* Metaphora a jumentis, quae aures demittendo ostendunt suam defatigationem, ac velle se excutere impositum onus. Plin. lib. 11. cap. 37. *aures in equis et omnium jumentorum genere, indicia animi praeferunt; fessis marcidae, micantes pavidis, subrectae furentibus, resolutae aegris.*

22. *Viscum, Varium.)* Hi duo fuerunt eximii Poetae, ingenio et eruditione clari, Horatio certe amicissimi. De Visco postea, Sat. seq. et alibi. De Vario Sat. praeced. item lib. 1. Od. 6.

25. *Hermogenes.)* Cantor famosus, de quo Sat. 3. praecedenti.

Interpellandi locus hic erat: Est tibi mater,
Cognati, queis te salvo est opus? Haud mihi quisquam:
Omnes composui. Felices! Nunc ego resto:
Confice, namque instat fatum mihi triste, Sabella
Quod puero cecinit divina motâ anus urnâ.
Hunc neque dira venena, nec hosticus auferet ensis,
Nec laterum dolor, aut tussis, nec tarda podagra:
Garrulus hunc quando consumet cumque: loquaces,
Si sapiat, vitet, simul atque adoleverit aetas.
Ventum erat ad Vestae, quarta jam parte diei

INTERPRETATIO.

Haec erat occasio interrumpendi: Itaque ajo illi: *Habesne matrem* aut *propinquos, quibus necessaria sit tua salus?* Respondit: *Nemo superest mihi: cunctos sepelivi.* Tum ego tacite: Illi *fortunati*: miser *ego jam vivo: interfice. Enimvero urget fatum lugubre, quod puero mihi Sabella vetula praesagiit commota urna divinans. Istum*, ajebat, *nec saeva toxica, nec gladius hostilis interimet, nec laterum dolor, vel tussis, nec iners podagra: occidet vero loquax aliquando tandem.* Ergo *ubi primum aetate adulta erit, fugiat garrulos, si prudens est. Deveneramus ad* templum *Vestae, transacta*

ANNOTATIONES.

26. *Est tibi mater etc.*) Callide vult Horatius monere garrulum ut suae saluti consulat in gratiam propinquorum; neve sine causa ita se circumagat ac defatiget, quin potius ipse se tantum virum totque et tam eximiis dotibus insignem familiae suae diu conservet.

28. *Omnes composui.*) De hujus vocis significatione dixi, ad Pers. Sat. 3. v. 104.

Felices.) Qui nimirum tua garrulitate et ineptiis sunt liberati. At ego miser *resto* discruciandus a te ac jugulandus.

29. *Sabella.*) Nutrix Horatii natione Sabella, vaticinandi perita. De Sabinis sive Samnitibus artium ejusmodi vanarum antesignanis, dixi in Epod. 17.

30. *Divina mota anus urna.*) Sortilega mulier et fatidica conjectis in urnam sortibus, commotis, eductis, fatum eliciens et futura praedicens. Ista divinandi ratio viguit tum apud Graecos, tum apud Romanos. Sic autem peragebatur. Habebantur literæ dictionesque permulta: quæ permixtæ in urna, et mox eductæ vel effusæ, si quid exprimerent casu et fortè conjunctæ, id esse in fatis ac divinitus præmonstrari credebatur. *Sortes, taleolae aut surculi e ligno fuere non grandes, quibus literae ad divinandum insculptae, sive notae. Eae privatim habitae; eae publicè. Sed quae in publico, in primis religiosae, et sana quadam veritate sacrae, in templis servabantur in arca reconditae, taeniis vittisque laneis seorsum involutae.* Haec J. Lips. Elect. 2. cap. 12. ubi *attenuatas* sponte sortes apud Liv. mox citand. ingeniose corrigit, *extaeniatus*, id est, taeniis vittisque solutas. Sortes Præneste inventas refert Cicero 2. de divin. n. 85. ubi originem earum pariter ac vanitatem excutit: *hoc genus divinationis vita jam communis explosit. Fani pulcritudo et vetustas Praenestinarum etiam nunc sortium nomen retinet, atque id in vulgus. Quis enim magistratus, aut quis vir illustrior utitur sortibus? Ceteris vero in locis sortes plane refrixerunt.* Hæc ille ibidem: et paulo ante. *Quid sors? Idem propemodum quod micare, quod talos jacere, quod tesseras. Quibus temeritas et casus, non ratio vel consilium valet. Tota res est inventa fallaciis, aut ad quaestum, aut ad superstitionem, aut ad errorem.* Sueton. Tiber. cap. 63. Prænestinarum sortium majestate deterritum aliquando Tiberium scribit. T. Livius initio lib. 22. inter prodigia quaedam et hoc refert. *Sortes sua sponte attenuatas, unamque excidisse ita scriptam:* Mavors telum suum concutit: *et per idem tempus Romae signum Martis Appia via sudasse.*

31. *Hunc neque dira venena, etc.*) Verba sunt mulieris de Horatio puero vaticinantis.

32. *Laterum dolor.*) Pleuritis. Cic. de Orat. 3. n. 6. *Crassus cum febri domum rediit, dieque septimo est lateris dolore consumptus.*

33. *Loquaces.*) Vide Plutarch. de Garrulitate; ubi statim initio pronuntiat illam esse morbum curari difficilem.

35. *Vestae.*) Ædem Romæ habebat Vesta ad clivum Capitolinum inter Palatium et Capitolium. Varro, Festus, etc. Cic. de Nat. Deor. lib. 2. n. 67. de Vesta disserit: *haec Dea*, inquit, *est rerum custos intimarum ..... Graecis εστια dicitur ... Ejus vis ad aras et focos pertinet ... Non absunt longe ab ea Dis Penates, etc.*

Quarta jam parte diei.) Diximus alibi diem naturalem horis seu partes duodecim complecti, scilicet ab ortu Solis ad occasum. Ergo diei pars quarta hora tertia Romæ dicebatur, et respondet nostræ nonæ matutinæ. Porro quod sequitur, *et casu tunc respondere vadato debebat*, explicatur per Martial. Epigram, 8. lib. 4. ubi consuetæ Romanis occupationes ad horas singulas notantur.

Prima salutantes atque altera continet hora.
Exercet raucos tertia caussidicos.
In quintam varios extendit Roma labores.
Sexta quies lassis, etc.

36. *Respondere vadato debebat.*) Garrulus in jus a quodam vocatus erat, vadesque dederat: ergo nisi adfuisset, vades ejus ac fidejussores condemnati ipsum postea egissent reum, ex lege.

Praeterita; et casu tunc respondere vadato
Debebat: Quod ni fecisset, perdere litem.
Si me amas, inquit, paulum hic ades. Interleam, si
Aut valeo stare, aut novi civilia jura:
Et propero quò scis. Dubius sum quid faciam, inquit;
Tene relinquam, an rem. Me, sodes. Non faciam, ille;
Et praecedere coepit. Ego, ut contendere durum est
Cum victore, sequor. Moecenas quomodo tecum?
Hinc repetit. Paucorum hominum, et mentis bene sanae.
Nemo dexterius fortunâ est usus; haberes
Magnum adjutorem, posset qui ferre secundas,
Hunc hominem velles si tradere: dispeream, ni
Summosses omnes. Non isto vivimus illic

INTERPRETATIO.

Jam parte diei quarta: et forte debebat tunc vadato respondere; vel causa cadere, nisi vadimonium obiisset. *Dixit* vero: *Quaeso paululum istic me adjuva.* At ego: *Moriar, si valeo stare, vel scio leges civiles: adde quod festino* illuc *quò nosti.* Tum *ille ait: incertus sum quid agam; an te deseram, an litem.* Cui ego: *Me, me, obsecro Nequaquam*, inquit, *iste; et coepit praeire. Ego, quoniam cum fortiori pugnare arduum est, sequor. Inde* vero sermonem ille *resumit*: *Moecenas quomodo tecum* agit? *Paucos amicos* recipit inquam: *et certe sapit.* Ille: *Nemo unquam usus est fortuna callidius quam tu. Nae magnum auxiliatorem haberes, secundas quidem* partes *agendi peritum, si velles* ad Moecenatem *perducere istum virum: moriar, nisi cunctos amoliri* posses. Ego vero: *Minime ea ratione qua putas illic agimus*:

ANNOTATIONES.

38. *Paulum hic ades.*) In judicium vani quaeso mecum, ad proximum tribunal Praetoris; ibique me juva contra adversarium.

Si valeo stare.) Infirmis ego cruribus haud valeo diu stans manere, in foro ante Praetorem; ubi sedere non licet. Alii *stare* interpretantur, stare in jure, seu contendere ac depugnare contra adversarium, et faciunt Jurisconsulti, patroni, causidici.

39. *Aut novi civilia jura.*) Non sum idoneus ad suggerenda tibi verba legis ac juris causae tuae faventia: proindeque tibi adesse nequeo.

40. *Propero quò scis.*) *Volo visere* hominem *quemdam*, ut ante dixi, *prope hortos Caesaris* habitantem. Viam itaque tat longam obire *propero*.

41. *Me sodes.*) Me relinque potius quam rem tuam.

Non faciam.) Minime vero te relinquam. Scilicet sperabat garrulus per Horatium adipisci Moecenatis familiaritatem, quod pluris aestimabat perdenda lite.

43. *Moecenas quomodo tecum?*) Sermocinationem inde repetit ille: *Estne semper amicus tibi Moecenas?*

44. *Paucorum hominum.*) Non cuivis se familiarem exhibet: paucos admittit in suam amicitiam. Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 16. *paucorum hominum est iste acipenser.* Ex Cicerone, de Fato.

45. *Nemo dexterius fortuna est usus.*) Tu belle admodum usus es fortuna, qui Moecenatem ita demerueris. Quod si me ad ipsum perduceres, juvaram te mirum in modum; nec primas ante te captarem unquam, nec uspiam tibi officeram: imo alios omnes hoc pacto facile summoveret, primumque locum tu consequereris. Haec garrulus ad Horatium.

46. *Posset qui ferre secundas.*) Metaphora a scenicis ludit et auctoribus. Hac pariter utitur Cicero Divinat. in Verrem, n. 48. et huic loco dabit lucem. *Qui princeps in agendo est ornatissimus et paratissimus esse debet . . . . Apulejum esse video proximum subscriptorem . . . . deinde habet Allienum; hunc tamen a subselliis . . . . . . Ac ne is quidem tantum contendet in dicendo quantum potest: sed consulet laudi et existimationi tuae: et ex eo quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet, ut tu tamen aliquid esse videare. Ut in actoribus Graecis fieri cernimus: saepe illum qui est secundarum aut tertiarum partium, cum possit aliquando clarius dicere, quam ipse primarum, multum summittere, ut ille princeps quam maxime excellat: sic faciet Allienus; tibi serviet, tibi lenocinabitur; minus aliquando contendet quam potest.*

47. *Hunc hominem.*) Seipsum indicat ac digito monstrat garrulus. Plaut. Bacchid. *Hunc hominem dicet auro expendi.*

Tradere.) Commendare, Moecenatis amicitiam conciliare.

48. *Non isto vivimus, etc.*) Respondet Horatius. Alia est longe conditio amicorum Moecenatis. Ab his procul exulant mala et pestes, quibus solent aedes magnatum vexari et corrumpi. Inde vero absunt omnis ambitio, invidia, aemulatio, criminationes, insidiae, supplantationes. Supra Sat. 6 Moecenatem dixit *cautum dignos assumere, prava ambitione procul*,

Quo tu rere modo: domus hac nec purior ulla est,
Nec magis his aliena malis: nil mi officit unquam:
Ditior hic, aut est quia doctior: est locus uni
Cuique suus. Magnum narras, vix credibile. Atqui
Sic habet. Accendis, quare cupiam magis illi
Proximus esse. Velis tantummodò: quae tua virtus,
Expugnabis, et est qui vinci possit: eoque
Difficiles aditus primos habet. Haud mihi deero:
Muneribus servos corrumpam: non, hodie si
Exclusus fuero, desistam: tempora quaeram:
Occuram in triviis: deducam. Nil sine magno
Vita labore dedit mortalibus. Haec dum agit, ecce
Fuscus Aristius occurrit, mihi carus, et illum
Qui pulchrè nosset. Consistimus. Unde venis? et
Quò tendis? rogat, et respondet. Vellere coepi
Et prensare manu lentissima brachia, nutans,

INTERPRETATIO.

nulla domus ejusmodi malis est purgatior aut rem tior quam illa: nihil unquam nocet mihi quod alius opulentior adfuerit vel doctior: suum quisque gradum *obtinet.* Tum garrulus: *Rem* sane *magnam dicis,* et quae prope *supra fidem* sit. *Verumenim ita est,* inquam. Mox ille: *Inflammas ut ardentius velim ad eum accedere.* Respondeo: *Satis est cupias: vinces pro tua virtute: atque is est qui expugnari queat: ideoque difficilem praestat priorem accessum. Diligentiam adhibebo*, inquit ille; *famulos donis captabo: si hodie repulsam patior, minime abscedam: occasionibus insidiabor: obviam ibo in plateis, comitabor. Nihil absque magnis aerumnis vita hominibus largitur. En vero dum ista versat* ille, *occurrit Fuscus Aristius mihi dilectus, et qui probe cognoscebat hunc* garrulum: *subsistimus. Unde venis? et quo vadis? quaerit, ac respondet. Coepi vellicare et stringere brachia mollissima, innuens,*

ANNOTATIONES.

54. *Velis tantummodo, etc.*) Non sine salsa derisione fatuum, vanum et arrogantem hominem palpat Horatius, ab illo expugnandam facile amicitiam spondens Mœcenatis.

55. *Eoque difficiles aditus primos habet.*) Eo quod norit se vinci paulo faciliorem: ironicè. Alii perperam pro antecedenti dictione *possit*, legunt *poscit*. et hic intelligunt, Mœcenatem assiduis officiis et obsequiis vinci amantem ac poscentem adeuntibus se præstare difficilem, ut accendat magis studium ambiendi suam familiaritatem et consuetudinem, quam scit amœnissimam. Apage ista quæ omnino pugnant cum indole Mœcenatis, quam hic et alibi commendat Horatius.

56. *Difficiles aditus primos habet.*) Vide supra Sat. 6. v. 60. et seq.

Haud mihi deero, et.) Potiundæ jam rei spe accensus ille pollicetur diligentiam suam non defore, sed quam stultam et turpem, animadverte.

57. *Muneribus servos corrumpam.*) Ita plerique ad procerum ædes penetrabant, servis munera largiendo.

Vide l. Sat. 3. v. 184.

Quid das ut Cossum aliquando salutes?

59. *Nil sine magno vita labore, etc.*) Pulchra, sed male collocata sententia, ut ait Landinus. Ex Epicharmo:

Των πονων πωλουσιν ἡμιν παντ' αγαθα θεοι.
Laboribus vendunt nobis omnia bona Dii.

61. *Fuscus Aristius.*) Nobilis ille Grammaticus, ad quem est inscripta Ode 22. lib. 1. et Epist. 10. lib. 1.

63. *Rogat, et respondet.*) Interrogat me Fuscus *unde venis? et quo tendis?* atque mihi similia roganti *respondet.*

Vellere coepi et prensare manu, etc.) Quos nobis adesse gaudemus, et a quibus auxilium speramus, eorum prensamus manus et brachia: præcipue cum angimus, nec aperte licet conqueri. Cruq.

64. *Prensare.*) Legunt alii, *pressare.*

Lentissima brachia.) Maligne cedentis, illo dissimulante intelligere quid vellem. Alii non male interpretantur; segnia, tarda, stupida, quæ vellicatione et prensatione non movebantur. Quo significatur frigida mens Aristii amico laboranti subvenire detrectantis. Cic. ad Attic. *nihil ego illo novi impudentius, astutius, lentius.* Sueton. Tiber. 57. *Saeva ac lenta natura ne in puero quidem latuit.*

Nutans, distorquens oculos.) Nutibus oculisque signum dans.

Distorquens oculos, ut me eriperet. Male salsus
Ridens dissimulare: meum jecur urere bilis.
Certe nescio quid secretò velle loqui te
Ajebas mecum. Memini bene; sed meliori
Tempore dicam: hodie tricesima sabbata: vin' tu
Curtis Judaeis oppedere? Nulla mihi, inquam,
Relligio est. At mi: sum paulo infirmior; unus
Multorum: ignosces: aliàs loquar. Huncine solem
Tam nigrum surrexe mihi? Fugit improbus, ac me
Sub cultro linquit. Casu venit obvius illi
Adversarius; et, quò tu turpissime? magna
Inclamat voce; et, Licet antestari? Ego vero
Oppono auriculam: rapit in jus: clamor utrinque,
Undique concursus. Sic me servavit Apollo.

INTERPRETATIO.

oculos torquens, ut me liberaret. Hic vero *maligne versutus ridet ac dissimulat: bilis autem urit jecur meum.* Porro addidi; *dicebas profectò velle te mecum nescio quem arcanum conferre sermonem. Recordor sane,* ait; *sed tempore loquar aptiori: hodie tricesima sabbata sunt An velles recutitis Judaeis oppedere? Haud religioni duxero,* inquam. *Ego vero* ducam, ait: *sum paulo superstitiosior,* atque *pluribus similis, indulge* mihi: *aliàs alloquar.* Tum demum ego: Ergone merui *diem hunc adeo funestum nihil esse? Interim fugit malignus, ac me sub gladio deseruit.* Verum ecce *adversarius isti* garrulo *forte occurrit,* statimque *vociferatur: ecquò nempe tu vilissime abis?* ad me *vero: Potes testis esse? ego mox aurem offero:* Tum hic illum *ad judicium trahit. Exclamant ambo. Hinc et inde* plebs *affluit. Ita me Apollo liberavit.*

ANNOTATIONES.

67. *Certe nescio quid secreto, etc.*) Horatius instat rursum ut sibi Aristius succurrat: sed hic omnes ejus eluctatur conatus, ridens, dissimulans, denique *male salsus.*

69. *Hodie tricesima sabbata.*) Hodie Judaei solemne festum celebrant, quo intermitti omne negotium fas est. His ego adstipulor: quare nec morari, nec sermones conferre tecum licet modo. *Tricesima sabbata* quidam explicant Neomeniam, quod in novilunio sabbatum magnum Judaeis haberetur. Psalm. 80. *Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die solemnitatis vestrae.* Alii interpretantur Kalendas mensis Nisan, qui primus in aequinoctio verno dies habebat triginta. Alii intelligunt maximum sabbatum et vetus phase, quo agnum comedebant ritu sanctissimo. Quare vero *tricesima*? Quod revera ab anni Judaei principio triginta numerentur hebdomades ad istam solemnitatem: videlicet a Septembri mense, quem Tisri vocabant, ad dimidium fere Aprilis, illis *Nisan*, quo Pascha celebrabant. De sabbato Judaeorum disserui ad Juvenal. Sat. 6. v. 158. et Pers. Sat. 5. v. 184.

70. *Curtis.*) Vide Sat. 5. in fine, annot. ad istas voces, *Judaeus apella.*

Oppedere.) Vox ridicula ad contemptum apposita. καταπέρδειν ventris crepitum emittere contra, id est, respuere, aspernari, ludibrio habere.

Nulla mihi, inquam, relligio est.) Sane Judaicos ritus absque religione violarim, illosque flocci facio, inquit Horatius.

71. *At mi.*) Respondet Aristius: Ego contra, mores Judaeorum colo: unde religio mihi esset hodiernum festum cum illis non celebrare.

Unus multorum.) Εἷς τῶν πολλῶν, unus e plebe, ejus similis ego, pariter infirmus et superstitiosus: si libet, ita me appella: at mihi veniam dabis, Horati, si in hoc tibi contradicam.

47. *Surrexe.*) Vide supra Sat. 5. ad vocem *erepsemus.*

76. *Et, licet antestari?*) Et conversus ad me, dixit, vis antestari? Cui libentissime annui, ac de more aurem obtuli tangendam. Lex XII. Tab. ita jubebat: *Si in jus vocat; ni it, antestatus manum injicito: aurem antestati capito,* vel ut habet J. Lip. Epistolic. Quaest. lib. 4. Epist. 26. *Si vis vocationi fuat, antestaminor: ni it, aurem capito antestari.* Quod sic ille ibid. explicat: in antestatione, inquit, actor imam auriculam tangebat antestati, addens hoc verbum, *Memento.*

77. *Oppono auriculam.*) Plin. lib. 11. cap. 45. *est in aure ima memoriae locus, quem tangentes attestamur*; vel potius *antestantur*; ut contra Roevaldum ex lege et more veteri asserit Lipsius mox citatus.

Rapit in jus.) Post factam antestationem licebat trahere in jus vel reluctantem, reum.

78. *Apollo.*) Bonorum is poetarum tutor ac vindex. Alii respici volunt ad Augusti forum, ubi erat statua Apollinis eburnea eo ipso in loco, in quo jus dicebatur. Plin. lib. 34. c. 5. Juvenal. Sat. 1. v. 128.

Sportula; deinde forum, jurisque peritus Apollo.

SATIRA X.

Quod de Lucilio in quarta superiori scripserat, in hac asserit et explicat.

Nempe incomposito dixi pede currere versus
Lucili. Quis tam Lucili fautor ineptè est,
Ut non hoc fateatur? At idem quod sale multo
Urbem defricuit, chartâ laudatur eadem.
Nec tamen hoc tribuens, dederim quoque cetera: nam sic
Et Laberi mimos, ut pulchra poemata mirer.
Ergo non satis est risu diducere rictum
Auditoris: et est quaedam tamen hic quoque virtus.

INTERPRETATIO.

Scripsi nimirum Lucilii carmina ire pede incondito. Ecquis tam stulte est Lucilii defensor, ut id minime concedat? Verum ille ipse eadem in membrana laudatur, quod acerbitate plurima civitatem perfricuit. Neque vero id ei largiens, alia perinde concedam. Hoc etenim pacto mimos etiam Laberii velut pulcra carmina celebrarem. Itaque non sufficit risu extendere cachinnos auditoris: quanquam est in hoc quoque nonnulla virtus.

ANNOTATIONES.

Hoc primum te, lector, monitum volo, spurios octo versus huic Satiræ præfixos legi in quibusdam manuscriptis: quos nè desideres, hic apponendos censui. Sic habent:

Lucili quam sit mendosus, teste Catone
Defensore tuo pervincam, qui male factos
Emendare parat versus. Hoc lenius ille
Est quo vir melior. Longe subtilior ille
Qui multum puer, et loris et funibus udis
Exornatus, ut esset opem qui ferre poetis
Antiquis posset contra fastidia nostra,
Grammaticorum Equitum doctissimus.
Ut redeam illuc,
Nempe incomposite, etc.

Horum sensus est iste: Si quidem Cato Lucilii admirator, ejus tamen versus complures emendare parat, certe non carent mendis. Verum est qui Lucilium Catone melius defendat: is nempe qui secum defert funes et flagella, quibus percutiat et coerceat eos omnes, qui obtrectarint Lucilio et veteribus Poetis. Et hæc ironicè. Quæ quidem ostendunt et Lucilium habuisse reprehensores dudum, et pariter fautores etiam *inepte*, quod ait hic Horatius.

1. *Nempe incomposito, etc.*) Hoc certe esse legitimum hujus Satiræ ex abrupto exordium sanxerunt eruditi.

Incomposito dixi pede, etc.) Lucilium, fateor, reprehendi; dixique duriusculos esse ejus versus: sed laudavi pariter quod vitiosos cives Rom. acriter insectatus sit. Uno verbo nec debita negavi elogia, nec indebite concessi. Sanctus Hieron. Epist. 45. ad Pammach. *mordetur*, inquit, *et Lucilius quod incomposito pede currat, et tamen sales ejus leposque laudantur.*

3. *Ut non hoc fateatur.*) Sic est. Sunt qui probent omnia in eo quod aliqua parte admodum placuit: noluntque fateri nævos inesse ei, in quo perfecta quæpiam admirantur. Veruntamen *nihil est ex omni parte beatum.*

Sale multo urbem defricuit.) Sanctus Hieronymus Epist. 47. de vitand. susp. contub. *ubi illa quondam constantia, qua multo sale orbem defricans Lucilianum quidpiam retulisti.* Pers. Sat. 1. v. 114.

secuit Lucilius urbem:
Te, Lupe; te, Muti, etc.

Lege Cic. lib. 1. de Finib. n. 9. ubi Lucilii refert versus. Vide et quæ annotavi ad Pers. cit.

5. *Nec tamen hoc tribuens, dederim quoque cetera.*) Ita profectò æquus rerum æstimator est Horatius et rectus judex: quicquid velit. Quintil. lib. 10. cap. 1. ubi, *Lucilius*, inquit, *quosdam ita deditos sibi adhuc habet amatores, ut eum non ejusdem modo operis auctoribus, sed omnibus poetis praeferre non dubitent. Ego quantum ab illis, tantum ab Horatio dissentio, qui Lucilium fluere lutulentum, et esse aliquid quod tollere possis, putat. Nam eruditio in eo mira, et libertas atque inde acerbitas, et abunde salis. Multo est tersior ac purus magis Horatius, at ad notandos hominum mores praecipuus.* Sensus Horatii est: Tribuens Lucilio quod salibus et acerbitate polleat, non proinde fateor pulcra esse, concinna et perfecta ejus poemata. Aliàs etiam laudare et mirari oporteret mimos utpote dicacitate præstantes.

6. *Laberi mimos.*) Comœdias Laberii salibus et facetiis plenas. Suet. Jul. Cæs. c. 39. *Ludis mimum suum egit Decimus Laberius eques:* et quod Cæ-

Est

Est brevitate opus, ut currat sententia, neu se
Impediat verbis lassas onerantibus aures.
Et sermone opus est, modò tristi; saepe jocoso,
Defendente vicem modò rhetoris, atque poetae,
Interdum urbani, parcentis viribus, atque
Extenuantis eas consultò. Ridiculum acri
Fortius et melius magnas plerumque secat res.
Illi, scripta quibus comoedia prisca viris est,
Hoc stabant, hoc sunt imitandi: quos neque pulcher

INTERPRETATIO.

Brevitas requiritur, ut sententia fluat, neve se involvat dictionibus aures offendentibus et fatigantibus. Item requiritur sermo nunc severus, nunc hilaris; sustinens vices quandoque rhetoris, ac poetae, alias faceti, qui vires continet, et illàs data opera diminuit. Certe res magnas aliquando jocosum decidit efficacius et aptius quam acerbum. Eo pollebant, in eo sunt imitatione digni homines illi, a quibus vetus comoedia condita est: quos nunquam evolvit aut bellus

ANNOTATIONES.

sari admodum placuisset, *donatus quingentis sestertiis, et annulo aureo, sessum in quatuordecim e scena per orchestram transiit.* Hunc vero transitum minime ferens Cicero eos ludos tum spectans, Laberio sedile quaerenti ait: *Recepissem te, nisi anguste sederem*: simul et illum respuans, at in novum senatum jocatus, cujus numerum Cæsar supra fas auxerat. Id vero non impune. Respondit enim Laberius: *Mirum si anguste sedes, qui soles duabus sellis sedere*: exprobrans Ciceroni levitatem et lubricum fidei. Hac Macrob. Saturnal. l. 2. c. 3. et l. 7. c. 3. Vide ejusdem lib. 2. c. 7. Gell. lib. 10. cap. 17. et Cic. lib. 7. Epist. 11.

Mimos.) Mimus erat fabula plane dicax, ab uno actore agi solita, nec in plures actus divisa: absque exordiis, sine cantu et gesticulatione. Diomed. Item, est factorum cum lascivia imitatio: unde nomen a *μιμεῖσθαι imitari.* Gell. lib. 17. cap. 14. *C. Caesarem*, inquit, *ita Laberii maledicentia et arrogantia offendebat, ut acceptiores et probatiores sibi esse Publii quam Laberii mimos praedicaret.*

9. *Ut currat sententia.*) Ne vel nimia brevitas obscuram faciat orationem, vel prolixitas verbis pluribus animum legentis oneret et impediat: in quo peccabat Lucilius. Huc pertinet quod Augustus Agrippinam neptim admonebat in quadam Epistola: ejus nempe laudans ingenium, cum de sua vita casibusque suorum commentarios scriberet; ajebat: *Opus est dare te operam ne moleste scribas.* Sueton. Octav. cap. 86. Tacit. Annal. 4.

12. *Modo rhetoris, atque poetae, interdum urbani.*) Horatius, egregio suo more, tres istas virtutes requirit in saturographo; defendat vicem *rhetoris*, argumentis pugnando; *poetae*, solertem et aptam dictionem adhibendo; *urbani* salibus et jocis quædam etiam gravia traducenda solvendoque. Cic. 1. de orat. n. 17. *accedat lepos quidam facetiaeque, et eruditio libero digna, celeritasque et brevitas respondendi et lacessendi, subtili venustate et urbanitate conjuncta.*

13. *Parcentis viribus.*) Sapienter, consulto, callide, stylum acrem aliquando coercentis; neque semper acerba excandescentis aut mordicus lacerantis. Et hoc vitii habebat Lucilius, qui passim ense velut stricto ardens infremit: Juvenal. Sat. 1. v. 165. atque auditorem ita dente carpit, ut etiam genuinum frangat. Pers. Sat. 1. v. 115. Noster contra, ut ait ibid. Persius.

Omne vafer vitium ridenti Flaccus amico
Tangit, et admissus circum praecordia ludit,
Callidus excusso populum suspendere naso.

14. *Ridiculum acri fortius, etc.*) Nonnunquam sermo hilaris, facetus, salsus, festivus plus valet et efficit quam vehemens, gravis, pugnax, dicax, acerbus. Hic enim adversarium irritat, et vires novas colligere impellit; ait ille quasi nervos succidit, ac prosternit. Gorgias Leontinus dicebat, res severas risu, risum rebus severis discuti: ex Aristot. l. 3. de arte dicendi. Gell. lib. 12. cap. 12. ita scribit; *haec quoque disciplina rhetorica est, callide et cum astu res criminosas citra periculum confiteri: ut si objectum sit turpe aliquid, quod negari non queat, responsione joculari eludas ... Ita Cicero, urbano facetoque dicto diluit id quod inficiari non poterat, etc.* Scilicet cum a Pub. Sylla, qui tum reus erat, pecuniam mutuò, ad emendam in palatio domum, accepisset; atque hæc ei exprobrarentur; utrumque firmiter negavit: atque tum, inquit, verum sit accepisse me pecuniam, si domum emero. At re subinde prodita, emptaque domo, cum hoc mendacium in senatu ei ab inimicis objiceretur, risit satis, responditque: *parum certe consulti homines estis, qui ignoratis, prudentis et cauti patrisfamilias esse quod emere velis empturum se negare, propter competitores emptionis.* Id. ibid. Vide Orat. pro L. Muraena; ubi cavillans astute Cicero adversarii Catonis auctoritatem eludit vincitque.

16. *Illi, scripta quibus, etc.*) Comoediæ veteris auctores, Eupolis, Cratinus, Aristophanes, etc. De quibus Sat. 4. præced.

17. *Hoc stabant, etc.*) His virtutibus, quas modo laudavi, excellebant: varia eruditione, sententiarum arguta brevitate, satiricum salem apte adhibebant, acrimoniam styli modo exerentes. Interdum cohibentes; et consultò viribus parcentes, etc.

Hermogenes unquam legit; neque simius iste,
Nil praeter Calvum et doctus cantare Catullum.
At magnum fecit, quod verbis Graeca Latinis
Miscuit. O seri studiorum! quive putetis
Difficile et mirum Rhodio quod Pitholeonti
Contigit? At sermo linguâ concinnus utraque
Suavior: ut Chio nota si commista Falerni est:
Cum versus facias, teipsum percontor, an, et cum
Dura tibi peragenda rei sit causa Petilli,
Scilicet oblitus patriaeque patrisque Latini
Cum Pedius causas exsudet Poplicola, atque

INTERPRETATIO.

Hermogenes, aut simius iste, nihil sciens canere nisi Calvum et Catullum. At enim Lucilius *laudabile* hoc *praestitit, quod Graecas voces Latinis miscuit. O stupidi in literis! Ergone existimatis arduum et admirabile quod fecit Pitholeon Rhodius? Sed,* inquies, *dulcior* est *oratio utroque sermone constans: velut si vinum Falernum misceatur Chio.* Verumenim *quandoquidem con lis* tu *carmina*, *quaero* a te, *si tibi defendenda esset difficilis causa Petillii accusati, utrum patriae videlicet et Latini parentis immemor, satageres quaesita forte vocabula patriis admiscere, ad istar Canusini duplici lingua utentis; contra quam Pedius Poplicola et*

ANNOTATIONES.

18. *Hermogenes.*) Tigellius, acer Lucilii fautor, de quo Sat. 3. praced.

Simius iste.) Demetrius poets, et fabularum actor: de quo paulo post: *simius*: corpose deformis, vel ineptus et insulsus imitator.

19. *Nil praeter Calvum, e.c.*) Uterque ille hos tantum poetas amatoria scriptitantes legebat, nunquam vero eximios illos veteris Comoediæ ac perfectorum hujus generis carminum scriptores. Sic Horatius Hermogenem et Demetrium imperitiæ notat pariter atque luxuriæ: indeque probat Satiræ veras ignorasse virtutes; et hioc illos esse ineptos admiratores Lucilii.

Calvum.) Cor. Licinius Calvus in poematis scribendis perelegans, ingenio lepido et urbano; Catulli poetæ amicus fuit. Cicero in Epist. eum laudat, atque jambicis præstitisse: quibus civitatis etiam principes, C. Cæsarem et Pompejum acerrime insectari minime dubitavit. Quintil. et Seneca Calvum scribunt contendisse cum M. Tullio de principatu eloquentiæ. Petr. Crinit. Gregor. Gyrald. etc.

Catullum.) C. Valer. Catullus Veronensis, in urbe claruit quo tempore Terentius Varro: Docti cognomen adeptus est peculiari epitheto, ex eruditorum consensu. Val. Martialis ad Marcum.

Nec multos mihi praeferas poetas;
Uno sed tibi sim minor Catullo.

Scripsit Lyrica, Elegias, Epigrammata. Commendatur mirum in modum a Gellio. Crinit. de eo vulgatum est distichon istud:

Tantum parva suo debet Verona Catullo,
Quantum magna suo Mantua Vergilio.

20. *At magnum fecit, etc.*) Ita loquuntur Lucilii fautores: quos sefellit Horatius deinceps. Insulsi nimirum palati homines id laudabant quod est fatuum et vitio vertendum; nempe, *verbis Graeca latinis miscere*, Lucilius apud Cic. de Finib. 1. n. 9.

χαῖρε, inquam, Tite . . . . χαῖρε etc.
De finib. 2. o. 24.

. . . Laeliu' clamores sophos ille solebat
Edere, etc.

Apud Non. Marcel. in voce *compernes:*
Lucil. Sat. l. 17.

Nunc censes καλλιπλόκαμον καλλίσφυρον illam
. . . .
Compernem aut varam fuisse Amphitryonis ἄκοιτιν
Alcmenam . . . .
Τὴν συνεστρίαν, etc.

21. *O seri studiorum.*) ὀψιμαθεῖς, qui sero animum ad studia appulerunt, proindeque minus eruditi: contra παιδομαθεῖς, qui ab ipsa pueritia literis incubuerunt.

Quive putetis.) Al. *Quine:* quæ particula respondet Græc. γε *utique, certe:* nec redundare est existimanda. Priscian. lib. 26. cap. 2. Alii interrogative accipiunt.

22. *Pitholeonti.*) Pitholeon, ex insula Rhodo, Epigrammata quædam insulsa composuit, et Græcis vocibus infarcire amavit.

24. *Ut Chio nota si, etc.)* Falernum vinum paulo austerius temperabatur lenitate Chii. Quid sit *nota* illa, vide l. 2. Od. 3. v. 8. ubi et de *Falerno*, pariter et lib 1. Od. 20. De *Chio* lib. 3. Od. 19. v. 5.

26. *Petilli.*) De Petillio fure aureæ Jovis coronæ, jam mentio fuit in Sat. 4. superiori.

27. *Latini.*) Quidam legunt, *Latine*, et jungunt cum sequentibus. Sed non placet ista mutatio, quamquam a viris sane gravibus invecta.

28. *Pedius Poplicola.*) Hic filius fuit Q. Pedii, qui a Jul. Cæsare scriptus hæres; et Consulatum Romæ gessit cum Augusto, post Hirtium et Pansam.

Exsudet.) Magnis sudoribus elaboret, ad puritatem sermonis patrii asserendam.

Corvinus, patriis intermiscere petita
Verba foris malis, Canusini more bilinguis?
Atqui ego cum Graecos facerem, natus mare citra,
Versiculos; vetuit me tali voce Quirinus
Post mediam noctem visus, cum somnia vera;
In silvam non ligna feras insanius, ac si
Magnas Graecorum malis implere catervas.
Turgidus Alpinus, jugulat dum Memnona, dumque
Diffingit Rheni luteum caput, haec ego ludo,
Quae nec in aede sonent certantia, judice Tarpa;

INTERPRETATIO.

Corvinus orationes puras elaborant? At cum versus Graecos meditarer, natus ego cis mare, Quirinus apparuit de media nocte, tunc quando *vera* sunt *insomnia*, ac *me prohibuit his verbis*: *Non stultius in silvam portes ligna, quàm magnas Graecorum turmas augere studeas.* Itaque *dum inflatus Alpinus jugulat Memnonem, et dum coenosum Rheni fontem deformat, ego ista scribo lubens, nec recitanda in Apollinis templo ad certamen, Tarpa judice;*

ANNOTATIONES.

39. *Corvinus.*) Mestala Corvinus demi valde nobilis, ac pariter clarus orator, atque Græcis vocibus Latinæ orationi admixtis infentus. χανοβατην, Latine funambulum reddidisse fertur. Quintil. lib. 10. cap. 1. *Messala*, inquit, *nitidus et candidus, et quodammodo prae se ferens in dicendo nobilitatem suam.* Criotus de bon. discipl. lib. 1. cap. 12. inter alia de illo non pauca, sic habet: De ejus singulari prudentia et gravitate testimonium extat amplissimum M. T. Ciceronis. Sic enim ad Brutum: Mestalæ, inquit, excellentiam non possum silentio præterire. Cave putes quemquam esse illi similem constantia, cure et studio Reipublicæ atque eloquentia, qua mirabiliter excellit. Tametsi Messala idem cum provectior foret, memoriæ sensum sic amisit, ut sui quoque nominis oblitus tradatur. Idque ei biennio ante obitum contigit; quod Orbilio itidem Beneventano accidisse constat. Vide et Cœl. Rhodig. lib. 11. cap. 13. Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 20. etc.

30. *Canusini more bilinguis.*) De Canusio oppido Apuliæ, jam dixi supra ad Sat. 5. sub finem. Hoc a Diomede conditum: hincque cives partim Græcè, partim Latinè loquebantur. Totus etiam ille terrarum tractus magna Græcia est appellatus.

31. *Natus mare citra.*) Apud fines Apuliæ in Italia; non ultra mare, in Græcia.

32. *Vetuit me tali voce Quirinus.*) Lepida fictio. Quirinus Latini populi sermonisque auctor et conditor deterruit e scribendis Græcè versiculis.

33. *Cum somnia vera.*) Quando jam coctis alimentis purgatiores esse debent sensus. Atque ita statuebat veterum superstitio. Tertull. de anima, cap. 2. *certiora et collatiora somniari affirmant sub extremis noctibus, quasi jam emergente animarum vigore, producto sopore*, etc. Philostrat. lib. 2. *Si tempus antelucanum sit et somni matutini, conjectant somnium illud, quasi tunc anima verum vidente.* Theocrit. Idyll. 19. initio scribit, a Venere immissum Europæ somnium, cum tertia pars noctis staret, proxima jam aurora, quando somnus oculos molli vinculo detinet, ac tum veracia pascuntur insomnia. Tibull. l. 3. Eleg. 4.

Di meliora ferant, ne sint insomnia vera,
Quae tulit extrema proxima nocte quies.

Ovid. Epist. Heronis:

Namque sub aurora, jam dormitante lucerna,
Tempore quo cerni somnia vera solent.

34. *In silvam non ligna, etc.*) Verba sunt Quirini Horatium redarguentis.

35. *Magnas Graecorum catervas.*) Ingentem numerum Græcorum Poetarum vel poematum.

36. *Turgidus Alpinus jugulat dum Memnona.*) Ego, inquit noster, a Quirino edoctus has ludo satiras; dum alii carmen heroicum misere disperdunt, temere et inepte attentantes grave scribendi genus: v. g. dum Alpinus de Memnone (ex Hesiodi Theogonia) ab Achille interfecto tam insulsam Tragœdiam profert, inflatis quidem et turgidis versibus, ut ipse magis quam Achilles Memnonem jugulare videatur.

Alpinus.) Aulus Cornelius Alpinus, iste longe est alius ab insigni poeta Cornelio Gallo, de quo Virgil. Eclog. 10. ut erudite monet Torrentius, contra Cruquium.

37. *Diffingit Rheni luteum caput.*) Idem Alpinus Epicum etiam carmen molitus fuerat de bello Germanico, ubi Rhenum descripserat adeo perdite, ut nobile flumen deturparet, limpidis aquis pulcroque capiti quasi lutum, grandi certe argumento sordes aspergens. Non abs re potes hic alludi ad morem pingendi effingendique fluvios specie humana, ex urna aquam fundentes. Sunt qui legant *defingit*, alii, *depingit*: sed minus bene.

38. *Quae nec in aede sonent certantia.*) Hæc, inquam, scribo ludens, minime vero propalanda in certaminibus et commissionibus poetarum ab Augusto institutis, apud Apollinis Palatini templum. De quo disserui dudum in Persii Prologo. Vide Sueton. Octav. cap. 89.

Nec redeant iterum atque iterum spectanda theatris.
Arguta meretrice potes, Davoque Chremeta
Eludente senem, comis garrire libellos
Unus vivorum, Fundani. Pollio regum
Facta canit pede ter percusso. Fortè epos acer,
Ut nemo Varius ducit: molle atque facetum
Virgilio annuerunt gaudentes rure Camoenae.
Hoc erat, experto frustra Varrone Atacino,
Atque quibusdam aliis, melius quod scribere possem,
Inventore minor: neque ego illi detrahere ausim
Haerentem capiti multa cum laude coronam.

INTERPRETATIO.

nec reponenda bis terque in *theatro ad spectaculum. Tu quidem. o Fundani, solus viventium nosti urbane scribere versus* comicos, in quibus *meretrix astuta et servus decipiunt vetulum Chremetem. Pollio principum gesta refert pede ter percusso. Varius carmen heroicum exequitur tam strenue quam ullus alius. Musae silvarum amantes donarunt Virgilio tenerum ac lepidum. Istud restabat a Varrone Atacino et aliquot aliis tentatum frustra, quod felicius expedire possem ego, auctore* tamen *inferior: cui nequaquam velim auferre lauream magna cum laude capiti* ejus *aptatam.*

ANNOTATIONES.

Judice Tarpa.) Spurius Metius Tarpa recitantium auditor assiduus, unusque e quinque arbitris, quorum debebant calculo probari quæ in æde Musarum proponebantur: nec in scenam perferebantur quæ ab ais fuissent explosa. De illo iterum in Epist. ad Pisones, v. 387.

39. *Iterum spectanda theatris.*) Neque dramata composui in scenam producenda, ad auram vulgi et publicam favorem captandum. Hac sum etenim ambitione procul.

40. *Arguta meretrice potes, etc.*) O Fundani, solus poetarum qui modo vivunt, peritus es; atque unus scite ac facete vales scribere comœdias: in quibus *arguta meretrix* et servus astutus *comiter garrientes eludunt senem*, ejus crumenam emungunt, etc.

Davoque Chremeta.) Allusio est ad Terentii Andriam, ubi Chremes senex, Davus servus, notæ sunt personæ comicæ.

41. *Comis.*) Hæ voces, comis, comœdia, comessatio, habant originem a κωμος *festivitas.* Hoc etiam nomine colebatur Deus hilaritatis et lasciviæ. Varro 6. de Ling. Lat.

42. *Fundani.*) Mirum sane quod a nemine usquam laudetur Fundanus ille, quem tam insigni elogio exornat Horatius.

Pollio regum facta canit) Tragœdias eleganter scribit: *pede ter percusso*; versibus senariis tres dimensiones habentibus: qui *senos reddunt ictus*, ut est in Epist. ad Pison. v. 253. In tragœdiis nempe, ut norunt omnes; *facta regum* sunt argumenta consueta, et versus jambici trimetri duntaxat adhibentur. Vide lib. 2. Od. 1. ubi de Pollione, etc.

43. *Fortè epos.*) Varius Epicum carmen strenue exequitur: *forte*, quippe quod nequit expediri sine forti et constanti spiritu, et vena abundanti ac divite: estque opus longum, animique solertis ac diu multumque attenti. Vide lib. 1. Od. 6. ubi de Vario excellenti poeta. Item Pet. Crinit. Poetar. Lat. lib. 3. cap. 44.

44. *Molle atque facetum Virgilio, etc.*) Virgilius Bucolica et Georgica stylo molli et idoneo composuit. Tunc nimirum Æneis nondum in lucem prodierat, cum scriberet ista Horatius.

Facetum.) Quintil. lib. 6. cap. 3. *Facetum non tantum circa ridicula opinor consistere. Nec enim diceret Horatius, facetum carminis genus natura concessum esse Virgilio. Decoris hanc magis et excultae cujusdam elegantiae appellationem puto. Ideoque in Epistolis Cicero haec Bruti verba refert*, næ illi sunt pedes faceti, etc. *quod convenit cum illo Horatiano*, Molle atque facetum.

47. *Hoc erat, experto.*) Carmen satiricum erat, quod ego melius aliis multis possem scribere: non tamen par Lucilio inventori.

Experto frustra Varrone Atacino.) Pub. Terent. Varro Atacinus, ab Atace Narbonis Galliæ vico vel fluvio cognominatus, iis natus temporibus, quibus Cicero et Hortensius clari habebantur in eloquentia; ingenio præclaro fuit: scripsit Epigrammata, Elegias, et alia mirifico studio. Argonautica ejus celebrant Probus Valerius, aliique Grammatici, et ex illis sæpe versiculos referunt. At in Sstiris frustra desudavit. Adeo verum est quod canit in Eclog. Virgilius: *non omnia possumus omnes.* Vide Petr. Crinitum lib. 2. cap. 31. Quintil. lib. 10. cap. 1. ita scribit: *Atacinus Varro in iis per quae nomen adeptus est, interpres operis alieni, non spernendus quidem, verum ad augendum facultatem dicendi parum locuples.* Ejus etiam meminit Euseb. Chron. natumque refert ad Olymp. 174. annis circiter viginti a morte Lucilii: et Græcas literas summo studio didicisse anno ætatis 35.

48. *Inventore minor.*) Quòd Lucilius Satiras primus scripsit; et quòd *miram eruditionem, libertatem, acerbitatem, et abunde salis* habet, hinc eo se minorem profitetur noster, quamquam *tersior multo ac purus magis, et ad notandos mores praecipuus*: ut fatetur Quintil. ante citatus.

At dixi fluere hunc lutulentum, saepe ferentem
Plura quidem tollenda relinquendis. Age, quaeso,
Tu nihil in magno doctus reprendis Homero?
Nil comis tragici mutat Lucilius Atti?
Non ridet versus Enni gravitate minores,

INTERPRETATIO.

Sed dixi illum currere coenosum, saepe vehentem assumenda plura certe rejiciendis. Dic vero, precor, numquid tu eruditus nihil redarguis in Homero magno? Numquid Lucilius ipse facetus nihil mutat Atti tragoediarum scriptoris? An non deridet Ennii versus quosdam *leviores,*

ANNOTATIONES.

51. *Homero.*) Qui bonus licet et magnos interdum ipse dormitasse reperitur: neque omnino est sine mendis, quamvis agnoscatur ab universis ingenio, arte, eruditione, aliisque virtutibus, omnium facile princeps. Vide Longinum.

53. *Nil comis tragici mutat Lucilius Atti?*) Si Lucilius ipse in prioribus poetis quaedam emendat: cur nos Lucilium ad trutinam non revocabimus?

L. *Attius.*) (*Accius* scribunt quidam) Tragoediarum scriptor Pacuvio paulo junior, ingenio acri fuit. Ejus versibus exornari templorum ac monumentorum aditus volebat Decius Brutus, teste Cicerone in orat. pro Archia poeta, num. *27.* Pacuvius autem Accii tragoediam Atreum laudavit, velut grandem et sonoram: reprehendit vero quasi subacidam et duriusculam. Quod fassus est Attius; addiditque, se non poenitere; quia sicut poma acerba primùm et dura paulatim fiunt mitia, ita et ingenia: contra quæ vieta gignuntur et mollia, ad veram frugem et maturitatem nonquam perveniunt; sed potius ac magis putrescunt. Vide Crinit. de Poetis lib. 1. c. *7.* Gell. lib. 13. cap. 2. et lib. 18. cap. ult. ubi sic scribit in fine: *Postea Q. Ennius et juxta Caecilius et Terentius, ac subinde Pacuvius, et Pacuvio jam sene Attius, clariorque tunc in poematis eorum obtrectandis Lucilius fuit.* Attius tragoedias bene multas scripsit, quarum fragmenta quædam supersunt: comoedias etiam. Quam fortassis ob rem *comis Tragicus* hic appellatur. Vulgò tamen vox *comis* non in genit. accipitur, sed in nominat. referturque ad seq. *Lucilius.* Tragoediæ Attii celebrantur, Phoenice, Medea, Menalippus, Alcmeon, Prometheus, Atreus, Philoctetes, Neoptolemus, etc. in primis autem Argonautæ, unde est illud carmen de Argo navi laudatissimum:

. . . Tanta moles labitur
Fremebunda ex alto, ingenti sonitu et strepitu,
Prae se undas volvit: vortices vi suscitat.
Ruit, prolapsa pelagus respergit: profluit.
Ita dum interruptum credas nimbum volvier:
Dum quod sublime ventis expulsum rapier
Saxum; aut procellis, vel globosos turbines
Existere ictos undis concursantibus.
Nisi quas terrestres pontus strages conciet:
Aut forte Triton fuscina verrens specus
Subter radices penitus undanti in freto
Molem ex profundo saxeam ad coelum eruit.

Vide et apud Cic. cit. Attii versus, variis locis de Divin. 1. n. 44. etc.

54. *Enni.*) Q. Ennius Poeta natus est Tarenti, vel, ut plerique volunt, Rudiis in oppido Salentinorum. Tullius pro Archia, *Rudium hominem* vocat, et mire commendat Ennium: nec minus alii, velut acri virum ingenio, eruditione multiplici, fide, comitate, probitate, doctrina omnino singulari. Floruit temporibus Plauti Comici et M. Catonis oratoris clarissimi. Quem deinceps secuti sunt Cæcilius, Pacuvius, Attius, etc. Permulta composuit vario carmine, Annales, Tragoedias, Comoedias, Satiras, etc. ex Lucretio lib. 1. v. 118.

Ennius . . . . . primus amoeno
Detulit ex Helicone perenni fronde coronam,
Per gentes Italas hominum quae clara maneret.

Quintilianus Ennium scribit pari veneratione colendum, ac sacros vetustate lucos, in quibus grandia robora non tantam habent speciem, quantam religionem. Ennii versus affert Cicero pluribus locis. Lege de Divin. 1. n. 40. etc. Vide et Macrob. Saturnal. lib. 6.

Ridet versus gravitate minores.) Quamvis tanti habitus est Ennius, in ejus carminibus quædam recte reprehendit ac deridet Lucilius, tanquam haud satis graviter et accurate scripta. Annæus Seneca Epist. ad Lucil. *admiror*, inquit, *eloquentissimos viros et deditos Ennio, pro optimis ridicula laudasse:* et hosce de Cethego versus Ennii affert:

Is dictus cunctis ollis popularibus olim
Qui tum vivebant homines atque aevum agitabant,
Flos delibatus populi, Suadaeque medulla:

Ennium tamen defendit Gell. lib. 12. cap. 2. Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 4. et lib. 6. cap. 3. *nemo*, inquit, *ex hoc viles putet veteres poetas, quod versus eorum scabri nobis videntur. Ille enim stylus Enniani saeculi auribus solus placebat: diuque laboravit aetas secuta, ut magis huic molliori stylo acquiesceretur.* Neque vero præterire hic licet aut ridiculos aut scabros Ennii versiculos istos:

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.
At tuba terribili sonitu taratantara dixit.

Cum de se loquitur, non ut majore reprensis?
Quid vetat et nosmet Lucili scripta legentes
Quaerere num illius, num rerum dura negarit
Versiculos natura magis factos, et euntes
Mollius? At si quis pedibus quid claudere senis
Hoc tantùm contentus; amet scripsisse ducentos
Ante cibum versus, totidem coenatus: Etrusci
Quale fuit Cassi rapido ferventius amni
Ingenium: capsis quem fama est esse librisque
Ambustum propriis. Fuerit Lucilius, inquam,

INTERPRETATIO.

quando loquitur de seipso haud tanquam perfectiore iis quae carpit? Quid pariter impedit nos scripta Lucilii evolventes disquirere, an ejus, an rerum natura difficilis prohibuerit versus limatiores et suavius fluentes? Quod si aliquis id unum satis habeat carmen *aliquod includere sex pedibus; is gaudeat fecisse ducentos versus ante coenam, ac totidem post: qualis fuit vena Cassii Etrusci vehemente fluvio rapidior: quem narrant crematum fuisse scriniis et scriptis suis. Dico igitur:* Esto, *fuerit Lucilius facetus ac lepidus;*

ANNOTATIONES.

55. *Cum de se loquitur, etc.)* Cum Lucilius quosdam Ennii versus ridet ac reprehendit, non tamen eo se majorem dicit: sic ego Lucilii quædam reprehendens, haud quaquam me illi præferendum existimem. Ista verba Horatii de Ennio intelligenda contendit Heinsius, explosisque aliorum interpretationibus cantat, *ευρηκα inveni*: verum quam longe ab Horatii mente aberrarit, luculenter et erudite, ut certe alia, exequitur noster Dacerius, ad quem te paulum divertere, lector, nusquam pigeat.

57. *Num illius, num dura rerum natura negarit, etc.)* Utrum Lucianorum versuum compositio rudis et impolita ex materiæ et rerum natura difficili prodierit; an ex ipsius ingenio duriori, vel certe ex indiligentia, et quod scribentem *offenderet limae labor et mora?* Epist. ad Pis. v. 290.

58. *Versiculos magis factos.)* Cic. in Bruto: *intellectum est quantam vim habeat accurata et facta quodammodo oratio.*

Euntes mollius.) Martial.

Carmina nulla probat molli quae tramite currunt,
Sed quae per salebras altaque saxa cadunt.

59. *At si quis.)* Quanta hic varietas difficultasque! Alii legunt, *ac si quis*, junguntque cum antecedentibus, et sic explicant: *versiculos euntes mollius, ac si quis pedibus*, etc. id est, versus molliores et concinniores, quam facere soleat poeta negligens, qui satis habet plures scribere parvo labore versus, parum etiam venustos. Alii, *aut si quis.* Alii, *an si quis*, etc. Prima legendi ratio satis placet: malim tamen, *an sit qui pedibus*, etc. hoc sensu: quid vetat nos scripta Lucilii recentes quærere unde fiat, ut plerique versus ejus incompositi, non magis facti, et mollius eant? an ex vitio rerum; an ex ipsius rudiori natura; an is ipse fuerit qui *pedibus quid claudere senis hoc tantùm contentus, amaverit scripsisse ducentos*, etc. nec studuerit recensere, emendare, ac *male tornatos incudi reddere versus*; ut est in Epist. ad Pis. v. 441.

61. *Etrusci quale fuit, etc.)* Cassius Parmensis abundantis ac foecundæ magis quam divitis et pulchræ venæ poeta, ab Augusto jussus interfici, tum quod ipsi obtrectare pergeret, tum præcipue quod Jul. Cæsaris percussoribus hostibusque suis semper adhæserat. Hinc eum sponte vellicat Horatius Augusto velificans. Sueton. Octav. cap. 4. *Cassius Parmensis quadam epistola non tantum ut pistoris; sed etiam ut nummularii nepotem, sic taxat Augustum: materna tibi farina: siquidem ex crudissimo Aricie pistrino hanc pinxit manibus collybo decoloratis Nerulonensis mensarius.* Vide Vell. Paterc. lib. 2. Oros. libr. 6. cap. 19. Appian. bell. civil. lib. 5. item Valer. Max. lib. 1. cap. 7. art. 7. Crinit. lib. 3. c. 47.

63. *Capsis librisque ambustum propriis.)* Tot libros ac versus futiles ille scripserat, inquit noster jocose et dicaciter, ut cremando ejus cadaveri sufficerint. Quod ex Senatusconsulto factum asserit vet. Comment. Verum id refellitur ex his verbis, *fama est.* Cassii Parmensis de Orpheo carmen hoc afferunt:

Argutae primum cum plectra parentis, et auro
Distinctam sumpsit citharam Rhodopeius heros,
Ridebant segnes pulsus, digitosque micantes
Serius, et chordis indoctae dissona vocis.
Mox pudor exurdens et gloria dulcis honesti
Lusibus avertit puerilibus, omnis et illuc
Perditus incumbens Musae pallebat amore.
Et nunc maternis inhiat, nunc ille paternis
Cantibus, hinc illinc discens dependet utrinque.
Nulla Venus faciem cepit mentita dolosis
Compedibus: somni fuerat parcusque Lyaei:
Donec ridiculus dudum modulamine silvas,
Evulsosque suis scopulos radicibus egit:
Ausus et ire viam viventibus inconcessam.
Poenarum oblitos demulsit carmine Manes.
Non levis ascensus, si quis petit ardua. Sudor
Plurimus hunc tollit, nocturno exsomnis olivo
Immoritur, delet quod mox laudaverit in se,
Qui cupit aeternae donari frondis honore.

Comis et urbanus; fuerit limatior idem,
Quam rudis et Graecis intacti carminis auctor,
Quamque poetarum seniorum turba: sed ille,
Si foret hoc nostrum fato dilatus in aevum,
Detereret sibi multa; recideret omne quod ultra
Perfectum traheretur: et in versu faciendo
Saepe caput scaberet; vivos et roderet ungues.
Saepe stylum vertas, iterum quae digna legi sint,
Scripturus: neque te ut miretur turba, labores;
Contentus paucis lectoribus. An tua demens
Vilibus in ludis dictari carmina malis?
Nam ego. Nam satis est equitem mihi plaudere: ut audax
Contemptis aliis explosa Arbuscula dixit:
Men' moveat cimex Pantilius? aut crucier, quod

INTERPRETATIO.

fuerit etiam magis politus quam inventor poematis nondum exculti, atque Graecis haud tentati, et quam omnes poetae superiores: atqui si ipse ad nostram hanc aetatem reservatus a fatis esset, certe plurima sibi resecaret: quicquid transgreditur perfectum modum rescinderet: atque in condendis carminibus frequenter caput scalperet, atque ungues ad vivum admorderet. Saepe stylum converte, editurus quae mereantur haud semel evolvi: nec satagas [illegible] plebs admiretur: imo satis habe ut pauci tua legant. An vero stulte gaudeas tuos versus dictari in scholis ignobilioribus? Ego nequaquam: Sufficit enim ut equites mihi applaudant: quemadmodum Arbuscula explosa constanter ajebat, ceteris spretis. An moveat me Pantilius cimex? aut doleam, quod

ANNOTATIONES.

66. *Quam rudis et Graecis intacti carminis auctor.*) Quam Ennius, qui primus omnium satiras sed rudes omnino scripsit: at Lucilius subinde limatiores et perfectiores. Quare hic satiræ quasi primus auctor aus certe artifex jure habeatur. Alii vocem *rudis* in casu nominativo accipiunt, sicque interpretantur: fuerit Lucilius limatior quam rudior, etc. sed perperam.

Graecis intacti.) Græcorum nemo Satiras scripsit. Unde Quintilianus lib. 10. cap 1. *Satira quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus est Lucilius*, etc. Alter sentit Jul. Scaliger, Poet. lib. 1. cap. 12 et libr. 3. cap. 98. Vide Casaub. de Satira.

67. *Poetarum seniorum.*) De his Sat. 4. præced.

69. *Recideret omne quod, etc.*) Superflua, inconcinna: *ambitiosa recidet ornamenta*, inquit noster ad Pis. v. 447. item, *omne supervacuum pleno de pectore manat.* v. 337. Vide illic annotanda.

71. *Caput scaberet.*) Hæc enim haud rarò facit quisquis accuratæ et perfectæ compositioni operam navat. Marcilius et alii quidam hic alludi volunt ad Minervam e cerebro Jovis editam.

Vivos et roderet ungues.) Pers. Sat. 1. v. 106.

Nec pluteum caedit, nec demorsos sapit ungues.

Sic leviter scribendi genus significat ille, ut notat lib. 10. c. 3.

72. *Saepe stylum vertas, etc.*) Quintil. lib. 10. cap. 4. *Emendatio pars studiorum longe utilissima. Neque enim sine causa creditum est, stylum non minus agere cum delet. Hujus autem operis est adjicere, detrahere, mutare. Sed facilius in iis simpliciusque judicium, quae replenda vel dejicienda sunt: premere vero tumentia, humilia extollere, luxuriantia adstringere, inordinata digerere, soluta componere, exultantia coercere, duplicis operae. Nam et damnanda sunt quae placuerant; et invenienda quae fugerant.*

Stylum vertas.) Veteres nimirum in cerata scribentes tabella utebantur stylo, cujus pars altera acuta erat, et acumen dicebatur: altera obtusa, qua delebant id quod erat exaratum, complanantes et æquantes ceram, ut novam scripturam inducerent. Ergo qui aliquid volebat mutare, stylum vertebat, atque alteram ejus partem adhibebat. Rem graphice exponit P. Crinitus lib. 17. de hon. discip. cap. 4. et Prudent. Hymn. 9. de coronis:

Inde alii stimulos et acumina ferrea vibrant,
Qua parte aratis cera sulcis scribitur:
Et qua secti apices abolentur, et aequoris hirti
Rursus nitescens innovatur area.

75. *Vilibus in ludis dictari carmina.*) Pers. Satira 1. v. 29

Ten' cirratorum centum dictata fuisse
Pro nihilo pendas?

77. *Explosa Arbuscula dixit.*) Mima illa cum a plebe et vulgo explodebatur, parvi ducebat, dummodo paucis nobilioribus placuisset. Illius meminit Tullius ad Attic. libr. 4. Epist. 14. *Quaeris nunc de Arbuscula. Valde placuit. Ludi magnifici et grati.*

78. *Men' moveat cimex Pantilius?*) Profitetur

Vellicet absentem Demetrius : aut quod ineptus
Fannius Hermogenis laedat conviva Tigelli ?
Plotius, et Varius, Moecenas, Virgiliusque,
Valgius, et probet haec Octavius optimus, atque
Fuscus, et haec utinam Viscorum laudet uterque.
Ambitione relegata te dicere possum,
Pollio : te Messala tuo cum fratre ; simulque
Vos Bibuli, et Servi ; simul his te candide Furni ;
Complures alios, doctos ego quos et amicos
Prudens praetereo: quibus haec, sint qualiacunque,
Arridere velim: doliturus, si placeant spe
Deterius nostra, Demetri, teque, Tigelli,
Discipularum inter jubeo plorare cathedras.
I puer, atque meo citus haec subscribe libello.

INTERPRETATIO.

absentem me *Demetrius reprehendat : aut quod redarguat* [illegible]*x Fannius Hermogenis Tigellii conviva? Approbent ista Plotius, Varius, Moecenas, Virgilius, Valgius, optimus etiam Octavius, et Fuscus, nec non ambo Visci laudent velim. Citra ambitionem licet accensere te o Pollio ; te, o Messala, cum tuo fratre ; vos quoque Bibule, et Servi ; ac te pariter*, o *syncere Furni ; atque alios non paucos eruditos amicosque, quos taceo sponte : quibus ista, qualiacumque sint, placere cupio ; aegre laturus si minus arrideant quam spero. Te* autem, *o Demetri*, teque *o Tigelli jubeo flere inter sedilia discipularum. Vade o famule, et quamprimum haec adjunge scriptis meis.*

ANNOTATIONES.

Horatius parum se moveri dicteriis Pantilii scurræ ipsi obtrectare assueti.

Cimex.) Gall. *punaise ;* metaphor. homo putidus et mordax instar illius insecti omnibus invisi et molesti ob aculeum et fœtorem.

79. *Demetrius.*) Hunc antea simium vocavit.

80. *Fannius.*) De hoc vili poeta, item de Hermogene Tigellio, in Sat. 4. superiore.

81. *Plotius et Varius.*) De *Plotio* Tucca, in Sat. 5. præced. De *Vario*, libr. 1. Od. 6.

Moecenas.) Is litteratorum patronus et ipse literis mirabiliter imbutus, facilitate ingenii, eloquentia mediocriter excelluit, et poetica facultate. Scripsit varii generis poemata, Elegias, Tragœdias. De sepulcri contempto fertur cecinisse :

Nec tumulum curo : sepelit natura relictos.

Virgilius.) De hoc poetarum certe principe nulla quam pauca annotasse præstat.

82. *Valgius.*) T. Valgius consulari ortus familia, elegans fuit in condendis carminibus, teste vel Tibullo ad Messalam ita scribente:

Est tibi qui possit magnis se accingere rebus
Valgius : aeterno propior non alter Homero.

De eo jam lib. 2. Od. 9. ipsi inscripta.

Octavius optimus.) Optimus nempe is poeta historias etiam scripsit. Cave, lector, ne Augustum accipias.

83. *Fuscus.*) De Aristio Fusco celebri Grammatico jam ante, libr. 1. Od. 22. ipsi inscripta, item Sat. 9. præced. iterumque postea Epist. 10. lib. 1.

Viscorum uterque.) Duo nempe fratres erant, bonus uterque poeta ; nati patre Vibio Visco Equite Romano opibus et gratia apud Augustum pollente.

84. *Ambitione relegata.*) Citra adulationem.

85. *Pollio.*) Asinius Pollio orator præclarus, Augusto pergratus, Romæ scholam tenuit post Timageonem : primus scripta sua recitavit ; primus etiam Romæ bibliothecam fecisse dicitur. Bella Cæsaris et Pompeji scripsit. Diligentiæ plurimum, consilii et animi satis habebat : teste Quintiliano : at nitore carebat et jucunditate Ciceronis. Vide libr. 2. Od. 1. illi inscriptam.

Messala.) De hoc antea v. 29. ad vocem, *Corvinus.*

86. *Vos Bibuli, et Servi.*) Bibulorum atque Serviorum Romæ insignes fuisse familias nemo nescit. Jul. Cæsaris in consulatu collega Bibulus. Ad Servium Sulpitium sunt multæ Ciceronis Epistolæ lib. 4.

Furni.) Furnius historiarum scriptor elegans et accuratus, etiam Romæ Consul fuit.

91. *Discipularum inter, etc.*) Locum hunc plerique interpretum transiliunt intactum ; quamquam, ut mihi videtur, stylo non indignum. Quidam volunt Horatium imprecari luctum et infortunium Demetrio atque Tigellio tanquam ineptis et insulsis scriptoribus, qui mulierculis duntaxat placere studerent. Ego vero sic interpretor Horatium, quasi dicat : Ite molles et effeminati, pergite adolescentibus corruptis vel etiam mulierculis recitare Elegias, amatoria carmina, voce flebili et affectata ad mollitiem : juxta id quod habet Persius, Sat. 1. v. 34.

. . . . . *Vatum plorabile si quid,*
Eliquat, et tenero supplantat verba palato.

92. *Meo citus haec subscribe libello.*) Iis quæ antea de Lucilio scripsi hæc adjunge. Nimirum Saturæ quartæ præcedenti hanc annexi jubet, quæ illam explicat et asserit.

Q. HORATII FLACCI SATIRARUM

LIBER II.

SATIRA I.

Se non posse Trebatii consilium sequi a scribenda Satira dehortantis.

Sunt quibus in Satira videar nimis acer, et ultra
Legem tendere opus. Sine nervis altera quicquid
Composui pars esse putat; similesque meorum
Mille die versus deduci posse. Trebati,

INTERPRETATIO.

HORAT. Sunt homines, *quibus videar nimis asper in Satira, et carmen intendere supra modum. Pars altera existimat sine viribus esse id omne quod scripsi: atque uno die condi posse millenos versus aequales meis.* O

ANNOTATIONES.

1. *Sunt quibus, etc.*) Dialogismus istic est Horatii ac Trebatii. Hunc nempe magni nominis Jurisconsultum facete consulit ille quid agat, num Satiras scribere debeat. Tandem omnes Trebatii dissuadentis rationes ac legum etiam præscripta risu solvit Horatius.

Videar nimis acer.) Nimis dicacem et acerbum me redarguunt alii: alii contra velut enervatum et satirico sale destitutum. O hominum judicia!

Ultra legem.) Vel ultra modum Satiræ convenientem, quæ quidem lepida, jocosa, salsa potius quam aspera, injuriosa, contumeliosa. Vel, ultra quam jubet lex seu 12. tab. seu Julia de Majestate, utramque scilicet vetans quemquam famoso carmine aut libello violari. Vide postea v. 82. item Epist. ad Pis. v. 283. ubi sic habetur.

. . . *Sed in vitium libertas excidit et vim*
Dignam lege regi, etc.

2. *Tendere opus.*) Metaph. ab instrumentis musicis, in quibus tensæ nimis chordæ rumpuntur.

4. *Deduci.*) Epist. ad Augustum,
. . . . *Tenui deducta poemata filo.*

Trebati.) C. Trebatius Testa probitate, juris scientia; bellica etiam virtute insignis: Eques Romanus, Julio Cæsari carus, et assecla comesque ad bellum Gallicum: Tullio Ciceroni perquam familiaris et amicus, passimque laudatus Epist. ad Famil. l. 7. ad Attic. l. 10. Ep. 1. Topic. etc. Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 23. scribit, *Trebatium sub disciplina Ciceronis Juris peritissimum aliquot libros de Jure Civili composuisse, ac de religionibus novem: nec non heroico versu plurimum valuisse, atque inter poetas annumeratum.*

Quid faciam praescribe. Quiescas. Ne faciam, inquis,
Omnino versus. Ajo. Peream male, si non
Optimum erat: verùm nequeo dormire. Ter uncti
Transnanto Tiberim, somno quibus est opus alto,
Irriguumque mero sub noctem corpus habento.
Aut si tantus amor scribendi te rapit, aude
Caesaris invicti res dicere; multa laborum
Praemia laturus. Cupidum, pater optime, vires
Deficiunt: neque enim quivis horrentia pilis
Agmina, nec fracta pereuntes cuspide Gallos,
Aut labentis equo describat vulnera Parthi.
Attamen et justum poteras et scribere fortem,
Scipiadam ut sapiens Lucilius. Haud mihi deero
Cum res ipsa feret: nisi dextro tempore, Flacci
Verba per attentam non ibunt Caesaris aurem:
Cui male si palpere, recalcitrat undique tutus.
Quanto rectius hoc quàm tristi laedere versu

INTERPRETATIO.

Trebati, jube quid agam. TREBAT. *Abstine.* HOR. *Dicis, ne omnino scribam versus.* TREB. *Dico.* HOR. *Misere inteream, nisi optimum foret: at dormire non possum.* TREB. *Qui egent profundo sopore, oleo delibuti ter Tiberim transnatent, atque vesperi vino corpus irrigent. Vel si tam vehemens scribendi cupido te occupat, insuperabilis Augusti facinora canenda suscipe, ingentem operae mercedem accepturus.* HOR. *O bone parens, cupientem nervi destituunt. Nec enim quisque valet dicere cohortes spiculis asperas, aut Gallos ruptis telis morientes; vel Parthos equis decidentes prae vulneribus.* TREB. *Atqui poteras Caesarem justum ac strenuum celebrare, sicut prudens Lucilius Scipionem.* HOR. *Hoc praestabo diligenter, quoties dabit se occasio: veruntamen non nisi opportuno tempore verba Horatii adibunt aures Augusti sapientis; cui si perperam aduleris, respuit munitus undequaque.* TREB. *Quanto melius id, quam molesto carmine offendere*

ANNOTATIONES.

5. *Quiescas . . . . Ajo)* Adverte dictiones Jurisconsulto præscribenti accommodatas.

7. *Ter uncti transnanto; etc.*) Jocosæ querimoniæ jocosa et callida responsio, certe apta homini natandi studiosissimo, qualem fuisse Trebatium dicit Tullius, lib. 7. Ep. 10. *in re militari multo es cautior, quam in advocationibus; qui neque in Oceano natare volueris studiosissimus homo natandi. . . sed jam satis jocati sumus, etc.*

Ter.) Corporis defatigatio somnum conciliat.

Uncti.) Olei calore muniebant se nataturi adversus aquæ frigus.

9. *Irriguumque mero, etc.*) Neque hoc a Trebatii, moribus et ingenio prorsus abhorrens: ait enim ad eum Tullius l. 7. Epist. 22. *illuseras heri inter scyphos, quod dixeram, etc.*

12. *Pater optime.*) Cic. lib. 7. Ep. 17. *Tu mi vetule, non sero: etc.*

14. *Fracta pereuntes cuspide Gallos.*) Ex historia C. Marii, quem adversus Cimbros pugnantem Plutarchus refert nova tela excogitasse. Scilicet hasta lignea quæ ferrum ingreditur, duabus fibulis ferreis contineri solebat: tunc autem Marius alteram ut ante reliquit; altera vero exempta, clavum ligneum fragilem in ejus locum immitti jussit; eo consilio ut jaculum hostili clypeo impactum curvaretur aut frangeretur: corpori autem vulnerato inhæreret ferrum a ligno separatum; aut lignum transversa cuspide hærens deorsum penderet, quo fiebat, ut vix evelli oblique infixum; certe ab hostibus retorqueri non posset incurvatum aut corruptum.

15. *Labentis equo describat vulnera Parthi.*) De his libr. 1. Od. 12. et 19. et lib. 3. Od. 5.

16. *Attamen et justum, etc.*) Atqui si Augusti bella non vales describere, poteras certe justitiam, animi magnitudinem, aliasque virtutes celebrare; quemadmodum Scipionis Lucilius, qui vitam ejus privatam descripsit, Ennius autem bellica facinora.

20. *Undique tutus.*) Rerum cognitione et sapientia affatim instructus quasvis adulationes statim repellit ac respuit.

Pantolabum scurram, Nomentanumque nepotem:
Cum sibi quisque timet, quanquam est intactus, et odit.
Quid faciam? Saltat Milonius, ut semel icto
Accessit fervor capiti, numerusque lucernis.
Castor gaudet equis: ovo prognatus eodem
Pugnis. Quot capitum vivunt, totidem studiorum
Millia: me pedibus delectat claudere verba
Lucili ritu: nostrum melioris utroque,
Ille velut fidis arcana sodalibus olim
Credebat libris: neque, si malè cesserat usquam
Decurrens aliò, neque si bene: quò fit ut omnis
Votivâ pateat veluti descripta tabellâ
Vita senis. Sequor hunc, Lucanus an Appulus, anceps:

INTERPRETATIO.

Pantolabum scurram, et *Nomentanum decoctorem; quandoquidem omnes sibi metuunt*, *atque aversantur* poetam, *etiam minime lacessiti.* HOR. *Ecquid agam?* Enimvero *saltat Milonius eum primum capiti* per *vinum percusso accrevit ardor*, *et numerus lampadibus.* Sic et *Castor equis*, *eodem* autem *ovo editus caestibus delectatur. Quot capitum*, *tot studiorum millia existunt. Me juvat numeris voces astringere ad instar Lucilii nobis ambobus praestantioris. Is pridem* sua *secreta committebat chartis tanquam amicis fidelibus*, *nec aliò confugiebat unquam*, *sive prospere sive infeliciter* res *caderent. Unde evenit ut senis* illius *vita omnis appareat quasi depicta* in *tabella ex voto facta. Hunc imitor* ego *dubius utrum Lucanus* sim, an *Appulus*:

ANNOTATIONES.

22. *Pantolabum scurram Nomentanumque.*) De his nebulonibus jam dictum sat. 8. lib. 1.

23. *Cum sibi quisque timet, etc.*) Natura duce id nobis timemus malum, quod aliis fieri cernimus.

24. *Quid faciam? saltat Milonius, ut semel, etc*) Non magis a scribenda Satira possum temperare, quam a saltando Milonius temulentus. Cic. pro Muræna: *nemo fere saltat sobrius (nisi forte insanit) neque in solitudine, neque in convivio moderato atque honesto. Intempestivi convivii, amoeni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio.*

25. *Numerusque lucernis.*) Vini vaporibus concutitur mens et caput, nec sibi constat: simul oculorum nervis nimium et inæqualiter distentis, visuales, ut ajunt, radii distrahuntur: et hinc lucernam unam videns ebrius plures se videre putat. Aristot. Problem. sect. 3. Athen. lib. 10. Coel. Rhodig. lib. 28. cap. 34. Lucret. lib. 4. etc.

Bina lucernarum flagrantia lumina flammis,
Et duplices hominum facies et corpora bina.

Juvenal. Sat. 6. v. 302.

. . . . geminis exurgit mensa lucernis.

Huc etiam referri potest quod ait Virg. Æneid. 4.

Et solem geminum, et duplices se ostendere Thebas.

26. *Castor gaudet equis, etc.*) De Castore et Polluce lib. 1. Od. 3. et 12.

Hunc equis, illum superare pugnis
Nobilem.

27. *Quot capitum vivunt, totidem studiorum millia.*) Terent.

Quot homines, tot sententiae.

Pers. Sat. 5.

Mille hominum species, et rerum discolor usus.
Velle suum cuique est: nec voto vivitur uno.
Hic campo indulget. etc.

29. *Melioris.*) Poetica facultate. Alii male referunt ad nobilitatem et opes: de quibus infra, v. 75.

31. *Male cesserat.*) Legunt alii, *gesserat.*

32. *Decurrens aliò.*) Id est, non aliud quaerebat levamentum aut solatium in adversis: nec in rebus secundis laetitiam suam cum aliis communicabat.

33. *Votiva tabella.*) Infortunia enim sua perinde illa descripsit, ut prosperos vitae successus. De naufragis tabellam in templis Deorum suspendere consuetis, lib. 1. Od. 5.

34. *Vita senis.*) *Senem* vocat Lucilium Poeta non tam ætatis quam honoris, et venerationis causa. Nec ad rem videtur quod afferunt ex Gell. lib. 10. c. 28. milites annum quadragesimum sextum supergressos seniores fuisse appellatos. Nec valde certum est mortem Lucilio contigisse anno ætatis 46. quod refert Eusebius. Sunt qui senem vocari putent, quod veteribus poetis accenseatur Lucilius Lib. 1. Sat. 4. et 10.

Lucanus an Appulus, anceps.) Quid hæc Poetæ dubitatio ad rem præsentem? fortassis ita se jocose et facete ostendit ancipitem dubitare de Trebatii consiliis.

Nam Venusinus arat finem sub utrumque colonus.
Missus ad hoc, pulsis (vetus est ut fama) Sabellis:
Quò ne per vacuum Romano incurreret hostis:
Sive quòd Appula gens, seu quòd Lucania bellum
Incuteret violenta. Sed hic stylus haud petet ultrò
Quemquam animantem, et me veluti custodiet ensis
Vaginâ tectus. Quem cur distringere coner
Tutus ab infestis latronibus? ò pater et rex
Jupiter ut pereat positum rubigine telum:
Nec quisquam noceat cupido mihi pacis! at ille
Qui me commorit (melius non tangere, clamo)
Flebit, et insignis tota cantabitur urbe.
Servius iratus lege minitatur et urnam;
Canidia Albutî quibus est inimica, venenum:
Grande malum Turius, si quis se judice certet.
Ut quo quisque valet suspectos terreat, utque
Imperet hoc natura potens, sic collige mecum.
Dente lupus, cornu taurus petit. Unde, nisi intus

INTERPRETATIO.

quippe Venusinus agricola terram *exercet ad utriusque limites*; *eam ob rem deductus* istuc, *post ejectos Samnites* (*quemadmodum antiqua fert opinio*) *ut hostis per inane non irrueret in Romanos: vel quia natio seu Appulorum seu Lucanorum gravia bella molirentur. Verùm aculeus iste* meus *neminem vivum sponte laedet, me vero tuebitur ut gladius vagina conditus.* Etenim *quare hunc eduxerim securus ab infensis latronibus? O parens et dominator Jupiter*, faxis *ut ensis tectus rubigine absumatur; nul*lusque *me provocet amantissimum pacis. Sed quisquis me lacesset* (*satius* esse *moneo non provocare* me) *poenas dabit, et famosus* per *omnem civitatem decantabitur.* Ita *Servius offensus interminatur leges et judicium; Canidia Albutii* filia *toxicum* his *quibus fuerit irata: Turius damnum ingens, si quispiam disceptarit* apud *se judicem.* Quod autem *quisque terreat invisos* ea parte *qua valet* plurimum, *et quod hoc suadeat natura maxime, ita mecum intellige: lupus dente, taurus cornu impetit. Unde* hoc, *si non intus suggeratur?*

ANNOTATIONES.

35. *Venusinus.*) Venosia, hodie *Venosa*, urbs in Apuliæ Lucaniæque sita confinio, Horatii patria. Vide libr. 3. Ode 4. v. 9.

36. *Ad hoc missus*, etc.) Colonia Romana Venusium missa est, expulsis inde Sabellis, id est Samnitibus: qui quam graves fuerint Romanis hostes, passim legitur apud T. Liv. lib. 7. 8. 9. 10. Porro ne a Samnitibus crederetur oriundus noster Poeta, postquam Venusinum se indicavit, notat inde pulsos olim Samnites, coloniamque illuc Rom. fuisse transmissam, unde originem habuerit.

Sabellis.) Hi a Sabinis orti ac denominati Samnium incoluerunt.

37. *Per vacuum.*) Si Venusia præsidio Rom. destituta mansisset, vel recurrisset *hostis* inde pulsus, nempe Samnites; vel Appuli ac Lucani res continuò novas moliri potuissent.

38. *Appula gens . . . Lucania.*) De Lucania, Epod. 1. sub finem. De Apulia, lib. 3. Ode 30. et Epod. 2.

46. *Insigni tota cantabitur urbe.*) Populi fabula erit, me illum diffamante. Plato monebat, si quis infamari metueret, ne ullum offenderet Poetarum: hos enim valere plurimum ad famam; seu laudent, seu vituperent.

47. *Servius.*) Al. Cervius; is certe delator ac sycophanta crebris accusationibus insignis et formidolosus. *Leges minitatur*, minatur se acturum reos, et accusaturum quos odit.

Urnam.) Judiciariam nimirum. Nam quia cautum est tacite ferri suffragia, in urnam tabellas conjiciebant Judices, quarum aliæ continebant literam A. id est absolvo; aliæ literam C. id est condemno. Cic. 3. de leg. Ascon. in divin. Sigon. de Judic. Alex. ab Alex. l. 3. c. 5. Juvenal. Sat. 13.

Gratia fallaci Praetoris vicerit urna.

48. *Canidia.*) De ea venefica insigni, Epod. 3. 5. 17. *Canidia Albuti.* Sic Virg. Æn. 6. v. 36.

Deiphobe Glauci.

49. *Turius.*) Judex maxime severus et corruptus, atque in primis iracundus.

52. *Dente lupus. etc.*) Cic. de Nat. Deor. 2. n. 117. *Jam illa cernimus, ut contra metum et vim suis se armis quaeque defendat. Cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones, aliae fuga se, aliae occultatione tutantur, etc.*

Lucret. lib. 5.

Sentit enim vim quisque suam, qua possit abuti.
Cornua nata prius vitulo quam frontibus extent;
Illis iratus petit, atque infensus inurget.
At catuli pantherarum, scymnique leonum

Monstratum? Scaevae vivacem crede nepoti
Matrem, nil faciet sceleris pia dextera: mirum.
Ut neque calce lupus quemquam, neque dente petit bos:
Sed mala tollet anum vitiato melle cicuta.
Ne longum faciam, seu me tranquilla senectus
Expectat, seu mors atris circumvolat alis;
Dives, inops, Romae, seu fors ita jusserit, exul:
Quisquis erit vitae scribam color. O puer, ut sis
Vitalis metuo, et majorum ne quis amicus
Frigore te feriat. Quid? cum est Lucilius ausus
Primus in hunc operis componere carmina morem,
Detrahere et pellem, nitidus qua quisque per ora
Cederet, introrsùm turpis; num Laelius, aut qui
Duxit ab oppressa meritum Carthagine nomen,
Ingenio offensi? aut laeso doluere Metello,
Famosisque Lupo cooperto versibus? Atqui

INTERPRETATIO.

Scaevae luxurioso committe parentem longaevam: Illius bona manus haud patrabit ullum crimen, (*mirandum* scilicet. *Ita nec pedibus lupus, nec dentibus taurus ullum impetit.*) *Sed improba cicuta melle admixto vetulam interficiet. Ne diu morer, sive quieta senectus mihi erit, sive mors nigris alis circa me volat: seu dives*, aut *pauper*; seu *Romae*, seu *extorris vixero*, *sic volente fortuna; quicumque futurus est vitae status*, ego versus *condam*. TREB. *O juvenis, timeo ne non diu vivas: ac ne aliquis magnatum* tibi modo *amicus* aspectu *frigido te percutiat*. HORAT. *Ecquid? Quando Lucilius haud dubitavit primus condere versus ejusmodi, et auferre larvam, qua quisque facie decorus incedebat, faedus* licet *intus, an Laelius, vel* is *qui justum elogium a deleta Carthagine retulit, animo irato fuerunt? an ulti sunt Metellum offensum, ac Lupum carmine dicaci proscissum? Attamen ille*

ANNOTATIONES.

Unguibus ac pedibus jam tum morsuque repugnant,
Vix jam etiam cum sunt dentes unguesque creati.
Ante hos autem Phocylid. carm. admonet. Ὠ πλὴν ἑκάστῳ ὥπλε Θεὸς etc. *arma*, inquit ille, *unicuique Deus attribuit, avibus magnam celeritatem, robur leonibus, tauris cornua, apibus aculeos innatum tutamen dedi. Et ratio propugnaculum est homini, ac telum potentius.*

53. *Scaevae.*) Hic veneno matrem impie necaverat, melle dulcem effectam potionem ei propinans. De *cicutae* succo ob nimium frigus lethifero dixi ad Epod. 3. v. 3.

60. *O puer.*) Horatius patrem vocavit Trebatium, initio.

Ut sis vitalis, metuo.) Plaut. Bacchid. Scen. 20.
Da, si esse salvum vis me aut vitalem tibi.
Homer. Iliad. 18. ad Achillem filium sic Thetis:
ὠκύμορος δή μοι, τέκος, ἔσσεαι, οἷ' ἀγορεύεις.

61. *Majorum ne quis amicus frigore te feriat.*) Ne quis procerum Satiris tuis offensus tibi necem inferendo se ulciscatur, vel, ne Maecenas aliquando tandem adversetur et excludat te ab sua familiaritate velut contumeliosum et sycophantam. Ita Persius Sat. 1. v. 108.
Vide, sis, ne majorum tibi forte limina frigescant.

62. *Frigore.*) Morte quæ frigida est: vel, frigido ac fastidioso vultu.

Quid? cum est Lucilius ausus, etc.) Trebatio respondet Horatius: seque tuetur exemplo Lucilii, qui Satiras scribens valde acres, nec vitæ damnum tulit, nec ab amicorum familiaritate excidit.

63. *Detrahere et pellem, etc.*) Occulta procerum vitia divulgare, ac turpes ostendere eos ipsos qui honesti et probi existimabantur.

65. *Laelius, etc.*) Scipionis Africani impensè ille amicus, magna sapientiae fama apud Rom. inclytus. Huic Dialogum de Amicitia Cicero inscripsit.

76. *Qui duxit ab oppressa, etc.*) Scipio Æmilianus, seu minor, ab Africani majoris filio adoptatus, qui deleta incendio Carthagine etiam Africanus appellatus est. Is Lucilium juvenem duxit ad bellum Numantinum, semperque deinde familiariter adhibuit. Vell. Paterc.

67. *Metello.*) Consulares multi hujus nominis Romæ extitere, rebus præclare gestis insignes. Macedonicus a domita Macedonia cognominatus cum Scipione simultates exercuerat: postea Metellus Numidicus Jugurthæ ac Numidarum triumpho clarus, Scipionis æmulus, fuit. Quem Lucilius petiverit Scipionem amicum ultus, haud constat. Vide Valer. Max. lib. 7. cap. 1. et seq. Plin. l. 7. c. 43. et 44.

68. *Lupo.*) Pub. Rutilius Lupus impietatis etiam arcessitus a Lucilio istis versibus.

Primores populi arripuit populumque tributim,
Scilicet uni aequus virtuti atque ejus amicis.
Quin ubi se a volgo et scena in secreta remorant
Virtus Scipiadae et mitis sapientia Laelî,
Nugari cum illo et discincti ludere, donec
Decoqueretur olus, soliti. Quidquid sum ego, quamvis
Infra Lucili censum ingeniumque; tamen me
Cum magnis vixisse invitâ fatebitur usque
Invidiâ: et fragili quaerens illidere dentem,
Offendet solido: nisi quid tu, docte Trebati,
Dissentis. Equidem nihil hic diffindere possum,
Sed tamen ut monitus caveas, ne forte negoti
Incutiat tibi quid sanctarum inscitia legum

INTERPRETATIO.

Insectatus erat populi primates et singulas tribus, soli nimirum virtuti ejusque studiosis parcens. Imo vero cum a publico et spectaculis in privatum secesserant fortis Scipio et sapiens benignusque Laelius, cum Lucilio nugari consueverant et libere jocari, dum herbae coquerentur. Qualis qualis ego sum, tametsi Lucilio inferior opibus et ingenio, cum proceribus tamen vixisse me vel invita fatebitur invidia: quae si dentem volet imprimere fragili, impinget ad solidum: siquidem ita judicas, erudite Trebati. TREB. *Certe nihil in hoc mutare queo. At nihilominus, ut monitus tibi consulas, ne fortasse damnum aliquod tibi facessat ignoratio sanctarum legum*: hoc scito:

ANNOTATIONES.

Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filiu' Divos
Esse putasset, tam impius aut perjuru' fuisset?
Vide Cic. lib. 1. de Nat. Deor. n. 63. Rutilius iste Lupus neglecta Aruspicum abnuntiatione adversus Marsos pugnans, ipse cum exercitu contrucidatus est.

69. *Primores populi, etc.*) Consules, Prætores.

Tributim.) De Pop. Rom. in tribus 35. diviso T. Liv. etc. Cic. 3. in Verrem n. 14. *Credent omnes quinque et triginta Tribus homini gravissimo.*

73. *Discincti.*) Solutis vestibus et animis ab omni cura.

Ludere.) Cic. de Orat. 2. Ita Catullus loquitur: *Saepe ex socero meo audivi, cum is diceret socerum suum Laelium semper fere cum Scipione solitum rusticari: eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tanquam e vinculis evolavissent. Non audeo dicere de talibus viris; sed tamen ita solet narrare Scaevola, conchas eos et umbilicos ad Cajetam et ad Laurentum legere consuevisse, et ad omnem animi remissionem, ludumque descendere.* Vetus Comment. in hunc locum sic habet: Scipio Africanus et Lælius feruntur tam fuisse familiares et amici Lucilio, ut quodam tempore Lælio circum lectos triclinii fugienti Lucilius superveniens, eum obtorta mappa quasi feriturus sequeretur.

74. *Donec decoqueretur olus.*) Dum parabatur coena frugalis ex oleribus; ex lege nimirum sumptuaria, quae tunc vigebat. Vide A. Gell. l. 2. cap. 24.

Olus.) Malvæ, betæ, helvellæ, fungi, eloque; quæ quidem ita condiebant, ut nihil esset suavius: teste Cic. lib. 7. Ep. 26. ubi etiam de seipso ita scribit: *qui me ostreis et murenis facile abstinebam, a beta et malva deceptus sum.*

75. *Infra Lucili sensum,*) Lucilius erat e Patritia gente, utpote cujus soror fuerit avia Magni Pompeji.

Census.) Equestris census erat sestertiorum 400. Senatorius 800. Vide Epist. ad Pis. v. 383. ibique Annot.

76. *Cum magnis.*) Augusto, Moecenate, Pollione.

77. *Fragili quaerens illidere dentem, etc.*) Alludit ad Fabulam de Vipera et Lima. Phoedr. lib. 4. Fab. 7.

78. *Nisi quid tu, docte Trebati, dissentis.*) Hoc modestiæ et reverentiae causa dictum quidam referunt ad sequentem sententiam; ego cum aliis ad praesentem: nec verba haec, *Equidem nihil hic, etc.* attribuenda putem Horatio, sed potius Trebatio t ut mox dicam: quanquam non nemo contra sentiat.

79. *Equidem nihil hic diffindere possum.*) Fateor, Horati: invidiæ te morsibus superiorem, sed tamen cave te legibus obnoxium.

Diffindere.) Verbum juris vetus, significans mutare, rescindere, differre; Trebatio Jurisconsulto valde appositum et accommodatum; quod non ita congrueret Horatio licet satiricè loquenti: quod voluit quidam. Suum tamen sit cuique arbitrium atque judicium. Gell. lib. 14. c. 2. *In rerum diffisionibus, compeerendinationibus, et aliis quibusdam legitimis, etc.*

Si mala condiderit in quem quis carmina, jus est
Judiciumque. Esto, si quis mala: sed bona si quis
Judice condiderit laudatur Caesare: si quis
Opprobriis dignum laceraverit, integer ipse;
Solventur risu tabulae: tu missus abibis.

INTERPRETATIO.

Si quis malos versus fecerit in quempiam, jus et judicium existit. HOR. *Fateor, si quis malos; at si bonos scripserit, laudatur Augusto arbitro: si quisquam innocens probrosum vellicarit, libelli disrumpentur cachinnis: tu vero absolutus discedes.*

ANNOTATIONES.

82. *Si mala condiderit in quem, etc.*) Vide Annat. in Epist. ad August. v. 152. ubi sic habetur,

Poenaque lata, malo quae nollet carmine quemquam
Describi.

Jus est judiciumque.) Datur actio adversus eum qui libellos famosos in quemquam scripserit: isque reus agiter ex lege.

83. *Esto: si quis mala.*) Ludit Poeta in voce, *mala*, significante, *maledica;* quam tamen jocose accipit pro inconcinnus et ineptis carminibus. Itaque ipse utitur praecepto suo, quod in Sat. 10. libri primi tradit v. 14.

Ridiculum acri
Fortius ac melius magnas plerumque secat res.

84. *Judice laudatur Caesare.*) Augustus enim et versus faciebat interdum, et quotquot bonos facerent amabat.

86. *Solventur risu tabulae.*) Non sine ludibrio ejus qui digne fuerit laceratus, rumpentur tabulae accusatoris, seu libelli in reum conflati accusationem frivolam et futilem continentes.

Tu missus abibis.) Poeta quilibet opprobriis dignum hominem insectatus justè ac merito, absolutus dimittetur et impunè.

SATIRA II.

Sumptuosi victus incommoda: frugalitatis emolumenta.

Quae virtus et quanta, boni, sit vivere parvo;
(Nec meus hic sermo est, sed quem praecepit Ofellus
Rusticus, abnormis sapiens, crassaque Minervâ)
Discite non inter lances mensasque nitentes,
Cum stupet insanis acies fulgoribus, et cum
Acclinis falsis animus meliora recusat;
Verùm hic impransi mecum disquirite: cur hoc?
Dicam si potero. Male verum examinat omnis
Corruptus Judex. Leporem sectatus, equove
Lassus ab indomito, vel si Romana fatigat
Militia assuetum graecari, seu pila velox,
Molliter austerum studio fallente laborem,

INTERPRETATIO.

Quae quantaque virtus sit modico victitare (neque mea est haec oratio, sed quam docuit Ofellus agrestis, sapiens absque disciplina, et rudis.) O boni, accipite non inter catinos epulasque lautas, quando oculi percelluntur vano splendore; mensque decepta falsis respuit praestantiora: sed hic mecum examinate jejuni. Quare hoc? explicabo si possum. Judex quilibet corruptus nunquam bene disquirit veritatem. Cum fueris venatus leporem, vel defatigatus ab equo indomito; aut si Romanae exercitationes deterrent te graecos imitari solitum: sive levis pila,

ANNOTATIONES.

1. *Quae virtus, etc.*) Sub Ofelli rustici quidem at boni et sapientis viri persona insectatur homines luxui et sumptui deditos: tum frugalis victus emolumenta percenset. Vide ultimam hujus libri Satiram argumento non longe dissimilem.

Boni.) Legunt aliqui, *bonis*; nec ita perperam ut videtur nonnullis.

3. *Abnormis*) A natura non in scholis institutus bonosque mores sortitus. Alii leg. *abnormi*, et jungunt cum sequenti voce, *Minerva*. Hæc facit quod Tullius scribit in Lælio n. 18. *nunquam ego dicam C. Fabricium, M. Curium . . . ad istorum normam fuisse sapienter.*

Crassaque Minervâ.) Simplex, rectus, sincerus, licet minime imbutus philosophicis regulis et documentis, aut iis artibus ac scientiis, quibus præest Minerva. Tullius mox cit. *agamus igitur pingui Minerva, ut ajunt.* Scilicet proverbium est de hominibus ingenii rudioris et impoliti.

4. *Discite non inter lances.*) Pers. Sat. 1. v. 30.
Ecce inter pocula quaerunt
Romulidae saturi, quid dia poemata narrent.

Mensasque nitentes.) Tum copia ciborum, tum vasis aureis, argenteis, etc.

5. *Cum stupet insanis.*) Tunc enim et mens male feriata nequit recte judicare de temperantiæ virtute et præstantia: quin imo in omnem errorem facile propendet.

9. *Leporem sectatus, etc.*) Romani se venatione, equitatione, ac militaribus artibus exercebant.

11. *Assuetum graecari.*) Delicati quidam a duris laboribus et exercitationibus ante dictis abhorrentes, ludis saltem græcorum operam navabant. Hos octo fuisse refert Alex. ab Alex. mox citandi. Alii de compotatione græca interpretantur: cujus ita meminit Cic. act. 3. in Verrem: *Discumbitur: fit sermo inter eos et invitatio ut graeco more biberetur: hospes hortatur; poscunt majoribus poculis; celebratur omnium sermone, laetitiaque convivium;* In istis græcorum conviviis toties bibere oportebat, quoties deos aut caros nominassent: Lex autem erat, η πιθι η απιθι, aut bibe aut abi. Hanc refert et explicat Tullius sub finem Tusc. 5. *Et recte*, inquit, *aut enim fruatur cum aliis pariter voluptate potandi: aut ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, atque discedat.*

Pila velox.) Apud veteres ludus pilæ et folliculi præcipuæ commendationis et magni studii fuit. Eo Jul. Cæsar, Octavius, aliique viri graves, puta Scævola Jurisconsultus, Dionysius tyrannus, exercendi corporis et animi vegetandi causa studiosissimè lusere. Rom. autem juventus in campo Martio frequenter ludebat pila seu paganica, seu trigonali, in qua sinistræ usus præcipuus traditur magis quam dextrae, corporis autem agilitas maxima valebat; ut sciret apte pilam jacere atque excipere, modò incurrere, modò recurrere. Hæc Alex. ab Alex. l. 3. c. 21. Pila etiam mulieres lusitasse, Homerus docet. De Moecenate constat ex lib. 1. Sat. 5. v. 48. Vide ibi Annot.

Seu

Seu te discus agit, pete cedentem aëra disco:
Cum labore extuderit fastidia; siccus, inanis
Sperne cibum vilem, nisi Hymettia mella Falerno
Ne biberis diluta. Foris est promus, et atrum
Defendens pisces hyemat mare: cum sale panis
Latrantem stomachum bene leniet. Unde putas? aut
Qui partum? Non in caro nidore voluptas
Summa, sed in teipso est: tu pulmentaria quaere

INTERPRETATIO.

sive discus te delectat, oblectamento leniente operam mediocriter gravem, disco verbera aërem cedentem: quando, inquam, labor expulerit nauseam, sitiens et famelicus respue viles escas: neque bibas Falernum vinum nisi melle Hymettio mitigatum. Cellarius exierit foras; et mare procellosum inhibeat pisces; panis cum sale optime sedabit stomachum obmurmurantem. Unde credis, vel quomodo sic factum? Nimirum *summa voluptas haud in odore* ciborum *exquisitorum, sed in temet consistit. Tu condimenta para* tibi *ad*

ANNOTATIONES.

12. *Studio fallente laborem.*) Gall. *L'application et le divertissement fait oublier la peine.*

13. *Discus.*) Nomen a δικω *jacio.* Moles erat saxea, plumbea, ferrea, figuræ planæ ac rotundæ; cujus jactu decertabant athletæ. Victor erat, qui aut altius, aut longius, aut propius destinatam metam projecisset. Vide jam annotata lib. 1. Od. 8.

Cedentem aëra.) Projecto disco cedit aër: utpote gravioribus corporibus leviora cedunt.

14. *Cum labor extuderit fastidia.*) Postquam labor satietatem discusserit, famemque revocarit excitaritque; tum profecto quemlibet vilem cibum ac potum cum voluptate capies. Hippocratis præceptum est: ὁ πονος σιτου ἡγειται, *labor cibo praecat.* Cic. de fin. 2. n. 90. *Socratem audio dicentem, cibi condimentum esse famem, potionis sitim.* Tusc. 5. n. 97. *Socratem ferunt cum usque ad vesperam contentius ambularet, quaesitumque esset ab eo, quare id faceret, respondisse, se, quo melius coenaret; opsonare ambulando famem.*

15. *Sperne cibum vilem.*) Id est, profecto non spernes cibum vilem, quando inani stomacho fueris.

Nisi Hymettia mella Falerno ne biberis diluta.) Hypallage, idest, ne biberis nisi optimum vinum melle optimo dilutum et suave effectum. De *Falerno* vino, l. 1. Od. 2. *Hymettus* regionis Atticæ mons, Athenis proximus, thymi atque adeo mellis excellentissimi copia celebratus. Poeto vini austeritatem veteres temperare solebant melle admixto, vel alio vino mitiori: ut est l. 1 Sat. 10. v. 24. Vide et infra Sat. 4. v. 25. Virg. Georg. 4. v. 101.

Dulcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.

16. *Foris est promus, etc.*) Si domo abfuerit promus qui tibi famelico promat apponatque opsonia et dapes; vel tempestas hyberna impedierit piscari: tum certe esurienti satisfaciet *cum sale panis* simplex, Cic. Tusc. 5. n. 102. *aperta res est, et quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis quam parvis rebus egeat quam vilibus.*

17. *Cum sale panis.*) Plin. lib. 31. cap. 7. *Varro pulmentarii vice usos veteres auctor est, esitasse enim salem cum pane et caseo, ut proverbio apparet.* Ex Plutarcho Symp. l. 4. q. 4. citra salem nihil prope est edendo, qui panem quoque gratum facit additus, hincque Neptunus eodem quo Ceres templo colitur. Cic. Tusc. 5. ex Xenophonte, *Persae nihil ad panem adhibebant quidquam praeter nasturtium.*

18. *Unde putas, etc.*) Unde putas fieri ut jucundus tunc videatur cibus quilibet vilis et parabilis?

20. *Pulmentaria quaere sudando.*) Opsona famem laborando, tuque fac ut tibi quævis esca videatur suavis et optima. Cic. Tusc. 5. cit. *Parvo cultu natura contenta. Quis non videt desideriis condiri omnia? Darius in fuga, cum aquam turbidam et cadaveribus inquinatam bibisset, negavit unquam se bibisse jucundius: Nunquam videlicet sitiens biberat. Nec esuriens Ptolemaeus ederat. cui cum peragranti Ægyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane jucundius.* Lege ibidem quod Dionysio tyranno jus quoddam nigrum fastidienti respondit coquus: *Scilicet condimenta defuere, labor in venatu, sudor, cursus, fames, sitis.*

Pulmentaria.) Plin. lib. 18. cap. 8. *Pulte, non pane, vixisse longo tempore Romanos manifestum, quoniam inde et pulmentaria hodieque dicuntur.* Porro pulmenta et pulmentaria usurpari pro cibis delicatis, vel pro condimentis palatum jucunde titillantibus, patet ex Macrob. lib. 7. cap. 4. sub finem, ubi sunt hæc verba ad rem præsentem omnino pertinentia: *Pulmentorum varietas recipit varia condimenta, quibus gula ultra quam naturae necesse est, lacessitur: et fit inde congeries dum pruritu desiderii amplius vel certe de singulis paræ libantur. Hinc Socrates suadere solitus erat, illos cibos potusque vitandos, qui ultra sitim famemque sedandam producunt appetentiam, etc.*

Sudando. Pinguem vitiis albumque nec ostrea,
Nec scarus, aut poterit peregrina juvare lagois.
Vix tamen eripiam, posito pavone velis quin
Hoc potius quam gallina tergere palatum,
Corruptus vanis rerum: quia veneat auro
Rara avis, et pictâ pandat spectacula caudâ.
Tanquam ad rem attineat quidquam. Num vesceris istâ
Quam laudas, plumâ? coctove num adest honor idem?
Carne tamen quamvis distat nihil hac magis illa,
Imparibus formis deceptum te patet. Esto.
Unde datum sentis, lupus hic Tiberinus, an alto

INTERPRETATIO.

sudorem usque *laborando*. Enim vero *vitiose opimum et pallidum non delectabunt ostrea vel scarus, vel lagois externa. Attamen vix obtinebo, si pavo opponatur, ut non hoc libentius quam gallina fricare palatum velis*, scilicet *vana rerum* specie *delusus; eo quod avis rara vendatur auri* pretio, *et spectaculum praebeat caula picta; quasi ad rem aliquid faciat. An comedes eam plumam quam demiraris? an par decor superest cocto? Quandoquidem nullum discrimen est hanc inter et illam carnem, specie dissimili te deceptum constat. Sane. Unde animadvertis* utrum *appositus iste lupus Tiberi vel*

ANNOTATIONES.

21. *Pinguem vitiis albumque etc.*) Nimio cibo potuque plenum, atque ex cruditate et ægra coctione laborantem, et inde pallidum te non juvabunt exquisita quævis, ostrea, scarus, lagois. Seneca de brev. vitæ: *Quam multi continuis voluptatibus pallent!* Vide infra v. 76.

Album.) Quidam interpretantur, nitidum, cute bene curata et candida: quales esse solent qui optimo victu utuntur abundanter quidem. Pers. Sat. 3. v. 98.

Turgidus hic epulis, atque albo ventre lavatur.

Ostrea.) Ostreis delectatos Romanos patet ex Varrone. Juv. Sat. 4. v. 140. et seq. Item Sat. 8. v. 85. Plin. lib. 32. c. 6. Gell. lib. 7. c. 16.

22. *Scarus.*) Gall. *Sarget.* De hoc pisce exquisito Epod. 2. v. 50. Annot.

Peregrina lagois.) E longinquis regionibus advecta avis, cujus caro similis leporinæ: unde nomen. Nam Græcis λαγως vocatur lepus. Plin. lib. 8. cap. 37. *Censorinae leges coenis ademere conchilia, et ex alio orbe convectas aves.* Piscem esse lagoin perperam credunt nonnulli. Siquidem ex Plin. lib. 32. c. 1. lepus marinus *venenum est in cibo vel potu datus, atque etiam visus, etc.* Eo extinctus est Titus Imperator a Domitiano fratre, consorte imperii et successore, ut quidam scribunt. Isto etiam genere veneni usum aliquando Neronem affirmant. Vide Coel. Rhodig. lib. 26. cap. 30.

23. *Vix tamen eripiam, etc.*) Neque tamen istis rationibus et argumentis evincam, ut abjicias errorem mentis vana specie delusæ. Quin, si tibi apponantur simul pavo et gallina, huic illum anteferes; et suaviorem putabis pavonem, quia carior, et rarior, quam gallina, tametsi non est severa melior.

24. *Tergere palatum.*) Pers. Sat. 3. in fine.

Tentemus fauces: tenero latet ulcus in ore
Putre, quod haud deceat plebeia radere beta.

25. *Quia veneat auro.*) Juv. Sat. 11. v. 14.

Interea gustus elementa per omnia quaerunt,
Nunquam animo pretiis obstantibus. Interius si
Attendas, magis illa juvant quae pluris emuntur.

27. *Tanquam ad rem attineat quidquam.*) Quasi ad gustum et saporem faciat plumarum fulgor. Cic. 3. de finib. num. 18. *Quaedam a natura ad usum donata sunt, ut crura, pedes; alia nullam ob utilitatem, sed ad quemdam ornatum, ut cauda pavoni.* Vide Athen. lib. 8. cap. 12: Idem lib. 14. cap. 20. ex Anaxandride. *An non furiosum alere domi pavones, quorum pretio queant emi statuae?* Ibid. Stratti: *Tanti sunt haec facienda, quanti pavones, et aliae vestrae nugae, quas domi pascitis ad pennarum pulcritudinem.* Vide lib. 1. Sat. 2. v. 116. ibique Annot.

Coctove num adest honor idem?) An cocto pavoni remanet idem pennarum color et splendor?

27. *Carne tamen quamvis, etc.*) Ergo cum discrimen nullum sit inter carnem pavonis et gallinæ, patet te delusum specie et forma pavonis: ut hunc suaviorem putes, quia gallinam vincit pulcritudine.

31. *Unde datum sentis, etc.*) Unde habes ut gustu explores, judices, sentias quo loco sit captus iste piscis, lupus nempe: an in alto mari, an in Tiberi: neque hoc solum, sed etiam utrum ad ostium Tiberis, an inter pontes? O sagacem et ingeniosam omnis profectò gulam! Juvenal. Sat. 4. v. 140. similiter canit.

Circeis nata forent, an
Lucrinum ad saxum, Rutupinove edita fundo
Ostrea, callebat primo deprendere morsu;
Et semel aspecti littus dicebat echini.

Captus hiet? pontesne inter jactatus, an amnis
Ostia sub Tusci? laudas, insane, trilibrem
Mullum: in singula quem minuas pulmenta necesse est.
Ducit te species. Quò pertinet ergo
Proceros odisse lupos? Quia scilicet illis
Majorem natura modum dedit, his breve pondus.
Jejunus rarò stomachus vulgaria temnit.
Porrectum magno magnum spectare catino
Vellem, ait Harpyiis gula digna rapacibus: at vos

INTERPRETATIO.

mari captus, os pandat? an inter pontes exagitatus, an ad ostium fluminis Hetrusci? Stulte laudas barbum trium librarum, quem oportet dividas in plura frustula. Capit te forma, ut cognosco. Quorsum igitur spernis lupos ingentes? nempe quod natura mensuram ampliorem tribuit illis, istis vero minorem, Stomachus esuriens rarò communia respuit. Cuperem videre ingentem mullum *ingenti patina extensum, inquit gula digna rapacibus Har-*

ANNOTATIONES.

32. *Hiet.*) Piscis iste a voracitate dictus lupus hianti ore belle exprimitur, sive quod pisces omnes recens capti os diducunt.

Pontesne inter jactatus: etc.) E mari pisces quidam subire flumina cognoscuntur: atque hos inter lupus marinus. Porro ex fastidiosi helluonum seu catillonum palati judicio, bonus erat ille e medio mari; melior ad ostium Tiberis fluvii; at optimus qui inter pontes concitatiori aqua jactatus, proindeque tenerior, pinguior, suavior effectus fuerat. Columel. lib. 12. cap. 16. *Multorum gula subtilior . . . et erudita palata fastidiunt fluvialem lupum, nisi quem Tiberis adverso torrente defatigasset.* Plin. l. 9. c. 54. *Quando*, inquit, *eadem aquatilium genera alubi atque alubi meliora: sicut lupi pisces in Tiberi amne inter duos pontes, rhombus Ravennae, murenae in Sicilia, etc.* Vide Macrob. lib. 3. Satur. cap. 16. ubi ex Varrone et Lucilio statuit lupum marinum egregii *saporis* habitum qui inter duos pontes captus esset: atque a Lucilio piscem hunc dici *catillonem quasi liguritorem; scilicet qui proxime ripas stercus insectaretur,*

. . . *pontes Tiberinu' duo inter captu' catillo*

Id. ibid. ex C. Titio ætatis Lucilianæ viro homines prodigos describente: *edimus turdum pinguem, bonumque piscem lupum germanum qui inter duos pontes captus fuit.*

Amnis Tusci.) Tiberis Tusciam alluentis et a Latio disterminantis. Virgil. Georg. 1. sub finem. *Tuscum Tiberim.*

33. *Laudas, insane, trilibrem mullum, etc.*) Delicatorum et catillonum erat etiam aliud vitiosi fastidii genus: inter pisces natura parvos laudabant volebantque magnos: contra parvos quærebant ex iis quos natura magnos facit. Itaque Horatius in ejusmodi fastidiosos helluones insurgens, *laudas*, inquit, *insane, trilibrem mullum*, eo quod rarò talis inveniatur: *odisti* vero lupum marinum qui procerus est et magni ponderis. Plin. lib. 9. c. 17. *Ex reliqua nobilitate et gratia maxima est et copia mullis, sicut magnitudo modica: binasque libras ponderis raro admodum exuperant, nec in vivariis piscinisque crescunt . . . alga vescuntur, et ostreis, et limo, et aliorum piscium carne.*

34. *Mullum.*) Barbatulos vocat Cicero, Gall. *barbeau*: quidam tamen sunt imberbes, at minus laudantur. Plin. mox cit. *Barba gemina insigniuntur inferiori labro . . . laudatissimi conchylium sapiunt. Nomen his Fenestella (mullis) a colore mulleorum calceamentorum datum putat . . . . . . mullum exspirantem versicolori quodam et numerosa varietate spectari, proceres gulae narrant . . . Asinius Celer e Consularibus, hoc pisce prodigus, Claudio principe, unum mercatus octo millibus nummum.* Vide Senec. Epist. 95. Sueton. Tiber. cap. 34. refert *tres mullos triginta millibus nummum venisse*: quod damnavit Tiberius. Vide Macrob. lib. 3. cap. 16. Juven. Sat. 4. v. 15.

Mullum sex millibus emit
Æquantem sane paribus sestertia libris.

In quem locum olim pluribus disserui, ut et Sat. 5. v. 92.

39. *Porrectum magno, etc.*) Observa, lector studiose, versum hunc crebris spondeis exprimentem grave mulli pondus. Alibi jam notavi luxuriam Romanorum in apponendis magnis et integris opsoniis. Juvenal. Sat. 1. v. 140.

. . . . . *Quanta est gula quae sibi totos*
Ponit apros!

Contra Tiberius. *Ut parsimoniam publicam exemplo quoque juvaret, solemnibus ipse cœnis pridiana saepe ac semesa opsonia apposuit, affirmans dimidiatum aprum omnia eadem habere quae totum.* Sueton. Tiber. cap. 34.

40. *Harpyiis gula digna.*) Harpyiæ appellatione et numero incertæ; in primis celebrantur Aello, Celoeno, Ocypete, Iris, Thyella: dicuntur ab *ἁρπάζω, rapio*. Has describit Virgil. Æneid. 3. v. 215. et seq. Sic de iis fabulantur. Phineus rex ob excæcatos filios, a Jove excæcatus immissis etiam Harpyiis poenas dedit. Hæ alatæ furiæ (nam Harpyias in inferis esse et vocari Furias Servius affirmat) apposita statim opsonia rapiebant ex alto devolantes: quin et relictas forte dapes

Praesentes, Austri, coquite horum opsonia: quanquam
Putet aper, rhombusque recens, mala copia quando
Ægrum sollicitat stomachum: cum rapula plenus
Atque acidas mavult inulas. Necdum omnis abacta
Pauperies epulis regum: nam vilibus ovis,
Nigrisque est oleis hodie locus. Haud ita pridem
Galloni praeconis erat acipensere mensa

INTERPRETATIO.

prius. Sed vos, Austri, adeste, atque harum dapes corrumpite: quamquam foetet aper et rhombus recens, cum mala abundantia vexat morbosum stomachum: quando satur expetit rapas et inulas acres. Verum omnis cibus *vilior nondum exulat a mensa divitum. Etenim admittuntur ova et olivae nigrae: neque dudum Gallonii praeconis mensa acipensere infamata fuit.*

ANNOTATIONES.

tetro odore fœdabant et corrumpebant. Virgil. cit.

Virginei volucrum vultus, foedissima ventris
Proluvies, uncaeque manus, et pallida semper
Ora fame . . . . . . nec saevior ulla
Pestis, et ira Deûm stygiis se se extulit undis.
. . . . Quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia foedant
Immundo, etc.

41. *Praesentes Austri coquite horum opsonia.*) Satiricus excandescens in gulosos helluones, invocat Austros meridionales ventos, qui humido suo calore illorum cibos putrefaciat. Sed mox ipse sa corrigit, memor scilicet iis putrida videri quævis opsonia.

42. *Quanquam putet aper, etc.*) Verum non opus est Austri flatu, ipsa illorum satietas nauseam movet stomacho repleto: atque facit putere cibos etiam recentes.

Rhombus.) De eo pisce laudatissimo, Gall. *Turbot*, in Epod. 2. v. 50.

43. *Cum rapula plenus, etc.*) Cum satur cupit acida, rapas, inulas, quibus appetitus excitetur, discussis viscosa pituita crudisque humoribus.

Rapula.) Gall. *des raves*. De his plura narrat Plin. lib. 18. cap. 13. Item lib. 20. cap. 3. *Est et rapo vis medica*, inquit.

44. *Inulas.*) Gall. *de l' aunée*. Plin. lib. 19. cap. 5. Item lib. 20. cap. 5. Inulæ virtutes affert. Priori loco sic habet: *amarior inula per se stomacho inimicissima, eadem dulcibus mistis saluberrima. Pluribus modis austeritate victa gratiam invenit . . . . defectus praecipue stomachi excitat, illustrata maxime Juliae Augustae quotidiano cibo.*

Necdum omnis abacta pauperies, etc.) Cibi vulgares, viles, parabiles, adhuc locum habent in mensa et conviviis divitum. Nam *ova* caput cœnæ sunt, et ab iis semper ducitur initium epulandi: ut dixi lib. 1. Sat. 3. v. 6. ad hæc verba: *ad ovo usque ad mala.*

46. *Nigris oleis.*) Nigror in oleis et uvis maturitatem indicat.

47. *Galloni.*) Is helluo insignis primus apposuit acipenserem exquisitissimum piscem: atque ob id a Lucilio carpitur satira sua 4. istis versibus, quos etiam refert Cicero 2. de finibus n. 24.

O Publi, o gurges, Galloni, es homo miser;
inquit:
Coenasti in vita nunquam bene, cum omnia in ista
Consumis squilla atque acipensere cum decumano.

Ibid. num. 90. *Qui ad voluptatem omnia referens vivit, ut Gallonius, etc.* Idem Cicero pro Quintio n. 94. *Qui, relicta bonorum virorum disciplina, et quaestum et sumptum Gallonii sequi maluerunt.*

Acipensere.) Acipenser vel acipensis, Gall. *Esturgeon*; vulgo tursio, vel sturio, sed perperam e Galeno γαλαξίας; Rondelet. ex genere galeorum est: valde pretiosus et nobilis, utpote qui singulari pompa inferretur mensæ divitum. Plin. lib. 9. c. 17. *Piscium nobilissimus acipenser, unus omnium squamis ad os versis, contra aquam nando meat . . . rarus inventu.* Macrob. lib. 3. cap. 16. *Nec acipenser illius saeculi delicias evasit . . . quo in honore fuerit hic piscis apud P. Scipionem Africanum illum et Numantinum, accipite ex Cic. dialog. de Fato. Nam cum esset apud Lavernium Scipio, unaque Pontius, allatus est forte Scipioni acipenser, qui admodum raro capitur: sed est piscis in primis nobilis . . . acipenser iste paucorum hominum est..... a coronatis ministris cum tibicine introferri solitus. . . . . haec Sammonicus prodens venerationem qua piscis habebatur, ut a coronatis inferretur cum tibicinis cantu, quadam veluti non deliciarum sed numinis pompa.* Athen. lib. 4. cap. 5. *his praeerat fortissimus imperator acipenser, insignis hasta: quem etsi jam satur gustare percupivi, ambrosia certe se mihi visus est.* lib. 9. cap. 12. *Quem acipenserem vocant Romani, cum tibiis et coronis circumferunt in coenis; coronatis etiam illis qui portant . . . . . Acipenser minor est galeo, rostro longiore, figura magis triangulari.* Quæ cum ita sint ne Lector mirere quod scribit Martial. lib. 13. Epig. 91.

Ad palatinas acipensem mittite mensas:
Ambrosias ornent munera rara dapes.

Infamis. Quid? tum rhombos minus aequor alebat?
Tutus erat rhombus, tutoque ciconia nido:
Donec vos auctor docuit Praetorius. Ergo,
Siquis nunc mergos suaves edixerit assos,
Parebit pravi docilis Romana juventus.
Sordidus a tenui victu distabit, Ofello
Judice. Nam frustra vitium vitaveris illud,
Si te aliò pravum detorseris. Avidienus,
Cui Canis ex vero ductum cognomen adhaeret,
Quinquennes oleas est, et silvestria corna:
Ac nisi mutatum parcit defundere vinum, et
Cujus odorem olei nequeas perferre, (licebit
Ille repotia, natales, aliosve dierum
Festos albatus celebret) cornu ipse bilibri

INTERPRETATIO.

Quid? An tunc mare minus nutriebat rhombos? Securus rhombus, et secura nido ciconia degebat, usquequo Praetorius indicavit primus. Itaque si aliquis modò suadeat jucundos esse mergos assatos, continuò *auscultabit Romana juventus facilis doceri vitiosa. Sordidus cibus a frugali differt, Ofello judice. Enimvero frustra vitium hoc declinabis, si te ad aliud male convertas. Avidienus Canis meritò appellatus edit olivas quinquennes et corna silvestria: nec libenter defundit vinum nisi corruptum: ipse vero e vase corneo duas libras* continente *brassicas aspergit oleo veteri, cujus odorem tolerare non possis, large quidem fundens acetum; quamvis repotia, natale, aliosque dies festos*

ANNOTATIONES.

48. *Infamis.*) Nam et Gallonius a Lucilio, *gurges* vocatus; et quivis gula et belluationibus turpis Galloni similis vulgò dictus. Patet ex cit. Cicer. de finibus 2. etc.

Tum rhombos minus aequor alebat?) Ostendit Poeta non tam opsoniorum bonitatem quam gulæ insanum fastidium valere ut plurimum. Olim, inquit, acipenser in pretio ac deliciis fuit; deinde rhombus: aliàs ciconiæ, pavo, etc. imo si quis modo novas dapes excogitet, etsi minime bonas, v. g. mergos assos: hos continuo ceteris omnibus anteponi et optimos haberi cernas.

50. *Donec vos auctor docuit Praetorius.*) Asinius Sempronius Rufus ciconias primus devorare instituit, Augusti temporibus. Illum vocat Satiricus *Praetorium* ironicè; quoniam Præturam petens ob gulæ infamiam repulsus est: hique de eo versiculi per ludibrium etiam claudicantes in vulgus sparsi:

Ciconiarum Rufus iste conditor,
Hic est duobus elegantior Plancis;
Suffragiorum puncta non tulit septem.
Ciconiarum populus ultus est mortem.

51. *Mergos assos.*) Gall. *plongeon.* Hi cum sint macri admodum, si etiam assantur nihil præter ossa et pellem erunt. Si quis tamen gulæ antesignanus et magister edicat mergos assos suaves esse, et sic apponi debere; parebit juventus stulte, et quasi bonos devorabit.

53. *Sordidus a tenui victu distabit.*) Prudenter monet Poeta tenuem frugalemque victum differre a sordido; hunc vitiosum ac turpem, illum contra honestum dignum laude.

55. *Avidienus, etc.*) Exemplo demonstrat quid sit victus sordidus. Avidienus a sordibus et immunditia canis cognominatus vere est, quippe qui vescitur oleis vetustate corruptis, et cornis silvestribus: caules vero aspergit exiguo oleo vetere quidem et fœtente, acetum dumtaxat abunde affundens. Hæc certe vivendi ratio sordida est.

58. *Ac nisi mutatum parcit defundere vinum.*) Etiam in libationibus ad honorem deorum fieri solitis, ille vappam adhibet; nec vinum patera defundit nisi acescens.

60. *Repotia.*) Festus. *Postridie nuptias apud novum maritum cœnatur, et quasi reficitur potatio:* quæ inde ἐπαυλια dicitur, pridie vero nuptiarum προαυλια, inquit Cœlius lib. 15. c. 18. et 24. Alex. ab Alex. lib. 2. c. 5. Repotia, inquit, postridie nuptias lætiore convictu affines apud novum maritum percolebant: qua die nova nupta in viri domum libertatem auspicari, et dominam agere simul, et rem divinam facere assuerat.

Natales.) Vide Pers. init. Satir. 2. ubi natalem diem *meliore lapille numerandam*, hilariterque transigendam, atque in ea *fundendum Genio merum*, præcipit.

Aliosve dierum festos.) In his mos erat optimum vinum promere et quidem liberaliter, ad lætitiam excitandam: nam *laetitiae Bacchus dator*, ex Virgil. Æneid. 1. vers. 733. At Avidienus contra.

61. *Albatus.*) Ex more veterum: toga indutus recens lota et dealbata. Pers. mox cit. Sat. 2. v. 40.

. . . . *negato*
Jupiter haec illi, quamvis te albata rogarit,

Caulibus instillat veteris, non parcus aceti.
Quali igitur victu sapiens utetur, et horum
Utrum imitabitur? Hac urget lupus, hac canis angit.
Mundus erit qui non offendet sordibus, atque
In neutram partem cultus miser. Hic neque servis,
Albuci senis exemplo, dum munia didit,
Servus erit: nec sic ut simplex Naevius, unctam
Convivis praebebit aquam. Vitium hoc quoque magnum,
Accipe nunc victus tenuis quae quantaque secum
Afferat. In primis valeas bene: nam variae res
Ut noceant homini, credas, memor illius escae,
Quae simplex olim tibi sederit: at simul assis

INTERPRETATIO.

colat indutus veste candida. Quo ergo victu utetur sapiens? et quem istorum imitabitur? Inde premit lupus, istinc instat canis. Nitidus erit qui nec sordida peccarit vivendi ratione, *nec se misere curabit hac aut illa parte. Is neque verberabit famulos officia distribuens, ad instar Albutii vetuli; neque, ut Naevius inconsultus, dabit convivis aquam immundam.* Est enim *hoc etiam grande peccatum. Jam disce quae et quanta bona secum advehat frugalitas. Primo sanitatem habebis. Etenim ciborum diversitatem esse homini perniciosam minime dubitabis, recordatus ejus escae, quae una tibi aliquando constiterit, verum si*

ANNOTATIONES.

Cornu ipse bilibri caulibus instillat veteris.) Adverte singulas voces sordidam parcitatem notantes: e vascolo in olus vile guttas aliquot olei fœtidi instillat ipse quidem, veritus ne alter copiosius affundat; vel ne servus inde quid delingat, delibet, surripiat.

Veteris.) Hoc epithetum alii jungunt cum præcedenti voce, *olei*: alii cum sequente, *aceti*. Simile quid habet Pers. Sat. 5. v. 27. et seq.

Pannosam faecem morientis sorbes aceti.

63. *Horum utrum imitabitur?*) An Gallonium luxuriosum et prodigum, an Avidienum sordidum et nimis parcum?

64. *Hac urget lupus, hac canis angit.*) Loco vocis, *angit*, quidam leg. *ajunt*. Certe proverbium est. Porro comminiscuntur hinc edacitatem et ingluviem *lupi*, illinc immunditiam *canis*: item delicias interpontani lupi, de quo supra; atque sordes Avidieni canis cognominati.

65. *Mundus erit, etc.*) Is erit mundus, honestus, bonus, rectus in vivendi modo, qui medium tenebit ac modum; nec profuse sumptuosus, nec indecora parsimonia sordidus.

66. *Non offendet sordibus: in neutram partem cultus miser.*) Non se odiosum aut miserum præstabit, cultu seu sumptibus seu parcitate immoderato; neutra parte nimius erit. Vocem, *cultus*, accipe in genit. id est, curæ sui majoris, aut minoris quam par sit.

67. *Albuci senis exemplo.*) Hunc avaritiæ quidam, alii contra profusionis accusari volunt. Neutri bene. Horatius primo culpavit intemperantiam et immoderationem in quærendis cibis rarioribus, pariter ac sordidiorem victum. Jam damnat nimium lautitiæ et elegantiæ studium instruendo parandove convivio, atque huic contrarium negligentiæ vitium: affertque exempla Albucii et Nævii opposita. Albucius nimia cura peccat, qui sævit etiam in famulos injunctis officiis paulo minus sedulos; ac si quid non satis accuratum comperit, dure plectit: imo, inquiunt, servos ille ante verberabat: seu ad arcendam statim segnitiem, seu ne postea peccantes cædere non vacaret. Contra Nævius indiligens et parum lautus; ut mox dicetur.

Didit.) Dat, dividit. Vetus est verbum dido, is: quod frequens usurpat Lucretius; quin et Virgil. Æneid. 7. v. 144.

Diditur hic subito Trojana per agmina rumor.

Et Æneid. 8. v. 132.

Tua terris didita fama.

68. *Simplex Naevius.*) Negligens, parum sapiens et prudens, non satis mundus; quippe qui aquam impuram, lutulentam, sordibus contaminatam præbet convivis admiscendam vino ac bibendam. Ergo Albucius ille plus æquo erat curiosus in epularum apparatu, Nævius autem minus quam decet: quod utrumque vitium magnum est.

70. *Accipe nunc victus tenuis, etc.*) Cic. Tusc. 5. num. 99. *Adde siccitatem quae sequitur continentiam in victu. Adde integritatem valetudinis*, et offic. 2. n. 86. *Valetudo sustentatur . . . . . continentia in victu omni atque cultu, etc.*

72. *Credas memor illius escae, etc.*) Facile credes varietatem ciborum homini esse noxiam, si modo velis meminisse quam utilis tibi fuerit esca simplex, quæ in stomacho placide cocta, bono succo, atque ut ajunt, chylo, reparavit vires corporis: et e contrario, quantum molestiæ tibi crearit esca multiplex; quoties deglutiisti simul assa cum elixis, carnes cum piscibus, etc.

73. *Tibi sederit.*) Quieverit concocta absque

Miscueris elixa, simul conchylia turdis;
Dulcia se in bilem vertent, stomachoque tumultum
Lenta fert pituita. Vides ut pallidus omnis
Coena desurgat dubia? quin corpus onustum
Hesternis vitiis, animum quoque praegravat unà,
Atque affigit humo divinæ particulam auræ.
Alter ubi dicto citius curata sopori
Membra dedit, vegetus præscripta ad munia surgit.

INTERPRETATIO.

miscueris elixa cum *assatis*, *et conchylia cum turdis*, *dulcia mutabunt se in bilem*, *atque iners pituita stomachum perturbabit. An aspicis quemadmodum quisque pallens surgat e convivio sumptuoso? Imo corpus oppressum praecedenti intemperantia simul deprimit animum*, *et prosternit in terram divini spiritus portionem. Alter* contra, *postquam recreavit corpus brevi cibo et somno exurgit alacer ad injunctas functio-*

ANNOTATIONES.

nullo ventriculi aut stomachi perturbatione ac tumultu. Teste Hippocrate, cibi dissimiles invicem se corrumpunt et seditionem conciant, *τα γαρ αντιρεια στασιαζει*: Plutarch. Sympos. 4. *Ciborum copia turbat et corrumpit.* Senec. Epist. 2. *Fastidientis est stomachi multa degustare, quae ubi varia sunt et diversa, non alunt, sed inquietant et inquinant.* Vide Macrob. Saturn. lib. 7. c. 4. et 5. hac de re pluribus et luculenter disserentem. *Qui simplicem cibum sumit facile quo succo ejus corpus vel juvetur vel gravetur usu docente cognoscit: atque ita cujus causa deprehensa est, noxam facile devitat. Qui autem multiplicem, e diversitate succorum diversas patitur qualitates: nec concordant humores ex materiae varietate nascentes, nec efficiunt liquidum purumve sanguinem, in quem jecoris ministerio vertuntur; et in venas cum tumultu suo transeunt. Hinc morborum scaturigo; ex repugnantium sibi humorum discordia, etc.*

74. *Conchylia.*) Pisces conchis inclusos, ostrea, etc. Cicero in Pisonem. *Mensa extructa non conchyliis aut piscibus, sed multa carne.* Plin. lib. 8. cap. 57. *Censorinae leges, princepsque M. Scaurus in consulatu; coenis ademere conchylia, et ex alio orbe convectas aves.* Coel. Rhodig. lib. 27. cap. 23. ex Phalereo Demetrio, et Sophione mimographo, *conchylia*, inquit, *gulae proceribus adeo probata, ut vel inde sit conformatum adagium*: essa conchylia viduarum cupedias.

Turdis.) Gall. *grives*. De his jam lib. 1. Sat. 5. et postea lib. 1. Epist. 15. *abeso nil melius turdo.* Vide ibi Annot.

75. *Dulcia se in bilem vertent.*) Quæ scilicet non bene cocta fuerint in ventriculo, maxime vero dulcia in bilem amarosque humores convertuntur.

Stomachoque tumultum lenta fert pituita.) Pituita humidus ac frigidus humor a cerebro defluens in stomachum, ibique offendens excitatam bilem calidam et siccam, turbas ingentes ac tumultus movebit. Macrob. ante cit. *Humores repugnantes ac discordes non purum faciunt sanguinem, et in venas cum tumultu suo transeunt.*

76. *Pallidus omnis etc.*) Decolor, male habens, dum ægre coquitur cibus multiplex et varius; qui calorem naturalem gravat, imbecilliorem et extinguit: atque hinc pallor.

77. *Coena dubia.*) Sumptuosa, tam copiosa, ut quem e tot cibis capias dubius sis. Terent. Phorm. act. 2. Ph.

Coena dubia apponitur, Ge. *Quid istuc verbi est?* Ph. *Ubi tu dubites quid sumas potissimum.*

78. *Animum praegravat unà.*) Hebetem reddit ac sui similem, secumque ad terram inclinat animum, qui cum divinæ consors naturæ sit, sursum debet ut ad sublimia coelestiaque conniti. Cic. Tusc. 5. n. 100. *Quid, quod ne mente quidem recte uti possumus multo ciba et patione completi?*

79. *Affigit humo.*) Al. *affigit humi*. Cic. de Senectute: *Est animus coelestis ex altissimo domicilio depressus, et quasi demersus in terram locum divinae naturae aeternitatique contrarium.*

Divinae particulam aurae.)) Cic. Tusc. n. 38. *Humanus animus ex divina mente decerptus cum alio nullo nisi cum ipso Deo, si hoc fas est dictu, comparari potest.* Senec. Epist. 56. ratio nihil aliud est quam in corpus humanum pars divini spiritus mersa. Juvenal. Sat. 15. v. 146.

Sensum a coelesti demissum traximus arce.

Egregiam hanc illi Ethnici sententiam hausere ex sacris codicibus, quos non ignoravere, ut alibi dixi. Genes. cap. 2. *Formavit Dominus Deus hominem de limo terrae, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitae: et factus est homo in animam viventem.*

80. *Alter ubi dicto citius, etc.*) Alter frugali utens victu, postquam cibo somnoque modico curavit corpus, surgit alacer et expeditus ad solitas actiones. Contra qui hesternis epulis adhuc graves; ad resumendum mane laborem parum sunt vegetis

Hic tamen ad melius poterit transcurrere quondam :
Sive diem festum rediens advexerit annus ;
Seu recreare volet tenuatum corpus : ubique
Accedent anni, et tractari mollius aetas
Imbecilla volet. Tibi quidnam accedet ad istam
Quam puer et validus praesumis mollitiem, seu
Dura valetudo inciderit, seu tarda senectus ?
Rancidum aprum antiqui laudabant ; non quia nasus
Illis nullus erat : sed credo, hac mente, quòd hospes
Tardius adveniens vitiatum commodius quàm
Integrum edax dominus consumeret. Hos utinam inter
Heroas natum tellus me prima tulisset !
Das aliquid famae quae carmine gratior aurem
Occupat humanam ? Grandes rhombi patinaeque
Grande ferunt unà cum damno dedecus. Adde
Iratum patruum, vicinos, te tibi iniquum,
Et frustra mortis cupidum, cum deerit egenti
As, laquei pretium. Jure, inquis, Trasius istis
Jurgatur verbis : ego vectigalia magna,

INTERPRETATIO.

nes. Nihilominus iste poterit transire interdum ad lautiorem cibum, *seu tempus recurrens adduxerit sacrum diem, seu cupiet debilitatum corpus reficere ; item cum anni multiplicati fuerint, atque melius curari poscet aetas ingravescens. Tu* vero *ad eam mollitiem*, *quam* adhuc *juvenis ac vegetus praeripis, quid adjunges, cum vel aegritudo molesta vel senectus pigra acciderit ? Prisci amabant aprum rancidulum, non quod carerent odoratu, sed*, ut *opinor*, *eo consilio quod hospes sero accedens aptius comedat* paulo *corruptum*, *quam vorax dominus incorruptum. Utinam me prima terra genuisset inter istos heroas. An quidpiam tribuis existimationi, quae jucundior carmine intrat* in *aures hominum ? Magni rhombi et catini magnum probrum simul cum detrimento afferunt. Adjunge infensum patruum, vicinos, temet tibi inimicum, et frustra mori quaerentem, quando inopi non aderit as pretium restis. Dices* : meritò quidem *Trasius ejusmodi sermonibus increpatur : Ego* vero

ANNOTATIONES.

82. *Hic tamen ad melius, etc.*) Qui cibum quotidie capit exiguum, poterit interdum lautiori se convivio exhilarare et recreare, seu publicæ lætitiæ causa et occasione : seu ob propriam necessitatem. Qui vero molliter vivit, senio vel ægritudini incidenti quod præbeat levamen aut solatium nullum insuper habet.

94. *Quae carmine gratior.*) Vel, quæ gratior quavis modulatione : vel, quæ fit per carmen celebrior. Norunt omnes Alexandrum illum magnum Achilli invidisse, quod nactus esset eximium laudum suarum præconem Homerum.

97. *Adde iratum patruum, etc.*) Præter allata jam luxuriosi victus mala, adde quod odium incurris propinquorum, amicorum, imo et vicinorum, qui omnes oderunt luxuriam. Cic. contra Rullum : *Odit Populus Roman. privatam luxuriam.* Offic. 1. *Turpe est diffluere luxuria . . . Luxuria cum omni aetati turpis, tum senectuti fœdissima est.*

Patruum.) Cujus es tutelæ commissus, et cui proinde obsequi te par est a prodigendo patrimonio deterrenti, sumptus nimios vetanti.

Te tibi iniquum.) Quippe qui tuas opes effundis in alios, nihil tibimet reservans, seu quo ingruenti inopiæ subvenias, seu quo in desperatione rerum tuarum mortem tibi consciscas.

99. *Æs laquei pretium.*) Sat pecuniæ ad emendum laqueum. Placet alia lectio *as*, hoc sensu ; ut nec assem unum habeas superstitem, quo emas restim, ad suspendium, finiendasque simul cum vita ærumnas et miseriam summæ egestatis assecias. Huc spectat adagium : *ad assem redactus.*

Thrasius.) Homo prodigus, et hinc prorsus inops et egens rerum omnium.

100. *Ego vectigalia magna, etc,*) Prolepsis est. Qui non amplas habet et magnas opes, ac sumptus facit magnos, is jure admonetur et objurgatur. Atqui ego non ita. Nam ingentes divitias possideo cuilibet magno sumptui pares.

Vectigalia.) Privatos reditus copiosos publicis vectigalibus æqualet.

Divi-

Divitiasque, habeo tribus amplas regibus. Ergo,
Quod superat, non est melius quo insumere possis?
Cur eget indignus quisquam te divite? Quare
Templa ruunt antiqua Deûm? Cur improbe, carae
Non aliquid patriae tanto emetiris acervo?
Uni nimirum tibi rectè semper erunt res?
O magnus posthac inimicis risus! uterne
Ad casus dubios fidet sibi certius; hic, qui
Pluribus assuerit mentem corpusque superbum;
An qui contentus parvo, metuensque futuri,
In pace, ut sapiens, aptarit idonea bello?
Quò magis his credas: puer hunc ego parvus Ofellum
Integris opibus novi non latius usum,
Quàm nunc accisis. Videas metato in agello
Cum pecore et natis, fortem mercede colonum,
Non ego, narrantem, temerè edi luce profesta
Quidquam praeter olus fumosae cum pede pernae.
Ac mihi cum longum post tempus venerat hospes,

INTERPRETATIO.

reditus ingentes possideo, et opes tribus regibus suffecturas. An *igitur deest melior ratio insumendi quod superfluum est? Quare inops est aliquis immeritus, dum tu es opulentus? Cur vetusta Numinum fana decidunt? Quare, pessime, e tam abundanti cumulo non detrahis quidquam dilectae patriae* largiendum? *Scilicet tibi soli bene semper erunt omnia. O cachinnus ingens deinde adversariis! Quis duorum sibi confidet securius in casibus incertis*: an *is qui animum et corpus arrogans assuefecerit multis, an qui modico contentus et futuri providus, in pace comparaverit necessaria ad bellum, uti solet sapiens?* Verum *ut majorem his habeas fidem; Ego parvus puer Ofellum hunc animadverti non largius usum facultatibus integris, quam nunc attritis. Cernas jam in dimenso agro cum liberis et grege strenuum agricolam mercenarium sic loquentem: haud ego die non festa comedi quidpiam temere nisi herbas cum pede fumoso porci. Quando vero hospes accesserat post diuturnum intervallum,*

ANNOTATIONES.

101. *Tribus amplas regibus.*) Plutarchus ita scribit, Marium ædes, et opes habuisse multis regnis pares.

102. *Ergo quod superat non est melius quo, etc.*) Respondet Horatius: Atqui divitias illas ingentes non dilapidare, sed recte insumere oportet, superflua tibi multa sunt: quin iis sublevas cives quos iniqua sors pauperes fecit meliori conditione alioqui dignos? Quin restauranda curas diruta vetustate Deorum templa? Quin e tanto bonorum acervo decerptum aliquid impertis Reipubl. et patriæ, quæ tibi certe cara esse debet?

106. *Uni nimirum tibi, etc.*) Attende vero quam stulte præsenti rerum statui confidas, quasi prospere semper habiturus: imo cave ne elto corruens lapsu graviore, præbeas et inimicis risum et ludibrium, et malitiosæ fortunæ ludum ac jocum, atque, ut ait Juvenalis, *mimum*: Sat. 6. v. 607.

107. *Uterne ad casus dubios, etc.*) Urget porro noster Poeta: Dic, amabo: uter in adversis constantior futurus est, an qui rerum omnium copiæ semper se satiarit, an qui bonis licet affluens modico se victui assuefecerit? exemplo rem accipe. Ofellus olim dives, nunc pauper, mutatam sortem vix sentit; quoniam inter opes non abundantiori cibo usus est, *futuri metuens*; atque *in pace*, et secundis rebus, *ut sapiens*, *aptans idonea bello* et egestati præsidia, nempe tolerantiæ studium, animumque et corpus *contentum parvo*.

112. *Ofellum.*) Post Philippensem victoriam reductis in Italiam militibus agros divisit Augustus veteribus dominis ademptos. Sic et Propertius prædia emisit, quod ipse conqueritur: et Virgilius ipse suorum possessione depulsus ac tantum non spoliatus est: patet ex Bucolicis, Eclog. 1. et 7. Sic etiam Ofellus suum agrum Umbreno cuidam militi attributum perdidit; ac deinceps velut alienum mercede conductum excoluit: suoque labore et opere rustica se suamque familiam sustentavit et aluit.

114. *Metato in agello.*) Salmasius *metatum* interpretatur opimum: quasi electum et assignatum. Malim tamen cum aliis intelligere simplicius, pertica dimensum. Nam ita cuique certa mensura, certa jugera assignabantur. Virg. in Diris.

Pertica quae nostros metata est impia agellos.

Propert.

Abstulit excultas pertica tristis opes.

Non ego, etc.) Hæc et quæ sequuntur ad finem hujus Satiræ, Ofelli *narrantis* verba sunt.

Sive operum vacuo gratus conviva per imbrem
Vicinus, bene erat, non piscibus urbe petitis,
Sed pullo atque hoedo: tum pensilis uva secundas,
Et nux ornabat mensas cum duplice ficu.
Post hoc ludus erat cuppâ potare magistrâ:
Ac venerata Ceres, ut culmo surgeret alto,
Explicuit vino contractae seria frontis.
Saeviat atque novos moveat fortuna tumultus;
Quantum hinc imminuet? quanto aut ego parcius, aut vos,
O pueri, nituistis, ut huc novus incola venit?
Nam propriae telluris herum natura, neque illum,

INTERPRETATIO.

aut vicinus jucundus mihi conviva, per pluviam laborem intermittenti: *lautae erant* epulae *non e piscibus urbe quaesitis*, *sed e pullo et capro. Deinde pensiles uvae*, *et nuces*, *et crassiores ficus instruebant secundum mensam. Postea ludus erat bibere cratere magistro.* Denique *Ceres rogata ut celsam cristam erigeret*, *vino porrigebat frontem rugosam et sollicitam. Ergo sors adversetur*, *novaque bella moliatur*, *quid inde auferet? Quanto minus vel ego*, *vel vos*, *o pueri*, *culti fuistis*, *ex quo novus inquilinus istuc accessit? Etenim proprii agri dominum neque hunc*

ANNOTATIONES.

Pernae.) Pernam cum petasone male confundunt aliqui. Petaso est coxa porcina salita costas etiam comprehendens: *perna* est petasonis pars carnosior, pedi proxima, cum ipso pede. Unde patet Poetæ nostri accurata dictio, atque Ofelli parsimonia, qui profestis diebus non *pernam* sed *pedem* tantum pernæ partem deteriorem comederet, etiam dum *integrae opes erant.*

119. *Per imbrem.*) Dum plueret, atque intermitti opus necesse erat.

Pensilis uva.) Quæ passa suspenditur, hyeme comedenda. Varro de re rust. lib. 1, cap. 58. *Cato ait . . . . uvas quas suspendas, opportunissimas esse duracinas, amineas, et scantianas.* et cap. 68. *pensilia ut uvae, mala, et sorba, ipsa ostendunt quando ad usum promi oporteat: quod colore mutato, et contractu acinorum, si non dempseris ad edendum, ad abjiciendum descensurum se minitantur.* Plin. lib. 14. cap. 1. *Uvae durant aliae per hyemem pensiles nodo concameratae, congeminatae, conglomeratae.* Sunt enim variæ lectiones hujus vocis.

122. *Cum duplice ficu.*) Alii intelligunt caricas, seu ficus siccas duplicis generis, albas et nigras, præcoces et serotinas. Alii referunt ad ficum quæ bifera dicitur. Alii volunt significari mariscas, quæ sunt ficus grandiores at insipidæ, viles, *fatuae.* Martialis lib. 7. Epigr. 24. certe Ofelli convenientes frugali mensæ. Aristot. Problem. *ἰσχάδες αἱ δίχα ἰσχισμέναι.* Vide Columel. lib. 12. cap. 15. Plin. lib. 15. cap. 18. Macrob. lib. 3. cap. 20. etc.

123. *Ludus erat cuppa potare magistra.*) Nulla archiposia, nullo convivii rege bibendi modum præscribente: sed quasi ipse cuppa duntaxat domina, potabamus ad arbitrium, libere quantum placeret. De rege ac legibus convivii, lib. 1. Od. 4. et lib. 2. Od. 7. Quidam legunt *culpa*, ut qui peccasset adversus leges convivii et symposiarchæ, in pœnam haurire cyathum juberetur: usurpatque Plaut. Stich. *Qui peccarit poculo multabitur.* Verum hæc parum congruunt simplicitati rusticæ et moribus Ofelli.

Cuppa.) A *κύβδα poculum:* Hesych. Gall. *une couppe.*

124. *Venerata Ceres.*) Religiosa libatione Cererem venerabamur, ac precabamur ut amplam daret messem: tumque bona spe concepta hilaritati indulgebamus. Antiqui *venero*, et *veneror* dixerunt: Virgil. Æneid. 3. v. 460. *Venerata sacerdos:* passiva significatione, ut hoc Horatii loco.

126. *Saeviat atque novos, etc.*) Fortunam recte provocat Ofellus *angustam pauperiem pati* assuetus. Ad rem omnino Seneca Epist. 18. *Quod necessitati sat est Fortuna debet etiam irata.*

127. *Quanto aut ego parcius, etc.*) Ex quo Umbrenus tenet agrum meum, an Fortunæ ictus: an diminutum victum sensimus? an corporis color ac nitor deperiit? Imo cibi parabiles, ut ante, in promptu semper adfuerunt: eadem vivendi agendique ratio: idem animus.

129. *Nam propriae telluris herum, etc.*) Cic. Offic. 1. n. 21. *Sunt autem privata nulla natura: sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt: aut victoria, ut qui bello potiti sunt: aut lege, pactione, conditione, sorte.* Senec. Epist. 88. *Non dominus istò sed colonus intrasti.*

Nec me, nec quemquam statuit: nos expulit ille;
Illum aut nequities, aut vafri inscitia juris,
Postremo expellet certe vivacior haeres.
Nunc ager Umbreni sub nomine, nuper Ofelli
Dictus, erit nulli proprius: sed cedet in usum
Nunc mihi, nunc alii: quocirca vivite fortes;
Fortiaque adversis opponite pectora rebus.

INTERPRETATIO.

neque me, nec ullum natura constituit, iste nos abegit: istum abiget vel fraus, vel ignoratio tricarum juris, tandem certe haeres superstes. Ager ille modò sub nomine Umbreni, paulo ante Ofelli nuncupatus, nemini proprius est: at fructum afferet jam mihi, mox alteri. Quapropter constantes estote; et rebus contrariis magnos animos objicite.

ANNOTATIONES.

131. *Illum aut nequities, etc.*) Sua ipsius luxuria, vel aliena fraus et improbitas, *vafri inscitia juris*: Gall. *une chichane malicieuse.* Vide postea lib. 2. Epist. 2. v. 172. et seq.

132. *Vivacior haeres.*) Horat. mox. cit.

. . . Perpetuus nulli datur usus, et haeres
Haeredem alterius velut unda supervenit undam.

133. *Nunc ager Umbreni, etc.*) Expressa dictio ex Luciani Epigrammate.

Αγρος Αχαιμενιδου γενομην ποτε, νυν δε Μενιππου,
Και παλιν εξ ετερου βησομαι εις ετερον
Και γαρ εκεινος εχειν με ποτ' ωετο, και παλιν ουτος
Οιεται ειμι δ' ολως ουδενος. αλλα Τυχης.
Ager Achaemenidae eram olim, nunc vero Menippi. Et rursus ab alio transibo ad alium. Etenim ille possidere me putabat, et hic modò putat. Nullius autem omnino sum, sed Fortunae.

135. *Cedet in usum nunc mihi, nunc alii.*) Lib. 2. Epist. cit.

, ... tanquam
Sit proprium cuiquam, puncto quod mobilis horae
Nunc prece, nunc pretio: nunc vi, nunc sorte suprema,
Permutet dominos, et cedat in altera jura.

136. *Quocirca vivite fortes, etc.*) Quæ cum ita sint, o pueri mei, discite exemplo meo, nihil proprium vobis existimare, parvo contenti esse, et sic vero Fortunæ vim frangere.

SATIRA III.

Fusè tractat paradoxum illud Stoicum: Omnes stultos insanire.

Sic rarò scribis, ut toto non quater anno
Membranam poscas, scriptorum quaeque retexens;

INTERPRETATIO.

DAMASIP. *Tam infrequenter scribis, ut anno integro vix quater petas membranam, singula tua scripta recensens.*

ANNOTATIONES.

1. *Sic rarò, etc.*) Plures hic dialogismi, sed duo sunt præcipui: prior Damasippi Philosophi cum Horatio, usque ad versum 39. ubi hunc ille Stoico supercilio redarguit, quod nihil novi scriberet: alter est Stertinii item Stoici cum Damasippo. Vel si mavis, Damasippus ipse refert Horatio Stertinii secum et cum aliis quibusdam sermocinationem sat prolixam. Atque in hac Satiricus noster excutiendo solemne Stoicis placitum, acute vellicat plerosque vanæ mentis homines, qui solos se sapere venditabant.

Ut toto non quater, etc.) Primùm se castigari insimularique desidiæ a Damasippo fingit Horatius, ut inde sensim ac pedetentim ad propositum subrepat; atque *vafer vitium* ac vulnus quod rescindere vult, *tangat*: quemadmodum ait Persius Sat. 1. v. 116.

2. *Membranam poscas.*) Ex adversariis in membranam nihil transcribis velut emendatum, atque hominum lectioni dandum, multa quidem habes in tabulis exarata, quæ perpetuò retexis, sed pauca aut nulla in chartam et mundum refers. Prisci nimirum scriptitavere primo in ceratis tabellis: ut annotavi lib. 1. Sat. 10. deinde in charta seu papyro: lib. 2. Sat. 4. Postea in membranis, quæ pelles animalium, quod Pergami inventæ et aptatæ

Iratus tibi, quod vini somnique benignus
Nil dignum sermone canas. Quid fiet? ab ipsis
Saturnalibus huc fugisti. Sobrius ergo
Dic aliquid dignum promissis. Incipe: nil est.
Culpantur frustra calami; immeritusque laborat
Iratis natus paries Dis, atque poetis.
Atqui vultus erat multa et praeclara minantis,
Si vacuum tepido cepisset villula tecto,
Quorsum pertinuit stipare Platona Menandro?

INTERPRETATIO.

Adversus temetipsum iratus, quod vino et somno indulgens nihil componas dignum celebrari. Ecquid erit? Huc venisti ab ipsis Saturnalibus. Igitur sobrius scribe quidpiam pollicitis respondens. Age: nihil prohibet. Sine causa calamos accusas: nec jure caeditur paries factus adversis numinibus et poetis. At vultu multa et eximia spondebas, cum primum villa domicilio calenti te excepisset. Quid prodest adjunxisse Platonem Menandro.

ANNOTATIONES.

ad scribendum, pergamenæ dictæ sunt Plin. lib. 13. cap. 11. S. Hieron. Epist. ad Chrometium: *tam parvam Epistolam miseritis .... chartam defuisse non puto, Ægypto ministrante commercia. Et si alicui Ptolemaeus maria clausisset, tamen rex Attalus (Eumenes) membranas a Pergamo miserat, ut penuria chartae pellibus pensaretur: unde et pergamenorum nomen ad hunc usque diem, tradente sibi invicem posteritate servatum est.* Ubi ex occasione et ἐν παρέργῳ, Lector, meminisse oportet, Pergami reges fere omnes appellari consuevisse Attalos: pariterque Ægyptios nominetos deinceps Ptolemæos, qui antea Pharaones.

Retexens.) In tabellis enim, verso stylo, ceraque complanata, licebat mutare et rescribere quidlibet: non perinde in membranis. Ovid.

Incipit, et dubitat: scribit, damnatque tabellas.
Et notat, et delet; mutat, culpatque, probatque.

Vide Quintil. lib. 10. cap. 3. sub finem.

3. *Iratus tibi quod, etc.*) Quod satis elaboratum nihil tibi videtur, irasceris et succenses tibimet: hinc relegis, deles, vertis, donec aliquid menti occurrat quod ipse probes, dignumque judices evulgari, et tradi lectitandum eruditis. Epist. ad Pisones .... *carmen reprehendite quod non*
Multa dies et multa litura coercuit, etc.

4. *Dignum sermone.*) Dignum Satiris mandari, proindeque legi et laudari.

Ab ipsis Saturnalibus huc fugisti.) Quorsum huc recessisti in villam tepidiori caelo, vel foco luculentiori commodam, quasi ad scribendum aptiorem?

5. *Saturnalibus.*) In memoriam priscæ libertatis sub imperio Saturni, Romæ celebrabantur Saturnalia 14. Kal. Janu. tumque servis domini præstabant epulas, ipsique ministrabant; omni data quidvis loquendi licentia. Vide Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 10. Athen. lib. 14. et infra Sat. 7. v. 14. ubi de *libertate Decembri.*

Sobrius ergo dic aliquid, etc.) Si quidem Romanæ plebis in Saturnalibus commessationes et tumultus fugiens huc venisti; et quiete exoptata jam frueris, vinoque et somno parce indulgere licet, jam scribe quidpiam sobria mente dignum.

6. *Nihil est.*) Nihil excusationis habes.

Culpantur frustra calami.) Non est quod pueriliter culpam rejicias in calamos parum idoneos. Vide Pers. Sat. 3. init. ubi.

Tum queritur crassus calamo quod pendeat humor
. . . .
An tali studeam calamo!

6. *Immeritusque laborat, etc.*) Immeritò cædis parietem, iratus quod votis respondentia non pariat mens. Pers. Sat. 1. v. 106. *nec pluteum caedit, etc.* Quintil. lib. 10. cap. 3. *Tum illa quae apertiorem animi motum sequuntur, ... jactare manum, torquere vultum, ... quaeque Persius notat, etc.* Hic nonnulli perperam efferunt fuisse veteribus parietes ceratos, in quibus noctu scriberent si quid menti occurreret. At fuerunt tabulæ ceratæ; quas quidem, vel fortasse ipsas parietibus lecto proximis appensas, ceratos parietes interpretari licet. Prior tamen explicandi ratio magis arridet.

8. *Iratis natus paries Dis, etc.*) Qui nempe toties immeritò verberetur, Poetis suam exonerantibus indignationem et iram quod animus eximia non excogitaret. Ita veteres dixere Diis adversis fieri, si quid male cederet.

10. *Si vacuum tepido, etc.*) Horatius impatiens frigoris in villam suam prope Tarentum secedere consueverat. Lib. 2. Od. 6.

Ver ubi longum, tepidasque praebet
Jupiter brumas.

Lib. 1. Epist. 6.

Quod si bruma nives Albanis illinet agris;
Ad mare descendet vates tuus, etc. Vide et Epist. 16.

11. *Quorsum pertinuit, etc.*) Quorsum igitur tot libros tecum detulisti? *Platonem*, ad sententias. Epist. ad Pis. *Rem tibi Socraticae poterunt ostendere chartae. Menandrum*, ad morum imitationem, qua præcellit: *Eupolidem et Archilocum*, ad sales et acrimoniam. Quæ quidem omnia juvabant scripturum Satiras. Vide Platonis Alcibiad. poster. unde hujus materia Satiræ desumpta.

Eupolin, Archilochum, comites educere tantos?
Invidiam placare paras virtute relicta?
Contemnêre, miser. Vitanda est improba Siren
Desidia: aut quidquid vitâ meliore parasti,
Ponendum aequo animo. Di te, Damasippe, deaeque
Verum ob consilium donent tonsore. Sed unde
Tam bene me nosti? Postquam omnis res mea Janum,
Ad medium fracta est, aliena negotia curo,
Excussus propriis. Olim nam quaerere amabam,
Quo vafer ille pedes lavisset Sisyphus aere:

INTERPRETATIO.

atque *Eupolim et Archilochum assumpsisse comites egregios? An speras invidiam sedare virtutem deserendo? O infelix, despectui eris: fugienda est inertia mala Siren: vel pariter amittendum id omne quod meliore vita acquisivisti.* HORAT. *O Damasippe, Dii Deaeque, propter salutare monitum, dent tibi tonsorem. Verum quomodo tam bene me cognoscis?* DAMASIP. *Postquam cunctae meae facultates perierunt apud Janum medium, rerum alienarum satago dimotus a propriis. Etenim pridem cordi erat investigare, quo vase aereo pedes abluisset Sisyphus ille callidus:*

ANNOTATIONES.

Platone.) Cic. de Orat. *Non intelligendi solum sed etiam dicendi gravissimus auctor et magister Plato.* Et postea: *Platonis locutio potius poema putandum quam Comicorum Poetarum.*

Menandro.) Hic Athenis oriundus, novæ comœdiæ scriptor eximius: quem Terentius secutus est. Quintil. lib. 10. c. 1. *vel unus,* inquit, *diligenter lectus ad cuncta efficienda sufficiat Menander; ita omnem vitae imaginem expressit: tanta in eo inveniendi copia, et eloquendi facultas: ita est omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus . . . in omnibus mire custoditur ab hoc Poeta decorum. Atque is quidem, ejusdem operis auctoribus abstulit nomen, et fulgore quodam suae claritatis tenebras obduxit.*

12. *Eupolin, Archilochum.*) De hoc in Epod. 6, de illo Sat. 4. lib. 1.

13. *Invidiam placare paras, etc.*) An times homines malos offendere, quod non solas, carpendo vitia eorum, et satiricum salem iis affricendo? An vero sic invidiam formidare incipis et inimicitias improborum? Cic. Catil. 1. *Hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam gloriam putarem, non invidiam.*

14. *Improba Siren desidia.*) Hec enim velut Siren hominibus blanditur et perniciem affert. Frustre est quod Cruquius hic comminiscitur dogmaticas Sirenes, de quibus Laertius lib. 10. in vita Epicuri: quasi ad eas invidiose alluserit Stoicus Damasippus. De Sirenibus, lib. 1. Epist. 2. v. 23.

15. *Vita meliore.*) Meliori vitæ parte, ea nimirum, quæ peracta est virtutem colendo et exercendo, bonumque tibi nomen ac famam acquirendo.

16. *Damasippe.*) Is Senatoria dignitate clarus ad inepta mercaturæ studie et negotia deflexit: in quo perditis facultatibus, futile Stoici philosophi nomen captavit et habitum.

17. *Donent tonsore.*) Lepida pariter et salsa gratiarum actio: adsit tonsor qui radat ac tondeat apte barbam illam tuam philosophicam prolixioram. Nihil certe aliud optari posse videbatur homini res omnes sperneati, unamque virtutem et sapientiam æstimanti: quamquam barbâ tenus sapienti et philosopho.

18. *Postquam omnis res mea etc.*) Posteaquam fœnore, versuris, mercaturis, omnia bona disperdidi; antiquas imagines et statuas, villas item et ædes egregias emendo vanditandoque; nihil jam habens pro me gerere negotii, res alienas deinceps curo: sic mihi nota sunt quæ ad te pertinent.

Janum ad medium.) Ad medium Romæ forum, nimirum hinc et inde Jani duplex erat effigias: medius enim locus mercatoribus frequens erat: dicebaturque Janus medius, eo quod esset duas inter Jani statuas, quarum altera Janus superior, altera Janus inferior appellabatur. Hinc postea lib. 1. Epist. 1. v. 54.

Virtus post nummos. Haec Janus summus ab imo
Perdocet.

Meminit etiam Tull. in fine lib. 2. Offic. *a quibusdam viris optimis ad medium Janum sedentibus commodius disputatur de quærenda, de collocanda, etiam de utenda pecunia.* Et Philip. 6. *de statua illa palmari non possem sine risu dicere:* L. ANTONIO JANI MEDII PATRONO. *Itane? Janus medius in L. Antonii clientela est?*

20. *Olim nam quaerere amabam, etc.*) Corinthium æs, vasaque antiqua studebam cognoscere: v. gr. quæ Sisyphi ævo conflata, signata, cœlata; nec non quæ haberentur mollius ac solertius fabricata.

21. *Sisyphus.*) Æoli filius, Corinthi rex; de quo lib. 2. Od. 15. v. 20. et Epod. ult. v. 16.

Quid sculptum infabrè, quid fusum durius esset:
Callidus huic signo ponebam millia centum:
Hortos egregiasque domos mercarier unus
Cum lucro noram: unde frequentia Mercuriale
Imposuere mihi cognomen compita. Novi,
Et morbi miror purgatum te illius. Atqui
Emovit veterem mire novus, ut solet, in cor
Trajecto lateris miseri, capitisque dolore:
Ut lethargicus hic cum fit pugil, et medicum urget.
Dum ne quid simile huic, esto ut lubet. O bone, ne te
Frustrere: insanis et tu, stultique propè omnes,
Si quid Stertinius veri crepat; unde ego mira
Descripsi docilis praecepta haec, tempore quo me
Solatus jussit sapientem pascere barbam,
Atque a Fabricio non tristem ponte reverti.

INTERPRETATIO.

quid sine arte incisum, quid imperite conflatum esset. Ego *solers illi statuae* pretium *statuebam centena millia*: *solusque noveram hortos et aedes magnificas emere cum quaestu. Quocirca plateae celebres cognominarant me Mercurii amicum.* HOR. *Scio et admiror te liberatum eo morbo.* DAMAS. *Nimirum veterem* morbum *novus depulit miro modo: sicut sit quando laborantis lateris aut capitis aegritudo transit ad stomachum: atque lethargicus aliquis fit pugil, et medicum verberat.* HOR. *Esto quidvis, dummodo non accidat quidquam par isti.* DAMASIP. *O bone, ne aberres, tu quoque insanus es, pariterque stulti omnes, si quidem vera docet Stertinius; a quo ego pulcra haec documenta sponte hausi tum cum me consclatus praecepit alere barbam sapientem, ac laetum redire a ponte Fabricio.*

ANNOTATIONES.

23. *Callidus huic signo, etc.*) Tanquam peritissimus istarum rerum æstimator, et negotiatur famosus, ego pretium imponebam signis, statuis, ædibus magnificis, etc.

Millia centum.) Supple sestertium. Vide Annot. lib. 1. Sat. 3. v. 15.

24. *Hortos egregiasque domos, etc.*) Cic. lib. 7. Ep. 23. emptorem exoptat vanum quempiam et fatue curiosum Damasippi similem, cui vendere possit signa quædam haud sibi grata. Et Epist. 32. lib 12. Atticum rogat ut Damasippum aggrediatur, atque ab eo quosdam agros sibi mercetur ad ripam Tiberis sitos.

25. *Mercuriale.*) Antonomasticè nimirum. Nam commune hoc aliogui mercatorum et lucrionum cognomen. Quid leg. *Mercuriali*, pari sensu. Mercurium præesse lucro et mercaturæ, cuilibet est compertum, lib. 1. Od. 10.

27. *Morbi miror purgatum.*) Miror te purgatum ea vesana libidine mercandi cum lucro.

28. *In cor trajecto lateris capitisque dolore.*) Ne hic cor ipsum, sed stomachum aut ventriculum intellige. Græcis *καρδία* cor significat, item stomachum sive os ventriculi superius, indeque pro ipso ventriculo ponitur. Eo sensu percommode intelligitur quod dicitur hic in cor e capite vel latere dolor trajici: primùm quidem, cum pituita corrupta in ventriculum e capite defluit: alterum vero, cum bilis in latere sæviens effunditur in ventriculum; atque illinc ægritudinem, huc et malum transfert, osque ventriculi afficit.

30. *Ut lethargicus hic cum fit pugil.*) Quando lethargus morbus vertitur in phrenitim. Scilicet veternum creat frigidior et abundantior pituita: quæ si qua ratione accendatur, cerebri membranas inflammat, mentisque perturbationem, delirium, furorem gignit: Quo fit ut phreneticus æger quemvis impetat quasi *pugil*, nec ipsi parcat medico. Corn. Cels. lib. 2. cap. 20.

31. *Dum ne quid simile huic, etc.*) Festivè hoc et satiricè Horatius: ò Damasippe, sis licet insanus, ac, mutato morbo, phreneticus quantumlibet, modò ne pugnis me contundas ac verberibus urgeas.

O bone, ne te frustrere, etc.) Ea arripit occasionem Stoicum dogma aggrediendi et expendendi.

33. *Stertinius.*) Ut gravis auctor profertur ille statim, ad fidem faciendam. De eo postea lib. 1. Epist. 12.

35. *Jussit sapientem pascere barbam.*) Nimirum externam sapientiæ speciem assumere jussit, ac barbam deinceps alere ad umbilicum usque promissam, Is erat Philosophorum habitus, seu ad venerationem seu ad neglectum corporis indicandum. Pers. Sat. 4. init. *barbatum magistrum* vocat Socratem. Arnob. lib. 6. Æsculapii gravitatem notat ex *barba amplissima, boni ponderis, ac philosophicae densitatis.*

36 *Atque a Fabricio.*) Et prohibuit ne in rerum mearum desperatione me præcipitem darem in fluvium Tiberim e ponte Fabricio.

Nam, malè re gesta, cum vellem mittere operto
Me capite in flumen, dexter stetit: et cave faxis
Te quidquam indignum: pudor, inquit, te malus urget;
Insanos qui inter vereare insanus haberi.
Primùm nam inquiram, quid sit furere: hoc si erit in te
Solo: nil verbi, pereas quin fortiter, addam.
Quem mala stultitia, et quaecumque inscitia veri
Caecum agit, insanum Chrysippi porticus et grex
Autumat. Haec populos, haec magnos formula reges,
Excepto sapiente, tenet. Nunc accipe, quare
Desipiant omnes, seque ac tu, qui tibi nomen
Insano posuere. Velut silvis, ubi passim
Palantes error certo de tramite pellit,
Ille sinistrorsùm, hic dextrorsùm abit: unus utrique
Error, sed variis illudit partibus. Hoc te
Crede modo insanum, nihilo ut sapientior ille,
Qui te deridet, caudam trahat. Est genus unum
Stultitiae, nihilum metuenda timentis: ut ignes,
Ut rupes, fluviosque in campo obstare queratur.
Alterum et huic varium, et nihilo sapientius, ignes
Per medios fluviosque ruentis; clamet amica

INTERPRETATIO.

enimvero perditis opibus cum obvoluto capite vellem me praecipitare in fluvium, opportunus adfuit, aitque: (Stertin.) *Cave ne perpetres aliquid te indignum: improba te verecundia afficit, qui times insanus existimari ab insanis. Etenim sciscitabor primùm: Quid sit insanire; Quod si reperiatur in te uno, nihil ultra loquar, ne impavide mortem oppetas.* Atqui *schola et discipuli Chrysippi statuunt insanum* esse *quemcumque prava socordia et quaelibet veritatis ignoratio detinet in errore. Atque sententia ista populos aeque ac principes complectitur*, uno *excepto Sapiente. Jam intellige cur perinde ut tu insaniant ii omnes, qui te insanum vocant. Quemadmodum in silvis, ubi passim error vagabundos agit extra veram viam; hic ad laevam, iste ad dexteram pergit: ambo aeque aberrant etsi diversa ratione decepti. Sic te desipere existima, ut qui te illudit haud minus insipiens caudam trahat. Est fatuitatis altera species, metuentis ea quae formidari non debent; velut* si quis *conqueratur flammas, scopulos, flumina, sibi obstare in campo: altera priori dissimilis minime verò sanior*, temere *petentis medios ignes ac fluvios.*

ANNOTATIONES.

Fabricio.) Is insulam Tiberinam urbi Romæ jongit, a Fabricio Consule ædificatus: hodie *Ponte giudeo*, quod Judæis habitetur: item *Ponte di quattro capi*, seu quatuor capitum, vulgò dicitur, ob quadrifrontis Jani stâtuam ibi extantem.

37. *Operto capite.*) Seu pudoris et indignationis causa: seu ob contemptum lucis hujus ac vitæ.

38. *Dexter.*) Contra *laevus*, malum et infortunium designat.

43. *Mala stultitia.*) Vitiosa animi affectio a veri cognitione aliena, sapientiæ contraria: nam alioqui furor seu phrenesis sapienti etiam contingere potest ex atra bile, nec vitio cuiquam verti debet.

44. *Chrysippi porticus.*) Porticus græcè *στοα*, significat scholam Stoicam; eo quod in porticu deambulantes Zeno ejus auctor ac deinceps alii philosopharentur. *Chrysippi* vero dicitur hic: quod eam fulcire putabatur ille, ut ait Tull. Acad. qu. Vide lib. 1. Sat. 3. v. 127. Annot.

45. *Formula.*) Apud Jurisconsultos formolæ dicuntur solemnes quædam propositiones ad veritatis indagationem dirigentes: axiomata seu placita vocant philosophi.

53. *Caudam trahat.*) Æque, ut tu, ridiculus et insanus habendus. Dictio proverbialis ex eo facta, quod ebriis et insanis pueri soliti sint tergo appendere quidpiam instar caudæ, ad ludibrium; veluti exprobrantes sic hominibus illis quòd in bestiæ naturam et speciem degenerarint. Absurdi sunt qui *caudam trahere* interpretantur, superbe incedere, et terram syrmate verrere.

Mater, honesta soror, cum cognatis, pater, uxor:
Hic fossa est ingens, hic rupes maxima, serva:
Non magis audierit, quam Fusius ebrius olim,
Cum Ilionam edormit, Catienis mille ducentis,
Mater, te appello, clamantibus: huic ego vulgum
Errori similem cunctum insanire docebo.
Insanit veteres statuas Damasippus emendo:
Integer est mentis Damasippi creditor? esto.
Accipe, quod nunquam reddas mihi, si tibi dicam:
Tune insanus eris, si acceperis? an magis excors
Rejectâ prædâ, quam præsens Mercurius fert?
Scribe decem a Nerio: non est satis: adde Cicutæ

INTERPRETATIO.

Quamvis autem *sedula parens*, *bona soror*, *pater*, *conjux*, *propinqui* omnes *increpent*: *Illic est barathrum immane*, *illic horrendus scopulus*, *cave* tibi: *haud magis auscultabit quam Fusius quondam temulentus*, *dum sopitam Ilionam ageret*, *quando mille ducenti Catieni inclamabant*; *O parens te invoco*. Porro *ostendam homines universos huic pari insania laborare*. *Desipit* certe *Damasippus mercando antiquas imagines*. An vero *sapit qui credit Damasippo*? *Age*, *si tibi dicam*: *Accipe quod nunquam mihi reddas*, *an tu desipere* existimeris *si accipias*? *an insanior si praedam repudiaveris a Mercur: propitio oblatam*? Jube *scribi* accepta *a Nerio decem* millia: *nec sufficit*: *adjunge centenas cautiones*, *et*

ANNOTATIONES.

60. *Fusius ebrius.*) Actor ille tragicus, cum dormientis Hecubæ sive Ilionæ somnum simulare deberet, ex vino et potu vere sopitus, frustra ab inclamantibus vocatus nequaquam evigilavit.

61. *Ilionam.*) Ex tragœdia Attii, vel Pacuvii, in qua Polydori a Polymnestore Thraciæ rege clam interfecti umbra sororem suam Ilionam Polymnestoris uxorem noctu vocat dormientem, ut suis manibus justa persolvat, inhumatumque sepeliat. Quidam volunt hic intelligi Hecubam, tum quod esset vere Polydori mater, tum ex sequentibus verbis, tum ex Euripide et Cicerone: conjiciuntque Hecubam alio nomine Ilionam forte dictam. Sed quid opus istis? Ilionam matrem appellat Polydorus, vel ætatis provectæ, aut venerationis, aut etiam miserationis excitandæ causa. Adde quod puer ille domi fuerat ab Iliona velut a parente educatus. Vide Euripid. Hecub. Virg. Æn. 3. Cic. Academ. Quæst. 2. etc.

Catienis mille ducentis clamantibus.) Certe histrio Catienus Polydori clamantis partes agebat. Quare vero dicuntur clamasse plures Catieni? vel Catienus pluries iterasse ac repetiisse, Mater te appello, accipiendus: vel alii histriones, vel potius spectatores errorem intelligentes suggillantesque succlamarunt, atque ut est in Epist. ad Pisones, *Romani pedites equitesque cachinnum tollerunt*. Erant qui chorum Tragicum intelligi posse opinantur: tum quod unius Actoris partes sustinet chorus; tum præsertim quod videatur esse contra decorum, ut matrem appellet chorus similiter cum Polydoro, et accinat umbræ, quæ sola soli apparere et loqui supponenda est.

62. *Mater te appello.*) Tull. 1. Tuscul. n. 106. *Ecce alius exoritur e terra, qui matrem dormire non sinat.*

> *Mater te appello, tu quae curam somno suspensam levas,*
> *Neque te mei miseret. Surge, sepeli natum,*
> *Priusquam ferae volucresque*, etc.

Pro P. Sextio, num. 126. *Cum veniret, emergebat subitò; cum sub tabulas subrepserat, ut*, Mater te appello, *dicturus videretur*. Acad. qu. 2. *Quid Iliona somno illo? Mater te appello. Nonne illa credit filium locutum, ut vere experrecta etiam crederet?*

Huic ego vulgum, *etc.*) Ostendam ego vulgus omne tanto erroris sopore obrutum veluti Catienus ille, ut nullis admonitionibus retrahi queat a studio lucri: imo sæpe non advertat omnia sua perdendi periculum, dum ad speciem quæstus fertur.

65. *Damasippi creditor.*) Perillius, de quo mox, qui stulte Damasippo versipelli et doloso credit seu statuas, vasa, domos, seu pecuniam bis emendis: stulte quoque et frustra opera Nerii argentarii, et solertia Cicutæ astuti fœneratoris vel tabellionis utitur ad nectendum belle ac rite debitorem. Quippe is velut Protheus effugiet creditorem, ac tot artibus eludet, ut debitum nunquam reddat.

69. *Scribe decem a Nerio.*) Ita Perillius Damasippo tradens mutuo pecuniam suam dictare intelligendus, apud Nerium: ô Damasippe, scribe te decem millia æris e pecunia mea accepisse a Nerio, sive per manus Nerii, ut ajunt: scilicet in commentariis seu codicilis Nerii argentarii mei syngrapham et chirographum inscribe, ad majorem crediti mei securitatem.

70 Nodosi

Nodosi tabulas centum: mille adde catenas:
Effugiet tamen haec sceleratus vincula Proteus.
Cum rapies in jus malis ridentem alienis;
Fiet aper, modò avis, modò saxum, et cum volet, arbor.
Si male rem gerere insani est; contra, bene sani:
Putidius multo cerebrum est (mihi crede) Perilli,
Dictantis quod tu nunquam rescribere possis.
Audire, atque togam jubeo componere; quisquis
Ambitione mala, aut argenti pallet amore:
Quisquis luxuriâ tristive superstitione,
Aut alio mentis morbo calet. Huc propius me,
Dum doceo insanire omnes, vos ordine adite.

INTERPRETATIO.

millena vincula vafri Cicutae: istas omnes catenas nihilominus excutiet improbus Proteus. Cumque ad judicium pertrahes exultantem in aerumnis aliorum; fiet aper, mox avis, deinde rupes et arbor, quando libuerit. Si insipientis est bona disperdere, contrarium vero facere, sapientis; fidem habe mihi, longe insanior est Perilli mens scribi jubentis, quod tu nunquam exsolvere queas. Quicunque improba honorum vel pecuniae cupiditate afficitur, quicumque luxuria vel moesta superstitione aliove animi vitio exaestuat, togam aptet meque auscultet velim: Appropinquate istuc, atque ordine ad me accedite singuli, dum ostendo omnes desipere.

ANNOTATIONES.

Adde Cicutae nodosi tabulas.) Adde si vis astutiam et nodos, quibus scit callidus Cicuta debitores constringere: confice tabulas conceptis rite et caute verbis; uno verbo adhibe quaslibet cautiones, stipulationes et obligationum instrumenta, velut totidem nexus et catenas: haec omnia profecto cassa et vana erunt. Juvenal Sat. 8. v. 50.

. . *juris nodos, et legum aenigmata.*

71. *Proteus.*) Is Ægypti rex in varias se species transformabat, ut fabulantur, sicque facile fugiebat quosvis persequentes: huic simile dicit Horatius fraudulentum debitorem, qui tricarum juris peritus litigando, tergiversando, præscribendo, creditoris actiones creditum reposcentis improbe eluctatur.

72. *Cum rapies in jus malis ridentem alienis.*) Cum jure persequeris debitorem sceleratum ac perfidum, qui te creditorem deludit, tuasque vanas sollicitudines affatim et impense deridet. Alia pridem erat lectio: *cum rapies in jura malis ridentem alienis*: quam quidem utpote clariorem expressi in interpretatione mea. Placuit vero subinde eruditis dictionem ac sensum rimari subtiliorem, et asserere expressam hic ab Horatio sententiam ex Homeri Odyss. 20. sub finem, ut *alienis ridere malis*, id est, *maxillis*, sit effuse cachinnari, soluto risu, propriis malis seu maxillis haud parcendo perinde ac alienis: quemadmodum rei alienæ ac mutuo sumptæ minus parcitur quam propriæ. Locus Homeri est, *μνηστηρσι δε Παλλας Αθηνη ασβεστον γελων ωρσε.... οι δε γναθμοισι γελωων αλλοτριοισιν: procis autem Pallas immoderatum risum movit . . . illi vero maxillis ridebant alienis.*

73. *Fiet aper, modò avis, etc.*) Alludere videtur ad morem regum Ægyptiorum, de quo Diodorus. Hi enim modò leonis, tauri, draconis effigiem, modò arborem, modò ignem, aliàs unguenta supra caput gestabant, principatus insignia; tum ad ornatum suum, cum ad superstitionem populis injiciendam. Et hinc sane manavit fabula de mutabilitate et multiplici variaque transformatione Protei.

75. *Perilli.*) Creditoris, non tabellionis, ut vult Torrentius: refragatur enim sensus. Minus quippe tabellionis, at certe maxime creditoris refert, si debitor solvendo non fuerit.

76. *Dictantis quod tu nunquam rescribere possis.*) Tibi mutuum præbentis, adeoque dictantis syngrapham acceptæ testem pecuniæ, quam nunquam redditurus sis. Porro quia obligatio fiebat scriptura, hinc *scribere* significat mutuo sumere: proindeque *rescribere* est scripturam delere, factam obligationem dissolvere, mutuum sive debitum reddere. Terent. Phorm.

Illud argentum mihi jube rescribi.

77. *Togam jubeo componere.*) Ne defluens ita vos interturbet, dum me attendetis de re gravi loquentem.

80. *Mentis morbo calet.*) Ut febri corpus, ita mens vitiis æstuat. S. Ambros. in Lucæ cap. 4. *Variis criminum febribus caro nostra languebat, et diversarum cupiditatum immodicis æstuabat illecebris. Nec minorem febrem amoris esse dixerim quam caloris. Itaque illa animum, haec corpus inflammat. Febris enim nostra avaritia est; febris nostra libido est; febris nostra luxuria est: febris nostra ambitio est: febris nostra iracundia est.*

Danda est ellebori multo pars maxima avaris:
Nescio an Antyciram ratio illis destinet omnem.
Haeredes Staberi summam incidêre sepulcro:
Ni sic fecissent, gladiatorum dare centum
Damnati populo paria, atque epulum, arbitrio Arri,
Frumenti quantum metit Africa. Sive ego prave,
Seu recte hoc volui, ne sis patruus mihi. Credo
Hoc Staberi prudentem animum voluisse. Quid ergo
Sensit, cum summam patrimonî insculpere saxo
Haeredes voluit? quoad vixit, credidit ingens
Pauperiem vitium, et cavit nihil acrius: ut si
Forte minus locuples uno quadrante periret,
Ipse videretur sibi nequior: omnis enim res,

INTERPRETATIO.

Longe maxima pars ellebori danda est avaris: At ignoro num ratio illis destinet Anticyram totam. *Staberii heredes* legatam sibi *summam insculpsere tumulo: quod nisi fecissent debebant populo dare centum paria gladiatorum, et convivium, ad libitum Arrii*: tantum etiam *tritici quantum colligit Africa.* Praeterea voluerat ascribi: *Seu male seu bene illud ego jussi, ne sis mihi censor. Existimo sapienter hoc a Staberio jussum.* DAMAS. *Quid igitur voluit quando pecuniae* legatae *summam, jussit sepulcro ab haeredibus incidi?* STERTIN. Nempe *quamdiu in vivis fuit, censuit paupertatem summum esse malum: nihilque magis ille fugit, quàm eam, ne si fortasse obiisset minus dives uno quadrante, ipse sibi inimicus* fuisse *existimaretur. Enimvero praeclaris*

ANNOTATIONES.

82. *Danda est ellebori pars maxima avaris.*) Ad medendum insaniæ illorum maximae. Plin. lib. 25. cap. 5. *Nigrum elleborum medetur paralyticis, insanientibus . . . . trahit alvum, et bilem, pituitasque.*

83. *Anticyram.*) Insulam ellebori feracissimam. Vide Epist. ad Pis. v. 300. annot. Plin. mox cit. *Drusum Tribunorum populariam clarissimum comitiali morbo constat liberatum eo medicamento, apud Anticyram. Ibi enim tutissime sumitur, etc.* Pers. Sat. 4. v. 16.

. . . Anticyram melior sorbere meracas

84. *Haeredes Staberi, etc.*) Exemplo demonstrat quanta sit avarorum insania. Staberius opes ita deperibat, ut posteris etiam notum esse voluerit se divitem fuisse: adeoque a paupertate abhorrebat, ut nominis immortalitatem speraret, si vel epitaphium omnibus contestaretur ingentes divitias haeredibus a se relictas.

85. *Ni sic fecissent.*) Apponit donationem et poenas, quo haeredibus instet necessitas satisfaciendi conditionibus testamenti.

86. *Epulum arbitrio Arri,*) Ac proinde sumptuosum ex ingenio Arrii hominis valde sumptuosi. Cic. in Vatin. num. 30. quaerit a Vatinio, cur *in epulo Qu. Arrii atratus, seu, cum toga pulla accubuisset* . . . subditque: *ita illud epulum est funebre, ut munus sit funeris, etc.* et paulo post, *ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expleras!*

87. *Frumenti quantum metit Africa.*) Hanc frumenti abundare jam dictum lib. 1. Od. 1. vers. 10. jam vero dicendum, ex hac magnam annonae suae partem Romanos habuisse. Nam licet e Sicilia et Sardinia frumenti plurimum colligerent, tamen Ægyptus et Africa præsertim dicebantur horrea dua populi Rom, Varro de re rust. lib. 2. *Manus movere maluerunt in theatro ac circo, quam in segetibus ac vinetis: frumentum locamus qui nobis advehat, quo saturi fiamus ex Africa et Sardinia, etc.* Cornel. Tacit. Annal. 12. *Olim ex Italiae regionibus longinquas in provincias commeatus portabant: neque nunc infecunditate laboratur, sed Africam potius et Ægyptum exercemus, navibusque et casibus, vita populi Rom. permissa est.* Apud Claudian. de bello Gildonis, Roma sic loquens inducitur:

Tot mihi pro meritis Libyam Nilumque dedere;
Ut Dominam plebem bellatoremque Senatum
Classibus aestivis alerent; geminoque vicissim
Littore diversi complerent horrea venti:
Stabat certa salus, Memphis si forte negaret,
Pensabam Pharium Gaetulis messibus annum.
Frugiferas certare rates, lateque videbam
Punica Niliacis concurrere carbasa velis.

Sive ergo prave, etc.) Hoc referunt ad Damasippum nonnulli certe perperam: melius alii ad Staberium.

88. *Ne sis patruus mihi.*) Noli me reprehendere; ut solet ultro patruus nepotes. Vide lib. 3. Od. 12.

Credo hoc Staberi prudentem, etc.) Loquitur Stertinius.

89. *Prudentem animum voluisse.*) Alii legunt, *prudentem animum vidisse*, et explicant, *providisse*, sagaciter, nec absurdè.

94. *Videretur sibi nequior.*) Utpote qui non

Virtus, fama, decus, divina, humanaque, pulchris
Divitiis parent; quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, justus, sapiens etiam, et rex,
Et quidquid volet: hoc veluti virtute paratum,
Speravit magnae laudi fore. Quid simile isti
Graecus Aristippus? qui servos projicere aurum
In mediâ jussit Libyâ, quia tardius irent
Propter onus segnes. Uter est insanior horum?
Nil agit exemplum litem quod lite resolvit.
Si quis emat citharas, emtas comportet in unum,
Nec studio citharae, nec Musae deditus ulli:
Si scalpra et formas non sutor, nautica vela
Aversus mercaturis; delirus et amens
Undique dicatur meritò. Quid discrepat istis,
Qui nummos aurumque recondit, nescius uti
Compositis, metuensque velut contingere sacrum?
Si quis ad ingentem frumenti semper acervum
Porrectus vigilet cum longo fuste, neque illinc
Audeat esuriens dominus contingere granum;

INTERPRETATIO.

opibus obediunt universa, probitas, existimatio, gloria divina atque humana: quisquis illas comparaverit, is habebitur nobilis, strenuus, justus, prudens quoque, nec non rex, et quodcumque liquerit. Itaque ille sibi *pollicitus est hoc magno honori futurum tanquam a virtute profectum. Quid simile huic* egit *Graecus Aristippus, qui famulis imperavit in media Libya aurum abjicere, eo quod lentius progrederentur ob onus graves? Uter horum magis desipit?* DAMAS. *Nihil prodest exemplum quod controversiam controversia dirimit.* STERTIN. *Si quis emat citharas, emtasque unum in locum deferat nec peritus citharae* pulsandae *aut ullius musicae: Si scalpra et formas* congerat *qui non est sutor;* aut *vela nautica qui a mercatura abhorret: insanus et vecors ab omnibus jure appellatur.* At enim *quid his differt ille, qui aurum et nummos* accumulat, *ignorans* bene *uti comparatis, ac timens illa contingere quasi rem sacram? Si, quispiam jacens continuò excubet prope magnum tritici cumulum,* armatus *ingenti fuste; nec inde famelicus audeat granum accipere* licet *domi-*

ANNOTATIONES.

cavisset ingens malum, cum posset; nec bona tot sibi procurasset ex opibus manantia.

98. *Hoc veluti virtute paratum, etc.*) Hinc igitur tanta cura divitias congessit ac servavit, quod ex his sibi provenirent affatim fructus virtutis uberrimi et præstantissimi, ut quidem existimabat fatuè. Juvenal. Sat. 14. v. 136.

Cum furor haud dubius, cum sit manifesta phrenesis,
Ut locuples moriaris, egenti vivere fato.

99. *Quid simile isti graecus, etc.*) Sic varia sunt insaniæ genera. Staberius insaniebat pecuniæ amore: contra desipit Aristippus nimio ejus contemtu; quippe qui necessarium abjiciat viaticum, futili prorsus ratione.

100. *Aristippus.*) Is genere Cyrenaicus, Athenas venit Socratem auditurus; sectæ Cyrenaicæ auctor fuit: primus Socraticorum institutionis mercedem exegit. Gestabat ejus famulus in itinere pecuniam; et cum onere se pressum questus esset: Effunde quod nimis est, inquit Aristippus; et fer quod potes. Laert. ex Bione, Suidas, etc. Alii aliter rem narrant. Porro quod *Graecus* appellatur hic, ratio varia affertur: vel quod græce philosophatus sit; vel quod Socratis audiendi causa Athenis commoratus sit: vel quod esset ex insula Thera, quæ græca erat colonia.

102. *Uter.*) An Staberius, an Aristippus.

103. *Nil agit exemplum, etc.*) Incertum quidem ex incerto, obscurum ex obscuro minime elucescit.

104 *Si quis emat citharas, etc.*) Conglobatis exemplis explicatur avari insania. Qui pecunias quæ sunt ad usum, et χρήματα proinde Græcis dicuntur, magno studio congerit, nec iis utitur; prorsus est similis homini citharas comparanti, quas pulsare nescit, etc.

106. *Scalpra et formas.*) Instrumenta sutoris, cultros, pedes ligneos, etc.

Ac potius foliis parcus vescatur amaris :
Si positis intus Chii veterisque Falerni
Mille cadis ; (nihil est , tercentum millibus) acre
Potet acetum : age , si et stramentis incubet , unde
Octoginta annos natus , cui stragula vestis ,
Blattarum ac tinearum epulae , putrescat in arca :
Nimirum insanus paucis videatur , eo quod
Maxima pars hominum morbo jactatur eodem.
Filius aut etiam haec libertus ut ebibat haeres ,
Dis inimice senex custodis , ne tibi desit ?
Quantulum enim summae curtabit quisque dierum ,
Ungere si caules oleo meliore , caputque
Coeperis impexa foedum porrigine ? Quare
Si quidvis satis est , perjuras , surripis , aufers
Undique ? Tun' sanus ? Populum si caedere saxis
Incipias , servosque tuos , quos aere pararis ;
Insanum te omnes pueri clamentque puellae.
Cum laqueo uxorem interimis , matremque veneno ,
Incolumi capite es ? quid enim ? neque tu hoc facis Argis ,
Nec ferro , ut demens genitricem occidit Orestes.
An tu reris eum occisa insanisse parente ,

INTERPRETATIO.

nus , imo parcens illi alat se oleribus acerbis : si conditis in cella Chii et Falerni vetusti cadis mille (parum est , imo trecentis millibus) bibat acetum : Quin etiam si in stramine decumbat annos aetatis habens octoginta uno minus , cui in arcula putrescat stragulum vestimentum , lumbricorum et vermiculorum cibus : is videlicet non multis censeatur desipere , quoniam hominum pars maxima simili vitio laborat. Vah senex numinibus invise , an ea servas ut filius vel etiam libertus haeres absumat , an ne egeas ? etenim quam minimum ex acervo diminuet quaeque dies , etiamsi meliori oleo perfundere incoeperis brassicas et caput impexum ac porrigine immundum ? Quod si quidlibet parvum *sufficere* dicas , *cur violas fidem , cur depraedaris ac furaris undequaque? an tu sapis ? Si lapidibus petas populum aut famulos pecunia emtos , insanire te dicent pueri cuncti et puellae. Quando reste conjugem vel toxico matrem occidis , an mente sana es ? Nec tu id perpetras Argis , nec ferro ; sicut Orestes furiosus interemit parentem. Nunquid putas eum in furorem actum post matrem interfectam ,*

ANNOTATIONES.

114\. *Foliis amaris.*) Vel silvestribus oleribus , quae hortensibus sunt amariora ; vel male conditis , et hinc insipidis et acerbis.

115\. *Chii.*) Vini exquisiti ex insula Chio. lib. 3. Od. 19. v. 5. *Falerni* , lib. 1. Od. 20.

117\. *Acetum.*) Vinum acescens , corruptioni proximum.

Stramentis incubet.) Strato vili ac duro , cum habeat molliores stragulas , peristromata , etc.

123\. *Dis inimice.*) Dant enim Dii utilia hominibus , non ut recondant , sed ut ad usum proment : at ava[illegible] adeo metuit ne sibi aliquando quod opus est desit , ut semper desit , cum iis quae adsunt non utatur.

125\. *Ungere si caules.*) Si victu paulo meliore ac lautiore utaris. Vide lib. 2. Sat. 6. sub finem.

126\. *Porrigine.*) E Sordibus et incuria pectendi capitis oritur porrigo , quo vitio caput furfuribus velut farina obsitum in squamulas quasdam resolvitur.

131\. *Cum laqueo uxorem , etc.*) Carpit Horatius quosdam sceleratos sui temporis , quales Scæva , de quo hujus lib. Sat. 1. v. 53. et Nerius , de quo Pers. Satir. 2. v. 14.

Nerio jam tertia ducitur uxor.

Hic nempe , ut dotibus potiretur , uxores necabat ; ille matri vitam eripiebat , ut hæreditatem adiret , vel ne diutius aleret.

132\. *Neque tu hoc facis Argis.*) Non in urbe græca , sed Romæ.

133\. *Nec ferro.*) Sed veneno. Sarcasmus. cit. Sat. 1. hujus lib.

Orestes.) Hic matrem Clytemnestram peremit ulturus patrem Agamemnonem ab ea interfectum. Vide Sophocl. Electram , Euripid. Orestem , Senec. Agamemnonem.

Ac non ante malis dementem actum Furiis, quam
In matris jugulo ferrum tepefecit acutum?
Quin ex quo est habitus male tutae mentis Orestes,
Nil sane fecit quod tu reprehendere possis.
Non Pyladen ferro violare aususve sororem
Electram, tantum maledicit utrique, vocando
Hanc furiam, hunc aliud, jussit quod splendida bilis.
Pauper Opimius argenti positi intus et auri,
Qui Vejentanum festis potare diebus
Campanâ solitus trullâ, vappamque profestis;
Quondam lethargo grandi est oppressus, ut haeres
Jam circum loculos et claves laetus ovansque
Curreret. Hunc medicus multum celer atque fidelis
Excitat hoc pacto: mensam poni jubet, atque
Effundi saccos nummorum, accedere plures
Ad numerandum: hominem sic erigit: addit et illud:
Ni tua custodis, avidus jam haec auferet haeres.
Men' vivo? Ut vivas igitur, vigila: hoc age. Quid vis?
Deficient inopem venae te, ni cibus atque
Ingens accedat stomacho fultura ruenti.

INTERPRETATIO.

nec Furiis mente dejectum priusquam acutam securim calefecerit in faucibus parentis? Imo ex quo tempore Orestes dicitur insaniisse, certe nihil commisit quod tu damnare queas. Nec Pyladem, nec sororem Electram gladio petiit: ambo dicteriis dumtaxat incessit, hanc vocans furiam, illum autem *aliud, quod micans bilis suggessit. Opimius indigens auro et argento domi reconditis, qui poculo fictili e Campania bibere Vejentanum consueverat festis diebus, vappam autem nefastis, olim oppressus est veterno maximo; adeo ut heres exultans ac triumphans jam curreret ad aream et claves.* At *hunc medicus fidus et velox expergefecit ista ratione: mensam admoveri imperavit, effundique saccos nummorum, ac plures accingi ad supputandum. Ita virum excitavit, adjungens haec etiam verba: nisi tua defendis, ea mox haeres inhians asportabit. Me scilicet vivente?* exclamat aeger. *Ergo ut vitam retineas,*inquit medicus,*expergiscere: istud cura. Quid praecipis? Venae te imbecillum destituent, nisi alimenta et fulcrum validum adhibeantur labenti stomacho.*

ANNOTATIONES.

135. *Ante dementem.*) Quocirca tu, Scava, Oreste nequior et insanior.

Actum Furiis.) Virg. Æned. 4. v. 471.

Agamemnonius scenis agitatus Orestes
Armatum facibus matrem et serpentibus atris
Cum fugit, ultricesque sedent in limine Dirae.

139. *Pyladem.*) Amicum, vide Cic. de amic. n. 24. Porro singularis Orestem inter et Pyladem amicitia etiam proverbio decantata. Tull. de finib. 2. n. 84. *Pyladea amicitia.*

140. *Maledicit utrique.*) Aliter paulo Euripides. Sed Poetis licet adjuncta re immutare, et comminisci nova; ut dicetur in Epist. ad Pis.

141. *Aliud quod jussit splendida bilis.*) Aliud convicium, quod suggerebat iracundia, seu furor e flava bili. Alii atram bilem interpretantur. Pers. Sat. 3. v. 8. *Vitrea bilis.*

142. *Pauper Opimius.*) Opimia gens Romae praeclara celebritatem dedit Opimiano etiam vino et marmori. Hic *pauper* dicitur ob sordidam avaritiam; cui deest tam quod habet, quam quod non habet: ut habet adagium.

143. *Vejentanum.*) Vinum insipidum et vile e Vajetano Hetruriæ agro: meminit Pers. Sat. 5. v. 147.

. . . . *Vejentanumque rubellum*
Exhalet vapida laesum pice sessilis obba.

Festis diebus.) Quibus tamen laetitiae causa vinum optimum debet poni.

144. *Campana trulla.*) Vase fictili e Campania.

Vappam.) Corruptum vinum: lib. 1. Sat 1.

146. *Claves.*) Ad arcas aperiendas, auferendosque nummos Opimii.

152. *Men' vivo?*) Inquit expergiscens ille e veterno, ad sonitum pecuniae commotae, ad voces jacturam illius minantes.

Hoc age. Quid vis?) Sermocinatio est lethargici vix evigilantis, et medici lethalem soporem discutere satagentis.

Tu cessas? agedum: sume hoc ptisanarium oryzae.
Quanti emtae? Parvo. Quanti ergo? Octo assibus: Eheu!
Quid refert, morbo, an furtis, pereamne rapinis?
Quisnam igitur sanus? Qui non stultus. Quid avarus?
Stultus et insanus. Quid? si quis non sit avarus?
Continuò sanus? Minime. Cur Stoice? Dicam.
Non est cardiacus (Craterum dixisse putato)
Hic aeger. Recte est igitur, surgetque? Negabit:
Quod latus aut renes morbo tententur acuto.
Non est perjurus, neque sordidus. Immolet aequis
Hic porcum Laribus. Verùm ambitiosus et audax.
Naviget Anticyram: quid enim differt, barathrone
Dones quidquid habes, an nunquam utare paratis?
Servius Oppidius Canusi duo praedia, dives
Antiquo censu, natis divisse duobus
Fertur, et hoc moriens pueris dixisse vocatis
Ad lectum: Postquam te talos, Aule, nucesque

INTERPRETATIO.

quid moraris? age: accipe hanc pultem oryzae. Quanti constat? Vili. Quanti, inquam? Octo assibus. Eheu, quid interest, utrum moriar aegritudine, an furtis et rapinis? DAMASIP. *Quis ergo tandem sapit?* STERTIN. *Is qui non vecors.* DAMASIP. *Quid avarus?* STERT. *Fatuus est et demens.* DAMASIP. *Ecquid? Si aliquis non avarus sit, an proinde sapiens?* STERTIN. *Nequaquam.* DAMASIP. *Quare, o Stoice?* STERTIN. *Explicabo. Ægrotus iste non est cardiacus: (crede tibi Craterum loqui) an ergo bene valet, atque exurget? Minime; inquiet: nam latus vel renes afficiuntur acri morbo. Non est perjurus nec sordide parcus. Ille suem mactet benignis Laribus. Atqui est ambitiosus ac temerarius. Navi pergat Anticyram. Quid enim interest, utrum bona tua projicias in barathrum, an acquisitis utare nunquam? Servius Oppidius veteri sensu locuples duo praedia duobus filiis Canusi partitus esse narratur; moribundus autem vocasse liberos ad cubile, et sic allocutus; ex quo te, Aule, perspexi talos ac nuces*

ANNOTATIONES.

155. *Ptisanarium.*) Diminutivum est a ptisana, a πτισσειν, pinsere, decorticare est πτισανη vel πτισσανη, ptisana, seu hordeum pistum et a cortice purgatum, onde fit puls optimi et salubris succi restaurandis viribus accommodati. Galen. lib. 1.

Oryzae.) Ex oryza, Gell. *du ris*, fit pariter, ut ex hordei farina, puls sanitati perutilis. Plin. l. 18. c. 7. *Indi maxime quidem oryza gaudent Italica* (Als. ut Itali) *e qua ptisanam conficiunt quam reliqui mortales ex hordeo Oryzae quidem folia carnosa, porro similia, sed latiora, altitudo cubitalis, flos purpureus, radix gemmae rotunditatis.*

156. *Quanti emtae.*) Adverte sordes avari moribundi plus quidem etiam tum anxii de pretio remedii necessarii ad salutem, quam de propria salute.

Octo assibus.) Als. octussibus. Gallica moneta circiter *deux sols, dix deniers.*

158. *Quisnam igitur sanus?*) Damasippus loquitur cum Stertinio.

161. *Cardiacus.*) Ore ventriculi affectus: laborans eo morbo, quem Græci καρδιαλγιαν nuncupant; Gallic. *mal d'estomac.*

Craterum.) Illustrem medicum tempore Augusti. Eum laudat Persius Sat. 3. v. 65. nec non Tullius ad Atticum.

164. *Immolet aequis hic porcum Laribus.*) Laribus diis domesticis creditam hominum curam veteres existimabant. Hinc iis sacrificabant sive ut a vitiis ac malis essent liberi eorum præsidio; sive pro collata ope grati. Quoniam vero mater Larium Mania dicebatur, patrocinium illorum requirebant ad depulsionem insaniæ, quæ Græcis μανια. *Porcum* ritu proprio Laribus immolari, patet ex Ode 23. l. 2.

166. *Naviget Anticyram.*) Elleborum scilicet ibi quæsiturus, ad expurgandam insaniam qua laborat. Vide supra.

Barathro.) Ventri admodum voraci. Quidam explicant, ambitioni, quæ est veluti gurges. Propria *barathrum* locus erat Athenis profundissimus, in quem demittebantur noxii et capite damnati. Sensus Horatii est: quid differt utrum prodigalitate an avaritia pecces, et ad insaniam ruas?

168. *Servius Oppidius.*) Rem illustrat exemplo patris prudentissimi filios duos a diversa insaniæ specie deterrentis.

Canusi.) Hæc urbs est Apuliæ, de qua lib. 1. Sat. 5.

169. *Divisse.*) Divisisse. Syncope.

171. *Aule.*) Fili mi.

Ferre sinu laxo, donare, et ludere vidi;
Te, Tiberi, numerare, cavis abscondere tristem;
Extimui, ne vos ageret vesania discors:
Tu Nomentanum, tu ne sequerere Cicutam.
Quare per divos oratus uterque Penates,
Tu cave ne minuas, tu ne majus facias id,
Quod satis esse putat pater, et natura coercet.
Praeterea ne vos titillet gloria, jure-
jurando obstringam ambo: uter aedilis fuerit, vel
Vestrûm praetor; is intestabilis et sacer esto.
In cicere, atque fabâ, bona tu perdasque lupinis,
Latus ut in circo spatiere, aut aeneus ut stes,
Nudus agris, nudus nummis insane paternis?
Scilicet ut plausus, quos fert Agrippa, feras tu,

INTERPRETATIO.

aperto sinu portare, necnon largiri atque ludere: Te vero, Tiberi, moestum supputare et in cavis occultare; veritus equidem sum ne vecordia dispar vos teneret; ne tu Nomentanum, tu Cicutam imitareris. Quamobrem per deos Penates ambos obsecro, tu ne dilapides, tu ne augeas id quod pater sufficiens arbitratur ac natura definit. Insuper utrumque sacramento obligabo, ne vos capiat bonorum cupiditas: uter vestrum aedilis aut praetor fuerit, is testimonii expers et execrandus esto. Nempe ut in circo magnifice incedas, vel stes ex aere conflatus, tu stulte opes in cicere et faba et lupinis effundas, ac prediis et pecuniis a patre acceptis spoliere? Nimirum ut plausus quos accipit Agrippa, tu quoque accipias, quasi vafra vulpes generosum leonem aemulatu?

ANNOTATIONES.

Talos.) Ne tesseras lusorias, Gall. *dez*, accipe Lector; sed ocellatos. His enim non item illis lusitabant pueri. Sueton. Octav. cap. 83. *Animi laxandi causa, modò piscabatur hamo; modò talis aut ocellatis, nucibusque ludebat, cum pueris minutis; ubi osticulis alii, alii oscillis legunt: alii etiam ocellatis nucibus*, id est, in oculi figuram compositis.

172. *Ferre sinu laxo.*) Absque magna cura; negligenter.

173. *Tiberi.*) Alter hic est Servii Oppidii filius.

174. *Vesania discors.*) In pueris nempe elucebant mores, jam studia micabant. Aulus propendebat in prodigalitem; Tiberius ad avaritiam vergebat.

175. *Nomentanum.*) Hominem profusione et luxuria famosum: de eo lib. 1. Sat. 8.

Cicutam.) Fœneratorem avaritiæ sordidæ.

178. *Natura coercet.*) Nimirum illa paucis contenta duntaxat requirit quod sufficiat.

179. *Ne vos titillet gloria.*) Ne vos ambitione duci et teneri contingat: ne ambiatis ullum magistratum, ædilitatem, præturam.

181. *Intestabilis.*) Ademto jure testimonii dicendi et condendi testamenti infamis. Gell. lib. 6. cap. 7. et lib. 15. cap. 13.

182. *In cicere atque faba.*) Ejusmodi nempe donariis et congiariis faciebant demulcendæ et captandæ plebis gratia, qui ad magistratus sibi viam munire studebant: spargebant in vulgus legumina, quæ magni tum æstimabantur a populo nondum locuplete et superbiente. Plin. l. 18. cap. 12. varia cicerum genera affert: ejusdem vero capitis initio ita scribit: *Inter legumina maximus honos fabæ: quippe ex qua tentatus sit etiam panis*, cap. 14. *lupino*, inquit, *usus est proximus; cum sit et homini, et quadrupedum generi ungulas habenti communis*, et postea: *maceratum calida aqua homini quoque in cibo est.*

183. *Latus ut in circo, etc.*) Ut in circo magnifice et gloriose ambules, cum ædilis ex more ludos Florales procurabis; tumque munera etiam plebi disperges, ad benevolentiam ejus aucupandam, atque majores aliquando magistratus capessendos. Pers. Sat. 5. v. 177.

. . . . . . *cicer ingere largo*
Rixanti populo, nostra ut Floralia possint
Aprici meminisse senes.

Æneus ut stes.) Ut erigatur tibi statua ex ære.

184. *Nudus agris, etc.*) Plures certe bona sua profuderant in missilibus et donariis: et Milo quidem tria dicitur patrimonia consumpsisse auram venando popularem congiariis.

185. *Agrippa.*) Augusti gener, populo item dilectissimus, de eo lib. 2. Od. 6.

186. *Astuta ingenuum, etc.*) Tu pusillus magnos perperam æmulatus. Sunt qui alludi velint ad Æsopi fabulam de vulpe seu asino Cumano leoninis exuviis induto.

Astuta ingenuum vulpes imitata leonem?
Ne quis humasse velit Ajacem, Atrida vetas cur?
Rex sum. Nil ultra quaero plebejus. Et aequam
Rem imperito: ac si cui videor non justus, inultò
Dicere quae sentit permitto. Maxime regum,
Di tibi dent capta classem deducere Troja.
Ergo consulere, et mox respondere licebit?
Consule. Cur Ajax heros ab Achille secundus
Putrescit, toties servatis clarus Achivis;
Gaudeat ut populus Priami Priamusque inhumato,
Per quem tot juvenes patrio caruere sepulcro?
Mille ovium insanus morti dedit, inclytum Ulyssem
Et Menelaum una mecum se occidere clamans.
Tu cum pro vitula statuis dulcem Aulide natam.

INTERPRETATIO.

O Atrida, quare prohibes ne quispiam curet sepeliendum Ajacem? AGAMEMN. Quia *rex sum.* STERTIN. Ego *unus e plebe nihil amplius interrogo.* AGAMEM. Quin et *rem justam jubeo. Quod si quis me iniquum judicat, huic per me licet impune loqui quidquid censet.* STERT. *O regum maxime, tibi numina largiantur, ut expugnata Troja classem reducas* incolumem. *Igitur interrogare, statimque responsum dare permittis?* AGAMEM. *Permitto.* STERTIN. *Quare Ajax heros post Achillem maximus computrescit, Graecis toties liberatis inclytus? An ut laetatur populus Priami, ipseque Priamus quod ille maneat insepultus, per quem tot adolescentes patria sepultura privati sunt?* AGAMEM. Imo quod *mille oves furens trucidavit, vociferans; mactare se praeclarum Ulyssem, ac Menelaum, atque ipsum me.* STERT. *At at, quando tu in Aulide filiam dilectam loco juvencae*

ANNOTATIONES.

187. *Ne quis humasse velit, etc.*) Novus dialogus, quo ambitiosos pariter insanire demonstratur: asseriturque id quod est supra v. 45. *Haec magnos formula reges tenet.* Itaque Stertinius seu plebejus quispiam inducitur loquens cum Agamemnone; qui quidem, ut *regum maximus* appelletur, grande piaculum non dubitat perpetrare; videlicet propriam filiam ambitioni suæ magis immolat quam Dianæ, aut publicæ utilitati. Vide Euripid. Iphigen. in Aulide.

Ajacem.) Telamonis filium, excepto Achille solo, fortissimum Græcorum: eorumque *insigne propugnaculum*, atque inter ceteros *capite et latis humeris eminentiorem:* teste Homero Iliad. 2. et 3, vide lib. 2. Od. 4.

Vetas cur?) Ajacem propria manu interfectum Teucer frater ad sepulturam efferre moliebatur: at probibitus est jussu Agamemnonis, eo quod hostilem in Græcos animum ille præbuisset, ut mox explicabitur.

188. *Nil ultra quaero.*) Quidam legunt, *quaere*, ut continuus sit Agamemnonis sermo.

19 . *Gaudeat ut populus Priami, etc.*) Gaudium nempe hostibus Trojanis, ingens paras: ex Iliad. 1.

Priamus.) Is non Trojæ solum, sed prope totius Asiæ rex: pater Hectoris, Paridis, aliorumque numero 50. teste Cicer Tusc. 1. quorum 17. e legitima uxore. Hos bello Trojano fere omnes vidit ab hostibus occisos; ipse denique Troja capta interemtus a Pyrrho Achillis filio.

197. *Mille ovium insanus morti dedit, etc.*) De armis Achillis mortui contendit Ajax cum Ulysse, causa vero cecidit: unde ira et furore percitus in Græcos ulcisci putans, pecudes bene multas trucidavit. Demum ad mentem reversus facinoris pudore semet gladio peremit. Vide Sophocl. Ajac. flagell. Ovid. Metam. 13. etc.

Mille ovium.) De hac loquendi formula, *mille hominum, etc.* Gell. lib. 1. cap. 16. Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 5.

198. *Menelaum.*) Agamemnonis fratrem, Spartæ regem: cujus uxor Helena a Paride rapta Trojæ incendio flammas suppeditavit.

Una mecum se occidere clamans.) Arietes nempe grandiores ac boves occidens Ajax arbitrabatur se mactare Agamemnonem, Ulyssem, Menelaum; et scommata etiam in eos jactabat. Sophocl. cit. Juvenal. Sat. 14.

Hic bove percusso mugire Agamemnona credit.

199. *Tu cum pro vitula, etc.*) Vide Euripid. Iphigen. in Aulide. Virg. Æn. 2. v. 116.

Sanguine placastis ventos et virgine caesa.

Porro totam hanc fabulam confinxerunt Poetæ ex historia Jephtæ; lib. Judic. c. 11. Item ex sacrificio Abrahæ, Genes. c. 22. Præclare Cicero lib. 3. n. 95. *Quid Agamemnon, cum devovisset Dianae quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno.*

200 Aulo

Ante aras, spargisque molâ caput, improbe, salsâ:
Rectum animi servas? Quorsum? Insanus quid enim Ajax
Fecit, cum stravit ferro pecus? abstinuit vim
Uxore et nato: mala multa precatus Atridis?
Non ille aut Teucrum, aut ipsum violavit Ulyssem.
Verùm ego, ut haerentes adverso littore naves
Eriperem, prudens placavi sanguine divos.
Nempe tuo, furiose. Meo, sed non furiosus.
Qui species alias veris, scelerisque tumultu
Permistas capiet, commotus habebitur; atque
Stultitiaene erret, nihilum distabit an irâ.
Ajax immeritos dum occidit, desipit, agnos?
Cum prudens scelus ob titulos admittis inanes,

INTERPRETATIO.

altaribus admoves, caputque mola salsa scelerate conspergis, num *tenes judicii aequitatem*? AGAM. *Quid* loqueris? STERT. *Enimvero quid peccavit Ajax furiosus, quando pecudes ense jugulavit? haud conjugem et filium laesit*: *diras* quidem *in filios Atrei jactavit*: *at nec Teucrum nec ipsum Ulyssem percussit.* AGAM. *Atqui ut abstraherem naves iniquo littore detentas, ego rite numina placavi sanguine.* STERT. *Tuo videlicet, insane.* AGAM. *Meo*, inquam, *sed minime insanus.* STERT. Verum *qui speciebus falsis et scelere confusis conspurcatisque ducitur*, *certe furiosus censeri* debet *nec interest utrum per insaniam an per iram peccet.* Numquid *Ajax insanit, cum agnos perimit innocentes*? an tu *mente sana es; quando sponte crimen perpetras ob vanam gloriam*?

ANNOTATIONES.

(observa, Lector, historiæ varietatem seu variam narrationem) *immolavit Iphigeniam qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius? Promissum potius non faciendum, quam tam tetrum facinus admittendum fuit. Ergo et promissa non facienda nonnunquam.* Sic profecto et Jephte culpatur, tum quod vovit stulte, tum quod putavit stultum votum adimplendum esse.

Statuis dulcem Aulide natam ante aras.) Ad Aulidem Bœotiæ portum detinebatur classis Græcorum, suspensis ventis, et grassante pestilentia, ob Dianæ cervum ab Agamemnone imprudenter venando interfectum. Que de re consulti Vates, responderunt placandos esse Deos mactata Iphigenia Agamemnonis filia. Itaque sacrificio peracto Græci prosperam navigationem habuerunt, Trojamque exciderunt. Euripid. cit. Ovid. Metam. 12. Alii aliter. Vide Cic. ence cit. Offic. 3.

200. *Spargisque mola caput, etc.*) Ex solemni ritu sacrificiorum; qui quidem talis erat: 1. Inter cornua victimæ deponebant molem ex farre molito et sale: unde facta vox *immolare*. Vide lib. 3. Od. 23. ubi *farre pio et saliente mica*. 2. In caput hostiæ effundebatur vinum; e quo prius tum Sacerdos tum astantes degustare seu delibare solebant: hincque dicta libatio. 3. Ipse manu setas evellebat inter hostiæ cornua, atque in ignem velut prima libamina projiciebat. 4. Victimariis mandabat hostiam cædere ac jugulare. 5. Aruspex cultro ferreo viscera explorabat, an perlitatum foret. 6. Ministri e singulis visceribus ac membri certas partes execabant, farinaque involutas et in calathis compositas sacrificenti offerebant: hic vero aris imponebat, accensoque foculo cremabat. 7. Epulas instruebant, circum aras saltabant, choreas ducebant, hymnos Diis concinebant.

203. *Uxore.*) Tecmessa: *nato*, Eurysace: *Atridis*, Agamemnoni et Menelao.

204. *Teucrum.*) Fratrem suum.

Ulyssem.) Cui tamen Ajax iratus maximè.

208. *Qui species alias veris, etc.*) Urget Stertinius, quasi diceret: imo furiosus es ac demens, quippe falsis rerum speciebus illusus, atque (ut ait Tull. Tusc. 5. num. 98.) *mentem* habes *imbutam pravitatis erroribus*. Quod si *animo stares*, si *commotus* non esses, veras utique species habuisses, *rectum animi servasses*, atque adeo intellexisses, hominis cædem haud placere numinibus, a quibus vita nobis tribuitur: neque vane honoris cupiditate deceptus crimen infandum speciosa religionis umbra velatum stulte admisisses. Certe sane mens *causas rerum et consecutiones videt*. Cic. de finibus 2. n. 45.

212. *Ob titulos inanes.*) Vanæ gloriæ, summi Græcorum imperii, ambitiosi nominis studio, ut totius Græciæ exercitus imperator dicaris. Vide Iliad. 2. sub finem: ubi numerantur et nominantur reges ac duces Græcarum copiarum. Præcipui vero isti: Achilles Myrmidonum, Ulysses Ithacensium, Thoas Ætolorum, Idomeneus Cretensium, Tlepolemus Rhodiorum, Philoctetes Melibæorum, Ajax Telamonius Salaminiorum, Ajax Oileus Locrensium, Menestheus Atheniensium, Nestor Pyliorum, Diomedes Argivorum, Menelaus Lacedæmoniorum, Agapenor Arcadiorum, etc. quibus omnibus, id est navibus circiter mille ac ducentis, virorum autem millibus centum et viginti præerat Agamemnon Mycenensium rex.

Stas animo? et purum est, vitio tibi cum tumidum est cor?
Si quis lecticâ nitidam gestare amet agnam,
Huic vestem ut natae, paret ancillas, paret aurum,
Pusam aut pusillam appellet, fortique marito
Destinet uxorem: interdicto huic omne adimat jus
Praetor, et ad sanos abeat tutela propinquos.
Quid, si quis natam pro mutâ devovet agnâ?
Integer est animi? Ne dixeris. Ergo ubi prava
Stultitia, hic summa est insania: qui sceleratus,
Et furiosus erit: quem cepit vitrea fama,
Hunc circumtonuit gaudens Bellona cruentis.
Nunc age luxuriam et Nomentanum arripe mecum.
Vincit enim stultos ratio insanire nepotes.

INTERPRETATIO.

utrum *culpa caret animus dum superbit?* Age vero, *si quis agnam lectica circum ferre gaudeat; ac velut filiae vestes, aurum, famulas tribuat; puellam vel puellulam nominet; atque viro generoso conjugem dare velit, isti Praetor edicto omnem auferat potestatem; curaque sit penes cognatos sapientes. Quid si aliquis filiam loco agnae mutae addicit* morti? an *mente constat? Nequaquam affirmes. Itaque ubi est iniqua fatuitas, ibi summa est insania. Qui improbus, erit pariter insanus. Quisquis praeclarae existimationis avidus* fuerit, *hunc attonitum ferit Bellona sanguinolenta.* STERT. ad DAMAS. *Jam vero mecum excute luxuriam et Nomentanum: quippe ratio probabit luxuriosos desipere et furere.*

ANNOTATIONES.

213. *Stas animo.*) An non tua mens de sua sede mota ac dejecta est? cum enim stat illa, recte sentit, recte cogitat, recte agit.

Purum est, vitio tibi cum tumidum est cor.) Alii sic interpungunt: *purum est vitio, tibi cum tumidum est cor?* certe bonus utrobique sensus.

215. *Si quis lectica, etc.*) Aliud argumentum a simili. Porro ne cui ea similitudo videatur futilis aut insulsa, legat lib. 2. Reg. cap. 12. ubi Nathan Profeta ex pari similitudine Davidem regem redarguit: *Pauper nihil habebat omnino praeter ovem unam parvulam, quae creverat apud eum cum filiis ejus, de pane illius comedens: et de calice ejus bibens, et in sinu illius dormiens: eratque illi sicut filia.* Item Sueton. Calig. cap. 55. nimirum Imperator ille equo suo, *praeter equile marmoreum, et praesepe eburneum, praeter et purpurea tegumenta, ac monilia e gemmis, domum etiam et familiam et supellectilem dedit, quo lautius nomine ejus invitati acciperentur: consulatum quoque traditur destinasse.* Quid vero Xerxes platano arbori donans aureum monile, assiduumque satellitem, ex eorum numero, qui Immortales vocabantur? Herodot. lib. 7. vide annot. lib. 2. Od. 15. v. 4.

216. *Pusam aut pusillam.*) Pusus et pusa, unde pusilla et pusio, idem significant, quod puer, et puella: Varro 6. de Ling. Lat. Alii legunt, *pupam et pupillam.*

217. *Interdicto huic omne adimat jus Praetor.*) Huic homini tanquam male sano Praetor interdicat omni jure administrandi bona sua.

218. *Abeat tutela.*) Bonorum illius administratio seu procuratio transferatur et committatur propinquis. Lex 12. tab. ita statuebat: *Si furiosus existit, agnatorum gentiliumque in eo pecuniaeque ejus potestas esto.*

219. *Quid si quis natam, etc.*) Quid ergo Agamemnon morti addicens filiam, et aris devovens, num integra mente est?

221. *Qui sceleratus, et furiosus erit.*) Non absimilit quod legitur apud Isai. c. c. 35. *Via sancta vocabitur et directa, ita ut stulti non errent per eam.*

222. *Vitrea fama.*) Vel fragilis; vel splendens, instar vitri.

221. *Hunc circumtonuit, etc.*) Hunc bellicae gloriae plus aequo avidum et stulte appetentiorem scilicet attonitum indeque vesanum reddidit Bellona bellorum Dea. Juvenal. Satir. 4. vers. 123.

. . . . *ut fanaticus*
oestro
Percussus Bellona tuo.

Graecis ἐμβρόντητος. vesanus, fulmine vel tonitru stupefactus: ἐμβροντησία stupor, vesania.

224. *Nunc age luxuriam; etc.*) Ostendimus insanire avaros et ambitiosos: modò luxuriosos arripiamus, omnesque Nomentani similes.

Nomentanum.) Hominem profusione et luxuria famosum. De eo jam lib. 1. Sat. 8. et lib. 2. Sat. 1.

Hic simul accepit patrimoni mille talenta,
Edicit, piscator uti, pomarius, auceps,
Unguentarius, ac Tusci turba impia vici,
Cum scurris fartor, cum Velabro omne macellum
Mane domum veniat: quid tum? venere frequentes:
Verba facit leno: Quidquid mihi, quidquid et horum
Cuique domi est, id crede tuum: et vel nunc pete, vel cras.
Accipe quid contra juvenis responderit aequus.
In nive Lucana dormis ocreatus, ut aprum
Coenem ego: tu pisces hiberno ex aequore verris:
Segnis ego, indignus qui tantum possideam; aufer;
Sume tibi decies: tibi tantundem: tibi triplex,
Unde uxor media currat de nocte vocata.

INTERPRETATIO.

Iste ubi a patre accepit mille talenta, statim *venire mane in suam domum jubet piscatores, pomarios, aucupes, myropolas, turbamque sceleratam Hetrusci vici, scurras, fartores, denique macellum totum ac Velabrum. Quid inde? magno numero confluxere. Leno proloquitur: Quidquid habeo, quidquid etiam illorum singuli domi habent, tuum illud puta: ac seu mox, seu cras posce. Audi quid ad haec reposuerit bonus adolescens: In nivibus Lucaniae pernoctus ocreas indutus, ut aprum ego comedam: tu pisces hyeme in mari quaeris* mihi. *Ego certe deses haud mereor tantas* opes *habere. Tolle, accipe tibi decies* centena millia sestertium: *tibi tantundem*: *triplum* vero *tibi*, *per quem festinat conjux media nocte arcessita.*

ANNOTATIONES.

226. *Hic simul accepit, etc.*) Statim atque Nomentanus pinguem haereditatem accepit, eam dilapidare totam aggreditur.

Mille talenta.) Gallicæ monetæ, *six cens mille écus*: si quidem unumquodque talentum ad rationes nostras facit nummos sexcentos.

227. *Pomarius.*) Qui fructus sive poma omnis generis vendit.

228. *Unguentarius.*) Pharmacopola. lib. 1. Sat. 2. Gall. *Parfumeur.*

Tusci turba impia vici.) Quotquot voluptatum asseclæ et ministri habitant vicum Tuscum, qui Palatium inter et Capitolium situs est: dictus a Tuscis incolis. Quam appellandi rationem varie quidem explicant. Varro de Ling. Lat. lib. 4. Tit. Liv. lib. 2. Dionys. Halic. vide Alexandr. ab Alex. lib. 2. cap. 18. In eo meretrices habitarunt; item unguentarii: unde et Thurarius dictus est: certe malæ famæ notam habuit. Plaut. Cistell. *Tusco modo indignè do tm quaeras corpore.* Et Curcul. *in Tusco vico, ibi sunt homines, qui ipsi sese venditant.*

229. *Scurris.*) Gall. *Bouffons.*

Fartor.) Qui aves farcit et saginat: qui lucanicas aliaque id genus farcimina facit et condit.

Cum Velabro omne macellum.) Cuncti simul cupediarum ac deliciarum artifices et ministri.

Velabro.) Velabrum a vehendo dictum volunt aliqui cum Varrone lib. 4. de Ling. Lat. palustris et aquosus pridem locus erat, per quem etiam Tiberis defluit, donec ab Augusto in alveum est coactus, quemadmodum dicetur in Arte Poet. v. 67. hinc et Tibul. lib. 2. Eleg. 5.

At qua Velabri regio patet, ire solebat
Exiguus pulsa per vada linter aqua.

Exinde vicus fuit Romæ celebris; ex quibusdam, in Foro boario: ex aliis, in Foro olitorio; hod. *S. Giorgio in Velabro.* Nomen alii deducunt ex eo quod locus erat obtentus velis, sub quibus vendebantur oleum, casei, et similia. Plaut. Captiv. *quasi in Velabro olearii.* Martial. lib. 13. Epigram. 32. caseum Velabrensem commendat.

Macellum.) Locus opsoniis vendendis Romæ destinatus: a mactandis pecoribus ac venundandis appellatus: vel a quodam Macello nomine; cujus domus olim ibi diruta fuerit. Alii aliter.

231. *Leno.*) Hic vel a leniendo, vel ab alliciendo dictus accommodatum plane suo nomini sermonem habet ad juvenem prodigum.

233. *Æquus.*) Ironicè. Nomentanus scilicet erga nequam illos homines at jucundos libidinum ministros benignus ac liberalis.

234. *In nive Lucana, etc.*) Quantas, inquit, pro me fers ærumnas, venando in Lucaniæ montibus ac silvis, vel dum nivibus rigescunt, ut mihi apros afferas! de Lucania, in Epod. 1. sub finem.

235. *Verris.*) Hinc retis genus piscatorium vocarunt *everriculum*. Non. Marcel.

237. *Sume tibi decies.*) En vobis præmia rependere statui: dono videlicet tibi, venator, decies centena millia sestertium: tantumdem quoque tibi, piscator: tibi vero triplum, o leno, qui sedulò mihi voluptates procuras.

Filius Æsopi detractam ex aure Metellae
(Scilicet ut decies solidum exsorbêret) aceto
Diluit insignem baccam : qui sanior, ac si
Illud idem in rapidum flumen jaceretve cloacam?
Quinti progenies Arri, par nobile fratrum,
Nequitiâ et nugis pravorum et amore gemellum,
Luscinias soliti impenso prandêre coemtas.
Quorsum abeant sani? cretâ an carbone notandi?
Ædificare casas, plostello adjungere mures,
Ludere par impar, equitare in arundine longa,

INTERPRETATIO.

Æsopi filius margaritam eximiam ex aure Metellae ablatam aceto liquefecit, nempe ut absorberet decies centena simul : nonne tam insanus quam si idipsum projecisset in currentem fluvium aut in cloacam? Filii Q. Arii, par fratrum illustre, improbitate et scurrilitate criminum studio simillimum; assueti comedere luscinias magno pretio emptas ; qua parte credantur sapere ; an candido, an atro lapide notandi? Si vetulus quispiam gaudeat extruere domunculas, parvo currui mures alligare, ludere par impar, equitare in longo fuste;

ANNOTATIONES.

239. *Filius Æsopi, etc.*) Æsopus Tragœdus fuit locuples admodum et luxuriosus. Clodius pariter ejus filius decoxit ab eo relictam sibi hæreditatem ducenties sestertium, ut ajunt, et cum a Cæcilia Metella adamaretur, pendentem ex ejus aure margaritam ingentis pretii detraxit, atque aceto liquefactam exsorbuit. Vide Valer. Max. lib. 9. c. 1. Macrob. lib. 3. cap. 14. Plin. lib. 9. cap. 35. ubi de Cleopatræ Antoniique epulis pariter luxuriosis; subditque : *Prior id fecerat Romae in unionibus magnae taxationis Clodius Tragoedi Æsopi filius : relictus ab eo in amplis opibus haeres ; ne in Triumviratu suo nimis superbiat Antonius, pene histrioni comparatus, etc.* Caligula quoque pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorbuit. Sueton. Calig. c. 37.

240. *Scilicet ut decies solidum exsorberet.*) Plin. modo cit. *Duo fuere maximi uniones per omne aevum : utrumque possedit Cleopatra Ægypti reginarum novissima, per manus Orientis regum sibi traditos. Haec, cum exquisitis quotidie Antonius saginaretur epulis, superbo simul ac procaci fastu, ut regina meretrix lautitiam ejus omnem apparatumque obtrectans, quaerente eo quid astrui magnificentiae possit, respondit; una se coena centies sestertium absumpturam, etc.*

Aceto diluit.) Hanc inesse vim aceto, docet Vitruv. libr. 8. cap. 5. Macrob. lib. 3. cap. 17. Plin. cit. *Ex praecepto ministri unum tantum vas ante eam posuere aceti, cujus asperitas visque in tabem margaritas resolvit.* Idem libr. 23. cap. 1. sub finem : *acetum saxa rumpit infusum, quae non ruperit ignis antecedens.*

243. *Quinti progenies Arri, etc.*) Pariter leves ac luxuriosi duo fratres Q. Arii filii. Is videtur esse, de quo supra v. 86.

245. *Luscinias soliti impenso prandere.*) Valer. Max. cit. Æsopi Tragœdi filius, inquit, *non solum perditae sed etiam furiosae luxuriae juvenis, cantu commendabiles aviculas immanibus emptas pretiis in coena pro ficedulis ponere, acetoque liquatos magnae summae uniones potionibus aspergere solitus, amplissimum patrimonium velut amaram sarcinam quam celerrime abjicere cupiens.* Plin. lib. 10. cap. 51. *Insignis est Æsopi histrionis tragici patina sexcentis millibus sestertium taxata : in qua posuit aves cantu aliquo aut humano vocales, nummis sex singulas coemptas ; nulla alia inductus suavitate, nisi ut in his imitationem hominis manderet, ne quaestus quidem suos reveritus illos opimos et voce meritos : dignus prorsus filio, a quo devoratas dixi margaritas.*

Prandere.) Vox fortasse ad augendam invidiam posita. Nam qui tam exquisitas dapes prandebant, quas non cœnabant! Si quidem ex Plutarcho Sympos. 8. cap. 6. prandium erat matutina quæpiam esitatio, sine apparatu, ex obviis quibuslibet : cœna vero convivium paratum et elaboratum. Unde et soli prandebant, at cœnabant in cœtu amicorum ; unde nomen. Vide Alex. ab Alex. lib. 5. c. 21.

246. *Quorsum abeant sani?*) Quomodo sanis annumerentur? Marcilius haud absurde corrigit : *Quorsum abeant? sanin'? creta an carbone notandi?*

Creta an carbone notandi?) An laudandi, an vituperandi? Pers. Satir. 5. v. 108.

Illa prius creta, mox haec carbone notasti.

247. *Ædificare casas, etc.*) Amantes etiam desipere jam probat ; tamque puerilia agere, quam solent pueri domunculas extruentes e cœno et lapillis ; mures velut jumenta ad plostellum alligantes, etc.

248. *Ludere par impar.*) Sicut pueri manu prementes copiam nucum, fabarum, castanearum, nummorum, divinandum alii aliis proponunt, sitne par numerus, an impar. Sic tamen viri lasita-

Si quem delectet barbatum; amentiâ verset.
Si puerilius his ratio esse evincet amare,
Nec quidquam differe, utrumne in pulvere, trimus
Quale prius, ludas opus, an meretricis amore
Sollicitus plores: quaero, faciasne quod olim
Mutatus Polemon: ponas insignia morbi,
Fasciolas, cubital, focalia: potus ut ille
Dicitur ex collo furtim carpsisse coronas,
Postquam est impransi correptus voce magistri.

INTERPRETATIO.

hunc dicas *agi vesania. Si ratio vincat, amare puerilius esse quam ista; nec ullum esse discrimen utrum in arena ludas* iisdem *ludis, quibus olim ludebas tres annos natus, an amore meretricis anxius lacrymere*: rogo te, *num acturus sis quod Polemo quon*dam egit *errore liberatus? an abjicies morbi signa, fascias, palliolum, faucium operimenta: quemadmodum ille comessatus narratur coronas capiti detraxisse, statim ac reprehensus est a sobrio praeceptore.*

ANNOTATIONES.

sunt interdum, imo et Augustus. Sueton. Octav. cap. 71. *Aleae rumorem nullo modo expavit: lusitque simpliciter et palam oblectamenti causa etiam senex.* Et postea: *scribit ad filiam: Misi tibi denarios ducentos quinquaginta, quos singulis convivis dederam, si vellent inter se, inter coenam vel talis vel par impar ludere.* De his Jul. Pollux lib. 9. cap. 7. Ovid.

Est etiam, par sit numerus, qui dicat, an impar;
Ut divinatas auferat augur opes.

Equitare in arundine longa.) Ita cum filiolis lusisse narratur sapiens ille Socrates; nec supervenientem Alcibiadem erubuisse.

249. *Si quem delectet barbatum.*) Id est, si quis barbatus et senex ludos istos pueriliter consectetur, ac totus iis incumbat. Nam, ut dixi tum paulo ante, tum alibi, nugari ac ludere viri graves aliquando visi sunt. Vide Sat. 1. hujus lib.

254. *Mutatus Polemon.*) Is adolescens Atheniensis luxuria perditus die quadam ebrius et comessabundus scholam Xenocratis ingressus est: hunc vero eum de temperantia, sobrietate, pudicitia vehementer disputantem audisset, adeo commotus est ejus oratione, ut luxuriosum amorem extemplo ejurarit. Quin et factus Xenocratis discipulus post ipsum docuit magna cum laude. Diog. Laert. l. 4. Valer. Max. lib. 6. c. ult. Suidas, etc. Meminit et S. Ambros. lib. de Elia, c. 12.

255. *Fasciolas.*) Integumenta pariter et ornamenta, quibus tibias et crura praeligabant ac vinciebant praesertim molles: Graeci periscelidas vocant; Latini subligar, caligas, bracas, feminalia: Gall. *bas et haut de chausses.* Cic. de Harusp. respon. *P. Clodius a mitra, a muliebribus soleis, a purpureis fasciolis, a strophio .... est factus repente popularis.* Quintil. l. 12. cap. 3. *fascias quibus crura vestiuntur.*

Cubital.) Pulvillum coenantis cubito supponendum aliqui interpretantur, absurde quidem: Nam quid ad rem! Imò erat palliolum quoddam super humeros ad cubitò usque protensum, caput etiam cucullo protegens contra frigus. Quint. modo cit.

Focalia.) Torques, coronas floreas, inquiunt, Imò colli ac faucium involucrum et fomentum, e fasciis laneis. Vide Pers. Sat. 1. v. 17. annot. Quint. cit. *palliolum, sicut fascias quibus crura vestiuntur. et focalia, et aurium ligamenta, sola potest excusare valetudo.* Senec. Natur quaest. 4. *videbis quosdam graciles, palliolo focalique circumlatos.* Martial. lib. 14. Epigr. 142.

Si recitaturus dedero tibi forte libellum,
Hoc focale tuas asserat auriculas.

et lib. 4. Epigr. 41.

Quid recitaturus circumdas vellera collo?

Potus ut ille dicitur ex collo furtim carpsisse coronas.) Valer. Max. cit. *Polemo .... vino gravis, unguentis delibutus, sertis capite redimito, pellucida veste amictus, patentem Xenocratis scholam intravit turba doctorum hominum refertam .... Cujus gravitate sermonis resipiscere coactus, primum coronam capite detractam projecit; paulo post brachium intra pallium reduxit; procedente tempore oris convivalis hilaritatem deposuit; ad ultimum totam luxuriam exuit.*

257. *Postquam est impransi correptus voce magistri.*) Ex Diogene Laertio cit. et aliis, Xenocrates valde sobrius et continens fuit. Ergo *impransus* hic dicitur ille: Et quod ait Persius Sat. 9. v. 83. *cur quis non prandeat, hoc est?* Similiter utrobique notas sobrietatem philosophorum semel in die cibum capientium, ne *multo cibo et potione completi minus recte uti possent mente ac ingenio;* ut loquitur Cic. Tusc. 5. Porro ut siccus Xenocrates, ita et castus: Nam et Phrynes et Laidis nobilium meretricum blandimentis atque illecebris nequidquam tentatus pudore suffudit ipsas impudentes: quae demum victae praedicarunt non virum illum, sed statuam visum esse. Diog. Laert. lib. 4. etc.

Correptus voce Magistri.) Valer. Max. ante cit. *Non contentus* Polemo *tam deformi introitu, consedit etiam, ut clarissimum eloquium et prudentissima praecepta temulentiae lasciviis eluderet. At* Xenocrates *vultum in eodem habitu continuit;*

Porrigis irato puero cum poma; recusat.
Sume catelle: negat: si non des; optat: amator
Exclusus qui distat? agit ubi secum, eat an non,
Quò rediturus erat non arcessitus, et haeret
Invisis foribus. Nec nunc, cum me vocet ultro,
Accedam? an potius mediter finire dolores?
Exclusit, revocat, redeam? non si obsecret. Ecce
Servus non paulo sapientior. O Here, quae res
Nec modum habet, neque consilium, ratione modoque
Tractari non vult. In amore haec sunt mala: bellum;
Pax rursum. Haec si quis tempestatis prope ritu
Mobilia, et caeca fluitantia sorte, laboret
Reddere certa; sibi nihilo plus explicet, ac si
Insanire paret certa ratione modoque.
Quid? cum Picenis excerpens semina pomis

INTERPRETATIO.

Si offers poma irato puero, respuit. Accipe mi pusille, inquis: ille abjicit. Quod si deneges, deflagitat. In quo differt amator expulsus, cum animo pugnat; redeat ne arcessitus, *an non,* eo quò *reversurus fuerat* etiam *non revocatus: nec recedit ab infesta janua? Quamvis me modo sponte arcessat, an ibo? an potius finem doloribus conquiram? Repulit?* jam *arcessit*: an revertar? *minime: licet precetur. En famulus longe prudentior. O domine, consilio et ratione haud geritur negotium modo et ratione carens. In amore haec sunt incommoda; bellum, ac deinde pax. Ista si quispiam firma reddere nitatur, quae tempestatis instar incerta sunt, atque caeco impetu moventur*: is non *magis proficiat, quam si velit desipere certa ratione et modo. Ecquid? cum Picenis pomis semina detrahens*

ANNOTATIONES.

emissisque de quibus disserebat, de modestia ac temperantia loqui coepit ...... Itaque Polemo *unius orationis saluberrima medicina sanatus, ex infami ganeone maximus Philosophus evasit. Peregrinatus est hujus animus in nequitia, non habitavit.*

258. *Porrigit irato puero, etc.*) Comparat actiones amatoris cum actionibus pueri.

259. *Amator exclusus.*) Ex Terentii Eunuch. Sc. 1. ubi Phaedria expulsus a Thaide meretrice, ac post accersitus ita secum agit ac deliberat:

Quid igitur faciam? non eam? Ne nunc quidem
Cum accersor ultro? an potius ita me comparem
Non perpeti meretricum contumelias?

Exclusit; revocat: redeam? Non si me obsecret. Pers. Sat. 5. v. 171.

Nunc ferus et violens: at si vocet, haud mora, dicis
Quidnam igitur faciam; ne nunc, cum arcessat et ultro
Supplicet, accedam?

261. *Haeret invisis foribus.*) Odit et aversatur januam, ubi repulsam tulit, nec tamen ab ea potest discedere. Vide Pers. mox cit.

263. *An potius mediter finire dolores?*) Pers. cit.

. . . . . *finire dolores*
Praeteritos meditor.

265. *Servus non paulo sapientior.*) Parmeno servus Phaedriae juvenis amatoris, ipso quidem hero suo longe sapientior.

Quae res nec modum habet, etc.) Ex Terentio cit.

Here, quae res se neque consilium neque modum
Habet ullum, eam consilio regere non potes.
In amore haec omnia insunt vitia; injuriae,
Suspiciones, inimicitiae, induciae,
Bellum, pax rursum. Incerta haec si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas
Quam si des operam ut cum ratione insanias.

Plutarch. amant, oderunt, eumdem absentem desiderant, praesentem metuunt: adulantur, convicia dicunt: pro amato moriuntur, occidunt: optant non amare; abstinere amore volunt, etc. Vide Plaut. Cistell. Sc. 4. *Credo ego etc.*

272. *Quid cum Picenis, etc.*) Alias amantium ineptias confert cum puerorum nugis. Nimirum solebant amatores pomi semina seu grana primoribus digitis pressare et in altum ejaculari; quae si cameram sive lacunar triclinii contigissent, velut felix augurium accipiebant; seque rem concupitam sperabant assecuturos. Vide Jul. Poll. lib. 9. c. 7.

Picenis.) Synecdoche pro quibuslibet malis ac pomis. Laudabantur vero illa quae proveniebant in Piceno Italiae regione, quae modo complectitur Marchiam Anconitanam et partem Aprutii.

Gaudes, si cameram percusti forte; penes te es?
Quid? cum balba feris annoso verba palato;
Ædificante casas qui sanior? adde cruorem
Stultitiae, atque ignem gladio scrutare; modò, inquam,
Hellade percussa Marius cum praecipitat se;
Cerritus fuit, an commotae crimine mentis
Absolves hominem, et sceleris damnabis eundem;
Ex more imponens cognata vocabula rebus?
Libertinus erat qui circum compita siccus,
Lautis mane senex manibus currebat; et unum,
Quid tam magnum? addens, unum me surpite morti;
Dis etenim facile est, orabat; sanus utrisque

INTERPRETATIO.

Iactaris, si casu ferias tectum *convexum; an tui es compos? Quid, quando senili palato molliculas voces fingis, num sapientior es* puero *domunculas extruente? adjunge sanguinem dementiae; et flammam ense rimare.* Dic vero *Marius nuper Hellade occisa praecipitem se dans, fuit ne furiosus? utrum iusania laborasse illum negabis; ac sceleratum ipsummet affirmabis; proxima, ut fit, appellatione res* quasque *designans? Erat libertinus* quidam *vetulus, mane jejunus discurrens per plateas, manibus lautis: atque ita precabatur: unum me, (quid tam magnum? ajebat)* unum, inquam *ab interitu vindicate, o Dii, nam potestis.* Is *aures ambas*

ANNOTATIONES.

273. *Gaudes si cameram, etc.)* Inepte et pueriliter exultas leni ac futili de causa: an ergo sapis?

274. *Cum balba, etc.)* Cum tu senex molliuscole verba effers, et pueri ad instar, balbutiendo pronuncias, blanditiarum causa, ad captandam puellæ benevolentiam. Tibul.

Et tibi blanditias tremula componere voce.

Persius simile quid habet Sat. 1. v. 33.

Rancidulum quiddam balba de nare locutus,
Phyllidas, Hypsipilas, vatum et plorabile si quid
Eliquat; et tenero supplantat verba palato.

275. *Adde cruorem stultitiae.)* Verum amor non tantum facit insanos, sed et crudeliter furiosos. Nam ad cædes etiam perpetrandas impellit et cogit.

276. *Ignem gladio scrutare.)* Pythagoricum illud symbolum ac præceptum erat: *Ignem gladio ne fodito*: id est, hominis, præsertim vero potentis iram jam ardentem ne magis accende et move. Diog. Laert. libr. 8. Hic, Horatius innuit, eum qui jam gravi affectu ceu amore abreptus alio insuper affectu ceu ira commovetur, omnino insanire, imo ad quodvis patrandum facinus et crimen accingi. Sic Marius nuper, inquit, Helladem puellam, quam deperibat, præ ira et zelotypia trucidavit: ac deinde semetipsum præ dolore præcipitavit. Rem suo tempore videlicet factam Poeta commemorat.

278. *Cerritus.)* Quasi Cereritus, idest a Cerere perculsus et in furorem actus.

An commotae crimine mentis, etc.) Urget valde hæc ratio, an, inquit Stertinius, mavis istum hominem sceleratum dicere, quam fateri insanum? verum quoquo modo respondes, nihil proficis; siquidem improbus quilibet insanit.

281. *Libertinus erat, etc.)* Jam superstitiosos aggreditur, omnemque simul religionem deridet.

Circum compita.) In compitis coli Penates jusseras Augustus.

Siccus, manè, senex, etc.) Singulæ voces advertendæ, animum tranquillum et hoc magis superstitiosum notantes.

282. *Lautis manibus.)* Rite omnia peragit, purasque manus ad deos tollere satagit, fatue tamen.

283. *Quid tam magnum!)* Quid hoc diis magnum et difficile? unum scilicet hominem morti eripere. Alii leg. *quidnam magnum!* Alii vulgò *quiddam magnum addens.* Verum nostra lectio clarior, ac meliorem sensum gignit.

Unum me surpite morti.) Immortalitatem concedite mihi vestrum observantissimo. Huc pertinet vetus etymon vocis superstitio, cujus meminit Cicero 2. de Nat. Deor. num. 72. *Qui totos dies precabantur et immolabant, ut liberi sibi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen postea latius patuit.* Contra tamen pugnat Lactant. libr. 4. de vera Sap. cap. 28. Saltem liquet superstitionis vocabulum olim aptatum iis hominibus qui superstites esse cupiebant vehementius, mortem abhorrentes plusculum, et vitam a Diis enixe flagitantes,

Auribus atque oculis: mentem nisi litigiosus
Exciperet dominus, cum venderet: hoc quoque vulgus
Chrysippus ponit foecunda in gente Meneni.
Jupiter, ingentes qui das adimisque dolores,
Mater ait pueri menses jam quinque cubantis,
Frigida si puerum quartana reliquerit, illo
Manè die, quo tu indicis jejunia, nudus
In Tiberi stabit: casus medicusve levarit
Ægrum ex praecipiti; mater delira necabit
In gelidâ fixum ripâ, febrimque reducet.
Quone malo mentem concussa? timore deorum.
Haec mihi Stertinius sapientum octavus amico

INTERPRETATIO.

et oculos integros habebat: at *mentem exciperet eum venumdans herum*, *si lites fugisset*: *atque hoc etiam* hominum *genus recenset Chrysippus in numeroso Menenii grege. Mater pueri a quinque mensibus aegrotantis ita orabat*: *o Jupiter qui magnas aegritudines immittis et aufers*, *si frigida quartana reliquerit* meum hunc *filiolum*, *nudus in Tiberi stabit mane*, *quo die tu jejuna praescribis*. Itaque seu *casus seu medicus aegrotum e periculo liberaverit*, *vesana parens in frigido littore statuet ac revocata febri interimet*, *Ecquo morbo mente affecta? metu numinum.* DAMASIP. ad HORAT. *Ista mihi* velut *amico dedit arma Stertinius*

ANNOTATIONES.

285. *Mentem nisi litigiosus exciperet dominus*, *etc.*) Id est, libertinus ille sive libertus, sanus quidem erst corpore, at mente nequaquam: Quocirca si eum adhuc servum dominus vendidisset, vitium mensis dicere debuisset ementi, si lites habere cum eo noilet; atque adeo sanum asseverans, mentem debeat excipere. Cic. offic. 3. num. 91. *In mancipio vendendo dicenda illa vitia*, *quae nisi dixeris*, *redhibeatur mancipium jure civili.* Vide Gell. libr. 4. cap. 2. ubi sic scribit: *in edicto Ædilium Curulium, qua parte de mancipiis vendundis cautum est, scriptum sic fuit: Titulos servorum singulorum ut scriptus sit curato ita ut intelligi recte possit quid morbi vitiique cuique sit*, *etc.* Unde si morbosum aut vitiosum noxave non solutum ignorasset emptor, redhibere poterat ex lege.

286. *Hoc quoque vulgus*, *etc.*) Hanc superstitiosorum turbam accenset Chrysippus numerosæ genti ac multitudini insanorum sive similium Menenii. De Chrisippo lib. 1. Sat. 3. v. 127.

287. *Foecunda in gente.*) Sap. *stultorum infinitus est numerus.*

Menent.) Hic parum integræ sanæve mentis vivebat Horatii tempore, superstes unus ex illa Meneiorum familia pridem celebri quamvis plebeja. Notus in primis extitit Agrippa ille Menenius, qui solerti membrorum ac ventris dissidentium apologo, patres et plebem alienatos in concordiam reduxit. Tit. Liv. lib. 2.

288. *Jupiter ingentes*, *etc.*) Aliud superstitionis genus et exemplum. Mater stulte votum facis ac stultius adimplet. Vovet pro incolumitate filii: voti rea incolumem ipsa enecat.

290. *Frigida quartana.*) Ex atra bile quartana febris proficiscitur, atque hujus parosysmo incipiente, totum corpus frigore et horrore concutitur.

291. *Illo die quo*, *etc.*) Die nempe Jovis, quo jejunia indicebantur a Magistratibus ac Sacerdotibus, quæ a populo in Jovis honorem observanda erant. Morem certe hunc hauserant a Judæis, Chaldæis, Ægyptiis, quorum ingens erat Romæ numerus. Illi enim ad solemnes festos se jejuniis præparabant, ut et hodie Christiani.

Nudus in Tiberi stabit.) Quasi ut toto ablutus corpore, hinc purior ad Jovis sacra procederet. Is veterum mos erat superstitioque. Virgil. Æn. 4.

Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.

Juvenal. Sat. 6. v. 521.

Hybernum fractâ glacie descendet in amnem.
Ter matutino Tiberi mergetur, et ipsis
Verticibus timidum caput abluet.

Pers. Sat. 2. v. 15.

Haec sanctè ut poscas, Tiberino in gurgite mergis
Mane caput bis terque, etc.

292. *Casus medicusque levarit.*) Sæpius enim parum valet Medici industria adversus quartanam: quæ proinde vocatur *mediocrem opprobrium.*

293. *Mater delira necabit.*) Vesana mater voti se religione putans obstringi ad statuendum eum nudum in gelido flumine, reducat febrim depulsam, et filium enecabit.

295. *Timore deorum.*) Cic. de Nat. Deor. 1. n. 118. *In superstitione inest timor inanis deorum: religio deorum cultu pio continetur.*

296. *Haec mihi Stertinius*, *etc.*) Damasippus sermonem finiens, hæc ego, documenta, inquit,

Arma

Arma dedit, posthac ne compellarer inultus.
Dixerit insanum qui me, totidem audiet, atque
Respicere ignoto discet pendentia tergo.
Stoice, (post damnum sic vendas omnia pluris)
Qua me stultitiâ (quoniam non est genus unum)
Insanire putas? ego nam videor mihi sanus.
Quid? caput abscissum demens cum portat Agave
Nati infelicis, sibi tum furiosa videtur?
Stultum me fateor (liceat concedere veris)
Atque etiam insanum: tantum hoc edissere, quo me
Ægrotare putes animi vitio. Accipe: primum
Ædificas: hoc est, longos imitaris, ab imo

INTERPRETATIO.

sapientum octavus, ne deinceps impune dicteriis *incesserer. Quisquis me dementem appellarit; pariter* a me *vocabitur; monebiturque advertere pendentia dorso averso.* HOR. *O Stoice, post jacturam* bonorum, *ita venundes cuncta pluris*: dic vero, *quandoquidem diversa sunt insaniae genera, ecquo me laborare autumas? enimvero sapere me existimo.* DAMASIP. *Quid? furens Agave miseri filii caput gestans amputatum, num se credit insanire?* HORAT. *Fatebor quod res est, concedo me dementem, imo et vesanum: at saltem doce, qua me animi noxa affectum arbitreris.* DAMASIP. *Audi: aedes quidem construis*: i. e. *tu à vertice ad calcem*

ANNOTATIONES.

hami et accepi a Stertinio, qui sane meretur annumerari septem Graciæ sapientibus. Quæ vero illa? (adverte quam acre ludibrium) nimirum tota sapientiæ Stertinii laus in eo est, quod omnes stultos esse docuerit.

Sapientum octavus.) Sic Juvenalis Sat. 2. v. 40.
Tertius è cœlo cecidit Cato.
De septem illis viris sapientiæ fama inclytis, ita Cic. de fin. 2. n. 7. *Septem illi non suo, sed populorum omnium suffragio nominati sunt.* Non consentiunt omnes de singulis tamen; at quatuor hi ab universis agnoscuntur: Thales Milesius, Bias Prieneus, Pittacus Mitylenæus, Solon Atheniensis: quibus alii alios subnectunt. Ergo et isti celebrantur, Aristodemus, Cleobulus, et Periander, Chilo, Anaxagoras, Pythagoras, Anacharsis, Arcesilaus, etc. Vide Diogen. Laert. l. 1. Cic. 2. de leg. n. 26. *Thales sapientissimus inter septem*, inquit.

297. *Ne compellarer inultus.)* O egregium sapientiæ fructum! imo ridiculam vanitatem! non deinceps inultus compellabitur ipse stultus, quippe qui pariter alios possit stultos vocare, didiceritque fere omnes insanire; unde convicianti conviciari queat.

299. *Ignoto discet pendentia tergo.)* Nimirum fabulatus est Æsopus homines duas habere peras hinc et illinc pendentes: in anteriore aliena reponi vitia, propria vero in posteriore, quæ a tergo est: quo fit ut illa facile videant, hæc non ita. Sensus itaque est: discet scrutari et cognoscere propria vitia, quæ ignorabat. Catull. carm. 22.
Sed non videmus manticæ quod in tergo est.
Pers. Sat. 4.
Sed praecedenti spectatur mantica tergo.
Non absurdus omnino, sed aprosdionysus qui locum hunc interpretetur ex verbis antea positis; *caudam trahat*; hoc sensu: discet ille pendere sibi alligatam tergo caudam insaniæ videlicet indicem ac probrosam notam. Vide ibi, si vacat et libet, v. 53.

300. *Stoice post damnum, etc.)* Abhinc ad satiræ finem Horatius cum Damasippo colloquitur.

Sic vendas omnia pluris, etc.) Ironica prorsus apprecatio: faxint Dii ut quæstuosa negotiatione resarcias priora damna jacturasque olim factas: quandoquidem ex inope tam sapiens evasisti, ac tot sapientiæ arcana mihi revelasti. At cum me insanum tam asseveranter pronunties, qui fit ut sanus ipse mihi videar?

303. *Quid? caput abscissum, etc.)* Tibi nempe sanus videris: nec tamen sanus es. Enimvero in propriis cæcutimus. Dic amabo, numquid Agave se furere noverat, cum maxime fureret?

Agave.) Hæc cum aliis Bacchantibus Orgia peragens Pentheum filium sacra illa contemnentem, et ad ea curiosius et contra fas penetrantem, Bacchi furore incitata discerpsit, abscissumque caput quasi ovans thyrso circumtulit, rata se occidisse immanem aprum, vel, ut alii scribunt, vitulum. Vid. Ovid. Metam. 3. et Pers. Sat. 1. v. 100., et quæ adnotavi lib. 2. Od. 19. v. 14.

305. *Stultum me fateor.*) Victus ista ratione Horatius fatetur quod ante negabat; inquirit tamen, quæ sua sit ægritudo, quod animi vitium? Quæ quidem Damasippus ipsi edisserit.

308. *Ædificas.*) Hoc primum: ædificandi libidine vexaris; magnates ambitiosè æmulatus.

Ad summum totus moduli bipedalis: et idem
Corpore majorem rides Turbonis in armis
Spiritum et incessum. Quî ridiculus minus illo?
An quodcunque facit Moecenas, te quoque verum est
Tanto dissimilem, et tanto certare minorem?
Absentis ranae pullis vituli pede pressis,
Unus ubi effugit, matri denarrat, ut ingens
Bellua cognatos eliserit. Illa rogare,
Quantane? num tandem, se inflans, sic magna fuisset?
Major dimidio. Num tanto? cum magis atque
Se magis inflaret; non, si te ruperis, inquit,
Par eris. Haec a te non multum abludit imago.
Adde poemata nunc: hoc est, oleum adde camino;
Quae si quis sanus fecit, sanus facis et tu.
Non dico horrendam rabiem, (jam desine) cultum
Majorem censu, (teneas Damasippe tuis te)
Mille puellarum, puerorum mille furores.
O major tandem parcas insane minori.

INTERPRETATIO.

vix duos pedes altus aemularis proceros: ipseque armati Turbonis animum et gressum corpore majorem deridens, quomodo videare minus illo ridiculus? Quicquid autem *praestat Moecenas, an expedit te certatim moliri tanto disparem et inferiorem?* Sic profecto fabulantur: *absentis ranae pullis vituli pede contritis, unum effugisse. Is vero matri edisserit, qua ratione immanis bestia consanguineos oppresserit. Illa sciscitatur: ecquanta? atque intumescens* quaerit, *an ergo tanta esset? Major dimidio. An sic? Cumque plus et plus intumesceret; ait* pullus: *Etiamsi diffregeris te, haud par fueris. Imago ista non valde tibi dissimilis. Adde jam carmina: (id est, oleum igni appone) quae si condit sapiens quisquam, tu quoque sapis illa faciens. Taceo iracundiam graviorem,* (HORAT. *Ohe satis est*) *nitorem facultates excedentem*, (HORAT. *O Damasippe, rerum satage dumtaxat tuarum*) *amores sexcentarum puellarum totidemque puerorum.* HORAT. *O stultorum maxime, indulge denique minori.*

ANNOTATIONES.

Longos imitaris.) Ludus est in ambigua voce, *longos.* Tu pusillus magnos, tenuis et modicus bonis opulentos ac divites vis imitari, stultè quidem: ædes moliris facultatibus majores.

309. *Moduli bipedalis.*) Minima certe hæc est humani corpusculi mensura. Vide Plinium lib. 7. cap. 16.

Turbonis.) Gladiator ille statura exiguus erat, ceterùm grandis animo, incessu, actione.

312. *An quodcumque facit Moecenas, etc.*) Hic in Esquiliis sumptuosas ædes hortosque magnificos tunc temporis moliebatur.

314. *Absentis ranae pullis, etc.*) Æsopi fabula est, quam Phædrus paulo immutavit.

321. *Adde poemata.*) Apud Stoicos pridem, ut et plerumque apud alios, et etiamnum, vix bene sani Poetæ habiti sunt. Epist. ad Pisones v. 296.

Excludit sanos Helicone poetas Democritus.

Oleum adde camino.) Proverbium est: indicat hic hominem jam forte insanum, si versus faciendi prurigine insuper titillatur, duplici insania laborare.

323. *Horrendam rabiem, etc.*) Patientiam inprimis colebant Stoici: cultum vero corporis et nitorem vestium negligebant. Duo his contraria Damasippus objicit Horatio. Quæ quidem ipse non diffitetur. Nam iracundum seu *irasci facilem* se innuit, tum in Epist. ult. lib. 1. tum alibi non semel, *cultum vero* mundiorem atque *majorem censum* etiam declarat lib. 1. Sat. 6. v. 78.

Jam desine.) Hæc et sequentia quædam iracundulus reponit Horatius, crebrò Damasippum interpellans, tam lepidè quam salsè.

324. *Teneas Damasippe tuis te.*) Tua vitia discute, non mea.

325. *Mille puellarum. etc.*) Erat enim libidinosus admodum, atque *in Venerem putris*, ut loquitur Persius Sat. 5.

326. *Major tandem parcas, etc.*) Cum sis maxime insanus, mihi parce minus te insano.

SATIRA IV.

UNDE, et quò Catius? Non est mihi tempus aventi
Ponere signa novis praeceptis, qualia vincant
Pythagoram, Anytique reum, doctumque Platona.

INTERPRETATIO.

HORAT. UNDE venit, *et quò* vadit *Catius*? CAT. Tibi respondere *non licet mihi per tempus*, *cupienti notare nova documenta*, *quae supergradiantur Pythagoram*, *et accusatum ab Anyto*, *atque eruditum Platonem*.

ANNOTATIONES.

1. *Unde, et quò, etc.*) Quemadmodum Satira præcedenti falsos et adulterinos Stoicos sub Damasippi persona Horatius insectatus est; sic in hac sophistas Epicureos exagitat sub persona Catii.

Unde, et quò.) Fortuitum occursum fingit Poeta. Simile est exordium Phædri Platonici.

Catius.) Hic ipse est M. Catius Epicureus Philosophus Insuber, cujus mentionem faciunt Cicero et Quintilianus. Quintil. libr. 10. cap. 1. Ita scribit: *In Epicureis levis quidem, sed non injucundus tamen auctor est Catius.* Nempe is de rerum natura, et de summo bono quatuor libros scripsit, inquit Vet. Comment. teste vero Cicerone mox citando, doctrinam Epicuream latine descripsit. Cicer. lib. 15. Epist. 16. Cassium a Stoica ad Epicuri disciplinam translatum quasi transfugam vellicat: *Ne te fugiat Catius Insuber Epicureus, etc. . . . Jam biennium aut triennium est, cum virtuti nuntium remisisti, delinitus illecebris voluptatis.* Epist. 18. seq. *Ubi igitur, inquies, philosophia? Tua quidem in culina, mea molesta est.* Rescribens autem Ciceroni Cassius eod. libr. Epist. 19. sic habet: *Non mehercule in hac mea peregrinatione quidquam libentius facio, quam scribo ad te. Videor enim cum praesente loqui et jocari. Nec tamen hoc usu venit propter spectra Catiana; pro qua tibi proxima epistola tot rusticos Stoicos regeram, ut Catium Athenis natum esse dicas . . . . . difficile est hominibus persuadere το καλον δι αυτο αιρετον esse: ἡδονην vero et αταραξιαν virtute, justitia, τῳ καλῳ parari: et verum et praeterea probabile est. Ipse enim Epicurus a quo omnes Catii et Amasinii mali verborum interpretes proficiscuntur, dicit: ουκ εστιν ἡδεως αvευ του καλως και δικαιως ζην. Itaque et Pansa, qui ἡδονην sequitur, virtutem retinet: et ii qui a nobis φιληδονοι vocantur, sunt φιλοκαλοι και φιλοδικαιοι, omnesque virtutes et colunt et retinent.* Ex quibus intelligitur doctrina Epicuri quidem sana, et quorundam Epicureorum, e quorum se esse numero Cassius ille ostendit: insana vero aliorum plurium, inter quos iste Catius, quem hic subsannat Poeta. Hi nimirum ad corporis voluptates perperam referebant quidquid Epicurus tribuebat voluptati dumtaxat ei, quam animus e virtute percipit ac metit. Vide Sat. 8. et seq.

Non est mihi tempus, etc.) Interpellantem amovet et amandat, quasi rem gravem moliatur anxie, dum culux mysteria pertractat.

2. *Ponere signa.*) Hæc σημεια και μνηματα vocat Plato in Cratylo: et certe non minus per imagines, quam per litteras rerum memoria conservatur. Vide Cic. 3. ad Heren. Senec. Epist. 6.

Qualia vincant Pythagoram.) Talia sunt hæc documenta, ut pluris æstimanda videantur, quam quæ scripsere Pythagoras, Socrates, Plato. Quocirca laboro ne quid memoria effluat, ait Catius.

3 *Pythagoram.*) Samo insula oriundus ille floruit ante Christum annis ferme sexcentis, discendi cupidus ad Ægyptios et Babylonios se contulit. Diog. Laert. lib. 8. venit in Italiam regnante Tarquinio Superbo: eamque regionem, quæ magna Græcia dicta est, privatim et publice exornavit præstantissimis institutis et artibus. Cum vero doctrina ejus longe lateque flueret, permanavit in urbem Romam. Hæc Cic. Tusc. 1. num. 38. Tusc. 4. n. 2. Tusc. 5. n. 10. de eo jam antea lib. 1. Od. 28. et Epod. 15.

Anytique reum.) Socratem, quem reum egerunt Anytus quidam dives, Melitus poeta, et Lycon orator, quasi male de Diis sentientem. Alia ab aliis accusationis capita referuntur. Invidia et calumniis oppressum constat. *Quem vero publice damnarat Atheniensium civitas, publice luxit.*; atque in ejus accusatores indignationem et ultionem convertit: ut scribit S. August. de civ. D. lib. 8. cap. 3. vide Lactant. lib. 5. cap. 15. Platon. Apolog. Socratis. Apul. de as. aur. lib. 10. Athen. lib. 13. Nec prætermitte Cicer. tum variis locis, cum præcipue Tusc. 1. num. 71. *Socrates*, inquit, *impiis damnatus sententiis . . . . cum jam in manu mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, sed in coelum videretur ascendere.* De Socrate jam dixi non pauca lib. 3. Od. 21.

Platona.) Hic Socratis auditor; magistro par aut major evasit, divini etiam consecutus elogium: facundus adeo et eloquens, ut platonicè locuturum fuisse Jovem, si græcè loqui voluisset, vulgò dicerent; cælebs et castus vixit ad annum ætatis 81. teste D. August. Vide Sat. præced. v. 11. annot. Item Coel. Rhodig. lib. 22. cap. 4. lib. 30. cap. ult. et alibi sæpe.

Peccatum fateor, cum te sic tempore laevo
Interpellarim: sed des veniam bonus, oro.
Quòd si interciderit tibi nunc aliquid, repetes mox;
Sive est naturae hoc, sive artis; mirus utroque.
Quin id erat curae, quo pacto cuncta tenerem;
Utpote res tenues tenui sermone peractas.
Ede hominis nomen; simul an Romanus, an hospes.
Ipsa memor praecepta canam: celabitur auctor.
Longa quibus facies ovis erit, illa memento,
Ut succi melioris, et ut magis alba rotundis
Ponere: namque marem cohibent callosa vitellum.
Caule suburbano, qui siccis crevit in agris,
Dulcior. Irriguo nihil est elutius horto.
Si vespertinus subito te oppresserit hospes,
Ne gallina malum responset dura palato,
Doctus eris vivam misto mersare Falerno:

INTERPRETATIO.

HOR. *Confiteor erratum, quod te avocarim hora tam inopportuna. sed precor, indulge benignus: si enim excidat tibi modo quidpiam, seu illud pendet a natura seu ab arte, revocabis facile, cum utraque polleas.* CAT. *Imo satagebam, ut singula retinerem, quippe subtilia dictione comprehensa.* HOR. *Eloquere nomen viri: pariterque dic, an Romanus sit, an externus.* CAT. *Praecepta quidem recitabo memoriter*: at *reticebo auctorem. Cura ut apponas ova figurae oblongae; utpote gratioris saporis, atque rotundis candidiora. Etenim duriora continent masculum vitellum. Brassica in arido solo educata suavior* est *suburbana*, certe *nihil est magis exsuccum horto saepe rigato. Si tibi hospes inopinanti advenerit serò, ne gallina durior palato maligne reluctetur, memento* adhuc *spirantem perfundere Falerno* aqua *diluto*:

ANNOTATIONES.

7. *Mirus utroque.*) Memoria valens tum naturali tum artificiali, ac mirum in modum solers. Ita nempe Catio blanditur assentaturque ut impellat ad dicendum.

11. *Celabitur auctor.*) Videlicet eo quod Epicuri nomen erat vulgò odiosum; inquiunt. Verùm quid hæc ad Epicurum præcepta attinent?

12. *Longa quibus, etc.*) Incipit Catius edisserere. Sunt qui velint ridiculum exhiberi Catium quod attruat omnia convivalibus præceptis optimorum auctorum dissidentia; plusque consulat palato quam valetudini. Verum taman quædam affart satis probabilia et vera. Ergo ridiculus ille potius quod rem futilem puta culinariam, ut jam dixi, tam studiose anxieque moliatur, quam alii res quasque gravissimas.

Longa quibus facies ovis erit, etc.) Ab ovis apulas incipiebant veteres, Vide lib. 1. Sat. 3. v. 6.

13. *Ut succi melioris, etc.*) Plin. lib. 10. cap. 52. *Quae oblonga sint ova, gratioris saporis putat Horatius. Feminam edunt quae rotundiora gignuntur: reliqua marem.* Columel. pariter scribit: *cum volet quis mares excludi; ova longissima et acutissima subjiciet: et rursus cum feminas, rotundissima.* Contrarium vero his omnino docet Aristot. histor. animal. lib. 6. nimirum rotundis et obtusis ovis mares, longis at acutis feminas produci. Vide Coel. Rhodig lib. 27. cap. 17. ubi ex Avicenna et Alberto sic habet: *Ex orbiculari ovo brevique progignitur mas: ex oblongis acutisve femina. Ipsum hoc comprobat experimentum; et suffragatur ratio: si quidem virtutis perfectio in masculinis ovis ambit aequaliter, et continet extrema. At in feminis a centro longius abit materia, in quo est vitalis calor: hoc vero plane imperfectionis argumentum est.* Certi tamen nihil est in istis. Nam et a longioribus ovis mares excluduntur.

14. *Callosa.*) Densiora, proindeque duriuscula, veluti callo obducta. Itaque callus ovi est putamen sive testicula: alii intelligunt albumen: sed perperàm.

15. *Caule suburbano, etc.*) Sive quod siccum solum caulibus est aptum: seu quod irrigatio frequentior terræ siccum ac bonitatem aluit, detergit, demit. Porrò suburbanos hortos tenent olitores; eosque rigant crebrius. Sic enim celerius, et copiosius olera gignuntur, sed minus bona.

19. *Vivam misto mersare Falerno.*) Fit tenerior gallinæ caro, si adhuc palpitans submergatur aqua frigida; magisque; si mista vino vel aceto: sic enim fortius repercutiuntur includunturque spiritus naturales, quorum insitus actio carnis partes dirimit. Lam-

Hoc teneram faciet. Pratensibus optima fungis
Natura est: aliis male creditur. Ille salubres
Æstates peraget, qui nigris prandia moris
Finiet, ante gravem quae legerit arbore solem.
Aufidius forti miscebat mella Falerno,
Mendosè: quoniam vacuis committere venis
Nil nisi lene decet: leni praecordia mulso
Prolueris melius. Si dura morabitur alvus,
Mitulus et viles pellent obstantia conchae,

INTERPRETATIO.

id molliculum reddet. Praestantem naturam habent fungi in pratis nascentes, alii non tutò comeduntur. Is aestates sanus traducet, qui prandia finiet moris nigris ex arbore decerptis ante solem ardentem. Aufidius mel immiscebat Falerno valentiori, male quidem: *nam vacuis venis nihil debet infundi nisi dulce. Viscera suavi melicrato perfundes aptius. Si piger ac durus fuerit venter, obices removebunt mitulus et conchae viliores,*

ANNOTATIONES.

binus aliam docet rationem teneram efficiendi gallinam. *Sume*, inquit, *quodlibet lapathi genus: hanc herbam in ollam, in qua gallinam seu quaslibet alias carnes coquere volueris, imponito: hoc teneras faciet.*

20. *Pratensibus optima fungis natura est.*) Certe aperto aëre crescentia quælibet meliora sunt: fungos vero ubique reperiri alios bonos, alios malos, etiam constat: Vide Plin. lib. 22. cap. 23. ubi sic habet: *Quae voluptas tanta ancipitis cibi? Familias nuper interemere fungi, et tota convivia, Annaeum Serenum praefectum Neronis vigilum, et tribunos et centuriones.* Corn. Tacit. Annal. 13. et Senec. Epist. 63.

22. *Qui nigris prandia moris finiet.*) Imo, teste Galeno, quod facile corrumpantur mora, noxia sunt post alios cibos sumpta; initio vero cœnæ prosunt magis. Aliter locum hunc intelligere possumus, ex more veterum, qui levem et modicum dumtaxat cibum manè capiebant: nimirum e refrigerantibus valde moris prandium utile esse æstate: hæc et apud nos in jentaculo plerique amant.

23. *Ante gravem quae legerit arbore solem.*) Tunc enim virtutem suam totam nocturno frigore inclusam continent teneriores fructus. Contra duriores ardore solis quasi cocti et perfecti ex arbore decerpi debent fervente potissimum die.

24. *Aufidius.*) Ejus meminit Plin. lib. 10. cap. 20. *Mar. Aufidius Lurco saginare primus instituit pavones, circa novissimum piraticum bellum, ex eoque quaestu reditus sestertium sexaginta millia habuit.*

Forti miscebat mella Falerno.) Jam ante est observatum Sat. 2. hujus lib. v. 15. solitos veteres inchoare convivia a promulside seu potione mulsi, id est vini cum melle mixti; a mulcendo factum nomen, quod venas mulceat lenitate sua. Varro de re rust. lib. 3. c. 16. *Venit favus ad altaria, et mel ad principia convivii.* Porro mulsi potionem confectam interdum apponebant; aliquando vinum et mel separatim, ut conviva utrumque temperans, sibi mulsum arbitrio quisque suo faceret. Multum laudat Plin. lib. 21. cap. 24. *Multi senectam longam mulsi tantùm nutritu toleravere, neque alio ullo cibo, celebri Pollionis exemplo. Centesimum annum excedentem eum D. Augustus hospes interrogavit, quanam maxime ratione vigorem illum animi corporisque custodisset. At ille respondit: intus mulso, foris oleo.*

25. *Mendosè: quoniam vacuis, etc.*) Imò bene. Quippe ex cit. modò Plin. *Mulsum ex vetere vino utilissimum, facillimeque cum melle concorporatur, quod in dulci nunquam evenit. Ex austero factum non implet stomachum, neque ex decocto melle, minusque inflat, quod fere evenit. Appetendi quoque revocat aviditatem cibi.* Vide Dioscorid. lib. 5. c. 16. et Macrob. lib. 7. cap. 12.

26. *Leni praecordia mulso prolueris melius.*) Delicato et fastidioso Catii palato mulsum e Massico leniori placuisset magis, quam e forti Falerno, cujus tamen austeritas melle et quadam vetustate mitigata, virtus autem adhuc satis vegeta roborando stomacho longe utilior: docet Martialis lib. 13. Epigram. 108.

Attica nectareum turbastis mella Falernum,
Misceri decet hoc a Ganymede merum

28. *Mitulus et viles pellent obstantia conchae.*) Alvum duram emollient obstructamque laxabunt mitulorum aliarumve concharum salsus humor, lapathi herbæ succus, et vinum album; hoc scilicet illis concoctis admixtum. Cornel. Celsus lib. 2. c. 29. *Alvum*, inquit, *movent cochleae, garum, salsamenta, ostrea, pelorides, echini, musculi, et omnes fere conchulae, maxime jus eorum.* Athen. lib. 3. c. 9. *Ex conchyliis, alvo movendae ciendoque lotio excellunt pectines, musculi, chamae, ostrea.* Vide Caton. de R. R. c. 158. Plin. lib. 32. c. 9.

Mitulus.) Alii scribunt, *mytilus*, et *mutilus*; pisciculus est e concharum genere, in arenosis potissimum locis proveniens. Martial. meminit lib. 3. Epigr. 59. Non defuit qui isto Horatii loco legeret, *mugilis*.

Et lapathi brevis herba: sed albo non sine Coo.
Lubrica nascentes implent conchylia lunae.
Sed non omne mare est generosae fertile testae.
Murice Bajano melior Lucrina peloris.
Ostrea Circaeis, Miseno oriuntur Echini.
Pectinibus patulis jactat se molle Tarentum;
Nec sibi coenarum quivis temerè arroget artem,

INTERPRETATIO.

et rumex herba foliis *brevioribus*, *sed non absque albo Coo. Luna crescens implet conchylia fluentia. Sed non mare quodlibet profert optima testacea. Bajano murici praestat peloris Lucrina: Ostrea praestantissima juxta Circaeos, echini* vero è *Miseno proveniunt. Tarentum delicatum venditat ampliores pectunculos. Nemo sibi temerè attribuat scientiam epularum*,

ANNOTATIONES.

29. *Lapathi.*) De lapatho jam in Epod. 2. Lucilius apud Cicer. de Fin. 2. n. 24.

O lapathe, ut jactare necesse est cognitu' cui sis.

Coo.) Cos sive Coos, hod. *Lango*, insula maris Ægæi Cariæ proxima, producebat vina lenia alvum solventia, quæ idcirco *lubrica* vocat Persius Sat. 5. v. 135.

30. *Lubrica.*) Lubricantia, alvum solventia. Alii absurde interpretantur polita intus et lævia. Athen. lib. 3. cit. *Ostrea cum malva et lapatho aut piscibus ventrem ducunt.*

Nascentes implent conchylia lunae.) Lucilius:

Luna alit ostrea, et implet echinos; muribu' fibras,
Et pecu addit.

Idem scribunt Cicero 2. de Divin. n. 33. Gell. lib. 20. c. 7. Plin. lib. 2. c. 41. *Lunari potestate augeri rursusque minui corpora ostrearum, conchyliorumque omnium: quin et soricum fibras respondere numero lunae.* Verùm errorem hunc jam dudum experientia contraria discussit.

32. *Murice Bajano, etc.*) Bajani sinus murice melior est peloris capta in Lucrino lacu. De *Baiis* lib. 2. Od. 18. *Murex* piscis aculeos habens et cuspides complures. Plin. lib. 9. cap. 33. *Firmioris jam testae murices et concharum genera; in quibus magna ludentis naturae varietas, tot colorum differentiae, tot figurae planis, concavis, longis, lunatis, in orbem circumactis, dimidio orbe caesis, in dorsum elatis, laevibus, rugatis, vertice muricatim intorta, etc.*

Lucrina peloris.) Hoc conchylium nomen habet a Peloro Siciliæ promontorio, ubi frequenter capitur; non autem a voce græca πελωριον *magnum*, ut scribunt quidam, ex Athenæo ante citato. Est de genere chamarum, seu ostreorum testam hiantem habentium.

Lucrina.) Lucrinus lacus, ad intimum sinus Puteolani recessum, piscibus olim delicatissimis abundabat; at modo coenosa est palus terræ motu facta anno 1538. De eo jam lib. 2. Od. 15.

33. *Ostrea Circaeis.*) Optima capiuntur ostrea apud Circæos urbem, vel ad Circæum promontorium; quod in mare Tyrrhenum excurrit prope Circæi sidera; quæ fuit olim civitatis Latii, nominata a Circe sorore Medeæ. Circæis ostreis *nec dulciora nec teneriora esse ulla compertum est*, inquit Plin. lib. 32. cap. 6. At Lucrina tamen in primis laudabantur: ut dictum est in Epod. 2. Tarentina quoque celebrat Varro, item Gellius lib. 7. cap. 16.

Miseno.) Misenum urbs et promontorium juxta Bajas, dictum a Miseno Æneæ nauclero ibidem submerso et sepulto.

Echini.) Echinus, Gall. *herisson*, de genere cancrorum, spinas habet pro pedibus: alius terrestris, alius marinus. Plin. lib 9. cap. 51. Nomen habet απο τυ εχειν εαυτον, quod convolutus ita se condat et contineat, ut nullæ carnes appareant; vel απο τυ μη δυνασθαι εχεσθαι, quod teneri minime possit, ob aculeos quibus totus inhorrescit et contegitur; unde echinum vocarunt *spinosum castaneae operculum.* Plin. lib. 27. cap. 9. *In cacumine capitula sunt echinata spinis*, inquit. Martial. lib. 13. Epigram. 85.

Iste licet digitos testudine pungat acuta,
Cortice deposito, mollis echinus erit.

34. *Pectinibus patulis.*) Hi pisces Gall. *Petoncles*, conchas habent serratas instar pectinis, unde nomen. Græcis κτενες vocantur dentes anteriores; item pisces isti ob allatam rationem: *patulos* dicit Horatius, ob opertam os et testam. Aristot. lib. 4. histor. Anim. cap. 4. *Testaceorum alia sunt patula ut pectines, musculi, etc.* Athen. lib. 3. cit. cap. 9. et seq. de his plura.

Molle Tarentum.) De hac urbe lib. 1. Od. 28. lib. 2. Od. 6. lib. 3. Od. 5. *molle*: vel propter aërem molliorem; vel ob purpuram et lanas exquisitas; atque luxuriam: vel a *Tereno* Sabinorum lingua *molle* significante: Macrob. lib. 3. cap. 18.

35. *Arroget artem coenarum.*) Est coquorum gens arrogans et fastuosa, teste Athenæo l. 7. c. 11. ubi refert quorumdam coquorum vanos sermones non infacetos. *Ambrosiam ego reperi: jam mortui si olfecerint, ut reviviscant ego efficiam.* Item alius: *Si semel culinam aptavero, quod olim apud Sirenas accidebat, id ipsum tu videbis modò contingere, prae odoris suavitate nemo poterit hac angiporti praeterire vas. Si quis autem propius accedet ad has fores; aperto statim ore stupefactus consistet, velut affixus clavis, et mutus, donec aliquis accurrens nares prehensas vellat.*

Non prius exacta tenui ratione saporum.
Nec satis est carâ pisces averrere mensâ,
Ignarum quibus est jus aptius, et quibus assis
Languidus in cubitum jam se conviva reponet.
Umber, et iligna nutritus glande rotundas
Curvet aper lances carnem vitantis inertem.
Nam Laurens malus est, ulvis et arundine pinguis:
Vinea submittit capreas non semper edules.
Foecundi leporis sapiens sectabitur armos.
Piscibus atque avibus quae natura et foret aetas,
Ante meum nulli patuit quaesita palatum.
Sunt quorum ingenium nova tantùm crustula promit.
Nequaquam satis in re una consumere curam:
Ut si quis solùm hoc, mala ne sint vina, laboret;
Quali perfundat pisces securus olivo.

INTERPRETATIO.

nisi antea subtiles exploraverit sapores. Nec è mensa pisces caro pretio auferre prodest, si ignoretur quibusnam jusculum sit magis idoneum: et quibus assis excitatus conviva jam satur in cubitum sese reponet. Aper ex Umbria et querna glande nutritus rotundas oneret patinas aversantis carnem flaccidam. Nec enim bonus est Laurens palustribus herbis et arundinibus saginatus. Vinea capellas haud semper facit esui bonas. Prudens requiret humeros leporis foecundi. Ante meum gustum nemo scivit distinquere, quae natura aetasque sit piscibus et avibus. Sunt quorum ingenium novas dumtaxat placentas excogitat. Non sufficit unam rem curare: quemadmodum si quispiam hoc tantum satagat, ut vinum sit exquisitum, parum sollicitus quo oleo pisces inungat.

ANNOTATIONES.

37. *Averrere mensâ.*) Quasi everticulo abstrahere pisces omnes in mensa piscatoria expositos et venales.

38. *Quibus est jus aptius, et quibus assis.*) Qui pisces elixari debeent, et jusculo coodiri et inferri: item quos assari megis conveniat, et absque ullo condimento et jure apponi. Ex Noo. Marcello *assum in obsoniis* dicitur, quod est *sine pigmento saporis alieni; sicut merum dicitur solum.*

39. *In cubitum jam se conviva repenet.*) Excitata quasi nova fame novos cibos appetens, et ad jucundè comedendos se rursus componens. Eum porro discumbendi morem veterum et ratiooem fuse explicevi lib. 1. Od. 27. ad has voces, *et cubito remanete presso*: item lib. 1. Sat. 4. v. 86.

40. *Umber.*) Umbria Italiæ regio, ioter Hetruriam, Picenum, et mare Adriaticum, Apennino monte divisa. Statius Sylv. 4. carm. 4.

. . . . cur Tuscus aper generosior Umbro.

41. *Curvet aper lances.*) Pondere scilicet megno. Integros onim apros olim appositos, docet Juvenalis Satir. 1. v. 140.

. . . . quanta est gula, quae sibi totos
Ponit apres, animal propter convivia natum!

42. *Laurens malus est.*) Insipidus est aper ex agro Laurenti paludoso, quem idcirco ranis aptiorem dicit Martialis lib. 10. Laurentes agri et populi Lavinio psoximi fuere, versùs oram Tyrrheni maris. Virg. Æoeid. 10. n. 707.

. . . . . de montibus altis
Actus aper (multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosque palus Laurentia) silva
Pastus arundinea.

43. *Vinea submittit capreas, etc.*) Non semper gustui greta est caro ceprearum et capreolorum vitis palmitibus nutritorum. Virg. Georg. 2. v. 371. docet, vitem sepibus monieodam adversus capreas sequaces.

44. *Foecundi leporis.*) Plin. lib. 8. c. 55. disserit de leporum et cuniculorum hinomera fœcunditete. Quidam legont, *foecundae*: nempe incerti sexus habitue est lepus apud veteres.

Sapiens.) Qui subtili et sagaci est palato gustuque. Cic. 2. de Fin. n. 24. *Non sequitur*, inquit, *ut cui cor sapiat, ei non sapiat palatus.*

Sectabitur armos.) Plerique nostrum sectantur potius lumbum, *le rable*, velut sublimioris saporis et succi: non abs re temen qui *armos* præferas ut teneriores. At suum cuique judicium est, similiter et palatum.

45. *Piscibus atque avibus quae natura, etc.*) Sic apud Juvenal. Sat. 4. v. 139. Montanus ille describitur delicati et solertis admodum palati.

. . . . nulli major fuit usus edendi,
Tempestate mea. Circaeis nata forent, an
Lucrinum ad saxum, Rutupinove edita fundo
Ostrea, callebat primo deprehendere morsu:
Et semel aspecti littus dicebat echini.

47. *Crustula.*) Gall. *de la patisserie.* De his scriptum a Catio librum refert vet. Comment. Eò forte respicit et alludit Satiricus noster.

Massica si coelo sopponas vina sereno ;
Nocturnâ , si quid crassi est , tenuabitur aurâ ,
Et decedet odor nervis inimicus : at illa
Integrum perdunt lino vitiata saporem.
Surrentina vafer qui miscet faece Falerna
Vina ; columbino limum bene colligit ovo :
Quatenus ima petit volvens aliena vitellus.
Tostis marcentem squillis recreabis et Afrâ
Potorem cochleâ : nam lactuca innatat acri
Post vinum stomacho : pernâ magis ac magis hillis
Flagitat in morsus refici : quin omnia malit ,
Quaecunque immundis fervent allata popinis.
Est operae pretium duplicis pernoscere juris

INTERPRETATIO.

Si aperto aëri exponas vina Massica, quidquid crassi inest expurgabit nocturna aura, et abigetur odor infestus nervis : illa verò lino percolata omnem amittunt saporem. Qui vinum Surrentinum Falernae faeci scite infundit, limum bene coercet ovo columbae: quoniam vitellus decidens in fundum simul *abripit aliena. Potorem languentem excitabis per squillas tostas et cochleas Africanas. Etenim post epulas lactuca innatat acerbo stomacho. Quin potius ad edendum restaurari debet pernâ atque hillis. Imo praeferret cuncta , quae ex popinis minime lautis* afferentur *calida. Expedit nosse naturam ju-*

ANNOTATIONES.

51. *Massica si coelo supponas vina, etc.*) Plin. lib. 14. cap. 21. *Mitiores plagae doliis condunt, infodiuntque terrae tota, aut ad portionem situs : item coelum praebent : alibi vero impositis tectis arcent* ; et postea : *Campaniae nobilissima vina exposita sub dio in cadis , verberari sole , luna , imbre , ventis , aptissimum videtur.* Scilicet ubi coelum calidius, vina sub dio relinquuntur : ubi frigidius , defodiuntur tota ; ubi medium , partim abduntur terra , partim coelo permittuntur : inquit Dalecamplus. Athenæus lib. 1. cap. 25. pariter docet vina quædam aperto loco sub dio exponenda , ut nimia illorum vehementia expirando minuatur. De *Massici* vini bonitate , lib. 1. Od. 1.

53. *Et decedet odor nervis inimicus.*) Plin. lib. 23. cap. 1. scribit, nervis prodesse Albanum, non item Falernum : et paulo post , *vinum illud quod vetustate dulcescit , minus infestare nervos.*

54. *Integrum perdunt lino vitiata saporem.*) Per saccum lineum transmittebant et colabant vina , ad ea defæcanda; vel ad frangendam vim. Plin. lib. 1 etc. Martial. lib. 12. Epig. 61.

Turbida sollicito transmittere Caecuba sacco.

55. *Surrentina vafer qui miscet faece Falerna.*) Nimirum ut ex Falerni bonitate aliquid contrahat. Surrentinum paulo austerius. De *Falerno* lib. 1. Od. 20. *Surrentinum* , ex agro Campaniæ prope Surrentum urbem , convalescentibus optimum , caput minime tentans , ac stomachi et intestinorum rheumatismos cohibens ; ex Plin. lib. 14. cap. 6. et lib. 23. cap. 2.

56. *Columbino limum bene colligit ovo.*) Vitellus ovi , vel, ut alii asserunt , albumen potius, in dolium vini turbidi conjectum, *aliena* , id est , fæcem omnem ad ima devolvit secumque detrahit ; ac purum efficit vinum.

58. *Tostis squillis.*) Assis, vel frictis. *Squilla* est e cancrorum genere. Plin. lib. 9. cap. 42.

Afra cochlea.) Varro 3. de R. R. c. 14. has commendat.

59. *Lactuca innatat acri post vinum stomacho.*) Lactucam utpote frigidam veteres adhibebant post epulas et vinum, ad hujus vapores comprimendos. Unde est illud :

Grataque nobilium requies lactuca ciborum.

Postea vero contra factum , atque initio cœnæ intulerunt , seu ad movendam et lubricandam alvum , seu ad somnum conciliandum. Martial. lib. 11. Epigr. 53.

Prima tibi dabitur ventri lactuca movendo
Utilis.

Et lib. 13. Epigr. 14.

Claudere quae coenas lactuca solebat avorum,
Dic mihi cur nostras inchoat illa dapes?

60. *Hillis.*) Tomaculis, lucanicis. Gall. *andouilles , saucisses.* Varro 4. de L. L. *Hilla ab hilo , id est , minimo dicta.* Festus autem , ab hira intestino, quod jejunum vocant , fit diminut. hilla sive hillum, inquit : et inde ponitur pro suillis intestinis et carnibus minutatim concisis et arvina fartis ; ut modò dictum.

61. *In morsus refici.*) Ut modò , sic et olim in conviviis adhibita sunt quædam irritamenta gulæ , ad redintegrandam edendi appetitionem , ver. gr. oleæ sale conditæ , rapæ , cappares , aliaque edulia aceto et sinapi macerata , pernæ , etc. vide Athen. lib. 4. Quidam leg. *immorsus* , et explicant , *impransus* , *jejunus* , absurdè quidem ; ut animadverterunt doctiores ; sensus enim istic continuus est ; quem illi separant perperàm.

63. *Duplicis pernoscere juris naturam.*) Simplex jus ex olivo dulci tantum ; duplex autem seu mixtum , cum insuper illi adduntur muria , vinum , crocum , herbæ concisæ , etc.

Naturam.

Naturam. Simplex e dulci constat olivo:
Quod pingui miscere mero muriaque decebit,
Non alia quam qua Byzantiâ putruit orcâ.
Hoc ubi confusum sectis inferbuit herbis,
Corycioque croco sparsum stetit; insuper addes
Pressa Venafranae quod bacca remisit olivae.
Picenis cedunt pomis Tiburtia succo:
Non facie praestant. Venucula convenit ollis.
Rectius Albanam fumo duraveris uvam.
Hanc ego cum malis, ego faecem primus et alec,
Primus et invenior piper album cum sale nigro
Incretum, puris circumposuisse catillis.

INTERPRETATIO.

seuli mixti. Simplex quidem conficitur ex oleo dulci: cui oportebit immiscere crassum vinum et muriam, non aliam quam qua putruit orca Byzantina. Postquam autem *hoc herbis concisis mixtum* atque *incoctum est, et Corycio croco perfusum conquievit, adjunges praeterea quod exprimitur e bacca Venafrana. Picentina poma succo praestant Tiburtinis* licet *pulcrioribus. Venucula uvà ollis apta est: Albanam aptius fumo indurareris. Ego primus invenior in mundis patinis illam circumposuisse cum pomis, item faecem atque alec, nec non piper candidum cum sale nigro mixtum.*

ANNOTATIONES.

65. *Muria.*) Isidorus lib. 20. cap. 3. docet esse piscium liquorem sive liquamen salsum. Plin. lib. 31. cap. 7. et 8. *Aliud etiamnum*, inquit, *liquoris exquisiti genus, quod garum vocavere, intestinis piscium, ceterisque quae abjicienda essent, sale maceratis, ut sit illa putrescentium sanies.* Illud garum seu liquamen exquisitum e scombris fiebat, et divitum erat. Aliud erat pauperum vile e thunnis. Vide Martial. lib. 13. Epig. 102. et 103.

66. *Byzantia orcâ.*) De ea marina bellua Plinius lib. 9. cap. 9. Quidam intelligunt thunnum; qui quidem in Bosphorum Thracium seu fretum Byzantinum aliquando penetrat. Alii *orcam* interpretantur vas fictile ventricosum, ore angusto, in quo muria reponi solita esset; quale Byzantii frequens erat in usu. Persius eo sensu dixit, Sat. 3. v. 75.

Maenaque quod primâ nondum defecerit orcâ.

Byzantia.) Byzantium urbs ad Bosphorum Thracium celebratissima; Constantinopolis subinde appellata, hodie *Stamboul.*

68. *Corycioque croco.*) Corycus urbs et mons Ciliciæ optimi croci abundanter ferax. Strabo.

Stetit.) Deferbuit. Alii explicant, concrevit; quos bene redarguit Torrentius, ex eo quod liquidum esse oporteat, minime vero concretum jus, in quo pisces aliave obsonia innatent.

Insuper addes etc.) Postquam supradicta illa simul incocta sunt, aspergitur crocum, at affunditur oleum *Venafranum.* De hujus excellentia lib. 2. Od. 6.

70. *Picenis cedunt pomis, etc.*) Deinceps praecepta dat ad secundam mensam pertinentia. *Picena* poma jam laudavit Horatius in Satira praced. et

meminit Plinius lib. 15. cap. 15. De Tibure ac *Tiburtino* agro dixi lib. 1. Od. 7. et 18. item lib. 2. Od. 6.

71. *Venucula convenit ollis.*) Albana uva optimè servatur passa et fumo indurata: at Venucula in ollis melius custoditur. Hinc *ollares* uvæ apud Martial. lib. 7. Epigr. 19. Item apud Columel. Hic lib. 3. cap. 2. *Uvas*, inquit, *temporibus hyemis durabiles vasis conduntur, ut Venuculae.* Vide et lib. 12. c. 33. Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 20. appellat *Venuculam.* Plinius autem *Veniculam*, dicit, *ollis aptissimam*, lib. 14. cap. 2; capite vero primo: *Durant*, inquit, *aliae post hyemem, pensili concatenatae nodo, aliae in sua tantum continentur anima ollis fictilibus, et insuper doliis inclusae . . . . . . aliis gratiam, qui et vinis, fumus affert fabrilis, etc.*

73. *Hanc ego cum malis, etc.*) Ego primus docui in vasis nitidis circumponere Albanam uvam fumo exsiccatam; item alec seu muriam, etc. *circumposuisse*: vel singulis convivis aut certe binis catillum unum, vel certis locis catilla quædam communia disponere, unde facile acciperent plures.

Faecem et alec.) Denotat ἓν διὰ δυοῖν: nempe vel pisces fæcatos seu fæce conditos: vel pisciculorum fæcem, seu e tabefactis illorum intestinis. Enimvero *alec* non est certi piscis nomen: imò significat minimos quosvis pisciculos; aut certe liquameo ex iis, muriæ vel garo non absimile.

75. *Incretum.*) Vel, mixtum; vel, incerniculo seu cribro quodam a furfure expurgatum: ab *incerno*, purgo.

B

Immane est vitium, dare millia terna macello,
Angustoque vagos pisces urgere catino.
Magna movent stomacho fastidia, seu puer unctis
Tractavit calicem manibus, dum furta ligurit:
Sive gravis veteri craterae limus adhaesit.
Vilibus in scopis, in mappis, in scobe, quantus
Consistit sumtus? neglectis, flagitium ingens.
Ten' lapides varios lutulenta radere palma,
Et Tyrias dare circum illota toralia vestes?
Oblitum, quanto curam sumtumque minorem
Haec habeant, tanto reprehendi justius illis,
Quae nisi divitibus nequeunt contingere mensis.
Docte Cati, per amicitiam divosque rogatus,
Ducere me auditum, perges quocumque, memento:
Nam quamvis referas memori mihi pectore cuncta:

INTERPRETATIO.

Grande est flagitium macello tribuere tria millia sestertium, et pisces vagabundos arcta patina congerere. Ingentem nauseam stomacho faciunt, sive famulus scyphum contrectavit sordidis manibus, dum ligurit surrepta; sive crassior limus occupat antiquam crateram. Quam parvae sunt impensae in scopis, in mappis, in scobe; tam *gravis culpa* est, *si negligantur. An convenit te lapides varii coloris mundare palma coenosa; et Tyria operimenta imponere toralibus immundis; immemorem quo minor sumptus et cura est in his, eo redargui justius, quam iis quae non possunt occurrere nisi in mensis divitum.* HOR. *Erudite Cati, oro te per deos et familiaritatem* nostram, *fac ut me deducas ad audiendum, quocunque ibis. Etenim licet memoriter enarres mihi singula;*

ANNOTATIONES.

77. *Angustoque vagos, etc.*) Sumptuoso et vano luxu accumulatos pisces uno catino apponere; emptos videlicet tribus millibus sestertium: Gall. *pour soixante et quinze écus de poissons dans un plat.*

81. *Vilibus in scopis, etc.*) Ut nimius sumptus in obsoniis damnatur; ita certe negligentium vel sordes in vasis ac supellectili nemo probaverit. Ergo calices, lances, mensam, mappas, triclinii pavimentum, toros et toralia, munda esse oportet: ut etiam praecipitur lib. 1. Epist. 5.

Mappis.) Erat mappa utilis ad tergendas manus tantum: mantile, ad sternendam seu tegendam mensam. Absurdus ergo quisquis aliter scripserit. Ad convivia seu privata seu publica suam quisque mappam, detulit pridem: at mantili sternebat mensam qui convivium praebebat. Vide Martial. lib. 12. Epigr. 29.

Scobe.) Scobs et limatura; sive ramentum et strigmentum e materia qualibet, dum vel serra discinditur, vel terebra perforatur, vel lima imminuitur aut politur, Gall. *limaille, sciure.* Scobe triclinium inspergi solebat, ad colligenda facilius post coenam purgamenta et scopis auferenda. Senec. Controv. lib. 9. declam. 2. *Inter purgamenta et jactus coenantium, atque sparsam in convivio scobem, humanus sanguis everritur.* Scobs etiam pretiosa ad fastum spargebatur. Lamprid. Heliogabal. *Scobe auri porticum stravit et argenti, dolens quod non posset et electri.* Adhibebatur quoque lignea scobs ad atria emundanda. Juven. Sat. 14. v. 64.

Ergo miser trepidas ne stercore foeda canino
Atria displiceant oculis venientis amici.
Ne perfusa luto sit porticus: et tamen uno
Semodio scobis haec emendat servulus unus.

Id est, servus inspergens scobis semodium, statim abradet lutum ac sordes omnes: mundaque praestabit atria, porticum, etc. Valeant qui scobem autumant utilem fuisse ad defricanda vasa, dandumque iis splendorem.

83. *Lapides varios.*) Pavimentum e versicoloribus lapidibus et marmoribus. Vide lib. 2. Od. 14. in fine.

Palma.) Scopis e palma. Martial. lib. 14. Epig. 82.

In pretio scopas testatur palma fuisse.

84. *Tyrias vestes.*) Stragula et peristromata pretiosa seu purpurea ex urbe Tyro; de qua lib. 2. Od. 29. in fine.

Toralia.) Torus a tortis herbis dictus: quod in iis congestis olim sedebant ac discumbebant. *Toral*, quod ante torum est, ex Varrone 4. de Ling. Lat. puta congestae herbae, paleae, arundinis, item lanae, vel etiam plumae, involucrum seu operimentum. Itaque lecto imponebatur matta, culcita, lodix; Gall. *paillasse, matelas, lodier.* Haec vero interdum contegebantur purpureis stragulis, ad pompam et fastum. Cicer. Tuscul. 5. *Collocari hominem jussit in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo magnificis operibus picto.* Ubi tria vide, Lector, distingui, lectum, toral, sive stratum, stragulum. Ovid. Metam. 8.

. . . In medio torus est de mollibus ulvis.
Vestibus hunc velant: quas non nisi tempore festo
Sternere consuerant.

Lamprid. cit. Heliogabal. *Primus omnium privato-*

Non tamen interpres tantundem juveris. Adde
Vultum habitumque hominis: quem tu vidisse beatus
Non magni pendis, quia contigit: at mihi cura
Non mediocris inest, fontes ut adire remotos,
Atque haurire queam vitae praecepta beatae.

INTERPRETATIO.

at renuntians haud ita prodest. Adde hominis vultum gestumque; cujus tu potitus aspectu non multi aestimas, quoniam hoc habuisti: ego vero magnopere cupio ignotos posse adire fontes, et percipere documenta vitae fortunatae.

ANNOTATIONES.

rum toros aureis toralibus texit.) Ex his intelligi potest iste Horatii locus satis commode. Verum magis ad rem videtur quod *toral* significat etiam segrestia, sive emictum vel tegmen linteum, tricliniari lecto circumdatum, quasi munimen adversus coenantium purgamenta et jactus, atque ad custodiendam a sordibus stragulam pretiosam: quod quidem toral seu tegmen quando sordidum erat, lavabatur et cluebatur, ne odore foedo ac turpi nares offenderet; ut innuitur lib. 1. Epist. 5.

. . *ne turpe toral, ne sordida mappa*
Corruget nares,

Isidorus lib. 19. cap. 26. hoc sensu, *toralia* dicit esse *longas perpetuasque mappas a toro appellatas*. Ergo hic Horatius vel potius Catius damnat incuriam hominis *toralia* expurgare negligentis, sed ea *illota* et immunda *vestibus Tyriis* seu pretiosæ stragulæ ac purpureæ *circumdantis*, et circumponentis.

91. *Adde vultum habitumque hominis.*) Seneca Epist. 34. *Conspectus et praesentia et conversatio habet aliquid vivae voluptatis.*

95. *Fontes remotos.*) Ipsos auctores illius doctrinæ excellentis mihi incognitos.

SATIRA V.

Describit artes et insidias captantium testamenta et haereditates.

Hoc quoque, Tiresia, praeter narrata, petenti
Responde: quibus amissas reparare queam res
Artibus atque modis. Quid rides? Jamne doloso
Non satis est Itacham revehi, patriosque penates
Aspicere? O nulli quidquam mentite, vides ut
Nudus inopsque domum redeam, te vate: neque illic
Aut apotheca procis intacta est, aut pecus: atqui
Et genus et virtus, nisi cum re, vilior alga est.
Quando pauperiem missis ambagibus horres;
Accipe qua ratione queas ditescere. Turdus,

INTERPRETATIO.

ULYSS. *O Tiresia, praeter* jam *responsa; illud etiam quaeso dic, quibus rationibus et artibus resarcire possim facultates perditas. Quare rides?* TIRES. *Ergone tibi versuto non sufficit Ithacam repetere ac revisere domum paternam?* ULYSS. O *nemini falsa locute, cernis quemadmodum spoliatus et egens revertar in patriam* ex tuis *oraculis: nec ibi proci pepercerunt cellis aut gregibus. Verum enim et origo et virtus vilior est alga, si opibus destituatur.* TIRES. *Quandoquidem absque tergiversatione paupertatem aversaris, audi quo pacto locupletari liceat. Si*

ANNOTATIONES.

1. *Hoc quoque, etc.*) Non sine multo sale persequitur noster Satiricus, quibus Romæ blandimentis et artibus senum animos inescarent captatores, ut hæredes ab iis scriberentur. Inducit itaque Ulyssem apud Inferos cum Tiresia vate sermocinantem, et post alia multa quærentem modos sarciendi suas res afflictas. Unde est initium illud, *hoc quoque*, velut continuatio sermonis, quem Ulysses habet consulens Tiresiam de suo reditu; apud Homer. Odyss. 11. Vel, si mavis, fingit Horatius Ulyssem ad Inferos reversum post amissa naufragio bona, rursumque a Tiresia responsa perscrutari de reparandis opibus.

Tiresia.) Thebanus ille vates apud Inferos etiam gratiosus Proserpinæ fuit: quæ illi mortuo mentem firmam ac sapientem soli tribuisse dicitur, Odyss. 10. sub finem: ubi Circe Ulyssi persuadet ut ad Inferos descendat Tiresiam consulturus. Ejus meminit Cic. 1. de Divin. num. 88. Tusc. 5. num. 115. de Nat. Deor. 2. num. 7.

2. *Amissas res.*) Tiresias enim Ulyssi prædixerat reditum in patriam, si modo ipse ac socii non violarent boves Solis in Sicilia pascentes. Verum illi Ulysse dormiente mactatos devorarunt. Quare naufragio perierunt conscelerati; Ulysses autem nudus vix enatavit.

3. *Jamne doloso.*) Videtur Tiresias Ulyssi exprobrare crimen sociorum vel dolose permissum, vel non satis diligenter ab eo impeditum.

4. *Non satis est Ithacam revehi.*) Quod maximum erat, et in votis Ulyssis præcipuum. Cic. 1. de Orat. *Patria nos delectat: ejusque rei tanta vis est, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis tanquam nidulum affixam sapientissimus vir immortalitati anteponeret.*

Ithacam.) Hæc insula maris Jonii hod. *Val di Compare*, inter Cephaloniam ad occasum et Echinadas ad ortum; Ulyssis patria fuit.

6. *Te vate.*) Odyss. 11. cit. reditum fore difficilem prænuntiarat Tiresias: at mala quamvis patientes Ithacam perventuros, modo suum Ulysses ac sociorum animum coerceret, illæsique permitterentur boves Solis. Quod nisi caveret, navim ac socios interituros; ipsum vero calamitosum fore, domique reperturum superbos viros ipsius victum absumentes.

7. *Apotheca.*) Reconditorium, locus in quo reponitur id omne quod pertinet ad victum, seu fruges, seu vinum, etc.

Aut pecus.) Odyss. 1. proci Penelopæ dicuntur cibo vesci alieno; atque ad epulandum mactans boves et oves Ulyssis: quod et Minerva queritur.

10. *Turdus.*) Vide lib. 1. Sat. 5. et huj. lib. Sat. 2.

Sive aliud privum dabitur tibi, devolet illuc;
Res ubi magna nitet domino sene; dulcia poma,
Et quoscunque feret cultus tibi fundus honores,
Ante Larem gustet venerabilior Lare dives.
Qui quamvis perjurus erit, sine gente, cruentus
Sanguine fraterno, fugitivus; ne tamen illi
Tu comes exterior, si postulet, ire recuses.
Utne tegam spurco Damae latus? haud ita Trojae
Me gessi, certans semper melioribus. Ergo
Pauper eris. Fortem hoc animum tolerare jubebo;
Et quondam majora tuli: tu protinus, unde
Divitias aerisque ruam, dic augur, acervos.
Dixi equidem, et dico: captes astutus ubique
Testamenta senum: neu, si vafer unus et alter
Insidiatorem praeroso fugerit hamo,
Aut spem deponas, aut artem illusus omittas.
Magna minorve foro si res certabitur olim;
Vivet uter locuples sine natis, improbus ultro

INTERPRETATIO.

donetur tibi turdus vel quidpiam privatum, statim deferatur eo, ubi magnae opes fulgent domino aetate provecto: quoslibet fructus exquisitos et munera producet ager excultus, degustet ea senex opulentus prae Laribus colendus. Qui licet perfidus fuerit, ignobilis, fratricida, servus; ne tamen dubites eum assectari tu comes inferior, si petat. ULYSS. *Egone turpis Damae sim assecla? minime sic vixi apud Trojam; imo praestantioribus nunquam cessi.* TIRES. *Inops igitur vives.* ULYSS. *Imperabo animo id ferre viriliter: et pejora dudum sustinui. At tu vates doce quamprimum, unde congeram opum cumulos.* TIRES. *Certe docui, ac repeto, callidus passim occupare legata senum: ac si unus aut alter effugerit captatorem hamo circumroso; ne vel spem abjicias, vel deceptus studium deseras. Si quando in foro disceptetur de re seu gravi seu parva: quisquis erit dives et absque liberis, ejus propugnator sis,*

ANNOTATIONES.

11. *Privum.*) Propriis deliciis reservatum.

14. *Ante Larem.*) Laribus Diis fructuum primitias deferebant. Vide lib. 2. Od. 23. et huj. lib. Sat. 8. v. 165.

15. *Sine gente.*) Nullis majoribus qui jam claruerint; homo novus, libertus, libertinus. Cic. Topic. num. 29. *Gentiles sunt qui inter se eodem sunt nomine ab ingenuis oriundi, quorum majorum nemo servitutem servivit, qui capite non sunt deminuti.*

17. *Comes exterior.*) Inferiori parte incedens, honoris deferendi causa. *Interior* comes qui ad dexteram, *exterior* qui ad lævam.

18. *Utne tegam.*) Gall. *Moy? je servirois d'estafier a un coquin?* Abhorret magnus Ulyssis animus e sordida et infami illa ditescendi ratione. *Latus* alicui *tegere* dicitur qui virum honoratum vel stipat ut satelles, vel comitatur ut assecla; atque ad ejus capessenda imperia est expeditus.

Damae.) Servi nomen est, diminut. a Demetrio. Vide lib. 1. Sat. 6. item Pers. Sat. 5. v. 76. et 79.

19. *Certans melioribus.*) Virtute et gloria contendens cum Agamemnone, Ajace, etc.

20. *Fortem hoc animum, etc.*) Paupertatis ærumnas ferre conabor potius quam vitæ sceleratæ infamiam. Aliter vulgo interpretantur, sed absurdi plane, qui decorum et notos Ulyssis mores prave immutari velint ab Horatio, contra id quod ipse tam luculenter præcipit Epist. ad Pis. v. 119.

21. *Tu protinus, etc.*) Ne mihi illude, vates optime, turpem res perditas reparandi modum ne propone: meliora quæso verba profer, meoque nomine dignas rationes doce.

23. *Dixi equidem, et dico.*) Satyricus in instituto pergit, atque per veridicum vatem effert quidquid reipsa fiebat turpiter Romæ passim ab improbis testamentorum captatoribus.

25. *Praeroso fugerit hamo.*) Sicut piscis escam prærodens, hamum vero non arripiens; ita forte quispiam veterator mentem tuam intelligens callide opera tua, officiis tuis ac donis abutetur, nec te scribet haeredem: sed ne statim despera, ne ab incepto desiste, sic enim rem aliquando facies: ac si unus effugerit, alios captabis.

28. *Vivet uter, etc.*) Considera uter litigantium vivet locuples et sine gnatis; atque huic causam licet deteriorem habenti auxiliatorem te ecriter præsta.

Qui meliorem audax vocet in jus, illius esto
Defensor. Fama civem causâque priorem
Sperne; domi si natus erit foecundave conjux.
Quinte, puta, aut Publi, (gaudent praenomine molles
Auriculae) tibi me virtus tua fecit amicum.
Jus anceps novi: causas defendere possum.
Eripiet quivis oculos citius mihi quam te
Contemtum cassa nuce pauperet: haec mea cura est.
Ne quid tu perdas, neu sis jocus. Ire domum, atque
Pelliculam curare jube: fi cognitor ipse.
Persta, atque obdura: seu rubra Canicula findet
Infantes statuas, seu pingui tentus omaso
Furius hybernas cana nive conspuet Alpes.
Nonne vides (aliquis cubito stantem prope tangens
Inquiet) ut patiens, ut amicis aptus, ut acer?

INTERPRETATIO.

qui sceleratus ac petulans meliorem sponte lacessiverit. Contemne vero civem existimatione et jure potiorem; si liberos aut uxorem foecundam habuerit. Et quoniam *aures delicatae amant praenomen, sic alloquere: Quinte scilicet, vel Publi, tua virtus amicum tibi me devinxit: jus controversum calleo; causas orare valeo: quilibet oculos mihi eruet priusquam te victum defraudet nuce vacua. Ista mea est sollicitudo, ut nihil amittas, neve ludibrio habearis.* Mox *suade ut domum se recipiat, et genio indulgeat. Interim tumet procurator esto; labora et persevera; sive ardens Canicula dissecabit mutas imagines, sive Furius obeso ventre distentus Alpes hyeme consperget albis nivibus.* Tum enim *quispiam proximum cubito pulsans monebit: an non advertis quam ille patiens, quam sedulus, quam amicis* sit *commodus!*

ANNOTATIONES.

31. *Sperne, domi si natus erit, etc.*) Juvenal. Sat. 5. v. 140.

Jucundum et carum sterilis facit uxor amicum.

32. *Quinte puta aut Publi.*) Ejusmodi prænomina erant nobilium dumtaxat: Gall. *Monsegneur.* Porro virum honoratum assentatores prænomine salutabant: at familieres cognomine se invicem appellabant: ut, *Caesar Pulcro.*

Molles auriculae.) Assentationibus assuetæ.

34. *Jus ancept.*) Quod in utramque partem sæpius trahi potest. Unde *varium et controversum* dicit Tullius. Verum *juris ignoratio potius litigiosa est, quam scientia* inquit ipse de Legib. 1.

36. *Cassa nuce.*) Re qualibet inani et minime.

38. *Fi cognitor ipse.*) Causæ ipsius cognitionem, curam, defensionem, suscipe. *Cognitor* dicitur qui præsentis causam novit, et sic tuetur ut suam; inquit Ascon. in 1. Verr. Porro *fi* est imperandi modus a fio, quo et Plautus non semel usus est. Alii legunt *sis.*

39. *Seu rubra Canicula, etc.*) Æstatis et hyemis incommoda; æstum et frigus sustine patienter: de *Canicula* alibi dixi.

Findet infantes statuas.) Ut acriori gelu finduntur lapides, sic etiam æstu dicit findi *statuas* lapideas, ligneas etc. quas et *infantes* vocat. Dura sane dictio, quam esse crediderim insulsi cujusdam poetæ nobis ignoti, ac notari proscindique ab Horatio, quemadmodum et mox Furii metaphoram, *conspuit.*

40. *Pingui tentus omaso.*) Omasum intestinum pro ventre. Syneed. Ita Pers. Sat. 1. Calvi poetæ *aqualiculum sesquipede extantem* ridet.

41. *Furius hybernas; etc.*) Parodia est Furiani versiculi, quem ut duriorem carpit Horatius: similiter et notat Quintil. lib. 8. cap. 6. Furius nempe hymem describens dixerat:

Jupiter hybernas cana nive conspuit Alpes.

Ceterùm poeta ille cognomento Bibeculus summo ingenio et in primis lepido fuisse narratur, ut non minorem laudem tulerit quam Catullus aut Horatius. Certe quædam ex *eo* mutari atque imitari Virgilius non dubitavit. Cremonæ natum ajunt iisdem temporibus, quibus Lucilius et Sext. Turpibus interierunt: et in carmine jambico egregie versatum. P. Crinit. lib. 2. de Poet. Lat. cap. 31. Macrob. Saturnal. lib. 6. Quintil. lib. 10. cap. 1. Gell. lib. 18. cap. 11. Crinitus cit. hos Furii versus afters de ville Tusculana Catonis, quæ propter æs alienum creditoribus cesserat:

Catonis modò, Galle, Tusculanum
Tota creditor urbe venditabat.
Mirati sumus unicum magistrum,
Summum grammaticum, optimum poetam;
Omnes solvere posse quaestiones,
Nullum difficile expedire nomen.
En cor Zenodoti, en jecur Cratetis.

42. *Nonne vides, aliquis, etc.*) Hæc si feceris, aliquis seni astans tuam sedulitatem laudabit, dicetque ei: videsne hominis tibi addicti studium et laborem? etc.

Cubito tangens.) Pers. Sat. 4. v. 34.

Plures annabunt thynni, et cetaria crescent.
Si cui praeterea validus male filius in re
Praeclara sublatus aletur; ne manifestum
Caelibis obsequium nudet te; leniter in spem
Arrepe officiosus, ut et scribare secundus
Haeres; et si quis casus puerum egerit Orco,
In vacuum venias: perrarò haec alea fallit.
Qui testamentum tradet tibi cumque legendum,
Abnuere et tabulas a te removere memento:
Sic tamen ut limis rapias quid prima secundo
Cera velit versu: solus multisne cohaeres,
Veloci percurre oculo: plerumque recoctus
Scriba ex Quinqueviro corvum deludet hiantem;

INTERPRETATIO.

Mox *adnatabunt thynni plurimi, et augescent piscinae. Porro si aliquis filium valetudine parum firma educet ac nutriat inter opulentam familiam; ne aperta caelibis observantia te detegat, sensim per officia perveni ad spem, ut haeres substituaris, ac si casus aliquis puerum ad Inferos demiserit, locum vacantem subeas Iste ludus valde rarò frustratur.* At *quicunque tabulas offeret tibi legendas, cave ut recuses, atque a te codices rejicias: ita nihilominus ut obliquis* oculis *inspicias quid prima* tabula *cerata edicat* in *secunda linea. Celeri aspectu observa* an *solus*, an *cum pluribus sis haeres.* Enimvero *nonnunquam scriba ex Quinqueviro saepe factus hiantem corvum frustrabitur;*

ANNOTATIONES.

Est prope te ignotus cubito qui tangat, etc.

44. *Plures annubunt thynni.*) Plures exinde senes opulenti accedent ad te, priorem tuam diligentiam assidusque officia contemplati, seque ultro suasque res tuæ fidei et curæ committent. *Thynni* sunt pisces grandiores, vitæ brevis, etc. Plin lib. 9. cap. 15. cum his apte comparantur senes opibus potentes, ut et captator cum piscatore. Similiter Juvenalis Sat. 12. v. 122. orbum senem ab insidiatore captum dicit *inclusum carcere nassae*. Sic habet.

. . *Si Libitinam evaseris aeger,*
Delebit tabulas inclusus carcere nassae,
Post meritum sane mirandum.

Cetaria crescent.) Allegoria: cete, Ciceroni pistrices, sunt pisces maximi: hinc *cetaria* sunt vivaria seu piscinæ, in quibus aluntur magni quilibet pisces.

46. *Sublatus aletur.*) Propries nam infantes olim in lucem mox editi humi deponebantur. Tum ii tollebantur, atque ut adolescerent educandi tradebantur, si placerent parentibus: dicebanturque sublati. Alii contra spernebantur, jubebanturque exponi ac fortunæ permitti, seu in via publica, seu in silva, seu in ripa maris aut fluminis

Ne manifestum caelibis obsequium nudet te.) Ne homini uxore carenti pretium frequentius exhibitum patefaciat mentem tuam atque insidies, prudenter age et caute: paulatim ejus animum demereare, ne suspicioni locum des.

48. *Secundus haeres.*) Secundo gradu hæres; substitutus hæredi seu filio parum valenti, si hæreditatem non adierit: ut tum succedas ei forte e vivis excedenti, vacuumque locum occupes.

49. *Egerit orco.*) Morti addixerit. Orcus inferorum fluvius est quibusdam; aliis est Cerberus, Ciceroni est ipse Pluto, 3. de Nat. D. c. 43. ab ὅρκος juramentum: quod nihil sit religiosius, quam cum per Stygiam paludem juratur. Festus scribit *orchum*, et ab urgendo vult dici, quod ad mortem urgeat.

Perrarò haec alea fallit.) Rarò fit ut inanis sit labor iste, et ars captandi: imo fere semper optatum sortitur eventum.

52. *Tabulas a te removere memento.*) Callide nimirum, ne suspiciosus videere.

53. *Rapias.*) Raptim et celeriter legas et observes.

Prima cera.) In ceratis tabulis olim scribebant, ut jam dictum lib. 1. Sat. 10. ubi de stilo. Itaque *prima cera* significat primam testamenti paginam. Vide Sueton. Neron. cap. 17.

Secundo versu.) In primo verso nomen testatoris, in secundo hæredis nomen, in imo substitutiones scribebantur.

55. *Recoctus scriba ex quinqueviro.*) Senex quidam exercitatus ac peritus rerum, vafer, astutus; utpote qui diu scribe fuerit; ac Magistratus etiam in provincias comitatus sit: vel in municipiis Quinquevir extiterit, publica interdum aliqua administratione et procuratione functus: a numero dicti Duumviri, Triumviri, etc.

56. *Corvum deludet hiantem.*) Captatorem elusæ hæreditati inhiantem eludet, non secus ac vulpes corvum, in Æsopi fabula.

Captatorque dabit risus Nasica Corano.
Num furis, an prudens ludis me, obscura canendo?
O Laertiade, quidquid dicam, aut erit, aut non.
Divinare etenim magnus mihi donat Apollo.
Quid tamen ista velit fabula, si licet, ede.
Tempore quo juvenis Parthis horrendus, ab alto
Demissum genus Æneâ, tellure marique
Magnus erit; forti nubet procera Corano
Filia Nasicae metuentis reddere soldum.
Tum gener hoc faciet: tabulas socero dabit, atque
Ut legat, orabit. Multum Nasica negatas
Accipiet tandem, et tacitus leget; invenietque
Nil sibi legatum, praeter plorare, suisque.

INTERPRETATIO.

et Nasica insidiator Corano ludum praebebit. ULYSS. *An insanis an sciens ludificas me, involuta respondendo?* TIRES. *O Laertis fili, quodcunque pronunciavero vel fiet, vel non. Quippe magnus Apollo dat mihi vaticinandi peritiam* ULYSS. *Attamen si fas est, edoce quid significet haec fabula.* TIRES. *Quo tempore adolescens Parthis formidolosus, propagata soboles ab excelso Ænea, terra et mari potens existet, strenuo Corano locabitur grandis filia Nasicae detrectantis exsolvere integrum debitum. Tum gener hoc aget: testamentum offeret socero, rogabitque ut legat. Nasica diu recusatum tandem capiet, ac leget secreto: videbitque nihil sibi et suis relictum nisi fletus.*

ANNOTATIONES.

57. *Risus dabit Nasica CoAtno.*) Deceptus captator ludibrio erit omnibus, quemadmodum Nasice olim delusus Corano seni. Vide infra.

58. *Num furis.*) An more vatum furore correptus? an sanus at tui compos?

59. *Laertiade.*) Ulysses filios Laertis, Ithacæ et Dulichii insularum rex: vir facundus, vafer, bellicosus, laborum patientissimus, inter Græcos Principes eximius, eb Homero tote Odyssea celebratus.

Aut erit, aut non.) Magna hic inter doctores etiam controversia. Alii contendunt seriò loqui Horatium, sive Tiresiam, hoc sensu; ceteri vates loquuntur obscura et per ambages; ego vero loquor eperte et sine ambagibus; quodque futurum prædico, erit: et contra non erit quidquid dico non futurum. Alii volunt jocari Horatium, et satirice irridere ambigua vatum responsa.

61. *Tempore quo etc.*) Tiresias designat non tantum personas et nomina, sed et tempus ipsum, quo res eventuræ sunt: quod alii vates non solent facere. Horatius autem apte inducit Tiresiam velut divinantem ac prædicentem futura quæ nuper facta eo tempore noscebantur. Sunt in Æneide multa ejusmodi longinqua egregie a Virgilio tempori accommodata: pendetque ex hoc non minima lux ac virtus poeteos. Vide Æneid. 6. sub finem.

Juvenis Parthis horrendus.) Augustus de cujus in Parthos victoria, terrore, fama, receptisque signis, lib. 3. Od. 6. lib. 4. Od. 15.

Ab alto demissum genus Ænea.) De Augusti origine, lib. 4. Od. 5. init. et Od. 15. in fine.

64. *Forti Corano.*) Juvenal. Sat. 16. v. 54. meminit pariter Corani, sic habet.

. . . . . Ergo Coranum
Signorum comitem, castrorumque aera merentem,
Quamvis jam tremulus captat pater.

65. *Nasicae metuentis reddere soldum.*) Nasica avarus pecuniam mutuo acceperat a Coreno sene perinde avaro, sed astutiore: cumque fugeret exsolvere debitum, filiam tradidit, sperans insuper atque ita captans Corani haereditatem. Nasicae mentem Coranus intellexit; sibique mimum fecit e delusa insidiatoris captatione. Neque modo nihil testamento reliquit, sed et voluit Nasicam rescire nihil sibi legatum: atque ex ejus dolore ac moestitie gaudium sibi affatim risumque dedit.

Soldum.) Seu dotem filiae, seu debitam dudum summam pecuniae integram.

66. *Gener socero.*) Coranus Nasicae. Ironiae plena enimadverte passim verba; eoque magis, quod seria prorsus et gravis dictio videtur. Sic et paulo ante, *forti Corano nubet procera filia Nasicae, etc.*

67. *Multum Nasica negatas, etc.*) Callidè nimirum ex more captatorum, ad amovendam suspicionem, ut ante jam dictum.

69. *Sibi suisque.*) Nec sibi, nec filiae suae.

70 Illud

Illud ad haec jubeo: mulier si forte dolosa,
Libertusque senem delirum temperet; illis
Accedas socius: laudes, lauderis ut absens.
Adjuvat hoc quoque: sed vincit longe prius ipsum
Expugnare caput. Scribet mala carmina vecors?
Laudato. Scortator erit? Cave te roget: ultro
Penelopen facilis potiori trade. Putasne,
Perduci poterit tam frugi tamque pudica,
Quam nequiere proci recto depellere cursu?
Venit enim magnum donandi parca juventus,
Nec tantum Veneris quantum studiosa culinae.
Sic tibi Penelope frugi est: quae si semel uno
De sene gustarit, tecum partita lucellum;
Ut canis a corio nunquam absterrebitur uncto.
Me sene, quod dicam, factum est: anus improba Thebis
Ex testamento sic est elata: cadaver
Unctum oleo largo nudis humeris tulit haeres:
Scilicet elabi si posset mortua: credo,
Quod nimium institerat viventi. Cautus adito:
Neu desis operae, neve immoderatus abundes.
Difficilem et morosum offendet garrulus: ultro

INTERPRETATIO.

Istis haec monita addo. Si forte astuta femina vel libertus regat senem delirantem, adjunge te his socium; lauda eos, ut absentem ii te laudent. Nam *et hoc prodest. Verùm multo utilius est ipsum hominem captare.* Qui si *demens inconditos faciat versus, applaude.* Si *moechus fuerit*, ne *te oret, cave: sponte ei potiori* tuam *Penolopen facilis dona.* ULYSS. *An credis tam probam et castam posse flecti, quam proci a recta via dimovere non potuerunt?* TIRES. Scilicet *ad eam accessere juvenes haud liberaliter munifici, neque tam amoris quam gulae sectatores. Hinc pudicam habes Penelopen, Quae si semel delibarit ex uno sene, lucri partem nacta tecum, vix unquam amovebitur, velut canis ab uncto corio. Dum senex eram*, contigit id *quod enarrabo. Apud Thebas vetula* quaedam *malitiosa ad sepulcrum sic elata est ex testamento. Haeres nudis humeris portavit cadaver oleo multo perfusum. Nempe si posset mortua effugere. Quia ut opinor, nimiis officiis vivam prosecutus fuerat. Callidus accede: nec labori parce; nec plus aequo urge: Verbosus displicebit moroso et difficili.*

ANNOTATIONES.

76. *Putasne perduci poterit.*) Persuaderi ac pellici in adulterium Penelopes. Uxoris Ulyssis invictam pudicitiam totus Homerus cantat. Porro sicut prius *Damae latus tegere* Ulysses recusavit, ita et suam Penelopen turpiter addicere multo magis negare intelligendus.

79. *Venit enim magnum donandi*, *etc.*) Muneribus expugnari sæpe castitatem notat.

Studiosa culinae.) Supra annotat. v. 7.

83. *Ut canis a corio*, *etc.*) Canibus venaticis ad venationem excitandis dari solet captæ feræ corium recens detractum et sanguinolentum, cujus appetentissimi cognoscuntur.

84. *Me sene quod dicam*, *etc.*) Aliud Tiresiæ monitum ad demerendum testatoris animum, scilicet frequentioribus ac nimiis officiis non esse urgendum.

Anus improba Thebis.) Anus quædam ita erat captata, ut captatorem importunum ac molestum aversaretur. Itaque cum non posset viva, saltem mortua ulcisci voluit. Cavit nimirum suo testamento, ut cadaver multo perunctum oleo nudis humeris hæres efferret, quasi elabi cupiens, illumque legatis fraudare. Ea quippe conditio erat; ut sic portanti cadaver, portans hæreditate excideret.

Thebis.) Non una est hujus nominis civitas. Alia caput Thebaidis, Hecatompylos dicta, in Ægypto, hod. *Minio*, neque de hac mentio est hic. Alia in Bœotia, hodie *Stives*, Heptapylos cognominata, patria Herculis, Bacchi, Pindari, Epaminondæ, Tiresiæ vatis, etc.

90. *Ultro non etiam sileas.*) Ne contra nimis taciturnum te exhibeas.

Non etiam sileas. Davus sis comicus: atque
Stes capite obstipo, multum similis metuenti:
Obsequio grassare: mone, si increbuit aura,
Cautus uti velet carum caput: extrahe turbâ
Oppositis humeris: aurem substringe loquaci.
Importunus amat laudari? Donec ohe jam
Ad coelum manibus sublatis dixerit, urge, et
Crescentem tumidis infla sermonibus utrem.
Cum te servitio longo curaque levarit,
Et certum vigilans, quartae sit partis Ulysses
Audieris haeres: Ergo nunc Dama sodalis
Nusquam est? unde mihi tam fortem tamque fidelem?
Sparge subinde: et si paulùm potes, illacrymare. Est
Gaudia prodentem vultum celare. Sepulcrum
Permissum arbitrio sine sordibus extrue: funus
Egregiè factum laudet vicinia. Si quis
Forte cohaeredum senior malè tussiet; huic tu
Dic, ex parte tuâ, seu fundi sive domûs sit
Emtor, gaudentem nummo te addicere. Sed me
Imperiosa trahit Proserpina. Vive, valeque.

INTERPRETATIO.

Ne vero sponte taceas. Esto Davus comicus, permane inflexo capite, valde similis timenti: per officia irrepe. Si ventus acrior ingruat, admone, ut carum caput operiat diligenter. Defende a turba objectis humeris: aurem accommoda garrulo. Quod *si plusculum laudari amat; infla, atque inflatum utrem imple verbis adulatoriis, donec elatis sursum manibus dicat: Heus, satis est. Quando* vero *te liberaverit diuturna servitute et sollicitudine, ac vere experrectus audiveris: Ulysses esto haeres quartae partis:*tum exclama: *Igitur non extat amplius amicus Dama; Repete* vero *identidem: Ubi reperiam aeque fidum aeque constantem? sique vales, affunde lacrymas aliquot: oportet ficto vultu occultare laetitiam. Sepulcrum* tuae *voluntati commissum aedifica sumptuosè. Vicini celebrent praeclarè factas exsequias. Quod si aliquis cohæredum aetate provectus laboret tussi periculosa; sive praedium sive domum emere velit, huic tu dic, latè* quidem *sestertia te ei traditurum partem tuam. At me Proserpina dominatrix* jam *revocat: vive et vale.*

ANNOTATIONES.

91. *Davus sis comicus.*) Talis esto, quelis. Davus comicus, qui timide et verecunde semper herum alloquitur.

92. *Capite obstipo.*) In elterum humerum inclinato et immoto: quod hominem notet modestum, subditum, et obsequi paratissimum.

95. *Aurem substringe loquaci.*) Accinge te ed audieodes quæcunque ejus narrationes molestas licet et graves. Apage qui interpretatur, adulatoriè prebende euriculem.

98. *Crescentem tumidis infla sermonibus.*) Homini vano edulationibus gaudenti affetim tribue et indulge, donec ille, velut plenus vento uter, amplius non expetat; imò dicat: Ohe, satis est.

99. *Cum te servitio etc. levarit.*) Per mortem suam.

108. *Ex parte tua.*) Ex parte hæreditatis tibi relictæ.

109. *Gaudentem nummo te addicere.*) Alii sic explicent: Dic te pecuniam malle quam fundum, adeoque libenter te venditurum. Alii interpretantur de ficta et simulata venditione. Lex nempe vetabat rem testamento legatam donare. At legi fraudem faciebant, uno rem nummo eddiceotes. Sic enim res vere emta et vendita dicebatur.

Sed me imperiosa trahit Proserpina.) Apte omnino sermo abrumpitur, ne Ulysses loquatur id quod loqui decore non poteret. Bene vero Tiresiam repente revocat Proserpine uxor Plutonis et inferorum domina, pro suo in mortuos summo imperio. Vide lib. 1. Od. 28. Item Virgil. Æneid. 6, v. 545.

SATIRA VI.

Sorte sua mediocri contentum se esse. Otium rusticum præstat urbanis tumultibus et molestiis.

Hoc erat in votis: modus agri non ita magnus;
Hortus ubi, et tecto vicinus jugis aquae fons,
Et paulùm silvae super his foret; auctius atque
Di melius fecere: bene est: nihil amplius oro,
Majâ nate, si ut propria haec mihi munera faxis.
Si neque majorem feci ratione malâ rem,
Nec sum facturus vitio culpave minorem:
Si veneror stultus nihil horum: O si angulus ille
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum:
O si urnam argenti fors quà mihi monstret, ut illi
Thesauro invento, qui mercenarius agrum
Illum ipsum mercatus aravit, dives amico
Herculo: si quod adest gratum juvat; hac prece te oro:
Pingue pecus domino facias et cetera, praeter

INTERPRETATIO.

HORAT. Illud *fuerat in optatis; mensura agri non valde ampla, ubi esset hortus, et fons aquae perennis domui propinquus, ac nemus aliquod praeter ista. Dii amplius ac melius* quidpiam *concesserunt, abundo est. O fili Majae, nihil ultra peto, nisi ut ista bona mihi perpetua facias.* Ergo *si nec opes auxi malis artibus, nec absumturus sum peccatis ac sceleribus: si nihil insanus efflagito ejusmodi: o si angulus iste vicinus, qui agrum meum deformat, adjungatur: O si fortuna alicubi ostendat mihi urnam pecunia* refertam, *quemadmodum ei, qui cum thesaurum invenisset, Hercule propitio locupletatus, emit et coluit eumdem agrum,* quem antea colebat *conductum: si contentus sum iis quae habeo; a te* dumtaxat *peto hoc, ut pingues efficias greges et alia, praeter*

ANNOTATIONES.

1. *Hoc erat in votis.*) Lepida est hæc Satira; et quædam præcepta morum habet valda luculenta: nonnulla etiam grati animi testimonia erga Mæcenatem.

Modus agri.) Modicum prædium. Virg. Georg. 2. v. 412.

Laudato ingentia rura: Exiguum colito.

Columel. *Modus erit sua cuique moderata voluntas facultasque.* Vide Plin. lib. 18. cap. 5. et 6.

3. *Auctius atque Di melius fecere.*) De villa Horatiana lib. 1. Epist. 16. jamque de ea ante nonnihil, lib. 1. Od. 7. lib. 2. Od. 18. lib. 3. Od. 13. et Epod. 1.

4. *Nihil amplius oro.*) Vide lib. 3. Od. 16. et Epod. 1.

Satis superque me benignitas tua ditavit.

5. *Maja nate.*) Mercurium præcipue colit et invocat Horatius, memor frequentis ejus tutelæ: de qua lib. 2. Od. 7. et 13. etc.

8. *Veneror.*) Eolxa et votis importunis exposco. Quidam legunt *venor*: sed perperam.

O si angulus ille.) O si haberam partem illam agri vicini, quæ meum agrum inæqualem reddit. Persius Sat. 6. v. 13. hunc imitatus est Horatii locum.

9. *Denormat.*) Vitruv. lib. 7. *Anguli ad normam respondentes exigantur: longitudines ad regulam, altitudines ad perpendiculum.*

10. *O si urnam argenti, etc.*) O si thesaurum terræ infossum inveniam. Pers. 2. v. 10.

. . . . *O si*
Sub rastro crepet argenti mihi seria, dextro
Hercule.

Porrò thesaurus definitur quædam vetus depositio pecuniæ, cujus non extat memoria, ut jam dominum non habeat: nec enim thesaurus censetur quod metus vel custodiæ causa terræ infossum conditumque fuerit.

12. *Amico Hercule.*) Hic lucro inopinato et recludendis thesauris praeesse credebatur. Diodor. Sic. lib. 5. cap. 2. Macrob. lib. 3. cap. 12. Plutarch. probl. Arnob. lib. 4.

14. *Praeter ingenium.*) Ludit in ambigua significatione vocis *pingue*. Sensus est: ne vero ingenium etiam facias pingue, idest, crassum, hebes, stupidum.

Ingenium: utque soles, custos mihi maximus adsis.
Ergo ubi me in montes et in arcem ex urbe removi,
Quid prius illustrem Satiris musaque pedestri?
Nec mala me ambitio perdit, nec plumbeus Auster,
Autumnusve gravis, Libitinae quaestus acerbae.
Matutine pater, seu Jane libentius audis,
Unde homines operum primos vitaeque labores
Instituunt; (sic Dis placitum) tu carminis esto

INTERPRETATIO.

ingenium; atque, ut consuevisti, adsis mihi tutor perpetuus. Itaque postquam ex urbe secessi in colles et arcem, quid potius exornem quam Satiras et musam pedestrem? Illic *neque me prava corrumpit ambitio, neque gravis Auster vel Autumnus morbifer, lucrum* praestans *durae Libitinae. O Pater Matutine, sive mavis, Jane, a quo homines exordiuntur primos labores actuosae vitae; ita numinibus placet: tu initium sis*

ANNOTATIONES.

15 *Custos mihi maximus adsis.*) Poetæ nimirum in tutela sunt Mercorii, lib. 2. Od. 7. et 17.

16. *In arcem.*) Villam Tusculanam in edito colle sitam. Epod. 1. sub finem. Item lib. 1. Epist. 16.

17. *Quid prius illustrem Satiris, etc.*) Sunt qui sic interpretentur: quid prius canam et carminibus celebrem, quam Deos agrestes, Satyros, Faunos, etc. Vide lib. 3. Od. 18. Alii melius: quid aptius scribam quam Satiras, oratione quidem stricta, sed quæ solutæ similis videatur, et vulgari *sermoni propior*: ac proinde *musa pedestris* vocari queat. Vide Sat. 4. lib. 1. v. 40. et seq.

18. *Plumbeus Auster.*) Gravia et tardiora efficiens corpora. lib. 2. Od. 14.

Frustra per Autumnos nocentem
Corporibus metuemus Austrum.

19. *Autumnusve gravis.*) Juvenal. Sat. 4. *lethiferum* appellat: bene quidem: tunc enim acutiores morbi suot et frequeotiores. Hippocrat. Gal. etc. Item Sat. 6. v. 516.

. . . *Metuique jubet Septembris et Austri*
Adventum.

Cur autem Horatius in sua villa noo metuat Aostrum in Autummo quamvis noxium, ipse explicat Epist. 16. sita nempe illa opportune et salubriter haud exciplebat pestileotes Austri flatus:

Hae latebrae dulces, etiam si credis, amoenae
Incolumem tibi me praestant Septembribus horis.

Libitinae quaestus acerbae.) Ploribus enim in Autumno morientibus, majorem quæstum habent ii, qui funeribus procurandis incumbunt, dicti Libitinarii a Libitina funerum Dea: de qua lib. 3. Od. 30. Seneca 6. de Beneficiis, comparat vota eorum qui testameota captaot cum votis Libitinariorum: nempe utrique lucri gratia mortem hominum cupiont, etiam amicorum. Hoc vero præcipue facit quod ex instituto Servii Tullii Rom. regis, nascentes recensebantur in æde Junonis Lucinæ; puberes, in Juventæ; morientes, in Veneris Libitinæ; nummo quidem pro singulis delato. Dionys. Halic. lib. 4. hinc Sueton. Neron. cap. 39. *Tantis ex Principe malis probrisque accesserant quaedam et fortuita: pestilentia unius autumni, qua trigenta funerum millia in rationem Libinae venerunt.*

20. *Matutine pater.*) Janus dicitur *Matutinus* a Matuta, sive Aurora; et quod mane primus iovocaretur, ut qui temporibus præsit, ac velut rerum omnium incipiendarum auctor. Arnob. lib. 3. *quem in cunctis anteponitis precibus.* Et alibi: *incipiamus ergo solemniter ab Jano et nos patre.*

Pater.) Janum vocamus *Patrem*, quasi Deorum Deum: inquit Macrob. lib. 1. Saturnalium cap. 9.

Jane.) Sic appellatur, quod quasi janoa sit ad novom annum, imo ad menses singulos; omniaque regat tempora. Macrob. cit.

Libentius audis.) Seu mavis appellari Jani nomine. Deos suos pluribus iosigniebant appellationibus, honoris vel assentationis causa. Macrob. *In sacris invocamus Janum geminum, Janum patrem, Janum Junonium, Janum Quirinum, Janum Consivium, Janum Patultium et Clusium, etc.* Sic et Horat. Carm. secul.

Lenis Ilithyia tuere matres;
Sive tu Lucina probas vocari,
Seu Genitalis.

22. *Sic Dis placitum.*) Ut præsideas temporibus et primis hominum labosibus, desque iis felix auspicium: Quippe to *in Italia primum Diis templa fecisti, et ritus instituisti sacrorum: unde in sacrificiis praefationem meruisti perpetuam.* Macrob. jam cit.

Carminis esto principium.) Fave mihi hanc Satiram exordienti, in qua urbanæ vitæ incommoda a matutinis horis persequor.

Principium. Romae sponsorem me rapis: eja,
Ne prior officio quisquam respondeat, urge:
Sive Aquilo radit terras, seu bruma nivalem
Interiore diem gyro trahit, ire necesse est.
Postmodo quod mi obsit clarè certumque locuto,
Luctandum in turbâ: facienda injuria tardis.
Quid vis, insane, et quas res agis? improbus urget
Iratis precibus: tu pulses omne quod obstat,
Ad Moecenatem memori si mente recurras.
Hoc juvat, et melli est, non mentiar: at simul atras
Ventum est Esquilias; aliena negotia centum

INTERPRETATIO.

versuum meorum. Quando *Romae* sum, *me fidejussorem esse cogis: eja,* inquis, *propera: ne quisquam officiosior ante respondeat. Sive Aquilo stringat terras, sive hyems contrahat dies nivosos orbe interiori, oportet ire. Postea vero quam aperte et manifeste dixi quod mihi noceat, certare habeo contra turbam: vis facienda lentis.* Hi vero increpant: *Quid petis stulte? et quod moliris?* Quidam autem *iracundas addit imprecationes: An igitur evertas quidquid obsistit tibi ad Moecenatem festinanti, urgente memoria?* Ut verum dicam, *illud jucundum et suave est. Verum cum ad Esquilias atras perveni, aliena centum negotia*

ANNOTATIONES.

23. *Romae sponsorem me rapis.*) Hoc primum est incommodum, quod pro aliis spondere frequenter necesse sit, ac forensibus tumultibus interesse.

24. *Ne prior officio.*) Ne desis amico, acriter subveni, laborantem in judicio tuere et juva: officium præbe, sive per *hyemis* frigora, sive per angustias dierum brevissimorum.

25. *Aquilo.*) Septemtrionalis ventus, a vehementissimo instar aquilæ volatu dictus, ex Festo. Graecis Boreas, *απο της βοης, a boatu*: quoniam sit violenti flatus et sonori. Gell. lib. 2. cap. 22.

Bruma.) A dierum brevitata dicitur, ex Varrone et Festo. Alii factum nomen putant a *βραχυ ημαρ, brevis dies.* Macrob. Sat. 1. Isid. lib. 4. Jul. Scalig. lib. 1. de caus. L. L. *Bruma*, sive solstitium hyemale, ex Ovid. Fast. 1. est dies.

Prima novi, veterisque novissima Solis.

26. *Interiore gyro.*) Breviori cursu et ambitu: circulum minorem, utpote qui centro propior sit, Sole in Capricorno decurrente, ac breviores hinc dies faciente. Scil. in Sphæra nostra obliqua, hyemalis Tropicus ita ab Horizonte intersecatur, ut minor pars supra terram, major autem sub terra existat. Cicer 2. de Nat. Deor. Cynosora, inquit ex Arato.

Cursu interiore brevi convertitur orbe.

Ire necesse est.) Ad spondendum pro altero.

27. *Postmodo quod mi absit, etc.*) Alterum est incommodum, quod postquam spopondi, vix e turba me eripere liceat; quodque luctandum et jurgandum sit cum obviis et remorantibus.

Quod mi obsit.) Certe raro est expers molestiæ et damni quisquis pro altero spondet. Proverb. cap. 6. *Si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam; illaqueatus ex verbis oris tui, et captus propriis sermonibus.* Bias sapienter admodum dicebat: *Sponde, noxa praesto est.* Cic. Epist. ad Brut; *Dependendum tibi est quod mihi pro illo spopondisti.*

Clare certumque locuto.) Debet enim sponsio ac fidejussio praestari disertis verbis et sine ambagibus. Alii locum hunc minus recte intelligunt de advocatione et peroratione causarum: afferuntque verba Tullii de petit. Consul. *Nonnullos esse tibi iratos ex iis causis, quas egisti, necesse est*: et alibi, *quos laesisti cum pro amico contra eos diceres.*

28. *Facienda injuria tardis.*) In forensi turba pulsare oportet et objurgare tardius euntes, dum inde quam primum exire contendo.

29. *Quid vis insane.*) Ita reluctatur qui ab Horatio festinante pulsatus est; trudentem retrudit; atque execrationes jaculatur. Quidam *iratas preces* explicant iram hominis adversus Horatium excandescentis, quod ipsius obtestantis patrocinium aut suscipere detractet, aut non satis acriter assumat. Prior interpretatio magis probatur.

31. *Ad Moecenatem memori si mente recurras.*) Dum properas adire Moecenatem condicto tempore: vel quod acceptorum beneficiorum memor quotidianis officiis vel semel deesse metuas.

32. *Hoc juvat, et melli est.*) Objurgationes ejusmodi quantumvis invidiosæ me quidem delectant, et quasi mel dulces videntur: adeo Moecenatis mentio, nomen, et recordatio veneranda mihi sunt.

At simul atras ventum est, etc.) Tertium hoc genus molestiarum urbanorum est. Cum vero ad Moecenatis ædes in Esquiliis sitas veni, assiliunt importuni plerique sua mihi negotia commendantes: quos amulsi nefas. De Moecenatis aedibus apud Esquilias, lib. 3. Od. 26. v. 10. et lib. 1. Sat. 8. v. 14. vide ibi annot.

Atras Esquilias.) De atris curis quidam interpretantur: at rectius alii de sepulcreto, quod fuerat olim in Esquiliis: ut fuse disserui ad Epod. 5. v. 100. Epod. 18. v. 6. et lib. 1. Sat. 8.

Per caput, et circa saliunt latus. Ante secundam
Roscius orabat sibi adesses ad Puteal cras.
De re communi Scribae magnâ atque novâ te
Orabant hodie meminisses, Quinte, reverti.
Imprimat his cura Moecenas signa tabellis.
Dixeris, Experiar: Si vis, potes, addit et instat.
Septimus octavo propior jam fugerit annus,
Ex quo Moecenas me coepit habere suorum
In numero; dumtaxat ad hoc, quem tollere rhedâ
Vellet, iter faciens, et cui concredere nugas
Hoc genus: Hora quota est? Thrax est gallina Syro par?

INTERPRETATIO.

invadunt caput et latera: *Roscius poscit ut ei cras opituleris ad Puteal*, *ante* horam *secundam. Horati*, *scribae te rogant* ut *hodie redeas ad negotium commune ac novum. Fac ut Moecenas has tabellas obsignet. Quod si his respondeam*: *Tentabo*: est qui *reponat et urgeat*: Atqui *potes*, *si lubet. Prope finem habet annus septimus*, *et mox octavus* incipiet, *ex quo* tempore *Moecenas inter familiares me ascivit*, *ad id* vero *solùm*, *quem in currum assumere placeret*, *quando viam init*: *et cum quo loqueretur futilia ejusmodi*: *Quota est hora? Gallina Thracius est ne par Syro?*

ANNOTATIONES.

34. *Per caput et circa saliunt latus.*) Undique adoriuntur et circum obsident. Præclara hypotyposis.

Ante secundam.) Mature, ut tempus habeat de re sua disserendi tecum, priusquam forum aperiatur, ac disceptandum sit in judicio. *Ante secundam.* Gall. *a huit heures precises du matin*, *plûtost devant qu'apres*: unâ scilicet horâ ante judicia, quæ horâ tertiâ exercebantur.

Exercet raucos tertia causidicos.

Martial. lib. 4. Epigram. 8. ubi et diei varias occupationes pro diversis horis explicat. Porro ex alibi adnotatis, Lector, intellige illam diei naturalis horam tertiam Romanorum nobis quidem Francis nonam esse matutinam. Vide lib. 1. Epist. 19. v. 8. et Alex. ab Alex. l. 4. cap. 20.

35. *Sibi adesses.*) Quasi advocatus, adjutor, fautor. Apud Judices actor et patronus rei causam dicebat. At aderant præterea quidam advocati; suaque præsentia vel testimonio etiam, si opus esset, reum adjuvabant.

Ad Puteal.) Ad judicium. *Puteal* locus erat in comitio Romæ, ubi jus reddebatur. lib. 1. Epist. 19. v. 8. *Forum Putealque Libonis mandabo siccis.* Nimirum in ipsis gradibus, ad lævam Curiæ, statua erat Actii Nævii Auguris, qui, inspectante Tarquinio Prisco rege, cotem novacula disciderat. Ibidem porro cotem illam et novaculam esse defossam tradunt, supraque impositum puteal, id est, umbellam sive operculum, quale puteis imponi solet. Cic. de Divin. 1. n. 31. Illic etiam fœneratores convenire solitos idem testatur pro Sextio, n. 18. *Puteali et faeneratorum gregibus inflatus.* Item Pers. Sat. 4.

Si puteal multâ cautus vibice flagellas;

Vide Cœl. Rhodig. lib. 10. cap. 17.

36. *De re communi Scribae, etc.*) De Scribarum sa numero fuisse ostendit.

Scribae) Gall. *les Greffiers*, *ou Secretaires de l'Epargne.* Horum officium erat, acta publica litteris mandare, litteras publicas scribere, etc. Constat scribas maximae probitatis a Quaestoribus allectos. Alexand. ab Alexand. lib. 2. cap. 2.

37. *Imprimat his cura, etc.*) Alius ita rogat: ô Horati, cura ut Mœcenas sigillo muniat has tabellas: oro te etiam atque etiam.

Signa.) De sigillo sive annulo Augusti intellige. Hunc enim ab eo concreditum Mœcenati, diximus ad Epod. 1. v. 3. et constat ex Xiphilino ibi cit. Item ex Dione lib. 51. etc.

38. *Dixeris, Experiar.*) Si huic dixero: Curabo, et experiar, numquid a Mœcenate id beneficii queam obtinere tibi, etc. Horatii modestiam adverte Lector, suam apud Mœcenatem gratiam extenuantis, tametsi apud eum summe valere diceretur. Vide et quae sequuntur.

40. *Septimus octavo propior.*) Septimus hic annus prope est elapsus, et mox octavus agetur, ex quo, etc.

42. *Dumtaxat ad hoc.*) Non ad res graves, sed ad nugas et jocos, atque ad relaxandum animum magnis curis passim distentum me adhibet Mœcenas, inquit noster, dumtaxat.

44. *Thrax est Gallina Syro par?*) An ille gladiator huic par est virtute, robore, arte, peritia: ille secutor huic retiario; ille Thrax huic Mirmilloni? Horum pugnandi rationem diversamque armaturam fuse explicavi ad Juven. Sat. 2. v. 143. et Sat. 8. v. 200.

Matutina parum cautos jam frigora mordent:
Et quae rimosâ bene deponuntur in aure.
Per tutum hoc tempus, subjectior in diem et horam
Invidiae. Noster ludos spectaverat unâ,
Luserat in campo, Fortunae filius; omnes.
Frigidus a Rostris manat per compita rumor;
Quicumque obvius est, me consulit: ô bone (nam te
Scire, deos quoniam propius contingis, oportet)
Numquid de Dacis audisti? Nil equidem. Ut tu
Semper eris derisor. At omnes Di exagitent me,
Si quidquam. Quid? militibus promissa Triquetra
Praedia Caesar, an est Italâ tellure daturus?
Jurantem me scire nihil, mirantur, ut unum
Scilicet egregii mortalem altique silenti.
Perditur haec inter misero lux, non sine votis:
O rus, quando ego te aspiciam? quandoque licebit,
Nunc veterum libris, nunc somno et inertibus horis
Ducere sollicitae jucunda oblivia vitae?
O quando faba Pytaghorae cognata, simulque

INTERPRETATIO.

Incautos jam stringit frigus matutinum, et similia, *quae committi queant auribus perfluentibus. Exinde vero magis ac magis obnoxius invidiae* fui. Ajunt *plerique*: *Noster Fortunae filius ludos spectavit*: *in campo* Martio *certavit cum* Moecenate. Quod *si e Rostris per plateas frigidus rumor discurrat; quisquis occurerit interrogat me*: *ô bone*, *an de Dacis aliquid accepisti? quippe te scire oportet, qui ad magnates accedis*. Tum ego: *Nihil certe*. Illi continuò: *Ergone tu semper derisor fueris? Me*, inquam, *disperdant omnes dii*, *si quidquam* scio. *Ecquid*? ajunt: *agros militibus promissos an assignabit Augustus in Sicilia*, an in *Italica regione*? At *affirmantem me nihil scire*, *admirantur velut hominem rarae et profundae taciturnitatis. In istis diem perdo infelix*, *non absque desideriis*: *ô villa*, *quando te adibo*? *ecquando gratam oblivionem vitae anxiae capiam ibi*, *modò scripta veterum* legendo, *modò dormiendo et otiando? ô quando apponetur faba Pythagorae affinis*, *simulque*

ANNOTATIONES.

45. *Matutina parum cautos, etc.*) Verba hæc innuunt scriptam Autumni tempore hanc Satiram.

46. *Et quae rimosâ, etc.*) Et similia quæ loquacissimo cuilibet possunt committi, atque homini nullum secretum retinenti, sed passim quod audivit in obvios quosque statim effundenti, qualis ille apud Terent. de seipso prædicans:

Plenus rimarum sum: hac atque illac perfluo.

48. *Noster ludos spectaverat unâ, etc.*) Sic de Horatio loquuntur invidi: En ille Fortunæ filius simul cum Mœcenate ludos spectavit: en cum ipso lusit in campo Martio. De hoc vide lib. 1. Od. 8. Annot.

50. *Rostris.*) In foro Rom. erant Rostra, id est, suggestum ante Curiam Hostiliam extructum, ornatum vero navium rostris ab Antiatibus captarum: unde nomen. Tit. Liv. lib. 8. Varro lib. 4. de L. L. Ex eo loco leges ferebantur, et conciones ad populum habebantur: imò et jus dicebatur.

Rumor.) Est fama incerta sine capite, id est, sine auctore: *frigidus*: vel, tristis; vel levis.

52. *Deos.*) Augustum, Moecenatem.

53. *De Dacis.*) Cum his tunc Romani bellum habebant. Vide lib. 3. Od. 20.

55. *Militibus promissa praedia.*) Sicut jam assignata fuerant post Philippensem victoriam. Vide supra Satir. 2. vers. 110. et seq. Item Virgil. Eclog. 1.

Triquetra.) Sicilia. Trinacris etiam dicitur ob triangularem formam; habetque in triplici angulo triplex promontorium, Pelorum, Pachynum, Lilybæum. Hinc Ovid. Fast. 4.

Terra tribus scopulis vastum procurrit in aequor.
Trinacris; a positu nomen adepta loci.

63. *O quando faba, etc.*) Quando ruri vescar fabis, oleribus, etc. tranquillam ejusmodi vitam agrestem præfero lautis epulis quibuscunque.

Faba Pytagorae cognata.) Varia hic varii comminiscuntur. Ajunt plerique *fabam Pythagorae cognatam* dici ironice quidem et satirice, quasi homini cœvam et consanguineam: nempe quod ille assereret fabam ex eadem origine et eodem tempore cum homine natam; eamque, si pyxide inclusa servetur vel infodiatur, in carnem et sanguinem converti. Ego nec fabulas, nec metempsychosim

Uncta satis pingui ponentur oluscula lardo?
O noctes, coenaeque Deûm, quibus ipse meique
Ante Larem proprium vescor: vernasque procaces
Pasco libatis dapibus: prout cuique libido est,
Siccat inaequales calices conviva, solutus
Legibus insanis: seu quis capit acria fortis
Pocula, seu modicis humescit laetius. Ergo
Sermo oritur, non de villis domibusve alienis;
Nec malè necne Lepos saltet: sed quod magis ad nos
Pertinet, et nescire malum est, agitamus: Utrumne
Divitiis homines, an sint virtute beati?
Quidve ad amicitias, usus rectumne, trahat nos?
Et quae sit natura boni, summumque quid ejus?
Cervius haec inter vicinus garrit aniles

INTERPRETATIO.

olera condita larido pingui! O noctes et epulae Deorum, in *quibus ego et familiares coenamus ad Larem meum; ac protervos famulos alo cibis libatis. Ibi quisque liber a stultis legibus, ad arbitrium exhaurit seyphos diversos, sive capax ingentes sumit calices, sive minoribus cupit madeseere. Tum fit confabulatio non de aliorum praediis vel aedibus; neque* utrum *Lepos inepte saltet*, *an non*: *sed quod utilius, quodque ignorare sit nefas, quaerimus; an opibus homines, an virtute felices existant: utrum nos ad amicitias impellat utilitas an honestum: item quid sit bonum, et quae ejus perfectio? Interea Cervius vicinus aniles*

ANNOTATIONES.

afferre hac velim: *cognatam* interpretabor amicam. Fabis enim allisque leguminibus atque oleribus omnique cibo parabili Pythagoras et Pythagorici libenter vescebantur: carnibus autem vix aut nunquam, frugalitatis quidem et sanitatis gratia: quanquam nonnulli contrarium scribunt. Vide Cic. de Div. 2. n. 119. Diogen. Laert. lib. 8. Athen. lib. 4. et 10. Plin. lib. 18. cap. 12. Gell. lib. 4. c. 11. Coel. Rhodig. lib. 21. cap. 3. l. 28. cap. 12. lib. 30. cap. 6. Et quae nos ad Juvenal. Sat. 15. v. 173. ubi de anthropophagia quibusdam ita scribit:

. . . . . Quid diceret ergo
Vel quo non fugeret, si nunc haec monstra videret
Pythagoras: cunctis animalibus abstinuit qui
Tanquam homine, et ventri indulsit non omne legumen?

Pythagorae.) Vide lib. 1. Od. 28. Epod. 15. et Sat. 4. hujus lib.

65. *O noctes, coenaeque Deûm.*) O quieti somni! ô epulae tranquillae et jucundae, quantumvis sobriae et frugales; certe nectari et ambrosiae Deorum aequiparandae! vel *noctes* dicit Poeta, quod olim in multam noctem producerent coenam, ut alibi notavimus.

66. *Ante Larem proprium.*) Religiose Diis domesticis libans, et primitias offerens rusticarum dapum; ac postea e *libatis dapibus* hilariter cum familiaribus et servis coenans. Vide lib. 1. Od. 12.

Vernas.) Sic vocantur qui ex ancillis nati sunt verno tempore. Festus: *procaces*, a procando, sive poscendo.

69. *Legibus insanis.*) De his conviviorum legibus, vide lib. 2. Od. 7. annot.

69. *Seu quis capit acria fortis pocula.*) Plin. lib. 13. c. 22. refert *Ciceronem Marci filium binos congios simul haurire solitum*: atque ebrietatis mala eleganter describit. Vide Macrob. Saturn. 2. cap. ultimo. Gell. lib. 15. cap. 2.

70. *Humescit.*) Al. *uvescit.* lib. 4. Od. 1. in fine: *uvidi*, id est; bene poti, madidi ac pleni vino.

71. *Non de villis domibusve alienis.*) De his invidi et avari sermocinantur: ut deliciarum sectatores et voluptarii de saltatoribus et scurris.

72. *Lepos.*) Augusti scurra, archimimus egregius saltator, Lepos dictus, a molli, scita, et lepida saltandi ratione.

Quod magis ad nos pertinet, etc.) De aptis convivio sermonibus Gell. lib. 13 cap. 11. etc.

75. *Usus rectumne.*) Alii quippe sentiebant amicitias propter utilitatem colendas: Alii propter virtutem. Vide Cic. ad Lælium ubi: *Solem*, inquit, *e mundo tollere videntur qui amicitiam e vita tollunt . . . . . Amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere, etc.*

Rectumne.) Cic. modo cit. *Virtus amicitiam et gignit et continet. . . . Virtutum amicitia adjutrix a natura data est.* Et in fine ejusdem lib. *Vos hortor, ut ita virtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest: ut, ea excepta, nihil amicitia praestabilius esse putetis.*

76. *Summumque quid ejus?*) In quo consistat summum bonum? Hoc enim in voluptate alii; alii in virtute reponebant. Vide Cicer. de finib. Tusc. Quaest. etc.

Ex

Ex re fabellas. Nam si quis laudat Arelli
Sollicitas ignarus opes, sic incipit: Olim
Rusticus urbanum murem mus paupere fertur
Accepisse cavo, veterem vetus hospes amicum;
Asper, et attentus quaesitis, ut tamen arctum
Solveret hospitiis animum. Quid multa? neque illi
Sepositi ciceris, nec longae invidit avenae:
Aridum et ore ferens acinum, semesaque lardi
Frusta dedit; cupiens variâ fastidia coenâ
Vincere tangentis malè singula dente superbo:
Cum pater ipse domus paleâ porrectus in hornâ
Esset ador loliumque, dapis meliora relinquens.
Tandem urbanus ad hunc: Quid te juvat, inquit, amice,
Praerupti nemoris patientem vivere dorso?
Vis tu homines urbemque feris praeponere silvis?
Carpe viam, mihi crede, comes: terrestria quando
Mortales animas vivunt sortita, neque ulla est
Aut magno aut parvo lethi fuga: quo bone circa,
Dum licet, in rebus jucundis vive beatus;
Vive memor, quam sis aevi brevis. Haec ubi dicta
Agrestem pepulêre; domo levis exsilit. Inde
Ambo propositum peragunt iter; urbis aventes
Moenia nocturni subrepere. Jamque tenebat

INTERPRETATIO.

fabulas ad propositum narrat. Etenim si quis imperitus laudat anxias Arellii divitias, ita exorditur: Quondam mus agrestis urbanum murem cavernula dicitur excepisse, vetus hospes veterem amicum; durus, et studiosus rerum congestarum; ita tamen ut animum restrictum laxaret hospitum gratiâ. Quid plura? Nec parce dedit e congesto cicere, nec ex avena oblonga: ore portans acinum desiccatum, et semesa laridi frustula obtulit, optans multiplici dape vincere nauseam fastidiose singula delibantis superbo dente; dum ipse aedium dominus in stramine jacens ederet frumentum ac zizaniam, cibis optimis abstinens. Denique urbanus hunc sic allocutus est: Amice quorsum aerumnosus degis ad latus montis ardui? visne homines et urbem praeferre silvis desertis? Mihi auscutta, iter mecum ingredere; quandoquidem animantia super terram vitam agunt morti obnoxiam, nec effugiendi ratio est sive parvo sive magno. Quo circa, o bone, quandiu potes, rebus fruere jucundis, recordatus quam brevi tempore sis victurus. Sermonibus illis excitatus rusticus prosilit alacer e domicilio. Hinc uterque viam institutam decurrunt, cupientes noctu subire civitatis pomoerium.

ANNOTATIONES.

78. *Ex re fabellas.*) Sunt fabulæ ad persuadendum valde commodæ et efficaces, si apposite adhibeantur. Hinc sacri etiam codices proverbiis et parabolis inspersi sunt. Hisque persæpe usus est Christus Dominus, Veritas Dei et Sapientia. *Ut quod per simplex praeceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem et exempla teneatur:* S. Hieronym. lib. 3. Comment. in Matth.

Arelli.) Arellius famosè avarus: contra stultam ejus de opibus opinionem Cervius affert apte exemplum et apologum rustici muris et urbani.

83. *Hospitiis.*) Hospitibus amice excipiendis.

84. *Nec longae invidit avenae.*) Hellenismus.

86. *Varia caena.*) Dubiam coenam dixit supra Sat. 2. v. 77.

88. *Horna.*) Nova, hujus anni. lib. 3. Od. 23. v. 3.

89. *Ador.*) Frumenti genus, ab edendo appellatum: vel, quod adoratur, ut e tosto fiat mola salsa ad sacrificia utilis. Festus. Alii aliter.

93. *Terrestria quando, etc.*) Vel ex persona murium aliorumque brutorum: vel ex persona atheorum, hoc dicit Poeta.

97. *Vive memor quam sis aevi brevis.*) Eamdem hanc orationem tribuit Herculi Euripides in Alcestide, ut bene observavit Muretus.

Nox medium coeli spatium, cum ponit uterque
In locuplete domo vestigia: rubro ubi cocco
Tincta super lectos canderet vestis eburnos;
Multaque de magnâ superessent fercula coenâ,
Quae procul extructis inerant hesterna canistris.
Ergo ubi purpurea porrectum in veste locavit
Agrestem, veluti succinctus cursitat hospes;
Continuatque dapes: nec non vernaliter ipsis
Fungitur officiis, praelambens omne quod affert.
Ille cubans gaudet mutata sorte, bonisque
Rebus agit laetum convivam: cum subitò ingens
Valvarum strepitus lectis excussit utrumque;
Currere per totum pavidi conclave, magisque
Exanimes trepidare, simul domus alta molossis
Personuit canibus. Tum rusticus: Haud mihi vitâ
Est opus hac, ait, et valeas: me silva cavusque
Tutus ab insidiis tenui solabitur ervo.

INTERPRETATIO.

Et jam nox attigerat medium coeli locum, quando pedem ambo inferunt in aedes opulentas, ubi stragula fulgebat purpurea super thoros eburneos, et plurimae dapes restabant e lauto convivio, quae heri procul fuerant in sportulis congestae. Postquam igitur rusticum statuit in stragula pretiosa recumbentem, velut expeditus hospes circumcursat; cibos cibis accumulat, et instar famuli ministrat sedulus, praegustans quidquid apportat. Ille quietus laetatur mutata conditione, hilaremque se convivam exhibet favente fortuna; quando magnus repente forium strepitus thoris ambos expulit. Mox trepidi coeperunt fugere per omne cubiculum: gravius autem expavescere quasi moribundi, cum aedes amplae insonuerunt magnis canibus. Tunc agrestis dixit: Nequaquam me juvat vita ista, eique nuntium remitto: me nemus et cavernula a periculis libera consolabuntur exiguo legumine.

ANNOTATIONES.

104. *Fercula.*) A ferendo vocantur sic vasa eduliorum, et per Synecd. ipsa edulia, etc.

108. *Vernaliter.*) Al. *Verniliter*, more servorum praelambens dapes; quas affert.

114. *Molossis.*) Ingentibus canibus e Molossia regione Epiri. Apud Molossos Epiri populos erant canes venatici generosissimi.

117. *Ervo.*) Quovis legumine. Synecd. *Ervum*, Græcis *ὄροβος*, Gallic. *ers*, legumen est ipsis affine, saginandis armentis utile. Columel. Plin. Virgil. Ecl. 3. vers. 100. ejus meminit, si fides quibusdam veteribus membranis. Nam aliæ habent, *ervo*: aliæ, *ervo*.

SATIRA VII.

Inducitur servus, pro libertate Saturnalium, heri vitia taxans et carpens.

Jam dudum ausculto, et cupiens tibi dicere servus
Pauca, reformido. Davusne? Ita, Davus amicum
Mancipium domino, et frugi, quod sit satis: hoc est,
Ut vitale putes. Age, libertate Decembri
(Quando ita majores voluerunt) utere: narra.
Pars hominum vitiis gaudet constanter, et urget
Propositum: pars multa natat; modò recta capessens;
Interdum pravis obnoxia. Saepe notatus
Cum tribus annellis, modò laeva Priscus inani,

INTERPRETATIO.

DAVUS. *Jam diu* est quod te *audio*: *atque avens tibi pauca loqui, ego famulus timeo.* HORAT. *Nunquid Davus?* DAV. *Etiam Davus hero servus fidelis, ac frugalis abundè: id est, ut vita dignum existimes.* HOR. *Age, fruere licentia* mensis *Decembris*, *quandoquidem ita sanxerunt majores* nostri; *loquere.* DAV. *Plerique hominum obstinate vitiis delectantur: et perseverant in pravis moribus. Alii multi fluctuant, nunc virtutem sequentes, aliàs vitiis obsequentes.* Sic *Priscus frequenter visus* est *cum tribus annulis: paulo*

ANNOTATIONES.

1. *Jam dudum ausculto.*) Suum ipse servum vitia sibi objicientem ita inducit Horatius, ut quilibet vitiosus a servo suo pariter reprehendi se juste quidem putet et sentiat. Porro sententiam hanc asserit: Solum sapientem esse liberum: quam tractant Cicero Parad. 5. et Pers. Sat. 5.

Ausculto.) Ad omne obsequium paratus asto.

2. *Davusne.*) Ipsene *Davus* hæc loquitur?

4. *Ut vitale putes.*) Habebant domini in servos jus vitæ ac necis. Davus ait, pro sedula et diuturna servitute videri sibi meruisse apud herum ut vivat. Alii alias interpretationes afferunt, at meo judicio longe petitas. Quidam volunt Davum significare se mediocriter bonæ esse indolis, quod contra rarò sint longævi, qui indole sunt eximia: Seneca Controv. 2. *tam immature magnum ingenium non esse vitale.* Alii sic: Davus ostendit se in victu moderatum ac temperantem diutius esse victurum, contra morem servorum, quos edacitas brevi conficit.

Libertate Decembri utere.) Dic libere quidquid volueris, siquidem hoc tibi dant Saturnalia. Ea nempe 14. Kal. Janu. celebrabantur, in honorem Saturni, et monimentum aurei sub ejus regno seculi, quo tempore cuncti æquales erant tam servi quam ingenui. Macrob. lib. 1. cap. 10. *Saturnalia uno die solita peragi: post in triduum propagata, adjectis a Caesare huic mensi diebus, deinde ex edicto Augusti, quo trium dierum ferias Saturnalibus addixit . . . . . sed Sigillariorum adjecta celebritas in septem dies discursum publicum et laetitiam religionis extendit.* Alexand. ab Alex. lib. 2. cap. 22. *Saturni festis diebus servos ingenuorum ministeria occupare, pileos sumere, et a liberis nullo discrimine differre, stipesque invicem dare, et munera emissitare, servorum est. Regna quoque sortiri inter aequales, et tanquam reges imperitare, magistratus purpuram induere, reliquos in veste candida diem concelebrare. Qui etiam mos Graecis et exteris communis fuit. Namque apud Babylonios Sacra appellantur festa, quibus dies quinque imperabant servi dominis: eorumque unus stola sumpta dominabatur*, etc. Vide supra Sat. 3.

7. *Natat.*) Instabilis est: sicut natantes modo contra flumen, modo currente feruntur amne.

9. *Cum tribus annellis.*) Plures annulos gestare luxuriosum habebatur.

Priscus.) Hic orator fuisse dicitur, Senatorii quidem vel certe Equestris ordinis.

Laeva inani.) Sine ullo annulo: quod egestatis signum. In laeva utpote minus actuosa annelli gestantur. Macrob. lib. 7. cap. 13. *Annulum in digito, qui minimo vicinus est, quem etiam medicinalem vocant, et manu praecipue sinistra gestandum esse.* Gell. lib. 10. cap. 10. *Repertum est nervum quemdam tenuissimum ab eo digito ad cor hominis pervenire.* Hinc tali honore eum digitum placuit decorari. Vide Plin. lib. 33. cap. 1. Ubi de origine et jure annulorum aureorum. Alex. ab Alex. libr. 2. cap. 9. etc.

Vixit inaequalis, clavum ut mutaret in horas;
Ædibus ex magnis subito se conderet, unde
Mundior exiret vix libertinus honestè:
Jam moechus Romae, jam mallet doctus Athenis
Vivere; Vertumnis, quotquot sunt, natus iniquis.
Scurra Volanerius, postquam illi justa chiragra
Contudit articulos; qui pro se tolleret, atque
Mitteret in phimum talos, mercede diurnâ
Conductum pavit: quanto constantior idem
In vitiis; tanto levius miser ac prior ille,
Qui jam contento, jam laxo fune laborat.
Non dices hodie, quorsum haec tam putida tendunt,
Furcifer? Ad te, inquam. Quo pacto, pessime? Laudas

INTERPRETATIO.

vero *post sinistra vacua, diversus vixit; adeo ut vestem mutaret horis singulis: exiens* autem *superba e basilica repente migraret illuc, unde vix decenter egrederetur libertinus nitidulus. Modò Romae adulter, modò Athenis eruditus degere cuperet: certe natus infestis omnibus Vertumnis.* Contra *Volanerius sannio, quando justa chiragra illi fregit digitos*, hominem *quotidiana mercede conductum aluit, qui taxillos pro se colligeret ac inmitteret in alveolum, quanto magis constans in pravis, tanto minus infelix quam prior iste, qui nunc intento, nunc laxato fune luctatur.* HORAT. *An non hodie declarabis, furcifer, quo spectent illa adeo inepta?* DAV. *Dico, ad temetipsum.* HOR. *Ecqua ratione, ò nequam?*

ANNOTATIONES.

10. *Inaequalis.*) Sibi parùm constans.

Clavum.) Modo latum, modo angustum sumens. De ea veste præclara lib. 1. Sat. 5. v. 36.

Ædibus ex magnis.) E superbo domicilio in vile et abjectum migraret.

13. *Jam moechus Romae.*) Salsus in Romanorum impudicitiam sarcasmus.

Jam mallet doctus Athenis vivere.) Modo otiosum et luxuriosum præferens vitæ genus; modo studia litterarum et honestos doctrinæ ac Philosophiæ labores.

Athenis.) Ubi fons omnium doctrinarum, Cic. de Orat. ubi artium exquisitarum officina: ubi præcipue coluntur ea mysteria, quibus ex agresti immanique vita exculti ad humanitatem et mitigati sumus. Id de Leg. 4. ubi tanta auctoritas, ut de ejus urbis possessione inter Deos certamen fuerit; ut jam fractum prope ac debilitatum Græciæ nomen hujus urbis laude nitatur. Id. Orat. n. 25.

14. *Vertumnis.*) Vertumnus Deus anno vertendo praesidens, multiformis erat, et varie pingebatur, et variis colebatur lucis tum in urbe tum in municipiis; modo fossor, modo arator, seminator, plantator, messor. Hinc plurali numero Vertumni appellantur. Ajunt etiam sensus et cogitationes hominum ab eo verti. Unde iratis Vertumnis dicitur natus quisquis semper incertus et inconstans aliis aliisque affectibus agitatur. Tibul.

Talis in aetherio felix Vertumnus olympo
Mille habet ornatus, mille decenter habet.

15. *Chiragra.*) Vel metri causa licenter et contra etymon primam corripit syllabam: vel Poeta scripsit *cheragra*, ut volunt quidam, ἄγρα τῆς χειρος, Poeticè χερος, *Justa*, digna luxuriæ poena. Persius Sat. 5. v. 58.

Sed cum lapidosa chiragra
Fregerit articulos.

Scilicet morbus ille articularis manus ac digitorum usum præpedit, non secus ac si fracti et contusi essent articuli manuum.

16. *Qui pro se tolleret.*) Cum talis semper ludere consuevisset; interclusa manus suas movendi facultate aliena manu talos colligebat, movebat, jactabat.

17. *Phimum.*) Vasculum ligneum, corneum, eburneum, oris angusti, e quo tali ante agitati effunduntur in alveum seu tabulam. *Fritillum* vocant Juvenalis et Seneca, *orcam* Persius, *turriculam* Martialis, *pyrgum* (quæ vox Græca turriculam designat) alii, et hic Horatius, ut placet multis, hisque doctissimis. Gell. *cornet à dez.* Jul. Poll. lib. 10. cap. 31. phimum φιμον numerat inter aleatoria instrumenta: item Aschines in Timarch. apud Suidam.

20. *Qui jam contento.*) Metaphorica dictio. Velut Priscus modo parcus admodum et frugalis; modo laxus, magnificus, luxuriosus; utrinque nimius et vitio laborans.

21. *Putida.*) Auditu ingrata, translatio a naribus ad aures.

Fortunam et mores antiquae plebis, et idem
Si quis ad illa Deus subitò te agat, usque recuses;
Aut quia non sentis, quod clamas, rectius esse;
Aut quia non firmus rectum defendis, et haeres,
Nequidquam coeno cupiens evellere plantam.
Romae rus optas, absentem rusticus urbem
Tollis ad astra levis: si nusquam es fortè vocatus
Ad caenam laudas securum olus, ac velut usquam
Vinctus eas, ita te felicem dicis, amasque,
Quòd nusquam tibi sit potandum: jusserit ad se
Moecenas serum sub lumina prima venire
Convivam: Nemon' oleum feret ocyus? Ecquis
Audit? cum magno blateras clamore, furisque.
Milvius et scurrae, tibi non referenda precati
Discedunt. Etenim, fateor me, dixerit ille,
Duci ventre levem, nasum nidore supinor:
Imbecillus, iners, si quid vis, adde, popino.
Tu cum sis quod ego, et fortassis nequior, ultro
Insectere velut melior, verbisque decoris

INTERPRETATIO.

DAV. *Extollis conditionem, et instituta prisci populi; tuque ipse fortiter abnuas, si numen aliquod ad ea te redigat: sive quod non* firmiter *tenes melius esse id, quod asseris: sive quod non constanter virtutem propugnas, atque haesitas, frustra exoptans pedem luto extrahere.* Cum *Romae* versaris, *cupis ruri* degere: *cum ruri degis, remotam urbem laudas inconstans. Si a nemine invitatus es ad coenam, extollis olera tranquilla: et quasi pergas coactus, sic te beatum praedicas*; *atque* gratularis tibi, *quod apud nullum caenare contingat.* Verùm *si Moecenas vocet* te *caenatum apud se vesperi ad primas candelas; horrendum vociferaris furibundus*: *Nullusne afferet unguenta citius? quisnam auscultat?* Tum vero, *Milvius et parasiti abeunt, tibi imprecati minime narranda. At dicet aliquis me ventri obnoxium esse, nasum tollere supinum ad nidores; ignavum, segnem* esse, *adde* etiam *popinarum sectatorem*, *si lubet: non inficiabor. Tu* vero *cum sis servus, ut ego, et fortasse pejor; cur me sponte reprehendis quasi praestantior? Quare praeclaris sermonibus.*

ANNOTATIONES.

22. *Furcifer.*) Servus hoc probro incessebatur, cum ob delictum quodpiam levius appensam collo furcam cogebatur ferre, ignominiæ causa.

23. *Mores antiquae plebis.*) Probos nimirum et castos. Nam subinde vitia sensim gliscere visa sunt.

27. *Nequidquam coeno cupiens evellere plantam.*) Frustra cupiens e gurgite vitiorum emergere.

30. *Laudas securum olus.*) Tranquillam domi caenam e cibo parabili laudas, et præfers quibuslibet lautis et opimis apud alios epulis, ad quas invitatus fueris.

31. *Velut usquam vinctus eas.*) Videri vis ad alienam ire caenam velut coactus, vinctus, invitus: ac felicem te dicis quòd nemo te vocarit. Verùm te dissimulas.

33. *Serum sub lumina prima.*) Serò quidem coenabant magnates pluribus negotiis occupati; at alii vulgò circa tertiam aut quartam horam pomeridianam. Martial. lib. 4. Epig. 8.

Imperat extructos frangere nona toros.

34. *Nemon' oleum feret ocyus, etc.*) Clamitas moræ impatiens, et mirum quantum properans ire illuc bene lotus, bene unctus. Sic nimirum veteres ad caenam invitati pergebant, unguentis odoriferis perfusi.

35. *Furisque.*) Alii leg. *fugisque*, id est cum magna festinatione domo abis, et ad Moecenatis caenam curris.

36. *Milvius et scurrae, etc.*) Parasiti et scurræ apud te caena sperata fraudati diras in te jaciant, imprecantur tibi mala omnia discedentes.

38. *Nasum nidore supinor.*) Elatum habeo

Obvolvas vitium? Quid si me stultior ipso
Quingentis empto drachmis deprenderis? aufer
Me vultu terrere; manum stomachumque teneto,
Dum quae Crispini docuit me janitor, edo.
Te conjux aliena capit, meretricula Davum:
Peccat uter nostrum cruce dignius? acris ubi me
Natura incendit, sub clara nuda lucerna
Quaecunque excepit turgentis verbera caudae,
Clunibus aut equum agitavit lasciva supinum,
Dimittit neque famosum neque sollicitum, ne
Ditior aut formae melioris mejat eodem.
Tu, cum projectis insignibus, annulo equestri,
Romanoque habitu, prodis ex Judice Dama
Turpis, odoratum caput obscurante lacerna;
Non es quod simulas? metuens induceris, atque
Altercante libidinibus tremis ossa pavore.
Quid refert, uti virgis, ferroque necari?
Auctoratus eas, an turpi clausus in arca,
Quo te demisit peccati conscia herilis,

INTERPRETATIO.

tegis quod pravum habes? Quid si tu agnosceris insanior me, quem emisti drachmis quingentis? Desine vultu terrorem mihi facere: coerce manum atque iram, dum loquor ea quae didici a Crispini janitore. Tu sectaris uxorem alterius, Davus meretricem. Uter nostrum cruce dignior peccat? Cum me ardens libido inflammat, * * * * *
* * * * * * * *
* * * * * * * *
ab ea *discedo nec infamis, nec anxius, nec opulentior vel pulcrior eadem potiatur, Tu* vero *quando exutis ornamentis, annulo equestri, et Romana veste, e Judice mutaris in vilem servum, cucullo obvolvente caput unguentis delibutum*; an non *es quod fingis? pavidus* quidem *intromitteris, et corpore concuteris, ictu adversus cupiditates luctante.* Age vero *quid interest, virgis caedi, et gladio interfici?* an *pergas addictus; an infami inclusus arca*, in *quam te compegit* ancilla *flagitii herae particeps*,

ANNOTATIONES.

nasum ad captandos odores obsoniorum; tanquam ventris et gulæ mancipium coenas venor.

43. *Quingentis empto drachmis.*) Gall. *acheté cinquante ecus.* Siquidem drachma Attica sex asses, sive solidos nostræ monetæ continebat.

Me stultior deprenderis.) Ego enim vitia mea ipse agnosco et fateor: tu vero tua celas et vero decore tegis; et hinc aliis tibique etiam bonus videri gaudes stulté.

44. *Manum stomachumque teneto.*) Ne minas, ne verbera mihi intentes, dum tibi vera loquor.

45. *Dum quae Crispini docuit janitor edo.*) Doctum se servus e servo Philosophi apte dicit. Certe a Magistris publicis documenta quædam servi eorum capiebant, seu domi, seu custodientes januam Scholarum, in quibus docebant: audire nempe multa, atque utiliter excipere poterant, si paulum ingeniosi essent. De *Crispino* Stoicam sectam amplexo, lib. 1. Satir. 1. et 3.

46. *Te conjux aliena capit.*) Adulteriorum sectator quilibet hic arguitur, non ipse Horatius: qui ab iis abhorrebat. Lib. 1. Sat 2.

53. *Tu cum projectis insignibus.*) Deposita toga, exuto Angusto clavo, equestrique annulo et dignitate, quibus ab Augusto es insignitus; servilem autem indutus habitum, ne agnoscaris; jam non videris eques Romanus, sed vilis servus. Vide Gell. lib. 13. cap. 20.

54. Ex *judice.*) Certarum rerum cognitio et judicium ad equites Rom. pertinebat: sive quod eligebantur Judices tam ex Equestri quam ex Senatorio ordine.

55. *Lacerna.*) Pallio caput etiam adversus imbres protegente. *Cucullum* vocat Juvenalis. Satir. 3. 6. et 8. Gall. *une cappe.*

56. *Metuens induceris.*) In domum moechae induceris metuens pericula, de quibus lib. 1. Sat. 2.

58. *Quid refert, uri virgis, etc.*) Gladiatores emens has illis conditiones proponebat, flammis uri, virgis caedi, et secari, ferro necari: quas cum accepissent certo quidem pretio, auctorati dicebantur, seu obligati et obstricti ad quidlibet per-

Contractum genibus tangas caput? Estne marito
Matronae peccantis in ambos justa potestas?
In corruptorem vel justior? Illa tamen se
Non habitu mutatve loco, peccatve superne.
Cum te formidet mulier, neque credat amanti.
Ibis sub furca prudens, dominoque furenti
Committes rem omnem, et vitam, et cum corpore famam.
Evasti? credo metues, doctusque cavebis?
Quaeres quando iterum paveas, iterumque perire
Possis. O toties servus! Quae bellua ruptis
Cum semel effugit, reddit se prava catenis?
Non sum moechus, ais. Neque ego, hercule, fur, ubi vasa
Praetereo sapiens argentea. Tolle periclum,
Jam vaga prosiliet fraenis natura remotis.
Tune mihi dominus, rerum imperiis hominumque
Tot tantisque minor? quem ter vindicta quaterque

INTERPRETATIO.

genibus tangas caput inflexum? Dic porro, *si vir matronae delinquentis jus habet adversus utrumque, an non aequius contra adulterum? Certe femina haec suum non mutat habitum, vel locum;* * * * * *quoniam te metuit, nec amanti fidit: sponte feres patibulum; atque hero furioso addices cuncta bona, vitam, corpus, existimationem.* Quod si incolumis *evadas*, deinceps *forte vereberis, et eruditus evitabis?* Imo vero *inquires rursum timendi pereundique occasiones. O multis modis mancipatus! Ecquae fera vinculis fractis improbe se religat, si quando evasit?* At enim *non sum adulter, inquies. Nec ego certe fur, quando argentea vasa cautus transeo. Aufer vero periculum, statim indoles soluta erumpet sublatis fraenis.* Quae cum ita sint, *an meus es herus, tu subditus dominatui tot rerum atque hominum: quem virga* Praetoris *ter aut quater*

ANNOTATIONES.

petlendum. Sensus est. Tu servuli metu continuo pressus, servuli auctoramento quasi addictus, an non vere servus es? nihil certe interest gladiatorem inter et adulterum. Gladiator virgis caedendum, ferroque necandum se addicit: tu pariter cum adulteria committis. Quid enim, cum timens adulteræ maritum in arca recluderis?

61. *Estne marite matronae peccantis, etc.*) Olim adulterum in adulterio deprehensum marito licebat occidere, simul et adulteram. Lex subinde Julia de adulteriis, nonnihil immutavit; atque flagitiorum ejusmodi cognitionem ad certos Judices referri jussit. Vide Annot. lib. 1. Sat. 8.

64. *Non habitu mutatve loco.*) Adultera non egreditur domo sua, non insignia deponit, ut tu: proindeque longe pejus illa facis, justiorque poena te sequitur.

66. *Ibis sub furcam prudens.*) Sponte subibis servilem ignominiam et poenam.

Dominoque furenti, etc.) Vel, irato et ultionem anhelanti marito; vel affectui vehementi cuilibet tibi tyrannice dominanti paratus es addicere bona, famam, vitam.

68. *Evasti, credo metues, etc.*) Ironice. Quod si e vitæ periculo emerges, forte cautus deinceps simile discrimen longe fugies. Imo vero quæres semper novas mœchandi totiesque periclitandi occasiones, adeo mancipatus es tyrannidi vitiorum.

70. *Quae bellua ruptis, etc.*) Hunc Horatii locum imitatus est Persius Satir. 5. v. 158. et seq.

72. *Non sum moechus, ais, etc.*) Si tu non es mœchus, eo quod aperte non sectaris matronas; nec ego fur sum, qui argentea vasa quælibet obvia metu pœnæ non surripio palam. Verum si periculi formido removeatur, jam ego furabor, et tu mœchaberis: et vitiosæ indoli ambo serviemus. Ergo tu perinde servus ac ego. Huc pertinet quod Stoici plus animum peccandi spectabant quam factum.

75. *Rerum imperiis hominumque tot tantisque minor.*) Obnoxius libidini, timori, ambitioni, etc. qua a servitute Prætor eximere te non valet.

76. *Vindicta.*) Tribus modis a servitute vindicabatur et in libertatem asserebatur servus: 1. censu, 2. testamento, 3. vindicta; nempe cum virga capiti servi ter incusse rite manumittebat servum Prætor. Vide Pers. Sat. 5. v. 88. ubi sic habet:

Vindicta postquam meus a Praetore recessi.

–Imposita haud unquam misera formidine privet?
Adde supra dictis, quod non levius valeat. Nam
Sive vicarius est qui servo paret, uti mos
Vester ait, seu conservus; tibi quid sum ego? nempe
Tu mihi qui imperitas, aliis servis miser, atque
Duceris, ut nervis alienis mobile lignum.
Quisnam igitur liber? Sapiens: sibi qui imperiosus:
Quem neque pauperies, neque mors, neque vincula terrent:
Responsare cupidinibus, contemnere honores
Fortis, et in seipso totus teres atque rotundus,
Externi ne quid valeat per laeve morari:
In quem manca ruit semper fortuna. Potesne
Ex his, ut proprium, quid noscere? Quinque talenta
Poscit te mulier, vexat, foribusque repulsum
Perfundit gelidâ: rursus vocat. Eripe turpi
Colla jugo. Liber sum, dic age. Non quis.

INTERPRETATIO.

incussa non unquam liberet molesto metu? His adjunge quod non minoris momenti sit. Etenim seu vicarius est qui servo obedit, sicut institutum vestrum docet, sive conservus: quid ego sum erga te? Scilicet ipse qui mihi dominaris, aliis obtemperas miser, ac moveris, perinde ac lignea effigies viribus non propriis. HORAT. *Ergo quisnam liber?* DAV. *Sapiens, qui sibi dominatur; quem nec egestas, nec mors, nec catenae territant: qui valet repugnare cupiditatibus, et spernere dignitates, atque est in semet omnino aequalis et globosus, ut nihil externi queat retardare per expolitum: quem fortuna impetit semper debilis. An potes aliquid ex istis velut tuum observare? Femina talenta quinque a te exigit, urget, domo ejicit, aqua aspergit: iterum arcessit. Exime cervicem infami servitute: Heus dic: Liber, liber sum. Atqui non vales;*

ANNOTATIONES.

77. *Haud unquam misera formidine privet.*) Corporis quidem dabit libertatem, at animi nequaquam.

69. *Vicarius.*) Inter servos erat unus præcipuus, ut plurimum atriensis, quibusdam dispensator dictus. Hic aliis servis distribuebat ex more dimensum cibum aut frumentum; habebatque in eos quandam auctoritatem. Reliqui servi dicebantur vicarii, seu conservi: communem etenim habebant dominum.

82. *Duceris, ut nervis alienis mobile lignum.*) Tu qui meus es dominus, affectuum ac vitiorum servus es: atque ab eis duceris, perinde ac imagunculæ ligneæ certis nervis et fidiculis motæ per se videntur moveri, caput, brachia, pedes agitare, oculos etiam torquere, etc. Gell. lib. 14. cap. 1. *Nihil arbitratu suo faciunt*, inquit, *sed ludicras νευρόσπαστα esse videantur, id est nervis moventia.*

86. *Totus teres atque rotundus.*) Tam lævis, politus, æquabilis, ut quasi perfectus globus facile moveatur; nihilque asperum ansatumve habeat, quo retineri ac retardari queat, aut invitus impelli vi quadam externa. Pers. Sat. 1. v. 64.

Ut per laeve severos
Effundat junctura ungues.

88. *In quem manca ruit semper fortuna.*) Sicut affectibus non servit, ita nec fortunæ: et quemadmodum irruentium vitiorum, sic et fortunæ impetum frangit.

91. *Perfundit gelidâ.*) Mulierum ea est improbitas. De qua Pers. Satir. 5.

Solea puer objurgabere rubra.

92. *Eripe turpi colla jugo.*) Si tu liber es, age; te liberum ostende: spernentem te meretriculam sperne et desere. Atqui non vales cupiditati subditus. Cicer. Parad. 5. *An ille mihi liber videatur, cui mulier imperat, cui leges imponit, praescribit, jubet, vetat quod videtur: qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet? Poscit? dandum est. Vocat? Veniendum. Ejicit? Abeundum. Minatur? Extimescendum. Ego vero istum non modo servum, sed nequissimum servum puto.*

Urget

Urget enim dominus mentem non lenis, et acres
Subjectat lasso stimulos, versatque negantem.
Vel cum Pausiaca torpes, insane, tabella,
Qui peccas minus atque ego, cum Fulvi, Rutubaeque,
Aut Placidejani contento poplite miror
Proelia, rubricâ picta aut carbone, velut si
Re vera pugnent, feriant, vitentque moventes
Arma viri? nequam et cessator Davus: at ipse
Subtilis veterum judex et callidus audis.
Nil ego, si ducor libo fumante: tibi ingens
Virtus atque animus coenis responsat opimis.
Obsequium ventris mihi perniciosius est cur?
Tergo plector enim quî tu impunitior, illa
Quae parvo sumi nequeunt, cum obsonia captas?
Nempe inamarescunt epulae sine fine petitae,

INTERPRETATIO.

quippe animum premit herus gravis; acresque stimulos subdit fatigato, et reluctantem exagitat. Verùm enimvero quando stupens miraris tabellam a Pausia pictam, qua ratione levius delinquis quàm ego cum attentus contemplor pugnas Fulvii, Rutubae, et Placidejani, rubrica vel carbone delineatas, intento poplite altero, quasi reipsa viri decertent, moveant arma, impetant, declinent? Nempe Davus iners et pravus habebitur: *tu vero solers et peritus cognitor rerum antiquarum praedicaberis. Si trahor* odore *placentae calidae*, homo *nihil sum*: at *tibi magna virtus et mens temnit lautas dapes. Quare vero damnosius mihi est obtemperare ventri?* nimirum *quia dorsum verberatur.* Sed *quo pacto minus tu puniris, quoties appetis edulia ista quae* pretio *exiguo haberi non possunt? Quinimo amarae fiunt dapes frequentius captatae:*

ANNOTATIONES.

93 *Urget enim dominus.*) Dominatur tibi libido, invitumque trahit. Pers. cit. Sat. 5. v. 124.

Liber ego. Unde datum hoc sumis tot subdite rebus?
An dominum ignoras, nisi quem vindicta relaxat?

95 *Vel cum Pausiaca torpes insane tabella.*) Cum præ immoderato pictarum egregie tabellarum studio velut insanis. Cic. Parad. 5. *Sunt pari stultitia, quot signa, quot tabulae, quot caelatum argentum, quot Corinthia opera, quos aedificia magnifica nimiopere delectant .... Echionis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti .... intuentem te, admirantem, clamores tollentem cum video, servum te esse ineptiarum omnium judico. Nonne igitur sunt ista festiva? sunt. Nam nos quoque oculos eruditos habemus. Sed obsecro te, ita venusta habeantur ista, non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum.*

Pausiaca.) Pausias insignis Pictor, de quo Plin. lib. 21. cap. 2. et lib. 35. cap. 11.

96 *Fulvi, Rutubae, Placidejani.*) Hi famosi erant gladiatores,

97 *Contento poplite.*) Is gestus est certantium, et digladiantium.

98 *Proelia rubrica picta aut carbone.*) Publice et propalam exposita. Plinius lib. 35. cap. 7. *Quatuor coloribus Solis immortalia illa opera fecere Apelles; Echion, Melanthius, Nicomachus, clarissimi pictores, ex albis melino, ex silaceis Attico, ex rubris sinopide Pontica, ex nigris atramento ...... publicas porticus investivit pictura, gladiatorum, ministrorumque omnium vires imaginibus redditis .... Pingi autem gladiatoria munera, atque in publico exponi coepta a C. Terentio Lucano.*

101. *Subtilis veterum judex et callidus audis.*) Cic. ante citat. *Nos quoque oculos eruditos habemus.*

105. *Qui tu impunitior.*) Pers. Sat. 5. v. 130. similiter.

. . . . . . *qui tu impunitior exis?*

107. *Nempe inamarescunt epulae.*) Immodicè epu-

Illasique pedes vitiosum ferre recusant
Corpus. An hic peccat, sub noctem qui puer uvam
Furtivâ mutat strigili? Qui praedia vendit
Nil servile gulae parens habet? Adde quòd idem
Non horam tecum esse potes; non otia rectè
Ponere: teque ipsum vitas fugitivus et erro;
Jam vino quaerens, jam somno fallere curam.
Frustra: nam comes atra premit, sequiturque fugacem.
Unde mihi lapidem? Quorsum est opus? Unde sagittas?
Aut insanit homo, aut versus facit. Ocius hinc te
Ni rapis, accedes opera agro nona Sabino.

INTERPRETATIO.

et pedes vacillantes detrectant portare corpus vitiatum. Denique *hunquid peccat servus quispiam pro uva dans strigilem surreptam circa noctem; qui vero gulae indulgens praedia venundat, nihil servile exhibet? Adde quod tu nequis* una *hora tecum versari, nec bene uti otio: atque temet fugis* ut ser*vitutem abhorrens et vagabundus; nunc vino, nunc somno quaerens levare sollicitudines: inutiliter. Quippe* hae *tristas asseclae fugientem urgent ac persequuntur.* HORAT. *Qua parte habebo lapidem?* DAVUS. *Ecquid necesse est?* HORAT. *Ubi tela inveniam?* DAVUS. *Vel furit homo* noster, *vel condit carmina.* HOR. *Nisi hinc abis velociter, ibis ad agrum* meum *Sabinus nonus operarius.*

ANNOTATIONES.

latus das poenas, cum debilitatum cruditate corpus vexatur; pedesque bono succo et alimento proindeque viribus destituti vacillant, solitumque officium non præstant. Vide Sat. 2. huj. lib. v. 73. et seq.

110. *Furtiva mutat strigili.*) Dans strigilem quam furatus est, ad habendam uvam, quam appetit. Strigil instrumentum est æneum, ferreum, argenteum, quo in balneis sudorem veteres detergebant. Aliqui legunt: *Furtivam mutat strigilem.*

112. *Non horam tecum esse potes.)* Variis distractus cupiditatum illecebris, una hora manere apud te, solus esse vix potes; animo tranquillo nunquam frueris: ac proinde *otia recte ponere*, utiliterque tempus insumere non vales in rebus seriis et honestis. Pers. in fine Satiræ 4. *Tecum habita.* Nunquam minus solus sapiens, quam cum solus est.

113. *Teque ipsum vitas.*) Vitiosi sibimetipsis graves sunt, maxime si soli sint; quia tunc recurrente flagitiorum memoria et conscientia amplius torquentur.

Fugitivus et erro.) A te discedere cupis, vel omnino, vel ad tempus; sicut molestum dominum evitat servus *fugitivus*, videre nunquam volens; aut saltem velut *erro*, dies multos absens tandemque rediens.

116. *Unde mihi lapidem, etc.*) Unde lapidem habebo; quo feriam impudentem servum? *Unde sagittas*, quibus illum confodiam?

117. *Aut versus facit.*) Poetico furore abreptus. Sat. 3. huj. lib. in fine.

Ad Poemata nunc: hoc est oleum adde camino.

118. *Accedes opera agro nona Sabino.*) Protinus hinc te amandabo ad ergastula praedii et villæ meæ apud Sabinos, ubi cum aliis octo servis operi rustico incumbas; fiasque agrestis ex urbano, vinctus e soluto, sordidus et abjectus e præcipuo. Juvenal. Sat. 14. vers. 24. *carcer rusticus.* Plin. lib. 18. cap. 3. *Vincti pedes, damnatae manus rura exercent.* Et cap. 6. *Coli rura ab ergastulis pessimum est, et quidquid agitur a desperantibus*

SATIRA VIII.

Caenae Nasidieni luxum minimè lautum irridet.

Ut Nasidieni juvit te caena beati?
Nam mihi quaerenti convivam dictus here illic
De medio potare die. Sic ut mihi nunquam
In vitâ fuerit melius. Da, si grave non est,
Quae primâ iratum ventrem placaverit escâ,
In primis Lucanus aper: leni fuit Austro
Captus, ut ajebat caenae pater: acria circum
Rapula, lactucae, radices; qualia lassum
Pervellunt stomachum; siser, alec, faecula Coa.
His ubi sublatis, puer altè cinctus acernam
Gausape purpureo mensam pertersit; et alter
Sublegit quodcunque jaceret inutile, quodque
Posset caenantes offendere; ut Attica virgo

INTERPRETATIO.

HORAT. *Quomodo te oblectavit caena Nasidieni divitis? Etenim heri mihi te caenaturum apud me perquirenti dictum est te ibi epulari a meridie.* FUNDANIUS. *Ita ut nunquam, ex quo vivo, rectius habuerim.* HOR. *Si molestum non est, dic quod edulium primò sedarit graviorem famem.* FUNDAN. *Initio fuit aper è Lucania Austro placido captus, quemadmodum affirmabat convivator: circa erant acres rapae, lactucae, rādices; et quae languentem stomachum excitant, siser, alec, faex vini Coi. Postquam remota sunt ista, servus alte succinctus mensam ex acere detersit mappa villosa purpurea; alter autem corrasit quidquid supervacuum, et quod posset nauseam creare convivis.* Tum subniger

ANNOTATIONES.

1. *Ut Nasidieni.*) Horatius a Fundanio percunctatur qualis fuerit caena illa, quam vanus ostentator Nasidienus praebuerat Moecenati, et cui ille interfuerat.

Nasidieni.) Is eques Rom. fuisse dicitur. Porro ad metri legem, vel quadrisyllabam vocem accipe, ut *vindemiator*, lib. 1. Sat. 7. v. 30. vel Anapaestum loco Dactyli. Apage qui leguet; *Ut te Nasid. etc.* vel, *Nasidieni qui juvit te, etc.* Nam reclamant codices; nec non Priscianus lib. 17.

2. *Here.*) Heri et here dicebant veteres; ut vespere et vesperi. Priscian. Juvenalis Sat. 3. v. 23.

3. *De medio potare die.*) Solemnes ergo epulae, quae tam mature inirentur, contra morem, de quo alibi. Juvenal. Sat. 11. v. 88.

Ad has epulas solito maturius ibat.

6. *Lucanus aper.*) De Lucania Italiae regione apris foecunda jam dictum est Sat. 3. hujus libri.

Leni Austro captus.) Frustra conatur Nasidienus venditare sic teneriores factas esse illius apri carnes; et frustra excusat foetorem inductum vehementiori Austri flatu; cum nares convivarum eo offenderentur. Vide Sat. 2. hujus lib. v. 40.

7. *Caenae pater.*) Convivii Praefectus; infra *Parochus*, nempe Nasidienus.

8. *Acria circum rapula, etc.*) Apte satis ad emendandum foetorem apri.

9. *Siser.*) Olus utile stomacho, urinam ciens, appetitum excitans. Gall. *chervy*, vel *selris*. Dioscorid. Plin., etc. Tiberius Caesar eo delectatus narrator.

Alec.) Vide Satiram 4. hujus libri v. 73.

Faecula Coa.) Condimentum e faece, sive e crassiori sedimento Coi vini; supra Sat. 4.

10. *Altè cinctus.*) Quo expeditior foret.

Acernam mensam.) Ex acere arbore, Gall. *Erable*. Plin. lib. 16. cap. 15. *Acer*, inquit, *operum elegantia et subtilitate citro secundum.* Pariter et Martial. lib. 14. Epig. 90.

11. *Gausape purpureo mensam pertersit.*) Gausape et gausapa, peristroma seu tapes, quo mensa insternebatur: At hic adhibetur ad tergendam mensam, quae nullo mantili tecta fuisse ostenditur.

13. *Ut Attica virgo.*) Ut Cereris sacra in canistris portat virgo Attica; sublatis supra caput manibus: ita famulus alte defert vasa vinaria, proceditque lento gradu, ad fastum et pompam. Vide lib. 1. Sat. 3.

Cum sacris Cereris, procedit fuscus Hydaspes,
Caecuba vina ferens: Alcon Chium maris expers.
Hic herus, Albanum, Moecenas, sive Falernum
Te magis appositis delectat; habemus utrumque.
Divitias miseras! sed queis caenantibus unà,
Fundani, pulchrè fuerit tibi, nosse laboro.
Summus ego, et prope me Viscus Thurinus; et infra,
Si memini, Varius: cum Servilio Balatrone
Vibidius; quos Moecenas adduxerat umbras.
Nomentanus erat super ipsum; Porcius infra,
Ridiculus totas simul absorbere placentas.
Nomentanus ad hoc, qui, si quid fortè lateret,

INTERPRETATIO.

Hydaspes progrediens ad instar puellae Atheniensis, quando sacra Cereris portat, vinum Caecubum detulit, Alcon autem *Chium absque marina* aqua. *Mox dominus* dixit: *Si* forte *Albanum vel Falernum, o Mœcenas, te plusculum juvat,* quam *quae allata sunt, utrumque adest.* HORAT. O *infortunatas opes! at aveo scire, quibuscum epulantibus* tam *laute caenaveris, o Fundani.* FUNDAN. *Ego supremo in thoro, et juxta me Viscus Thurinus* accumbebat; *atque inferiori* loco *si* bene *recordor, Varius.* Aderant in medio lecto *Servilius Balatro, et Vibidius, quos asseclas adduxerat Moecenas.* In imo *erat Nomentanus supra Nasidienum; infra* vero *Porcius, risum praebens cum devoraret simul integras placentas.* Porro *Nomentanus propterea* aderat, *ut digito ind*icaret

ANNOTATIONES.

14. *Hydaspes.*) Puer formosus, ortus in Parthia, prope Hydaspen fluvium, indeque adeptus nomen. Vide libr. 1. Od. 22.

15. *Caecuba.*) De his lib. 1. Od. 20.

Alcon.) Alter famulus.

Chium maris expers.) De Chio vino supra Sat. 4. Quod addit, *maris expers*, vel indicat vinum in Italia factum, adeoque non transmarinum, quod tamen pro Chio et Graeco venditetur. Vel hinc factat purum esse, et cui nihil aquae marinae admixtum sit. Nam solebant Graeci vino infundere marinam aquam, ut firmius, defaecatius, et incorruptius redderetur. Columel. Athen. lib. 1. Plin. lib. 23. cap. 1. Huc pertinet oraculum quoddam pastoribus editum, quod jubebat Dionysium in mare mergere.

16. *Albanum.*) Lib. 4. Od. 11.

Falernum.) Lib. 1. Od. 20.

18. *Divitias miseras!*). Hoc alii dici volunt a Fundanio, alii ab Horatio. Sensus est: miseras divitias, quae divitem nedum faciant beatum; imo persaepe sordidum et miserum reddunt! Certe hic sordes Nasidienus exhibet, qui non statim optima vina Moecenati depromat. Eccui enimvero alii reservabat Albanum suum et Falernum?

19. *Fundani.*) Hic erat eo tempore poeta comico sale et facetiis clarus.

20. *Summus ego.*) Ego summus in summo lecto. De situ discumbentium, et ratione discumbendi ad mensam, agi lib. 1. Od. 27. item lib. 1. Sat. 4. v. 86. Porro notandum est, honoratiorem in quoque thoro locum fuisse medium: et convivii dominum in imo lecto semper accubuisse. Itaque hic in summo thoro medius erat Fundanius Viscum Thurinum superiorem inter et Varium inferiorem. In medio lecto medius Moecenas Balatronem inter et Vibidium, quos *adduxerat umbras.* In imo Nasidienus cum suis convivis Nomentano scilicet et Porcio.

Viscus Thurinus.) Thuria Calabriae oppido oriundus. Lib. 1. Sat. 10. vers. 83.

21. *Varius.*) De eo celebri Poeta lib. 1 Od. 6. l. 1. Sat. 5. et 8.

22. *Umbras.*) Scurras, parasitos, homines non invitatos a convivatore, sed ab invitatis adductos velut comites. Sic enim pridem ad caenam vocatus, de hospitis confisus benevolentia, quosdam deducebat asseclas secum: quibus nomen datum ex eo quod invitatum sequerentur, velut umbra corpus. Plutarch. Sympos. lib. 7. cap. 6.

23. *Nomentanus.)* De eo luxurioso nepote lib. 1. Sat. 8. et alibi.

Porcius.) Famosus nepos.

24. *Placentas.*) Hae censebantur inter praecipuas veterum cupedias et delicias. Casaubon. in Athen. libr. 3. cap. 29. Perditissimi catillonis sit, inquit, non alimentis vesci, sed gulae irritamentis. Epicureus quidam pro mortuo dicitur elatus, placenta fervente devorata. Hieronym. ad Marcellam: *Suaves non sunt epulae, quae non placentam redolent.*

25. *Si quid forte lateret, etc.*) Ad hoc praesertim

Iudice monstraret digito. Nam cetera turba,
Nos, inquam, caenamus aves, conchylia, pisces,
Longè dissimilem noto celantia succum:
Ut vel continuò patuit, cum passeris atque
Ingustata mihi porrexerit ilia rhombi.
Post hoc me docuit melimela rubere, minorem
Ad Lunam delecta. Quid hoc intersit, ab ipso
Audieris melius. Tum Vibidius Balatroni,
Nos, nisi damnosè bibimus, moriemur inulti.
Et calices poscit majores. Vertere pallor
Tum parochi faciem, nil sic metuentis, ut acres
Potores: vel quòd maledicunt liberius, vel
Fervida quòd subtila exeurdant vina palatum.
Invertunt Aliphanis vinaria tota
Vibidius Balatroque, secutis omnibus: imi
Convivae lecti nihilum nocuere lagenis.

INTERPRETATIO.

si quid fortasse apponeretur reconditi saporis. Etenim reliqui e vulgo, nos inquam comedimus aves, conchylia, pisciculos, saporem habentia valde cognito disparem. Hocque mox innotuit, quando mihi obtulit ilia passeris et rhombi, qualia non ante gustaram. Tum me docuit melimela rubicundiora esse, si decerpantur imminuta Luna. Quid autem *id referat, ab ipso melius acceperis. Subinde Vibidius* ait *Balatroni: nisi potamus cum damno* praebentis caenam, *moriemur sine ultione*; statimque *petit scyphos capaciores. Tunc pallor coepit immutare vultum dantis epulas: nihil tam formidantis quam validos potores: sive quod dicaciores funt, sive quia vini calor hebetat gustum acutiorem. Jam Vibidius et Balatro cunctique pariter urnas integras exhauriunt poculis Aliphanis. Infimi* vero *thori homines minime laeserunt lagenas.*

ANNOTATIONES.

vocatus ille, ut cibos quosque indicaret, et eorum saporem velut exquisitum venditaret. Scilicet erat insignis obsoniorum artifex, seu gulae antistes et mysta.

28. *Longe dissimilem, etc.*) Ironia. Sensus est: si illi vano ostentatori et garrulo fides, comedimus exquisite omnia, et succum habentia longe dissimilem ei, quem gustare consuetum est.

29. *Ut vel continuò patuit.*) Pergit ironicè loqui.

Passeris.) Passer piscis planus, Gall. *carrelet*: a rhombo differt situ corporis duntaxat: Nam *dexter resupitanus rhombos, passeri laevus*. Plin. lib. 9. cap. 20.

31. *Melimela.*) Gall. *pommes de paradis*. Plin. lib. 15. cap. 14. *mala mustea a celeritate mitescendi seu maturescendi, quae nunc melimela dicuntur a sapore melleo.*

32. *Minorem ad Lunam.*) Alii crescentem, alii decrescentem interpretantur. Ego certe *Lunam minorem* dixerim potius quando minuitur, quam cum augetur et crescit: adstipulatur Plinius, qui imminui Lunam ait, pro, decrescere.

Quid hoc intersit.) Quanti referat, ut hoc vel illo statu Lunae melimela colligantur, ab ipso Nasidieno didiceris melius. Nempe ille magna verborum pompa de re futili quulibet usque ad nauseam disserebat.

34. *Nos nisi damnose bibimus, etc.*) Nasidieni ejusque convivii insulsitatem ulcisci aliter non possumus, quam vinum ejus affatim bibendo, cum damno ipsius et dolore.

35. *Vertere pallor.*) Avarum subit indignatio, ubi oenophora sua inverti conspicit.

36. *Parochi.*) A παρέχω, praebeo.

38. *Fervida quod subtile, etc.*) Ex persona avari honestam dolendi rationem praetexit, quasi palatum immodici potus calore obtusum jam vini bonitatem sapere nequeat.

39. *Aliphanis.*) Majoribus et capacioribus poculis, ex Aliphis urbe Samnii, ad amnem Vulturnum, in planitie sita, non longe ab Apennino: quae modò in ruderibus jacet. Aliphani agri meminit Tullius 2. contro Rullum: et pro Plancio.

41. *Imi convivae lecti, etc.*) Nasidienus ejusque assecle duo, Nomentanus et Porcius, in imo lecto discumbentes parum aut nihil biberunt; quia nos majoribus scyphis brevi lagenas exhausimus, et vinaria tota invertimus, ut paulo ante dictum. Sive quod illi attoniti spectarent alios tam acriter et strenue potantes. Seu quod Nomentanus et Porcius Nasidieno familiari suo jam pallenti ex avaritia, novum dolorem creare formidarent, si saltem ipsi vino ejus haud pepercissent. Horatii locum hunc alii aliter interpungunt, *secutis omnibus imis. Convivae lecti*, etc. atque interpretentur ut libuerit: judicabit aequus Lector sensum fore confusum et ineptiorem. Apage qui convivas lectos comminiscuntur, id est selectos et honoratos. Certe unus Maecenas ibi primarius vir. Porro quae interpretatio, *nihilum nocuere lagenis*; a potu sibi temperarunt, seu temperantiam servarunt! Neque vero aptius huc intruduntur imi subsellii homines, parasiti, scurrae: quorum nulla est ibi mentio.

Affertur squillas inter muraena natantes
In patinâ porrectâ. Sub hoc herus : Haec gravida, inquit,
Capta est, deterior post partum carne futura.
His mistum jus est oleo, quod prima Venafri
Pressit cella, garo de succis piscis Iberi,
Vino quinquenni, verùm citra mare nato,
Dum coquitur : cocto Chium sic convenit, ut non
Hoc magis ullum aliud, pipere albo, non sine aceto,
Quod Methymnaeam vitio mutaverat uvam.
Erucas virides, inulas ego primus amaras
Monstravi incoquere ; illutos Curtillus echinos,
Ut melius, muria quam testa marina remittit.
Interea suspensa graves aulaea ruinas
In patinam fecere, trahentia pulveris atri
Quantum non Aquilo Campanis excitat agris.

INTERPRETATIO.

Mox *apponitur muraena in catino extensa inter squillas jusculo immersas. Tum dominus ait : ista praegnans capta est, quae minus bona carne fuisset, postquam peperisset. His affusum est jus ex oleo expresso e praecipua Venafri cella, garo e succo piscium Hispanorum, vino quinque annorum, at cismarino, dum coquitur ; cocto vero ita Chium aptum est, ut nullum aliud aptius sit ; non sine pipere albo, et aceto ; quod vinum Lesbiam corrupit. Primus ego erucas virides et inulas acerbas, Curtillus autem herinaceos non lotos ; velut convenientius, coquenda instituimus, muriam, quam testa marina reddit. Interim appensa aulaea graviter collapsa sunt in catinum, tantumque nigri pulveris extulerunt, quantum non effert Aquilo in agris Campanis.*

ANNOTATIONES.

42. *Squillas.*) Squilla pisciculus est e cancrorum genere : de quo jam ante Satir. 4. Cic. de Nat. Deor. 2. num. 123. *Pinna* (quae est e conchis marinis) *cum parva squilla coit societatem comparandi cibi.* Plinius lib. 9. cap. 42. rem festive explicat : nec pigebit transcribere : *Concharum generis pinna est. Nascitur in limosis, subrecta semper, nec unquam sine comite, quem pinnoterem vocant, alii pynnophylacem. Is est squilla parva : alibi cancer dapis assectator. Pandit se pinna, luminibus orbum corpus intus minutis piscibus praebens. Assultant illi protinus ; et ubi licentia audacia crevit, implent eam. Hoc tempus speculatus index, morsu levi significat. Illa ore compresso, quidquid inclusit exanimat ; partemque socio tribuit.*

Muraena.) Piscis carens pinnis et branchiis, de genere eorum, qui *flexuoso corporum impulsu ita mari utuntur, ut serpentes terra : in sicco etiam repentes.* Plinius lib. 9. cap. 20. et 23. Idem ibid. cap. 55. celebrat muraenarum vivaria, et earum sex millia in coenis triumphalibus Caesaris Dictatoris.

43. *Porrecta.*) Ergo magna et procera. Sat. 2. huj. lib.

Porrectum magno magnum spectare catino
Vellem, etc.

44. *Gravida capta est.*) Quid hoc ad rem ? et quae tolia faleine ea, quae inox adjuntus ? Profectò insulsi convivatoris stomachantis.

45. *Venafrae.*) De praestantia olei Venafrani Plin. lib. 15. cap. 2. *In hoc quoque bono principatum obtinuit toto orbe Italia, maxime agro Venafrano.* De eo jam supra Sat. 4. v. 69. De urbe Venafro lib. 2. Od. 6. in fine.

46. *Garo de succis piscis Iberi.*) Garum marinum genus laudatissimum e scombris piscibus, qui frequentes sunt ad Iberiae seu Hispaniae littora, praesertim ad Carthaginem novam. Plin. lib. 31. cap. 8. Vide supra Sat. 4. v. 65. Nec praetermittendum adjacere parvam insulam Scombrariam, et promontorium ejusdem nominis. Sic appellata a frequenti piscatione scombrorum. Strabo.

Iberi.) Iberus fluvius Hispaniae praecipuus, eamque dividens olim in citeriorem et ulteriorem, ei quoque saepius apud poetas appellationem tribuit.

47. *Citra mare nato.*) Vernaculo, Italico.

50. *Aceto quod Methymnaeam, etc.*) Aceto optimo ex optimo vino Lesbi insulae. Vide lib. 1. Od. 17. Metymna ibi civitas post Mitylenem praeclara, vino generoso celebris. Silius Ital. lib. 7.

Tmolus, et Ambrosiis Ariusia pocula succis,
Ac Methymna ferax Latiis cessere Falernis.

51. *Erucas.*). Gall. *de la roquette.* Haec herba urinam ciet, coctionem juvat, alvum laxat. Casaub. in Athen. lib. 4. c. 2. Erucae, inquit, in tenuiorum lautitiis, aliquando etiam in beatorum mensam admissae, ut in coena Nasidieni.

Inulas.) Gall. *de l'aunée.* Tristes vocat Columella. Horat. supra Sat. 2. v. 44. *acidas.*

52. *Illutos Curtillus echinos, etc.*) Curtillus Epicureus docuit non faciendam e maceratis echinis muriam ; sed integros potius coquendos esse *illutos,* id est non ablutos et sua salsugine non purgatos : sed quales depromuntur e vasis, in quibus saliti fuerunt.

Echinos.) De his Satira 4. hujus lib. v. 33.

53. *Ut melius.*) Asserens nihil esse melius, quam ne illos incoquere in muria sive succo illo salso qui reperitur in marina testa.

54. *Suspensa graves aulaea ruinas, etc.*) Grande certe infortunium. Olim triclinii camera velo seu tabernaculo obtendebatur ad excipiendum pulverem. Varro. Servius ad Aeneid. 1. vers. 701.

56. *Campanis excitat agris.*) Campania quod sit

Nos majus veriti, postquam nihil esse pericli
Sensimus, erigimur. Rufus posito capite, ut si
Filius immaturus obisset, flere: quis esset
Finis, ni sapiens sic Nomentanus amicum
Tolleret? Heu Fortuna, quis est crudelior in nos
Te Deus? ut semper gaudes illudere rebus
Humanis! Varius mappâ compescere risum
Vix poterat: Balatro suspendens omnia naso,
Haec est conditio vivendi, ajebat: eoque
Responsura tuo nunquam est par fama labori.
Tene, ut ego accipiar lautè, torquerier omni
Sollicitudine districtum? ne panis adustus,
Ne malè conditum jus apponatur, ut omnes
Praecincti rectè pueri comtique ministrent?
Adde hos praeterea casus: aulaea ruant si,
Ut modò: si patinam pede lapsus frangat agaso.
Sed convivatoris, ut ducis, ingenium res
Adversae nudare solent, celare secundae.
Nasidienus ad haec: Tibi Di quaecunque preceris,
Commoda dent: ita vir bonus es, convivaque comis.
Et soleas poscit. Tum in lecto quoque videres

INTERPRETATIO.

Nos timentes aliquid gravius, ubi comperimus nihil mali impendere, bono animo fuimus. Rufus Nasidienus *contra demisso capite lacrymatus est, quasi filius intempestive esset mortuus. Ecquis modus adfuisset, nisi callidus Nomentanus ita familiarem solatus esset? Eheu Fortuna, quod numen est inclementius erga nos quam tu? Quantum semper gaudium captas, res humanas ludendo! Varius cachinnos mappa coercere vix poterat. Balatro cuncta in jocum trahens, dicebat: Ea sors est hujus vitae: ideoque nunquam fama aequa respondebit labori tuo: itane* vero oportet *te sollicitari multiplici cura discerptum, ut ego lautas* epulas *capiam: ne adustus panis; ne jus male conditum inferatur: ut bene expediti ministri omnes nitidique famulentur? His adjunge infortunia*, puta *si tentoria collabantur, ut mox* contigit: *si offenso pede servus catinum disrumpat: Verum sicut Imperatoris*, ita *convivium praebentis animum res contrariae ostendere, prosperae occultare consueverunt. Nasidienus ad ista* respondit: *Quaecumque bona postulabis, Dii largiantur tibi; adeo vir probus es, et facetus conviva: tumque petit crepidas. Mox in singulis thoris aspexisses*

ANNOTATIONES.

plana et campestris regio, plus habet pulveris.

57. *Nos majus veriti.*) Scilicet ruinam et casum tecti ac domus.

63. *Mappa compescere risum.*) Apposita est mappa.

64. *Suspendens omnia naso.*) Lib. 2. Sat. 6. v. 5.

65. *Haec est conditio vivendi.*) Ut nullum sit bonum purum, et stabile; sed *extrema gaudii luctus occupet.*

66. *Responsura tuo nunquam, etc.*) Fama nunquam satis prædicare poterit tuum hunc laborem in parandis ac reparandis epulis, quarum hilaritas gravi aulæorum casu interturbata est.

78. *Comtique ministrent.*) Hoc maxime ad convivii lautitiam pertinere credebant, olim, ut formosi ac nitidi essent ministri, quorum aspectu convivae oblectarentur.

72. *Agaso.*) Proprie qui jumenta curat. Gall. *Palefrenier.* Non caret sarcasmo dictio illa: qualis enim erat agaso ut ministraret convivis?

78. *Et soleas poscit.*) Veteres priusquam accumberent, togas mutabant vestibus, quas a re caenatoria dixerunt. Petron. *Caenatoria repetimus, et in proximam cellam ducti sumus, in qua tres lecti strati erant.* Tum etiam soleas pedibus demebant, ne lectum lectique stragula et toralia conspurcarent. Martial.

Deposui soleas, affertur protinus ingens
Inter lactucas oxygarumque liber.

Quò vero pergit Nasidienus soleis resumptis? convivium aulæorum casu et multo pulvere inquinatum vult reparare, Balatronis sermone scilicet erectus et ipse reparatus. Vide J. Lips. Antiq. Lect. lib. 3.

Stridere secreta divisos aure susurros.
Nullos his mallem ludos spectasse. Sed illa
Redde, age quae deinceps risisti. Vibidius dum
Quaerit de pueris, num sit quoque fracta lagena;
Quod sibi poscenti non dentur pocula; dumque
Ridetur fictis rerum, Balatrone secundo,
Nasidiene, redis mutatae frontis, ut arte
Emendaturus fortunam: deinde secuti
Mazonomo pueri magno discerpta ferentes
Membra gruis sparsi sale multo, non sine farre,
Pinguibus et ficis pastum jecur anseris albi,
Et leporum avulsos, ut multo suavius, armos,
Quàm si cum lumbis quis edit: tum pectore adusto
Vidimus et merulas poni, et sine clune palumbes:

INTERPRETATIO.

clam ad aurem fieri susurrationes diversas. Certe nullos velim ludos spectasse potius quam istos. HORAT. *At refer ea quae postea jocum tibi dedere.* FUNDANIUS. *Risimus, dum famulos interrogavit Vibidius: An fracta etiam lagena sit, quod postulanti sibi pocula non praeberentur? Dum vero conflatur risus e simulatis rebus, Balatrone obsecundante; en revertitur Nasidienus mutata fronte, quasi ingenio reparaturus infortunia. Pone sequebantur famuli in praegrandi lance gestantes membra gruis divisa, plurimo sale itemque farre conspersa, nec non jecur albi anseris pinguibus ficis saginatum; humeros etiam leporinos abstractos, tanquam longe melius quid, quàm si cum lumbis edantur. Jam aspeximus afferi merulas adusto pectore et palumbes absque natibus:*

ANNOTATIONES.

Soleas.) Calceamenti genus plantas tegens pedum, annexum teretibus habenis cetera prope nuda vincientibus. Factum nomen, quòd solum duntaxat seu plantam obtegeret. Porro calceis veteres foris utebantur, at domi soleis. Has etiam appellabant crepidas et crepidulas a Graeca voce κρηπῖδες. Gell. lib. 13. cap. 20.

78. *Stridere secreta, etc.*) Alter alteri insusurret: Ecquo pergit ille? quid molitur? Observa, Lector, in hoc versu frequentiorem litteram S belle susurros exprimentem.

83. *Fictis rerum.*) Ridendi praetextus fingebatur, ne se derideri Nasidienus adverteret, cum maxime rideretur. Sat. 2. huj. lib. *Vanis rerum corruptus.*

Balatrone secundo.) Secundas partes agente, Vibidium adjuvante, ad movendum risum.

84. *Mutatae frontis.*) Hilaris e moesto factus, laeto animo laetitiam instauraturus.

85. *Mazonomo.*) Genus est lancis magnae, dicitur ἀπὸ τοῦ νέμειν μάζας a distribuendo mazas, id est, edulia quaedam e farina et lacte, ut vult Suidas; vel e farina aqua et oleo, ut placet Hesychio. Varro usus est ea voce lib. 3. cap. 4. de re rust. Lucullus, inquit, e turdis aviarium fecit in Tusculano; ut alios videret positos in mazonomo coctos, alios circum volitantes.

87. *Discerpta ferentes membra gruis.*) Quale hoc edulium e tertiis gruis membris multo sale farrato conspersis? Alii intelligunt τραχήλια seu edulia e partibus avium extremis, maximè cervicibus. Plin. lib. 10. cap. 23. *Cornelius Nepos qui D. Augusti principatu obiit, cum scriberet turdos paulo ante coeptos saginari; addidit, ciconias magis placere quam grues; cum haec nunc ales inter primas expetatur; illam nemo velit tetigisse.*

88. *Pinguibus et ficis pastum jecur anseris albi.*) Hoc in praecipuis deliciis erat. Plin. lib. 10. c. 22. *Nostri sapientiores qui eos (anseres) jecoris bonitate noverant. Fartilibus in magnam amplitudinem crescit: exemtum quoque lacte mulso augetur.* Juvenal. Sat. 5.

Anseris ante ipsum magni jecur.

Pers. Sat. 6.

. . . . . *Satur anseris extis.*

Martial. lib. 13. Epigr. 58.

Aspice quàm tumeat magno jecur ansere majus.

Vide Athen. lib. 9. cap. 8.

Anseris albi.) Tales in primis commendat Varro de re rustic. lib. 3. cap. 8.

89. *Et leporum avulsos, etc.*) Vide huj. lib. Sat. 4. ubi

Leporis sapiens sectabitur armos.

Martial. de anate.

Tota tibi ponetur anas, sed pectore tantùm
Et cervice sapit. Cetera redde coquo.

91. *Merulas.*) Gall. des merles.

Palumbes.) Silvestres columbas. Gall. ra-

Suaves

Suaves res, si non causas narraret earum, et
Naturas dominus: quem nos sic fugimus ulti,
Ut nihil omnino gustaremus, velut illis
Canidia afflasset pejor serpentibus Afris.

INTERPRETATIO.

bus: *quae* quidem *jucunda* extitisset, *si causas eorum et naturas* importunè *herus non commemorasset.* Ergo *hunc nos ulti su mus ita fugientes nihilque prosus delibantes, perinde ac si Canidia Africanis anguibus pestilentior illa aspirando infecisset.*

ANNOTATIONES.

micrs. Sine clune, quæ tamen pars optima est et palato suavissima. Vide Gell. 15. cap. 8. *Negant ullum avem, praeter ficedulam, totam comesse oportere: caeterarum avium atque altilium nisi tantum apponatur, ut a cluniculis inferiori parte saturi fiant, convivium putant inopia sordere: superiorem partem avium atque altilium qui edunt, eos palatum non habere.*

92. *Suaves res, si non, etc.*) Quæ quidem obsonia nobis forte jucunda extitissent, si non importuna garrulitate ea Nasidienus nimium venditasset, ac velut optima callaudaret quæ sunt deteriora, adductis perperam a rerum naturæ causis et rationibus.

93. *Fugimus ulti ut nihil, etc.*) Ulti sumus, nihil gustando ex iis, quæ sic inepte venditarat.

94. *Velut illis Canidia afflasset, etc.*) Ut si afflatu suo venenum lethiferum affudisset *Canidia*, venefica celebris, de qua in Epod. ult. Columel. *Cavendum ne a serpentibus afflentur, quarum odor tam pestilens, ut interimat universos.*

95. *Serpentibus Afris.*) Africa monstrorum omnis generis ferax. Alii leg. *atris.*

Q. HORATII FLACCI EPISTOLARUM

LIBER I.

Haec pars Horatii sermonum altera dici potest, continens Epistolas, in quibus eleganter et ornatè quidem ad amicos scribit non tam de rebus domesticis et futilibus, quàm de gravissimis quibusque, putà de moribus vera virtute informandis. Meritò igitur *Sapientes Epistolas* nuncupat Scaliger. Quod si novum, at certè pulchrum est, versibus et stricta oratione scribere ejusmodi Epistolas. Hinc etenim et major familiaritas in suos elucet: et nonnullam scribenti libertatem et amoenitatem tribuunt Musae. Ita sanè quaedam facilius enarrantur, et quae per se austera, jucundiùs excipiuntur.

Prima haec Epistola Moecenatis hortatu scripta satis apparet; et quidem aetate jam provecto Poeta nostro. In ea reprehenduntur homines virtutem honoribus ac divitiis posthabere soliti, et quae ad corpus, quàm quae ad animum spectant, multò studiosiùs inquirentes. Jul. Scaliger Poet. lib. 6. quanquam durus aliàs castigator, *nitidioris styli* fatetur esse Epistolas. *Prima*, inquit, *quovis melle dulcior est: sententiae appositae: dictio casta, rotunda, suavis. Quapropter arbitror postremam omnium factam, primum positam ob luculentam raritatem. Quare etiam Epistolarum librum Satiris postponendum censeo. Id quod cum in vetustis exemplaribus videamus, nescio quid consilii in mentem venerit iis, qui in ventum ordinem subvertere. Grammatico nihil infelicius. Credo quòd viderent versum illum*, summa dicende camoena: *quasi verò non hanc ipsam postremam intelligeret.*

EPISTOLA PRIMA.

AD MOECENATEM.

Inconstantiam hominum redarguit, et pravum judicium de opibus et honoribus.

PRIMÂ dicte mihi, summâ dicende camoenâ,
Spectatum satis, et donatum jam rude quaeris,
Moecenas, iterum antiquo me includere ludo.
Non eadem est aetas, non mens. Vejanius armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro;
Ne populum extremâ toties exoret arenâ.
Est mihi purgatam crebrò qui personet aurem:
Solve senescentem maturè sanus equum, ne
Peccet ad extremum ridendus, et ilia ducat.

INTERPRETATIO.

O *Moecenas a me celebrate primis carminibus, et celebrande postremis, me sat probatum jamque libertate fruentem vis rursum obstringere veteri exercitatione.* Atqui *non eadem aetas adest, non idem ingenium.* En *Vejanius, armis in Herculis aede suspensis, delitescit quietus ruri; ne amplius populum deprecetur in ultima arena.* Certè *adest qui saepius insusurret ad aurem meam sapientem. Dimitte prudens tempestive equum ad senium vergentem, ne sub finem deficiat, atque aegre anhelitum trahens derideatur.*

ANNOTATIONES.

1. *Primâ dicte mihi, etc.*) Similem dictionem legas apud Graecos Poetas, Hesiod. Homer. Theocrit. Theogn. praesertim erga Deos: unde Horatius Moecenatem quasi numen venerari se ostendit. Sic Eclog. 8. Virgilius sive Pollionem sive Augustum alloquitur.

A te principium: tibi desinet, accipe jussis
Carmina coepta tuis.

2. *Rude donatum.*) Accepta missione jam liberum: *rudis* virga erat (palmea, si quibusdam fides) qua donabantur gladiatores, in signum exauctorationis; ut deinceps cessarent e gladiatura, et alimenta ex publico caperent. Hinc dicti rudiarii. Priscian. Sueton. Tiber. cap. 7. *Munus gladiatorium dedit diversis temporibus ac locis. Primum in foro, secundum in amphiteatro; rudiariis quoque quibusdam revocatis, auctoramento centenum millium.*

3. *Antiquo ludo.*) Scribendis etiamnum lyricis et amatoriis carminibus, velut olim in juvenili flore et facultate. Atqui minus aptus modò sum istis rebus: imo seria, honesta, philosophica dein consector.

4. *Vejanius.*) Illustris gladiator.

5. *Armis Herculis ad postem fixis.*) Armis post emerita stipendia suspensis ex more in Herculis sacello, quod erat ad Amphiteatrum: ut notat Theod. Marcilius. Cujus certe magis arridet sententia, quam opinantium idcirco prae ceteris Diis Herculem nominari, quod ille cum monstris luctatus toties victor fuerit.

Latet abditus agro.) Apud villulam suam rusticam otio fruitur.

6. *Ne populum extremâ, etc.*) Ne ultra cogatur supplicare populo in theatro sedenti; seu ad petendam vacationem: seu ad deprecandam mortem: *extrema arena*, in ultimo vitae discrimine, et jamjam a pari suo victore enecandus: vel, in extremo amphiteatri margine, ubi certabatur.

7. *Est mihi purgatam, etc.*) Prima ratio seu excusatio non scribendi fuit Vejanii rudiarii exemplum: altera est rationis monitum recte et sapienter suggerentis, mature cessandum, ne prior gloria posterioribus scriptis et animo jam marcescente obscureretur.

Purgatam.) Philosophiae documentis excultam, et sanam mentem. Pers. Sat. 5.

Purgatas inseris aures fruge Cleanthea.

8. *Solve senescentem.*) Sicut prudentis est incitatoris, equum aetate fatiscentem jamque minus alacrem solvere a curru, et mature a circo removere, ne iliosus ac suspiriosus in curuli certamine deficiat, prioresque victorias dehonestet: ita debet scriptor ingeniosus tempestive se quieti dare, et a scribendo cessare; cum senio fatiscens eximia, ut ante, depromere non valet. Ennius:

Sicut fortis equus spatio qui saepe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit.

De circensibus Romam translatis, de positis metis, de solemnibus curriculis, deque septeno aurigarum ad metam circuitu, ac cetéris ludorum ritibus, vide Alex. ab Alex lib. 5. c. 8. etc.

9. *Ilia ducat.*) Spiritus ducendi laborans difficultate circi decurrere spatia, pari ut olim velocitate et ardore, adeoque alios secum certantes praevertere

Nunc itaque versus, et cetera ludicra pono.
Quid verum atque decens, curo et rogo, et omnis in hoc sum:
Condo, et compono, quae mox depromere possim.
Ac ne fortè roges, quo me duce, quo lare tuter:
Nullius addictus jurare in verba magistri.
Quo me cumque rapit tempestas, deferor hospes.
Nunc agilis fio, et mersor civilibus undis,
Virtutis verae custos, rigidusque satelles:
Nunc in Aristippi furtim praecepta relabor;
Et mihi res, non me rebus, submittere conor.
Ut nox longa quibus mentitur amica, diesque
Longa videtur opus debentibus; ut piger annus
Pupillis, quos dura premit custodia matrum:
Sic mihi tarda fluunt ingrataque tempora, quae spem
Consiliumque morantur agendi gnaviter id, quod
Æquè pauperibus prodest, locupletibus aequè;

INTERPRETATIO.

Ergo jam carminibus aliisque jocis nuntium remitto. Satago deinceps et quaero, quid bonum, quid honestum sit*: atque in id incumbo totus. Colligo et contexo quae statim adhibere queam* ad usum. *Ac ne fortasse scisciteris, quem ego magistrum, quam disciplinam sequar: Nullius* videlicet *praeceptoris opinionibus me addico*: sed velut *hospes feror quocunque me impetus agit. Modo sum actuosus, et Reip negotiis occupor, accr virtutis sincerae defensor et observans*: *modo clam redeo ad Aristippi documenta; mihique res, non me rebus, velim subjici. Sicut* autem *longa nox iis, quos meretrix fallit, et dies longior operi adstrictis videtur; annus* vero *tardus pupillis severae disciplinae novercarum obnoxiis: ita mihi lentum et molestum tempus labitur, quod spem differt ac desiderium exequendi strenue illud, quod inopibus pariter ac divitibus utile sit*

ANNOTATIONES.

et superare nequeat. Plin. lib. 26. cap. 6. *Tanta vis*, inquit, *verbasco est, ut jument s non modo tussientibus, sed ilia quoque trahentibus auxilietur potu.*

10. *Cetera ludicra.*) Nugas, jocos, Lyrica, Satirica.

11. *Quid verum atque decens, etc.*) Philosophiæ morali operam do sedulam.

12. *Condo et compono.*) Moralia documenta in mente mea recondo et rumino; ac post in ordinem digesta scribo, tum ad meam, tum ad aliorum utilitatem.

13. *Quo duce, quo lare,*) Quam sectam amplectar. Lib. 1. Od. 29. *Socraticam domum.* Plures nempe Philosophorum familiæ celebres suum quæque ducem ac principem colebant: Academici Platonem, Peripatetici Aristotelem, Stoici Zenonem, Cyrenaici Aristippum, Epicurei Epicurum, etc. Vide Diogen. Laert.

14. *Nullius addictus jurare, etc.*) *Nullis unius disciplinae legibus adstricti, quibus in Philosophia necessariò pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile semper requiremus.* Cicer. Tusc. 4. n. 7.

Jurare in verba.) Metaphora est a re militari, apud quam milites in verba ducis jurant, eique se obstringunt sacramento.

16. *Nunc agilis fio, etc.*) Interdum Stoicus, proscriptis voluptatibus, summum bonum in virtute repono; et sapientem a capessenda Republ. non removeo.

18. *Nunc in Aristippi, etc.*) Alias voluptates corporis consector, atque in his summum bonum statuo: Rei vero publicæ administratione Sapienti interdico: pariter sentiens cum Cyrenaicis et Epicureis, cumque horum ducibus Aristippo et Epicuro. Cic. 4. Academ. n. 131. *Alii voluptatem finem esse voluerunt, quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat: unde Cyrenaici . . . . . Aristippus quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuetur.*

19. *Et mihi res, non me rebus, etc.*) Quid hoc sibi velit, Aristippus ipse dicat et explicet. Nimirum cum objiceretur, habere eum Laida: minime erubescens: *Habeo Laida*, inquit, *non habeor a Laida*. Cicer. lib. 9. Epist. 26.

24. *Agendi gnaviter id quod.*) Scribendi vulgandique libellum moralia præcepta continentem.

26. *Pueris senibusque.*) Pers. Satir. 5. v. 64. . . . . . . *Petite hinc, juvenesque senesque,*

Æquè neglectum pueris senibusque nocebit.
Restat ut his ego me ipse regam solerque elementis.
Non possis oculo quantum contendere Lynceus;
Non tamen idcirco contemnas lippus inungi.
Nec, quia desperes invicti membra Glyconis,
Nodosâ corpus nolis prohibere chiragrâ.
Est quodam prodire tenus, si non datur ultra:
Fervet avaritiâ, miseroque cupidine pectus?
Sunt verba, et voces, quibus hunc lenire dolorem
Possis, et magnam morbi deponere partem.
Laudis amore tumes? sunt certa piacula, quae te
Ter purè lecto poterunt recreare libello.
Invidus, iracundus, iners, vinosus, amator,
Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit,
Si modò culturae patientem commodet aurem.

INTERPRETATIO.

spretum vero *pueris ac senibus similiter nocebit. Superest ut me ipse his praeceptionibus regam et tuear.* Enimvero quamvis *nequeas tam acute videre quam Lynceus*, *non ideo tamen desinas ungere oculos lippientes*, *ac licet non speres robur fortis Glyconis*, *non* propterea *negligas a corpore arcere chiragram innodantem. Juvat aliquatenus progredi*, *tametsi non liceat amplius.* Verumenim *si animus aestuat avaritia et cupiditate miseros* faciente; in promptu *adsunt sermones*, *quibus mitigare queas hoc malum*, *et magnam istius aegritudinis partem depellere. Si gloriae studio inardescis*, *habes quaedam remedia*, *quibus curari possis*, *libro ter sancte perlecto.* Denique, *invidus*, *iracundus*, *piger*, *ebriosus*, *perditè amans*, *et quantumvis inhumanus quisque*, profecto *sanari potest*, *si quidem animum docilem praebeat disciplinae.*

ANNOTATIONES.

Finem animo certum; miserisque viatica canis.

27. *Elementis.*) Primis Philosophiæ documentis, morum regulis.

29. *Non tamen idcirco, etc.*) Et si nequeas tam acres habere oculos, quam Lynceus; non ideo tamen negligas collyrium oculis adhibere, ad arcendam vel sanandam lippitudinem. De *Lynceis* oculis, lib. 1. Sat. 2.

30. *Glyconis.*) Is fuisse robustus pugil dicitur. Quidam legunt, *Milonis;* nempe Crotoniatis mentionem hic esse volunt, qui taurum vivum humeris tulit, manu mactavit, ac devoravit, in Olympicis victor. Heinsius ingeniose et erudite contendit intelligendum esse hic Glyconem Philosophum, quem Laertius scribit *firmo corpore*, et *habitu prorsus athletico* extitisse.

31. *Nodosa chiragra.*) De *chiragra*, lib. 2. Sat. 7. *Nodosa*: quia nodis quasi præpedit motum et usum manuum. Seu quod humor crassus digitorum internodia occupans turgescere faciat velut nodos et lapillos quosdam. Unde Persius *lapidosam* dicit chiragram. Sat. 5. v. 58.

32. *Est quodam prodire tenus, etc.*) Al. *quadam.* Sensus est: Quanquam non licet reconditissima Philosophiæ arcana scrutari; at prodest tamen plurimum vel primis *elementis* imbui, et saltem delibare nonnihil ex istis medicamentis vitiorum. Expugnat Horatius eos qui sapientiæ studium hinc dissuadebant, quòd eam assequi perfecte nemo possit.

34. *Sunt verba et voces.*) Doctrina morum habet remedia adversus quemlibet animi morbum.

36. *Piacula quae te ter pure lecto, etc.*) Adverte tria verba a rebus sacris et religione translata ad sapientiæ studium. *Piacula.* Lib. 1. Od. 2. v. 29. et Epod. 5. v. 90. *ter* de ternario numero in sacris solemni, dixi alibi. Juvenal. Sat. 6. v. 522. Pers. Sat. 2. v. 16. *Pure*: pura mente. Tibul.

Casta placent superis, pura cum veste venite:
Et manibus puris sumite fontis aquam.

40. *Si modo culturae patientem, etc.*) Cic. Tusc. 2. n. 13. *Cultura animi Philosophia est, quae vitia radicitùs extrahit, ac praeparat animum ad satus excipiendos, eaque mandat et serit, quae adulta fructus uberrimos ferant.*

Virtus est vitium fugere : et sapientia prima
Stultitiâ caruisse. Vide quae maxima credis
Esse mala, exiguum censum, turpemque repulsam,
Quanto devites animi capitisque labore.
Impiger extremos curris mercator ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.
Ne cures ea, quae stultè miraris et optas,
Discere et audire, et meliori credere non vis.
Quis circum pagos et circum compita pugnax,
Magnâ coronari contemnat Olympiâ, cui spes,
Cui sit conditio dulcis sine pulvere palmae?
Vilius argentum est auro, virtutibus aurum.
O cives, cives, quaerenda pecunia primùm est:
Virtus post nummos: haec Janus summus ab imo
Perdocet: haec recinunt juvenes dictata senesque;

INTERPRETATIO.

Virtus est fugere vitium. et prima sapientia, liberum esse a fatuitate. Cernis, quanto animi et corporis nisu declines mala quae putas esse maxima, videlicet, paupertatem, ac repulsam ignominiosam. Sic tu negotiator ad ultimos Indos contendis, inopiam strenue devitans, per mare, per scopulos, per flammas. At verò *detrectas auscultare sapientiori, ac erudiri, ut scias ea contemnere quae fatuè aestimas magni, et concupiscis: Ecquis peritus certandi in pagis et compitis, non malit victor esse in celebribus Olympicis; si spes facilis adsit adipiscendae victoriae absque* magno *labore?* Enimvero ut *argentum auro*, sic *aurum virtutibus postponi debet.* Nec audiendus qui sic moneat: *O cives, cives, opes primò sunt comparandae: virtus* autem *post pecunam. Illud* quidem *monstrat Janus summus atque imus. Haec praecepta recolunt tam pueri quam senes,*

ANNOTATIONES.

42. *Stultitia caruisse.*) Carere vitiis. Is enim vitiosus qui falsis ac stultis vulgi opinionibus velut norma vivendi abutitur. Contra qui rectæ rationis lumen sequitur, bonus et sapiens est.

43. *Turpemque repulsam.*) In petendo magistratu. Cic. pro Plancio. C. *Marius duas Ædilitias accepit repulsas.* Offic. 1. n. 71. *Cùm offensiones tum repulsas quasi quamdam ignominiam timent et infamiam.*

44. *Capitisque dolore.*) Synecd. pars pro toto.

45. *Ad Indos.*) Ad semotissimas orbis regiones. Vide lib. 1. Od. 12. v. 36.

46. *Per mare pauperiem fugiens.*) Juven. Sat. 14. v. 275.

> . . . . . *Aspice portus;*
> *Et plenum magnis trabibus mare. Plus hominum est jam*
> *In pelago. Veniet classis quocunque vocarit*
> *Spes lucri: nec Carpathium, Getulaque tantùm*
> *Æquora transiliet, etc.*

Per saxa.) Per scopulos marinos, per qualibet vitæ discrimina.

Per ignes.) Vel per gravissima pericula; vel per mundi partes Zonæ torridæ subjectas. Lib. 3. Od. 3. v. 55. Virgil. Georg. 1. v. 234.

47. *Ne cures ea, etc.*) Ut minora mala declines v. gr. paupertatem, multum non laborem subeundum ultro credis: cur igitur detrectas facile doceri, quo pacto fugias multo gravius malum? Scilicet *audire piget* ac *discere*, et *credere non vis* asserenti Philosopho: *Stultum esse mirari et optare*, seu avide consectari opes et honores tantis curis atque laboribus.

48. *Discere et audire.*) ὕστερον πρότερον. Prius enim *audire*, quàm *discere*.

49. *Quis circum pagos, etc.*) Majorem gloriam minori præfert vel rusticus et hebes quisque. Quare ergo tu virtutis decus et gloriosum pecuniæ contemptum non anteponis ipsis opibus, præsertim cum hæ nonnisi ægre et vix haberi queant; illa vero facile possit comparari per studium sapientiæ.

50. *Olympia.*) Olympicis in ludis. Vide lib. 1. Od. 1.

51. *Sine pulvere.*) ἀκονιτί, Thucyd. et Herod. Metaph. *citra laborem, nullo certamine et periculo.* Ita etiam, ἀνιδρωτί et ἀνιδρωτεὶ *sine sudore:* ἀναιμακτὶ νίκαν, *sine sanguine, seu incruentam victoriam referre.*

52. *Vilius argentum est auro, etc.*) Cassian. Collat. 23, c. 3. præcitatam similiter gradationem instituit: *Stannum vilius argento, argentum auro, aurum gemmis, gemmas margaritis, margarita sanctitate.*

53. *O cives, cives, etc.*) Prosopopœja; qua stulte loquens inducitur quispiam e vulgo.

54. *Haec Janus summus, etc.*) Id norunt et docent fœneratores ac trapezitæ in foro consistentes, duas inter Jani statuas. De his Lib. 2. Sat. 3. v. 18.

Laevo suspensi loculos tabulamque lacerto.
Si quadringentis sex septem millia desunt,
Est animus tibi, sunt mores, et lingua, fidesque;
Plebs eris. At pueri ludentes, rex eris, ajunt,
Si rectè facies. *Hic* murus aheneus esto,
Nil conscire sibi, nullâ pallescere culpâ.
Roscia, dic sodes, melior lex, an puerorum
Naenia, quae regnum rectè facientibus offert,
Et maribus Curiis, et decantata Camillis?
Isne tibi melius suadet, qui ut rem facias, rem
Si possis rectè; si non, quocumque modo rem;
Ut propius spectes lacrymosa poemata Puppi:
An qui fortunae te responsare superbae
Liberum et erectum, praesens hortatur, et optat?

INTERPRETATIO.

brachio sinistro appensa gestantes *loculos et tabulam.* Adde quod *si sex* aut *septem millia desiderantur ad quadringenta,* licet *habueris ingenium, probitatem, facundiam, integritatem,* nihilominus eris *plebejus. Verum* quanto melius *pueri inter ludendum edicunt: Rex eris, si recte agas.* Ita sane. *Hic* tibi *murus sit ex aere: nullius peccati conscium esse, nullius flagitii* probrum *timere; Age, responde: An Roscia lex praestantior; an puerorum edictum, quo bene agentibus regnum defertur, fortibus Curiis et Camillis celebratum? An ille tibi meliora suggerit,* qui admonet, *ut opes adquiras juste* quidem, *si* fieri *potest: sin autem quacunque ratione opes* congeras, *ut propius spectes flebilia carmina Puppii; an qui praesens suadet ac desiderat, ut expeditus ac fortis arroganti fortunae obsistas? Quod si populus Roman. a me fortasse percunctetur: quare*

ANNOTATIONES.

56. *Laevo suspensi, etc.*) Hunc eumdem versum antea jam positum explanavi, Lib. 1. Sat. 6. v. 74. *loculos*, ad foenus reponendum; vel in quibus calculi ad numerandum: *tabulam*, vel in qua debitorum nomina descripta sunt: vel super quam positis calculis aut numeris supputatur.

57. *Quadringentis.*) Supple, millibus sestertium; qui census Equestris est, ut alibi adnotavi. Quidam legunt: *sed quadringentis*, etc. ut sic loquatur avarus idem et ambitiosus: Quidni opes congeram, ut a plebe me segregem, et ad Equestrem censum, ordinem, dignitatemque assurgam? At prior lectio et interpretatio præferenda.

59. *At pueri ludentes.*) Confutatio est stultorum praeceptorum Jani, ex naturali lumine et recto puerorum judicio. Hi nimirum vere, sancte, juste sentientes, inter ludendum spondent principatum ei, qui rectius egerit, non ei qui sit pulchrior, opulentior, nobilior. Vide Jul. Poll. lib. 9. cap. 7. ubi de Basilinda, aliisque ludis puerorum.

60. *Hic murus aheneus esto.*) Proverbialis dictio. Sensus est: nihil firmius tene quam doctrinam hanc; vel, ut explicat Erasmus; hoc certum sit tibi et immutabile animi decretum. Item, muro quolibet aheneo fortior et inexpugnabilior est innocentia et integritas. Hac tibi sit velut propugnaculum ære validius.

62. *Roscia lex.*) Lex theatralis lata a Roscio Othone Trib. Pleb. qua vetuit Equitem Rom. fieri, nisi qui possideret quadringenta millia sestertium. Vide Epod. 5. v. 16. ibique annot.

63. *Naenia.*) Proprie lugubris cantio: sed ad alia quoque transfertur. Hic significat solemne dictum puerorum, de quo mox.

64. *Maribus Curiis et Camillis.*) Fortissimis Romanorum mascula virtute præditis. Lib. 1. Od. 12.

65. *Isne tibi melius.*) Roscius ille theatralis legis auctor, tibi suadens, ut studeas lucro per fas et nefas.

67. *Ut propius spectes, etc.*) Equestribus in gradibus sedens. Nempe ludos spectabant Senatores e Orchestra, qui proximus erat proscenio locus: Equites Romani deinde e quatuordecim theatri gradibus, ex Othonis lege: denique plebs e cavea.

Lacrymosa poemata Puppi.) Ironicè. Tragoedias Puppii tragici Poetæ, quem vetus Interpres narrat ita movisse affectus spectantium, ut etiam lacrymari cogeret: ac proinde de se ipso fecisse hoc distichon jambicum:

Flebunt amici et bene noti mortem meam:
Nam populus in me vivo lacrymavit satis.

68. *An qui fortunae.*) An vero meliùs tibi non suadet morum præceptor, vel animus tuus Philosophia imbutus, cum docet calcandam fortunæ adversantis superbiam; eumque hortatur, ut à vitiis liber ad virtutes erigaris?

Quòd si me populus Romanus fortè roget, cur
Non ut porticibus, sic judiciis fruar iisdem;
Nec sequar aut fugiam quae diligit ipse, vel odit:
Olim quod vulpes aegroto cauta leoni
Respondit, referam: Quia me vestigia terrent
Omnia te adversum spectantia, nulla retrorsum.
Bellua multorum es capitum: nam quid sequar, aut quem?
Pars hominum gestit conducere publica: sunt qui
Crustis et pomis viduas venentur avaras,
Excipiantque senes, quos in vivaria mittant.

INTERPRETATIO.

non eadem cum ipso *judicia habeam, sicut porticus* habeo communes: *et cur non amem vel oderim quae ipse amat aut aversatur*: *respondebo* idem *quod olim astuta vulpes ajebat leoni aegrotanti*: *Quia me deterrent vestigia ad te conversa omnia, nulla* autem *retrò. O populus bellua es plurium capitum. Quid verò aut quem sequar? Pars hominum gaudet conducere vectigalia publica. Sunt qui viduas avaras capient crustulis et pomis; atque circumveniant senes, quos mittant in vivaria.*

ANNOTATIONES.

71. *Cur non ut porticibus, sic etc.*) Cur non cum ipso pariter sentiam de honoribus et divitiis, sicut promiscue cum illo rebus communibus utor, v. gr. publicis ambulationibus, congressibus, colloquiis.

Porticibus.) De porticibus Romæ variis atque insignioribus, fuse Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 23. Nos etiam aliquid lib. 2. Od. 15. Celebris in primis erat Porticus Augusti in Palatio cum bibliotheca Græca Latinaque, Numidico marmore eleganter extructa, nec non eximiis imaginibus, tum laureatis et magnificis operibus exculta. Erant præterea porticus Catuli, de manubiis Cimbricis facta, porticus Pompeji ante ipsius curiam; porticus Octavia juxta ædem Junonis, in qua Augustus collocavit signa militaria olim Domitio a Dalmatis erepta: Philippi porticus, in qua effigies Herculis, et Helenæ imago, Zeuxidis manu elaborata: porticus duplex ad Circum Flaminium, opere Corinthio insignis, ubi matronæ vectari et spatiari solebant: porticus Quirini, antiquo opere spectanda: porticus Claudiæ, ubi ambulationes subdiales miro ingenio constructæ et ornatæ. etc.

73. *Olim quod vulpes, etc.*) Apologus est Æsopi, celebratus etiam a Platone in Alcibiade primo. Leo rex animalium ægrotabat, feras jam plures officii causa adeuntes devoraverat. Accedit et vulpes ad ostium cavernæ: at cum ingredi renueret, quid ita officium sola detrectaret, leoni interroganti, respondit: Quia me deterrent belluarum vestigia, quibus ad te spectantibus universis, cognosco multas adiisse, rediisse nullas. Apud Non. Lucilius lib. 30.

Quid sibi vult, quare fit ut introversus et ad te.
Spectent, atque ferant vestigia se omnia prorsus?

74. *Referam.*) Sic ego, inquit Horatius, populo quærenti cur non amem et *sequar* eadem quæ *ipse diligit*, nec *fugiam* quod ipse *odit*; respondebo: Quoniam multos equidem cerno vitiorum inire viam; at paucos inde emergere: imo fere omnes avaritia et ambitione inveterata misere absumptos.

76. *Bellua multorum es capitum.*) Velut Hydra. Egregia populi descriptio.

77. *Conducere publica.*) Hinc dicti publicani, qui vectigalia populi Romani redimunt, exercent, exigunt. Notandum vero ex Cajo Jurisc. nullam civitatem præter Romam habere publicanos: quoniam aliæ urbes membra censeantur Reip. Rom. *Eum*, inquit, *qui vectigal populi Rom. conductum habet, publicanum vocamus. Nam publica appellatio in compluribus causis ad Pop. Rom. respicit: civitates enim loco privatorum habentur.* Porro triplex olim vectigal exigebatur; primum ex importatione rerum et exportatione: dicebaturque *portorium*, exactores autem *portitores*. Alterum ex agris, nimirum decima pars frumenti excipiebatur: quod qui redimebant, *decumani* appellabantur, quod *decumas* exigerent. Tertium e silvis, seu e pastione pecorum et *scriptura* vocabatur: qui vero pascua publica conducebant, *magistri scripturae*, seu scripturarii, dicebantur, a describendis ejusmodi vectigalibus. Quartum e salinis instituit Ancus Martius. Cic. pro lege Manilia, ita scribit: Cum hostium copiæ non longe absunt, etiamsi irruptio nulla facta est, tamen *pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit.* Ita neque ex *portu*, neque ex *decumis*, neque ex *scriptura* vectigal conservari potest.

78. *Crustis.*) Quid leg. *frustis*, minus bene. Alii. *fructis*, pro fructibus: quod usurpavit Cato, Terentius, etc. At *crustula* jam habemus lib. 1. Sat. 1. posita pro muneribus ac donis vilioribus et parvis.

77. *Excipiantque senes etc.*) Senum ac viduarum opibus et hæreditatibus insidiantur nonnulli.

Quos in vivaria mittant.) Devorandos a se quasi pisces in vivariis educatos.

80. Multis

Multis occulto crescit res foenore: verùm
Esto aliis alios rebus studiisque teneri;
Iidem eadem possunt horam durare probantes?
Nullus in orbe sinus Baiis praelucet amoenis,
Si dixit dives; lacus et mare sentit amorem
Festinantis heri: cui si vitiosa libido
Fecerit auspicium, cras ferramenta Teanum
Tolletis fabri. Lectus genialis in aula est?
Nil ait esse prius, melius nil caelibe vitâ.
Si non est, jurat benè solis esse maritis.
Quo teneam vultus mutantem Protea nodo?
Quid pauper? ride: mutat cœnacula, lectos,
Balnea, tonsores; conducto navigio aequè
Nauseat ac locuples, quem ducit priva triremis.
Si curtatus inaequali tonsore capillos
Occurri, rides, si fortè subucula pexae

INTERPRETATIO.

Multi opus augent occulto foenore. At licet diversi diversa consectentur negotia et proposita, numquid *ipsi eadem constanter prosequi valent per unam horam?* *Si locuples dicat: nullus sinus in mundo praestat jucundis Bajis*, statim *laeus marinus experitur cupiditatem domini properantis.* Quod *si perversum studium* aedificandi *augurium ei dederit, cras ferramenta transportabitis Teanum*, o *artifices.* Porro *si genialis thorus in aula ejus sit, affirmat nihil praestabilius esse, nihil optabilius vita caelibe. Si non adest, asseverat solos conjuges beatos esse. Ecquo igitur vinculo constringam Proteum vultus variantem? Inops* autem *quid agit? ride: mutat domicilium, thoros, balnea, tonsores, conductae cymbae fastidio pariter afficitur, ut dives qui proprio vehitur navigio. Si obvius tibi fiam habens capillos inaequaliter recisos a tonsore, cachinnos tollis. Si subucula*

ANNOTATIONES.

83. *Nullus in orbe, etc.)* Jam levitatem hominum et inconstantiam in proposito reprehendit.

Baiis.) De hac urbe deliciis tantis affluente, ut mores integerrimos depravaret, dixi jam lib. 2. Od. 18.

84. *Lacus et mare.)* Lucrinus lacus in sinu Bajano situs. De eo lib. 2. Od. 15. et lib. 2. Sat. 4.

85 *Festinantis heri.)* Cupide properantis in locum amœnum, ad ibi struendas ædes deliciis destinatas. Juvenal. Sat. 3. v. 4.

Janua Bajarum est, et gratum littus amaeni
Secessus.

Cui si vitiosa libido fecerit auspicium, etc.) Si libido suo instinctu, vel pruritu incitarit, ac velut avis cantu aut volatu auspicium fecerit, statim Bajis relictis, Teanum aliove festinabit; eoque cæmenta, ligna, ferramenta, ceteraque instrumenta ad ædificandum necessaria transferri jubebit.

86. *Teanum.)* Cognomento Sidicinum, urbs Campaniæ in colle extructa, inter Cales et Suessam: non longe habet Acidulas aquas, ... valde salubres. Plin. lib. 31. cap. 2.

87. *Lectus genialis in aula est.)* Si uxorem habet, cælibes laudat: si non habet, felices praedicat matrimonio junctos, adeo levis est animi et propositi, diversaque semper expetit: *genialis.* In nuptiis sternebatur lectus ad honorem Genii, cui nomen ab antiquo geno, i. e. gigno; Festus. Vide Catul. de nuptiis Pelei ac Thetidis.

90. *Protea.)* Lib. 2. Sat. 3. v. 71.

91. *Quid pauper?)* Neque dives modo, sed et pauper inconstantiae vitio laborat.

Coenacula.) Ita vocabatur superior aedium contignatio, ad quam scalis ascenditur: quod quidem tenuiores domicilium mercede conducebant. Fest. meminit Juvenalis Sat. 10. v. 18. Plautus Amphitr. Apulejus Metamorphos. Prudentius:

Omnis qui celsa scandit coenacula vulgus.

Porro cœnatio divitum erat, cœnaculum vero pauperum, quod quidem non unum cubiculum continebat aut significabat, imo quasdam habebat appendices. Gall. *un appartement.*

94. *Si curtatus inaequali, etc.)* Senec. de brev. vitae: *Quis istorum non malit Remp. turbari quam comam? quis non sollicitior de capitis decore, quam de salute? etc.*

95. *Si forte subucula pexae.)* Si vestium inaequalitatem, discrepantiam, inconcinnam positionem videris, rides: Quid vero, si mentem meam a seipsa dissentientem animadvertas?

Trita subest tunicae, vel si dissidet impar:
Rides: quid, mea cum pugnat sententia secum;
Quod petiit, spernit; repetit, quod nuper omisit:
Æstuat, et vitae disconvenit ordine toto:
Diruit, aedificat, mutat quadrata rotundis?
Insanire putas solemnia me: neque rides:
Nec medici credis, nec curatoris egere
A Praetore dati; rerum tutela mearum
Cum sis, et pravè sectum stomacheris ob unguem
De te pendentis, te respicientis amici.
Ad summam, sapiens uno minor est Jove, dives,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum;
Praecipuè sanus, nisi cum pitulta molesta est.

INTERPRETATIO.

detrita supposita fuerit tunicae mundae, vel si toga inaequalis disconvenit; in risum solveris. Quid vero, *cum mea mens secum luctatur, contemnit quod cupivit, requirit quod modo abjecit; agitatur ac discordat toto vitae ordine; destruit, extruit; quadrata mutat rotundis;* tum certe *existimas me communi insania laborare, neque derides, nec putas indigere medico vel curatore a Praetore assignato; cum sis columen rerum mearum, o* Moecenas, *et indigneris propter male recisum unguem amici a te pendentis, teque* velut unicum praesidium *intuentis. Denique sapiens Jove solo est inferior, opulentus, liber, insignis, formosus, imo rex regum praesertim sanus, nisi quando pituita ægritudinem procreat.*

ANNOTATIONES.

100. *Mutat quadrata rotundis.*) Quadratam ædificationem rotunda mutat. Illa nimirum paulo ante placuerat, hæc vero jam magis placet.

101. *Insanire putas sollemnia me.*) Communi omnibus errore me duci putas, ideoque me non derides.

102. *Nec medici credis, etc.*) Non me credis insanum, qui helleboro sanandus sim: et cui Prætor curatorem dare debeat, ut dictum est, lib. 2. Sat. 3. v. 218.

104. *Prave sectum ob unguem.*) Ob levissima quævis errata, vitia; incommoda.

105. *De te pendentis.*) Clientis te velut patronum et præsidium unicum respicientis.

108. *Nisi cum pituita molesta est.*) Irridere videtur Stoicos asseverantes; sapientem, etsi ægrotet, nihilominus sanum esse; item, sapientem non dolere. *Pituita*, quòd petat vitam, dicta creditur nonnullis. Hæc acida et salsa, morborum fons est, quicunque e distillatione fiunt, teste Platone in Timaeo.

EPISTOLA SECUNDA.

AD LOLLIUM.

Reprimendae cupiditates. Virtus maturè excolenda.

TROJANI belli scriptorem, maxime Lolli,
Dum tu declamas Romae, Praeneste relegi:
Qui, quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,
Plenius ac melius Chrysippo, et Crantore dicit.
Cur ita crediderim, nisi quid te detinet, audi.
Fabula, qua Paridis propter narratur amorem
Graecia Barbariae lento collisa duello,
Stultorum regum et populorum continet aestus.
Antenor censet belli praecidere caussam.

INTERPRETATIO.

DUM tu, Lolli summe vir, Romae recitas scriptorem belli Trojani, ego Praeneste hunc revolvi: qui perfectius et uberius quam Chrysippus et Crantor, docet quid honestum sit, quid flagitiosum, quid bonum, quid malum. Si nihil te prohibet, accipe, quamobrem id sic statuerim. Carmen quo Graecia refertur longo Phrygiae contrita bello, ob cupidinem Paridis, complectitur motus stultorum principum atque populorum. Antenor belli causam dicit esse resecandam.

ANNOTATIONES.

1. *Trojani belli.*) Eximie est hic laudatio poematum Homeri: qui sane velut optimus scriptor Epicus exemplis ostendit luculentis quid fugere, quid sectari debeas; ita virtutis bona, vitii autem mala exprimens, ut studiosus quisque Lector afficiatur. Vide Plutarch. lib. de Homero. Plin. lib. 7. cap. 29. etc.

Maxime Lolli.) Huic nobili adolescenti inscripta est Od. 9. lib. 4. item seq. Epist. 18. Ejus meminit Vell. Paterc. lib. 2. Sueton. Tiber. cap. 12. et 13. Dio lib. 54. Ex quibus apparet cur *maximus* dicatur. Nempe is subinde militum Tribunus Cajo Cæsari in Armeniam pergenti rector datus est ab Augusto patre. Quo magni ingenii summæque integritatis indicio non potest afferri aliud clarius.

2. *Dum tu declamas.*) Dum tu exercitii causa ex Homeri scriptis recitas aliquid, ac præclare disseris de virtute. Hoc faciebant Romæ præstantes quique viri.

Praeneste.) Secesserat Horatius in eam Latii urbem edito colli inædificatam, Tusculum inter et Tibur: hod. *Palestrina* dicitur. Eam commendat Gell. lib. 16. cap. 13. ubi refert Prænestinos a Tiberio Imperat. municipes factos, pro referenda gratia, quod sub eorum oppido ex capitali morbo revaluisset.

4. *Chrysippo.*) Stoicus ille Philosophus, imo Stoicorum coryphæus et columen. De eo lib. 1. Sat. 3. v. 127. nec non lib. 2. Sat. 3. v. 44.

Crantore.) Academicus iste, Platonis auditor, Xenocratis condiscipulus, mire laudatur e Cicerone, tum alibi, tum Academ. qu. 4. n. 135. ubi sic habet: *Legimus omnes Crantoris veteris Academici de luctu. Est enim non magnus, verum aureolus . . . . et ad verbum ediscendus libellus.*

6. *Fabula qua Paridis, etc.*) Ilias viginti quatuor libris comprehensa, opus omni laude majus; a summo Poetarum antistite conscriptum, de bello Græcorum adversus Trojanos ad vindicandam injuriam Helenæ Menelai regis Spartæ uxoris, ob singularem pulchritudinem per Paridem raptæ.

Fabula.) Sic vocatur Epicum carmen, item Dramaticum: quia in his conficta multa intermiscentur: differuntque ab historia, quæ nihil nisi vere gestum debet complecti. Vide Epist. ad Pisones, v. 119. 151. 338.

Paridis.) His erat Priami et Hecubæ filius, frater Hectoris regis Trojæ, alio nomine Alexander vocatus: quem utero mater gestans vere somniavit facem se ardentem parere. Nam Trojani excidii incendiique causa fuit. De eo jam lib. 1. Od. 15.

7. *Barbariae.*) Cur sic appelletur Phrygia, repete ex Annotatis lib. 2. Od. 4. v. 9. Item Epod. 9. v. 6.

Lento.) Quòd annis decem continuum fuit.

8. *Regum et populorum.*) Tam Græcorum, quam Phrygum.

9. *Antenor censet, etc.*) Unus ille ex Trojano-

Quid Paris? ut salvus regnet, vivatque beatus,
Cogi posse negat. Nestor componere lites
Inter Peleiden festinat et inter Atreiden.
Hunc amor, ira quidem communiter urit utrumque.
Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.
Seditione, dolis, scelere, atque libidine, et irâ
Iliacos intra muros peccatur, et extra.
Rursus quid virtus et quid sapientia possit,
Utile proposuit nobis exemplar Ulyssem:
Qui domitor Trojae, multorum providus urbes,
Et mores hominum inspexit; latumque per aequor,
Dum sibi, dum sociis reditum parat, aspera multa
Pertulit, adversis rerum immersabilis undis.
Sirenum voces et Circes pocula nosti;

INTERPRETATIO.

Quid Paris ait? *Affirmat se ad id impelli nòn posse; quippe si haud felix, haud incolumis perstaret. Nestor Achillem inter et Agmenomnem dissensiones conatur dirimere. Hunc amor, ambos autem indignatio pariter accendit. Quodcunque peccant magnates, luunt Graeci. Tam intra quam extra muros Trojae grassantur seditiones, fraudes, flagitia, cupiditas, iracundia. Jam vero quid virtus, quid prudentia valeat*, idem Homerus *exhibet nobis utili exemplo Ulyssis*: qui post expugnatam Trojam perlustravit *diversos populos*, eorumque mores *callidus* observavit; *et dum sibi sociisque reditum procurat, gravia plurima subiit immenso mari, contrariis negotiorum fluctibus nusquam submersus. Scis cantus Sirenum, atque Circes pharmaca;*

ANNOTATIONES.

rum principibus, qui auctor fuerat Helenae reddendae Graecorum legatis eam reposcentibus. Iliad. 7. Paris autem negavit. Ibid.

11 *Nestor.*) Graecus princeps, de quo plura lib. 1. Od. 15. et lib. 2. Od. 9.

12 *Peleiden.*) Pelei filium; de quod lib. 1. Od. 6. 8. 15. Lib. 2. Od. 4. 16. Lib. 4. Od. 6. Epod. 13. et 17.

Atreidem.) Atrei filium: de quo lib. 2. Od. 4. Lib. 4. Od. 9. Lib. 2. Sat. 3. v. 187.

13. *Hunc amor, ira quidem, etc.*) Incentivum fuit amoris, iraeque, Briseis sive Hippodamia, quam adamans Agamemnon Achilli eam sortito eripuit: quae causa implacabilis odii inter utrumque fomitem praebuit.

14. *Quidquid delirant reges, etc.*). Peccata regum luunt plebeji.

Delirant.) Lira est sulcus: lirare, arando sulcos ducere. Hinc delirare significat, e recta via declinare, aberrare, desipere. Non. Marcell. Festus, Isidor.

Achivi.) Ita vocantur ab Achaja Graeciae regione, vel ab Acheo rege.

15. *Seditione.*) Achillis a reliquo exercitu secedentis, De quo lib. 1. Od. 15. in fine.

Dolis.) Ulyssis Palamedem circumvenientis.

Scelere, libidine, ira.) Passim exempla legas in Iliad. De Agamemnone Ajacis cadaver humari vetante, item Iphigeniam mactante, dictum est lib. 2. Sat. 3. De Ajace furioso, Ibid. etc.

18. *Proposuit nobis exemplar Ulyssem.*) In Odyssea, ubi Ulysses infinita mari terraque pericula modo virtute, modo arte vicisse ostenditur, non solum contra homines et monstra, sed et contra Deos luctatus. Jupiter et Neptunus concutiunt et frangunt aliquando naves: Lotophagi, Cyclopes, Laestrygonii, Circe, Sirenes, Scylla, Carybdis, proci, exitium machinantur. Ex his tamen omnibus evadens, diu dum vagabundus, post annos viginti in patriam tandem redit. *Quam multa passus est Ulysses in illo errore diuturno!* Cic. Of. 1. n. 113.

19. *Domitor Trojae.*) Sic et Homerus πτολιπορθον *urbis eversorem* Ulyssem vocat duntaxat, nec tribuit id nominis Achilli, Agamemnoni, Ajaci, Diomedi; ita prudentia magis quam robore maxima quaeque peragi significans.

23. *Sirenum voces.*) Ampla haec seges fabulatoribus. Sirenibus nomen a σειρα *catena*. Alii aliter. Quidam originem Hebraicam expiscantur. Tres fuerunt, Parthenope, Leucosia, Ligea: superiore corporis specie mulieres, inferiore pisces aut aves. Una tibiis, altera lyra, tertia voce canebat. His fata vivere concesserant, quandiu pertranseuntes cantu morarentur et captarent. Itaque praeternavigantes suavi symphonia allicere studebant, devorabantque. At Ulysses a Circe edoctus, nautarum et comitum auribus cera obturatis, ipse vero malo navis alligatus audivit quidem et praeter-

Quae si cum sociis stultus cupidusque bibisset,
Sub domina meretrice fuisset turpis et excors:
Vixisset canis immundus, vel amica luto sus.
Nos numerus sumus, et fruges consumere nati;
Sponsi Penelopes, nebulones, Alcinoïque
In cute curanda plus aequo operata juventus:
Cui pulchrum fuit in medios dormire dies, et
Ad strepitum citharae cessatum ducere curam.
Ut jugulent hominem, surgunt de nocte latrones:
Ut teipsum serves, non expergisceris? atqui

INTERPRETATIO.

quae si fatue et avide potasset, uti sui comites, sub dominatu meretricis fuisset infamis et demens, ac velut foedus canis, aut porcus coeno gaudens. Nos quidem sumus duntaxat numerus, et vivimus tantum *ad absumenda alimenta*: sumus quasi *proci Penelopes ignavi, atque Alcinoi juvenes curando corpori nimiam operam dantes: quibus optimum videbatur stertere* usque *ad meridiem, atque citharae cantu lenire sollicitudines*. At quantum est illud dedecus? Ecce *praedones noctu surgunt ad homines trucidandos; tu vero non excitaris ad temet servandum? Verum*

ANNOTATIONES,

vectus est incolumis. Unde illæ se in mare præcipitarunt. Sedem habebant ad Siculum littus: vel, ut alii scribunt, in Sirenusis scopulis, et in Caprell insula, atque in Surrentinum Italiæ Promontorium Tyrrheno imminens mari; inter sinum Puteolanum v. *Golfo di Napoli*, et Pæstanum v. *Golfo di Salerno*. Homer Odyss. 12. Ovid. Metam. 5. cap. 9. Sirenes revera erant meretriculæ tum forma insigni tum veneficiis animos hominum trahentes ac depravantes. Indicatur autem Ulysses voluptatum illecebras ac lenocinia prudenter devitasse. Plutarchus Simpos. 9. cap. 14. Homeri Sirenes, inquit, nobis immeritò fabulosum injiciunt metum. Innuit vero ille avolantes ac divagantes animos per musicam demulceri, et ad cœlestia divinaque pellici.

Circes pocula.) De illa famosa veneficiorum antistite et antesignana fuse dictum est in Epod. 17. Plin. lib. 25. cap. 2. *Homerus quidem primus doctrinarum et antiquitatis parens, multus alias in admiratione Circes, gloriam herbarum Ægypto tribuit.* Vide Odyss. 10.

26. *Amica luto sus.*) Socii quidem Ulyssis in porcos mutati per Circem veneficam dicuntur, quia fœdis voluptatibus ita corrupti sunt, ut rationis usum amisisse viderentur. Ita S. Chrysost. et alii. Vide Epod. 17. v. 15. At Jo. Bodinus Andegavensis de Magorum dæmonomania lib. 2. cap. 6. de ejusmodi hominum in bellua per artem magicam transformationibus fuse disputans, multis et gravibus exemplis ac testimoniis eas revera fieri asserit; additque: Neque fabulosum est, quod Homerus narrat Ulyssis comites per Circem maleficam in porcos fuisse transformatos, cum Augustinus ipse lib. de Civ. historiam eandem adducat, quamvis opinione ipsius miram, et illam de Arcadibus: in Alpibus quoque memoria sua frequens fuisse dicat, ut stabulariæ mulieres imbutæ malis artibus in caseo darent viatoribus, unde in jumenta illico verterentur, ut necessaria quæque portarent, postque perfuncta opera iterum ad se redirent. Vide S. Augustinum de Civ. Dei lib. 18. cap. et 17. 18. Item Daniel. cap. 4. ubi Nabuchodonosor ab hominibus dicitur ejectus, ac per annos septem inter [illegible] fœnum quasi Bos comedisse: postea vero, figura ejus reversa ad ipsum, recuperasse pristinum sensum ac decorem honoremque regni.

27. *Nos numerus sumus.*) Turba sumus absque virtute, exercitus numerum explentes duntaxat, velut Thersites ille iners et ingloriis: videmur tantùm vivere ut edamus.

28 *Sponsi Penelopes.*) Sive luxuriæ deditii, sive gulæ; ut alibi est annotatum. Vide lib. 2. Sat. 5.

29. *Alcinoïque in cute curanda, etc.*) Similes sumus Alcinoo Phaeacum regi apud Corcyram insulam, ejusque familiaribus et populis: qui mollitie et voluptatibus perditi, in ignavia socordiaque consenescebant. Proverb. Alcinoi mensa, idest. Luxuriosa.

32 *Ut jugulent homines, etc.*) Torrentius ubique sagax errorem hic subodoratus, librarii incuria paginas confusas asserit. Ista nimirum a v. 32. ad 64 pertinere contendis ad priorem Epistolam, atqui reponi debere illic post v. 51. *cui sit conditio*. Materiæ quidem et argumenti ratio ad hanc emendationem ducit. Judicabit æquus Lector de conjectura hac sat audaci.

Si noles sanus, curres hydropicus, et ni
Posces ante diem librum cum lumine; si non
Intendes animum studiis et rebus honestis,
Invidiâ vel amore vigil torquebere: nam cur
Quae laedunt oculos, festinas demere; si quid
Est animum, differs curandi tempus in annum?
Dimidium facti, qui coepit, habet: sapere aude:
Incipe: vivendi qui rectè prorogat horam,
Rusticus expectat dum defluat amnis: at ille
Labitur et labetur in omne volubilis aevum.
Quaeritur argentum; puerisque beata creandis
Uxor, et incultae pacantur vomere silvae.
Quod satis est cui contingit, nihil amplius optet:
Non domus, et fundus, non aeris acervus et auri,
Ægroto domini deduxit corpore febres;
Non animo curas: valeat possessor oportet;
Si comportatis rebus bene cogitat uti.
Qui cupit aut metuit, juvat illum sic domus et res
Ut lippum pictae tabulae, fomenta podagram,
Auriculas citharae collecta sorde dolentes.

INTERPRETATIO.

si valens detrectas ire, hydropicus festinabis: ac nisi ante lucem petas librum cum lucerna, nisi mentem applices studio rerum honestarum, vigilans cruciaberis invidia, vel amore, aliove affectu. Age vero *quare tam diligenter tollis quidquid oculos offendit: differs* autem integro *anno sanare quod animum corrumpit.* Heus, *facti dimidium tenet quisquis incepit. Sapientiae* studium *audacter amplectere: incipe. Qui differt tempus bene vivendi*, est quasi *rusticus expectans donec amnis defluxerit. Atqui fluit ille semperque fluens volvetur.* Quorsum vero tam sollicite *comparantur opes;* expetitur *conjux foecunda gignendae proli; nec non sterilia nemora aratro domantur?* verum enim *qui nactus est quantum sufficit, nihil ultra cupiat.* Quippe *nec aedes, nec praedia, nec auri et pecuniae cumulus* possunt *arcere morbos a corpore vel curas ab animo domini laborantis. Oportet* bene *valere possessorem, ut fruatur congestis facultatibus.* Porro *quisquis vel cupiditate vel timore conflictatur, non magis prodest illi domus et pecunia, quam lippo tabellae pictae, podagrae fomenta, atque auribus ob sordes contractas male affectis citharae* suaviter resonantes. *Mature* forma

ANNOTATIONES.

34. *Si noles sanus, etc.)* Si dum sanus es, ire nolis ad medicum; curres profecto cum aegrotabis. Quidam leg. *si non es sanus*, etc. Idest, si segnis es, et ire pigeat, dum sanus es: si torpes ignavia: deinde cogeris ire, imo currere, cum hydropisi cruciaberis; cursu enim et corporis agitatione ac labore morbus iste minuitur. Sensus est: nisi vitia mature corrigas, frustra deinde conaberis ea depellere inveterata: quin ab his opprimere. Vulgare est:

Venienti occurrite morbo.

35. *Ni posces ante diem librum, etc.)* Si vigilare nolueris discendae causa virtutis ac sapientiae, fiet ut dormire aliquando nequeas ob invidiam, amorem, aut aliud vitium, quo sollicitabere.

40. *Dimidium facti, etc.)* Hesiodica sententia est: Principium est dimidium totius. Ausonius:

Incipe: dimidium facti est coepisse: superest
Dimidium: rursum hoc incipe, et efficies.

42. *Rusticus expectat, etc.)* Similis est rustico illi, qui cum ad amnem pervenisset, stolide expectabat dum efflueret omnis aqua, ut ad alteram ripam transire posset.

44. *Quaeritur argentum, etc.)* Curamus omnia quae ad corpus spectant: quae animi sunt, cur negligimus?

49. *Valeat possessor oportet, etc.)* Quid prosunt opes diviti, si aeger sit animo, vel corpore; si febri, si metu vel cupiditate torquetur, an divitiae sublevabunt?

52. *Ut lippum picta, etc.)* Similitudo conglobata hic, ante, et postea.

53. *Auriculas citharae, etc.)* Ista quidem leviter oblectant, et paulisper fallunt dolorem; nequaquam sanant.

Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis acescit.
Sperne voluptates. Nocet empta dolore voluptas.
Semper avarus eget, certum voto pete finem.
Invidus alterius macrescit rebus opimis.
Invidiâ Siculi non invenere tyranni
Majus tormentum. *Qui* non moderabitur irae,
Infectum volet esse, dolor quod suaserit, et mens,
Dum poenas odio per vim festinat inulto.
Ira furor brevis est: animum rege, qui nisi paret,
Imperat; hunc fraenis, hunc tu compesce catenâ.
Fingit equum tenerâ docilem cervice magister
Ire viam, quam monstrat eques. Venaticus, ex quo
Tempore cervinam pellem latravit in aulâ,

INTERPRETATIO.

tuos mores. Nam *si vas non est purum, quidquid immittes vitiabitur, Contemne voluptates. Dolorem creat voluptas aegre quaesita. Avarus semper est inops. Modum pone definitum cupiditati. Invidus torquetur rebus prosperis alterius. Siciliae tyranni nullum habuerunt cruciatum invidia graviorem. Quisquis iram non compresserit postea cupiet non factum fuisse quod jusserit animus incitatus, dum vehementius dare vindictam properat indignationi non satiatae. Ira est brevis insania: Fraena appetitum, qui dominatur quando non est subactus. Hunc fraenis, hunc vinculis stringe.* Nam certe *magister equum flexibilem molli cervice format ad currendum quacumque sessor voluerit. Canis venaticus postquam cervi corium domi allatravit,*

ANNOTATIONES.

55. *Nocet empta dolore voluptat.*) Menander: quam saepe ob voluptates mœrore afficimur! S. Hieronym. contra Jovinian. *Irridet Horatius appetitum ciborum, qui sumpti relinquunt poenitentiam: dicens,*

Sperne voluptates, nocet empta, etc.

56. *Semper avarus eget.*) Avaro deest tam quod habes quam quod non habet.

Certum voto pete finem.) Modum et finem statue cupiditati et desideriis. Vide lib. 3. Od. 16.

58. *Siculi tyranni.*) Dionysius et Agathocles Syracusenorum, Phalaris Agrigentinorum tyranni, etc. Justin. lib. 4. *Singulae civitates in tyrannorum imperium concesserunt, quorum nulla terra feracior fuit.*

60. *Infectum volet esse.*) Facti subinde pœnitebit.

61. *Dum poenas odio.*) Est enim odium irae impatientia ultionem appetentis.

62. *Animum rege, etc.*) Appetitum vehementem compesce: qui nisi a ratione prematur, hanc ipse opprimit, et in praeceps rapit. Pers. Sat. 5. v. 38.

. . . *Intortos extendit regula mores:*
Et premitur ratione animus, vincique laborat.

Cic. Offic. 1. n. 101. *Duplex est vis animorum ac natura. Una pars in appetitu posita, hominem huc et illuc rapit. Altera in ratione, docet et explanat quid faciendum fugiendumve sit. Ita fit, ut ratio praesit; appetitus vero obtemperet .... Efficiendum autem est ut appetitus obediant rationi, eamque nec praecurrant ob temeritatem, nec propter pigritiam aut ignaviam deserant, etc.*

64. *Fingit equum.*) Equus tenera cervice domatur, et ad arbitrium fingitur: catulus ad venationem facile eruditur: sic puer bonos mores sponte imbibit.

66. *Ex quo tempore cervinam pellem latravit.*) Quando pellis cervo interfecto detracta ejus intestinis et sanguine cum pane impletur, et insuitur: talisque venaticis canibus objicitur, ad eos ad venationem accendos. Gall. *faire la curée.*

Militat in silvis catulus: nunc adbibe puro
Pectore verba puer: nunc te melioribus offer.
Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu. Quòd si cessas, aut strenuus anteis,
Nec tardum opperior, nec praecedentibus insto.

INTERPRETATIO.

continuo *venatur in silvis. Jamjam sincera mente documenta excipe, o juvenis: jam optima inquire.* Enim vero *testa custodiet semper odorem, quo primùm infecta fuerit. Quod si deses maneas, vel si fortiter praecurris, ego neque desidem expecto, neque praeceuntes antevertere contendo.*

ANNOTATIONES.

67. *Militat in silvis.*) Postquam domi catulus odore cervi aut alterius feræ imbutus est, ratione modo allata; exinde in silvis feras ultro venatur.

Nunc adbibe puro.) Præcepta morum accipe, dum animus adhuc purus tibi manet, necdum ullis occupatus aut corruptus est pravis opinionibus vel affectibus. Quidam leg. *adhibe:* ut sit anapæstus pro dactylo.

68. *Nunc te melioribus offer.*) Vel præbe te imbuendum optimis documentis. Vel, adi meliorem et sapientiorem virum, a quo figuraris ad virtutem et rectum.

69. *Quo semel est imbuta, etc.*) Præclara sententia, quam hinc mutuatus est S. Hieronymus scribens ad Lætam.

70. *Quod si cessas, etc.*) Si piger es in philosophiæ studio, non expectabo te minime valentem subsequi me acriorem. Quod si me studiosior aut ingeniosior fueris, quem assequi non possim; nequaquam invidebo tibi aut instabo; nec ultra vires meas enitar. Aristoteles interrogatus, quo pacto discipuli egregie proficerent, respondit: *Si cursu praestantes prosequi studeant, tardiores autem minimè expectent,* Diog. Laert.

EPI-

EPISTOLA III.

AD JULIUM FLORUM.

De Tiberio Claudio Nerone, deque literatis quibusdam eum interrogat: deinde hortatur ad studium sapientiae, et ad fraternam concordiam.

JULII Floro, quibus terrarum militet oris
Claudius Augusti privignus, scire laboro.
Thracane vos, Hebrusque nivali compede vinctus;
An freta vicinas inter currentia turres,
An pingues Asiae campi collesque morantur?
Quid studiosa cohors operum struit? haec quoque curo:
Quis sibi res gesta Augusti scribere sumit?
Bella quis et paces longum diffundit in aevum?
Quid Titius, Romana brevi venturus in ora,

INTERPRETATIO.

O Juli Flore, nosse desidero in qua orbis regione bellum gerat Claudius Augusti privignus: an commoremini in Thracia ad Hebrum hyemali glacie constrictum; an apud mare defluens inter castella proxima; an in agris et collibus Asiae opimis? Quid operis molitur turma literatorum? Ista scire etiam velim, quis susceperit scribenda Augusti facinora? quis bello et pace gesta posteritati mandabit? quid agit Titius paulo post sermone Romanorum celebrandus;

ANNOTATIONES.

1. *Juli Flore.*) *Tota bella est haec Epistola*, inquit belle Partenius: *pura admodum minimeque ambitiosa*, teste Scaligero. Scripta Julio Floro Claudium Neronem comitanti, seu ad Pannonicum bellum, seu apud Armeniam, cum Tigranem in regnum restitueret. Ad illum Horatii familiarissimum inscripta est etiam Ode 2. lib. 4. item 2. Epist. 2. lib. Porro in hac eò collimare videtur Poeta, ut ad bene sarciendam caritatem fraternam exhortetur: ad quod artificiosa insinuatione utitur, et per quasdam ambages sensim procedit, ut melius propositum exequatur.

Juli.) Theod. Marcilius non abs re *Luce* reponendum contendit: quod *Julius* nusquam sit prænomen: nomen autem Floro nequeat statui: Siquidem Flori non Juliæ, sed Aquiliæ gentis sint.

2. *Claudius Augusti privignus.*) Claud. Tiberius Nero, Drusi frater natu major, filius autem Liviæ Drusillæ. Hanc enim Augustus, repudiata Scribonia, marito suo *et quidem praegnantem abduxit, dilexitque et probavit unicè ac perseveranter.* Sueton. Octav. cap. 63. quin etiam erga ejus *pueros Nerones*, hoc est, in utrumque illum privignum *animi paterni* fuit. Nam et hos adoptavit: ac Drusum quidem præcipuis honoribus decoravit; Tiberio vero Liviam suam ex Scribonia filiam dedit uxorem, denique imperium tradidit. Vide lib. 4. Od. 4. et 14. ibique annot.

3. *Thraca.*) Gr. Θρήκη. Thrace vel Thraca, pro Thracia.

Hebrus.) Thraciæ mons et fluvius. Porro ibi vehemens rigere frigus, dixi lib. 1. Od. 25.

4. *Freta vicinas inter, etc.*) Hellespontus in angustiis illis fremens, scil. inter Sestum Thraciae, et Abydum Asiae *arces*, vel oppida. Gall. *les Dardanelles*: item, *le detroit de Gallipoli.* Ovid, Trist. 1.

Seston Abydena separat urbe fretum.

Turres.) Quid. leg. *terras*, i. e. Europam et Asiam angusto illo mari seu freto divisas. Lucan. lib. 2.

Europamque Asiae, Sestonque admovit Abydo.

5. *Pingues Asiae campi.*) Cic. pro lege Manil. n. 14. *Asia tam opima est et fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine pastionis, et multitudine earum rerum quae exportantur, facile omnibus terris antecellat.*

6. *Studiosa cohors.*) Prætoriani milites literati, vel potius docti comites Tiberii. Ut enim ipse studiosus et literarum amans; ita secum habebat literatos quosdam et in primis studiosos, quorum praecipui nominantur hic; Titius, et Celsus poetae; Florus autem orator, Poeta, et Jurisperitus. Vide infra Epistol. 8.

9. *Titius.*) Septimius ille cognominatur quibusdam, diciturque Lyrica et Tragice scripisse; e quibus nihil extat.

Pindarici fontis qui non expalluit haustus,
Fastidire lacus et rivos ausus apertos,
Ut valet? ut meminit nostri? fidibusne Latinis
Thebanos aptare modos studet auspice musâ:
An tragica desaevit et ampullatur in arte?
Quid mihi Celsus agit? monitus multumque monendus,
Privatas ut quaerat opes, et tangere vitet
Scripta Palatinus quaecumque recepit Apollo:
Ne si fortè suas repetitum venerit olim
Grex avium plumas, moveat cornicula risum
Furtivis nudata coloribus. Ipse quid audes?
Quae circumvolitas agilis thyma? non tibi parvum
Ingenium, non incultum est, nec turpiter hirtum.
Seu linguam causis acuis; seu civica jura
Respondere paras; seu condis amabile carmen;
Prima feres hederae victricis praemia. Quòd si

INTERPRETATIO.

qui non timuit ex ipso *fonte Pindari hauri-re, lacus et rivulos patentes aspernatus; quomodo valet? nostrine recordatur? an mu-sarum auspicio Pindaricos numeros accom-modare Latinis chordis laborat: an graviter agit, assurgitque scribendo tragoedias? Quid Celsus facit? admonitus interumque admo-nendus, ut proprias sibi divitias comparet; caveat autem desumere e libellis, quos servat Apollo Palatinus: ne si avium turba suas aliquando veniat plumas resumere, risum excitet cornix spoliata surreptis coloribus. Tu vero quid agis? quae thyma circum-volitas sedulus?* Enimvero *non exiguum, non rude, non asperum ingenium habes,* atque adeo *sive ad causas* orandas *facun-diam adhibes; sive te accingis ad in-terpretandum jus civile; sive amatorios versus conscribis; praecipua tolles mu-nera hederae victricis. Porro si abjiceres*

ANNOTATIONES.

10. *Pindarici fontis qui etc.*) Qui vulgares et vulgaria contemnens, quasi *lacus* et *rivos*; ipsum Pindarum Lyricorum principem atque fontem adiit: Latinisque versibus ausus est aemulari styli ejus sublimitatem et sensus profunditatem. Allegoria.

13. *Thebanos.*) Pindarus Thebis oriundus. Lib. 4. Od. 2.

14. *Desaevit.*) Saevientes reges et principes repraesentans, gravesque rerum et animorum exprimens conversiones et motus: ut vulgò in Tragoediis.

Ampullatur.) Dé et magnus et splendidus esse Tragoediae stylus. Unde et saepe significatur cothurno sublimi Tragicorum calceamento. Vide Epist. ad Pis. v. 80.

15. *Celsus.*) Pedo, Albinovanus ipse est, cui est scripta sequens Epist. 8. Hunc monet ut plagium evitet, neve aliena scripta usurpet venditetque quasi sua. Quo iratum sibi postea redarguit Horatius oblique, velut morosum.

16. *Privatas ut quaerat opes.*) Ut proprio, quod ajunt, marte aliquid inveniat et componat: quae vero sunt aliorum ne compilet sibique attribuat.

17. *Palatinus Apollo.*) Augustus bibliothecam in monte Palatino construxit, adjunxitque Apollinis templo. Ibi deponebantur asservabanturque scripta quaecunque judicata fuerant cedro et immortalitate digna.

19. *Moveat cornicula risum.*) Nota Æsopi fabula, notum adagium Erasmi; *Æsopicus graculus.* Cornix (vel graculus, ut alii volunt) plumarum suarum pertaesa alias undequaque mutuata est. At cum se alienis coloribus ornatam et fulgentem admiraretur, ecce aves quae sua erant singulae repetentes nudam haud sine ludibrio reliquerunt.

20. *Ipse quid audes.*) Tu quidem ipse, Juli Flore, nihilne operum moliris? quae scripta, quos auctores imitaris aut evolvis, unde eximia quaeque decerpas, velut apis succum e thymo et floribus optimis?

25. *Prima feres hederae.*) Sive in foro causas orare, sive consultorum jura explicare, sive carmina condere volueris, ubique victor et insignis habebere.

Hederae victricis.) In commissionibus et certaminibus ingeniosis victores hedera coronabantur. Vide lib. 1. Od. 1. vers. 29. Dicta est hedera, quod haereat; vel quod edita petat; vel quia id cui adhaeserit edat. In tutela Liberi putabatur esse, quia ut ille semper juvenis, ita haec viret: vel quod

Frigida curarum fomenta relinquere posses,
Quò te coelestis sapientia duceret, ires.
Hoc opus, hoc studium parvi properemus et ampli,
Si patriae volumus, si nobis vivere cari.
Debes hoc etiam rescribere, si tibi curae,
Quantae conveniat, Munatius: an malè sarta
Gratia nequidquam coit, et rescinditur? at vos
Seu calidus sanguis, seu rerum inscitia vexat
Indomita cervice feros; ubicunque locorum
Vivitis, indigni fraternum rumpere foedus,
Pascitur in vestrum reditum votiva juvenca.

INTERPRETATIO.

abjiceres fomitem sollicitudinum frigidos efficientem, certè *pervenires quò te summa eveheret sapientia. Id curemus, ad id incumbamus tam parvi quam magni, si volumus esse patriae nobisque utiles. Illud insuper mihi significa*, te rogo, *numquid tam carus, quam decet, tibi sit Munatius*: *an concordia haud bene reconciliata dirimatur? verùm sive fervidus sanguis, sive rerum imperitia vos exagitat animo non erudito immites*; profecto *non debetis amicitiam fraternam violare*: at *quavis in regione versamini*, ego *vestrum in reditum vitulam pasco* Diis *ex voto* sacrificandam.

ANNOTATIONES.

ita omnia, sicut ille mentes hominum, illigat, Festus.

26. *Quod si frigora, etc.*) Amice castigat Flori vitia.

Frigida curarum fomenta.) Ambitio et avaritia curas pariunt infinitas, nutriunt ac fovent, hominemque reddunt frigidum et segnem ad virtutes et studium sapientiæ.

27. *Si patriae volumus, etc.*) Vide Cic. de Officiis.

31. *Munatius.*) Non is est Plancus ille Munatius, ad quem est Ode 7. lib. 1. Sunt qui non fratrem Julii Flori, sed familiarem duntaxat fuisse arbitrentur: *foedus* vero *fraternum* dici posse de amicitia.

33. *Calidus sanguis.*) Fervens in juventute; sæpe et facile ebulliens circa cor, iramque faciens et offensionem. Est in quibusd. codd.

Heu calidus sanguis, heu rerum inscitia vexat!

Rerum inscitia vexat.) Contra rerum usus et experientia, pariter et doctrina morum, ejusmodi juveniles motus placat, et cohibere docet animum temere effervescentem.

36. *Votiva juvenca.*) Diis vota et promissa pro felici reditu vestro et incolumitate. Huc forte pertinet quod, ut Tragici hircum, ita Lyrici vitulum seu juvencum [illegible] mactare.

EPISTOLA IV.

AD ALBIUM TIBULLUM.

Ad laborem honestum, mexque ad voluptatem hortatur.

ALBI, nostrorum Sermonum candide judex,
Quid nunc te dicam facere in regione Pedana?
Scribere quod Cassi Parmensis opuscula vincat;
An taciturn silvas inter reptare salubres,
Curantem quidquid dignum sapiente bonoque est?
Non tu corpus eras sine pectore. Di tibi formam;
Di tibi divitias dederant, artemque fruendi.
Quid voveat dulci nutricula majus alumno,
Quam sapere, et fari ut possit quae sentiat, utque
Gratia, fama, valetudo contingat abundè,

INTERPRETATIO.

Tibulle, bone censor nostrorum sermonum, quid putem agere te modo in regione Pedana? Credamne te componere quod [illegible] opera Cassii Parmensis: an otiosum ambulare in nemoribus amoenis; ceterum nihil praetermittentem eorum quae decent virum probum ac prudentem? At qui tu non corpus es absque mente. Dii elegantem tibi speciem, opesque, et bis bene utendi facultatem largiti sunt. Quid vero nutrix alumno carissimo exoptet melius, quam sapientiam, et quae sentit posse eloqui: nec non ut favorem habeat, et existimationem, sanitatemque,

ANNOTATIONES.

1. *Albi.*) Albius ille Tibullus Equestri familia Romæ natus, eodem tempore quo Ovidius. Ingenii solertia et suavitate, nec non præstanti corporis forma insignis; nobilibus carus extitit. Elegiarum quatuor libros perelegantes scripsit. Horatio quam familiaris fuerit, patet ex Ode 33. lib. 1. et ex hac Epistola.

Sermonum.) Satirarum pariter et Epistolarum.

Candide judex.) Sine invidentia et adulatione. Forte elludit ad nomen *Albii.* Epist. ad Pis. v. 445.

Vir bonus et prudens versus reprehendit inertes,
Culpabit duros, etc.

2 *Pedana.*) Pedum Latii oppidum fuit, non longe ab urbe Romæ. Pedanos simul et Aricinos, Lavinienses ac Veliternos civitate donatos scribit Tit. Livius. In ea porro regione Tibullus prædium habebat amœnum et locuples. Quo cum secessisset ad leniendas quasdam curas, ad eum scripsit Horatius, ostenditque multis donatum muneribus a naturæ, a Diis, a fortuna etiam, frui debere illis dum liceret per usuram vitæ sensim defluentis: neque sollicitum esse oportere.

3. *Cassi Parmensis.*) Idem is creditur, de quo libr. 1. Sat. 10. quippe *Etruscus* dicitur. Scripsit Tragœdias, Elegias, Epigrammata. De eo sic Vet. Comment: Cassius Parmensis Tribunus militum in partibus Cassii et Bruti fuit. Quibus victis, Athenas se contulit. Quintus autem Varus eo missus ab Augusto, ut eum interimeret, studentem repesit: illoque perempto, scrinium cum libris abstulit. Unde multi credidere Thyesten Tragœdiam esse opus Cassii Parmensis.

6. *Sine pectore.*) Sine corde, excors, absque animo et ingenio.

Formam.) Egregia corporis forma præstitisse dicitur Tibullus.

7 *Dederant.*) Hoc eo referunt aliqui, cum pauperior jam factus esset Albius: Alii explodunt, constenterque legunt, *dederunt*; penultime licenter correpta. Ut et apud ipsum Tibull. lib. 2. Eleg. 5. *Haec fuerunt olim* etc. pro, *fuerant.* Apud Lucret. lib. 5. et Æneid. 3. *constiterunt*, ubi volgo *constiterant*, certe consentiunt de Ecl. 4. Virgil.

Matri longa decem tulerunt fastidia menses.

Artemque fruendi.) Œconomiæ scientiam et peritiam.

8. *Quid voveat dulci nutricula, etc.*) Persius de his fuse Sat. 2.

Utque.) Leg. al. *et cui.*

10 *Gratia.*) Apud magnates. Messala Corvinus mire Tibullum fovit: pariter Messalam Tibullus celebravit. Ipse testis eo disticho:

Hic jacet immiti consumptus morte Tibullus,
Messalam terra dum sequi urque mari.

Fama.) Apud omnes. Ovid.

Donec erunt ignes arcusque Cupidinis arma,
Discentur numeri, culte Tibulle, tui.

Et mundus victus, non deficiente crumenâ?
Inter spem curamque, timores inter et iras,
Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.
Grata superveniet quae non sperabitur hora.
Me pinguem et nitidum bene curata cute vises,
Cum ridere voles, Epicuri de grege porcum.

INTERPRETATIO.

et victum lautum, et marsupium numquam vacuum? Quoniam autem vivimus *inter spem et sollicitudines, inter timores atque indignationes*, auctor tibi sum ut *unumquemque diem ultimum tibi lucere existimes*. Sic enim *jucundum tempus accedet minime speratum. Certe me succi plenum et corpore egregie culto fulgentem videbis*, imo, *si jocari velis, suem ex hara Epicuri*.

ANNOTATIONES.

11. *Mundus victus.*) Libro 2. Sat. 2.
Mundus erit qui non offendet sordibus, atque
In neutram partem cultus miser.

12. *Inter spem curamque, etc.*) His enim vita mortalium perpetuò conflictatur.

14. *Grata superveniet.*) Gratiora sunt quae non expectata superveniunt bona, acceduntque insperata.

15. *Me pinguem.*) Se qualis reipsa erat, pingit Horatius, obesulum, et cultus corporis studiosum.

16. *Epicuri de grege porcum.*) Abdomini et voluptatibus ultro indulgentem. Cic. in Pisonem. *Epicure noster ex hara producte, non e schola.* Apud Athen. lib. 7. cap. 5. non obscure dicit; sed alta voce clamat Epicurus: *Quod bonum sit nullum agnosco praeter voluptatem ex gustu et venere.* Contra tamen sensisse Epicurum, vide in Annot. lib. 2, Sat. 4. init.

EPISTOLA V.

AD TORQUATUM.

Ad caenam frugalem invitat, et ad hilaritatem. Ebrietatis commoda recenset.

Si potes archaicis conviva recumbere lectis,
Nec modicâ coenare times olus omne patellâ
Supremo te sole domi, Torquate, manebo.
Vina bibes iterum Tauro diffusa, palustres
Inter Minturnas, Sinuessanumque Petrinum.
Sin melius quid habes, arcesse; vel imperium fer.
Jamdudum splendet focus, et tibi munda supellex.
Mitte leves spes, et certamina divitiarum,

INTERPRETATIO.

SI conviva potes accumbere in thoris vetustis, nec abhorres edere quodvis olus e tenui patina, o Torquate, exspectabo te domi occidente sole. Potabis vinum Tauro iterum consule in cados *fusum, inter Minturnas paludosas et Petrinum Sinuessanum. Quod si habes aliquid melius, affer, vel jussa exequere. Jam pridem accensus est meus ignis meaque suppellextui gratia nitescit. Intermitte curam* rerum *futilium, ac labores* pro *opibus*,

ANNOTATIONES.

1. *Si potes.*) Si frugalis et tenuis caenae apparatus tibi placere potest.

Archaicis ἀρχαικοῖς *antiquitatem redolens, antiquum morem, antiquam simplicitatem et rusticitatem referens*, non solum in moribus, sed etiam in fabrefactis. Gall. *à la vieille mode*: quo sensu hic usurpatur. Apage qui ab Archia vel Archia humili fabro vanam etymologiam expiscantur.

Conviva recumbere lectis.) Ad mensam accumbere tricliniaribus in lectis antiquo modo fabricatis e rudiori materia.

2. *Olus omne.*) Durum olus, *betam plebejam.* Pers. Sat. 3. v. 112.

3. *Supremo sole.*) Sub vesperam. Perperam aliqui altissimum solem accipiunt, afferuntque illud ex lib. 2. Sat. 8. *de medio potare die*: nec enim hora ista convenit frugali caenae: adde quod sequitur de *aestivae noctis benigno sermone.*

Torquate.) Estne is L. Manlius ipse Torquatus, causarum quidem patronus; ad quem est Ode 7. lib. 4. Theod. Marcellus, *Euge*, inquit: *Sic mortuum vocat Quintus scilicet*: intelligit vero Q. Nonium Asprenatem, qui et Torquatus sit appellatus; Augustoque *junctus arctius* dicitur Sueton. Octav. cap. 56. vide ibid. cap. 43. ubi sic habetur: *In hoc ludicro C. Nonium Asprenatem lapsu debilitatum aureo torque donavit: passusque est ipsum posterosque Torquati ferre cognomen.*

4. *Vina bibes.*) Nec generosa; quippe e palustribus Minturnis: nec vetustate insignia; nam annis superioribus fusa in amphoras.

Iterum Tauro.) Consulum nominibus solite notari vina, alibi dictum est. Vide lib. 1. Od. 20. et lib. 2. Od. 3. Porro T. Statilius Taurus homo novus, ut et Agrippa; sed Augusti amicitia, victoque in Sicilia Lepido, rebusque mox in Africa gestis, unde et triumphum meruit; amphiteatro etiam extructo fuit clarissimus. Consul primo fuisse dicitur an. U. C. 717. secundo vero an. 728. cum Horatius annum aetatis ageret 40. aut circiter. Neroni nupsit ejus abneptis Statilia Messalina.

5. *Minturnas.*) Haec olim fuit urbs Latii satis culta, prope ostia Liris fluvii, in planitie, ubi amphitheatrum et aquaeductus. Horum reliquiae adhuc visuntur: de urbe vero superest parva turris cum thaberna dumtaxat. Non longe habebat ingens palus, in qua latuit Marius a Sylla profligatus. De quo Juvenal. Satir. 10. vers. 276.

Exilium, et carcer, Minturnarumque paludes.

Sinuessanumque Petrinum.) Montem ajunt esse urbi Sinuessae imminentem; ubi modo oppidum cum arce, apud Sinuessam excisam, V. *Rocca di monte Dragone.* Alii dicunt fuisse vicum agri Sinuessani, qui celebris erat vini non quidem bonitate, sed copia. Sinuessa vero, antea, *Sinope*, in ora ubi Massicus mons desinit, inter ostia Liris et Vulturni fluminum.

6. *Imperium fer.*) Quidam interpretantur: Tu me fac regem convivii: quod mihi quidem absurdum videtur.

7. *Splendet focus, etc.*) Ad convivium parandum, coquendasque dapes.

8. *Mitte leves spes.*) Omitte paululum solitas occupationes molestas, sive pro divitiis, sive pro fama et honoribus, sive pro defensione clientum suorum.

Et Moschi causam. Cras nato Caesare festus
Dat veniam somnumque dies; impunè licebit
Æstivam sermone benigno tendere noctem.
Quò mihi fortunas, si non conceditur uti?
Parcus ob haeredis curam, nimiumque severus
Assidet insano, potare, et spargere flores
Incipiam: patiarque vel inconsultus haberi:
Quid non ebrietas designat? operta recludit;
Spes jubet esse ratas; in proelia trudit inermem:
Sollicitis animis onus eximit; addocet artes.
Foecundi calices quem non fecere disertum?
Contracta quem non in paupertate solutum?
Haec ego procurare et idoneus imperor, et non
Invitus; ne turpe toral, ne sordida mappa

INTERPRETATIO.

atque Moschi defensionem. Dies crastina Caesaris natalibus sacra indulget licentiam dormiendi: fasque erit noctem aestivalem gratis colloquiis traducere. Quid opes juvant, si non licet his frui? Si quis parce victitat nimisque tristis, haeredum causa, ille stulto proximus est. Ego vero contra, *hoc magis bibam, et spargam flores; nec verebor etiam temerarius vocari. Ecquid vinolentia non efficit? detegit occulta; firmam dat fiduciam; inermem impellit ad certamina; anxiae mentis aegritudinem discutit; artes docet. Scyphi abundantes quem non reddiderunt eloquentem? quem non liberalem* vel *in angusta inopia? Certe aptus et non repugnans ego* ista *jubeor curare: ne toral immundum, ne mappa illota*

ANNOTATIONES.

9. *Moschi.*) Is fuitte Rhetor Græcus refertur origine Pergamenus, qui veneficii reus a Torquato defendebatur.

Cras nato Caesare festus.) Cras justitium est, ob natalem Cæsaris; ac proinde silentibus judiciis ac strepitu forensi, dormire in multam lucem, et epulari, et hilaritati vacare licebit.

Nato Caesare.) Accipiunt vulgo de natali Augusti; qui cum in Septembri sit circa finem, ex Suetonio; ad rem præsentem non facit admodum. Malim igitur cum quibusdam intelligere natalem Julii Cæsaris, qui Julio quidem mense habet *noctes aestivas.* Vide Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 12. Dion. lib. 44.

11. *Æstivam sermone benigno tendere noctem.*) Noctem æstate breviorem extendere seu protrahere sermonibus prolixis, familiaribus, jucundis.

12. *Quo mihi fortunas.*) Ita Maretus aliique dei ceps. Habent tamen codices plerique: *Quo mihi fortuna?*

13. *Parcus ob haeredis curam.*) Quisquis sumptui parcit, geniumque defraudat; ut majores hæredibus opes relinquat, insanit prope.

14. *Spargere flores incipiam.*) Splendide cænam apparebo, atque in secunda mense de more flores inspergam.

16. *Designat.*) Non. Marcell. *designare*, est, cum nota et ignominia aliquid facere. Donat. in Terent. Adelph. ad eas voces; *modò quid designavit?* est, inquit, novum quid moliri seu malum seu bonum.

17. *Spes jubet esse ratas.*) Lib. 3. Od. 13.

Tu spem reducis mentibus anxiis.

Vide ibi, item lib. 4. Od. 12.

Inermem.) Al. *inertem*, loco modo citat.

Viresque et addis cornua pauperi,
Post te nec iratos trementi
Regum apices, neque militum arma.

18. *Sollicitis animis onus eximit.*) Hinc Liber dictus Bacchus.

Addocet artes.) Seu quia vinum moderate sumptum acuit ingenium: sive quod ebrii plusculum sunt jactabundi, seque omnia scire prædicant, inepte quidem.

20. *Solutum.*) Vel ab omni sollicitudine paupertatis liberum, vel prodigum in ipsa paupertate.

21. *Idoneus, et non invitus.*) Erat enim Horatius agilis, hilaris, nec non munditiei perquam studiosus.

22. *Ne turpe toral.*) Ne thori, seu lecti triclinares offendant convivas sordibus. Vide lib. 2. Satira 4. sub finem.

Ne sordida mappa.) Ne dum manus abstergunt convivæ inter edendum, mappæ immunditia fastidium pariat et nauseam, quod naribus corrugatis significatur. Vide locum modo citat. Sat. 4. lib. 2.

Corruget nares, ne non et cantharus et lanx
Ostendat tibi te: ne fidos inter amicos
Sit qui dicta foras eliminet; ut coëat par,
Jungaturque pari. Brutum tibi Septimiumque,
Et nisi caena prior potiorque puella Sabinum
Detinet, assumam · locus est et pluribus umbris:
Sed nimis arcta premunt olidae convivia caprae.
Tu quotus esse velis, rescribe: et rebus omissis,
Atria servantem postico falle clientem.

INTERPRETATIO.

nares faciat *contrahi; ut vasa et patinae te tibi repraesentent; ne inter familiares reperiatur qui dicta exportet extra; ut pares congregentur*. Porro *convivas tibi dabo Brutum et Septimium, Sabinum quoque; dummodo non detineat cum caena prior et amica potior. Est etiam locus multis comitibus. At in convivio nimis constipato caprinus foetor molestus est. Tu rescribe quotus esse cupias.* Mox *autem negotiis abjectis per fores posteriores fuge clientem in atrio stantem.*

ANNOTATIONES.

23. *Cantharus et lanx ostendat tibi te.*) Vasa tam sint nitida, ut quasi speculum imaginem tuam reddant exhibeantque.

Cantharus.) Vas vinarium speciem referens scarabæi, qui κανθαρος Græcè dicitur: tali poculo usus Bacchus, ipsi proinde sacro. Meminit Macrob. pariterque Athenæus. Item Plin. lib. 33. cap. 11. *Marius post victoriam Cimbricam cantharis potasse Liberi patris exemplo traditur.* Arnob. sub finem lib. 6. *Quid in Liberi dextera pendens potorius cantharus?* magnum ansatumque indicat Virgil. Ecl. 6. v. 17.

Et gravis attrita pendebat cantharus ansa.

25. *Sit qui dicta foras eliminet.*) Ne quis extra limen domus efferat, effutiat, evulget, quæ inter potandum dicta liberius fuerint: ex quibus temere invidia confletur. Apud Lacedæmonios, inquiunt, publica intrantibus convivia, aliquis senior ostendens fores ita monebat: *Per has ne verbum ullum egrediatur.*

Ut coëat par.) Hinc enim jucundior fit sermocinatio.

26. *Brutum tibi, etc.*) Non unus est qui legat *Brutam*: at hinc bruti nomen mereatur, meo quidem judicio.

28. *Umbris.*) De his conviviorum sectatoribus, lib. 2. Sat. 8.

29 *Sed nimis arcta premunt, etc.*) Ubi plures sunt convivæ, axillarum gravis odor creat nauseam. Vide Epod. 12.

30 *Tu quotus esse velis rescribe.*) Dic quot velis tibi sodales et convivas. Varro dicebat convivarum numerum incipere oportere a Gratiarum numero, et progredi ad Musarum; id est, proficisci a tribus, et consistere in novem, etc. quæ lege apud Gell. lib. 13. cap. 1.

31. *Postico.*) Plautus *posticulum* dicit, sup. ostium. Petronius *posticulum*, sup. januam. Gall. *porte de derriere*. Virgil. Æn. 2. v. 453, ita rem explicat:

Limen erat, caecaeque fores, et pervius usus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo.

Clientem.) Moschum, vel alium, qui in atrio te observat alloquendi cupidus. Hunc autem falle egrediens per januam posteriorem, et veni ad me.

EPI-

EPISTOLA VI.

AD NUMICIUM.

Felix est qui nihil timet, nihil cupit.

Nil admirari, prope res est una, Numici,
Solaque, quae possit facere et servare beatum.
Hunc solem, et stellas, et decedentia certis
Tempora momentis, sunt qui formidine nulla
Imbuti spectent: quid censes munera terrae?
Quid maris extremos Arabas ditantis et Indos?
Ludicra quid, plausus, et amici dona Quiritis?
Quo spectanda modo, quo sensu credis et ore?
Qui timet his adversa, ferè miratur eodem
Quo cupiens pacto: pavor est utrique molestus;
Improvisa simul species exterret utrumque;

INTERPRETATIO.

O *Numici, nihil mirari, est unica fere et sola res, quae possit beatum efficere et servare. Reperiuntur* homines, *qui nulla trepidatione affecti contemplantur solem hunc, et stellas, et tempora certis horis abeuntia. Quid putas de terrae donis? quid de* muneribus *maris ultimos Arabas Indosque locupletantis? Quid de ludis, et applausu ac muneribus* Populi *Romani faventis? Quo animo, quo judicio vultuque aspicienda* haec *putas?* Certe *qui formidat istis contraria, eodem modo afficitur, quo is qui ea desiderat.* Atque *iis utroque trepidatio est* aeque *molesta; cum insperata species utrumque perturbat;*

ANNOTATIONES.

1. *Nil admirari,*) *Admirabilis Epistola*, inquit Parthenius; *erudita*, Torrentinus: *aurea*, Landinus. Sane admirabilis, quæ nihil stulte mirari, luculenter et mire docet: erudita, quæ Philosophiæ moralis et Stoæ mysteria reconditissima clare exhibet, atque solerter insinuat: aurea, quæ *aureae mediocritatis* ac veræ virtutis imaginem eleganter adumbrat.

Nil admirari.) Non percelli admiratione illa fatua, e qua nascitur cupiditas, vel timor, animum perinde torquentes. De ea Epist. 1. v. 47. Stultæ illi admirationi virtutem contrariam Democritus vocabat ἀθαυμαστίαν.

Numici.) Numicia gens Romæ patricia.

3. *Decedentia certis tempora momentis.*) Conversiones astrorum, indeque natas mutationes, temporum vices, ac tempestatum varietates, etc.

4. *Formidine nulla imbuti.*) Quod si intrepidi spectent coelestia, certe multo magis terrena.

5. *Munera terrae.*) Aurum, argentum, etc.

6. *Munera maris.*) Margaritas, gemmas, etc.

Arabas.) De his lib. 1. Od. 29. lib. 2. Od. 12.

Indos.) Lib. 1. Od. 12.

7. *Ludicra.*) Victoriam in ludis, quæ magni olim habita.

Plausus.) Benevolentiam populi significatam publice, vel assurgendo, vel consalutando, vel acclamando, vel applaudendo, Vid. lib. 1. Od. 20.

Dona Quiritis.) Honores et magistratus delatos per suffragia populi Roman. *Qui dabat olim imperium, fasces, legiones, omnia.* Juvenal. Sat. 10. v. 78.

8. *Quo sensu.*) Stoici dicebant perturbationes omnes opinione constare.

Ore.) Fronte, oculis, affectus demonstrantur ut plurimum.

9. *His adversa.*) Inopiam, contemptum, ignominiam, sibilos, explosiones.

10. *Pavor.*) *Metus est mentem loco movens:* Cic. Tusc. 4.

Utrique molestus.) Al. *utrobique*, cupienti ac timenti: timens enim vexatur dolore mali futuri: cupiens autem desiderio boni absentis.

11. *Improvisa simul species exterret utrumque.*) Seu species boni praesentis insperata, quæ nimio gaudio exanimat etiam interdum: seu species mali præsentis tristitiam creans eo graviorem, quo minus expectabatur. Unde exoritur stupor, torpor, ægritudo, mentis alienatio, etc.

Gaudeat, an doleat; cupiat, metuatne. Quid ad rem
Si quidquid vidit melius pejusve sua spe,
Defixis oculis, animoque et corpore torpet?
Insani sapiens nomen ferat, aequus iniqui,
Ultra quam satis est virtutem si petat ipsam:
I nunc, argentum, et marmor vetus, aeraque, et artes
Suspice: cum gemmis Tyrios mirare colores:
Gaude, quòd spectant oculi te mille loquentem,
Gnavus manè forum, et vespertinus pete tectum,
Ne plus frumenti dotalibus emetat agris
Mucius: indignum, quòd sit pejoribus ortus,
Hic tibi sit potius, quam tu mirabilis illi.
Quidquid sub terra est, in apricum proferet aetas;
Defodiet condetque nitentia: cum bene notum
Porticus Agrippae, et via te conspexerit Appi:
Ire tamen restat Numa quò devenit et Ancus.

INTERPRETATIO.

seu laetetur, seu moereat, seu cupiditate, seu formidine percellatur. Quid autem *ad propositum, si cum aliquid aspexerit fortunatius aut infelicius quam sperabat, oculos* tenet *immotos, atque mente simul et corpore obstupescit? Virtutem ipsam si quis nimium expectat: sapiens desipere, justus injustus esse existimabitur. I modo, admirare argentum, et vetus marmor, et frabefacta ex aere; purpuram et gemmas concupisce: laetare quod te dicentem mille oculi attendunt: mane forum frequenta sedulus, ac sero domum redi, ne Mucius plus tritici,* quam tu, *colligat ex agris dotalibus:* quippe *indignum est ut ille ignobiliori stirpe genitus a te suscipiatur magis, quam tu ab illo. Quodcunque abditum in terra* delitescit, id *tempus expromet in apertum; infodiet autem et occultabit conspicua.* Sic *postquam porticus Agrippae et via Appia te spectaverit valde illustrem; attamen superest* ut *pergas eo, quo Numa et Ancus tandem iverunt.*

ANNOTATIONES.

12. *Quid ad rem.*) Quid ad felicitatem, quam modo rem investigamus.

17. *I nunc, etc.*) Si res bonas, si virtutem ipsam ultra quam satis est expetere, stultum est, an licebit cupide scrutari metalla, vasa, lapillos, purpuram, imo famam, celebritatem nominis, opes, honores? etc.

18. *Tyrios colores.*) Vide lib. 2. Od. 18. v. 8. Ibiq. adnot. Item lib. 3. Od. 29. in fine.

20. *Gnavus mane forum etc.*) Vel primo mane forum negotiantium pete; ibique exerce quod *Janus summus ab imo perdocet;* hoc est fœnore divitias accumula. Epist. 1. v. 54. Item lib. 3. Sat. 3. vel, forum judiciarium frequenta, et causis agendis quæstum fac. Martial.

Dives erit, Romae si causas egeris.

Vespertinus pete tectum.) Diem totam lucro faciendo consume: nec domum redi nisi sero et sub vesperam.

Dotalibus agris.) Ab uxore acceptis dotis nomine.

22. *Mucius.*) Plebejus et ignobilis.

23. *Quam tu mirabilis illi.*) Quod to Patricius illi obscuro et abjecto non sis mirabilis per majores divitias. Prolepsis.

24. *Quidquid sub terra est.*) Quidquid modo stupte miraris et optas, peribit: et tu pariter cum istis: quære potius virtutem, quæ sola bonum stabile est et solidum. Epist. 1. v. 47.

26. *Porticus Agrippae.*) M. Agrippa tertium Consul Pantheon fecit: addidit vero porticum columnis ingentibus, trabibus etiam æneis auro superfusis superbam. Synecdoc. pro quavis porticu, quæ quidem Romæ fuit multiplex. Epist. 1. v. 71. In his ambulare, seque ostentare insignes quippe consueverant.

Via Appi.) Appius Claudius Censor viam Romæ per portam Capenam Brundusium usque constravit adeo latam, ut plaustra duo sibi occurrentia facile pertransirent. Hæc a Trajano instaurata. Statius 2. Sylv. carm. 2.

Appia longarum teritur regina viarum.

27. *Ire tamen restat.*) Postquam te omnibus ostentaris, diuque splendide egeris, tandem moriendum est; perinde ac ipsi Rom. reges mortui sunt. Vide lib. 1. Od. 28. et lib. 4. Od. 7. v. 15.

Numa.) Pompilius, secundus a Romulo rex, justitia clarus et religione. Tit. Liv. 1. Plutarch. etc.

Ancus.) Martius, rex quartus Rom. Numæ ex filia nepos, bellica gloria effulsit. Tit. Liv. cit.

Si latus aut renes morbo tentantur acuto,
Quaere fugam morbi. Vis recte vivere? quis non?
Si virtus hoc una potest dare; fortis omissis
Hoc age deliciis. Virtutem verba putas, ut
Lucum ligna? cave ne portus occupet alter;
Ne Cibyratica, ne Bithyna negotia perdas:
Mille talenta rotundentur, totidem altera; porro
Tertia succedant, et quae pars quadret acervum.
Scilicet uxorem cum dote, fidemque, et amicos,
Et genus, et formam, regina pecunia donat,
Ac bene nummatum decorat Suadela Venusque.
Mancipiis locuples eget aeris Cappadocum rex.

INTERPRETATIO.

Age vero, *si latus aut renes graviter dolent exquire* licet *doloris levamen*. At *visne recte vivere? Ecquis non vult?* inquies. Ergo, *si sola virtus hoc conferre valet; ad hoc labora strenue abjectis voluptatibus.* Quod si contra *virtutem censes* mera esse *verba*, *sicut lucum arbores* tantum: *cura* diligenter, *ne alter portus occupet, neve dimittas negotiationem apud Cibyrates et Bithynos*: cura ut *mille talenta compleantur, totque altera adjiciantur, itemque tertia*, imo et quarta; *ut cumulus reddatur quadratus. Nempe dominatrix pecunia tribuit opulentam conjugem, et fidem, et amicos, et nobilitatem, et pulchritudinem: atque divitem stipant Suada et Venus.* Verumenim *Cappadociae rex abundans servis indiget pecunia.*

ANNOTATIONES.

28 *Si latus aut renes, etc.*) Si laboras pleuritide, vel nephritide. Vide l. 2. Sat. 3. v. 29.

29 *Quaere fugam morbi.*) Ut corporis, sic et animi debes morbos fugere, pari saltem diligentia.

31 *Virtutem verba putas.*) Si inane quid esse virtutem putas. Hercules apud Tragicum quemdam: et exinde Brutus (ex Dione lib. 47.) deploratis rebus exclamasse fertur: O misera virtus, eras igitur nugæ tantummodo! Ast ego te velut rem solidam sectabar: verum fortunæ serviebas: tumque vocavit unum e familiaribus, ut se interficeret.

32 *Ut lucum ligna.*) Veruntamen non arbores faciunt lucum, sed religio et consecratio alicui numini.

Cave ne portus occupet alter.) Ante alios mari te committe: naviga ad Cibyrates et Bithynos: occasiones occupa negotiandi, et ex negotiatione ditescendi. Pers. Sat. 6. v. 75. *Mercare, atque excute solers omne latus mundi, ne sit praestantior alter etc.*

33. *Cibyratica.*) Cibyra urbs Phrygiae magnae, in confinio Lyciæ, cognomento magna, aequitatis fama celebris; ex Strabone. Eò vero mitti solebant lucriones, et quotquot avide quaestum odorari et sectari cognoscebantur. Altera fuit Cibyra minor dicta, apud Ciciliam, ab ora maris distans decem prope milliaribus.

Bithyna.) Bithynia Asiae regio, hinc Euxino mari, illinc Propontidi vicina; Thracia Asiatica Xenophonti nuncupata. Urbes habuit praeclaras Chalcedonem, Nicomediam, Apamiam, Nicaeam, Heracleam, Prusam.

34. *Mille talenta rotundentur.*) Rotundum dicitur omni ex parte perfectum. Gall. *faire le compte rond.*

Talenta.) Talentum, ταλαντον, *statera*, *lanx*, *pondus*; aliquando ponitur pro quovis ingenti pondere auri vel argenti: aliàs significat certum pondus; quod tamen varium variis gentibus. Celebratur in primis talentum Atticum, quod drachmas sexies mille continebat. Porro drachma Attica respondet grosso Francico, qui valet octo solidos cum sex denariolis, aut circiter: siquidem marca argenti grossos habet sexaginta quatuor, illaque ut plurimum valet viginti sex aut septem libellas, sive Francicos, ut vocamus. Quæ cum ita sint, grossi illi sexies millies multiplicati conficiunt monetæ nostræ libellas 2550. Quanto vero talentum auri majus sit argento, ex auri supra argentum valore facile æstimaveris.

35. *Quae pars quadret acervum.*) Ut quater mille talenta inveniantur integra, completa et perfecta. Pers. cit.

Rem duplica: Feci: jam triplex, jam mihi quarto,
Jam decies redit in rugam.

38. *Suadela.*) Sive Suada, Gr. Πειθω, persuasionis Dea: videtur Horatius indicare facilitatem conciliandi nuptias, tum quod addit, *Venusque*: tum quod ante dixit, *uxorem cum dote.*

39. *Mancipiis locuples, etc.*) Cappadocia minoris Asiæ perampla regio, cujus populi ad servitutem adeo nati, ut offerentibus libertatem Romanis, maluerint regem eligere Ariobarzanem. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 27. Cic. post redit. in Senatu. *Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres.* Pers. jam cit.

Cappadocas rigida pingues plausisse catasta,

Ne fueris hic tu: chlamydes Lucullus, ut ajunt,
Si posset centum scenae praebere rogatus,
Qui possum tot? ait: tamen et quaeram, et quot habebo,
Mittam: post paulo scribit, sibi millia quinque
Esse domi chlamydum: partem, vel tolleret omnes.
Exilis domus est, ubi non et multa supersunt,
Et dominum fallunt, et prosunt furibus. Ergo
Si res sola potest facere et servare beatum;
Hoc primus repetas opus, hoc postremus omittas.
Si fortunatum species et gratia praestat;
Mercemur servum, qui dictet nomina, laevum
Qui fodiat latus, et cogat trans pondera dextram
Porrigere. Hic multum in Fabiâ valet, ille Velinâ:

INTERPRETATIO.

Ne tu fueris ejusmodi; sed potius Lucullo similis. *Lucullus, inquiunt, interrogatus num posset centenas chlamydes ad spectaculum commodare, respondit: Qua ratione possum tot* praebere? *attamen quaeram, et quot inveniam praebebo. Paulo vero postea significat, se domi habere quinque millia chlamydum:* posse igitur *sumi partem vel cunctas.* Hoc est locupletem esse. At contra *angusta est res familiaris, in qua non plurima superfluunt, ignoranturque a domino, et juvant fures. Quae cum ita sint. siquae opes solae valent reddere felicem et conservare; hunc laborem primum assume, et ultimum dimitte. Si beatum facit decus* externum *et favor, emamus servum, qui nomina* civium *suggerat, qui latus sinistrum pungat, moneatque manum efferre trans moles;* atque insusurret, indigitetque: *Iste plurimum potest in Fabia tribu, hic in Velina;*

ANNOTATIONES.

40. *Ne fueris hic tu.*) Nec sis qualis rex ille, ena re abundans, ceterarum inops. Quin potius sis ut Lucullus adeo locuples rebus omnibus, ut plus possideret quam sciret. Vult suadere Poeta, sapientiæ studendum imprimis, quam habenti omnia præsto adsunt.

Chlamydes Lucullus etc.) Lucullus Romæ insignis vir nobilitate, facundia, opibus, Africam Prætor justissime administravit, Mithridatem non semel profligavit, etc. Is rogatus a Praetore urbano, ut celebrandi causæ spectaculi commodaret chlamydes multas, longe plures etiam obtulit.

43. *Millia quinque esse domi chlamydum.*) Plutarch. in Luculli vita minorem numerum designat: centum nempe ait ab eo petitas, ducentas autem fuisse missas, quod certe propius ad verum accedit.

46. *Dominum fallunt.*) Nescientem esse tantas sibi divitias.

Prosunt furibus.) Scilicet e magno numero facile detrahitur ac surripitur aliquid, domino vix advertente. Plaut. *Nihil est hic quaesti furibus: ita inaniis sunt oppletae atque araneis.*

47. *Si res sola potest, etc.*) Si opibus fieri beatum credimus, iis maxime congregandis operam demus.

49. *Si fortunatum.*) Si nominis splendore et gratia apud populum constare felicitatem existimamus, captandis civium animis incumbamus, magistratus et dignitates ambiamus, ideoque *mercemur servum* nomenclatorem, qui nobis præeat, ut fit, deducatque ad prensendum unumquemque et verbis officiosis demerendum.

50. *Qui dictet nomina, etc.*) Qui candidatum moneat, quo quisque civium appellandus nomine, quo officii genere obtinendum sit ejus suffragium; Cic. pro Muræna: *Quid quod habes nomenclatorem? .... si nomine appellari abs te cives tuos honestum est; turpe est eos notiores esse servo tuo, quam tibi.* Vide Sigon. 2. de Judic. cap. 30.

51. *Laevum qui fodiat latus.*) Servus nomenclator incedens ad latus heri lævum, honoris causa; quoties obvius repente fiebat quispiam salutandus, domini latus cubito pulsabat fodicabatque, atque insurrabat quis et qualis esset ille civis, ut rite et honeste appellaretur.

Trans pondera dextram porrigere.) Varie hic varii effutiunt. Sunt qui notari velint ambitiosos petitores publica pondera in largitionibus excedentes, et olei, vini, ceterorumque plusculum donantes. Alii sic explicant; moneat brachium exerere extra togam collectam et complicatam, dextramque porrigere ad prensandum occurrentem forte civem. Hæc sane longe quæsita videntur. Vero propius est: admoneat candidatum occurrenti civi obviam ire, et manum vel prensando vel adjuvando porrigere; superatis etiam impedimentis, si quæ interveniant, v. gr. sive turba obstiterit, sive moles aut trabes in via saxaque ponderosa fuerint intermedia, ea transiliendo, et salutandum civem diligentes et officiose adeundo.

52. *Hic multum in Fabia, etc.*) Sic nomen-

Cuilibet hic fasces dabit; eripietque curule,
Cui volet, importunus ebur: frater, pater, adde,
Ut cuique est aetas; ita quemque facetus adopta.
Si benè qui caenat, benè vivit: lucet, eamus
Quò ducit gula: piscemur, venemur; ut olim
Gargilius, qui manè plagas, venabula, servos,
Differtum transire forum populumque jubebat;
Unus ut è multis populo spectante referret
Emptum mulus aprum: crudi tumidique lavemur,
Quid deceat, quid non, obliti. Caerite cerâ
Digni; remigium vitiosum Ithacensis Ulyssei;

INTERPRETATIO.

ille cui voluerit fasces dabit, et cui libuerit ebur curule detrahet molestus: voca fratrem vel patrem, secundum aetatem cujusque; sic unumquemque urbane tibi concilia. Quod *si beate vivit qui laute vescitur; dies est, pergamus quo gula trahit: piscemur, venemur; sicut pridem Gargilius, qui mane per forum populo frequens ire imperabat famulos cum retibus ac venabulis; ut coram plebe mulus unus e pluribus reveheret aprum pretio comparatum.* Epulemur etiam, *et balnea subeamus* cibis *non coctis pleni*; *nec curemus* quid *honestum sit, et quid indecorum*: præstemus nos licet *censura dignos*; imitemur *luxuriosos comites Ulyssis Ithacæ* regis,

ANNOTATIONES.

clator hero candidato suggerit: en ille civis in tribu Fabie multum valet: eum perinde multis officiis et blandimentis eepta.

Fabia, Velina.) Pop. Rom. in 35. tribus seu classes aut familias divisum, oorunt omnes, et suffragia ferri solita modo viritim, seu per viros singulos; modo tributim aut eenturiatim, idest per tribus eut centurias. Vide Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 3. ubi de comitiis curiatis, centuriatis, tributis, deque varia subinde ratione suffcagaodi.

Fabia.) A geote Fabiorum oeminatissima dicta est.

Velina.) Seu a Velia, edita urbis regione; seu a Velino lacu, cujus incolae in civitatem adsciti. Cetera Tribuum nomina, oumerumque quandoque diversum lege apud cit. Alex. eb Alex. lib. 1. cap. 17. etc.

53. *Cuilibet hic fasces dabit.*) Imperium, consulatum, summum megistratum hic dabit et afferet cuicunque ille suffragari voluerit; edeo valet epud tribules; totque suffragatores secum trahit. Et e contrario.

Fasces.) Nemo nescit pro magistratu poni haec magistratuum iosignia; syneed. Nimirum Dictatori apparebant lictores 24. cum fascibus: Consuli duodecim; Proconsuli et Praetori sex. *Fasces* autem erant virgae plures securi circumligatae, ita ut extaret ferruo: quibus significabatur potestas castigandi quae corrigenda erant, praecidendi vero quae non possent emendari. Plutarch. Problem.

Curule ebur.) Syneed. Magistratum, cui jus est sellae curulis eborneae, et io ca sedendi, seu cum judicia exercet, seu cum in Curiam vehitur. Gell. libr. 3. cep. 18. Tul. Catil. 4. *Non haec sedes honoris, sella curulis, unquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit.* Juvenal. Sat. 10. v. 17.

. . Illi sellas donare curules:
Illum exercitibus praeponere, etc.

56. *Si bene qui caenat, bene vivit.*) Pers. Sat. 4. v. 17.

Quae tibi summma boni est l'uncta vixisse patellâ
Semper; et assiduo curata cuticula sole.

58. *Gargilius.*) Is inanis, et stultae gloriae cupiditate ductus videri eupiebat venendo cepisse feram, quam pretio mercatus erat ab aliis captam.

61. *Crudi tumidique lavemur.*) Lavabeot prisci helluones ad accelerandam eiborum coctionem, excitato ealore naturali per frigoris aotiperistasin, ut eitius et oova fame ad epulas redirent.

62. *Caerite cera digni.*) Digni referri in tabulas Caeritum, id est, a Censore infamiae labe notari, noo secus ac urbis Caere populi, quibus ob flagitiosam defectionem jus suffragii ademptum est. Vide Gell. lib. 16. cap. 13. Item Petrum Crinit. de Hon. Disc. lib 7. eap. 6. ubi sic habet: Primi omnium municipes facti Caerites sine ullo juris suffragio . . . . unde tabulae Caerites dictae, in quas Censor eos referebat, qui note vel ignominie quapiam forent insignes. Ex quo erudite Fiaccos in epistola ad Numicium, dignos Caerite cera appellat Romanos, qui luxu et voluptatibus turpissimis tenebantur, quem locum Horatiani interpretes ineptissime, ut elia permulta, exposuerunt. Hactenus ille.

63. *Remigium vitiosum Ithacensis Ulyssei.*)

Cui potior patria fuit interdicta voluptas.
Si, Mimnermus uti censet, sine amore jocisque
Nil est jucundum; vivas in amore jocisque.
Vive, vale: si quid novisti rectius istis,
Candidus imperti: si non, his utere mecum.

INTERPRETATIO.

qui patriam posthabuerunt vetitae voluptati. Si autem, *ut Mimnermus arbitratur, nihil dulce est absque amore et jocis; in amore et jocis vive. Age, vale. Si quidpiam scis his melius, benigne communica nobiscum: sin* autem, *illis mecum utere.*

ANNOTATIONES.

Ulysses a Tiresia vate monitus edixerat sociis, ne boves Solis violarent. At illi Ulysse dormiente, ex iis mactatis epulas sibi pararunt. Quapropter iræ numinum obnoxiis pœnas dederunt, naufragioque absumpti patriam non reviserunt. Vide lib. 2. Sat. 5.

65. *Mimnermus.*) Hic Poeta Epicureus, Colophonius, vel Smyrnæus, septem sapientibus antiquior vel æqualis, pleraque scripsit amatoria Elegiaco versu, tam suaviter et argute, ut Ligyostades appellaretur. Suidas. *Mimnermus dulces reperit sonos, et mollis pentametri cantum.* Athen. lib. 3. cap. 8. Propert. lib. 1. Eleg. 9.

Plus in amore valet Mimnermi versus Homero.
Carmina mansuetus lenia quærit Amor.

Apud Plutarch. lib. de virtute morali, hoc Mimnermi distichon refertur,

Τις δε χαρις, τι το τερπνον, ανευ χρυσης
Αφροδιτης;
Τεθναιην οτε μοι μηκετι μελει

Quid gratum, quid jucundum, aurea si Venus abiit?
Emoriar, me horum cura relinquet ubi.

67. *Istis.*) Quæ de summo bono disserui.

EPISTOLA VII.

AD MOECENATEM.

Moecenatis in se liberalitatem laudat, at libertatem et otium opibus praefert.

QUINQUE dies tibi pollicitus me rure futurum,
Sextilem totum mendax desideror: atqui
Si me vivere vis sanum recteque valentem;
Quam mihi das aegro, dabis aegrotare timenti,
Moecenas, veniam, dum ficus prima calorquo
Designatorem decorat lictoribus atris:
Dum pueris omnis pater et matercula pallet;
Officiosaque sedulitas, et opella forensis
Adducit febres, et testamenta resignat.
Quo si bruma nives Albanis illinet agris,

INTERPRETATIO.

PROMISERAM tibi, Moecenas, ruri me commoratum non plus *quinque diebus*: ecce autem *integro* mense *Augusto absum fallax. Verum si me vis incolumem vivere et bene valere, quod aegrotanti concederes, hoc indulge aegrotare metuenti; dum prima ficus et aestus libitinarium exornat atratis ministris; dum parentes filiis timent; dum sedulus et officiosus in foro labor gignit febres, atque aperit testamenta. Cum vero hyems nivibus operiet agros Albanos,*

ANNOTATIONES.

1. *Quinque dies.*) De hac Epistola recte quidem Scaliger: *septima*, inquit, *adeo elegans est, adeo urbana, ut ad eas virtutes nihil addi posse videatur.*

Rure.) In villa mea Sabina. Vide infra Epistol. 16. De illa jam antea l. 1. Od. 7. lib. 2. Od. 18. Lib. 3. Od. 13. Epod. 1.

2. *Sextilem.*) Hic mensis, ut et Quinctilis, a numero dictus, secundum Romuli ordinationem, Martio anni tenente principium: nihilominus tamen etiam post præpositos a Numa Januarium ac Februarium, vetus nomen retinuerunt Quinctilis et Sextilis, quamvis non jam quintus et sextus, sed septimus et octavus essent. Postea vero in honorem Julii Cæsaris Dictatoris, legem ferente M. Antonio Marci filio Consule, Quinctilis appellatus est Julius, quod eo mense ad 4. Idus Quinctilis Julius Cæsar in lucem editus sit. Augustus deinde est, qui Sextilis antea vocabatur, donec honori Augusti daretur ex Senatusconsulto, cujus hæc sunt verba: *Cum Imperator Caesar Augustus mense Sextili et primum consulatum inierit, et triumphos tres in urbem intulerit, et ex Janiculo legiones deductae secutaeque sint ejus auspicia ac fidem: et Ægyptus hoc mense in potestatem populi Rom. redacta sit: finisque hoc mense bellis civilibus impositus sit: atque ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit ac fuerit, placere Senatui, ut mensis Augustus appelletur.* Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 12.

4. *Dabis aegrotare timenti Moecenas veniam.*) Horatium nempe habere comitem assiduum Moecenas cupiebat. At ille amantior suæ libertatis, hoc servitii genus vix ferebat. Adde quod Poetæ et carmina secessum atque otium requirunt. Vide postea v. 34. annot.

5. *Dum ficus prima calorque.*) Dum fervet Canicula, quo tempore maturescunt ficus. Porro gravis æstate est Romæ habitatio, nisi divitibus domicilia quædam et viridaria sæviente etiam æstu frigide habentibus.

6. *Designatorem.*) Sic dicitur qui pompam funebrem, vel ludos scenicos constituit, ordinat, componit; quique locum et tempus ad agendum personis designat. Gall. *Jure Crieur*; Item, *Maistre de ceremonies.*

Decorat lictoribus atris.) Lepide, quasi magistratum lictoribus, sic designatorem exhibet Poeta noster stipatum et decoratum suis ministris, libitinariis, vespillonibus, ustoribus, pollinctoribus, sandapilariis, qui omnes pulla veste induti adsint.

7 *Dum pueris omnis pater, etc.*) Ob frequentes et periculosas ea tempestate ægritudines.

8 *Opella forensis.*) Nimia quidem opera clientibus præstita, nimia sedulitas in actione forensi.

9 *Testamenta resignat.*) Scilicet aperiuntur testamenta duntaxat post mortem.

10. *Albanis.*) Circumjectos Romæ agros indicat. *Alba* Latii urbs, Roma antiquior, inde distans 14. millia pass. ab Ascanio condita paulo post excidium Trojanum: nunc jacet in ruderibus. Ex his autem surrexit crevitque Albanum, v. *Albano*, principatus titulo gaudens.

Ad mare descendet vates tuus, et sibi parcet,
Contractusque leget: te, dulcis amice, reviset
Cum Zephyris, si concedes, et hirundine primâ:
Non, quo more pyris vesci Calaber jubet hospes,
Tu me fecisti locupletem. Vescere sodes.
Jam satis est. At tu quantum vis tolle. Benignè.
Non invisa feres pueris munuscula parvis.
Tam teneor dono, quàm si dimittar onustus.
Ut libet: haec porcis hodie comedenda relinques.
Prodigus et stultus donat quae spernit et odit.
Haec seges ingratos tulit et feret omnibus annis.
Vir bonus et sapiens dignis ait esse paratum:
Nec tamen ignorat quid distent aera lupinis.
Dignum praestabo me etiam pro laude merentis.
Quòd si me noles usquam discedere; reddes
Forte latus, nigros angusta fronte capillos:

INTERPRETATIO.

statim *ad mare decurret tuus Poeta; suique sollicitus rarius leget.* Demum *ad te revertetur cum Favoniis, et prima hirundine, si* quidem *ita volueris, o suavis amice.* Enimvero *nequaquam mihi opes largitus es, qua ratione hospes Calaber* viatorem *cogit pyra comedere.* CAL. *Comede quaeso*, ait. VIAT. *Abunde est.* CAL. *Aufer quantum placuerit.* VIAT. *Liberalis* es admodum. CAL. *Aufer* inquam *dona puerulis grata.* VIAT. *Tantum debeo* tibi ob *munera, quantum si discedam* iis *oneratus.* CAL. *Penes te sunt omnia ista; quae dimittes hodie suibus devoranda. Profusus et fatuus elargitur quae contemnit et aversatur*: et *haec messis ingratos procreat semperque procreabit. Probus* autem *vir et prudens profitetur se paratum esse largiri dignis; neque tamen nescit quod discrimen sit* inter *nummos et lupinos.* Ego *quidem me præstabo dignum laude promerentis. Quod si me nusquam abire permiseris; restitue firmum robur, et nigros crines fronte arctiori*:

ANNOTATIONES.

11. *Ad mare descendet.*) Ad urbem aliquam mari proximam, ubi per hyemem aër tepescit, æstate vero friget: de Tarentina temperie lib. 2. Od. 6.

Ver ubi longum, tepidasque praebet
Jupiter brumas.

12. *Contractusque leget.*) Legendis libris minus incumbet. Metaph. a navigantibus, qui vela contrahunt, et littus legunt tempestate ingruente vel imminente.

13. *Cum Zephyris.*) Verno tempore, quo incipiunt flare Zephyri. Vide lib. 3. Od. 1.

Hirundine prima.) Hirundines abeunt hybernis mensibus, Africus secutæ montium recessus, redeunt vere primo. Plin. lib. 2. cap. 47. *Favonii hybernum molliunt coelum .... Favonium statuunt quidam ad 7. Kalend. Mart. Chelidoniam vocant ab hirundinis visu.* Id. lib. 10. c. 24. et lib. 18. c. 26. Cic. 4. ad Heren. n. 62. *Hirundines aestivo tempore praesto sunt, frigore pulsae recedunt.* Vide Plutarch. Sympos. lib. 8. cap. 7. et Coel. Rhodig. l. 16. c. 10. Ubi de proverbio, *una hirundo non facit ver:* item de Aristophanis dicto: *hirundinibus plurimis indigere*: quo deridebat hominem hyeme attritas vestes habentem; et significabat; opus esse illi, ut ver æstasque quamprimum adessent. Idem Rhodig. l. 21. cap. ult. asserit hirundinem albam perdice haud minorem apparuisse in Samo.

14. *Calaber.*) De Calabria Italiæ regione, lib. 1. Od. 31.

21. *Haec seges ingratos tulit.*) Donatio rerum nempe vilissimarum gratum animum haud meretur. Hinc non abludit quod ait Isocrates, *τας χαριτας αχαριτως χαριζεσθαι.* Gall. *donner de si mauvaise grace qu' on n' en a point d' obligation.*

22. *Vir bonus, et prudens, etc.*) At vir prudens in dando, personam, locum, tempus considerat: cum delectu agit: dignos cum indignis non confundit.

23. *Nec tamen ignorat quid distent aera lupinis.*) Novit distinguere pretiosum a vili, verum a falso, dignum ab indigno, nummos bonos a malis, ludicris, scenicis. *Lupinus* est legumen, quod aliqui dictum putant quod lupina quadam indole terram voret: alii tamen *απο της λυπης*: quod vultum gustantis amaritudine contristet. Isidor. Hinc Virgil. Georg. 1. *tristem* lupinum dicit. Ejus leguminis semina orbiculata sunt et compressa: hinc olim iis utebantur in Comoediis ad imitandos nummos: quo alludit Horatius hoc loco. Plaut. Poenul. Act. 3. Sc. 2.

Ag. *Agite, inspicite, aurum est.* Col.
Profecto, Spectatores, Comicum.
Macerato hoc pingues fiunt auro in Barbaria boves.
Verum ad hanc rem agendam Philippeum est.

26. *Reddes forte latus, etc.*) Oportet ut

Reddes

Reddes dulce loqui: reddes ridere decorum, et
Inter vina fugam Cynarae maerere protervae.
Fortè per angustam tenuis vulpecula rimam
Repserat in cumeram frumenti, pastaque rursus
Ire foras pleno tendebat corpore frustra:
Cui mustella procul, si vis, ait, effugere istinc,
Macra cavum repetes artum, quem macra subisti.
Hac ego si compellar imagine, cuncta resigno.
Nec somnum plebis laudo satur altilium; nec
Otia divitiis Arabum liberrima muto.
Saepè verecundum laudasti: rexque paterque
Audisti coram, nec verbo parcius absens.
Inspice si possum donata reponere laetus.
Haud malè Telemachus proles patientis Ulyssei,
Non est aptus equis Ithacae locus, ut neque planis
Porrectus spatiis, nec multae prodigus herbae:
Atride, magis apta tibi tua dona relinquam:

INTERPRETATIO.

restitue lepidum sermonem, jocos facetos, et dolere Cynarae lasciwae discessum inter epulas. Olim *vulpes macilenta per fissuram subierat tritici alveum;* deinde vero *saturata exire obeso corpore frustra nitebatur. Huic mustela e longinquo* dixit. *Si cupis illinc evadere, per angustam rimam exibis gracilis, per quam gracilis intrasti. Ista ego similitudine si urgear, omnia libens restituo. Naque plenus dapibus exquisitis laudo plebis quietem: nec libertatem opibus Arabum permutare* velim. *Saepe me laudasti paucis contentum:* tuque a me *rex et pater celebratus es praesens, pariterque absens. Experire, num sponte queam restituere quae dedisti. Bene quidem Telemachus patientis Ulyssis filius* ajebat; *Ithacae regiò non est equis idonea; quippe nec campis aperta, nec graminis ferax. Non accipiam tua munera, o Menelae, tibi magis idonea.*

ANNOTATIONES.

mihi reddas priores ac meliores annos apud te consumptos.

Nigros capillos.) Nigros olim in juventute, jam vero canos.

Augusta fronte.) Dum erant capilli densiores, augusta; at iis decidentibus jamque rarioribus, lata.

27. *Ridere decorum, et inter vina fugam, etc.*) Levitates amatorias et juveniles.

29. *Forte per angustam, etc.*) Apologus et similitudo maxime ad rem, quibus solerter et ingeniose mentem suam declarat Horatius.

30. *Cumeram.*) Vas sparteum, palmeum, vimineum, quo plebeji condebant frumenta. Ejus mentio jam lib. 1. Sat. 1. v. 53.

32. *Mustella.*) Sive mustela, Gall. *une belete.*

34. *Cuncta resigno.*) Non temere aut ficte, sed consulto et ex animi sententia loquitur Horatius. Ejus certe menti penitus insidebat illud:

Non bene pro toto libertas venditur auro.

Quod quidem ostendit luculenter, cum nec ipsi Augusto suam mancipare libertatem voluit. Sic enim Maecenati Imperator scripserat: *Ante ipse sufficiebam scribendis epistolis amicorum; nunc occupatissimus et infirmus Horatium nostrum te cupio adducere. Veniet igitur ab ista parasitica mensa ad hanc regiam: et nos in epistolis scribendis adjuvabit.* Quid vero ad hæc Horatius? Præclarum nihilominus officium deprecatus est, detrectavit, recusavit. Patet ex Augusti ad ipsum epistola, in qua sic erat: *Tui qualem habeo memoriam, poteris ex Septimio quoque nostro audire... neque enim si tu superbus amicitiam nostram sprevisti, ideo nos quoque ἀνθυπερφρονοῦμεν.* Quæso, Lector, ἐν παρόδῳ adverte Imperatoris benignitatem et clementiam: quam virtutem Principibus idoneam ut magis admirere, non pigebit insuper referre, quod idem ad eundem scribebat: *Sume tibi aliquid juris apud me, tanquam si convictor mihi fueris. Recte enim et non temere feceris: quoniam id usus mihi tecum esse volui, si per valetudinem tuam fieri possit.*

35. *Nec somnum plebis laudo satur.*) Neque vero plebejorum quietam frugalitatem nunc laudo, cum sumptuosis epulis abundo et satur sum, aliam sententiam aliumque sermonem habiturus, si egestatis incommoda sentiam. Imo libertatem præfero quibuslibet divitiis.

Altilium.) Avium quæ domi aluntur, saginanturque ad epulas sumptuosiores ac lautiores.

36. *Divitiis Arabum.*) Vide l. 1. Od. 29.

37. *Rexque paterque audisti.*) Ellipsis, deest, *dici*; hoc sensu: audisti dici te a me *regem* ob munificentiam; *patrem* ob amorem. Sic vulgò ajunt: *bene vel male audire.*

40. *Haud male Telemachus.*) Menelao sci-

Parvum parva decent. Mihi jam non regia Roma,
Sed vacuum Tibur placet, aut imbelle Tarentum.
Strenuus et fortis, causisque Philippus agendis
Clarus, ab officiis octavam circiter horam
Dum redit, atque foro nimium distare Carinas
Jam grandis natu queritur; conspexit, ut ajunt,
Adrasum quemdam vacuâ tonsoris in umbrâ,
Cultello proprios purgantem leniter ungues.
Demetri (puer hic non levè jussa Philippi
Accipiebat) abi, quaere, et refer: unde domo, quis,
Cujus fortunae, quo sit patre, quove patrono.
It, redit, et narrat, Vultejum nomine Menam,
Praeconem, tenui censu, sine crimine notum,
Et properare loco, et cessare, et quaerere, et uti,
Gaudentem parvisque sodalibus, et lare certo,
Et ludis, et post decisa negotia, campo.

INTERPRETATIO.

Exiguo exigua conveniunt. Roma populosa nunc me non juvat, sed Tibur minus frequens, vel Tarentum haud bellicosum. Philippus causarum actor sedulus, acer, insignis, ab occupationibus consuetis revertebatur circa horam diei octavam; et jam senior conquerebatur Carinas foro longius abesse. Tum, inquiunt, in taberna tonsoris praetonsum quemdam vidit cultro ungues otiose resecantem. Mox *servo mandata sua strenue capessenti* jussit. *Demetri, vade, percunctare, et narra; quis iste, qua conditione et familia, quo patre sit, et quo patrono. Ille vadit, revertitur, ac refert: Vultejum Menam vocari, praeconem esse, re familiari exigua, probum existimari: discurrere, et interquiescere; comparare, et uti parvis sociis; fixoque domicilio frui, nec non spectaculis et campo* Martio *post negotia peracta.* Tum Philippus,

ANNOTATIONES.

scilicet equos dare volenti respondit Telemachus, haud sibi aptos esse, etc. Homer. Odyss. 4. de *Ulysse* lib. 2. Sat. 5. De *Ithaca*, ibid. v. 4.

44. *Regia Roma.*) Urbium principem dicit Lib. 4. Od. 3.

45. *Vacum Tibur.*) Minus populosum. Lib. 1. Od. 7. et 18.

Imbelle Tarentum.) Voluptatibus magis quam bello aptum. Lib. 1. Od. 28. Lib. 2. Od. 6 Lib. 3. Od. 5.

46. *Strenuus et fortis, etc.*) Egregio lepideque exemplo demonstrat, opibus longe præstare quietum vitæ genus, quamvis mediocre et angustum.

Philippus.) L. Marcius Philippus, Consularis vir ac Censorius, gravitate, ingenio, facundia, divitiis etiam prælatus. Eum laudat Cicero in Bruto. Item in Orat. pro Quinctio.

47. *Ab officiis.*) Forensibus fatigatus officiis, quibus tam acriter incumbebat, ut *eloquentia florentissimus civitatis* diceretur. Cic. cit.

Octavam circiter horam.) Hora post meridiem fere secunda: quod alibi explanavi fuse.

48. *Carinas.*) Vicus erat Romæ curvus ac oblongus instar carinæ: unde nomen: In eo sita erat Philippi domus: erant et plures aliæ ædes superbæ, atque inter illas Pompejanæ: quapropter *lautas Carinas* vocat Maro Æn. 8. v. 361.

49. *Grandis natu queritur.*) Iter quippe senibus molestum est.

51. *Purgantem leniter ungues.*) Quod animi tranquillitatem denotabat.

52. *Demetri, puer hic, etc.*) Adverte narrationem et hypotyposin eximiam: rem oculis obversari credas: adeo vivida sunt omnia.

56. *Praeconem.*) Buccinatorem publicum, qui venalia proclamabat, aliaque denuntiabat.

57. *Properare loco.*) Tanquam viatorem, aut mercatorem.

58. *Gaudentem parvis sodalibus.*) Æqualibus sibi conditione hominibus consuescentem, et cum iis exigua sed pacata vitæ gaudia delibantem.

59. *Campo.*) De Martio campo, et frequentibus illic exercitationibus dixi lib. 1. Od. 8.

Scitari libet ex ipso quodcumque refers: dic
Ad caenam veniat. Non sanè credere Mena;
Mirari secum tacitus. Quid multa? Benignè,
Respondet. Negat ille mihi? Negat improbus, et te
Negligit, aut horret. Vultejum manè Philippus
Vilia vendentem tunicato scruta popello
Occupat: et salvere jubet prior. Ille Philippo
Excusare laborem et mercenaria vincla,
Quòd non manè domum venisset: denique quòd non
Provisisset eum. Sic ignovisse putato
Me tibi, si caenas hodie mecum. Ut libet. Ergo
Post nonam venies: nunc i, rem strenuus auge.
Ut ventum ad caenam est, dicenda tacenda locutus
Tandem dormitum dimittitur. Hic ubi saepe
Occultum visus decurrere piscis ad hamum;
Manè cliens, et jam certus conviva; jubetur
Rura suburbana indictis comes ire Latinis.

INTERPRETATIO.

Ab ipso velim quaerere ea quae narras: ad caenam voca. Vir fidem habet Mena: apud se attonitus cogitat. Quid plura? Nimis liberaliter, inquit. PHILIPP. *Itane recusat iste?* DEMETR. *Recusat pertinax, teque curat parum, vel aversatur.* Postridie *Philippus improvisus adoritur, salutatque prior Vultejum exiguas merces venumdantem plebeculae tunica indutae. Vultejus Philippo obtendit curas et occupationes negotiationis, propter quas ad eum mane non ivisset*; veniamque petit *quod eum non prior salutasset.* PHILIP. *Tum demum condonasse me tibi existima, si mecum hodie caenaveris.* VULT. Faciam *quod jubes.* PHILIPP. *Ergo venies post* horam *nonam, jam abi, opesque sedulo congere. Postquam ad caenam convenit, atque tam proferenda quam retinenda effutiit; tandem mittitur dormitum. Mena jam frequenter rediens* velut *piscis ad uncum obtectum, cliens mane, jamque convictor assuetus, jubetur ad villam suburbanam comitari* per *ferias Latinas imperatas.*

ANNOTATIONES.

62. *Benigne.*) Responsio blande recusantis. Gall. *c'est trop d'honneur qu'il me fait. Je luy suis fort obligé. Je le remercie.*

63. *Negat ille mihi.*) Philippus excandescit.

65. *Scruta.*) Gr. γρυτη et γρυταρια, frivola. Hinc *scrutariam facere*, i. vilia quædam vasa vendere apud Apulejum lib. 4. quod tamen alii aliter exponunt. Hinc et *scrutarium*, locus in quo vendantur scruta: et *scrutarius*, qui vendit: Lucil.

Quidni; et scruta quidem ut vendat, scrutarius laudat;
Praefractam strigilem, soleam improbus dimidiatam.

Vide Gell. lib. 3. cap. 14.

Tunicato popello.) Infimæ sortis plebi, non toga sed tunica simplice vestitæ.

69. *Provisisset.*) Al. leg. *providisset.*

71. *Post nonam,*) Ad cœnam venies hora solita, nempe tertia post meridiem: de qua nos alibi; et Alex. ab Alex. l. 5. cap. 21. quem adi, multa ibi disquirentem scitu digna.

72. *Dicenda tacenda locutus.*) Egregie videlicet potus et cœnatus, atque hilaris e Baccho factus, quævis libere effutiebat; ut fere fit.

74. *Piscis ad hamum.*) Mena rerum imperitus ad oblatum Philippi patrocinium decurrit velut piscis ad hamum, ignorans quid inde sibi impenderet et conflaretur mali. Nempe ipsius libertas et animi quies in discrimen adducebatur.

75. *Mane cliens.*) Patronum clientes quotidie mane salutabant, officiumque suum ei deferebant.

Certus conviva.) Sic Menæ libertati insidiabatur Philippus, sibique mimum parabat.

76. *Indictis Latinis.*) Feriis, quibus erat *liberis litium et jurgiorum quies, servis autem operum et laborum*, inquit Cicero 2. de Leg. n. 29.

Indictis.) Has enim tempore incertas Magistratus vel Pontifex Maximus in diem certam concipiebat indicebatque. Quatuor feriarum erant genera. Stativæ, statis mensibus ac diebus observatæ, ut Saturnalia, Lupercalia, Agonalia, etc. Conceptivæ, ut Latinæ, Sementinæ, Paganalia, Compitalia. Imperativæ, quas Consul Prætorve aut Pontifex max. pro arbitrio imperabat. Nundinæ, quæ feriæ paganorum nefastæ erant. Cetera ad ferias pertinentia lege apud Alex. ab Alex. lib. 3. c. 7.

Impositus mannis, arvum coelumque Sabinum
Non cessat laudare: videt, ridetque Philippus.
Et sibi dum requiem, dum risus undique quaerit,
Dum septem donat sestertia, mutua septem
Promittit, persuadet uti mercetur agellum.
Mercatur: ne te longis ambagibus ultra,
Quam satis est morer, ex nitido fit rusticus; atque
Sulcos et vineta crepat mera; praeparat ulmos;
Immoritur studiis, et amore senescit habendi.
Verum ubi oves furto, morbo periere capellae;
Spem mentita seges; bos est enectus arando;
Offensus damnis, media de nocte caballum
Arripit, iratusque Philippi tendit ad aedes:
Quem simul adspexit scabrum intonsumque Philippus:
Durus, ait, Vultei, nimis attentusque videris
Esse mihi. Pol, me miserum patrone vocares,
Si velles, inquit, verum mihi dicere nomen.
Quod te per Genium, dextramque, Deosque Penates,
Obsecro, et obtestor, vitae me redde priori.

INTERPRETATIO.

Is equo insidens agrum et aërem Sabinum valde laudat. Philippus videt ac ridet: dumque sibi joca et oblectamenta undequaque perquirit, sestertia septem largitur, aliaque septem commodare spondet, suadetque ut emat praediolum. Vultejus *emit.* Ac *ne te prolixo sermone plusculum detineam, de homine polito fit agrestis; et dein loquitur solum de sulcis ac vinetis: arbores disponit; macerat se curis, et in cupiditate possidendi inveterascit. At cum* coepit *oves furto, et capras morbo perdere;* cum *messis spem fefellit, boves* autem *arando confecti sunt; tum jacturis perculsus, nocte media inscendit equum, iratusque ad Philippi domum properat. Hunc Philippus squalidum cernens atque horridum, dixit: Vultei nimis te laboriosum et anxium video.* Vultejus *repondit: Certe miserum appellabis, o patrone, si vere me nominare volueris: quocirca enixe te rogo per Genium et dextram, Penatesque deos, ut restituas me priscae conditioni.*

ANNOTATIONES.

Latinis,) Varro 5. de L. L. *Latinae feriae, dies conceptivus dictus a Latinis populis, quibus pariter cum Romanis jus fuit carnem petere ex sacris,* scil. ex tauro in *Albano monte* sacrificari solito, ad honorem Jovis Latialis. Latinas ferias Tarquinius a principio in unam diem indixit. Post reges autem exactos altera dies adjecta populi jussu. Demum restituta plebe, quæ ad sacrum montem secesserat, a Consule vel Præfectu Latinarum indictæ sunt in tres aut quatuor dies. Interjecto deinde tempore dilatas servatasque invenimus in dies decem: ultra quos duo etiam post Latinas religiosi habiti, quibus solemne ludicrum in Capitolio exhibebatur, quadrigis concito cursu decertantibus. Hæc Alex. ab Alexandro cit.

77. *Sabinum.*) In Sabinis agris sita erat Philippi villa. V de Epod. 2.

80. *Septem sestertia.*) Poetice, pro septem millia sestertium. Nec enim agellus septem aut etiam quatuordecim nummis sestertiis emi poterat: ut bene statuunt Budæus, et alii. Vide postea lib. 2. Ep. 2. v. 33.

84. *Praeparat ulmos.*) Ad vites sustentandas.

87. *Iratusque Philippi tendit ad aedes.*) Ergo jam Vultejus hamo captus ejus aculeum sentit: Philippus autem parato inde sibi ludibrio gaudet et oblectatur.

92. *Pol.*) Idest, per Pollucem.

94. *Genium.*) Præsidens natalibus numen.

Penates.) Deos patrios ac domesticos, quorum erat religio sanctissima. Qui vero illi fuerint, haud constat. Alii statuunt Jovem, Junonem, et Minervam: alii Neptunum et Apollinem: Alii cœlum et terram, etc.

Dextramque.) Plin. lib. 11. c. 45. *Inest,* inquit, *hominis dextrae quaedam religio, observatione gentium.* Sic Virgil. Æneid. 4. v. 314.

Per ego has lacrymas, dextramque tuam.

et Æneid. 7. v. 234.

Per dextram Æneae juro dextramque potentem

Qui simul adspexit, quantum dimissa petitis
Praestent, maturo redeat, repetatque relicta,
Metiri se quemque suo modulo ac pede, verum est.

INTERPRETATIO.

Itaque *ubi primum aliquis agnovit. quantum relicta praecellant concupitis, statim revertatur, ac resumat dimissa. Æquum est* enim ut *se quisque sua mensura et pede metiatur.*

ANNOTATIONES.

96. *Qui simul adspexit, etc.*) Haec aliqui dicta volunt a Philippo Vulteji Meoae votis respondente: ego vero, ab Horatio apud Mœcenatem perorante.

98. *Metiri se quemque suo modulo, etc.*) Debet unusquisque seipsum nosse, ac pervidere quaenam sibi conditio potissimum conveniat ad beate vivendum. Sic ferme Persius in fine Sat. 4.

Tecum habita; et noris quam sit tibi curta supellex.

EPISTOLA VIII.

AD CELSUM ALBINOVANUM.

Quaedam ejus vitia obliquè vellicat.

Celso gaudere; et bene rem gerere, Albinovano
Musa rogata refer, comiti scribaeque Neronis.
Si quaeret, quid agam; dic, multa et pulchra minantem
Vivere nec rectè nec suaviter: haud quia grando
Contuderit vites, oleamque momorderit aestus;
Nec quia longinquis armentum aegrotet in arvis;
Sed quia mente minus validus quàm corpore toto,
Nil audire velim, nil discere, quod levet aegrum:
Fidis offendar medicis, irascar amicis,

INTERPRETATIO.

O musa, *Celso Albinovano comiti et scribae Neronis renuntia, quaeso, salutem et prosperitatem. Si interroget, quid agam; re ponde, me plurima et praeclara spondere,* at *vitam ducere nec bonam nec jucundam: non quod grando fregerit vites, aut nimius calor olivas arefecerit; nec quod greges male se habeant in agris remotis: sed quoniam pejus animo valens quam toto corpore, nihil auscultare, nihil discere velim, quod aegrotum me curet;* porro *fidelibus medicis offendar, et amicis irascar,*

ANNOTATIONES.

1. *Celso gaudere, etc.*) Seipsum ita hic Poeta reprehendit, ut Celsum in sua persona videatur arguere levitatis et arrogantiæ: quem supra (si quidem is idem est) jam nonnihil vellicavit, Epist. 3. v. 15. et seq.

Celso.) Cornellorum et Papiorum cognomen fuit *Celsus*; Posthumiorum autem *Albinovanus*; ut notat Torr. ex Appiano.

Gaudere, et bene rem gerere) Sic amicos salutabant Græci; χαιρειν και ευπραττειν, quibus exoptabant prospera omnia. Plato sanitatem me tis potius optandam ajebat; atque ita salutandos familiares; σωφρονει, vel γνωθι σεαυτον.

2. *Comiti scribæque Neronis.*) Ex iis qui Magistratus in provincias sectabantur, alii officii gratia, ut scribæ, medici, accensi, etc. alii honoris et amicitiæ causa duntaxat. Sic Jul. Florus Neronem comitabatur: de quo supra Epist. 3. Vide Cic. Verr. 4.

Scribae.) Librario, scribendis literis præposito. Gall. *Secretaire des commandemens.*

4. *Nec recte.*) Non satis secundum virtutem.

Nec suaviter.) Epicurus ipse statuebat, absque virtute neminem posse suaviter vivere.

8. *Nil audire velim, etc.*) Malis meis remedium petere nolim e Philosophia, ut *mens sana* mihi *sit in corpore sano.* Juvenal. Sat. 10. v. 356.

Fidis offendar, etc.) Recta monentibus minime obtemperans amicis, qui mederi conantur ægritudini meæ.

Cur me funesto properent arcere veterno:
Quae nocuere sequar: fugiam quae profore credam;
Romae Tibur amem ventosus, Tibure Romam.
Post haec, ut valeat; quo pacto rem gerat, et se;
Ut placeat juveni, percunctare, utque cohorti.
Si dicet, rectè; primùm gaudere, subinde
Praeceptum auriculis hoc instillare memento:
Ut tu fortunam, sic nos te, Celse, feremus.

INTERPRETATIO.

eo quod lethargum fatalem a me depellere studeant; imo vero *consector noxia, devitem profutura; Romae inconstans desiderem Tibur, Tiburi* autem *Romam. Postea quaere, quomodo se habeat, et quantum negotia promoveat, quamque gratiosus adolescenti sit atque ejus familiaribus. Si respondet,* bene omnia procedere; *primò salvere* jube: *tum ad aurem insusurra monitum istud: Nos tecum agemus, o Celse, quemadmodum tu fortuna uteris.*

ANNOTATIONES.

10. *Veterno.*) Morbo pertinaci, metaph. inconstantia animi, superbia, etc. De *veterno*, seu lethargo, lib. 2. Sat. 3. vers. 30.

12. *Romae Tibur amem, etc.*) Dum Romae sum, populares strepitus abhorreo, et rusticum otium expecto: cum vero sum ruri, solitudinis impatiens urbanam vitam desidero. lib. 2. Sat. 7. v. 28.

Romae rus optas: absentem rusticus urbem
Tollis ad astra levis.

Tibur.) Lib. 1. Od. 7. et 18. Lib. 2. Od. 6.

Ventosus.) Vel, levis instar venti; vel, inflatus vento, et superbiens rebus secundis.

14. *Juveni.*) Tiberio Claudio Neroni: de quo Epistol. sequent. Item supra Epist. 3.

Cohorti.) Praecipuis amicis et familiaribus. Vide modo cit. Epist. 3. Sueton. Galb. c. 7. *Per hoc gratissimus Claudio, receptusque in cohortem amicorum, tantae dignationis est habitus.* etc. Senec. de Clement. lib. 1. cap. 10. cohors primae interioris admissionis.

17. *Ut fortunam, etc.*) Si ex amicitia Claudii Neronis prosperaque fortuna non extollaris, te semper amicum habebimus. Sin autem, tui oblitus superbias, te negligemus velut amicitia nostra indignum. Lib. 3. Od. 27.

. . . . *bene ferre magnam*
Disce fortunam.

EPISTOLA IX.

AD CLAUDIUM NERONEM.

Septimium illi commendat.

SEPTIMIUS, Claudi, nimirum intelligit, unus,
Quanti me facias: nam cum rogat, et prece cogit,
Scilicet ut tibi se laudare et tradere coner,
Dignum mente domoque legentis honesta Neronis,
Munere cum fungi propioris censet amici;
Quid possim videt ac novit me valdius ipso.
Multa quidem dixi, cur excusatum abirem:
Sed timui, mea ne finxisse minora putarer,
Dissimulator opis propriae, mihi commodus uni:
Sic ego majoris fugiens opprobria culpae,
Frontis ad urbanae descendi premia: quòd si
Depositum laudas ob amici jussa pudorem;
Scribe tui gregis hunc, et fortem crede bonumque.

INTERPRETATIO.

O CLAUDI Nero, *solus nempe Septimius novit quanti me aestimes. Etenim quando* me orat *instatque precibus, ut ipsum ad te perducam, et commendem tanquam non indignum amicitia et familiaritate principis*, nonnisi *probos eligentis*; *quando putat me censeri inter amicos interiores* tuos; *animadvertit scitque magis quam ego ipse, quantum* apud te *valeam. Plurima certe causatus sum, ut me excusarem. At veritus sum ne viderer minorem exhibuisse meam auctoritatem*, eamque *voluisse occultare*, ut *mihi soli utilis* forem. *Itaque ego devitans gravioris peccati notam, deveni ad speciem urbani vultus. Ergo si probas quòd verecundiam abjeci, amici gratia; hunc tuis aggrega, et existima probum et constantem.*

ANNOTATIONES.

1. *Septimius.*) Adverte, Lector, quàm Poeta solers pariter ac modestus: qui quanto suam apud Claud. Neronem gratiam extenuat, tanto illam auget; ostenditque tenere se artem placendi principibus viris.

Septimius.) Is est, de quo lib. 2. Od. 6.

2. *Claudi.*) De eo Tib. Claud. Nerone Augusti privigno: supra Epist. 3. initio.

3. *Tradere coner.*) Cic. lib. 7. Epist. ad Trebat. *Sic ei te commendavi et tradidi ut gravissime diligentissimeque potui.*

4. *Legentis honesta Neronis.*) Hæc laus gravissima est in magnate, tum vero præsertim in juvene. Epist. præced. v. 14. Vide Psaltis regis Psal. 100. *Non adhaesit mihi cor pravum .... cum superbo non edebam ... non habitabit in mea domo qui loquitur iniqua, etc.*

5. *Propioris amici.*) Apud Senec. de Benef. lib. 6. cap. 33. *Non isti sunt amici, qui agmine magno januam pulsant; qui in primas et secundas admissiones digeruntur.*

7. *Cur excusatus abirem.*) Ne commendatitiam hanc Epistolam ad te scriberem, tibique molestus viderer.

8. *Mea finxisse minora.*) Exhibuisse minus posse me quam possim.

9. *Opis.*) Virg. Æneid. 1. v. 604.

. . . . . *grates persolvere dignas*
Non opis est nostrae, Dido.

Mihi commodus uni.) Quod sane invidiosum: Nam ex Platone, homo non sibi soli, sed aliis quoque natus.

10. *Majoris opprobria culpae.*) Dissimulationem, invidiam, solius mei studium et amorem.

11. *Frontis ad urbanae.*) Solet qui urbe degit, esse humanior atque officiosior; contra rusticus et agrestis fronte et verbis asperior. Alii *frontem urbanam* interpretantur perfrictiorem, audaciorem, minus pudentem. Favet quod mox sequitur: *Depositum pudorem.*

12. *Quod si depositum laudas, etc.*) Si laudes quod malui apud te esse confidentior, quam videri parum sincerus ac fidelis amicus.

AD FUSCUM ARISTIUM.

EPISTOLA X.

Vitam rusticam prae urbana laudat.

Urbis amatorem Fuscum salvere jubemus
Ruris amatores: hac in re scilicet una
Multum dissimiles, ad cetera penè gemelli.
Fraternis animis, quidquid negat alter, et alter:
Annuimus pariter, vetuli notique columbi.
Tu nidum servas; ego laudo ruris amoeni
Rivos, et musco circumlita saxa, nemusque.
Quid quaeris? vivo, et regno, simul ista reliqui
Quae vos ad coelum effertis rumore secundo,
Utque sacerdotis fugitivus, liba recuso;
Pane egeo jam mellitis potiore placentis.
Vivere naturae si convenienter oportet,
Ponendaeque domo quaerenda est area primum:
Novistine locum potiorem rure beato?
Est ubi plus tepeant hyemes? ubi gratior aura

INTERPRETATIO.

Nos ruris amantes salutamus Fuscum urbis amantem, in hoc tantum dispares valde; in reliquis autem prope gemini: mente fraterna, quodcumque alter respuit, alter quoque recusat: una vero consentimus ut vetuli et noti columbi. Tu nidum custodis: ego villae jucundae rivulos et saxa musco obducta atque silvam praefero. Quid plura? vivo, et rex sum, statim atque discessi ab his quae vos laudatis admodum, vulgo approbante. Placentas autem repudio velut servus sacerdotis: panem vero ligis melle conditis suaviorem requiro. Quod si expedit vivere congruenter naturae, atque area primo deligenda est ad exstruendam domum; an scis locum aptiorem tranquillo rure? Estne locus in quo tepidiores sint *hyemes: in quo mitior aer*

ANNOTATIONES.

1. *Fuscum.*) Aristio Fusco comoediarum scriptori inscriptam vidimus jam Oden. 22. lib. 1. ejus quoque mentio fuit in Satiris.

3. *Gemelli.*) Perquam similes, ut solent esse gemini.

5. *Columbi.*) Inter hos plurimus et mutuus plane amor esse consuevit.

6. *Nidum servas.*) Resides in urbe Roma, qua mirum in modum delectaris.

Laudo ruris amoeni rivos, etc.) Columella vitam rusticam dicit esse proximam sapientiæ et quasi consanguineam. Vide Epod. 2. Seneca Hippolyth. Act. 2. vitæ rusticæ commoda sic describit.

Non alia magis est libera et vitio carens,
Ritusque melius vita quae priscos colat,
Quam quae relictis moenibus silvas amat.
Non illum avarae mentis inflammat furor,
Qui se dicavit montium insontem jugis:
Non aura populi, et vulgus infidum bonis,
Non pestilens invidia, non fragilis favor,
Non ille regno servit; aut regno imminens
Vanos honores sequitur, aut fluxas opes;
Spes metusque liber, etc.
Nec scelera populos inter atque urbes sita
Novit, etc.
Et terte coelo vivit, etc.

9. *Quae vos ad coelum effertis.*) Scil. honores, opes, favorem populi, pompam urbanam, etc.

10. *Sacerdotis fugitivus.*) Is fastidiens liba et placentas, quæ sacerdoti e sacrificiis obveniunt, simplicem panem appetit et præfert: herumque fugit præ illorum tædio. Ovid. Fast. 3.

Liba Diis fiunt, succis quia dulcibus idem
Gaudet, et a Baccho mella reperta ferunt.

12. *Vivere naturae convenienter.*) Naturæ impertiri duntaxat idonea et necessaria; negare autem quæ vitiosa expetit libido.

13. *Ponendaeque domo, etc.*) Si vitæ beatæ et tranquillæ fundamenta jacienda sint.

Leniat

Leniat et rabiem Canis, et momenta Leonis,
Cum semel accepit solem furibundus acutum?
Est ubi depellat somnos minus invida cura?
Deterius Libycis olet aut nitet herba lapillis?
Purior in vicis aqua tendit rumpere plumbum,
Quam quae per pronum trepidat cum murmure rivum?
Nempe inter varias nutritur silva columnas;
Laudaturque domus, longos quae prospicit agros.
Naturam expellas furcâ, tamen usque recurret,
Et mala perrumpet furtim fastidia victrix.
Non qui Sidonio contendere callidus ostro
Nescit Aquinatem potantia vellera fucum,
Certius accipiet damnum, propiusve medullis,
Quàm qui non poterit vero distinguere falsum:

INTERPRETATIO.

temperet furorem Caniculae, et tempora, quibus Leo fervens suscipit ardentem solem? Estne locus in quo molestae sollicitudines minus perturbent somnum? An herba pejus olet aut fulget quam marmor Numidiae? an aqua in vicis contendens frangere tubulos *plumbeos limpidior* est, *quam quae resonans labitur alveo declivi? Scilicet nemus fovetur inter columnas versicolores*: *et laudatur domus habens prospectum ad campos remotos.* Verum tametsi *furca naturam abigas, nihilominus redibit semper; et sensim victrix perfringet improbam libidinem.* Enimvero *qui discrimen ignoravit purpuram Sidoniam inter et lanam Aquinate succo imbutam, detrimentum haud capiet majus et medullis perniciosius, quam qui nescit discernere falsum a vero.*

ANNOTATIONES.

16. *Rabiem Canis.*) Caniculæ ardores molestos. Lib. 1. Od. 17. v. 17. Lib. 3. Od. 13.

Momenta Leonis, etc.) Æstum ferventem, dum sol obit signum Leonis mense Julio. Vide lib. 3. Od. 29. v. 19.

18. *Invida cura.*) Invidens homini et eripiens quietem.

19. *Libycis lapillis.*) Libya pro Numidiæ, quæ utraque est regio Africæ. Porro Numidicum marmor in pretio erat. Lib. 2. Od. 18. v. 4.

20. *Purior in vicis aqua, etc.*) Per tubos et canales plumbeos deducta. Aquæductus magno sumtu extructos Romæ passim vide apud Alexand. ab Alex. etc.

22. *Nempe inter varias, etc.*) Satis patet, inquit Horatius, quanti rura æstimentur; cum in media urbe, et in ædibus magnificentissimis nemora construantur, etc.

24. *Naturam expellas furca, etc.*) Erasmus, *Sensus est*, inquit, *haud facile dedisci quae nobis natura penitus indidit et insevit. Ducta metaphora a ramis, qui apposita furca torquentur alio, quam natura posuerat; qua sublata rursum vergunt eodem quò prius.* Alii *furca expellere*, interpretantur per vim, aspere, et ignominiose expellere. Quod magis arridet. Cic. ad Attic. lib. 16. Epist. 2. *Sed quoniam furcilla extrudimur*: quanquam ibi alii leg. aliter. Aristophanes de Pace simili dictione utitur *δικροις την θεον εωθυν.* Juvenal. Satir. 13. v. 239.

. . . . . . Tamen ad mores natura recurrit
Damnatos, fixa et mutari nescia.

25. *Et mala perrumpet furtim fastidia.*) Sapientior natura, quae paucis contenta esse solet, vincet et damnabit fastidiosam luxuriem divitum pleraque male expetentium, praeter aut etiam contra instinctum naturae.

26. *Sidonio.*) Sidon et Tyrus urbes Phœniciæ, optima purpura nobiles. Vide lib. 3. Od. 29. et Epod. 16. sub finem.

27. *Contendere callidus ostro nescit Aquinatem, etc.*) Apud Aquinum Latii urbem fiebat purpura, sed quam periti facile dignoscebant longe viliorem genuina et pretiosa e Tyro vel Sidone. Alii parum callidi in Aquinate, quod Sidoniam imitaretur, decipiebantur. Aquinum ignobile oppidum Angelici Doctoris Thomae illinc oriundi fama subinde illustravit.

Ostro.) Color est subrubeus aut violaceus, e sanie confectus ostreorum, maxime vero muricis, cujus frequens piscatus est ad urbes modo dictas.

28. *Propiusve medullis.*) Metaph. a venenis aut morbis; quibus cum medullae ac reconditiores partes corporis attinguntur, de salute conclamatum est.

Quem res plus nimio delectavere secundae,
Mutatae quatient. Si quid mirabere, pones
Invitus: fuge magna: licet sub paupere tecto
Reges et regum vitâ praecurrere amicos:
Cervus equum pugna melior communibus herbis
Pellebat, donec minor in certamine longo
Imploravit opes hominis, fraenumque recepit.
Sed postquam victor violens discessit ab hoste,
Non equitem dorso, non fraenum depulit ore.
Sic qui pauperiem veritus, potiore metallis
Libertate caret, dominum vehet improbus; atque
Serviet aeternum, quia parvo nesciet uti.
Cui non conveniet sua res, ut calceus olim,
Si pede major erit, subvertet; si minor, uret.
Laetus sorte tua vives sapienter, Aristi;
Nec me dimittes incastigatum, ubi plura
Cogere quam satis est, ac non cessare videbor.
Imperat aut servit collecta pecunia cuique:
Tortum digna sequi potius quam ducere funem:
Haec tibi dictabam post fanum putre Vacunae;
Excepto quòd non simul esses, cetera laetus.

INTERPRETATIO.

Qui rebus prosperis laetatur plusculum, adversis perturbabitur. Si aliquid nimium aestimes, invitus relinques. Devita grandia. In tugurio inope beatior vita duci potest, quam ducant principes et principum familiares. Cervus pugnatior equum arcebat pascuis communibus, donec in diuturna pugna inferior auxilium petit ab homine, ac fraenum admisit. At postequam vi hostem devicit, nec tergo equitem, nec ore fraenum excussit. Ita qui timens inopiam spoliat se libertate metallis pretiosiore, infelix dominum feret, semperque servus erit, quia parvo contentus non est. Cui suae non congruent facultates, ut olim calceus, si pede sit amplior, destruet; si angustior, laedet. O Aristi, vives sapienter conditione tua contentus: meque redargues, quando videbis accumulare plusquam sufficit, et non desinere. Opes congestae unicuique dominantur vel serviunt, at debent magis fune trahi quam trahere. Ego tibi *scribebam ista pone vetus Vacunae templum hilaris sane per omnia, nisi quod mecum non sis.*

ANNOTATIONES.

34. *Cervus equum, etc.*) Stesichoro fabulam istam attribuit Aristoteles, narratque Rhetor. 2.

40. *Dominum vehet improbus, etc.*) Sicut victor cervi equus in servitute hominis mansit, sic homo paupertate excussa mancipium fit cupiditatis et pecuniae sibi dominantis.

42. *Cui non conveniet sua res.*) Qui opes habebit nimias, adeoque sibi non convenientes, tam ab iis laedetur, quam pes a calceo parum apto.

Ut calceus.) Proverbium est a Graecis derivatum. *Ne supra pedem calceus.*

47. *Imperat aut servit.*) Senec. de vita beata: *Divitiae apud sapientem virum in servitio sunt, apud stultum in imperio.*

48. *Tortum digna sequi, etc.*) Dictio videtur ducta a sacris illis saltationibus Romae fieri consuetis ad restim, cujus principium tenens praesultor funem ducere; alii vero fune duci, aut ductum funem sequi dicebantur. Liv. lib. 27. *Per manus reste data virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt.*

49. *Haec tibi dictabam.*) Puero vel librario dictabam Epistolam hanc tibi mittendam.

Post fanum putre Vacunae.) Hae vacationis Dea Sabinis pridem culta fuit, unde fanum ejus vetustate et carie detritum ac putre dicitur. Ingeniose vero et lepide se ipse Poeta collocat ad Vacunam, dum vacuus et otiosus scribit ad occupatissimum Fuscum Aristium.

Vacunae.) Vetustissima haec Sabinorum Dea, in agro Reatino sacra etiam habens nemora, ex Plin. lib. 3. cap. 12. aliis dicitur Minerva, aliis Diana, Venus, Ceres. Varro rer. Divin. lib. 1. ait esse Victoriam, quae facit vacare a curis. Vet. Schol. Porro Vacunalia Decembri mense celebrabantur a rusticis jam vacuis operum, post collectos fructus. Ovid. Fast. 6.

Nunc quoque cum fiunt antiquae sacra Vacunae,
Ante Vacunales stantque sedentque focos.

EPISTOLA XI.

AD BULLATIUM.

Ad felicitatem parùm facit locus.

QUID tibi visa Chios, Bullati, notaque Lesbos?
Quid concinna Samos? quid Croesi regia Sardis?
Smyrna quid, et Colophon? majora minorane famâ?
Cunctane prae campo et Tiberino flumine sordent?
An venit in votum Attalicis ex urbibus una?
An Lebedum laudas odio maris atque viarum?
Scis, Lebedus quam sit Gabiis desertior atque
Fidenis vicus: tamen illic vivere vellem,
Oblitusque meorum, obliviscendus et illis,

INTERPRETATIO.

O *BULLATI, quid censes de Chio, et de Lesbo celebratissima? quid de Samo nitida? quid de Sardi Croesi regia? quid de Smyrna et Colophone? an* habent aliquid *majus aut minus fama? An omnia* videntur *spernenda præ* Martio *campo et fluvio Tiberi? An optares aliquam e civitatibus Attali? an Lebedum cupias, maris pertaesus atque itinerum?* BULLAT. *Nosti quam Lebedus desertum sit oppidum, plus nempe Gabiis et Fidenis: attamen ego mallem ibi degere, atque immemor propinquorum, iisque contemptus;*

ANNOTATIONES.

1. *Quid sibi visa, etc.*) Bullatium clarissimas Asiæ minoris urbes pervagatum compellat Poeta: et quod nosset hanc esse ejus mentem, ut extra Romam vix se beate vivere existimaret, occasionem sumit asserendi, felicitatem minime a loco pendere; ac sapientem virum ubique locorum esse beatum posse.

Chios.) Insula maris Jonii: de qua lib. 3. Od. 19.

Lesbos.) Ægæi maris insula; *nota*, cùm vino generoso, tum præsertim natalibus Alcæi et Saphonis: de quibus lib. 2. Od. 17. et 32. item lib. 2. Od. 13.

2. *Samos.*) Insula maris Icarii contra urbem Ephesum; *concinna*, vel ædificiis elegantissimis, vel cœlo temperato, vel cultu præcipuo Junonis. Adde celebritatem e vasis fictilibus, quæ Samia dicuntur; necnon ob Pythagoram illinc oriundum, etc.

Croesi regia Sardis.) Hæc urbs Lydiæ, regia quondam Crœsi, hodie jacet. *Crœsus* immensis divitiis inclytus, a Cyro subinde victus sensit, quod ante Solon monuerat, rebus humanis haud esse fidendum. Nempe *fortuna vitrea est: cum splendet, frangitur.*

3. *Smyrna.*) Urbs Joniæ maritima, hod. regionis primaria.

Colophon.) Hæc civitas Smyrnam inter et Ephesum, mari pariter imminet: auro probatissimo celebrata est: dedit etiam locum dictioni isti: *Colophonem imponere*, id est, ultimam operi manum adhibere. Inde fluxit, quod cum exardesceret bellum inter populos quospiam, illud statim conficeretur, ubi primùm alteros equitatu suo juvisseat Colophonii. Strabo.

Majora minorane fama.) Suntne urbes istæ superiores an inferiores laudibus, quas illis fama tribuit?

4. *Campo.*) Amœnissimo illo ad Tiberim, exercitationibus Rom. juventutis celeberrimo. Metonym. pro urbe Roma. Lib. 1. Od. 8.

Tiberino flumine.) Albula pridem dictus is fluvius Romam interluens, Tiberino Albæ rege submerso novam est appellationem sortitus. Lib. 1. Od. 2. Ovid. Fast. 2.

Albula, quem Tiberim mersus Tiberinus in undis
Reddidit.

5. *Attalicis ex urbibus una.*) Quædam ex urbibus Asiaticis, quas tenuit rex Attalus. Lib. 1. Od. 1. Lib. 2. Od. 18.

6. *An Lebedum laudas odio maris, etc.*) Adeone pertædet navigationis et peregrinationis, ut, in quovis ignobili et deserto vico malis subsistere ac residere, quam mare aut quodvis iter amplius inire?

Lebedum.) Oppidum Asiæ minoris, ad oram sinus Jonici; ubi quotannis Scenici ludi celebrabantur in honorem Liberi. Strabo. Non desunt qui vicum esse in Italia maritimum dicant.

7. *Scis, Lebedus, etc.*) Responsio est Bullatii *odium* suum *maris et viarum* exhibens. Hæc tamen ceteraque omnia ipsi Horatio tribui possunt.

Gabiis, Fidenis.) Duo hæc oppida Latii in Sabinis posita.

Neptunum procul e terra spectare furentem.
Sed neque qui Capuâ Romam petit, imbre lutoque
Adspersus, volet in caupona vivere: nec qui
Frigus collegit, furnos et balnea laudat,
Ut fortunatam plenè praestantia vitam.
Nec si te validus jactaverit Auster in alto,
Idcirco navem trans Ægaeum mare vendas.
Incolumi Rhodos et Mitylene pulchra facit, quod
Penula solstitio, campestre nivalibus auris,
Per brumam Tiberis, Sextili mense caminus.
Dum licet, et vultum servat fortuna benignum,
Romae laudetur Samos, et Chios, et Rhodos absens.
Tu quamcumque Deus tibi fortunaverit horam,
Grata sume manu, nec dulcia differ in annum;

INTERPRETATIO.

e terra mare tumidum eminus contemplari. HORAT. *At nec qui Capua Romam pergit, pluvia et coeno conspurcatus morari semper in caupona velit, nec qui contraxit frigus, laudat furnos et balnea tanquam praebentia vitam omnino felicem. Neque si te vehemens Auster exagitaverit in aperto mari, ideo vendas navim ultra mare Ægaeum.* Certe hominem *sanae* mentis non plus *juvat Rhodus et clara Mitylene, quam lacerna in Solstitio aestivo, campestre tempestate nivali, Tiberis hyeme, focus mense Augusto. Dum potes, et sors propitiam exhibet faciem, Romae lauda Samum, et Chium, et Rhodum procul positas. Quodlibet* vero *tempus felix tibi Deus concesserit, grata manu accipe: nec in annum differ laetitiam;*

ANNOTATIONES.

10. *Neptunum procul, etc.)* Deum maris, Meton. pro ipso mari. Lucret. lib. 2.

Suave, mari magno motantibus aequora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem.

11. *Sed neque qui Capua, etc.)* Vel se ipse Poeta corrigit: vel Bullatium refellit similitudine conglobata. Quasi viator in caupona semper diversari velit, qui lutum itinere collectum illic abstersegit, madidasque imbre vestes exsiccaverit; atque imbrium lutique odio viam ac patriam nolit repetere.

Capua.) De hac urbe Campaniae praecipua, Epod. 16. et lib. 1. Sat. 5.

Romam petit.) Longo itinere.

13. *Furnos et balnea laudat.)* Calida nempe loca.

15. *Auster.)* Ventus meridionalis pluvius admodum et procellosus. Lib. 2. Od. 14.

16. *Idcirco navem trans Ægaeum, etc.)* Velut numquam rediturus in patriam, satius duceris in regione transmarina vitam finire, quam navigationis incommoda et pericula iterum experiri.

Ægaeum mare.) Lib. 2. Od. 26.

17. *Incolumi Rhodos, etc.)* Vir sapiens ad beatam vitam non magis expetit Rhodum aliasve urbes florentissimas, quam penulam aestate, etc. Vel sensus est: Quamvis jactatus sis Austro et tempestatibus, attamen salvus evasisti: nec te morari debet incolumem Rhodus, etc. Ergo Romam redi quamprimum, dum vales; ubi apud nos jactes et extollas Rhodi pulchritudinem ac Mitylenae, Samum etiam et Chium, etc.

Rhodos Mitylene.) Insulae rebus omnibus felices. Vide lib. 1. Od. 7.

18. *Penula solstitio.)* Pallium densum adversus imbres et frigus, fervente aestu, Junio mense: in solstitio aestivo, cum sol ultra non progreditur. Macrob. somn. Scip. lib. 2. cap. 7. *Constat Solem neque sursum ultra Cancrum, neque ultra Capricornum deorsum meare: sed cum ad Tropicorum confinia pervenerit, mox reverti; unde et solstitia vocantur. Et quia aestivus Tropicus temperatae nostrae terminus est, ideo cum Sol ad ipsum finem venerit, facit nobis aestivos calores; de vicino urens sensu majore subjecta.*

Campestre.) Subligaculum aliqui interpretantur; alii tenuiorem vestem, qua induti juvenes sese in campo Martio exercebant.

19. *Per brumam Tiberis.)* Quasi vero quisquam hyeme cupiat flumen subire, seque in eo lavare, aut natare.

Sextili mense.) Ardente cœlo et Canicula. Vide supra Epist. 7.

Caminus.) Vox Graeca est fornacem significans ἀπὸ τοῦ καίματος, *a calore*, Isidor.

21. *Romae laudetur Samos. etc.)* Haec Bullatius: Romae sim modò; laudabo sponte Samum, Rhodum, etc. At ad eas urbes et insulas navigare ne mihi contingat in posterum. Vel haec pariter et quae sequuntur intellige ab Horatio dicta, quemadmodum explicavi paulo ante.

22. *Tu quamcumque Deus, etc.)* Reponit

Ut quocunque loco fueris, vixisse libenter
Te dicas. Nam si ratio et prudentia curas,
Non locus effusi latè maris arbiter aufert;
Coelum non animum mutant quis trans mare currunt.
Strenua nos exercet inertia: navibus atque
Quadrigis petimus bene vivere: quod petis, hic est,
Est Ulubris; animus si te non deficit aequus.

INTERPRETATIO.

ut quavis in regione degas, te sponte ibi *commorari declares. Enimvero si ratio et sapientia, non* autem *situs arcens mare exundans, abigit sollicitudines; qui ultra mare navigant coelum* quidem *mutant, non* vero *animum. Gravis nos tenet socordia. Navibus et equis vitam beatam quaerimus.* Atqui *hic est* illud *quod quaeris, est Ulubris; modo tibi pacata mens adfuerit.*

ANNOTATIONES.

Horatius: In quacunque hora et quocunque loco lætus ac beatus esse potes, si ratio et prudentia duces tibi sint. Vel, interim dum ad nos redess horis felicibus fruere, ubique lætus esto: et æquo animo quævis accipe.

23. *Nec dulcia differ.*) Lib. 3. Od. 8.

Dona praesentis cape laetus horae.

26. *Locus effusi late maris arbiter.*) Urbs quævis ad mare pulcherrima et potentissima, portu commoda, navigatione celebris, egregie munita aggeribus, quibus velut ad arbitrium fluctus maris assilientes frangit ac domat.

27. *Coelum non animum mutant, etc.*) Pythagoras dicebat, non mutatione locorum prudentiam doceri, aut imprudentiam tolli.

28. *Strenua inertia.*) Oxymoron.

Navibus atque quadrigis.) Gall. *par mer et par terre:* Item: *à pied et à cheval.*

29. *Quod petis hic est.*) Ne longe quæras, quod in promptu est. Si sapis, ubicunque sis, felicitatem præsto habes, vel in quovis angulo et oppidulo maxime obscuro et ignobili, v. gr. Ulubris, in Italia; vel Lebedi in Asia.

30. *Ulubris.*) Ulubræ, oppidum Latii in Campania prope Velitras, desertum ac vile, hoc unum habens memorabile, quod Augustus Cæsar in eo sit educatus.

Animus si te non deficit aequus.) Plaut. Aulul. *Pol, si est animus aequus tibi, satis habes qui bene vitam colas.*

EPISTOLA XII.

AD ICCIUM.

Tantum dives quisque, quantum rebus utitur.

FRUCTIBUS Agrippae Siculis, quos colligis, Icci,
Si recte frueris; non est ut copia major
Ab Jove donari possit tibi: tolle querelas,
Pauper enim non est cui rerum suppetit usus,
Si ventri bene, si lateri est, pedibusque tuis; nil
Divitiae poterunt regales addere majus.
Si forte in medio positorum abstemius herbis
Vivis et urtica; sic vives protinus, ut te
Confestim liquidus fortunae rivus inauret:
Vel quia naturam mutare pecunia nescit,
Vel quia cuncta putas una virtute minora.
Miramur, si Democriti pecus edit agellos

INTERPRETATIO.

O Icci, si vere potiaris proventibus Agrippae, quos in Sicilia percipis, majores tibi opes dare nequit Jupiter. Desine conqueri. Nec enim est inops qui rerum habet usum. Si venter si latus ac pedes commode sunt, nihil amplius regum divitiae conferre valent. Si forte inter edulia possessa sobrius vesceris oleribus et leguminibus, ita porro victitabis; ut sors te statim aureo flumine locupletet: seu quoniam pecunia nequit indolem mutare; sive quod omnia infra solam virtutem ponis. Non est quod demiremur, si Democriti agros et sata depascatur grex a-

ANNOTATIONES.

1. *Fructibus Agrippae.*) Ad Iccium hunc est Od. 29. lib. 1. ubi sicut et hic ejus cupiditas notatur, non sine multo satirico sale.

Agrippae.) Is Augusti gener, de quo lib. 1. Od. 5.

Siculis.) Sicilia insula Italiae adjacens, et ab ea angusto satis freto divisa; triangularis formae est, habet in circuitu plus quam sexcenta passuum millia; omnium maris mediterranei amplissima censetur: frumenti adeo ferax, ut horreum populi Romani diceretur. Cic. Verr. 4. *Sapiens M. Cato penuariam cellam Reip. nostrae, nutricem plebis Rom. Siciliam nominavit.*

Quos colligis.) Velut procurator aut coactor ab Agrippa constitutus, ad colligendos fructus ex agris fructuariis, pascuis, vectigalibus. Sunt qui Iccio donatos ab Agrippa asserant agros. Verum quod ait Poeta, *frueris*, indicat magis usumfructum fuisse concessum, id est jus utendi fruendique iis, quae Agrippae erant.

5 *Si ventri bene, etc.*) Si cibus potusque suppetit, si stratum et cubile, si equus, vel potius calcei ac indumenta. Hinc volunt quidam Iccium perstringi velut Epicureum. Quin imo paulo post Stoicus fuisse ostenditur, ac rerum sublimium studiosus.

8 *Urtica.*) Plin. lib. 21. cap. 15. *Urtica incipiens nasci vere, non ingrato, multis etiam religioso in cibo est, ad pellendos totius anni morbos.* Vide et Dioscorid. lib. 4. cap. 94. Nihil ad rem *Urtica* pisciculus carnis tenerrimae, cocta facilis, in mari Siculo frequens: de quo Athen. lib. 3.

9. *Rivus inauret.*) Allusio est ad fabulam Midae Phrygiae regis, qui cum stolide optasset in aurum converti quidquid contrectasset, jamque cibis pariter immutatis fame periret; tandem Bacchi, vel Apollinis consilio sese abluit in Pactolo flumine, quod exinde inauratum pretiosas coepit arenas volvere. Cicero ad Trebatium scribit: *Malle te puto a Caesare consuli, quam inaurari.*

10. *Vel quia naturam, etc.*) Liberalior non fit avarus, etsi opibus affluat; nec abundante pecunia cupiditas imminuitur.

11. *Vel quia cuncta putas, etc.*) Satirice vellicat ejus parsimoniam; quasi oleribus vescatur, prae amore virtutis, et contemptu dapum exquisitarum: cum sordida parcitate et avaritia potius ducatur.

12. *Miramur si Democriti, etc.*) Adeo mirari non debemus, quod Democritus ita neglexerit patrimonium, unis rebus Philosophicis intentus, ut etiam agros et fruges suas permitteret a vicinorum pecoribus devorari. Tu certe, Icci, mirabilior es; qui quidem augendis opibus sedulo vacas, simul et studio rerum maxime sublimium. Irrisio salsissima.

Democriti.) Abderites iste Philosophus ex atomis constare omnia statuebat; Naturalia, Moralia, Mathematica, omnesque disciplinas liberales callebat. Vixit cum Socrate, circa Olympiadem 80.

Cultaque, dum peregrè est animus sine corpore velox;
Cum tu inter scabiem tantam et contagia lucri,
Nil parvum sapias; et adhuc sublimia cures:
Quae mare compescant causae; quid temperet annum;
Stellae sponte sua, jussaene vagentur, et errent;
Quid premat obscurum Lunae, quid proferat orbem;
Quid velit et possit rerum concordia discors,
Empedocles, an Stertinii deliret acumen?
Verùm seu pisces seu porrum et caepe trucidas,
Utere Pompejo Grospho: et si quid petet, ultro

INTERPRETATIO.

lienus, *dum mens agilis velut extra corpus peregrinatur; quandoquidem tu in tanta prurigine et lue quaestus, nihil abjectum cogitas, atque excelsu meditaris*; puta *quae causae cohibeant mare; quid tempora componat; an sidera per se, an imperata errent ac discurrant; quid Lunam faciat absque lumine, quid lumen ejus producat; quid valeat efficiatque dissentiens rerum consensio; utrum Empedocles, an Stertinii subtilitas aberret. At sive pisces sive porrum aut caepe occidis*: familiariter *adhibe Pompejum Grosphum; ac si aliquid roga-*

ANNOTATIONES.

consenuit vero ad annum ætatis 109. Plinius eum vocat sagacissimum ac vitae utilissimum. Cicero passim laudat 1. de nat. D. n. 121. *Democritus vir magnus in primis, cujus fontibus hortulos suos Epicurus irrigavit*: n. 69. ait, *esse corpuscula quaedam laevia, alia aspera; rotunda alia, partim angulata; curvata quaedam et velut adunca; et ex his effectum esse coelum atque terras, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito.* 4. Acad. Qu. 56. *ex individuis omnia gigni affirmat.* et n. 121. *asperis et laevibus, hamatis uncinatisque corporibus concreta haec esse*, etc.

13. *Dum peregre est animus.*) Dum mens extra corpus velut peregrinata naturæ arcana scrutatur; adeoque non advartit quæ circa se gerantur. Cic. pro Milone: *An vero tu solus ignoras? tu hospes in hac urbe versaris? tuae peregrinantur aures?*

14. *Scabiem.*) Avaritiam instar scabiei adhærescentem, serpentem, mordentem.

16. *Quae mare compescant causae.*) Ne terram obruat, cum ea sit altius; Propert. lib. 3. Eleg. 4.

Curve suos fines altum non exeat aequor.

Quid temperet annum.) Quid varias temporum faciat commutationes ac vices, quatuor anni tempestates, ver, æstatem, autumnum, hyemem.

17. *Stellae sponte sua, jussaene vagentur, etc.)* An motu proprio, an jussu et impulsu externo. Virgil. Æn. 9. v. 21. *palantes coelo stellas* dicit. Plin. lib. 2. de his multa. Cap. 6. *septem sidera ab incessu vocamus errantia*, inquit, *cum errent nulla minus illis*, etc.

18. *Quid premat obscurum Lunae, etc.)* Quid Lunam crescere ac decrescere mensibus singulis efficiat? Plin. modo citat. lib. cap. 9. *Omnium admirationem vincit Lunae sidus terris familiarissimum, Multiformi haec ambage torsit ingenia contemplantium, et proximum ignorari maxime sidus indignantium: crescens semper aut senescens: et modo curvata in cornua, modo aequa portione divisa: modo sinuata .... Immersa orbe pleno, ac repente nulla: alias pernox, alias sera.* etc.

19. *Quid velit et possit rerum concordia discors.)* Quomodo elementa quatuor inter se pugnantia concinnam tamen mundi compagem resque omnes constituant, perinde ac si virtutes non contrarias haberent. Lactant. lib. 2. c. 10. *Discordi concordia mundum constare*, dicit. Ovid Metamorph. 1. cap. 8.

Quippe ubi temperiem sumpsere humorque calorque,
Concipiunt: et ab his oriuntur cuncta duobus.
Cumque sit ignis aquae pugnax, vapor humidus omnes
Res creat: et discors concordia foetibus apta est.

20. *Empedocles, an Stertinii deliret acumen.*) Empedocles sane haud cum Stertinio comparandus, præter quam quod (ut est in Epist. ad Pisones, v. 466.)

. . . . . Deus immortalis haberi
Dum cupit Empedocles, ardentem frigidus Ætnam
Insiluit.

Qua certe una vesania æquavit aut superavit stultitiam multiplicem Stertinii abunde ventilatam lib. 2. Satir. 3. Praeterea vero id habent simile, quod ut Stertinius ducentos ac viginti libros Stoicorum versibus Latinis descripsit, ita Empedocles Pythagorea acuto magis quam utili carmine complexus est; ac sic nimirum uterque Philosophiam obscuriorem reddidit, fatuoque te se labore pariter maceravit. De Empedocle iterum dicemus ad locum modo cit. Epist. ad Pisones.

21. *Seu pisces, seu porrum, etc.*) Seu laute, seu frugaliter victitas. Vel, seu Pythagoreus es sobriusque, et ab omni animalium carne abstinens, leguminibus autem vesci amas, seu more Epicureorum pisces ac dapes exquisitas secteris. In deliciis pisces habitos patet ex dictis lib. 2. Sat. 4.

22. *Utere Pompejo Grospho.*) In contubernium tuum ac familiaritatem adhibe Pompejum Grosphum Equitem Rom. a Sicilia oriundum. Hunc Horatii fuisse amicum, tum ex hoc loco innotescit, cum ex Ode 16. lib. 2.

Defert nil Grosphus nisi verum orabit et aequum.
Vilis amicorum est annona, bonis ubi quid deest.
Ne tamen ignores quo sit Romana loco res,
Cantaber Agrippae, Claudi virtute Neronis
Armenius cecidit. Jus imperiumque Phraates
Caesaris accepit genibus minor. Aurea fruges
Italiae pleno diffudit copia cornu.

INTERPRETATIO.

rit, sponte dona. *Nihil Grosphus petet nisi rectum et justum. Vilis est amicorum proventus, quando bonis quidpiam deest. Ne autem nescias quo statu sit Respublica: Cantabri ab Agrippa, Armenii a Claudio Nerone subacti sunt. Phraates supplex subdit se legibus ac potestati Caesaris. Abundantia pleno cornu fruges Italiae profudit.*

ANNOTATIONES.

[illegible] *Vilis amicorum est annona, etc.*) Parvo constant amici, cum boni viri non omnino sunt divites: hos enim vili pretio comparabis tibique adjunges, videlicet haud ita difficiles, sed officiosos; haud in petendo importunos, sed verecundos. At contra opulentos, quippe ut plurimum arrogantes ac superbos, demereri sibique conciliare non ita facile est. Passeratius legit: *bonis ubi quid den:* Sensu non valde adsimili. Plaut. Trinum. *carissimam proborum esse annonam*, ait, *improborum vero proventum multo uberrimum.*

26. *Cantaber Agrippae, etc.*) Ex his innuitur scripta haec Epistola, Augusto sextum consule, anno imperii ejus decimo sexto, qui fuit insignitus triplici ejus victoria, Cantabrica, Armenica, Parthica. Georg. Fabric. Anno U. C. circiter 733. Cantabros a L. Æmilio jam ante debilitatos victosque, at rursum bellum moventes Agrippa subegit. Eodem tempore Tiberius in Armeniam profectus regnum Tigrani restituit. Parthi demum his perculsi amicitiam Augusti petiverunt: Phraatesque regnum suum recuperavit.

Cantaber.) De Cantabris lib. 2. Od. 6. lib. 3. Od. 8. lib. 4. Od. 14.

Agrippae.) Vide citat. modo lib. 2. Od. 6.

Claudi virtute Neronis Armenius cecidit.) Sueton. Tiber. cap. 9. *Stipendia prima expeditione Cantabrica Tribunus militum fecit. Deinde ducto ad Orientem exercitu, regnum Armeniae Tigrani restituit, ac pro tribunali diadema imposuit. Recepit et signa, quae M. Crasso ademerant Parthi.* De Claud. Nerone supra Epist. 3. et 9. De Armenia lib. 2. Od. 9.

25. *Phraates.*) Persarum rex et Parthorum. Vide lib. 2. Od. 2.

28. *Gentibus minor.*) Supplicans apud Augustum Cæsarem. Plin. lib. 11. cap. 25. ita scribit: *Hominis genibus quaedam inest religio, observatione gentium. Haec supplices attingunt; ad haec manus tendunt: haec ut aras adorant: fortasse quia inest iis vitalitas.* Virgil. Æneid. 3. v. 607.

. . . . Genua amplexus genibusque volutans
Haerebat.

Quem in locum Servius, *Genua*, inquit, *misericordiae consacrata, ut aures memoriae, frons genio, dextra fidei.*

Aurea fruges, etc.) Abundans est frugum annona et proventus in tota Italia.

29. *Pleno copia cornu.*) Vide lib. 1. Od. 17.

EPI-

EPISTOLA XIII.

AD VINNIUM ASELLAM.

Docet qua ratione libros Augusto decenter offerat.

Ut proficiscentem docui te saepè diuque,
Augusto reddes signata volumina, Vinni;
Si validus, si laetus erit, si denique poscet.
Ne studio nostri pecces; odiumque libellis
Sedulus importes, operâ vehemente minister,
Si te fortè mea gravis uret sarcina chartae;
Abjicito potius, quàm quò perferre juberis,
Clitellas ferus impingas, Asinaeque paternum
Cognomen vertas in risum, et fabula fias.
Viribus uteris per clivos, flumina, lamas.
Victor propositi simul ac perveneris illuc,

INTERPRETATIO.

Quemadmodum non semel, nec paucis admonui te discedentem, o *Vinni; offeres Caesari libros meos sigillo clausos, si* quidem bene *valeat, si hilari sit* animo, *tandem si petat.* Cave *ne erres* per *nimium* erga *nos affectum: atque invidiam seriptis* nostris *confles nimia sedulitate et officiosore studio. Quod si librorum meorum onus tibi molestiam faccssat: projice magis, quam rusticè protrudas sarcinam* illuc *quo deportare imperavi, sicque patris tui Asinae cognomen traducas in ludibrium, et fabula fias. Contende per colles, fluvios, lacunas. Cum* autem *eo deveneris feliciter quo tendis, hunc*

ANNOTATIONES.

1. *Ut proficiscentem.)* Scripto iterat Horatius mandata verbo ante commissa Vinnio suo vel ministro vel familiari. Ruri tum fuisse illum intelligimus.

Saepe diuque.) Nempe, ut ad Brutum lib. 2. Epist. 16. scribit Cicero, *permagni interest, quo tempore Epistola reddatur. Nam quemadmodum qui ad nos intempestive adeunt, molesti saepe sunt; sic epistolae offendunt non loco redditae.*

2. *Signata volumina.)* Æquum est enim ut primo rei missæ aspectu fruatur ille, ad quem mittitur, præsertim si vir sit primarius. Quod si quis præsiperet aut per incuriam improbationemve librarii vel tabellarii interciperet, munus vile et pessum ire censendum.

Volumina.) Gall. *un rouleau de papiers.*

Vinni.) Is C. Vinnius Fronto dicitur vet. Comment.

3. *Si validus, si laetus erit.)* Cicer. modo cit. *Praecepi ei, quem ad te misi, ut tempus observaret epistolae tibi reddendae .... utrum cum sollicitudinis aliquid haberes: an cum ab omni molestia vacuus esses.* Noster lib. 2. Sat. 1. v. 18.

. . . . . Nisi dextro tempore, Flacci
Verba per attentam non ibunt Caesaris aurem.

Si denique poscet.) Hinc apparet expetita ab Augusto fuisse ea carmina, quæ Horatius per Vinnium mittebat. Itaque mandat Vinnio, ut sistat se decenter coram Principe, expectetque paulum dum suo nomine salutatus Cæsar ultro quærat, nam ab eo sint delata quæ poposcerat.

4. *Ne studio nostri pecces: etc.)* Quisquis vel non opportune, vel inepte rem molitur, perdit. Pindarus egregie: ὁ δὲ καιρὸς παντὸς ἔχει κορυφάν: *opportunitas omnis rei summam, caput, perfectionem continet.* Pyth. Od. 9.

6. *Si te forte gravis, etc.)* Nihil age omnino potius quam temere et inconsiderate quidquam agas coram augustissimo Imperatore. Cave ne delatum munus parum decore tradas; aut stolide festinando; aut praepropere mandatis perfunctum esse cupiendo.

8. *Clitellas.)* Thecas librorum. Alludit ad Asinæ cognomen, ut et in sequentibus.

Ferus.) Praeceps, inurbanus, stupidus.

Impingas.) Solent asini grave molestumque sibi onus excutere, et in terram impingere.

Asinaeque paternum, etc.) Pater Vinnii *Asina*, hinc Vinnius *Asella* cognomen habuere.

10. *Viribus uteris per clivos.)* Viriliter ac strenue ascendes superabisque ardua loca urbis septem collibus inædificatæ, ut ad ædes Augusti pervias in monte Palatino constitutas.

Lamas.) Fluvii fossas, vel majores lacunas aquam pluviam continentes, ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ quæ vorago viarum est, seu fossæ fluviorum. Hinc quoque dictæ sunt lamiæ puerorum voratrices. Hæc vet. interpres Alii tamen aliter de istis. Ennius.

Silvarum saltus, latebras, lamasque lutosas.

11. *Victor propositi simul ac, etc.)* Cum propositum finem adeptus eris, ac perveneris ad Augusti palatium.

Sic positum servabis onus: ne forte sub ala
Fasciculum portes librorum, ut rusticus agnum;
Ut vinosa globos furtivae Pyrrhia lanae:
Ut cum pileolo soleas conviva tribulis.
Ne vulgo narres te sudavisse ferendo
Carmina, quae possunt oculos auresque morari
Caesaris: oratus multa prece, nitere porro.
Vade, vale: cave, ne titubes, mandataque frangas.

INTERPRETATIO.

in modum fasciculum pones: ne sub brachio codices meos deferas, ut agrestis agnum; ut bibax Pyrrhia sphaerulas lanae furto allatae, ut plebejus conviva soleas ac pileum. Praeterea *ne obvio cuique effutias, te magno labore portasse carmina oculos et aures Augusti oblectare idonea. Etiam atque etiam rogatus perge ultra. Ito, vale: ne vacilles, aut praeceptorum* quidquam *praetermittas.*

ANNOTATIONES.

12. *Sic positum servabis onu, etc.*) Decenti aptoque gestu libros defer in manibus, non autem sub brachio.

Pyrrhia.) Nomen est ancillæ, in fabula quadam Titinii: quae furata lanæ globos ita gestavit, ut deprehensa sit. Ita vet. Schol.

15. *Ut cum pileolo soleas.*) Ut vicinus ex eadem tribu ad cœnam invitatus pileolum ac soleas portat, indeque reportat, nempe tenens sub axilla. Ex isto loco patet, pileolum habuisse veteres conviviis proprium ac peculiarem: qualem et nunc plerique nostrates interdum assumunt inter epulandum, velut aptiorem, leviorem, commodiorem; De soleis dixi ad Satiram 8. lib. 2.

18. *Oratus multa prece nitere porro.*) A me toties rogatus, o Vinni, diligenter ac sedulo exsequere et perfice quod præcepi. Alii sic: Etsi forte curiosus quispiam oret te percuncteturque; quid rei sit propter quam veneris; ne immorare, ne obsequere; imo abi quamprimum.

19. *Cave ne titubes, etc.*) Constanter age; quæcumque vero docui te sæpe verbo, et nunc scripto hoc, accurate observa.

EPISTOLA XIV.

AD VILLICUM SUUM.

Illum reprehendit, quod habitationem urbis desideret.

Villice silvarum et mihi me reddentis agelli,
Quem tu fastidis, habitatum quinque focis, et
Quinque bonos solitum Barjam dimittere patres;

INTERPRETATIO.

O *procurator nemorum et praedii me mihi restituentis, quod tu spernis, quinque licet familiis habitatum, probos quinque senes Barjam mittere*

ANNOTATIONES.

1. *Villice silvarum, etc.*) Hujus Epistolæ argumentum convenit cum septima et decima, at diverse tractatur.

Villice.) Villæ custos, aliisque servis sibi subditis agrorum colendorum opus dispensans. Varro lib. 1. de re rustic. cap. 12. *Villicus agri colendi causa constitutus; appellatusque a villa. quod ab eo in eam convehuntur fructus, et evehuntur cum veneunt.*

Mihi me reddentis.) Urbanæ scilicet occupationes me mihi præripiunt, inquit Poeta; at mihi me reddit ruris solitudo, otium, tranquillitas; ibi memetipso frui videor, ac meus esse: nam Romæ sum Mœcenatis et amicorum. Vide supra Epist. 7.

Agelli.) Is situs erat ultra Tibur, ad octavum ab urbe lapidem in via Valeria. Postea Epist. 16.

2. *Habitatum quinque focis.*) Amplum satis et sufficientem ad habitationem quinque familiarum, servilium nempe.

3. *Quinque bonos solitum, etc.*) Bonos homines ætatis provectæ, quinque familiarum capite;

Certemus, spinas animone ego fortius, an tu
Evellas agro, et melior sit Horatius, an res.
Me quamvis Lamiae pietas et cura moratur
Fratrem moerentis, rapto de fratre dolentis
Insolabiliter; tamen istuc mens animusque
Fert, et amat spatiis obstantia rumpere claustra.
Rure ego viventem, tu dicis in urbe beatum.
Cui placet alterius, sua nimirum est odio sors,
Stultus uterque locum immeritum causatur iniquè.
In culpa est animus, qui se non effugit unquam.
Tu mediastinus tacita prece rura petebas.
Nunc urbem, et ludos, et balnea villicus optas.
Me constare mihi scis, et discedere tristem,
Quandocunque trahunt invisa negotia Romam.
Non eadem miramur: eò disconvenit inter
Meque et te: nam quae deserta et inospita tesqua
Credis, amoena vocat mecum qui sentit; et odit

INTERPRETATIO.

consuetum; contendamus utrum ego diligentius ex animo meo vepres evellam, an tu ex agro; atque utrum plus valeat Horatius, an ejus praedium. Etsi me Romae detinet caritas et amor Lamiae fratrem desiderantis, et sic cum morte praereptum dolentis, ut nihil solatii admittat; attamen eo me impellit mens et animus, et exoptat frangere repagula spatiari impedientia. Ego felicem appello degentem ruri; tu contra in *urbe commorantem. Scilicet qui alienam conditionem cupit, propriam odit. Fatuus uterque improbe criminatur locum innoxium.* Imo *accusandus est animus, qui se nunquam deserit. Tu vile mancipium secretis votis rus exoptabas:* Jam vero *procurans villam expetis civitatem, et spectacula, et balnea. Me constantem esse nosti, ac moestum abire, quoties molesta negotia Romam revocant. Haud iisdem* rebus *delectamur: hinc ego tuque dissentimus. Etenim quae deserta, aspera, et inhabitabilia* loca *vocas, ea grata putat quisquis mecum sentit: et aversatur quae tu ju-*

ANNOTATIONES.

servus frugi; qui Barjam mittebantur ad nundinas; venalesque fructus eo convehebant. Varro ante cit. Alii interpretantur homines grandes natu mitti solitos ad lites in Barja dirimendas: imo et Senatores Romam interdum accitos. Verum auscultandus magis Theod. Marcilius sic scribens in hunc Horatii locum: *Non injucunda stultitia est narrantium hic de quinque Senatoribus, et quasi Patribus conscriptis; qui ex Horatii agello Barjam venientes de summa Sabinorum Rep. deliberent.*

Barjam.) Al. *Varjam*: oppidum Sabinorum ad fluvium Anienem.

4. *Certemus spinas, etc.*) Videamus an tu diligentius agrum colas, an ego animum: utrum ego studiosius curas mentem pungentes resecem, quam tu vepres herbasque inutiles noxiasque ex agro evellas.

5. *Melior sit Horatius, an res.*) Ego certe melior inquit Horatius, quia memet excolere studeo: res vero deterior: quia parum curas et colis, o villice, quam fastidis.

6. *Me quamvis Lamiae, etc.*) Quanquam ego Romæ detineor, et validissimo amoris in Lamiam vinculo constringor; mens mea tamen quærit evadere, perpetuoque tendit rus et in villam.

Lamiae pietas.) Vide lib. 3. Od. 17.

8. *Istuc.*) In agrum meum Sabinum, unde tu in urbem redire perperam cupis.

9. *Amat spatiis obstantia, etc.*) Hinc sæpius impedimenta quælibet excutio, frango, transilio; ut libertate, otio, meque ipso fruar apud villam meam; ac spatier tantillum, animumque reficiam urbani tumultus pertæsum.

Claustra.) Metaph. a Circo, in quo certis claustris detinebantur equi, donec liceret signo dato apertoque stadio decurrere.

12. *Locum immeritum causatur iniquè.*) Nec enim locus animi est causa inquieti; sed ipse animus parum sanus haud quiescit, ubi maxime quietus esse deberet.

13. *Qui se non effugit.*) Adeoque secum defert semper fomitem perturbationum, quocunque migret, et quamvis loca mutet. Vide lib. 2. Od. 16. v. 20.

13. *Mediastinus.*) Servus in medio stans ad vilissima quæque ministeria paratus. Quod mox dicitur *optare balnea*, favet iis qui *mediastinum* appellari volunt, quod mediis in balneis, seu in medio lavantium stet ad quæque servitia promptus, quanquam illud *stinus* mera videtur esse productio vocis, ut in *clandestinus*.

19. *Tesqua.*) Loca semota, edita, aspera,

Quae tu pulchra vocas: fornix tibi et uncta popina
Incutiunt urbis desiderium, video; et quòd
Angulus iste feret piper et thus ocyus uvâ,
Nec vicina subest vinum praebere taberna
Quae possit tibi; nec meretrix tibicina, cujus
Ad strepitum salias terrae gravis: et tamen urges
Jam pridem non tacta ligonibus arva, bovemque
Disjunctum curas, et strictis frondibus exples.
Addit opus pigro rivus, si decidit imber,
Multa mole docendus aprico parcere prato.
Nunc, age, quid nostrum concentum dividat, audi.
Quem tenues decuere togae nitidique capilli:
Quem scis immunem Cynarae placuisse rapaci;
Quem bibulum liquidi media de luce Falerni;
Caena brevis juvat: et prope rivum somnus in herbâ,
Nec lusisse pudet, sed non incidere ludum.
Non istic obliquo oculo mea commoda quisquam
Limat, non odio obscuro morsuque venenat,

INTERPRETATIO.

cunda existimas. Tibi ganea et lautae popinae injiciunt cupiditatem urbis, scio; et quod hic agellus producet thus et piper citius quam *uvas: nec prope adest taberna, quae vinum tibi suppeditet; neque meretrix tibicina, cujus ad cantum saltes terram graviter* pulsans: *ac nihilominus exerces agros dudum incultos; et curas bovem otiosum saturasque foliis decussis. Porro desidis laborem auget rivus, si pluvia decidat, constipato aggere prohibendus ne expositum devastet pratum. Disce modo quid consentire nos impediat. Me quem olim subtiles vestes et crines uncti delectavere, quem nosti absque muneribus fuisse dilectum Cynarae avarae, et a meridie Falernum potasse, delectat* modo *frugalis caena, et somnus in gramine juxta rivum. Neque* vero jam *pudet nugatum fuisse, sed nugas non abdicare. Ibi mea bona invidis oculis nemo diminuit, nec secretis inimicitiis et dicteriis depravat:*

ANNOTATIONES.

egrestia, inculta, suo situ ac silentio horrorem sacrum incutientia; hincque peragendis mysteriis vel captandis auguriis apta et consecrata. Proinde quidam scribunt *tesca*, quasi *tuesca*, a tuendis sacris. Varro 6. de Ling. Lat. Fest. loca densam umbram facientia esse *tesqua*, ait Scaliger.

23. *Angulus iste.)* Exiguus iste meus ager Sabinus

Feret piper, etc.) Adynaton.

25. *Meretrix tibicina.)* Ut plerimum tibicinas fuisse meretrices alibi notavimus.

26. *Terrae gravis.)* Saltatione seu tripudiatione rudi, agresti, rustica, inconcinna. Vide lib. 3. Od. 18.

Et tamen urges.) Ironice; negligebat enim villicus iste fastidiosus haec quae hic enumerantur sane ad villae procurationem facienda.

28. *Disjunctum.)* Jugo solutum, ab altero bove compare suo dejunctum.

29. *Addit opus pigro rivus, etc.)* Longe profecto major est opera laborque in moliendo novo aggere per torrentem aquam destructo, quem fuisset in vetere muniendo et constipando. Quod si facere pigeat, rivus imbribus repentinis auctus eluvione sua et exundatione proximum pratum devastabit.

32. *Tenues togae, etc.)* Juvenili aetati convenientes.

33. *Cynarae.)* De ea lib. 3. Od. 13. et lib. 4. Ode 1.

Rapaci.) Quasi vorago est meretrix, ut dictum est in Sat. 2. lib. 1.

34. *Quem bibulum, etc.)* Quem optimi vini appetentem scis intemperantes compotasse a meridie in multam noctem. Luxuriosi hoc faciebant, contra sobrii non ante horam tertiam, aut etiam serius, caenam adibant.

36. *Non incidere ludum.)* Finis enim aliquando ponendus insaniae juvenili. Juvenal. Satira 8. v. 165.

. . . . *breve sit quod turpiter audes.*

37. *Non istic obliquo.)* Rure in Sabinis nemo mihi invidet, aut maledicit, aut nocere conatur. Imo vicini gaudent cernentes me tractantem rustica instrumenta, ligone moventem cespites, protrudentem saxa, etc.

Rident vicini glebas et saxa moventem.
Cum servis urbana diaria rodere mavis:
Horum tu in numerum voto ruis. Invidet usum
Lignorum et pecoris tibi calo argutus et horti.
Optat ephippia bos piger: optat arare caballus.
Quam scit uterque, libens censebo exerceat artem

INTERPRETATIO.

vicini autem *approbant versantem glebas et lapides. Tu cum mancipiis urbana diaria comedere expetis. His adjungi vehementer exoptas.* Atqui *versutus calo tibi invidet* *usum lignorum et pecudum et hortuli.* Sic *bos iners ephippia*, *equus aratrum desiderat.* Ego vero *edicam*, ut *quisque ultro colat artem quam norit.*

ANNOTATIONES.

40. *Cum servis urbana, etc.*) Tu abundanti victu dudum petitus, quasi magister in villa mea aliis servis imperans, honestae hujus præfecturæ jam pertæsus, optas Romæ esse, ibique tenuiter victitare e dimenso in quamque diem cibo, qualis in urbe servis attribui solet. Vide J. Lips. Elect. lib. 2. cap. 15. Cæl. Rodig. lib. 7. cap. 31. et lib. 25. cap. 17. et seq.

41. *Invidet usum lignorum, etc.*) Tu servis urbanis ascribi et annumerari gestis. Contra urbanus *calo* qui foras it lignatum etc. *tibi invidet usum* et facultatem habendi ligna, pecudes, olera. Adeoque alienam quisque conditionem diligit, suam odit: quia suæ persentit incommoda, non autem alienæ.

42. *Calo.*) Græci lignum κᾶλον dicunt: hinc servus lignis quærendis et subministrandis deputatus, dictus *calo*, quasi *lignarius*, seu lignator, quo præcipue vocabulo intelligi solet militum servus, lis præbens et portans ligna seu ligneas clavas; Fest. Pomp. Non. Marcell. Latinam vero assignat originam Servius, in Æneid. 7. Ita scribens: *Calas dicebant majores nostri fustes, quos portabant sequentes dominos ad bellum: unde et calones dicti.* Lucil. *Scinde puer calam, ut caleas*; id est; serve frange fustem, seu lignum, fac focum, accende ignem.

43. *Optat ephippia bos.*) Proverb. in eos qui sui muneris officia et onus impatienter ferunt, aliena vero temere appetunt.

Ephippia.) ἐφίππιον stratum sive sella equi; apud Xenophontem.

44. *Quam scit uterque, etc.*) Quæ cum ita sint; et cum suo quamque muneri incumbere expediat, villicus rus colat: calo maneat in urbe, etc. Cic. Tusc. 1. num. 41. *bene Graecorum proverbio dicitur. Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.*

EPISTOLA XV.

AD NUMONIUM VALAM.

Percunctatur de Velia et Salerno, deque rebus ad jucundè vivendum idoneis.

QUAE sit hyems Veliae, quod coelum, Vala, Salerni,
Quorum hominum regio, et qualis via (nam mihi Bajas
Musa supervacuas Antonius, et tamen illis
Me facit invisum, gelidâ cum perluor undâ
Per medium frigus. Sanè myrteta relinqui,
Dictaque cessantem nervis elidere morbum
Sulphura contemni, vicus gemit, invidus aegris,
Qui caput et stomachum supponere fontibus audent
Clusinis, Gabiosque petunt et frigida rura.

INTERPRETATIO.

O VALA, tuum est nobis perscribere, nostrum vero tibi credere perscribenti: *qualis sit hyems apud Veliam; qualis aer apud Salernum: quales homines utriusque regionis; et quae via: (Etenim Antonius Musa Bajas haud mihi utiles esse dicit; mè vero illis efficit odiosum, quando frigida aqua perfundor rigente frigore. Certe deseri myteta, et posthaberi aquas sulphuratas existumatas sanare morbum nervos praepedientem, dolet oppidum invidens aegrotis, qui non verentur caput et pectus subjicere aquis Clusinis, perguntque Gabios et in frigidas regiones.*

ANNOTATIONES.

1. *Quae sit hyems, etc.*) Consilio medici profecturus Veliam et Salernum Horatius, lippitudinis curandæ causa, significat quærere se pariter salubritatem atque delicias.

Veliae.) Lucaniæ oppidum est maritimum, olim *Helia*, Plin. lib. 3. cap. 5. Virg. Æneid. 6.

Portusque require Velinos.

Vide Gell. lib. 10. cap. 16.

Quod coelum.) Interrogat quæ sit temperies aëris, et quæ hyemis asperitas illic ubi hyematurus erat.

Vala.) Is dicebatur C. Numonius Vala, aut Vaala.

Salerni.) Urbs est Lucaniæ, ad Tyrrheni maris littus, dicta a copia salis: portum satis capacem etiamnum ostendit.

2. *Bajas.*) Vide lib. 2. Od. 18.

3. *Musa.*) Antonius Musa medica arte clarus, ex quo Augustum ancipiti morbo laborantem sanaverat; ab eo non tantum ingenti pecunia donatus, sed et statua juxta signum Æsculapii erecta; nec non ipsi quamvis liberto, imo et quibuscunque medendi artem professis concesso jure annuli aurei. Dio lib. 53. Sueton. Octav. cap. 59. et 81.

Supervacuas.) Acrioris pituitæ in oculos defluxu vehementer affectus Poeta noster solebat proficisci Bajas ad lavacra calida: Verum Ant. Musa contrariis utendum remediis auctor fuit: jussitque ablutiones quærere frigidas, quibus defluens humor retunderetur. Pari scilicet modo Augustum calidis frustra usum ille frigidis curaverat, Plin lib. 29. cap. 1. *Antonius Musa Augustum contraria medicina gravi periculo exemerat.* Sueton. cit. cap. 81. Octav. *distillationibus jecinore vitiato ad desperationem redactus, contrariam et ancipitem rationem medendi necessario subiit, quia calida fomenta non proderant, frigidis curari coactus, auctore Antonio Musa.*

5. *Myrteta.*) Amœna loca myrtis consita apud Bajas.

6. *Dictaque cessantem nervis elidere morbum sulphura.*) Sulphuratas aquas ibidem scaturientes non longe ab Averno lacu, quibus curari dicitur morbus articularis; *cessare faciens nervos*, id est præpediens usum et motum articulorum atque nervorum.

7. *Vicus gemit.*) Bajani indignantur contemni suos fontes toto orbe celebres, suasque myrtus relinqui. Plin. l. 31. c. 2. *Emicant benigne et passim in plurimis terris aquae, alibi calidae, alibi frigidae, alibi unctae .... alibi tepidae, auxilia morborum conferentes ...... nusquam tamen largius quam in Bajano sinu, nec pluribus auxiliandi generibus; aliae sulphuris, aliae aluminis, aliae salis, aliae nitri, aliae bituminis; nonnullae etiam acida salsave mixtura ... nervis prosunt, pedibusque, etc.*

8. *Qui caput et stomachum supponere.*) Ex ægris enim alii medicantes illas aquas bibunt, alii in iis lavantur, alii partes affectas, v. g. caput, ventriculum, renes, stillicidiis aquam ejusmodi affundensibus supponunt una hora per dies aliquot.

9. *Fontibus Clusinis, etc.*) Aquis frigidis ad Clusium Etruriæ oppidum.

Mutandus locus est, et diversoria nota
Praeteragendus equus: quò tendis? non mihi Cumas
Est iter, aut Bajas; laevâ stomachosus habenâ
Dicet eques; sed equi fraenato est auris in ore.)
Major utrum populum frumenti copia pascat,
Collectosne bibant imbres, puteosne perennes
Dulcis aquae: nam vina nihil moror illius orae.
Rure meo possum quidvis perferre patique.
Ad mare cum veni, generosum et lene requiro;
Quod curas abigat, quod cum spe divite manet
In venas animumque meum; quod verba ministret;
Quod me Lucanae juvenem commendet amicae.
Tractus uter plures lepores, uter educet apros:
Utra magis pisces et echinos aequora celent;
Pinguis ut inde domum possim Phaeaxque reverti;

INTERPRETATIO.

Itaque *locum mutare oportet, equumque agere ultra diversoria cognita. Quò pergis? haud Cumas vel Bajas contendo: inquiet iracundus eques fraenum ad laevam torquens. Verum enim auricula est in ore fraenato equi. Uter populus majore tritici abundantia nutriatur: an pluvias collectas potent, an aquas dulces e fontibus perpetuo manantibus. Etenim sperno vinum istius regionis.* In *villa* quidem *mea quodlibet valeo tolerare ac sustinere: at cum deveni ad mare, desidero vinum generosum ac lene, quod pellat sollicitudides, quod in venas fluens ingentem fiduciam meae menti conferat, quod verba suppeditet, quod me juvenem gratum reddat Lucanae meretrici. Utra regio plures lepores, utra apros alat: utrum mare meliores pisces et echinos habeat: ut illinc domum redire queam obesus et Phaeax.*

ANNOTATIONES,

Gabiosque petunt.) Urbs ista Latii, in via Prænestina, fere media Romam inter et Præneste. Virgil. Æneid. 7.

. . . . *quique arva Gabinae*
Junonis, gelidumque Anienem, et roscida rivis.
Illic vero salubres aquas fuisse, testatur Strabo lib. 5. *Per hanc planitiem Anio decurrit; et aquae frigidae dictae Albulae multis e fontibus manant varios ad morbos tum bibentibus salutares, tum sedentibus infusae.*

10. *Mutandus locus est.*) Jubente medico relinquendæ sunt Bajanæ deliciæ, pergendumque Veliam aut Salernum, ut lippientibus oculis mederi possim. Plin. cit. lib. 31. cap. 2. *Capiti, auribusque privatim medentur, oculis vero Ciceronianae aquae . . . . . In Ænaria insula calculosis . . . . . Idem contingit in Velino lacu potantibus, etc.*

11. *Quò tendis?*) Verba sunt Horatii ad equum suum.

Cumas.) Urbs est Campaniæ maritima, antro Sibyllæ celebrata: Bajis proxima.

12. *Laeva stomachosus habena.*) Neapolim indeque Veliam aut Salernum euntibus ad dexteram sunt Bajæ: avertendo igitur equo flectenda erat ad sinistram habena.

14. *Equi fraenato est auris in ore.*) Equus non verbis sed fræno docetur percipitque quò sit eundum.

14. *Major utrum populum, etc.*) Repetendus hic et passim versus 25. *Scribere te nobis* . . . . *par est*, scilicet, *major utrum populum, etc.* Adverte ergo, Lector, hyperbaton longissimum.

Utrum populum.) An Veliensem, an Salernitanum.

15. *Collectosne imbres.*) In cisternis.

18. *Ad mare cum veni.* Ad aliquam urbem maritimam.

Quod curas abigat, etc.) Vide lib. 1. Od. 18. etc.

20. *Animumque.*) Vini calor spiritus vitales excitat accenditque, hincque animum pariter.

Quod verba ministret.) Epist. 5.
Foecundi calices quem non fecere disertum?

21. *Commendet amicae.*) Hilarem et facetum præstando. Apage hinc aliam interpretationem.

22. *Tractus uter.*) Velinus, an Salerninus.

23. *Echinos,*) De his lib. 2. Sat. 4.

24. *Pinguis ut inde, etc.*) Ut ex istis regionibus possim redire non solum oculis sanus, sed et toto corpore nitidus, pinguis, et bene curata cute, Gall. *gros et gras, dans l'enbonpoint.*

Phaeax.) Instar Phaeacum; de quibus supra Epist. 2. v. 29.

Scribere te nobis, tibi nos accredere par est.
Maenius ut rebus maternis atque paternis
Fortiter absumptis, urbanus coepit haberi;
Scurra vagus, non qui certum praesepe teneret;
Impransus non qui civem dignosceret hoste;
Quaelibet in quemvis opprobria fingere saevus;
Pernicies, et tempestas, barathrumque macelli;
Quidquid quaesierat, ventri donabat avaro;
Hic ubi nequitiae fautoribus et timidis nil
Aut paulum abstulerat, patinas caenabat omasi
Vilis et agnini, tribus ursis quod satis esset,
Scilicet ut ventres lamnâ candente nepotum
Diceret urendos correctus. Maenius idem
Quidquid erat nactus praedae majoris, ubi omne
Verterat in fumum et cinerem: Non hercule miror,
Ajebat, si qui comedunt bona, cum sit obeso

INTERPRETATIO.

Quemadmodum Maenius patrimonio devorato facetum se exhibuit: parasitus ille vagabundus, cui certa non esset culina: qui famelicus civem ab hoste non distingueret, in quemlibet vero contumelias quasque dirus confingeret: damnum, procella, et gurges macelli, quodcunque lucratus erat ventri avido largiebatur. Porro *cum iste parum aut nihil obtinuerat a luxuriae patronis et formidolosis, caenabat e lance plena vervecinis extis crassioribus quantum sufficeret tribus ursis.* Adeo nimirum *ut emendatus assereret helluonum ventres ardente lamina esse inurendos. Ipse Maenius cum in fumum et favillam redegisset si quid opimum captaverat, dicere* erat solitus: *Haud equidem miror si nonnulli facultates absumant, quandoquidem*

ANNOTATIONES.

25. *Accredere.*) Hac etiam voce utitur Lucretius lib. 3.

Facile hoc accredere possit.

26. *Maenius ut, etc.*) Fab. Mænius Pantolabus, gurges et vorax, de quo jam antea non semel, L. 1. Sat. 3. Hic nonnulli dividunt, alteramque Epistolam faciunt, sed perperam. Deinceps enim explicat Horatius quod supra dixit v. 17. et seq.

27. *Urbanus.*) Lepidus, festivus, ut ad mensas divitum facile admitteretur.

28. *Scurra vagus.*) Modo huc, modo illuc cœnam mendicans et captans per facetias.

Praesepe.) Metaph. Est enim proprie locus præseptus, in quo pecudes stabulantur: et per synecd. linter in quo pabulum jumentis apponitur.

29. *Impransus.*) Theod. Marcilius interpretatur, bene pransus, satur, temulentus.

30. *Quaelibet in quemvis, etc.*) Qui fame quasi furore quodam percitus omnes obvios impetebat, maledico dente carpebat, probris incessebat.

31. *Pernicies et tempestas, etc.*) Universa macelli edulia abradens, rapiens, vastans, quasi tempestas; et absorbens, quasi vorago et βαραθρον.

33. *Ubi nequitiae fautoribus, etc.*) Mænius iste cum nihil fuerat venatus apud divites luxuriam suam fovere et alere solitos, eique faventes, utpote similiter luxuriosos.

Timidis.) Avaris, sumptum facere timentibus: vel scurrilem nequitiam et maledicentiam reformidantibus, qui cibos interdum offerebant, ne dicteriis ejus lancinarentur.

34. *Patinas caenabat omasi.*) Vili qualibet esca contentus domi caenabat. Quid. leg. *tabulas*, ut sit *tabula* lancis genus planum.

Omasi.) Crassior ventriculi pars adipata. Gall. *des trippes, des fressures.* Al. caro bubula pinguior.

35. *Agnini.*) Al. *agninae*, sup. carnis.

Ursis.) Quod animal ingens et vorax.

36. *Scilicet ut ventres, etc.*) Mænius vili cibo expletus domi, *correctus*, et agnoscens naturam haud egere lautioribus alimentis, luxuriam ipse ultro damnans ajebat; luxuriosos esse disperdendos. Vel, *correctus*, eruditus propria experientia et egestate, quam sibi per luxuriosum victum contraxerat.

37. *Correctus, Maenius idem.*) Quidam leg. *correptus Bestius: idem quicquid etc.* hoc sensu: Bestius avarus a Mænio luxurioso sordidæ parcitatis accusatus et acriter *correptus*, præ ira et indignatione dicebat, *urendos nepotum ventres lamina candente.* Bestii avaritiam carpit Pers. Sat. 6.

Maenius idem quidquid, etc.) Ille qui domi tenui victu contentus erat, quando lautiores nactus dapes deglutierat, exquisito sapore affectus ajebat: haud miror quod opes absumant aliqui, ut delicatiora comedant obsonia.

Nil melius turdo, nil vulvâ pulchrius amplâ.
Nimirum hic ego sum: nam tuta et parvula laudo,
Cum res deficiunt; satis inter vilia fortis.
Verùm, ubi quid melius contingit et unctius, idem
Vos sapere, et solos ajo bene vivere, quorum
Conspicitur nitidis fundata pecunia villis.

INTERPRETATIO.

nihil jucundius est pingui turdo, nihil suavius praegrandi vulva. Talis nempe sum ego: quippe laudo secura et exigua, quando opes desunt, sat constans inter parva. At quando praestantius aliquid et lautius nactus sum, tum ipse vos dico sapere et solos beatos esse, qui habetis opes bonis praediis stabilitas.

ANNOTATIONES.

41. *Obesa nil melius turdo.*) Martial lib. 13. Epigr. 92. inter aves turdo primam saporis gloriam adjudicat. Pers. Sat. 6. v. 24.
Nec tenuem solers turdorum nosse salivam.
Nempe Romæ catillones erant subtilis adeo palati, ut gestu dignoscerent turdorum sapores varios, en silvestres, an ex aviario, an mares, an feminæ. Vide supra lib. 1. Sat. 5. et lib. 2. Sat. 2.
Vulva.) Jucundem palato et maxime delicatam primiparæ suis vulvam, testatur Plin. lib. 8. c. 51. et lib. 11. cap. 37. Martial. lib. 13. Epigr. 56.
Me materna gravi de sue vulva capit.

42. *Hic ego sum.*) Mænio similis sum, parvo et vili contentus, cum desunt meliora: quando vero suppetunt lautiore, hæc sane haud sperno, imo collaudo: et quibus opes atque istæ deliciæ adsunt, beatos censeo et prædico.

46. *Quorum conspicitur nitidis fundata pecunia villis.*) Censum habentes fundo certo stabilitum, villem proventus certoe referentem, *opes fundatas atque optimè constituas;* ut ait Cic. pro Rabirio. Item pro Domo; *fundatissima familiae ruina.*

EPISTOLA XVI.

AD QUINCTIUM.

Descriptio villae Horatianae. Quis dicendus vir bonus?

Ne percuncteris, fundus meus, optime Quincti,
Arvo pascat herum, an baccis opulentet olivae,
Pomisne et pratis, an amicta vitibus ulmo:
Scribetur tibi forma loquaciter, et situs agri.
Continui montes, nisi dissocientur opaca
Valle; sed ut veniens dextrum latus adspiciat Sol,
Laevum discedens curru fugiente vaporet.
Temperiem laudes. Quid, si rubicunda benignè
Corna vepres, et pruna ferant? si quercus et ilex
Multâ fruge pecus, multâ dominum juvet umbrâ?
Dicas adductum propiùs frondere Tarentum.
Fons etiam rivo dare nomen idoneus, ut nec
Frigidior Thracam, nec purior ambiat Hebrus,
Infirmo capiti fluit utilis, utilis alvo.
Hae latebrae dulces, etiam (si credis) amoenae,
Incolumem tibi me praestant Septembribus horis.
Tu rectè vivis, si curas esse quod audis.
Jactamus jampridem omnis te Roma beatum.
Sed vereor ne cui de te plus quàm tibi credas,

INTERPRETATIO.

Ne quaeras, o bone Quincti, utrum ager meus dominum frugibus nutriat, an baccis oleae ditet, an fructibus, an vitibus ulmo circumdatis; en tibi verbose describam speciem et situm praedii mei. Perpetui sunt colles, nisi quod separantur valle umbrosa, ita ut sol oriens aspiciat latus dextrum, abeunte vero curru decedens tepefaciat sinistrum. Temperatum coelum laudaveris. Porro sentes producunt affatim rubra corna et pruna: quercus et ilices glandem plurimam pecoribus, et densam umbram hero suppeditant. Diceres Tarentum prope advectum florere. Interluit quoque fons aptus nomen rivo tribuere, quo neque frigidior nec limpidior. Hebrus Thraciam irrigat: capiti male affecto, pariter et ventri saluber. Grata haec latibula, quin et si fidem habes, jucunda sanum tibi me faciunt mense Septembri. Tu recte vivis, si studeas essë qualis diceris. Te felicem dudum praedicamus omnes Romani. At metuo ne aliis de te plus credas quam tibimetipsi:

ANNOTATIONES.

1. *Ne percuncteris.*) Per insinuationem agrum suum describit Poeta: Deinde quis vere sit vir bonus explicat; ubi Quinctium notat velut adulatoribus nimis credulum.

Quincti.) Is videtur esse Quinctius Hirpinus, cui est inscripta Ode 11. lib. 2.

5. *Continui montes, etc.*) Situs ille saluberrimus, vallis amœna ventis et orientalibus et occidentalibus exposita, a meridie vero et septentrione duobus collibus defensa: quæ porro temperata fruatur aura, et fonte irrigata, cujus aquae infirmo capiti alvoque medeantur.

6. *Valle.*) Haec *Ustica* dicebatur, ut volunt quidam. Cruquius vero opinatur nomen hoc fuisse potius propinqui montis, cui ex adverso immineret Lucretilis mons, de quo Lib. 1. Od. 17.

11. *Tarentum.*) Urbem prorsus jucundam et voluptuariam, quam saepius commendat Horatius Lib. 1. Od. 28. Lib. 2. Od. 6. L. 3. Od. 5.

12. *Fons etiam rivo.*) Blandusia nempe fons in finibus Sabinorum apud Mandelam pagum. De illo lib. 3. Od. 13. *rivus* autem *Digentia* vocabatur, atque in Tiberim defluebat per Farfarum flu. et Vacunæ fanum: Vide postea Ep. 18. vers. 104.

Dare nomen idoneus.) Tam abundantes aquas ei rivo præbens, ut inter fluvios Sabinorum Digentia numeretur et nominetur.

13. *Thracam.*) Vide lib. 1. Od. 25.

Hebrus.) Ingens Thraciæ fluvius, de quo jam supra Epist. 3. et cit. Od. 25. lib. 1.

15. *Hae latebrae dulces etc.*) Autumno ineunte secedens in hanc villam meam, a morbis tunc frequentibus me vindico. Juvenalis *lethiferum Autumnum* dicit, Sat. 4. v. 56. ex Hippoc. et Galen. Id. Sat. 6. v. 516.

. . . . metuique jubet Septembris et Austri
Adventum.

17. *Tu recte vivis, etc.*) Cic. Offic. 2. n. 43. *Praeclare Socrates hanc viam ad gloriam proximam et quasi compendiariam dicebat esse, si quis id ageret, ut qualis haberi vellet, talis esset.*

19. *Sed vereor ne cui de te plus quàm tibi credas.*)

Neve putes alium sapiente bonoque beatum;
Neu si te populus sanum recteque valentem
Dictitet, occultam febrem sub tempus edendi
Dissimules, donec manibus tremor incidat unctis.
Stultorum incurata pudor malus ulcera celat.
Si quis bella tibi terrâ pugnata marique
Dicat, et his verbis vacuas permulceat aures:
Tene magis salvum populus velit, an populum tu,
Servet in ambiguo qui consulit et tibi et urbi,
Juppiter: Augusti laudes agnoscere possis?
Cum pateris sapiens emendatusque vocari,
Respondesne tuo, dic sodes, nomine? Nempe
Vir bonus et prudens dici delector ego, ac tu.
Qui dedit hoc hodie, cras si volet auferet: ut si
Detulerit fasces indigno, detrahet idem.
Pone; meum est, inquit; pono, tristisque recedo.
Idem si clamet furem, neget esse pudicum,
Contendat laqueo collum pressisse paternum,
Mordear opprobriis falsis, muteraque colores?
Falsus honor juvat, et mendax infamia terret.

INTERPRETATIO.

neve existimes felicem diversum a probo et sapiente; ac, si te sanum et bene habentem dicat populus, ne secretam febrem celes circa horam caenae, usquequo tremulae fiant manus unctae. Improba verecundia abscondit ulcera fatuorum putrida. Si aliquis narret certamina terra marique a te confecta, atque aures tuas *patentes deliniat isto sermone*: Utinam *Jupiter qui te urbemque diligit, incertum semper teneat, utrum populus te magis exoptet incolumem, an tu populum: numquid discernere poteris Augusti laudationem? Quando* vero *sinis te appellari sapientem et perfectum, quaeso dic, an respondes* huic *tuae appellationi? Scilicet* ergo *probus et sapiens vocari gaudeo, et tu* similiter. Verum *qui hodie tribuit* istud elogium, *ipse cras eripiet, si lubet; et quasi* immerito *honorem detulerit, adimet. Depone, ait* populus, quod *meum est. Depono, ac moestus abeo. Si* autem *ipse furem me aut impudicum vocet, vel patrem a me strangulatum asserat, an percellar falsis* istis *criminationibus, aut expallescam? Inanis gloria delectat, et falsa contumelia exterret.*

ANNOTATIONES.

Imitatus Persius Sat. 4. v. 48.

..... *Egregium cum me vicinia dicat,*
Non credam?

21. *Neu si te populus, etc.*) Pers. mox cit.
Nequicquam populo bibulas donaveris aures.
Respue quod non es: tollat sua munera cerdo.
Tecum habita; et noris quam sit tibi curta supellex.

22. *Occultam febrem dissimules, etc.*) Vereor ne vitia tibi certe non obscura dissimules et tegas, donec ea ipse prodas incautus, aut vitioso quopiam impetu abreptus, et patefactus qualis es, sicut aeger edendi appetens asserit se non tentari febre, nec a cibo temperat: donec ipsa se prodat febris, edentisque manus reddat tremulas. Persius Sat. 3. v. 100.

Sed tremor inter vina subit, calidumque triental
Excutit e manibus: dentes crepuere retecti,
Uncta cadunt laxis tunc pulmentaria labris.

25. *Stultorum incurata pudor, etc.*) Stulti sua vitia non curant emendare: sed curant abscondere, per malum pudorem.

26. *Vacuas permulceat aures.*) Adulationibus gaudentes, et adulatoribus semper apertas.

27. *Tene magis salvum etc.*) Hi duo versus vel a Varo aliove Poeta in laudem Augusti scripti fuerant, ac velut noti hic referuntur; vel ab ipso Horatio facti sub tertia persona adhibentur.

29. *Augusti laudes agnoscere possis?*) An tibi stulte attribues quod ad Augustum noscitur pertinere: an cognosces non ad te, sed ad ipsum scriptas eas laudes?

30. *Emendatus.*) Vitiis carens.

31. *Nomine.*) Pro, *nomini:* ut bene observat Marcilius.

32. *Nempe vir bonus, etc.*) Responsio est Quinctil, quam mox Horatius refellit.

Delector ego, ac tu.) Cic. Philipp. 1. n. 57. *Levis est animi lucem splendoremque fugientis, veram gloriam, qui fructus verae est virtutis, repudiare.*

33. *Qui dedit hoc hodie, cras, etc.*) Populus nempe inconstans et levis. Verum ut bonus et sapiens talis est, quamvis a populo non dicatur; sic qui non est, talis non sit, licet dicatur.

Quem, nisi mendosum et mendacem? Vir bonus est quis?
Qui consulta patrum, qui leges juraque servat:
Quo multae magnaeque secantur judice lites;
Quo responsore, et quo caussae teste tenentur.
Sed videt hunc omnis domus et vicinia tota
Introrsum turpem, speciosum pelle decora.
Nec furtum feci, nec fugi, si mihi dicat
Servus: Habes pretium, loris non ureris, ajo.
Non hominem occidi: Non pasces in cruce corvos.
Sum bonus et frugi: Renuit, negat atque Sabellus.
Cautus enim metuit foveam lupus, accipiterque
Suspectos laqueos, et opertum milvius hamum.
Oderunt peccare boni virtutis amore,
Tu nihil admittes in te formidine poenae.
Sit spes fallendi; miscebis sacra profanis.
Nam de mille fabae modiis cum surripis unum,
Damnum est, non facinus mihi pacto lenius isto.
Vir bonus, omne forum quem spectat et omne tribunal,
Quandocunque deos vel porco vel bove placat,
Jane pater clarè, clarè cum dixit, Apollo,
Labra movet metuens audiri: Pulchra Laverna,

INTERPRETATIO.

ecquem, nisi vitiosum et fallacem? Age: *qui est vir probus? Qui edicta, qui leges et instituta majorum observat: quo judice dirimuntur plures et graves controversiae: quo adstipulatore, quo testimonium perhibente causae obtinentur. At istum cuncta familia omnesque vicini cognoscunt intus flagitiosum, quamvis externa specie honestum.* Verumenimvero *si mihi servus dicat; haud furatus sum; neque aufugi*: *respondebo*: *Mercedem tenes*, scilicet, *scuticis minime caederis*. Si dicat; *Neminem interfeci: respondebo*: Bene est, *haud in patibulo corvis escam praebebis*. Dicat: *Probus sum et innocens*: *Venusinus refragatur et contradicit. Quippe lupus astutus foveam timet, accipiter autem pedicam invisam, et milvius uncum obtectum. Probi fugiunt peccatum* ob *studium virtutis. Tu vero non peccabis metu supplicii*: quod *si latere speres, fas et nefas attentabis. Enimvero quando e mille modiis fabarum unum furaris, injuria sic mihi quidem, at non culpa minor* videtur. Nempe *vir ille honestus, quem forum universum et omnia tribunalia venerantur, quoties diis sacrificat porcum aut bovem, postquam alta voce pronuntiavit: Jane pater, vel, Phoebe; labia commovet audiri timens. Praeclara Laverna,*

ANNOTATIONES.

40. *Mendacem.*) Qui se exhibet alium quam sit, videlicet bonum et sapientem, cum sit turpis et stultus. Sunt qui legant *medicandum*, id est egentem medicaminibus Philosophiæ, ad mores formandos aut emendandos.

Vir bonus est quis.) Ex opinione et fatus vulgi sententia, quisquis videtur esse bonus, talis existimatur et prædicatur. Itaque per ironiam describitur qui falso bonus censetur. Plato 2. de Rep. *Si opinio et fama vim affert veritati, et penes eam est vitae beatae principatus, ... ergo umbracula quaedam et ficta virtutis species nobis est quaerenda.*

46. *Nec furtum feci.*) Rem illustrat similitudine.

48. *Non pasces in cruce corvos.*) Non affigeris cruci, quod servile pridem erat supplicium: nec tuum cadaver ibi pendens corvis pabulum erit.

49. *Renuit, negat atque Sabellus.)* Ego Horatius contrarium assevero. Sabellis olim expulsis invecti sunt coloni Romani, ac Venusiam occuparunt. Vide lib. 2. Sat. 1. v. 36.

50. *Cautus enim, etc.*) Similitudine conglobata ostendit servum haud posse dici bonum, eo quod abstinet a peccando, metu pœnæ dumtaxat.

52. *Oderunt peccare boni, etc.)* Bias dicebat: Non metus, sed decori gratia abstinendum a peccato. Cic. 1. de Leg. *Si non ipso honesto movemur, ut viri boni simus, sed utilitate aliqua aut fructu; callidi sumus, non boni. Nam quid faciet in tenebris qui nihil timet nisi testem, vel judicem!*

53. *Tu nihil admittes in te formidine pœnae.*) Clemens Alexandrinus præclare scribit, duo esse genera timoris: unum, cui pudor junctus; quo timore bonum principem cives metuunt, et nos Deum timemus, et boni liberi parentes: alterum, cui comes odium; quali afficiuntur servi erga dominos asperos.

56. *Damnum est, non facinus, etc.)* Legunt plerique *Est damnum levius, sed non facinus tamen: esto.* quod nec stilum Horatianum sapit, nec reperitur in ulla vetere membrana.

57. *Vir bonus, omne forum, etc.*) Vir iste bonus falsò a se et a vulgo existimatus.

60. *Labra movet metuens, etc.)* Videri vult recta precari et orare ab Apolline vel Jano, sed severa improbus improba precatur. Pers. Sat. 2.

Mens bona, fama, fides; haec clarè, et ut audiat hospes.

Illa sibi introrsum et sub lingua immurmurat: O si

Da mihi fallere: da justum sanctumque videri:
Noctem peccatis, et fraudibus objice nubem.
Qui melior servo, qui liberior sit avarus,
In triviis fixum cum se demittit ob assem,
Non video; nam qui cupiet, metuet quoque: porro
Qui metuens vivit, liber mihi non erit unquam.
Perdidit arma, locum virtutis deseruit, qui
Semper in augenda festinat et obruitur re.
Vendere cum possis captivum, occidere noli.
Serviet utiliter: sine pascat durus, aretque;
Naviget, ac mediis hyemet mercator in undis;
Annonae prosit, portet frumenta penusque.
Vir bonus et sapiens audebit dicere; Pentheu
Rector Thebarum, quid me perferre patique
Indignum coges? Adimam bona. Nempe pecus, rem,
Lectos, argentum. Tollas licet. In manicis et

INTERPRETATIO.

tribue mihi ut latere *possim; concede ut existimer integer et innoxius: crimina caligine, dolos autem nubilo obvela.* Certe haud *intelligo qua ratione servo praestantior aut liberior sit avarus, quando in compitis se inclinat propter assem defixum. Etenim quisquis appetet etiam timebit. Qui vero inter metum vitam ducit,* hunc *liberum nunquam censebo. Amisit arma, stationem virtutis reliquit quicunque in opibus amplificandis laborat atque opprimitur. Quandoquidem servum licet venumdare, cave ne interficias: utile ministerium exhibebit, permitte ut aerumnosus* greges *pascat, agros colat, navigationem exerceat, ac negotiando hyemem in medio mari traducet, annonam promoveat, triticum et obsonia convehat.* Tandem *vir probus et sapiens non verebitur* ita *loqui: o Pentheu rex Thebarum, quid me adiges innoxium sustinere ac sub re? Bonis spoliabo. Nimirum* auferes greges, *supellectilem, pecuniam: aufer, potes. Manibus ac pedi-*

ANNOTATIONES.

Ebullit patrui praeclarum funus, etc.

Laverna.) Dea sub cujus tutela erant fures; hinc laverniones dicti. Nomen vel a λαβεῖν, *capere*, quasi *Laberna*, mutato b in v: vel a lavando, si *lavare* pro *furari* veteres dixere: nam *levare* potius dixisse alii affirmant: quod si ita est, *Laverna* dicta est pro *Levarna*. Alii deducunt a λαφυρα, *spolia*, ut *Laverna* dicatur pro *Laphurna*: quod minus arridet. Alex. ab Alexand. lib. 4. cap. 16. sic scribit: *Laverna furum Dea, in cujus loco, ut impunita essent furta, praedam fures sortiri, et rapacissimum quemque immolare tradiderunt.* Hinc erat ædes sacra Romæ, et Lavernalis inde porta.

64. *In triviis fixum cum se demittit ob assem.)* Cum ad assem colligendum se inclinat, ac ludibrium subit puerorum, qui assem humi defigunt, ad illudendum prætereuntibus. Pers. Sat. 5. v. 111.

Inde luto fixum possis transcendere nummum.

67. *Perdidit arma, etc.)* Nihil militi est magis ignominiosum, quam perdere arma, aut stationem deserere. Sensus est. Qui lucro avide inhiat, sanam perdidit mentem, quæ hominis est armatura adversus errores, quibus ut hostibus ratio ejus felicitasque impetuntur expugnanturque.

69. *Vendere cum possis captivum, etc.)* Vel, ita ratiocinari avarus est accipiendus; vel sic interpretari licet: Quemadmodum non expedit servum accipere quem vendere possumus; magisque sinendus est vivere, quia utilis ad multa erit: sic ille avarus cupiditati servire permittendus est; Nec enim inutilis erit publicæ rei. Quippe si, ad rem augendam, negotietur, frumenta comportet, etc. *annonae proderit*, eam viliorem faciendo: adeoque cives juvabit.

73. *Vir bonus et sapiens.)* Vir reipsa bonus et sapiens fortiter suam tuetur libertatem inter ipsa quoque vincula.

74. *Pentheu rector Thebarum)* Dialogum instituit Poeta, imitatus Euripidem in Bacchis, ubi inducitur Bacchus a Pentheo ligatus nihilominus audacter loqui, et constanti animo Penthei regis minas et vincula spernere. Hic adumbrat Horatius virum vere sapientem, quem nec metus aut minæ, nec carcer aut ulla vis servum efficere, aut a virtutis gradu valent depellere. De *Penthea* lib. 2 Od. 19. De *Thebis* lib. 2. Sat. 5.

75. *Adimam bona.)* Cic. Parad. 2. *Nec eum ego dicam bona perdidisse, si quis pecus ac supellectilem amiserit.*

Compedibus saevo te sub custode tenebo.
Ipse Deus, simulatque volam, me solvet. Opinor,
Hoc sentit: Moriar: *mors* ultima linea rerum est.

INTERPRETATIO.

bus vinctum te retinebo sub custode saevissimo. Ipse Deus liberabit me, ubi primum cupiam. Credo ego illum ita sentire: Moriar: mors rerum omnium finis est.

ANNOTATIONES.

78. *Ipse Deus.*) Exsolvet me pater meus Jupiter, inquit Bacchus ad Pentheum, apud cit. Euripid. Bacch. Act. 2.

Opinor, hoc sentit.) Hæc Horatius: Credo sapientem ita secum reputare: Quid grave tandem ac durum mihi potest accidere quod metuam? quid me subigere et vincere valeat? Enimvero quibuscunque ærumnis me exsolvet mors tandem, mors inquam rebus omnibus brevi finem impositura. Adde quod corpus est animi carcer: ergo velut e carcere liberatur animus, quando per mortem corpore solvitur.

77. *Mors ultima linea rerum est.*) Metaph. vel e Pictura, vel e Geometria: *omnium mors est extremum.* Demosth. Tull.

EPISTOLA XVII.

AD SCÆVAM.

Spernenda non est amicitia principum. Quomodo comparanda?

QUAMVIS, Scaeva, satis per te tibi consulis, et scis,
Quo tandem pacto deceat majoribus uti;
Disce docendus adhuc, quae censet amiculus; ut si
Coecus iter monstrare velit: tamen aspice, si quid
Et nos, quod cures proprium fecisse, loquamur.
Si te grata quies et primam somnus in horam
Delectat; si te pulvis, strepitusque rotarum,
Si laedit caupona; Ferentinum ire jubebo.
Nam neque divitibus contingunt gaudia solis:
Nec vixit malè, qui natus moriensque fefellit.

INTERPRETATIO.

O *SCAEVA, quamquam ex temetipso abunde sapis, et nosti qua demum ratione oporteat versari cum magnatibus; adhuc tamen erudiendus accipe quæ existimat parvus amicus tuus: velut si viam coecus indicare tentet. Itaque adverte, si etiam nos aliquid dicimus quod tuum facere studeas. Si te juvat tranquillum esse, et dormire ad primam usque diei horam; si te offendit pulvis, et curruum fragor, et caupona; suadebo ut pergas Ferentinum. Nec enim opulenti soli habent voluptatem: neque vixit infelix qui natus et moriens latuit.*

ANNOTATIONES.

1. *Quamvis Scaeva.*) Est hæc Epistola gravis, elegans, erudita, callida, magnatum assectatoribus idonea.

Scaeva.) Eques Romanus.

Per te tibi consulis.) Alieno consilio nequequam egens. Sic leniter assentatur Horatius, ut animum præparet ad auscultanda monita.

5. *Quod cures proprium fecisse.*) Quod in tuam utilitatem vertas.

6. *Primam in horam.*) Usque ad ortum solis, quæ prima est et olim numerabatur hora diei naturalis videlicet.

7. *Pulvis.*) Ob vehicula in urbe frequentia.

Caupona.) Ubi rixæ, pugnæ, contentiones, vociferationes, aliaque mala passim grassantur.

Ferentinum.) Parum celebre oppidum Hernicorum. Synecd. pro quovis alio ejusmodi, in quo non sunt eadem incommoda, quæ in magnis urbibus; ubi proinde quietam ducere vitam licet.

9. *Nam neque divitibus, etc.*) Imo tenuiores plerumque felicius vivunt, quam divites.

10. *Nec vixit male, etc.*) Epicurus dixerat: λάθε βιώσας, vitæ privatæ bona antea non semel vidimus. Ovid. Trist.

Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit, et infra.

Si prodesse tuis, pauloque benignius ipsum
Te tractare voles; accedes siccus ad unctum.
Si pranderet olus patienter, regibus uti
Nollet Aristippus. Si sciret regibus uti,
Fastidiret olus, qui me notat. Utrius horum
Verba probes et facta, doce: vel junior audi,
Cur sit Aristippi potior sententia: namque
Mordacem Cynicum sic eludebat, ut ajunt.
Scurror ego ipse mihi; populo tu: rectius hoc et
Splendidius multò est, equus ut me portet, alat rex.
Officium facio: tu poscis vilia rerum,
Dante minor; quamvis fers te nullius egentem.
Omnis Aristippum decuit color, et status, et res;
Tentantem majora, ferè praesentibus aequum.
Contra, quem duplici panno patientia velat,

INTERPRETATIO.

At si tuis commodus esse cupias, teque ipsum aliquanto lautius habere, inops ad opulentum contendes. Si herbis vesci sponte vellet Aristippus, haud magnates sectaretur. Si cum magnatibus vivere nosset is, qui me carpit, herbas respueret. Utrius istorum dicta factaque praeferas, dic; vel junior ausculta, quamobrem melior videatur Aristippi sententia. Etenim Cynicum dicacem ita refellebat, ut inquiunt: Ego mihi ipse scurram ago, tu vero plebi. Atqui longe potius illud et honestius est, ut me vehat equus, et rex nutriat. Ego obsequium praesto: tu res viles petis, donante inferior, tametsi dicis te nulla re indigere. Aristippum decuit quilibet habitus, et conditio et fortuna: quaerebat meliora, sed *praesentibus contentus* erat. *E contrario quum tolerantia duplici operit veste,*

ANNOTATIONES.

Fortunam debet quisque manere suam.

11. *Accedes siccus ad unctum.*) Magnatum amicitiam consuetudinem et familiaritatem requires, quorum ope tibi tuisque utilis fias.

13. *Si pranderet olus, etc.*) Aristippus Alexandri magni sectator aliquando invenit Diogenem olera lavantem ad cibum capiendum. Hic vero indignanti illi dixit: Si Aristippus oleribus ad victum, ut ego, contentus esset, profecto nollet serviliter obsequi regibus. Tum Diogeni respondit Aristippus: Si Diogenes sciret uti familiaritate regum, certe olera fastidiret, malletque, ut ego, principes sectari.

14. *Aristippus.*) De eo plura lib. 2. Sat. 3. etc.

18. *Mordacem Cynicum.*) Cynici Philosophi sectatores Antisthenis, a canina mordacitate sic appellati, quod in mores hominum nullo discrimine inveherentur. Quos inter eluxit Diogenes ille Cynicus, dolio suo, in quo degebat, celebris, victum in singulos dies emendicare solitus; hincque dictus πτωχοβιος: Alexandrum magnum invisentem vix alloqui dignatus, ei se admirabilem praebuit: ad annos prope nonaginta consenuit. Plutarch. Laert. Vide Juvenal. Sat. 14. v. 311.

19. *Scurror ego ipse mihi.*) Ego, meam ad utilitatem, regibus me gratum praesto: tu vero te populo admirabilem exhibes per victum inopem et durum. Atqui quanto rex plebe est excellentior, tanto videtur melius regi quam populo gratiorum esse. Ita censebat Aristippus, et cum eo noster Poeta. Vox *scurror*, jam Sat. 3. lib. 2.

20. *Equus ut me portet, alat rex.*) Proverb. Graec. e Tragœdia quadam, ut aiunt; in qua juvenis militiæ adscriptus, cum ad petendam missionem impelleretur, abnuens respondit: *ιππος με φερει, βασιλευς τρεφει: equus me portat, rex alit;* quo scilicet ostendebat bene sibi esse.

21. *Officium facio: tu poscis, etc.*) Ego me officiosum regibus exhibens, honestum victum nanciscor: tu autem nullius egentem jactes licet, vilia tamen mendicans, te danti subjicis, quod multò est indignius.

22. *Vilia rerum, dante minor.*) Sic habent optimi codices: quod elegantius, et magis Horatianum, quam ista:

. . . . *ut poscis vilia, verum et*
Dante minor, etc.

23. *Omnis Aristippum decuit color, etc.*) Laertio teste, conformabat se Aristippus aptissime ad omnem vitæ humanæ conditionem, ad locum, tempus, et personam se se accommodans: ajebatque, turpe esse et nefas, non acquiescere præsentibus, et plus semper appetere.

25. *Contra quem duplici, etc.*) Aristippus in omni statu decore se gerit, tam in opibus, quam in inopia: at non ita Diogenes, qui inopia quidem præclare agit, at vix inter opes credam ex decoro et virtute acturum. Plato quidem ita de Aristippo sentiebat.

Quem duplici panno patientia velat, etc.) Descriptio est seu periphrasis Diogenis Cynici, de quo Laert. *Pallium, ut volunt quidam, primus dupli-*

Mirabor vitae via si conversa decebit.
Alter purpureum non exspectabit amictum;
Quidlibet indutus celeberrima per loca vadet,
Personamque feret non inconcinnus utramque.
Alter Mileti textam cane pejus et angue
Vitabit chlamydem: morietur frigore, si non
Rettuleris pannum: refer, et sine vivat ineptus.
Res gerere, et captos ostendere civibus hostes;
Attingit solium Jovis, et coelestia tentat.
Principibus placuisse viris, non ultima laus est.
Non cuivis homini contingit adire Corinthum,
Sedit, qui timuit ne non succederet: esto.
Quid? qui pervenit, facitne viriliter? atqui

INTERPRETATIO.

demirabor si vitae genus diversum deceat. Alter non exspectabit vestem purpuream; et quacunque vestitus ibit per loca maxime frequentata, nec illepidus sustinebit hunc illumque habitum. Alter Milesiam chlamydem fugiet plus quam *canem aut serpentem: atque enecabitur frigore, nisi* suum illi *pannum restituas. Redde, et permitte ut vivat insulsus.* Praeclara *facinora exsequi, et subactos hostes civibus exhibere*, est aliquid *potestati divinae et coelo proximum. Neque mediocriter laudabile est demereri viros primarios. Non cuilibet datur Corinthum pervenire. Quievit qui formidavit non pertingere. Esto. At qui adiit, an strenue se gessit?*

ANNOTATIONES.

catum habuit in usu, tum propter frigus, tum ut eo se dormiens involveret.

27. *Alter purpureum non exspectabit, etc.*) Aristippus si desit vestis purpurea, qua uti solet, absque mora induet quamlibet viliorem, nec verebitur pannosus prodire in publicum. Contra Diogenes pretiosum amictum omnino recusabit: ac si defuerit vilis sibi consuetus, nudus mallet consistere ac frigore confici.

29. *Personam feret non inconcinnus, etc.*) Plutarch. Orat. 1. de fortuna et virtute Alexandri: Aristippum mirantur, inquit, quòd tam vili pallio quàm Milesia chlamyde utens, in utroque tuebatur personam suam.

30. *Alter.*) Diogenes sordidæ vestis plusculum tenax.

Mileti textam.) Ex optima lana, e Mileto urbe Joniæ, versus Cariæ fines, apud Asiam minorem, hod. *Melasso*, ubi molliores contextas olim chlamydes in matronarum deliciis habitas, testis Virgil. Georg. 3. v. 306.

. . . . *quamvis Milesia magno*
Vellera mutentur Tyrios incocta colores.

32. *Si non retuleris pannum.*) Ajunt Diogenem ab Aristippo invitatum ad balneas: ubi cum essent soli, prius Aristippus exsiluit, ac Diogenis vile pallium induit, suumque purpureum ei reliquit. Tum vero pertinaciter repetere Diogenes quod suum erat, ac nudus remanere: quem Aristippus increpavit ut nimium famæ servientem, et perpetuam algere malentem, quam conspici in purpurea veste sibi insolita.

Refer, et sine vivat ineptus.) Præclarum schema.

Ineptus.) Non ut Aristippus, aptus et concinnus in quocunque fortunæ statu et habitu: nec animo æquo omnia suscipiens.

33. *Res gerere, etc.*) Hactenus ostendit Horatius, laudabilius videri sectari viros principes, quam obscuram et inopem vitam ducere. Jam dicit arduum esse, cum principibus versari, eorumque benevolentiam consequi. Demum ad id quædam monita haud spernenda profert.

35. *Non ultima laus est.*) Prima sit laus egregiam Reip. navare operam, et præclare gestis rebus principatum assequi: secunda erit, summis viris, ac Reip. clavum, aut primos in ea gradus tenentibus placuisse, eorumque gratiam demereri.

36. *Non cuivis homini, etc.*) Hujus proverbii varia affertur origo. Alii ad magnas Corinthiorum opes et luxum referunt. Strabo. Alii ad Laidem aliasque meretrices nimio quæstu famosas. Gell. lib. 1. cap. 8. Alii optime ad difficultatem adeundi portum Corinthiacum Isthmi causa geminum; unde bimaris *Corinthus* dicitur. Vide libro 1. Od. 7.

37. *Sedit qui timuit ut non succederet, etc.*) Qui periclitari veretur, quoniam incertum exitum timet, is abstinet a navigatione, vel qualibet alia re grandi suscipienda, deseque manet. Et is non reprehensione dignus judicatur. Verum qui non terretur difficultatibus, et laborem ultro adit, remque exsequitur, is sane viri fortis elogium meretur: et priore longe est laudabilior. Prolepsis est.

Ille

Hic est, aut nusquam, quod quaerimus: hic onus horret
Ut parvis animis et parvo corpore majus:
Hic subit, et perfert. Aut virtus nomen inane est,
Aut decus et pretium recte petit experiens vir.
Coram rege suo de paupertate tacentes
Plus poscente ferent: distat, sumasne pudenter,
An rapias: atqui rerum caput hoc erat, hic fons.
Indotata mihi soror est, paupercula mater;
Et fundus nec vendibilis, nec pascere firmus,
Qui dicit: clamat, victum date: succinit alter:
Et mihi dividuo findetur munere quadra.
Sed tacitus pasci si posset corvus, haberet
Plus dapis, et rixae multo minus invidiaeque.
Brundusium comes aut Surrentum ductus amoenum,
Qui queritur salebras, et acerbum frigus, et imbres:
Aut cistam effractam, et subducta viatica plorat;
Nota refert meretricis acumina, saepe catellam,

INTERPRETATIO.

Verumenimvero quod petimus hic stat, vel nusquam existit. Ille fugit onus velut superans animum et corpus imbecille: iste subit et sustinet. Profecto *vel nomen vanum est virtus, vel peritus vir optime quaerit gloriam et praemium.* Ergo haec animadverte. *Non querentes de inopia coram suo principe, plus consequentur,* quam qui *petunt. Interest utrum accipias verecunde, an extorqueas. Verumtamen haec summa et cardo rei est. Quisquis ita loquitur: Sororem habeo sine dote, matrem inopem, et praedium non facile vendi, nec satis alimenti praebens; is aperte dicit: Date cibos.* Mox *alter succlamat: dividatur munus, ut etiam mihi pars distribuatur. Verum si corvus silens ederet, plus ciborum haberet, et longe minus rixarum et invidiae.* Porro *qui Brundusium aut Surrentum comes assumptus, conqueritur de itineris difficultate, de asperitate frigoris, de pluvia: vel deflet arcam ruptam, et viatica subrepta;* ille *imitatur solitam meretricibus astutiam;* quae *modo catellam,*

ANNOTATIONES.

39. *Hic est aut nusquam quod quaerimus.)* In agendo viriliter consistit ea vera laus et virtus, quam quærere debemus, et de qua modo disputavimus.

Onus horret.) Grave est sane magnatibus obsequi.

42. *Experiens vir.)* Magnum usum habens rerum maximarum, et de iis recte judicans.

43. *Coram rege suo.)* Jam præcipit quæ sint observanda apud viros primarios, ad gratiam eorum promerendam, obtinendumque *decus vel pretium*, idest, laudem pariter et præmia.

44. *De paupertate tacentes plus poscente ferunt.)* Quippe homo querulus fit importunus et odiosus. At qui modesta et tacita feret aliquandiu suam pauperiem, patronum movebit ad opem sibi largius impertiendam. Porro si cum pudore sumat quæ dabuntur, nova in die dona novamque simul gratiam consciscetur.

45. *An rapias.)* Qui enim avide accipit aut postulat, velut insatiabilis habetur; mox gratia excidit, et arcetur tanquam indecore se gerens, indignusque familiaritate nobilium.

Rerum caput et fons.) Hinc pendet omnis ratio captandæ magnatum benevolentiæ et gratiæ; si studeas et scias cum potentibus decenter versari.

49. *Quadra.)* Vel, panis frustum; vel, lanx edulia continens. Juvenal. Satir. 5. *aliena vivere quadra.* Virg. Æn. 7. *nec parcere quadris.* Hæc ergo vox significat tum placentam, tum catinum quadratæ figuræ. Metonymia est.

50. *Sed tacitus posci, etc.)* Vel alludit ad apologum de corvo prædam nacto, quam vulpes crocitatione excita dolo intercepit: vel ad communem avium morem, quæ voce strepunt cum ad cibum accedunt; quod si tacerent, *plus haberent dapis*, non accitis garritu consortibus.

52. *Brundusium.)* Urbs est Salentinorum maritima, de qua jam lib. 1. Sat. 5. in fine.

Surrentum.) Hæc urbs Picentinorum ad mare, vino generoso celebrata est. Lib. 2. Sat. 4. Ovid. Metam. 5.

Et Surrentinos generoso palmite colles.

55. *Meretricis acumina.)* Quæ sæpe fingit se quidpiam amisisse, et amissa graviter flere, ut ab amatore similia donentur. Vide Plaut. Trucul. Ovid. 1. de arte.

Quid cum mendaci damno mœstissima plorat?
Elapsosque cava fingitur aure lapis?

Saepe periscelidem raptam sibi flentis: uti mox
Nulla fides damnis, verisque doloribus adsit.
Nec semel irrisus triviis attollere curat
Fracto crure planum; licet illi plurima manet
Lacryma, per sanctum juratus dicat Osirim,
Credite: non ludo: crudeles tollite claudum.
Quaere peregrinum, vicinia rauca reclamat.

INTERPRETATIO.

modo periscelidem missam lacrymantur; adeo *ut subinde non credantur vere jacturae et lacrymae. Et* vero qui *semel illusus* est, *haud satagat erigere fraudulentum rupta tibia, quamvis abundantes fletus emittat, et sacrum Osirim contestatus clamet: Fidem habete: minime jocor: o inhumani debilem erigite.* Huic enim *vicini strenue respondent*: heus *peregrinum invoca.*

ANNOTATIONES.

Catellam.) Vel, parvam canem, quam in deliciis habebat; vel potius, monile muliebre, ut sit diminutivum a catena.

56. *Periscelidem.*) Cruris vinculum et ornamentum, *περι*, *circum*, *εκ σκελη*, *crura* vel *genua.* Gall. *jarretiere.* Periscelides sunt ornamenta crurum mulierum; sive armillæ pedum, quibus earum gressus ornentur: inquit Isidorus.

57. *Nulla fides damnis.*) Sic ille querulus exploditur: ejusque dolor et fletus apud patronum ficti habentur, nihilque muneris obtinent.

59. *Fracto crure planum.*) *πλανος*, *fallax, impostor, nebulo*, qua etiam voce utitur Cicero pro Cluentio num. 72. *Hic ille planus improbissimus quaestu judiciario pastus.* Erat nempe quidam illusor in triviis lamentari solitus, quasi fractum crus esset, ut in vehiculo tolleretur: Cui cum aliquando id mali vere contigisset, haud etiam tum fidem habuit; et fracto genu debilem nemo sublevabat, quoniam antea sæpius illuserat.

60. *Osirim.*) Ægyptiorum Deum: qui hic præcipue nominatur, seu quod planus iste indicare vellet ab Osiride irato immissum sibi crurifragium, seu potius quia Osiris velut alter Æsculapius credebatur ægris mederi. Vide Plutarch. de Iside et Osiride. Diodor. Siculus etc.

62. *Quaere peregrinum.*) Quære hominem imperitum, qui nesciet fraudes tuas et illusiones ut ei imponas: nobis enim jam perspecti sunt doli et joci tui.

Rauca.) Præ alta vociferatione et reclamandi contentione.

EPISTOLA XVIII.

AD LOLLIUM.

Quae sint amici officia? Quid animo tranquillitatem conferat?

Si bene te novi, metues liberrime Lolli,
Scurrantis speciem praebere, professus amicum.
Ut matrona meretrici dispar erit atque
Discolor, infido scurrae distabit amicus.
Est huic diversum vitio vitium prope majus;
Asperitas agrestis et inconcinna gravisque,
Quae se commendat tonsa cute, dentibus atris;
Dum vult libertas mera dici, veraque virtus.
Virtus est medium vitiorum, et utrinque reductum.
Alter in obsequium plus aequo pronus, et imi
Derisor lecti, sic nutum divitis horret,
Sic iterat voces, et verba cadentia tollit,
Ut puerum saevo credas dictata magistro
Reddere, vel partes mimum tractare secundas.
Alter rixatus de lanâ saepe caprinâ,

INTERPRETATIO.

S*i bene cognosco te, Lolli maxime liber, carebis imitari scurram, te exhibens amicum. Sicut matrona differt a scorto, ita amicus a fallace scurra. Huic vitio est aliud oppositum ferè pejus*, nimirum *duritia* quaedam *fera, inurbana, severa, quae se ostentat tonsa pelle*, et *nigris dentibus*; *cum vult existimari integra libertas, et sincera virtus. Virtus media est inter vitia, hinc et illinc recedens. Alter obsequentior, velut scurra infimi thori, ita potentis nutum* religiose *veneratur, ita dicta repetit, et voces cadentes attollit, ut putes juvenem recitare dictata a duro praeceptore, vel histrionem partes secundas agere. Alter jurgatur sæpe de lana caprina,*

ANNOTATIONES.

1. *Si bene te novi, etc.*) Idem fere est argumentum hujus Epistolæ, quod præcedentis.

Lolli.) Ad hunc inscriptam jam vidimus supra Epistolam 2. item Oden 9. lib. 4. Vide etiam postea Epist. ult. huj. lib. v. ult.

2. *Scurrantis speciem.*) Ut potentiorum ineas amicitiam, nec adulationibus grassabere; nec in contrarium impinges vitium moribus feris, asperis, agrestibus, nimium severis: vitabis scurrilitatem pariter et gravitatem inconcinnam.

3. *Dispar et discolor.*) Dispar omnino, tam habitu, quam moribus dissimilis.

7. *Tonsa cute, dentibus atris.*) Vel, squalore hirsuti corporis: nam quæ tondentur, hirsuta pilosaque sunt. Vel potius, agresti mordacitate et dicacitate, amicum radendo ad cutem, et durè passim castigando: quasi ea sit loquendi libertas, ac vera virtus.

9. *Utrinque reductum.*) Ab utroque extremo remota est virtus.

10. *Alter in obsequium.*) Assentator divitibus amicis nimia obsequitur.

11. *Imi derisor lecti.*) Parasitus in infimo lecto, vel in subsellio accumbens aut assidens, risum diviti propinans inter epulas. Plaut. Stich. *Scis me dudum esse imi subsellii virum.* Vide lib. 1. Sat. 4. v. 86. et lib. 2. Sat. 8. v. 41.

Horret.) Admiratione et veneratione affectata. Virgil. Æn. 6. v. 10.

. . . *horrendaeque procul secreta Sibyllae.*

Id est, sacrum horrorem, summamque venerationem incutientis.

12. *Verba cadentia tollit.*) Quidquid loquitur dives ille amicus, scurra velut eximium miratur, ac repetit, nec sinit elabi et cadere absque admirabundis exclamationibus. Epistola ad Pisonem, v. 428.

. . . *Clamabit enim; Pulchre, bene, recte:*
Pallescet super his; etiam stillabit amicis
Ex oculis rorem; saliet, tundet pede terram:
Derisor vero plus laudatore movetur.

13. *Ut puerum saevo, etc.*) Sicut discipulus recitare jubetur dicta vel dictata a magistro, nempe ut memoriæ infigantur.

14. *Vel partes mimum tractare secundas.*) Mimus nempe secundarius solet vocem et actionem data opera extenuare, ut primus actor magis elucescat, et *quam maxime excellat*; ut ait Cicero Verr. Vide lib. 1. Sat. 9. v. 46. ibique Annot.

Propugnat nugis armatus : scilicet, ut non
Sit mihi prima fides ; et verè quod placet , ut non
Acriter elatrem , pretium aetas altera sordet.
Ambigitur quid enim? Castor sciat , an Docilis plus ;
Brundusium Numici melius via ducat , an Appi.
Quem damnosa Venus , quem praeceps alea nudat.
Gloria quem supra vires et vestit et ungit ;
Quem tenet argenti sitis importuna famesque ;
Quem paupertatis pudor et fuga ; dives amicus
Saepe decem vitiis instructior odit et horret :
Aut si non odit , regit ; ac veluti pia mater ,
Plus quam se sapere , et virtutibus esse priorem
Vult, et ait prope vera : *Meae* (contendere noli)
Stultitiam patiuntur opes : tibi parvula res est :
Arcta decet sanum comitem toga ; desine mecum

INTERPRETATIO.

armaque sumit pro nugis. Nempe, inquit, *ut certa mihi fides non habeatur, ut non audacter proferam quod prorsus libet, respuam ego mercedem secundæ ætatis. Enimvero qua* de re *quæstio est?* scilicet , *utrum Castor, an Docilis peritior exsistat.* Utrum *via Numica , an Appia rectius perducat Brundusium. Quem libido perniciosa et alea praecipitans dispoliat, quem fastus excedens facultates vestit et laute nutrit, quem occupat gravis pecuniae cupiditas, qui abhorret ab inopia*, hunc *amicus opulentus multo vitiosior frequenter execratur et aversatur: vel si non odio habet, moderari vult:* atque *ut bona parens, optat sapientiorem se esse et virtutibus superiorem ; dicitque* quod *fere verum* est : *Ne conare* mihi *exaequari* : *divitiae meae insanire me permittunt : tu mediocres facultates nactus es : Prudenti assecl*æ *convenit toga angustior ; ne contende par esse mihi.*

ANNOTATIONES.

16. *Alter rixatus de lana , etc.*) Agrestis reprehensor, *vitio pra majori*, altercatur gravissime de rebus levioribus : sicut ille quondam , utrum lanas an pilos setasve capra habeat. Proverbium est.

17. *Scilicet, ut non sit mihi prima fides, etc.*) Ita ille graviter , sed inconcinne et insulse : Libere, inquit, loquar semper et quodcunque libuerit, neque hanc libertatem perdere velim quovis pretio, etiamsi vita diuturnior ac nova aetas offeratur.

19. *Castor an Docilis.*) Ambo gladiatores , vel pantomimi , ut alii dicunt.

50. *Brundusium.*) De ea urbe libro 1. Sat. 5. Epist. praeced.

Numici via , an Appi.) Utra via melius ducat Brundusium. Atqui nihil sunt istae lites et controversiae. Sunt qui corrigant *Minuci*, metri gratia ; sed perperam : de poetica licentia rixari est.

21. *Damnosa Venus.*) Vide lib. 1. Sat. 2. etc.

Praeceps alea.) Brevi aleatorem rediget ad inopiam. Pers. Sat. 5. vers. 55. *Hunc alea decoquit* : vel, *praeceps*, indicat studium aleæ vehemens et pertinax; quod summos etiam viros tenuit. Sueton. Octav. cap. 71. *Aleae rumorem nullo modo expavit : lusit que simpliciter et palam oblectamenti causa etiam senex* : ubi et Augustus de se sic scribit : *Lusimus per omnes dies , forumque aleatorium calfecimus . . . . . Ego perdidi viginti millia nummum* etc. Id. Claud. cap. 33. *Aleam studiosissime lusit: de cujus arte librum quoque emisit: solitus etiam in gestatione ludere, ita essedo alveoque adaptatis, ne lusus confunderetur.* Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 21. Alea taxillorum nempe jactu delectati sunt , inquit, Porcius Cato, Augustus, Domitianus, Claudius . . . Inter reliquos Theodoricus Gothorum rex, qui cum in alea vinceret , fertur indulgentissimus fuisse : unde momenta illa promerendis gratiis captare domestici consueverant. Sidonius de Theodorico sic testatur : *Quibus horis tabula cordi est, tesseras colligit rapide, inspicit sollicite, volvit argute, mittit instanter, joculariter compellat, patienter expectat : in bonis jactibus tacet, in malis ridet, in neutris irascitur, in utrisque philosophatur . . . putes illum et in calculis arma tructare. Sola est illi cura vincendi. Cum ludendum est, regiam sequestrat tantisper severitatem, hortatur ad ludum libertatemque communionemque, dicam quod sentio, timet timeri*, etc. Vide et annot. ad Od. 24. lib. 3. sub finem.

22. *Gloria quem, etc.*) Qui superbas vestes et lautas nimium epulas amat.

28. *Meae stulti iam patiuntur opes.*) Ingentes opes possidenti mihi licet quod minime tibi non ita locuplet : luxuriari possum ego impune , tu vero nequaquam.

Stultitiam patiuntur opes.) Aristot. Rhet. 2. *Stultas esse divitias* scribit. Isocrates Areopag. *cum potentibus ambulat amentia*, inquit.

32. *Arcta decet sanum comitem toga.*) Vel, ut magis splendeat dives ampliori toga vestitus, cum

Certare. Eutrapelus, cuicunque nocere volebat,
Vestimenta dabat pretiosa, beatus enim jam
Cum pulcris tunicis sumet nova consilia et spes:
Dormiet in lucem; scorto postponet honestum
Officium: nummos alienos pascet: ad imum
Thrax erit, aut olitoris aget mercede caballum.
Arcanum neque tu scrutaberis ullius unquam;
Commissumque teges et vino tortus et irâ.
Nec tua laudabis studia, aut aliena reprendes:
Nec, cum venari volet ille, poemata panges.
Gratia sic fratrum geminorum Amphionis atque
Zethi dissiluit; donec suspecta severo
Conticuit lyra: fraternis cessisse putatur
Moribus Amphion: tu cede potentis amici
Lenibus imperiis; quotiesque educet in agros
Ætolis onerata plagis jumenta, canesque;
Surge, et inhumanae senium depone Camoenae,
Caenes ut pariter pulmenta laboribus empta.
Romanis solemne viris opus, utile famae,

INTERPRETATIO.

Eutrapelus si quem pessumdare cupiebat, ei *pretiosas vestes tribuebat. Etenim*, inquiebat, *splendidus nova proposita et studia cum praeclaris vestibus suscipiet; ad diem* usque *dormiet, meretricem decorae occupationi praeferet, nummos aliorum nutriet, denique gladiator fiet, vel equum olitoris* pacto *pretio circumducet. Tu ne cujusquam secretum expiscari velis unquam: creditum vero ne revela, seu vino seu ira pertenteris. Neque tua studia laudabis, aut vituperabis aliena: et cum ille venatum ire cupiet, tu versus non proferes.* Nam *sic dissoluta est amicitia duorum fratrum Amphionis et Zethi, donec cithara aspero invisa siluit.* Ut autem *Amphion narratur cessisse indoli fratris, sic tu morem gere aequis desideriis amici opulenti; et quotiescunque in agros proferet canes et jumenta Ætolis retibus onusta; exurge, et severioris Musae gravitatem abdica, ut simul comedas obsonia labore comparata.* Hoc enim *solemne est Romanis studium, famae utile*

ANNOTATIONES.

tu arctiorem habens comitaberis. Vel qood sicut iter facienti molesta sit toga laxior, ita virum bonum impediunt opes majores. Vide Epod. 4.

31. *Eutrapelus cuicunque, etc.*) Aristot. multis, inquit, Deus largitur felicitatem non per benevolentiam: sed ut in calamitates incidant graviores. Sunt qui velint notari Volumnium Eutrapelum Antonii familiarem, cujus meminit Cicer. tum in Epist. tum Philip. 13.

35. *Nummos pascet alienos.*) Alienam pecuniam grandi fœnore accipiet, atque ita pascet augebitque.

36. *Thrax erit.*) Plerique gladiatores e Thracia erant. Libro 2. Sat. 6. v. 44.

Oliteris aget mercede caballum.) Ad vile quodlibet servitium et ministerium adigetur egestate et paupertate.

36. *Arcanum neque tu, etc.*) Suspectus enim et invisus fit quisquis ita curiose scrutari vult aliorum res et arcana.

38. *Vino tortus et ira.*) His siquidem homines explorantur, quod ut plurimum bene poti et irati quidlibet effutiant.

41. *Gratia sic fratrum, etc.*) Amphionis et Zethi concordia dirempta et dissoluta est dissimilibus eorum studiis, cum alter philosophiæ et musicæ totus vacaret, alter ab istis alienus agrestes et rusticos mores sequeretur. De Amphione lib. 3. Od. 11. Cic. 1. de Orat. *Minor rur Philosophiae, sicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixerit.* Ad Heren. o. 43. *Usi apud Pacuvium Zetus cum Amphione, quorum controversia de musica*, etc.

43. *Conticuit lyra.*) Amphion Zeto fratri obsequens lyræ studium et usum sponte abjecit, sicque amicitiam resarsit. Sic tu amici potentis voluntati obsequere: et cum venerationem molietur, cave ne Musarum studia intempestive obtrudas.

46. *Ætolis onerata plagis.*) Ætolia regio Achajæ in Epiri confinio. In hac erat Calydon urbs, cujus regi Oeneo irata Diana immisit aprum terribilem non Calydoniæ solum, sed et totius Ætoliæ agros devastantem. At Meleager Oenei filius validis illum plagis irretitum interfecit. Hinc Ætolæ plagæ velut optimæ celebrantur, ponunturque per Synecd.

48. *Pulmenta laboribus emta.*) E præda venando capta. Quid proprie polmentum, dixi Libro 2. Satira 2. v. 20.

49. *Romanis solemne viris opus.*) Venatio

Vitaeque, et membris: praesertim cum valeas, et
Vel cursu superare canem, vel viribus aprum
Possis: adde, virilia quòd speciosius arma
Non est qui tractet: scis quo clamore coronae
Proelia sustineas campestria: denique saevam
Militiam puer, et Cantabrica bella tulisti,
Sub duce, qui templis Parthorum signa refixit;
Et nunc, si quid abest, Italis adjudicat armis.
Ac, ne te retrahas, et inexcusabilis absis,
Quamvis nil extra numerum fecisse modumque
Curas, interdum nugaris rure paterno.
Partitur lintres exercitus: Actia pugna
Te duce per pueros hostili more refertur.
Adversarius est frater, lacus, Adria: donec
Alterutrum velox victoria fronde coronet.
Consentire suis studiis qui crediderit te,
Fautor utroque tuum laudabit pollice ludum.
Protinus ut moneam, (si quid monitoris eges tu)

INTERPRETATIO.

et vitae et corpori: maxime cum sis validus, et queas canem cursu, viribus aprum vincere: adde quod nemo est qui decentius tractet arma viris apta. Nosti quibus circumstantium acclamationibus obeas exercitationes campi Martii. *Demum tu juvenis duram militiam et Cantabrica certamina confecisti sub Imperatore, qui Parthorum templis abstulit vexilla* nostra, *et nunc potestati Romanorum adjungit, si aliquid deest. Ne vero talia relinquas, et hinc recessisse culperis, quanquam studes nihil agere indecore et perperam*: quippe in *villa patris quaedam ludicra moliris: scilicet partitis naviculis pugnatur; te auctore certamen Actiacum exhibetur per adolescentes hostium ad instar dimicantes: frater tuus adversarii personam agit; lacus est velut mare; donec expedita victoria alterutrum coronet frondibus.* Certe Augustus *qui suis te studiis convenire intelliget, adprobabit vehementer ludicra ista.* Ut autem *admonere te pergam, si quidem monitore opus habes:*

ANNOTATIONES.

nempe, ut Græcis trochi et disci ludus. Vide Libro 3. Od. 24. Libro 2. Satira 2.

50. *Utile famae, vitaeque et membris.*) Agitatio corporis et exercitatio valetudini prodest; roburque confert, et hinc famam fortitudinis.

52. *Speciosius.*) Decentius quam tu, Lolli: vel, quam venator quisque.

54. *Proelia campestria.*) De his lib. 1. Od. 8.

55. *Cantabrica bella.*) Vide supra Epistolam 12. item lib. 2. Od. 6. et lib. 3. Od. 8.

56. *Qui templis Parthorum signa refixit.*) Signa Rom. Crasso erepta a Parthis, Augusto restituta. Libro 4. Od. 15.

58. *Ne te retrahas.*) Ne ab exercitationibus campi Martii te diu removeas.

59. *Extra numerum.*) Metaph. a saltatoribus: idest imperite, inepte, inconsiderate, perperam.

60. *Nugaris rure paterno.*) Ludicra proelia instituis apud villam paternam, in qua diversaris.

61. *Partitur lintres exercitus.*) Ut sint duae velut adversariae classes, quae naumachiam exhibeant, maxime vero pugnam illam navalem, qua Augustus Antonium debellavit profligavitque apud Actium. De his lib. 1. Od. 37. et Epod. 1. et 9.

62. *Per pueros.*) Dion. lib. 50. narrat pueros Romae praesignificasse Antonii cladem. Nimirum divisi inter se pugnarunt; cum alii se Antonianos, alii Caesarianos dicerent; biduo conflixerunt; tandemque victi sunt qui Antoniani vocabantur.

63. *Lacus, Adria.*) Lacus ruri paterno vicinus; instar est Adriatici maris. De hoc lib. 1. Od. 16. et libro 2. Od. 11.

64. *Alterutrum.*) Te, vel fratrem.

Velox victoria.) Plutarchus, Florus, aliique referunt celerrimam fuisse Actiacam victoriam: vel spectat Poeta victoriae naturam, quae fere *velox* est.

66. *Fautor utroque tuum laudabit.*) Augustus, cui sic velificaris: vel, potentior amicus.

Utroque pollice.) Impensissime valde comprobabit. Pollice nimirum compresso favor, inverso condemnatio indicabatur olim. Plin. lib. 28. cap. 2. Juvenal. Sat. 3. v. 36.

Quid de quoque viro, et cui dicas, saepè videto.
Percunctatorem fugito: nam garrulus idem est:
Nec retinent patulae commissa fideliter aures:
Et semel emissum volat irrevocabile verbum.
Non ancilla tuum jecur ulceret ulla puerve,
Intra marmoreum venerandi limen amici:
Ne dominus pueri pulchri caraevo puellae
Munere te parvo beet, aut incommodus angat.
Qualem commendes, etiam atque etiam adspice: ne mox
Incutiant aliena tibi peccata pudorem.
Fallimur, et quondam non dignum tradimus: ergo
Quem sua culpa premet deceptus omitte tueri:
Ut penitus notum, si tentent crimina, serves,
Tuterisque tuo fidentem praesidio: qui
Dente Theonino cum circumroditur, ecquid
Ad te post paulo ventura pericula sentis;
Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet?
Et neglecta solent incendia sumere vires.
Dulcis inexpertis cultura potentis amici;
Expertus metuit: tu, dum tua navis in alto est;
Hoc age, ne mutata retrorsum te ferat aura.
Oderunt hilarem tristes, tristemque jocosi;
Sedatum celeres, agilem gnavumque remissi:

INTERPRETATIO.

diligenter adverte, quid de unoquoque viro, et cui loquaris. Devita percunctatorem, qui profecto est loquax: neque aures apertae fideliter servant credita: atqui vox prolata celeriter abit, nec potest revocari. Ne in aedibus amici potentis depereas ancillam aut puerum, ne herus pulchri pueri vel puellae adamatae remuneret te exiguo dono: vel parum benignus cruciet. Sedulò expende quem commendabis; ne paulo post alterius delicta probrum tibi faciant. Decipimur, et nonnunquam indignum commendamus. Quem igitur maculabit suum vitium, cave ne illusus defendas velut plane cognitum. Si vero quispiam calumniis impetatur, propugna et protege auxilio tuo confisum: qui cum impugnatur morsibus invidorum, an non sentis imminere tibi simile discrimen? Etenim tu periclitaris, quando flagrant vicinae aedes, neglecta vero incendia glisce e consueverunt. Imperito jucunda est observantia divitis amici, at peritus formidat. Tu dum tua navis in alto est, ad hoc labora, ne te ventus contrarius retro abripiat. Moesti laetum, moestum festivi, tardum citi, lenti promtum et alacrem non amant.

ANNOTATIONES.

69. *Percunctatorem fugito.*) Insidiosum indagatorem rerum et secretorum tuorum: supra monuit, res aliorum non esse indagandas, hic monet, ab indagatore curioso et subdolo cavendum.

75. *Angat.*) Adamatum puerum aut puellam tibi denegando.

80. *Ut penitus notum.*) Hoc alii jungunt cum praecedentibus hoc sensu: Cave ne quemquam temere commendes, neve quem vitiis aut criminibus occultis inquinatum pertinaciter tuearis: velut penitus tibi nota et perspecta sit ejus innocentia. Nam saepius decipimur. Alii sic: Si quem deceptus improbum commendasti, desere nec tuearis; ut defendas alium quempiam tibi penitus notum, si criminationibus incessatur; servesque et tuteris innocentem ope tua fidentem et nixum.

82. *Dente Theonino.*) Theon fuit maledicentissimus; ut ajunt, post Acronem.

84. *Paries cum proximus ardet.*) Æn. 2. v. 312.
Jam proximus ardet Ucalegon.

86. *Dulcis inexpertis, etc.*) Qui non est expertus clientelam vel obsequium amici potentis, credit facilia et dulcia esse omnia: at qui expertus est, quanta sint in eo se incommoda, longe aliter sentit.

87. *Tu dum tua navis, etc.*) Allegoria est aptissima. Tu dum gaudes benevolentia Principis, vide ne ab ea excidas. Nam ob levem offensionem hoc saepe accidit: et mutabilis omnino est potentium favor. Plaut. Pœn. Sc. 11.
Verum ita sunt isti nostri divites,
Si quid bene facias, levior pluma est gratia.
Si quid peccatum est, plumbeas iras gerunt.

89. *Oderunt hilarem tristes, etc.*) Indolis, morum, et studiorum similitudo parit amicitiam et necessitudinem; contra dissimilitudo alienationem et odium.

Potores bibuli media de nocte Falerni,
Oderunt porrecta negantem pocula: quamvis
Nocturnos jures te formidare vapores.
Deme supercilio nubem: plerumque modestus
Occupat obscuri speciem, taciturnus acerbi.
Inter cuncta leges et percunctabere doctos;
Qua ratione queas traducere leniter aevum:
Ne te semper inops agitet vexetque cupido;
Ne pavor, et rerum mediocriter utilium spes:
Virtutem doctrina paret, naturane donet:
Quid minuat curas: quid te tibi reddat amicum:
Quid purè tranquillet; honos, an dulce lucellum,
An secretum iter, et fallentis semita vitae.
Me quoties reficit gelidus Digentia rivus,
Quem Mandela bibit, rugosus frigore pagus;

INTERPRETATIO.

Qui Falernum usque ad mediam noctem compotare solent, odio prosequuntur eum, qui propinatos calices recusat, etsi affirmes te metuere vapores nocturnos. Exeute fronte tristitiam, saepe moderatus severi speciem habet, et taciturnus inhumani. In omnibus consule peritos, et perquire quo pacto suaviter possis vivere; ne te perturbet aut cruciet cupiditas semper agens, vel metus, vel desiderium rerum non omnino necessariarum: utrum eruditio an natura virtutem conferat: quid diminuat sollicitudines; quid te tibi amicum efficiat: quid veram tranquillitatem tribuat, an dignitates, an suave lucrum, an vitae genus et ratio latens et occulta. Quoties vero cunque recreat me Digentia frigidus rivus, potum suppeditans Mandelae vico valde algenti;

ANNOTATIONES.

93. *Nocturnos vapores.*) Al. *tepores*, idest calores vini, vel febres. Melius alii *vapores* vini caput petentes afficientesque, nocte præsertim, atque somnum et quietem impedientes.

94. *Deme supercilio nubem.*) Euripid. Hippolit. στυγνὸν νέφος. Cic. in Pis. *frontis nubeculam*, idest, fastum, severitatem, ægritudinem mentis, etc. Plin. lib. 1. cap. 37. *Frons homini tantum index tristitiae, hilaritatis, clementiae, severitatis. In ascensu ejus supercilia pariter et alterne mobilia: et in iis pars animi. Negamus, annuimus. Haec maxime indicant fastum. Superbia alibi conceptaculum, sed hic sedem habet. In corde nascitur; hoc subit, hic pendet. Nihil altius simul abruptiusque invenit in corpore, ubi solitaria esset.*

98. *Inops cupido.*) Avarus enim semper eget, dum tam ei deest quod habet, quam quod non habet.

100 *Virtutem doctrina paret, etc.*) Quæstio est a veteribus agitata plurimum. Tullius in Partit. Orat. *Quonam pacto virtus pariatur, naturâne, an ratione, an usu*: pro Archia Poeta, sic censet: *saepius ad virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam.* At optime Aristoteles in lib. Ethic. ad Nicomach. ait: virtutes morales a natura inchoatas, doctrina et usu perfici.

101. *Quid minuat curas.*) Nempe si paucis contentus vivas, si nihil cupidius appetas, si nihil humani a te alienum putes.

Quid te tibi reddat amicum.) Tibi si vera bona comparas, virtutes scilicet, vere amicus tibi eris,

102. *Quid pure tranquillet.*) Non certe *honos*, aut *lucrum*: nam hæc *famem importunam* et novam in dies *sitim* afferunt secum; ut est supra versu 24. Quid ergo? horum contemtus; *nil conscire sibi*; etc. quæ alibi Poeta noster haud semel asseruit. Præclare Cic. 1. de Finib. n. 50. *Sapientiam, temperantiam, fortitudinem, copulatas esse docui cum voluptate, ut ab ea nec divelli nec distrahi possint. Sic de Justitia judicandum est, quae non modo numquam nocet cuiquam, sed contra semper alit aliquid tum vi sua atque natura, quod tranquillet animos; tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura depravata desiderat: quemadmodum temeritas, libido, ignavia semper animum excruciant ac sollicitant, turbulentaeque sunt, etc.*

103. *An secretum iter, etc.*) Vita privata. Vide Epist. praec. v. 10. ibiq. annot.

Fallentis semita vitae.) Allegoriam pete, si vis Lector; cum quibusdam, a viatoribus callidis, qui paucis cognitas ineunt semitas, vel compendiosiores, vel minime latronibus infestas. Sic qui vitam agunt privatam tuti sunt a curis, incommodis, periculis, quibus conflictantur quotquot Rempub. capessunt.

104. *Me quoties reficit, etc.*) Cum secessu et quiete meque ipse fruor; in villa mea Sabina, quam rigat Digentia amnis, aquas praebens oppidanis Mandelae pagi. De his jam Epist. 16.

105. *Rugosus frigore pagus.*) Ubi pagani prae frigore rugis contrahuntur. Vide Epist. 16.

Quid

Quid sentire putas, quid credis, amice, precari?
Sit mihi, quod nunc est, etiam minus; ut mihi vivam
Quod superest aevi, si quid superesse volunt Dî.
Sit bona librorum, et provisae frugis in annum
Copia, ne fluitem dubiae spe pendulus horae.
Haec satis est orare Jovem: qui donat et aufert,
Det vitam, det opes: aequum mi animum ipse parabo.

INTERPRETATIO.

quid sentire, quid exoptare me putas, o amice? Nempe ut maneat mihi quod habeo, vel etiam minus; ut mihi impendam quod vitae restat, si quid amplius Dii largiantur. Sit librorum copia, et annona ad annum parata; ne anceps haeream expectatione temporis incerti. Sufficit ista a Jove postulare, qui dat et adimit, tribuat vitam et facultates; at mihimet ipse animum aequabilem praestabo.

ANNOTATIONES.

107. *Mihi vivam.*) Tandem liber a tumultu, a negotiis officiisque urbanis. Vide Epist. 7.

111. *Haec satis, etc.*) Bona externa.

112. *Æquum mi animum ipse parabo.*) Cic 3. de Nat. Deor. *Judicium hoc omnium mortalium est, fortunam a Deo petendam; a seipso sumendam esse sapientiam.* Juvenal. Sat. 10. sub finem:

Monstro quod ipse tibi possis dare: Semita certè
Tranquillae per virtutem patet unica vitae.

EPISTOLA XIX.

AD MOECENATEM.

Vitiosam imitandi rationem damnat.

Prisco si credis, Moecenas docte, Cratino,
Nulla placere diu, nec vivere carmina possunt,
Quae scribuntur aquae potoribus: ut malè sanos
Adscripsit Liber Satyris Faunisque poetas;
Vina ferè dulces oluerunt manè Camoenae.
Laudibus arguitur vini vinosus Homerus;
Ennius ipse pater nunquam nisi potus ad arma

INTERPRETATIO.

O Moecenas erudite, si fidem habes veteri Cratino, nulla poemata diu placere vel celebrari queunt ab aquae potoribus condita. Postquam furentes poetas Bacchus annumeravit Satyris et Faunis, Musae suaves vinum saepius oluerunt matutino tempore. *Homerus vinum laudans ebriosus extitisse notatur. Antiquus ipse Ennius nunquam nisi te-*

ANNOTATIONES.

1. *Prisco si credis.*) Poetastri quidam vino indulgebant plusculum: idque jactabant facere se exemplo veterum poetarum, Cratini, Homeri, Ennii: quasi bonum carmen pangere nequirent nisi qui Baccho pleni essent. Adversus hanc sententiam pugnat solerter hic noster vates, et Eubulus apud Athen. lib. 2. cap. 6.

Cratino.) Is a Suida valde bibax et vinosus extitisse traditur: a veteri autem Schol. tantæ fuisse ebriositatis, ut soleret immejere in pelles, supra quas recumbebat. Aristophanes eum pariter deridet velut ebriosum et submejulum. Athen. lib. 2. cap. 3. *Vinum lepido poetæ est equus velocissimus. Si potantur aquae, nihil egregium producis. Cratinus hoc dixit, cum non utrem unum redoleret, sed potius dolium integrum.* Epigramma est Nicerato attributum. Vide annot. lib. 1. Sat. 4.

3. *Ut male sanos adscripsit Liber Satyris.*) Hæc Cratinus, et quæ sequuntur. Ex quo Bacchus poetas vini calore concitatos, velut suo numine plenos, adscripsit Satyris ac Faunis.

4. *Satyris Faunisque.*) Diis agrestibus, bibacibus quidem et vinosis. De Satyris lib. 1. Od. 1. lib. 2. Od. 19. De Faunis lib. 1. Od. 4. lib. 2. Od. 17. lib. 3. Od. 18.

5. *Vina fere dulces oluerunt.*) Ipsæ Musæ sobriæ non fuerunt. Vide Plutarch. Sympos. lib. 7. cap. 8. 9. 10.

6. *Laudibus arguitur vini vinosus Homerus.*) Iliad. 6. etc.

7. *Ennius.*) De eo lib. 1. Sat. 10. *pater* ob antiquitatem. Æschylus pariter inter Græcos nunquam nisi ebrius ad scribendam se accingebat. Alcæus etiam φιλοινος notatus. Athenæus lib. 10.

Prosiluit dicenda. Forum Putealque Libonis
Mandabo siccis; adimam cantare severis.
Hoc simul edixit, non cessavere poetae
Nocturno certare mero, putere diurno.
Quid? si quis vultu torvo ferus, et pede nudo,
Exiguaeque togae simulet textore Catonem;
Virtutemne repraesentet moresque Catonis?
Rupit Hyarbitam Timagenis aemula lingua;
Dum studet urbanus, tenditque disertus haberi.
Decipit exemplar vitiis imitabile: quòd si

INTERPRETATIO.

mulentus prorupit ad canenda bella. Sobriis committam forum et Puteal Libonis: abstemiis auferam condendi versus facultatem. Statim atque id pronuntiavit, cœperunt vates noctu vinum certatim bibere, ac diurno fœtere. Verum si quispiam severa fronte gravis, nudis pedibus, et brevis togae usu Catonem exhibeat, num proinde Catonis referat mores ac virtutem? Hyarbitam perdidit sua lingua Timagenem aemulata, cum lepidus et eloquens videri cupit. Fallit exemplar vitiis imitabile. Enimvero *si forte*

ANNOTATIONES.

8. *Forum.*) Res forenses.

Puteal Libonis.) Locum seu tribunal, ubi jus dicebat Prætor in Romano foro constitutum a Libone. Vide lib. 2. Sat. 6. v. 35.

9. *Adimam cantare severis.*) Carmina præclare scribere interdictum sit iis omnibus qui Bacchi munere factus non erit entheus et furens. Non videtur hic aprosdionyson quod canit Tibullus lib. 3. Eleg. 6.

. . . . poscite Bacchi munera.

. . . .

Jam venit iratus nimium nimiumque severis,
Qui timet irati numina magna, bibat.

ubi legunt vulgo, *severus.* Attamen credam ego reponendum, *severis*, id est sobriis; multo sensu meliori: Quo notantur non qui convivia fugerent, sed potius qui inter aliorum compotationes et crebras invitationes, ebrietatem astute et callide vitarent. Vide Epist. præced. vers. 91.

Potores bibuli media de nocte Falerni
Oderunt porrecta negantem pocula, etc.

10. *Hoc simul edixit.*) Magna controversia, quis edixit? an Liber, an Ennius, an Cratinus? pro Cratino facit quod de eo ante annotatum est. Torrentius, ex vet. cod. legit, *edixi*; ut ipsi Horatio tribuatur velut Prætorianum hoc edictum. Placet quibusdam conjectura Heinsii transposita una literula legentis, *edixti*, pro edixisti; ut ad Mœcenatem referatur. Sed optima est lectio, *edixit*; eoiusque optimè Liber edixisse intelligitur, utpote Deus poeseos et poetarum.

Non cessavere Poetae nocturno, etc.) Diu noctuque vino se ingurgitarunt, ut egregia moliri poemata viderentur.

11. *Nocturno certare mero.*) Romæ frequens hoc erat bibonum certamen vigilem pergræcando noctem ducentium. Et qui sic pervigilassent strenua præmium accipiebant placentam. Jul. Pollux, Athen. lib. 14. Schol. Aristoph. Equit.

Putere diurno.) De die *crapulam exhalantes*, ut ait Tull. Sic quidem luxuriosi quascunque horas compotationibus idoneas habebant; at viri graves et occupati non adibant cœnam nisi vesperi et ad lucernas. Unde Alcæus ita queritur, sæ ipse vinosum arguens in Epigrammate. *πινωμεν, τι ταν λυχναν αμμενομεν: bibamus: quid lychnum exspectamus?*

12. *Quid? si quis vultu, etc.*) Refellit Horatius opinionem ante allatam. Qui Cratinum imitatur in vitiosa ipsius bibacitate, non proinde poeticam ejus virtutem assequetur; sicut qui habitus squalorem aut vultus severitatem Catonis imitabitur, non continuò mores ejus optimos habebit, etc. Ergo boni exemplaris non vitia sed virtutes oportet æmulari.

Pede nudo.) Cato Uticensis sine calceis et sine toga prodibat in publicum; imo et Prætor sic ad rostra veniebat, judicia exercebat, interdum etiam bene pransus et potus. Plutarch.

13. *Exiguaeque togae textore.*) Breviori toga vilis texturæ; sicut Epist. 1. ait, *curtatus inaequali tonsore capillos*, pro inæquali tonsura. Quod e vili plebecula quempiam decuisset, non vero patricium et nobilem. Lucanus Catonem illum Uticensem canit: *hirtam Romani more Quiritis induxisse togam.* Sunt qui legant, *tesquore*, id est, a squalore, inquiunt.

15. *Rupit Hyarbitam etc.*) Alii scribunt *Iarbitam* ab Iarba rege Africani littoris. Hyarbita ignobilis ac vix nomine notus quidam, volens imitari sales et dicacitatem Timagenis, semet perdidit; ut ille; petulantem ejus linguam æmulatus velut urbanam et disertam.

Timagenis.) Hic Rhetor fuit Alexandrinus, ex aliis Ægyptius: sub Pompejo magno Romam adductus a Gabinio captivus, redemptus à Fausto Syllæ filio: Rhetoricem docuit ad tempora Augusti: demum ob maledicentiam urbe ejectus in prædio Tusculano diem suum obiit. Suidas.

17. *Decipit exemplar vitiis imitabile.*) Præclarum exemplar quodlibet vix omnino vitiis caret; et stultum imitatorem decipit, qui non quod perfectum sed quod forte vitiosum inest, imitari solet.

Pallerem casu, biberent exsangue cuminum.
O imitatores servum pecus, ut mihi saepè
Bilem, saepe jocum vestri movere tumultus!
Libera per vacuum posui vestigia princeps;
Non aliena meo pressi pede: qui sibi fidit
Dux regit examen. Parios ego primus jambos
Ostendi Latio; numeros animosque secutus
Archilochi, non res et agentia verba Lycamben.
At ne me foliis ideo brevioribus ornes;
Quòd timui mutare modos et carminis artem:
Temperat Archilochi Musam pede mascula Sappho,
Temperat Alcaeus: sed rebus et ordine dispar,
Nec socerum quaerit, quem versibus oblinat atris,
Nec sponsae laqueum famoso carmine nectit.
Hunc ego non alio dictum prius ore Latinis
Vulgavi fidicen: juvat immemorata ferentem
Ingenuis oculisque legi, manibusque teneri.
Scire velis, mea cur ingratus opuscula lector

INTERPRETATIO.

pallidus forem, potarent cumini succum *pallere* facientem. *O imitatores stolidi et serviles, quàm saepe agitationes vestrae excitarunt mihi indignationem et risum!* Ego vero *primus intuli pedem in vacua* spatia, *nec secutus sum* vestigia *alterius. Qui confidit sibi turmam ducit et gubernat. Ego prior jambos protuli apud Latinos, Archilochi Parii metrum et virtutem imitatus, non autem materiam et dictiones Lycamben adigentes* ad suspendium. *Neque vero me propterea minoribus corones frondibus, quoniam veritus sum immutare numeros ac metri legem*: nam *Archilochi poesim versu mitigat Sappho virilis, etiamque Alcaeus: at dissimilis sententiis et dispositione, nec petit socerum acerbo carmine proscindendum, nec sponsae restim parat versibus contumeliosis. Hunc a nullo alio antea celebratum ego lyra canens Latinis ostendi: et gaudeo nova proferens oculis ingenuorum perlegi, et manibus contrectari.* Porro si *nosse cupis, cur Lector iniquus mea carmina*

ANNOTATIONES.

18. *Biberent exsangue cuminum.*) Poetastri nostri, inquit Horatius, si pallido essem vultu, pallorem sibi procurarent, ut æmulari me in ceteris etiam crederentur, paremque mihi poeseos facultatem edipisci. Vide Dioscorid. lib. 3. cap. 68. Plin. lib. 29. cap. 14. *Cuminum pallorem habentibus gignit. Ita certe ferunt Porcii Latronis clari inter magistros dicendi assectatores similitudinem coloris studiis contracti imitatos*, etc. Pers. Sat. 5. vers. 55.

. . . . . . *Pallentis grana cumini.*

21. *Libera per vacuum, etc.*) Ego Lyricam poesim Latinam primus tentavi, absque ullo exemplari mihi proposito: *vacuum*, locum e nemine ante occupatum. Vide Od. ult. lib. 3. et lib. 4. Od. 3.

23. *Regit examen.*) Metaph. ab apibus. Lyricorum ego princeps aliis deinceps exemplum præbebo.

24. *Parios ego primus jambos ostendi Latio.*) Jambos etiam versus Latine scripsi primus, ad instar Archilochi Græcorum jamborum inventoris, ex insula Paro oriundi. De hoc lib. 1. Od. 19.

25. *Archilochi.*) De isto Poeta jam ante in Epod. 6. et postea in Ep. ad Pisones, v. 79.

Lycamben.) Socerum; de quo cit. Epod. 6.

28. *Temperat Archilochi, etc.*) Archilochi asperitatem temperavi suavitate Alcæi et Sapphonis: Scilicet jambi satis acres Epodorum temperantur Alcaicis et Sapphicis Odarum.

Mascula Sappho.) Hæc nempe dicitur virilem adepta virtutem, quod se præcipitarit ex eo saltu, unde viri tantùm solebant se jaculari præ amoris impatientia. Hinc Auson. Eidyl. 6. vers. 25.

Et de nimboso saltum Leucate minatur,
Mascula Lesbiacis Sappho peritura sagittis.

29. *Alcaeus.*) Vide lib. 1. Od. 32. et lib. 2. Od. 13. ubi etiam de Sapphone.

30. *Socerum.*) Lycamben.

31. *Sponsae.*) Neobulæ Lycambæ filiæ, quæ se quoque post patrem laqueo peremit. Epod. 6.

32. *Hunc.*) Archilochum; quem, ante Horatium, nemo Latinorum fuerat imitatus.

Laudet, ametque domi: premat extra limen iniquus;
Non ego ventosae plebis suffragia venor
Impensis caenarum, et tritae munere vestis.
Non ego, nobilium scriptorum auditor et ultor,
Grammaticas ambire tribus et pulpita dignor.
Hinc illae lacrymae: spissis indigna theatris
Scripta pudet recitare, et nugis addere pondus,
Si dixi: Rides: ait, et Jovis auribus ista
Servas: fidis enim manare poetica mella
Te solum, tibi pulcher. Ad haec ego naribus uti
Formido; et luctantis acuto ne secer ungui,
Displicet iste locus; clamo, et diludia posco.
Ludus enim genuit trepidum certamen, et iram,
Ira truces inimicitias, et funebre bellum.

INTERPRETATIO.

collaudet atque in pretio habeat domi quidem, *foris* autem *improbe vituperet.* Nempe ego *levis plebeculae approbationem non quaero sumtuosis caenis, et donando vestes detritas. Auctorum ego illustrium auditor et censor non dignor prensare Grammaticorum familias et suggesta. Inde* veniunt *istae querimoniae. Si dicam: Pudet recitare carmina* mea *frequentibus theatris indigna, et nugas ostentare*: mox aliquis *inquiet: Derisor es, et Jovis auribus haec reservas. Quippe te unum producere mellita carmina confidis, tibimet praeclarus. Ad ista ego timeo exhibere sannam: ac ne proscindar acerbo ungue contendentis, locum istum devito, vociferor, et dilationem postulo. Etenim ludus gignit trepidationes, pugnas, indignationes: indignatio* vero *acerba odia, et bellum lugubre.*

ANNOTATIONES.

37. *Non ego ventosae, etc.*) Idcirco mihi invidiam creant, quia laudes et approbationem non capto, ut alii plerique, per munera et caenas assentatoribus datas. Pers. Sat. 1.

Calidum scis ponere sumen:
Scis comitem horridulum tritâ donare lacernâ.

Martial.

Quid tam grande Sophos clamat tibi turba togata?
Non tu Pomponi; caena diserta tua est.

Vide postea Epist. ad Pis. v. 419.

Ut praeco ad merces turbam qui cogit emendas,
Assentatores jubet ad lucrum ire Poeta
Dives agris, etc.

39. *Auditor.*) Juvenal. Sat. 1.

Semper ego auditor tantum?

Ultor.) Optimorum auctorum errata notando et castigando; nulli per adulationem parcendo. Quidam interpretantur: mea scripta vicissim recitando. Juvenal. cit.

. . . . . . *nunquamne reponam?*

Prior interpretatio magis ad rem. Nam mox ait: *non ambire pulpita dignor*,

40. *Grammaticas ambire tribus.*) Ut scripta mea discipulis suis dictent et proponant ediscenda. Pers. Sat. 1. v. 29.

Ten' cirratorum centum dictata fuisse
Pro nihilo pendas?

Pulpita.) E quibus recitentur carmina mea a Grammaticis, vel a meipso. De hac Romanorum ambitiosa recitatione Persius cit. et nos ibidem non pauca.

41. *Hinc illae lacrymae.*) Terentianus iste locus ex Andria, in proverbium abiit: eoque utitur etiam Tullius pro M. Coelio: *Hinc illae lacrymae: et haec causa est omnium scelerum.*

42. *Nugis addere pondus.*) Velut eximium quiddam alta et graviter pronuntiando res leviculas.

43. *Ait.*) Quispiam invidus.

Jovis.) Augusti. Virgil. Eclog. 1. de eodem.

Deus nobis haec otia fecit.

44. *Fidis enim manare, etc.*) Unum te credis edere suavia poemata.

45. *Tibi pulcher.*) Ipse tibi videris praestare caeteris omnibus: nullumque tibi parem existimas.

Naribus uti.) Naribus corrugatis indignationem vel derisionem significare timeo, ne ejusmodi hominis iram in me concitem. Pers. Sat. 1.

Rides, et nimis uncis naribus indulges.

Vide supra lib. 1. Sat. 6. et lib. 2. Sat. 8.

47. *Iste locus.*) Theatrum, pulpita.

Diludia.) Ludorum dilationem: id est, spatium intermissionemque, ad accuratius emendanda quae scripsi, antequam vulgentur, quod luculenter admonet Epistola ad Pisones. Metaphora est a gladiatorio ludo. Nam intra dies pugnae destinatos, spatium concedebatur gladiatoribus, ut se ad certandum melius compararent. Malim ego tamen cum doctissimo Salmasio legere, *deludia*, et ludendi cessationem et finem, interpretari.

48. *Ludus enim, etc.*) Climax est. Ludus certamen, certamen iras, ira inimicitias, hae bellum generant aliquando funebre et luctuosum,

EPISTOLA XX.

AD LIBRUM SUUM.

Vertumnum Janumque, liber, spectare videris.
Scilicet ut prostes Sosiorum pumice mundus,
Odisti claves, et grata sigilla pudico.
Paucis ostendi gemis, et communia laudas,
Non ita nutritus: fuge quò discedere gestis:
Non erit emisso reditus tibi. Quid miser egi?
Quid volui? dices, ubi quis te laeserit: et scis
In breve te cogi, cum plenus languet amator.
Quòd si non odio peccantis desipit augur;
Carus eris Romae, donec te deserat aetas.
Contrectatus ubi manibus sordescere vulgi
Coeperis; aut tineas pasces taciturnus inertes;
Aut fugies Uticam; aut vinctus mitteris Ilerdam.
Ridebit monitor non exauditus: ut ille,

INTERPRETATIO.

O liber, ut *video, respicis Vertumnum et Janum: nempe ut venalis fias Sosiorum pumice expolitus, claves fugis et sigilla verecunde grata: doles exhiberi paucis, et magni pendis divulgari, minime sic educatus. Perge quò ire cupis, redire non licebit tibi vulgato.* Tum vero: *Quid infelix egi, quid petii? inquies, quando te non nemo proscindet. Nosti vero te in arctum* compingi, *cum* lector primò *avidus* mox *fastidiosus negligit. Quod si non insanit augur odio delinquentis, Romae in pretio eris usquequò te juventus deficiat. Cum autem vulgi manibus tritus negligi incipies, vel clam nutries blattas inutiles, vel ablegaberis Uticam, vel obligatus deportaberis Ilerdam.* Tunc *ridebit castigator non auditus: velut iste*

ANNOTATIONES.

1. *Vertumnum.*) Per prosopopœjam librum suum a publico deterret, ob imminentia pericula.

Vertumnum Janumque.) Hi Dii præsidere vendentibus ementibusque credebantur: et ad eorum statuas ac templa erant tabernæ bibliopolarum. De Vertumno lib. 2. Sat. 7. De Jano lib. 2. Sat. 3. et 6.

Spectare videris.) In lucem prodire vis, et publice vendi.

2. *Sosiorum pumice mundus.*) Pellibus integebantur libri: pelles autem pumice lævigari, exæquari, expoliri solebant. *Pumex*, lapis cavernosus, quo rudia et aspera complanantur. Vide Plin. lib. 36. cap. 21. *Sosii* fratres erant bibliopolæ insignes: unde hic antonomastice nominantur.

3. *Odisti claves, etc.*) Tædet inclusum residere: amplius in arca domi contineri non vis.

5. *Non ita nutritus.*) Non eo consilio tamen scriptus, ut prodires in publicum.

Discedere.) Al. *Descedere*, Scilicet e collibus in Thuscum vicum ad imum Cœlii montis, apud Velabrum; ubi Vertumnus ædem habebat; ubi plures erant tabernæ, librariorum præsertim.

6. *Non erit emisso reditus*) Cum semel emissus et vulgatus fueris, non poteris ad me redire, ut expurgeris erratis, quæ in te forte notabuntur.

8. *Scis in breve te cogi, etc.*) Scis in angustum et discrimen redigi te, cum jam aspernari incipit qui prius diligebat. Alii sic: scis te contrahi et complicari; vel, non integrum te legi, sed quædam pervolvi dumtaxat, et pleraque præteriri a lectore jam defesso et languente.

9. *Quod si non odio, etc.*) Si non omnino fallor, si bene auguror, primo quidem novitate celebraberis, at sensim in fastidium incurres. Sic enim fere fit.

12. *Tineas pasces,*) Neglectum et projectum exedent tineæ et blattæ. *Taciturnus*, obscurus; et despectui habitus; jam tacentibus de te hominibus.

13. *Fugies Uticam.*) Tanquam exilio mulctatus, sermone Romanorum haud amplius celebris.

Uticam.) Urbs est Africæ Catone minori nobilitata: in qua nimirum sibi mortem ille conscivit: et ab ea dictus Uticensis. Vide lib. 1. Od. 12. et lib. 2. Od. 1.

Vinctus mitteris Ilerdam.) Veluti captivus. Ex te fient mercium aut litterarum involucra

Qui malè parentem in rupes detrusit asellum
Iratus. *Quis* enim invitum servare laboret?
Hoc quoque te manet, ut pueros elementa docentem
Occupet extremis in vicis balba senectus.
Cum tibi Sol tepidus plures admoverit aures;
Me libertino natum patre, et in tenui re
Majores pennas nido extendisse loqueris:
Ut quantum generi demas, virtutibus addas.
Me primis urbis belli placuisse domique;
Corporis exigui, praecanum, solibus aptum,
Irasci celerem, tamen ut placabilis essem.
Fortè meum si quis te percunctabitur aevum:
Me quater undenos sciat implevisse Decembres;
Collegam Lepidum quo duxit Lollius anno.

INTERPRETATIO.

qui asinum non obedientem iratus impulit in praecipitium. Ecquis enim conetur invitum servare? Illud etiam tibi continget, ut senex balbutiens te adhibeat docendi pueris primas literas ultimis in vicis. Cumque Sol tepescens plures auditores tibi praebuerit, dices me libertini patris filium; quamvis non opulentum extendisse alas ultra nidulum: scilicet *ut* tantum *addas virtuti, quantum detraxeris origini*: Narrabis *gratiosum fuisse me Romae optimatibus* tam *in bello* quam *in pace: statura brevi, canum ante* tempus, *aprico gavisum, iracundum, sed mitigari facilem. Quod si quispiam a te inquirat meam aetatem: discat me quater undecim hyemes decurrisse, quo anno Lollius Lepidum collegam sortitus est.*

ANNOTATIONES.

Ilerdam mittendarum. Olim Epistolas chartis intectas obligari obsignarique mos erat. Alii legunt: *unctus*, optimo sensu. Nam salsamenta, garum, piper, thus, aliaque ejusmodi bene multa involvi solent chartis inutilibus. Vide l. 1. Epist. 1. in fine. Catul.

Et laxas scombris saepe dabunt tunicas.

Pers. Sat. 1. v. 43.

Nec scombros metuentia carmina, nec thus.

Ilerdam.) Hæc urbs v. *Lerida*, Hispaniæ Tarraconensis, sive Cataloniæ, ad Secorim fluvium. Ejus ita meminit Lucanus lib. 4.

. . . . *Fundata vetusta*
Surgit Ilerda manu; placidis praelabitur undis.

15. *Qui male parentem.*) Quidam rusticus asinum cernens ad præcipitem rupem obstinate contendere, retrahebat pro viribus: at pertinax bestia renitebatur; tum iratus ille asinum impulit quo tendebat, detrusitque in præcipitium.

17. *Ut pueros elementa docentem occupet, etc.*) Ut atteraris vili manu senis cujuspiam balbi, pueros docentis elementa. Juvenalis periter notat miseram hanc sortem cum Virgilii tum nostri Horatii. Sat. 7. v. 266.

. . . *Cum totus decolor esset*
Flaccus, et haereret nigri fuligo Maroni.
Rara tamen merces, etc.

Vide, si vacat, quæ ibi pridem annotavi.

18. *Extremis in vicis.*) Ludimagistri scholam habere amant in triviis, in quæ incidunt ac desinunt plures vici, loco nempe maxime frequentato. Vel Horatius designat vilem magistrum in remotissima urbis regione habitantem.

19. *Cum tibi sol tepidus, etc.*) Cum vero non pueri tantùm, sed et alii plures ad te audiendum confluxerint, dum fervet æstus: vel sub vesperam et sole jam adfervescente, cum dictata discipulis traduntur.

20. *Me libertino natum patre, etc.*) Multa de me jam narrabis, ex obscura origine evasisse in præclarum nomen ac splendorem, etc.

Libertino natum patre.) Vide lib. 1. Sat. 6.

21. *Majores pennas nido extendisse.*) Natalium ac generis ignobilitatem illustrasse me nobilibus scriptis.

23. *Primis urbis.*) Mæcenati, Augusto, Pollioni, etc.

24. *Corporis exigui.*) Lib. 4. Sat. 3.

. . . *Longos imitaris ab imo*
Ad summum totus moduli bipedalis.

25. *Irasci celerem, tamen ut, etc.*) Cic. ad Attic. lib. 1. Epist. 14. scribit, *irritabiles esse animos optimorum saepe virorum, eosdemque placabiles; et esse hanc agilitatem mollitiemque naturae plerumque bonitati.*

27. *Quater undenos, etc.*) Annos ætatis quatuor et quadraginta complevisse, cum consulatum inirent Lollius ac Lepidus; anno scil. U. C. 732. Nam Horatius natus erat L. Manlio Torquato et L. Aurelio Cotta Coss. an U. C. 688. ut dictum est lib. 3. Od. 21.

28. *Collegam Lepidum quo, etc.*) M. Lollius virtute singulari et Cæsaris gratia adeptus consulatum, gessit laudabiliter cum Q. Æmilio Lepido. Dio lib. 54. Ad eum sunt Epist. 2. et 18. et lib. 4. Od. 9.

Q. HORATII FLACCI EPISTOLARUM

LIBER II.

EPISTOLA PRIMA.

AD AUGUSTUM.

Optimum maximumque Principem mirâ sollertiâ collaudat. De poësi multa refert: Et vetera dumtaxat aestimantes redarguit. Demùm Caesaris in Poëtas benevolentiam stimulat.

Cum tot sustineas et tanta negotia solus,
Res Italas armis tuteris, moribus ornes,
Legibus emendes; in publica commoda peccem,
Si longo sermone morer tua tempora, Caesar.

INTERPRETATIO.

Quandoquidem ò *Auguste, portas unus molem tot tantarumque rerum, Italiam armis defendis, institutis exornas, legibus corrigis*, ego sane *peccarem adversus utilitatem publicam, si prolixa epistola interpellem occupationes tuas* graviores.

ANNOTATIONES.

1. *Cum tot.*) Epistolam hanc sane eximiam expressit Augustus ab Horatio, cum ad eum scripsisset his verbis: *Iratum me tibi scito, quod non in plerisque ejusmodi scriptis mecum potissimum loquaris. An vereris ne apud posteros infame tibi sit, quòd videaris familiaris nobis esse?* Nempe legerat sermones Horatii Cæsar, suique nullam in eis factam mentionem ægre ferebat. Antea vero jam sæculare carmen imperaverat scribere, item Vendelicam victoriam privignorum suorum Tiberii ac Drusi Neronum: Odarumque librum 4. Suetonius in vita Horatii.

Sustineas.) Summus Princeps alios quidem adhibet in consilium, at solus imperii molem sustinet. Talis est orbis judicio LUDOVICUS MAGNUS;

Solus.) Discussis jam factionibus, victo Lepido, Antonio profligato.

2. *Res Italas.*) Romani Imperii splendorem.

Moribus.) Optimis institutis, rectaque disciplina, quibus mores optimi formantur.

3. *Legibus emendes.*) Cic. Philipp. 1. *Lex est recta et a numine Deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibens contraria.* Suetonius Octav. 32. 34. etc. utiliter ab eo sancita pleraque commemorat: et cap. 27. etiam in Triumviratu *recepisse morum legumque regimen perpetuum.*

Romulus, et Liber pater, et cum Castore Pollux,
Post ingentia facta, deorum in templa recepti,
Dum terras hominumque colunt genus, aspera bella
Componunt, agros assignant, oppida condunt;
Ploravere suis non respondere favorem
Speratum meritis: diram qui contudit hydram
Notaque fatali portenta labore subegit,
Comperit invidiam supremo fine domari.
Urit enim fulgore suo, qui praegravat artes
Infra se positas: extinctus amabitur idem.
Praesenti tibi maturos largimur honores;
Jurandasque tuum per nomen ponimus aras,
Nil oriturum aliàs, nil ortum tale fatentes.
Sed tuus hic populus sapiens et justus in uno,

INTERPRETATIO.

Romulus, et Bacchus, Castor atque Pollux, post magna facinora admissi in Deorum fana, dum in terris versantur cum hominibus, difficilia bella conficiunt, agros distribuunt, urbes aedificant; doluerunt gratum animum non exhiberi meritis suis parem. Qui saevam hydram peremit, famosaque monstra sustulit labore fatali, cognovit invidiam sola *morte vinci. Nam splendore suo accendit qui inferiorem industriam opprimit: ipse* vero *mortuus diligetur. Viventi tibi cultum deferimus tempestivum, arasque erigimus, ad quas jurabitur per nomen tuum, profitentes nihil par* tibi *extitisse nihilque futurum unquam. Verum tuus ille populus in una re justus et sapiens*, nempe quod

ANNOTATIONES.

5. *Romulus.*) Quatoor primi versus instar proœmii sunt: jam Augustum extollit supra Heroes maximos, per comparationem. Vide lib. 1. Od. 12.

Liber pater.) Indomum victor, animum curis liberans, etc. De hoc alibi.

Castor Pollux.) De bis Ode 3. et 12. lib. 1.

6. *Deorum in templa recepti.*) In deorum numerum adsciti.

7. *Aspera bella componunt.*) Multa in homines Beneficia cooferentes.

8. *Agros assignant.*) Colonias deducendo vel mittendo, agrosque urbibus adjacentes iis distribuendo.

9. *Ploravere suis non respondere*, etc.) Questi sunt, quod parum grati populi haud pares suis meritis honores deferrent.

10. *Diram qui contudit hydram.*) Hercules duodecim laboribus exantlatis clarus, quos celebrar Lucretius initio lib. 5. Vide lib 1. Od. 3. et libro 4. Od. 4.

Non hydra secto corpore firmior
Vinci dolentem crevit in Herculem, etc.

11. *Fatali.*) Erat in fatis, non aliter inserendum cœlo Herculem, quam debellatis monstris.

12. *Invidiam supremo fine domari.*) Non ante mortem: et mox rationem ejus rei subdit. Quintil. Declam. *Res inter initia urunt: at livor mora solvitur.*

13. *Urit enim fulgore, etc.*) Qui ceteris praecellit horum excitat invidiam, quia videntur sibi ab eo deprimi. At cum fato est functus, jam virtus ejus ab invidis etiam colitur, amplius non metuentibus viventis fulgore perstringi et obrui.

15. *Praesenti tibi, etc.*) Tu, Cæsar, vivus etiam in deliciis et, invidiamque vicisti: quod est prorsus singulare. Nempe tua magnitudo cuncta supergreditur: invidia vero non reperitur nisi inter æmulos et fere æquales. Adeoque solus honores divinos adeptus vel dum hic inter nos degis.

Praesenti.) Lib. 3. Od. 5.

Praesens divus habebitur Augustus.

Maturos.) Jam viventi debitos. Servius ad Ecl. 1. *Augustus templa vivus meruit*, inquit, citatque hunc Horatii locum. Propert. lib. 3. Eleg. 4.

Arma Deus Caesar dites meditatur ad Indos.

16. *Jurandasque.*) Aram tenentes jurabant olim.

Tuum per nomen.) Teodor. Marc. vult, *tuum per numen.* Sed perinde est.

Ponimus aras.) Vide lib. 4. Od. 5. item Dion. lib. 51. ubi refert edictum Senatus de divinis honoribus Augusto tribuendis. Ovid. Fast. 1.

Caesaris arma canant alii; nos Caesaris aras.

Tamen constat nullas Romæ fuisse, sed tantùm in provinciis, nisi forte privatas. Sueton. Octav. 52. et Dio lib. 54. decretas sibi ex Senatusconsulto haud accepisse, imo prohibuisse, narrant. *In urbe quidem pertinacissimè abstinuit hoc honore: atque argenteas etiam statuas olim sibi positas conflavit omnes: et ex iis aureas cortinas Apollini Palatino dedicavit.* De privatis aris Augusto erectis intelligendus ergo hic Horatius, item Ovid. ante cit. et 1. de Ponto Eleg. 5. et 3. Eleg. 1. at Virg. Ecl. 1.

. . . *Illius aram*
Saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.

Tu

Te nostris ducibus, te Graiis anteferendo,
Cetera nequaquam simili ratione modoque
Æstimat, et nisi quae terris semota, suisque
Temporibus defuncta videt, fastidit et odit,
Sic fautor veterum, ut tabulas peccare vetantes,
Quas bis quinque viri sauxerunt, foedera regum
Vel Gabiis vel cum rigidis aequata Sabinis,
Pontificum libros, annosa volumina vatum,
Dictitet Albano Musas in monte locutas.

INTERPRETATIO.

te Imperatoribus Romanis Græcisque præfert, non aeque bene judicat de alus rebus: scilicet negligit atque aspernatur omnia, praeterquam quae terris abstracta dudumque praeterita comperit; adeo vetusta probans, ut tabulas delinquere prohibentes a Decemviris constitutas, fædera regum Rom. seu apud Gabios, seu cum severis Sabinis composita, jus Pontificale, antiqua vatum praedicta, a Musis in monte Albano fuisse dictata asserat.

ANNOTATIONES.

18. *Sed tuus hic populus, etc.)* Transit ingeniose et solerter ed eos sepreheodendos, qui vetera sectantur, et quævis nova fastidiunt ebsque discrimine et judicio.

21. *Terris semota.)* Ex hominum conspectu ablata; carmina poetarum mortuorum.

23. *Tabulas peccare vetan es.)* Leges 12. tab. quas Decemviri, ad instar legom Solonis, composuerant, an. U. C. 302. Porro quæ in eis continereotur haud comperta omnino, nisi quod pauca, quæ ad morum disciplinam et judicia spectant, intercisè auctores produnt: ut eit Alex. eb Alex. lib. 6. cap. 10. ubi et fragmenta quædam earum pervetusta et obsolesa refert. *In urbe ne urito, neve sepelito . . . . . si quid agro plantaveris, quinque pedes a vicino abesto, etc.*

24. *Foedera regum, etc.)* Duplex notat fœdus: alterum a Tarquinio Soperbo com captis civibus Gebiis, in ipsa urbe: alterum a Romulo cum Tito Tatio Sabinorum rege; et hoc *aequatum*, sive æquis factum conditionibus; non eutem prios illud, quod iniquum potius dieatur: ut bene observat Theod. Marcil. De priori fœdere Dion. Halic. lib. 4. de posteriori lib. 2. ubi scribit constitutum esse, ut *Romae reges essent aeque Romulus et Tatius, paribus suffragiis, et aequaliter honoribus fruerentur.*

25. *Gabiis.)* De his Tit. Liv. lib. 1. Vide annot. nostras lib. 1. Epist. 11. et 15.

Sabinis.) Tit. Liv. cit. nos ed Epodon. 2.

26. *Pontificum libros.)* Compositos e Noma, continentes ritus sacrificiorum, precationes, etc. Annales etiam significari volont. Cic. 1. de Orat. n. 193. *In jure civili, et in Pontificum libris, et in duodecim tabulis plurima est antiquitatis effigies; quod et verborum prisca vetustas cognoscitur, et actionum quaedam genera majorum consuetudinem vitamque declarat.*

Annosa volumina vatum.) Attil Nævil, apud Cic. de Divin. Servius ad Æn. 5. Macrob. Sat. 1, Marcii duo vaticinia satis incondite profert T. Livius lib. 25. cap. 12. alterum Canneosem cladem prædicens, elterum jobens institui ludos Apollioares. Non pigebit ea describere. Prius sic ferme canebat:

Amnem Trojugena Cannam Romane feuge,
Ne te alienigenae in campo cogant Diomedis
Conseruisse manus pugnantem. Sed neque credes
Ante mihi, donicum compleris sanguine campum:
Multaque millia caesa tuorum deferet amnis
In pontum magnum de terra frugiferente:
Piscibu' pennigerisque ferisque celentibu' terras
Ut fuat esca caro tua. Nam m' ita Juppiter iafit.

Posterius carmen obscurius perplexiusque scripturæ genere, ut ait Livios, ita fere babeoet:

Romulidae si perduelles expellere voltis,
Et vomicam gentum, quae longe alienigenarum
Venit; Apollineri voveatis censeo ludos,
Qui Deo Apollineri fiunto comè quotannis
Quom jam poplicitùs popolos dederit stipi partem:
Conferiunto privatim pro seque suisque.
Et Praetor ludis faciundis ollu' praesto,.
Qui summum populo plebique ende urbe dabit jus.
At bis quinque viri Graeco sacra ritu obtunto.
Haec si faxitis, recte gaudebiti' semper:
Atque adeo fiet melior res poplica vestra,
Nam is Dius vestros perduelles stinguet: ad unum,
Qui vestros campos placide nunc rusaque pascunt.

27. *Albano Musas in monte locutas.)* Quia monticulæ sunt Musæ, hinc H[illegible]s Musarum Latinerum sedem collocat apu[illegible]nos tumulos, in medio Latii, ubi communia [illegible] Latinorum celebrari solebant. Turneb. Alii [illegible]

Si, quia Graecorum sunt antiquissima quaeque
Scripta, vel optima, Romani pensantur eadem
Scriptores trutinâ; non est quòd multa loquamur:
Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri:
Venimus ad summum fortunae: pingimus, atque
Psallimus, et luctamur Achivis doctius unctis.
Si meliora dies, ut vina, poemata reddit;
Scire velim, pretium chartis quotus arroget annus.
Scriptor abhinc annos centum qui decidit, inter
Perfectos veteresque referri debet, an inter
Viles atque novos? excludat jurgia finis.
Est vetus atque probus centum qui perficit annos.
Quid, qui deperiit minor uno mense vel anno,
Inter quos referendus erit? veteresne poetas,
An quos et praesens et postera respuet aetas?
Iste quidem veteres inter ponetur honestè,
Qui vel mense brevi vel toto est junior anno.
Utor permisso, caudaeque pilos ut equinae

INTERPRETATIO.

Atqui si, *quoniam scripta Graecorum vetustissima etiam præstantissima exsistunt, Latini Scriptores simili ratione aestimantur; pluribus verbis non est opus: nihil in oliva, nihil extra nucem duri est: fortunae apicem attigimus: pingimus et canimus et luctamur solertius quam Graeci. Si tempus meliora facit carmina* perinde *ac vina, quaero quot anni auctoritatem dent libris. Scriptor ab annis centum mortuus debetne censeri inter veteres et bonos, an inter ignobiles et recentiores? Definitio* temporis *decidat controversiam. Vetus et perfectus est qui ante annos centum obiit. Quid vero qui uno mense vel anno junior interiit, quibus annumerabitur? an antiquis, an iis quos aetas nostra et secutura negliget? Ille,* inquies, *inter veteres recte censebitur qui mense duntaxat vel anno posterior fuerit.* Ego *concessum assumo, et minutatim detraho quasi pilos caudæ equinæ.*

ANNOTATIONES.

in Albano Musas collocari a Poeta nostro, volunt; nempe ob rusticitatem Albani montis, quæ tanta quidem, ut Virgilius Albanorum regum gesta exorsus scribere, omiserit nominum asperitate deterritus; quod testatur Servius ad Eclog. 5. Alii cum Acrone allodi putant ad colloquia Numæ cum Egeria nympha, in monte Albano; præsertim cum Egeriam unam de Musis fuisse scribat Dionys. Hal. lib. 2. Plutarch. in Numa; quanquam Tull. 1. Leg. eos ut imperitos et bardos explodit, qui Numam cum Egeria collocutum credant, item qui apicem Tarquinio ab aquila impositum.

28. *Si, quia Graecorum, etc.*) Refellit Poeta vulgi opinionem. Apud Græcos, inquit, vetustissimi quidem pariter etiam optimi sunt. At non ita se habet de scriptoribus Latinis. Imo contrarium omnino fieri judicium debet. Atque tam falsum est arbitrari Latinorum antiquissimos esse præstantissimos, quàm affirmare olivam nihil intus, nucem extra nihil duri habere; item quàm contendere pictores, cantores, athletas Romanos Græcis antecellere, quæ quidem aperte a vero et ab omnium judicio abhorrent.

31. *Nil intra est oleam, etc.*) Proverbialis sermo iste usurpari solet in eos, qui negant manifeste vera, vel asserunt perspicue falsa. Enimvero quid certius quam in oliva esse os, et extra nucem esse putamen durum?

Oleam.) *Olea* proprie est arbor, oliva fructus: attamen utraque vox in utraque significatione ponitur.

32. *Venimus ad summum fortunae.*) Uno absurdo posito, multa consequuntur absurda. Nempe dicamus deinceps, inquit Poeta, nos fama esse celebriores Græcis, et artium peritiores; quamvis hactenus ii præstare omnibus crediti sint.

33. *Unctis.*) Athletæ ungebantur ante palæstram, ut olei virtute membra fierent tum robustiora, tum etiam lubrica et teneri difficiliora.

34. *Si meliora dies.*) Aliud argumentum a dissimili.

39. *Est vetus atque, etc.*) Responsio est adversarii, quam mox convellit Horatius.

43. *Iste quidem veteres.*) Ita loquitur adversarius.

45. *Utor permisso.*) Tua responsione utor, ac te expugno: inquit Poeta.

Paulatim vello ; et demo unum , demo etiam unum ,
Dum cadat elusus ratione ruentis acervi ,
Qui redit ad fastos , et virtutem aestimat annis ,
Miraturque nihil , nisi quod Libitina sacravit.
Ennius et sapiens et fortis et alter Homerus ,
Ut critici dicunt , leviter curare videtur
Quò promissa cadant : et somnia Pythagorea.
Naevius in manibus non est , et mentibus haeret
Penè recens : adeo sanctum est vetus omne poëma.
Ambigitur quoties , uter utro sit prior ; aufert
Pacuvius docti famam senis , Accius alti :

INTERPRETATIO.

atque diminuo unum itemque alterum, donec dilabentis cumuli ratione deceptus vincatur qui annos numerat, et ex vetustate bonitatem colligit ; quique nihil laudat nisi quod mors consecravit. Ennius et sapiens et strenuus et Homero secundus , ut ajunt censores , parum sollicitus est , quò deveniant pollicita et somnia Pythagorae. Naevius haud legitur , et animo tenetur velut novus : adeo sacratum est omne carmen antiquum. At cum expenditur quis alio sit praestantior , Pacuvius docti senis , Accius excelsi existimationem obtinet :

ANNOTATIONES.

Caudaeque pilos ut equinae , etc.) Ex historia Sertorii, qui ut barbaros ac ferociores militum suorum animos erudiret, duos equos adduci jussit, alterum imbecillem , alterum validum. Imbecilli apposuit virum fortem, validio infirmum. Dato signo vir fortis equi imbecilli caudam ambabus captans manibus totam simul abstrahere et avellere nitebatur frustra : contra vir infirmus fortis equi caudam brevi denudavit , singulos pilos avellens. Tum assurgens in concione Sertorius ait : Videtis , commilitiones, industriam plus posse quam vires : sic quæ uno impetu superari nequeunt , paulatim arte et patientia vincuntur. Plutarch.

46. *Demo unum , etc.*) Singulos annos demendo paulatim, corruat acervus ille tuos annorum centum : sicutinque deducam te ad postrema tempora. Porro licebit mihi semper unum annum detrahere : si quidem concessisti, *inter veteres honeste poni qui toto anno junior est.*

47. *Dum cadat elusus ratione ruentis acervi.*) Allusio est ad soriten , quæ argumentatio multarum est acervus propositionum; quas dissolvendo singulas , tota vis argumenti solvitur : Sicut autem Chrysippus sistendum in una e propositionibus, nequidquam dicebat ; ita hic annos non posse definiri ostendit Horatius. Chrysippum sugillat Persius ad calcem Satiræ ultimæ :

. . . *Depunge ubi sistam*
Inventus Chrisippe tui finitor acervi.

49. *Libitina.*) De hac vide lib. 3. Od. 30. et lib. 2. Sat. 6. v. 19.

50. *Ennius , et sapiens , etc.*) Ennius ipse a criticis agnoscitur pleraque negligenter scripsisse, adeoque parum memor esse promissorum suorum atque somniorum ; quamvis ex Pythagoræ opinione et metempsychosi , Homeri in se animam transmigrasse venditasset, et Poetica ejus facultate ac spiritu se informatum. De eo lib. 4. Od. 8. v. 20. et lib. 1. Sat. 10.

Sapiens.) Quia cor triplex se habere dicebat , nempe quod triplicem linguam calleret, Græcam , Oscam , Latinam. Gell. lib. 17. cap. 17.

Fortis.) Quia militavit. Cic. Tusc. 1. et pro Licinio Poeta. Claudian.

Alter Homerus.) Homerica poeseos virtute imbutus.

51. *Critici.*) Grammatici; vel critici ab Augusto instituti ad recensendos libros in Palatina bibliotheca collocandos. Vide supra Epistola 19. et postea Epist. seq.

52. *Somnia Phytagorea.*) Ennius ipse de se , Annal. 1.

In somnis mihi visus Homerus adesse Poeta. De his vide quæ amplius annotavi pridem ad Pers. Sat. 6. v. 10.

Cor jubet hoc Enni , postquam destertuit esse
Meeonides Quintus pavone ex Pythagoreo ,

53. *Naevius in manibus non est, etc.*) Nævii scripta quippe quæ memoria tenentur , non leguntur amplius , nec egent subsidio literarum , tam hærent animis , ut etiamnum recentia videantur. Nævius Ennio antiquior. Cicer. in Bruto sic Ennium alloquitur : *a Naevio sumpsisti multa , si fateris ; vel si negas , surripuisti.* Campanus fuit : stipendia meruit bellis Punicis ; de quibus et carmen condidit, scripsit Comœdias et Tragœdias stylo in primis erudito et gravi. Romæ primates probris insectatus , a Triumviris in vincula conjectus, inde palinodia cantata exemptus est. Epigramma superbiæ Campanæ plenum hoc ab eo factum traditur :

Immortales mortales si foret fas flere ,
Flerent divae Camoenae Nevium poetam ,
Itaque postquam est Orci traditus thesauro ,
Obliti sunt Romae Latina loquier lingua.

Nævium laudant Varro, Tullius, Festus , Nonius , Gellius , etc.

56. *Aufert Pacuvius docti famam senis.*) Pacuvius Q. Enni nepos, ut ajunt Eusebius et Plinius,

Dicitur Afrani toga convenisse Menandro:
Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi,
Vincere Caecilius gravitate, Terentius arte.
Hoc ediscit, et hos arcto stipata theatro
Spectat Roma potens: habet hos numeratque poetas
Ad nostrum tempus, Livi scriptoris ab aevo.

INTERPRETATIO.

Afranii toga Menandro congruere putatur, Plautus currere ad instar Epicharmi Siculi; Caecilius gravitate, Terentius artificio praestare. Hos ediscunt ac venerantur Romani angustiore theatro coarctati: hos aestimant ac censent poetas ab aetate Livii Andronici usque *ad nostram*.

ANNOTATIONES.

Brundusio oriundus, Romæ claruit ingenii et bonarum disciplinarum luminibus. Tragœdias bene multas egregie scripsit: Hermionem, Atalantam, Antiopam, Ilionam, Medeam, Teucrum, etc. L. Accio paulo antiquior ad annos nonaginta consenuit. Hinc *senex* ab Horatio dicitur. Tullius eum præfert omnibus in Tragœdia. *Omnes apud hunc ornatos elaboratosque esse versus*, ait lib. de Orat.

Accius alti.) Quintil. lib. 10 cap. 1. *Accius atque Pacuvius clarissimi gravitate sententiarum, verborumque pondere, et auctoritate personarum. Ceterum nitor et summa in excolendis operibus manus magis videri potest temporibus quam ipsis defuisse. Virium tamen plus Accio tribuitur. Pacuvium videri doctiorem qui esse docti affectant volunt.* Cicero plerisque locis Accium laudat, ejusque versus affert, maxime vero de Nat. Deor. 2. Vide quæ de eo jam annotavi lib. 1. Sat. 10.

57. *Dicitur Afrani toga convenisse Menandro.*) Afranius Menandrum prope adæquasse fertur. Afranius poeta comicus Romæ celebratus est togatis fabulis, a toga Rom. dictis, quia de rebus Romanis tractant. Menandrum imitatus est præcipue, et ab eo non pauca sumpsit. Ingenio et salibus excelluit, nec non summa elegantia et venustate dictionum. Eum laudat Tullius in Bruto. Quintil. *In togatis excellit Afranius*, inquit Gell. lib. 13. cap. 8. Afranii carmen commendat, in quo sic loquitur de Sapientia.

Usus me genuit; mater peperit memoria.
Sophiam vocant me Graii, vos sapientiam.

Menandro.) De eo Poeta comico Atheniensi dictum est lib. 2. Satira 3. v. 11.

58. *Plautus ad exemplar, etc.*) Egregie Epicharmum imitari in fabulis constituendis et ornandis, atque ad exitum scite perducendis. Plautus ex Umbria oriundus, ingenio fuit perurbano et maxima festivo. In urbe floruit iisdem temporibus, quibus Pub. Scipio et M. Cato. Comœdias scripsit viginti quinque, ex Lælio. Latinæ parens et princeps elegantiæ dicitur Gellio: et Musas, si Latine loqui vellent, Plautino sermone locuturas, ait Varro ex Stolone. Quintil. cit. Mortuus est P. Claudio et L. Portio Coss. Catone Censore; ex Cicer. de Clar. Orat. n. 60. Hoc sibi Epitaphium fecisse dicitur:

Postquam morte est captus Plautus,
Comoediae lugent; scena est deserta,
Deinde risus, ludusque, jocusque, et numeri
Innumeri simul omnes collacrymarunt.

Properare.) Hæc vox indicat officium gnari Poetæ, de quo in Epist. ad Pis. v. 148.

Semper ad eventum festinat.

Siculi Epicharmi.) Hic Pythagoræ auditor, quædam de natura rerum et medicina, complures autem comœdias præclare scripsit, quin et ei comœdiæ inventum aliqui tribuunt. Ab eo multa certe Plato delibavit. Tull. ad Atticum lib. 1. Epist. 16. *Vafer ille Siculus insusurret Epicharmus cantilenam illam suam νηφε, και μεμνασ απιστειν, αρθρα ταυ φρενων:* et de petit. consol. num. 30. Quamobrem, inquit, E'πιχαρμειον illud teneto: *nervos atque artus esse sapientiae, non temerè credere.*

59. *Caecilius.*) Statius Cæcilius, Mediolanensis, ut volunt quidam; scribendis Comœdiis in urbe excelluit. Ennii familiaritate ac Terentii usus, hujus etiam scriptorum censor. Fabulæ Cæcilii plus triginta a veteribus celebrantur: Nauclerus, Plocius, Ephestion, Syracusæ, Pausimachus, Epiclerus, Fallacia, Fœnerator, etc. Quintil. *Caecilium veteres laudibus ferunt*, inquit.

Terentius) Pub. Terentius Poeta comicus, Carthagine oriundus, puer adductus Romam, Terentii Lucani patroni diligentia institutus ac brevi manumissus, ob egregiam indolem, ingeniique facilitatem et elegantiam. Pub. Scipione et C. Lælio usus est familiariter, aliisque primoribus civitatis. Statium Cæcilium maxime observavit, eumque censorem adhibebat. Sex fabulas scripsit ab Apollodoro et Menandro Græcis Poetis translatas tanta Latini sermonis proprietate at venustate, ut ab eruditis quibusque mire laudetur. Cicero ad Attic. 8. *primum latinitatis auctorem* dicit. Quintil. jam cit. *Terentii scripta ad Scipionem Africanum referuntur*; nempe ob singularem elegantiam. Ausonius.

Tu quoque qui Latium lecto sermone Terenti,
Comis et astricto percurris pulpita socco.

Arte.) Terentii solertia præcipua fuit in exprimendis moribus; quam satis nemo laudare queat. Vide Donat. in Terent. Julius Scaliger Poet. lib. 3. c. 97. *Lectissimam orationem et artem summam Terentii* dicit.

60. *Arcto.*) Præ multitudine affluentium spectatorum.

62. *Livi.*) Livius Andronicus Poeta Epicus Romæ floruit eo tempore, quo S. P. Q. R. pacem fecit cum Pœnis. Utraque lingua primò docuit, non sine magna commendatione sui nominis. Epos apud Latinos primus digne scripsit, gesta populi

Interdum vulgus rectum videt: est ubi peccat.
Si veteres ita miratur laudatque poetas;
Ut nihil anteferat, nihil illis comparet; errat.
Si quaedam nimis antiquè, si pleraque durè
Dicere credit eos, ignavè multa, fatetur;
Et sapit, et mecum facit, et Jove judicat aequo.
Non equidem insector, delendaque carmina Livî
Esse reor, memini quae plagosum mihi parvo
Orbilium dictare: sed emendata videri,
Pulcraque, et exactis minimùm distantia, miror.
Inter quae verbum emicuit si fortè decorum, et
Si versus paulo concinnior unus et alter;
Injustè totum ducit venditque poëma.

INTERPRETATIO.

Vulgus aliquando recte judicat, aliàs aberrat. Si veteres poetas adeo extollit et amat, ut nihil majus, nihil par eredat, hallucinatur. Si vero quaedam obsoletè, nonnulla incondite, plurima negligenter eos scripsisse existimat et agnoscit; recte censet, mihi adstipulatur, et propitio Jove fert judicium. Haud ego certe despicio nec proscribo poemata Andronici, quae recordor mihi puero dictata ab immiti Orbilio. Sed accurata, eximia et fere perfecta censeri, indignor: inter quae si forte dictio quaepiam *elegantior, sique versiculus unus, aut duo venustiores appareant, iniquè* profecto *carmen integrum ostentat et vendita.*

ANNOTATIONES.

Rom. duodeviginti complexus libris; qui Annales Liviani dicti sunt. Hymnos etiam Deorum composuit, inquit Diomedes. Vide Tit. Liv. init. lib. 7. et Cic. Tusc. 1. initio, etc.

Livî scriptoris ab aevo.) Cum Poenis pace facta, Claudio Centone Appii Caeci filio et M. Sempronio Tuditano Consulibus, anno post urbem conditem 514. primus omnium L. Livius Poeta fabulas docere Romae cœpit, post Sophoclis et Euripidis mortem annis plus fere 160. post Menandri annis circiter 52. Anno dehinc ab U. C. 519. C. Nævius Poeta fabulas apud populum dedit, quem M. Varro ait bello Punico primo stipendia fecisse: idque ipsum Naevium dicere in eo carmine, quod de eodem bello scripsit. Annis deinde fere post 15. M. Cato Orator in civitate, et Plautus in scena floruerunt. Neque magno intervallo postea Q. Ennius, et juxta Cæcilius, et Terentius, ac subinde Pacuvius, et Pacuvio jam sene Accius, clariorque tunc in poematis eorum obtrectandis Lucilius fuit. Hæc fere ex Gellio lib. 17. cap. ult. Quintilianus lib. 10. cap. 1. scribit: *Nihil in Poetis supra Livium Andronicum, nihil in Historiis supra Pontificum Annales.*

66. *Nimis antique.*) ἀρχαικῶς, Gall. *à la vieille mode.* Videtur Horatius loqui ex Augusti sententia. Sueton. Octav. cap. 86. *Cacozelos et antiquarios ut diverso genere vitiosos pari fastidio sprevit: Ipse nimirum genus eloquendi secutus elegans et temperatum, vitatis sententiarum ineptiis, atque inconcinnitate et reconditorum verberum, ut ipse dicit, foetoribus*

68. *Jove judicat aequo.)* Rectè sentit et judicat. Jupiter omnis æquitatis fons, ut et scientiæ ac sapientiæ. Unde Minervam ex ejus cerebro procreatam dixerunt.

71. *Orbilium plagosum.*) Magistrum meum, frequentes plagas infligere solitum. Sueton. de illustr. Gramm. cap. 9. sic habet: *Orbilius Pupillus Beneventanus, anno quinquagesimo Romam migravit, Consule Cicerone: docuit majore fama, quam emolumento. Naturae fuit acerbae non modo in antisophistas, quos omni sermone laceravit, sed etiam in discipulos.* De eo Domitius Marsus:

Si quos Orbilius ferula scuticaque cecidit.

Vixit ad annum ætatis prope centesimum, emissa jam pridem memoria: unde est Bibaculi versiculus;

Orbilius ubinam est, literarum oblivio?

72. *Videri exactis minimum distantia, miror.*) Pariter de Livii Andronici scriptis censet Tullius: quippe ejus fabulas non satis dignas legi asserit: in Bruto, de Senectute, etc.

73. *Verbum emicuit si forte decorum, etc.*) Atqui assutum crassæ ac vili togæ fructum panni fulgentis præclaram vestem haud facit, ut est in Epist. ad Pisones v. 15. Nec laudatur cælator sat feliciter ære exprimens quidem ungues et capillos; at infelix operis summa, quia totum bene effingere nesciet. Ibid. v. 32. Vide ibi annot.

75. *Ducit.*) Producit in publicum et in scenam; velut opus numeris omnibus absolutum. Metaphoram volunt esse a mangonibus, ac negotiatoribus servos venales producentibus. Quintil. Declam 340. *Mango novitium puerum per publica rostra ducit prætextatum.*

Venditque.) Ædiles a poetis emebant poemata,

Indignor quidquam reprehendi, non quia crassè
Compositum illepideve putetur, sed quia nuper,
Nec veniam antiquis, sed honorem et premia posci,
Rectè necne crocum floresque perambulet Attae
Fabula, si dubitem, clament perisse pudorem
Cuncti penè patres: ea cum reprendere coner,
Quae gravis Æsopus, quae doctus Roscius egit:
Vel quia nil rectum nisi quod placuit sibi, ducunt:
Vel quia turpe putant parere minoribus, et quae
Imberbes didicere, senes perdenda fateri.
Jam Saliare Numae carmen qui laudat, et illud

INTERPRETATIO.

Ægre fero quidvis culpari non quòd rusticè vel imperite scriptum, sed quod recens; ac vetoribus non indulgentiam, sed dignitatem et palmam exigi. Si expendam utrum apte an non Attae fabula incedat per crocum et flores, universi prope seniores exclamabunt verecundiam nullam esse, quoniam haud dubitem ea redarguere quae acta sunt ab Æsopo gravi et a solerte Roscio: seu quod nihil bonum aestimant nisi quod ipsis placuit: seu quod indignum arbitrantur cedere junioribus, et senes confiteri abjicienda quae pueri didicerunt. Nunc qui Saliorum carmen a Numa conditum *extollit,*

ANNOTATIONES.

76. *Crasse.*) Crassa et pingui Minerva, ut ajunt.

77. *Illepide.*) Sine lepore.

78. *Nec veniam antiquis, etc.*) Excusandos quidem fateor veteres, si rudia, crassa, incondita pleraque habeant: nec enim ars ulla statim perfecta fuit: at indignor eos absolute laudari et venditari quasi nihil non accuratum et prorsus elaboratum scripserint. Vide Tull. de Orat. ubi de veteribus sentit ac dicit idem cum Horatio.

Honorem et praemia.) Imagines poetis erectas in bibliotheca Palatina; de quibus Persius in prologo, etc. Item applausum in theatro. *Praemia* etiam, quod pretium carminis ad ludos poetæ solveret Ædilis vel Prætor. Hinc sequitur:

Gestit etiam nummum in loculos demittere,

79. *Recte necne crocum, etc.*) Si dubitem en Attæ fabula mereatur in scenam produci floribus conspersam et odoribus perfusam de more. Nam ea fuit olim consuetudo. Lucret. lib. 2.

Et cum scena croco Cilici perfusa recens est.
Propert. lib. 4. Eleg. 1.
Pulpita solemnes non oluere crocos. Plin. lib. 1. cap. 6. *Crocum vino mire congruit praecipue dulci, tritum ad theatra replenda.* Spartianus in Hadriano. *In honorem Trajani balsama et crocum per gradus theatri fluere jussit.* Vide Senec. Epist. 91.

Attae.) T. ille Quinctius Togatorum scriptor a quibusdam magnopere commendatur. Atta cognominatus ob pedes aut crura vitiosa. Nam Attæ dicuntur qui eo pedum vitio laborant, ut videantur magis inniti plantis, quàm libere ambulare ut observat Crinitus: atque huc Satirice alludere Poetam nostrum voluot, cum ait, *perambulet Attae fabula.* Illius meminerunt Cic. pro Sextio. Isidorus, etc.

80. *Attae fabula.*) Hæc inscripta fuisse dicitur Matertera: si præterea citatur Atta in Satiris, ab Isidoro; in Conciliatore, in Ædilibus, in Tirone proficiscente, a Gellio et aliis. Crinit. lib. 2. de Poet. Lat.

Clament perisse pudorem.) Persius Satira 5.
. . . . *Exclamet Melicerta perisse*
Frontem de rebus.

81. *Ea cum reprehendere coner, quae gravis Æsopus, etc.*) Quasi vero Histronis fama et solertia pretium nomenque dare fabulæ queant.

82. *Gravis Æsopus.*) Tragœdiarum actor, gravitate tragica et actione vehementi celebris. Hunc laudat Cicero pluribus locis: ac per ipsum actionem in dicendo emendasse fertur. Quintil. lib. 11. cap. 3. *Roscius citatior, Æsopus gravior*, inquit, *quod ille comoedias, hic tragoedias agit.* Ejus divitias et luxum refert Plinius lib. 10. cap. 51. et lib. 35. cap. 12. Vide et annot. lib. 2. Satira 3. v. 239.

Doctus Roscius.) Hic præsertim comœdiarum actor insignis arte gestum habendi excelluit. De eo Tullius ad Quinctum fratrem: *Videtisne quam nihil ab eo Histrione nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat, nisi ita ut deceat; et uti omnes moveat ac delectet! Itaque hoc jam diu est consecutus, ut in suo quisquis artificio excelleret: is in suo genere Roscius diceretur.* Et pro Archia Poeta, Roscii *excellentem artem ac venustatem* dicit eam fuisse, ut mori omnino non debuisse videretur. Macrobius Saturn. lib. 3. c. 14. Nullus, inquit ignorat Ciceronem Roscio et Æsopo histrionibus tam familiariter usum, ut res rationesque eorum sua solertia tueretur, etc . . . . Is est Roscius, qui etiam L. Syllæ carissimus fuit, et annulo aureo ab eodem dictatore donatus est, etc.

86. *Saliare Numae carmen.*) Institutum a Numa rege solemne carmen: quod Salii Martis sacerdo-

Quod mecum ignorat, solus vult scire videri.
Ingeniis non ille favet, plauditque sepultis;
Nostra sed impugnat: nos nostraque lividus odit.
Quòd si tam Graecis novitas invisa fuisset
Quàm nobis, quid nunc esset vetus? aut quid haberet
Quod legeret tereretque viritim publicus usus?
Ut primum positis nugari Graecia bellis
Coepit, et in vitium fortuna labier aequa;
Nunc athletarum studiis, nunc arsit equorum;
Marmoris aut eboris fabros aut aeris amavit;
Suspendit pictâ vultum mentemque tabellâ:
Nunc tibicinibus, nunc est gravisa tragoedis:
Sub nutrice puella velut si luderet infans,
Quod cupidè petiit, maturè plena reliquit.
Quid placet, aut odio est, quod non mutabile credas?
Hoc paces habuere bonae ventique secundi.
Romae dulce diu fuit et solemne reclusa
Manè domo vigilare, clienti promere jura,

INTERPRETATIO.

vultque credi solus intelligere id quod, ut ego, non capit; is non favet industriae, nec mortuos laudat; sed nostra impetit, nos et nostra in invidiam adducit per livorem. Atqui si Graeci tam recentia odissent quam nos, quid jam antiquum extaret? vel quid esset quod quisque in manibus haberet et evolveret quasi *omnibus commune?* Age vero, *postquam Graeci finitis bellis nugas amare inceperunt, et secundis rebus vitia sectari; modo pugilum, modo equorum amore flagrarunt, artifices marmoris vel eboris vel aeris coluerunt; oculos animumque tabulis pictis detinuerunt; modo tibia canentibus, modo tragoediis gavisi sunt; non secus ac infans puella cum sub nutrice ludit, quod studiose quaesierunt, cito fastidiosi abjecerunt.* Enimvero *quid placet vel displicet, quod non contra fiat? Ista per pacem et res prosperas extitere.* Jamvero *apud Romanos diu fuit usitatum et gratum, vigilare mane patente domo*, ibique *jus interpretari clientibus;*

ANNOTATIONES.

tes Ancilia gestantes saliendo canebant. Dionys. Halic. lib. 2. Vide et annot. lib. 1. Od. 36.

87. *Quod mecum ignorat.*) Illud enim obscurissimum: atque initium fuit poetices apud Romanos teste Varrone, 6. de L. L. Quintil. lib. 1. cap. 6. *Saliorum carmina vix sacerdotibus suis satis intellecta* dicit; quod vel ex isto versiculo Lucilii patet:

Praesul ut amtruat, inde et volgu' redamtruat elli. Festus sic rem explicat: in Saliorum exultationibus, inquit, quando præsul amtruavit, id est, motus edidit; redamtruare dicuntur qui eosdem motus invicem referunt. De istis Dionys. Halic. cit. scribit: tibiam moveri numerose, motu armis accommodato, nunc simul, nunc vicissim; patrios hymnos cum choreis canentes.

93. *Nugare.*) Levioribus studiis operam dare, alibi:

Nugari solitos Graecè.

94. *In vitium fortuna labier aequa.*) Egregie dixit quidem: *Quem nimium fovet fortuna, stultum facit.* Ita nimirum sunt homines comparati: inter adversa et dura virtutem colunt; secundis rebus enervantur. Hannibal exemplum esto, totque alii, imò integra Imperia eam sortem experta sunt.

97. *Suspendit picta vultum, etc.*) Vel, egregie picta tabella spectatores detentos indicat, vel in picturæ artificio defixam attentissime cogitationem Græcorum, ut, quod in ea arte summum et perfectum assequerentur.

98. *Tibicinibus.*) His volunt designari comœdias, utpote quæ ad tibias agerentur. Diomed. lib. 3. cap. 4. Donat. Prolegom. Terent. Alii non abs re ipsam αυλητικην interpretantur, seu artem tibiarum, sono res et actiones exprimendi. Vide Epist. ad Pisones v. 202.

201. *Quod non mutabile credas.*) Nihil perpetuò placet aut displicet. Varietas dumtaxat reficit et delectat.

101. *Hoc paces habuere.*) Ita se Græci per pacem et res secundas gessere. Vel, has artes produxit varias apud Græcos pax.

103. *Romae dulce diu fuit.*) Jam Romanorum pariter inconstantiam ostendit, ut ante Græcorum.

Reclusa mane domo vigilare, etc.) Patente domo salutaturis, deque jure interrogantibus. Tull. pro Murena. *Vigilas tu de nocte ut tuis consultoribus respondeas.* Supra l. 1. Sat. 1.

Sub galli cantum consultor ubi ostia pulsat,

Cautos nominibus certis expendere nummos,
Majores audire, minori dicere, per quae
Crescere res posset, minui damnosa libido.
Mutavit mentem populus levis, et calet uno
Scribendi studio, pueri patresque severi
Fronde comas vincti caenant, et carmina dictant.
Ipse ego, qui nullos me affirmo scribere versus,
Invenior Parthis mendacior; et prius orto
Sole vigil calamum et chartas et scrinia posco.
Navem agere ignarus navis timet; abrotonum aegro
Non audet, nisi qui didicit, dare. Quod medicorum est
Promittunt medici. Tractant fabrilia fabri.
Scribimus indocti, doctique poëmata passim.
Hic error tamen et levis haec insania quantas
Virtutes habeat, sic collige; vatis avarus
Non temerè est animus; versus amat, hoc studet unum
Detrimenta, fugas servorum, incendia ridet:
Non fraudem socio puerove incogitat ullam

INTERPRETATIO.

certis cautionibus pecuniam locare, seniores consulere, juniores docere quibus modis *opes augeri, perniciosa vero cupiditas extirpari queant.* Subinde *plebs inconstans studia vertit, jamque* versus *condere tantum amat. Juvenes ac senes graves frondibus coronati epulantur et versus pronunciant. Atque egomet qui nulla me condere carmina assevero, Parthis mendacior sum, atque ante exortum solem vigilans peto calamum, papyrum, capsas.* Certe *qui nescit gubernare navim, haud regit*; *qui medendi artem ignorat, nequaquam abrotonum aegroto tradit. Pollicentur medici quod pertinet ad medicinam: opifices opus moliuntur*: at *periti aeque et imperiti carmina condimus. Attamen quantas utilitates afferat hoc vitium et levis ista vesania, sic intellige. Poetae animus haud facile est* pecuniae *cupidus*: *amat versus*; *hos dumtaxat meditatur*: *spernit jacturas, fugas servorum, incendia*: *non machinatur fraudem ullam sodali vel juveni*

ANNOTATIONES.

105. *Cautos nominibus certis.*) Pecuniam collocare apud locopletes et idoneos debitores. Al. *rectis*, id est, legitimis usuris, non illicitis aut immodicis: honestas ob res.

Expendere.) Occupare, ne steriles maneant, utque perpetuos sumptus suppeditent, *nummos cautos*: sponsore dato, datis pignoribus, scriptis syngraphis.

106. *Majores audire.*) Plin. 8. lib. Epist. 14. *Suus cuique parens pro magistro, aut cui parens non erat, maximus quisque et vetustissimus pro parente.... erat enim antiquitus institutum a majoribus natu non auribus modo, sed et oculis disceremus quae facienda: mox ipsi per vices quasdam tradenda minoribus haberemus*; etc. Gell. lib. 2. c. 15. *Apud antiquissimos Rom. nec generi nec pecuniae praestantior honos tribui quam aetati solitus: majoresque natu a minoribus colebantur ad Deorum prope et parentum vicem.*

100. *Fronde comas vincti.*) Hedera coronati, more illostrium poetarum. Pers. Prolog.

Carmina dictant.) Istum versus fundendi inter epulas morem tangit Pers. Sat. 1.

112. *Parthis mendacior.*) Mendacissimos natura fuisse probat quòd mendacium acriter durisque poenis coercerent, teste Herodoto. Alii volunt alludi ad Parthorum perfidiam, qua Romanos duces nunquam illuserunt suis fraudibus: praesertim vero cum induciarum tempore rupto foedere incautum Crassum oppresserunt. Alii, quod tum maxime pugnarent cum fugere viderentur. Vide lib. 1. Od. 12. et 19. l. 3. Od. 5.

113. *Scrinia*) Capsae, in quibus scripta reponuntur et chartae.

114. *Navem agere ignarus, etc.*) Pers. Sat. 5.

Navim si poscat sibi peronatus arator
Luciferi rudis, etc.

115 *Abrotonum aegro non audet, etc.*) Synecd. Pers. modo cit.

Diluis helleborum certo compescere puncto
Nescius examen: vetat hoc natura medendi.

Abrotonum, Gall. *de l'auronne, ou garderobe*; planta perpetuò virens, amari valde succi, cujus tum folium tum semen prorsus utilia sunt nervis, tussi, lumbis, orinae angustiis, item contra venena et veneficia, etc. Plin. lib. 21. c. 21. Theophrast. Hist. plant. lib. 6. c. 7. Dioscorid. etc.

118. *Hic error tamen.*) Hoc tamen versus faciendi cacoethes et immoderatum studium permulta hominibus affert commoda. Nam dum animum detinet, a vitiis avertit, etc.

119. *Vatis avarus non temerè est animus.*) Vix, fere nunquam.

121. *Detrimenta, fugas, etc.*) Adeo faciendis

Pu-

Pupillo; vivit siliquis et pane secundo;
Militiae quanquam piger et malus, utilis urbi.
Si das hoc, parvis quoque rebus magna juvari,
Os tenerum pueri balbumque poeta figurat;
Torquet ab obscoenis jam nunc sermonibus aurem;
Mox etiam pectus praeceptis format amicis,
Asperitatis et invidiae corrector et irae;
Rectè facta refert; orientia tempora notis
Instruit exemplis; inopem solatur et aegrum,
Castis cum pueris ignara puella mariti
Disceret unde preces, vatem ni Musa dedisset?
Poscit opem chorus, et praesentia numina sentit;
Coelestes implorat aquas docta prece blandus,

INTERPRETATIO.

pupillo: victitat leguminibus et pane secundario; quod si ad bellum minus proclivis et idoneus, at civibus utilis est. Si hoc concedis, parvis etiam rebus magnas adjuvari; Poeta format vocem pueri balbutientem: jam tum detorquet a sermonibus impudicis: paulo post animum quoque imbuit optimis institutis; emendat rusticitatem, livorem, iracundiam: praeclare gesta narrat: aetatem praesentem instituit exemplis praeteritis: consolatur pauperem et laborantem. Unde vero innupta adolescentula et pueri pudici acciperent precationes, nisi Musae poetam donassent? chorus auxilium petit, et faventes Deos animadvertit, flagitat pluvias blande et rite supplicans;

ANNOTATIONES.

versibus occupatur ac delectatur, ut parum aut nihil afficiatur bonorum jactura, fuga servorum, conflagratione ædium suarum, etc.

123 *Vivit siliquis.*) Frugali victu contentus agit: *siliquae* sunt leguminum involucra: Gall. *la gousse des legumes.* Pers. Sat. 3.

Pane secundo.) Cibarium ejusmodi panem Augustus maxime appetebat. Sueton.

124. *Militiae quanquam piger.*) Imbellis licet non est inutilis civibus. Seipsum facete notat Poeta noster. Vide lib. 2. Od. 7. ubi de se ait:

. . . . . *celerem fugam*
Sensi, relicta non bene parmula.

Constat nihilominus fuisse quosdam æque bonos milites ac poetas. Vel unus id probat Tyrtæus; de quo in arte Poetica. Adde Sophoclem, Æschylum, etc.

125. *Parvis quoque rebus magna juvari.*) Grammatica, Poetica, Rempub. juvari et promoveri.

126. *Os tenerum pueri, etc.*) Vocem ac pronuntiationem pueri fingit et componit, ut sit distincta, aptaque, etc. Quint. lib. 5t. c. 3. ab his ætatibus exigendum, ut nomina quædam versusque affectatæ difficultatis ex pluribus asperrime coeuntibus inter se syllabis catenates, et velut confragosos quam citatissime volvant; quo ait *absolutius os*, et *expressior sermo*: inquit idem Quintil. lib. 1. cap. 1.

127. *Torquet ab obscoenis.*) Præclara sane cura veteribus fuit conservandæ puerilis castimoniæ. Nos absque summa ergo prudentiæ ratione qui sunt a LUDOVICO MAGNO his operibus præpositi jubent nos resecare, si quid in poetis aliisve auctoribus forte occurrat obscœnum. Vide quæ annotavi primum in Præfatione ad Juvenalem: et quæ Juvenalis scribit Sat. 14. v. 44. et seq.

128. *Pectus praeceptis format amicis.*) Documentis honestis e morali Philosophia petitis.

129. *Asperitatis corrector.*) Mores inconcinnos, sævos, duros corrigens, flectens, in melius formans.

130. *Recte facta refert.*) Majorum virtutes et egregia facinora commemorat, quibus pueri ad imitationem accendantur.

Orientia tempora notis instruit exemplis.) Ex ante bene factis docet quid nunc sit agendum, quid deceat, quid laude dignum esse videatur: ex præteritis præsentia moderatur.

133. *Preces.*) Hymnos in honorem Deorum, maxime vero seculare carmen in ludis secularibus: cantari solitum a pueris ac virginibus. De quibus suo loco dictum est.

134. *Chorus.*) Puerorum et virginum carmen seculare canentium.

135. *Coelestes implorat aquas.*) In magna siccitate sacra Romæ fiebant Jovi, ad eliciendam pluviam, quæ Aquilicia, sacerdotes autem Aquilices dicebantur. Tertull. Apologet. cap. 40. *Aquilicia Jovi immolatis, nudipedalia populo denunciatis.* Huc etiam pertinet quod scribit Varro l. 2. de vita pop. Rom. *Manalis lapis in pontificalibus sacris movetur, cum pluviae exoptantur.* Rem explicat Festus: Manalem, inquit lapidem vocabant petram quamdam, quæ erat extra portam Capenam juxta ædem Martis; quam cum propter nimiam siccitatem in urbem protraherent, insequebatur pluvia statim.

Avertit morbos, metuenda pericula pellit,
Impetrat et pacem, et locupletem frugibus annum.
Carmine Di superi placantur, carmine Manes.
Agricolae prisci, fortes, parvoque beati,
Condita post frumenta, levantes tempore festo
Corpus, et ipsum animum spe finis dura ferentem;
Cum sociis operum, et pueris, et conjuge fida,
Tellurem porco, Silvanum lacte piabant
Floribus et vino Genium memorem brevis aevi.
Fescennina per hunc inventa licentia morem
Versibus alternis opprobria rustica fudit;
Libertasque recurrentes accepta per annos
Lusit amabiliter; donec jam saevus apertam
In rabiem verti coepit jocus, et per honestas
Ire minax impunè domos; doluere cruento

INTERPRETATIO.

avertit morbos, arcetque mala impendentia; pacem obtinet atque annum frugibus abundantem. Dii superi carmine placantur, nec non et inferi. Antiqui agricolae robusti et paucis contenti, post collectas fruges, feriis recreantes corpus ipsamque mentem spe finis laborum patientem, cum participibus laboris tam liberis quam fidel uxore, sacrificabant suem Telluri, lac Silvano, flores et vinum Genio, qui facit recordari brevitatis vitae. Per hanc consuetudinem inducta cavillatio Fescennina jactavit agrestia dicteria carmine amœbaeo: annisque redeuntibus usitata haec *licentia hilariter jocata est, usquequo dirum scomma abiit in publicum* maledicendi *furorem, et nobiles familias temerè impetivit. Tum mordacibus dicteriis appetiti* gemuerunt: *atque etiam*

ANNOTATIONES.

136. *Avertit morbos etc.*) Haec cetera legere est in carmine saeculari.

138 *Manes.*) Hi nocere viventibus credebantur, nisi placarentur. Vide Epod. 5. v. 94.

139. *Agricolae prisci, etc.*) Horatius modo explicavit unde ortum sit carmen sacrum; jam ostendit qua ratione profanam habuerit originem atque incrementum.

142. *Cum sociis operum et pueris, etc.*) Non ergastulis tunc et servis colebantur agri scilicet.

143. *Tellurem porco.*) Pro, porca. Sic enim terrae fertilitas suis foecunditate indicabatur. Cic. 2. de Legibus.

Silvanum lacte piabant.) Aptum sacrificium deo rustici et pastorum. Vide Epod. 2.

144. *Floribus et vino Genium.*) Naturae deo flores, placentae, vinum offerebantur; nulla vero caedebatur victima: ut explicavi lib. 3. Od. 17. Persius Sat. 2.

Funde merum Genio.

145. *Fescennina per hunc inventa, etc.*) Sic, inquam, Poete describit originem profanae poeseos. *Rusticus* jam *laborum liber*, ut est in Epist. ad Pis. *festo tempore corpus animumque relevans, rustica opprobria* jactavit; id est, alii alios rudi sed procaci carmine lacessentes oblectamentum quaesivere. Et hinc nata est subinde comoedia; ut dicetur alibi.

Fescennina licentia.) Versus petulantes et protervi inter jocosa convivia adversus quemlibet prolati, locum habuere primo in urbe Hetruriae Fescennia. V. *Citta Castellana.* Hinc quoque ortum est carmen nuptiale incomditos sales et dicteria nonnihil obscœna continens. Porro exinde versus quilibet obscœni et procaces Fescennini dicti sunt. T. Livius lib. 7. initio, multa refert non valde his consona; sed profecto magis Horatio credendum.

146. *Versibus alternis opprobria rustica fundit.*) Augustus ejusmodi versus Fescenninos nimirum, dicaces et mordaces in Pollionem aliquando scripsit: quibus quod non responderet increpantibus sic locutus fertur Pollio: Nec licet nec libet in eum scribere qui potest proscribere. Vide Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 5.

147. *Libertasque recurrentes, etc.*) Mos iste mutua probra objectandi impune et libere, post messem annis singulis usitatus et confirmatus est; donec licentiam nimiam et criminosam coerceri necesse fuit. Huc pertinet quod lib. 1. Sat. 3. notatur de rusticis desidiam invicem exprobrantibus.

Magna compellans voce cuculum.

150. *Saevus apertum in rabiem verti coepit jocus.*) Faceta primo libertas cavillandi fuit tantum; et subinde erupit in maledicentiam publicam, et contumeliose notati sunt honesti quique viri, nominatim vitiis objectis. Talis fuit vetus comoedia cum apud Graecos, tum etiam postea apud Romanos.

Dente lacessiti: fuit intactis quoque cura
Conditione super communi: quin etiam lex,
Poenaque lata, malo quae nollet carmine quemquam
Describi: vertere modum, formidine fustis
Ad bene dicendum delectandumque redacti.
Graecia capta ferum victorem coepit, et artes
Intulit agresti Latio: sic horridus ille
Defluxit numerus Saturnius; et grave virus
Munditiae pepulere: sed longum tamen aevum
Manserunt, hodieque manent vestigia ruris.
Serus enim Graecis admovit acumina chartis,
Et post Punica bella quietus, quaerere coepit,

INTERPRETATIO.

ii qui non fuerant *lacessiti condoluerunt de publico discrimine. Imo lex et pœna est constituta, vetans ullum maledicis versibus notari.* Tunc *fustuarii metu carmen converterunt ad laudandum et oblectandum revocati.* Subinde *victa Graecia victorem bellicosum devinxit, invexitque disciplinas in rude Latium. Sic aspera poesis Saturnia desiit: et cultus abegit putidum foetorem. Attamen diu superfuit et superest etiamnum quaedam rusticitas. Nam tarde* Romani *ingenium appulere ad libros* Graecorum: *postque bellum Carthaginensium pace fruentes, investigare coeperunt*

ANNOTATIONES.

152. *Conditione super communi.*) Par enim sors imminebat et minari videbatur æque omnibus, scilicet maledictis lacerari, et probroso carmine proscindi.

153. *Lex pœnaque lata.*) Lex 12. tab. erat: *Si quis occentassit malum carmen, sive condidisset quod infamiam faxit flagitiumve alteri; capital esto.* Cic. Tusc. 4. Item 4. de Rep. ejusdem meminit: *Nostrae 12. tabulae cum perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque faciendam putaverunt, si quis actitavisset sive carmen condidisset quod infamiam afferret flagitiumve alteri.* Arnob. lib. 4. *Carmen malum conscribere quo fama alterius coinquinetur et vita, Decemviralibus scitis evadere noluistis impune* Vide S. August. de Civ. Dei lib. 2. cap. 9. et supra lib. 2. Sat. 1.

Si mala condiderit in quem quis carmina, jus est Judiciumque.

154. *Vertere modum.*) Desierunt carmina scribere Fescennina, et nominatim vitia notare: Satiras vero scripserunt non tam aperte vel dicaciter arguentes vitiosos.

Formidine fustis.) Pœna fustuarii decreta fuerat in auctorem carminis maledici: qui quidem ad necem cædi jubebatur fustibus, seu virgis illis, ex quibus simul et securibus constabant fasces magistratuum. Vide supra Cicer. cit. 4. de Rep.

155. *Ad bene dicendum delectandumque redacti.)* Ad hæc certe magis nata poesis videtur.

156. *Graecia capta, etc.*) Posteaquam Romani Graecorum imperio subverso Graeciam in provinciam redegerunt, artes liberales e Graecis illatae sunt in Italiam adhuc rudem et disciplinis nondum excultam: quarum amoenitate capti sunt Romani.

157. *Numerus Saturnius.*) Prisca barbaries, rudis et impolita compositio versuum, quae fuerat in Italia sub Saturno rege, ac diu etiam post eum, Ascon. in 2. Verr. *Versus Saturnii*, inquit Festus, *appellantur illi antiquissimi, quibus Faunus fata hominibus creditur cecinisse; quibus et a Naevio bellum Punicum scriptum est, et a multis aliis plura composita sunt.* Ennius de iisdem:

. . . . Scripsere alii rem
Versibus, quos olim Fauni vatesque canebant;
Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat.

Porro ii versus omnes erant Jambici Hypercatalecti; qualis iste:

Malum dabunt Metelli Naevio poetae.

159. *Grave virus munditiae pepulere.*) Venustas Graecorum expulit rusticitatem et inconcinnitatem a sermone et scriptis Romanorum. *Virus*, doctas aures velut enecans; barbara scilicet oratio, atque *reconditorum verborum foetor*; ut ajebat Augustus, teste Suetonio antea cit. Octav. 86.

160. *In longum tamen aevum manserunt, etc.*) Diu in Italia, ac Romæ etiam mansit inquinatus sermo, permixtus videlicet e pluribus linguis, Itala, Græca, Osca, Phrygia. Semigræci erant tum poetæ cum oratores. Romani passim Graii vocabantur: adeo ut indignatus Cato exclamaverit in Senatu, se non posse ferre amplius Graecanicam urbem. Varro 6. de Ling. Lat. Dionys. Halic. in fine lib. 1. Juvenal. Sat. 3. v. 60.

. . . . Non possum ferre Quirites,
Graecam urbem, etc.

162. *Post Punica bella.*) Saltem post primum bellum Punicum. Porcius Licinius:

Punico bello secundo Musa pennato gradu
Intulit se in bellicosam Romuli gentem feram.

Quid Sophocles, et Thespis, et Æschylus utile ferrent,
Tentavit quoque rem si dignè vertere posset:
Et placuit sibi, naturâ sublimis, et acer.
Nam spirat tragicum satis, et feliciter audet:
Sed turpem putat in scriptis metuitque lituram.
Creditur, ex medio quia res arcessit, habere
Sudoris minimum; sed habet comoedia tantò
Plus oneris, quantò veniae minus: adspice, Plautus
Quo pacto partes tutetur amantis ephebi,
Ut patris attenti, lenonis ut insidiosi:
Quantus sit Dorsennus edacibus in parasitis:

INTERPRETATIO.

quid boni continerent Thespis, Æschylus, Sophocles. Quia et tentarunt an scripta illorum *pro dignitate possent transferre* in Latinum sermonem; *et placuerunt sibi animo excelsi et vehementes: quippe habent de tragico spiritu non parum, nec infeliciter exequuntur: at emendari quod composuerunt, ignominiosum ducunt et aversantur. Putatur comoedia nequaquam esse difficilis, eo quod materiam sumit e vita communi. Verum eo magis operosa est, quo minus habet indulgentiae. Animadverte quali modo Plautus sustineat officia adolescentis amatoris, senis avari, lenonis captantis: ut nimius sit Dorsennus in parasitis gulosis;*

ANNOTATIONES.

163. *Sophocles, Thespis, Æschylus.*) Hi tres apud Græcos tragici poetæ insignes fuere. Annis ante Christum plus sexceotis tragoediam Thespis invenit, Æschylus post ennos fere centum expolivit, denique Sophocles mire perfecit, Æschylo jam sene. De Thespi et Æschylo plura in Epist. ad Pisones.

Sophocles.) Is Atheniensis exercitus dux fortissimus cum Pericle, idem et accuratissimus scriptor tragoediarum 120. ut ajunt: qoanqoem ex iis habemus superstites solummodo septem; ceterae autem nobis invidit injuria temporom. Annos vixit nonaginta quinque. Eodem tempore floruit quo Socretes et Aristophanes: apis dictus ob suevitetem orationis: ter et vicies palmam edeptus. Sophocles Homerus tragicus, Homerus autem Sophocles epicus a Polemone nuncupabator, teste Diogene Laertio lib. 4. Vide Valer. Max. lib. 8. cap. 7. lib. 9. cep. 12.

164. *Tentavit quoque, etc.*) Tragicorum istorum lectione delectati quædam ex illis in Latinom sermonem vertere aggressi sunt. Quin integras etiam tragoedias Græcorum latinitate donatas in scensm dedere Accius, Caecilius, Pacuvius, Nævius; quarum supersont etiamnum eliquot fragmenta.

Rem dignè vertere.) Græcorum vim altosque tragoediæ spiritus assequi, et Latino sermone æmulari.

165. *Placuit sibi, natura sublimis, et acer.*) Illi tragicorum Græcorum Letini interpretes sibi visi sunt non infeliciter rem moliti, et digne satis imitati sublimes illorum dictiones et sententias; pro insito nempe Romanis acri et sublimi ingenio, ad sustinendam tragici spiritus altitudinem valde apto et idoneo.

167. *Sed turpem putat, etc.*) Atque utinam eb incepto nustri poetæ non destitissent, seu viribus suis nimium diffisi, seu quod eos *offenderet limae labor et mora.* Quod si jam tunc illi, aliique deinceps, *lituram* et censuram minos timuissent, certe modo *nec virtute foret clarisve potentius armis, quam lingua Latium.* Ita sentit et loquitur Horatius tum hic, tum in Epist. ed Pis. v. 289.

168. *Creditur ex medio, etc.*) Comoediæ difficultatem ostendit, quia poetæ comico venia non datur: qoasi facile sit perfecte exprimere res et ectiones vulgares. Verum exemplo celebrium Comicorum probat arduum opus esse comoediam.

170. *Adspice, Plautus quo pacto, etc.*) Vide quam eberret a scopo ipse Plautus alioqui solers, pariter et Dorsennus: quem ille parum sibi constet intuendis partibus juvenis amantis; etc. quem alter *edacibus in parasitis* sit importunus, quos perpetuò ad neuseem usque repræsentet. Plerique dubitarunt utrum ab Horatio reprehenderetur hic Plautus, en culpeto Dorsenno præferretur, et velut exemplar optimum exhiberetur. At mentem ipse suem eperuit Horatius in Epist. ed Pisones v. 270.

At vestri proavi Plautinos et numeros, et
Laudavere sales, nimium patienter utrumque,
Ne dicam stulte, mirati.

171. *Quo pacto partes tutetur, etc.*) Ergo Plautus hic arguitur, quod nesciet vel non curet ita *personam formare, ut servetur ad imum qualis ab incepto processerit, et sibi constet:* ut est in cit. Epist. ed Pis. v. 126.

172. *Patris attenti.*) Ad lucrum, ad parsimoniam.

Lenonis insidiosi.) Loculis amantium insidiantis.

173. *Dorsennus.*) Vel Dossennus, poeta Comicus, Atellanarum fabularum scriptor: cujus mentio est apud Plin. lib. 14. cap. 13. ubi et aliquot ejus versiculi referuntur.

Quàm non adstricto percurrat pulpita socco.
Gestit enim nummum in loculos demittere; post hoc
Securus, cadat, an recto stet fabula talo.
Quem tulit ad scenam ventoso gloria curru,
Exanimat lentus spectator, sedulus inflat.
Sic leve; sic parvum est, animum quod laudis avarum
Subruit aut reficit: valeat res ludicra, si me
Palma negata macrum, donata reducit opimum.
Saepe etiam audacem fugat hoc terretque poetam,
Quòd numero plures, virtute et honore minores,
Indocti, stolidique, et depugnare parati,
Si discordet eques, media inter carmina poscunt,
Aut ursum, aut pugiles: his nam plebecula gaudet.
Verùm equitis quoque jam migravit ab aure voluptas
Omnis ad incertos oculos et gaudia vana.

INTERPRETATIO.

ut dissoluto socco per theatra vadat; enimvero gaudet pecuniam inserere in marsupium; deinde non angitur, seu fabula intercidat, seu firmo gradu consistat. Qui ad theatrum ducitur superbo curru gloriae, occiditur spectatore languido, erigitur attento. Adeo leve et parvum est quod contristat vel consolatur animum gloriae cupidum. Apage rem scenicam, si approbatio denegata me reducit moestum, concessa exultantem. Non rarò quoque audacem poetam deterret atque alienat quod plures numero iique merito et dignitate inferiores, imperiti et bardi, promptique ad confligendum, si equites dissentiant, mediam inter fabulam petant vel ursum vel athletas. His enim plebs delectatur. Sed equites ipsi abjecta *aurium voluptate convertuntur ad oculorum oblectationes instabiles et fluxas:*

ANNOTATIONES.

174 *Quam non adstricto, etc.*) Quam uterque peccet, et a perfecto distet: adeo falluntur qui credunt minimum esse difficultatis in elaboranda comoedia. Certe in hac poeta ut plurimum aut nimius est, aut deficit: quod facere videtur materiæ parvitas. At contra in tragoedia res graves hinc poetæ ingenium stimulans, sublevant, erigunt; illinc autem auditorum animos dum plus afficiunt, etiam avocant a fastidio, et a notandis erroribus.

Non adstricto socco.) Allegoria est: *soccus* comoedorum calceus, *non adstrictus*, laxus, solutus, indicat non accuratum poetam, inconcinne scribentem; seu negligat seu nequeat decorum personarum ubique et semper custodire, vel *descriptas servare vices operumque colores*: Vide Epist. ad Pis.

175. *Gestit enim.*) Et hoc unius lucri magis quam laudis studium referri videtur tam ad Plautum quam ad Dorsenum.

Nummum.) Pretium pro fabula datum a Prætore vel Ædilibus: ut annotavi supra.

176. *Cadat, an recto stet fabula talo.*) An explodatur a populo, an semel approbata sæpius expetatur. Pers. Sat. 5. v. 104.

Tibi recto vivere talo ars dedit.

177. *Quem tulit ad scenam.*) Neque felicior est Poeta fabulas in scenam dandas scribens gloriæ parandæ causa: tam vanus et calamitosus est hic laudis, quam ille lucri cupidus.

183. *Numero plures.*) Plebeji nempe adversus equestrem ordinem armis contendere parati, si quod stolidæ poscunt negetur.

185. *Si discordet eques.*) Si equites aliud velint quam plebs: si obsistant plebi flagitanti ut fabula interrumpatur, aliique ludi producantur, nimirum, ursus, leo, camelus, pugilum certamen, gladiatores, funambulus, etc.

Media inter carmina.) In media fabulæ actione post unum aut alterum comoediæ seu tragoediæ actum. Vide Terentii Hecyræ prologum, qui totus ea de re est.

Hecyra . . . . haec cum data est nova,
Novum intervenit vitium et calamitas;
Ut neque spectari, neque cognosci potuerit:
Ita populus studio stupidus in funambulo
Animum occuparat . . . .
Cum primum eam agere coepi, pugilum gloria,
Funambuli eodem accessit exspectatio:
Comitum conventus, studium, clamor mulierum
Fecere, ut ante tempus exirem foras,
. . . .
Primo actu placeo; cum interea rumor venit.
Datum iri gladiatores; populus convolat,
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco:
Interea ego meum non potui tutari locum.
Nunc turba nulla est; otium et silentium est:
Agendi tempus mihi datum est, etc.

187. *Verum equitis quoque, etc.*) Sed equester etiam ordo levitatem modo popularem sequitur: et spectaculo malunt oculos pascere, quæ voluptas cito evanescit; quam auribus excipere quod animo certam et diuturniorem afferat voluptatem.

Quatuor aut plures aulaea premuntur in horas,
Dum fugiunt equitum turmae, peditumque catervae.
Mox trahitur manibus regum fortuna retortis;
Esseda festinant, pilenta, petorrita, naves:
Captivum portatur ebur, captiva Corinthus.
Si foret in terris, rideret Democritus, seu
Diversum confusa genus panthera camelo,
Sive elephas albus vulgi converteret ora.
Spectaret populum ludis attentius ipsis,
Ut sibi praebentem mimo spectacula plura:
Scriptores autem narrare putaret asello
Fabellam surdo: nam quae pervincere voces

INTERPRETATIO.

per quatuor aut plures horas vela complicantur, dum fugiunt equitum turmae et peditum cohortes. Mox reges antea fortunati revinctis a tergo manibus trahuntur; properant esseda, pilentia, petorrita, naves: portatur ebur captivum, et *Corinthus captiva. O si Democritus viveret*, quam *rideret, cum plebs attente spectat vel novam bestiam conflatam e panthera et camelo, vel candidum elephantem. Sane plebem magis quam ludos attenderet, velut sibi dantem spectacula plus quam histriones: poetas autem diceret commemorare fabulam surdo asino. Etenim quae vox posset superare*

ANNOTATIONES.

189. *Aulaea premuntur*) *Aulaea recondita cessant*, ut canit Juvenalis, Sat. 6. ornamenta scenæ et vela removentur, adeoque fabula et carmina intermittuntur; dum ad obsequandum stulto vulgi studio, introducuntur quæpiam spectacula. Cicer. Epist. 1. lib. 7. ad Marium ita scribit: *Nosti reliquos ludos, qui ne id quidem leporis habuerunt quod solent mediocres ludi: apparatus enim spectatio tollebat omnem hilaritatem; quo quidem apparatu non dubito quin animo aequissimo carueris. Quid enim delectationis habent sexcenti muli in Clytemnestra, aut in equo Trojano craterarum tria millia? aut armatura varia peditatus aut equitatus in aliqua pugna? quae popularem admirationem habuerunt, delectationem tibi nullam attulissent . . . Quae potest esse homini politica delectatio, cum aut homo imbecillis a valentissima bestia laniatur, aut praeclara bestia venabulo transverberatur?* etc.

190. *Dum fugiunt equitum turmae, etc.*) Dum bellorum species repræsentatur, hostium fuga simulatur, ac subinde triumphalis pompa exhibetur. Huc refer quæ sunt lib. 1. Epist. 6. v. 40. et seq. de magno numero chlamydum scenæ præstitarum.

192. *Esseda.*) Currus quibus capti reges traducuntur. *Essedum* vehiculi gestatorii genus apud Gallos usitatum.

Pilenta.) Reginarum matronarumque captivarum vehicula, quæ et carpenta.

Petorrita.) His captiva regum devictorum familia vehebatur: quatuor rotarum erant. Vide Gell. libro 15. capite 30.

Naves.) Quibus navali prælio reges victi: vel exhibita naumachia; vel productis navibus seu pictis, in scena, seu veris in Tiberi, qui Theatro proximus, ut vult vetus Schol. aut potius in amphitheatro: quemadmodum docet Martial. spectac. Epigr. 24. ubi de repræsentato navali certamine, subitoque immissa in amphitheatrum per tubos tanta aquarum vi, ut peregrinus esse pontum facile credidisset, nisi mox emissam ad munus gladiatorium aquam cerneret.

193. *Captivum portatur ebur.*) Captarum urbium imagines et simulacra ex ebore. Meminit Quintilianus lib. 6. c. 3. *Chrysippus, cum in triumpho Caesaris eburnea oppida essent translata, et post dies paucos Fabii Maximi lignea, thecas esse oppidorum Caesaris dixit.*

Captiva Corinthus.) Simulacrum urbis Corinthi a L. Memmio expugnatæ et expilatæ. Alii interpretantur, vasa æris Corinthii a victore direpta et asportata.

194. *Democritus.*) De eo libro 1. Epist. 12.

195. *Diversum confusa genus.*) Cave ne accipias belluam a duabus naturis mixtam: imo designatur optime camelopardalis, vulgo *une Giraffe*. Varro 4. de Ling. Lat. *Camelus suo nomine Syriaco in Latinam venit; ut Alexandria camelopardalis nuper advecta, quod erat figura ut camelus, maculis ut panthera.* Vide Solin. cap. 33. Dion. lib. 43. Plin. lib. 8. cap. 18. *Camelorum*, inquit, *aliqua similitudo in duo transfertur animalia: Nabin Æthiopes vocant, collo similem equo, pedibus et cruribus bovi, camelo capite, albis maculis rutilum colorem distinguentibus; unde appellata camelopardalis: Dictatoris Caesaris Circensibus ludis primum visa Romae. Ex eo subinde cernitur, aspectu magis quam feritate conspicua: quare etiam ovis ferae nomen invenit.*

196. *Elephas albus.*) Qualis raro invenitur. Vide Ælian. lib. 3. c. 46.

200. *Narrare asello fabellam surdo.*) Proverb. Narrare surdo, vel asino: idest oleum et operam perdere: *asella*, plebecula stolidæ et contumaci.

Evaluere sonum, referunt quem nostra theatra?
Garganum mugire putes nemus, aut mare Thuscum:
Tanto cum strepitu ludi spectantur, et artes,
Divitiaeque peregrinae, quibus oblitus actor
Cum stetit in scena, concurrit dextera laevae.
Dixit adhuc aliquid? Nil sanè. Quid placet ergo?
Lana Tarentino violas imitata veneno.
Ac ne fortè putes me, quae facere ipse recusem,
Cum rectè tractant alii, laudare malignè:
Ille per extentum funem mihi posse videtur
Ire poeta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet,
Ut magus; et modò me Thebis, modò ponit Athenis.
Verùm age, et his qui se lectori credere malunt,
Quàm spectatoris fastidia ferre superbi,

INTERPRETATIO.

murmur quod reddunt theatra nostra? credas stridere Gargani silvas vel Hetruscum mare: tanto cum strepitu spectantur ludi, artificium, et opes exoticae, quibus cum circumdatus histrio prodit in theatrum, dextera sinistrae jungitur. An vero *jam quidpiam locutus est? Nihil profecto. Ecquid igitur admirantur? Pannum Tarentino succo violas imitantem. Ne vero arbitreris me parce laudare ea, quae facere detrectem, quando scite peragunt ceteri: is poeta mihi videtur posse ambulare per funem extentum, qui meum cor fictis* sermonibus *torquet, stimulat, placat, falsis terroribus concutit, velut magus; ac modò me Thebis, modò Athenis constituit. Age vero imminue sollicitudines eorum etiam qui malunt se Lectori committere, quam tolerare contemptum spectatoris fastidiosi;*

ANNOTATIONES.

Quas pervincere voces, etc.) Quis adeo vocalis histrio, quantumvis contenderet, in scena posset audiri tantum inter strepitum tumultuantis populi et vociferantis.

201. *Referunt quem nostra theatra.*) Ob reflexam echo. Vide lib. 1. Od. 20.

202. *Garganum.*) Apuliæ montem, de quo lib. 2. Od. 9.

Mugire nemus.) Ventis maritimis percussum a mare, stridens et resonans, Austro flante, fluctibus collisis.

Mare Thuscum.) Mare inferum, et Thyrrenum, de quo lib. 1. Od. 11.

203. *Artes.*) Habitus histrionis artificiosus: apparatus vestium peregrinis opibus et artificio conspicuus.

205. *Concurrit dextera laevae.*) Vel mirabunda plebs junctas manus tollit, vel approbans percutit et complodit.

206. *Dixit adhuc aliquid?*) Tum vere hospes quaerere possit: unde populi admiratio, cum nihil adhuc pronuntiarit actor? O stultitiam! ad vestimentorum fulgorem percellitur, gestit, exultat insana plebs.

207. *Lana Tarentino violas imitata veneno.*) Vestis e lana violacei coloris tincta apud Tarentum: quæ urbs tum lana tum purpura exquisita celebratur. Plin. lib. 8. cap. 48. *Lanae*, inquit, *circa Tarentum summam nobilitatem habent.* lib. 9. cap. 39. *violacea purpura vigebat. cujus libra denariis centum venibat: nec multo post rubra Tarentina.* Vide et lib. 21. cap. 6. et 8.

208. *Ac ne forte putes, etc.*) Removet a se Horatius suspicionem invidentiæ. Ne putes, o Auguste, me derogare laudem poetis Drameticis, eo quod dramata non scribam: profiteor me illos, si perite rem moliantur, prorsus admirari.

209. *Laudare maligne.*) Exigue, quasi invidendo illis. Virg. Æn. 7.

Quale per incertam Lunam sub luce maligna.

210. *Per extentum funem, etc.*) Moliri et perficere quod difficillimum est.

211. *Qui pectus inaniter angit, etc.*) Qui pro arbitrio movet animum, et in quamlibet partem inflectit, seu ad dolendum, seu ad lætandum; vel ad iram, vel ad miserationem; ad metum, spem, etc. Epist. ad Pis.

Quocunque volent animum auditoris agunto.

213. *Magus.*) Præstigiator, oculos fascinans. Vide Cœl. Rhodig. lib. 9. c. 23. Plin. etc.

Modo me Thebis, etc.) Dum ita describuntur et narrantur in scena quæ Thebis vel Athenis gesta sunt, ut illic interesse videatur sibi auditor, et rem oculis spectare. Aristot. Poet. *tanquam intersit rebus ipsis agendis.* Porro illæ urbes præcipue nominantur, quod inde materiem plerumque Tragici desumpserunt. De Thebis lib. 2. Sat. 5. de Atheni lib. 2. Sat. 7.

214. *Verum age.*) Augustum comœdiis in primis gaudentem hortatur Poeta, ut faveat non solum Dramaticis sed et Epicis: quandoquidem his magis quam illis heroum nomen ad posteros transmittitur: utque omnes æque præmiis stimulet ad recte et naviter scribendum.

Curam redde brevem; si munus Apolline dignum
Vis complere libris, et vatibus addere calcar,
Ut studio majore petant Helicona virentem.
Multa quidem nobis facimus mala saepe poetae;
Ut (vineta egomet caedam mea) cum tibi librum
Sollicito damus, aut fesso; cum laedimur, unum
Si quis amicorum est ausus reprehendere versum;
Cum loca jam recitata revolvimus irrevocati;
Cum lamentamur, non apparere labores
Nostros, et tenui deducta poëmata filo;
Cum speramus eò rem venturam, ut simul atque
Carmina rescieris nos fingere, commodus ultro
Arcessas, et egere vetes, et scribere cogas.
Sed tamen est operae pretium cognoscere, quales
Æditaos habeat belli spectata domique
Virtus, indigno non committenda poetae.
Gratus Alexandro regi magno fuit ille
Choerilus, incultis qui versibus et male natis

INTERPRETATIO.

si quidem vis scriptis implere locum Apollini rite dicatum, ac poetis incentivum praebere, ut animosius adeant Heliconem praeclarum. Certe nobis poetae multa saepe mala creamus, (ut mea ipse vineta incidam) dum tibi occupato vel fatigato librum porrigimus; dum offendimur, si quis familiarium redarguerit unum e versiculis nostris, dum loca jam recitata repetimus non rogati; dum querimur non adverti labores nostros et carmina subtili stylo conscripta; dum speramus fore ut, cum primum audieris nos versus condere, sponte et benigne advoces nos, atque ab egestate vindices, et scribere imperes. Verumtamen oportet expendere quales ministros sortiatur virtus in bello et pace conspicua, nec tradenda infimo poetae. Alexandro magno regi placuit ille Choerilus qui pro versibus inconditis et inconcinnis

ANNOTATIONES.

Qui se lectori, etc.) Qui odas vel epos malunt componere a posteris legenda, quam drama spectandum a populo saepe ad optimum carmen fastidiente, ad ineptum vero ursi, funambuli, purpureae vestis spectationem gestiente. Vide supra.

216. *Curam redde brevem.*) Certa ad victum praebenda subsidia: vel utrosque perinde laudando et fovendo.

Munus Apolline dignum.) Bibliothecam a te adi Apollinis adjunctam in monte Palatino: lib. 1. Epist. 3. v. 17.

218. *Helicona.*) Montem Boeotiae sacrum Musis. Allegoria.

219. *Multa quidem nobis, etc.*) In se et alios poetas Epicos culpam derivat ac rejicit Horatius, quod minus Augusto gratiosi sint.

220. *Ut vineta egomet caedam mea.*) Proverb. Id est, ut meos ipse errores fatear et emendem.

221. *Cum tibi sollicito, etc.*) Poeta noster, ut alios corripit, seipsum petit notatque: quamquam ab isto peccandi genere longe alienus: ut patet ex datis luculenter Vinnio Asellae mandatis et praeceptis, cum eum doceret rationem tempestive et commode porrigendi Augusto ipsam hanc Epistolam. Vide l. 1. Epist. 13.

224. *Non apparere labores.*) Velut aliud agens Horatius expostulat, quod plerumque non satis advertat lector vel auditor quae ab auctoribus summa cura, arte, ingenio, sunt scripta.

225. *Tenui deducta poemata filo.*) Possunt haec verti in bonam malamque partem; vel, eximie et scite composita: vel, exili et humili stylo, adeoque indigna ea laude quae deposcitur ab auctoribus.

226. *Cum speramus, etc.*) Tantum nobis arrogamus perperam et stulte.

230. *Quales aedituos habeat, etc.*) Quales praecones deceant virtutem egregiam. Ædem virtuti velut numini erigit Horatius, assignatque laudatores et poetas vel aedituos.

232. *Alexandro magno.*) Illi Macedonum regi fama super aethera noto.

233. *Choerilus.*) Insulsus poeta Thucydidis et Herodoti vivens temporibus; quem Aristoteles in Top. notat: *qualia Homerus, non qualia Choerilus* inquit. Vide Epist. ad Pisones v. 357.

234. *Philippos.*) Nummos aureos Philippi Macedonum regis patris Alexandri magni effigie signatos. Duos fuisse Choerilos, constat; quicquid non nulli sentiant. Prior eximius poeta Atheniensium de Xerxe victoriam celebravit: cui pro sin-

Rete

Rettulit acceptos, regale numisma, Philippos:
Sed veluti tractata notam labemque remittunt
Atramenta, ferè scriptores carmine foedo
Splendida facta linunt. Idem rex ille poëma
Qui tam ridiculum tam carè prodigus emit,
Edicto vetuit, ne quis se, praeter Apellem,
Pingeret, aut alius Lysippo duceret aera
Fortis Alexandri vultum simulantia: quòd si
Judicium subtile videndis artibus illud
Ad libros et ad haec musarum dona vocares,
Boeotum in crasso jurares aëre natum.

INTERPRETATIO.

obtinuit Philippos, regium numisma. At quemadmodum atramentum contactum imprimit notam et maculam, sic ferè scriptores rudi carmine inquinant gesta illustria. Is ipse rex qui tam indignum carmen tam caro pretio emit profusus, decreto interdixit ne pingeret se quisquam nisi Apelles, neve alius quam Lysippus effingeret ex aere imagines strenui Alexandri. Quod si judicium hoc solers in aestimandis artibus vocares ad scripta et ad munera ista Musarum, affirmares ortum in pingui aëre Boeotorum.

ANNOTATIONES.

gulis versibus totidem stateres seu nummos aureos contulerunt Athenienses, facto etiam decreto, ut cum Homero legeretur. Posterior fuit iste Alexandro comes assiduus, testibus Q. Curtio et Plutarcho: de quo varie narrant. Quidam scribunt pepigisse Alexandrum cum Chœrilo, ut pro singulis bonis versibus singulos acciperet Philippos, pro singulis autem malis totidem colaphos; opere vero confecto vix septem versus laude dignos extitisse: denique referunt Chœrilum inedia periisse. Vide Suidam, etc. Porro videtur Horatius isti Chœrilo quædam tribuere quæ prioris sint, ut Alexander sit imitatus quod fecerant Athenienses; conditum de se carmen pariter remunerans.

236. *Scriptores carmine foedo.*) Hinc sapienter Augustus, quamvis ingenia sui sæculi omni modo foverit, ac benigne patienterque audiverit recitantes non tantum carmina et historias sed et orationes atque dialogos: *componi tamen* aliquid de se, nisi et serio et a præstantissimis, offendebatur: admonebatque Prætores, ne paterentur nomen suum commissionibus obsolefieri. Sueton. Oct. cap. 89.

239. *Edicto vetuit.*) Cic. lib. 5. Ep. 12. *Nec enim Alexander ille gratiae causa ab Apelle potissimum pingi, et a Lysippo fingi volebat; sed quod illorum artem tum ipsis cum etiam sibi gloriae fore putabat.* Idem narrat Plutarchus, aitque: e duobus Alexandris alterum invictum, scilicet Philippo natum, alterum ab Apelle factum non esse imitabilem. Apulejus Florid 1 sic habet: *Alexander imaginem suam quo certior posteris proderetur, noluit a multis artificibus vulgo contaminari: sed edixit universo orbi suo, ne quis effigiem regis temere adsimularet aere, colore, caelamine; quin solus eam Polycletus aere duceret, solus Apelles coloribus delinearet; solus Pyrgoteles caelamine excuderet.* Plin. lib. 7. cap. 37. *Edixit imperator ille, ne quis ipsum alius quam Apelles pingeret, quam Pyrgoteles sculperet, quam Lysippus ex aere duceret.* Vide et Valer. Max. l. 8. c. 11.

Apellem.) Eximius ille pictor ex insula Co, toto orbe celebratus pictis ingeniose et venuste tabellis.

240. *Lysippo.*) Statuarius hic præclarus ad veritatem optime accessit, Quintiliano teste. Hinc Propertius lib. 5.

Gloria Lysippo est animosa effingere signa.

241. *Fortis Alexandri vultum.*) Cui nempe masculus ac leoninus erat obtutus.

242. *Quod si judicium, etc.*) Alexander de pictura aliisque artibus bene judicans, quàm inepte censuit de carminibus! Certe Bœotico fuisse ingenio dixeris. Plinius tamen lib. 7. cap. 29. docet quanti ab Alexandro æstimati sint Homerus, Pindarus, etc. Ælianus autem Histor. Var. lib. 2. non fuisse picturæ æstimandae peritum ostendit, refert enim, Alexandri equo adhinniente ad equum ab Apelle pictum, quem tamen Alexander haud valde laudaverat; dixisse Apellem: Atqui, Imperator, videtur equus tuus in arte pingendi esse te intelligentior.

244. *Boeotum in crasso.*) Quamquam sæpius *fortes creantur fortibus*, contra tamen evenit interdum. Sic Pindarus crassa licet regione Bœotus nempe Thebis oriundus, sagacissimi nihilominus ingenii fuit. Verum constat Bœotios ut plurimum fuisse stupidos et hebetes, aut valde crassos, pro cœli et aëris ratione, unde nata proverbia: *sus Bœotica, auris Bœotica, Bœoticum ingenium.* Cicer. 1. de leg. num. 79. *Videmus quam variis sint terrarum genera* . . . .

At neque dedecorant tua de se judicia, atque
Munera quae multa dantis cum laude tulerunt.
Dilecti tibi Virgilius Variusque poetae,
Nec magis expressi vultus per ahenea signa,
Quàm per vatis opus mores animique virorum
Clarorum apparent: nec sermones ego mallem
Repentes per humum, quam res componere gestas,
Terrarumque situs, et flumina dicere, et arces
Montibus impositas, et barbara regna, tuisque
Auspiciis totum confecta duella per orbem:
Claustraque custodem pacis cohibentia Janum,
Et formidatam Parthis te principe Romam;
Si, quantum cuperem, possem quoque, sed neque parvum
Carmen majestas recipit tua; nec meus audet
Rem tentare pudor, quam vires ferre recusent.
Sedulitas autem stultè quem diligit urget;
Praecipuè cum se numeris commendat et arte.
Discit enim citius meminitque libentius illud

INTERPRETATIO.

Verum selecti a te, Auguste, poetae Virgilius et Varius non turpant tua de se judicia, et dona quae acceperunt, plurima cum gloria largientis. Virorum autem illustrium vultus aerea effigie expressi non plus fulgent, quam mores et ingenium versibus poetae. Ego vero non mallem scribere humiles sermones, quam tua celebrare facinora, et situs regionum et fluvios, et arces montibus inaedificatas, et victos reges barbaros, et bella tuis auspiciis orbe toto finita, et templum includens Janum pacis custodem, et Romam te rogante Parthis metuendam; si quidem tantum valerem quantum exoptarem. At tua majestas non admittit exile carmen; et mea verecundia rem aggredi veretur, ad quam vires minime sufficiunt. Porro officia gravant eum quem stulte colunt, praesertim cum se protrudunt versibus et carmine. Enimvero citius quisque discit ac facilius recordatur id

ANNOTATIONES.

. . . . . . *aliae quae acuta ingenia gignant, alia quae retusa. Quae omnia fiunt ex coeli varietate, et ex dispari aspiratione terrarum.* Id. de Fato, n. 7. *Inter locorum naturas quantum intersit, videmus: alios esse salubres, alios pestilentes . . . Athenis tenue coelum; ex quo acutiores etiam putantur Attici: crassum Thebis; itaque pingues Thebani*, etc.

247. *Varius.*) De eo lib. 1. Od. 6. et lib. 1. Sat. ult. sub finem.

248. *Nec magis expressi.*) Plutarchus refert Catonem Centorium eos deridere solitum, qui statuarum cupiditate flagrarent; ignorantes se pictorum et fabrorum operibus gloriari; sui vero pulcherrimas imagines extare in civium animis. Vide lib. 4. Od. 8.

250. *Nec sermones ego mallem.*) Adverte prudentiam et modestiam poetæ nostri. Ego, inquit, si Epici carminis scribendi facultate pollerem, certe mallem res ab Augusto præclare gestas versibus heroicis consignare, quam satiras pedestri musa scribere: verum illius materiæ gravitati vires meas impares sentio; timeremque *splendida facta foedis scriptis illinere* et maculare.

253. *Arces montibus impositas.*) Præsidia et custodias ubique disposuit. . . . . . . per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit. Flor. cap. ult.

254. *Tuis auspiciis confecta.*) Vide lib. 4. Od. 14.

255. *Claustraque custodem, etc.*) Portas itaque Jani clausas, ut pacis tempore. Lib. 4. Od. 15.

256. *Formidatam Parthis.*) Lib. 1. Od. 12, et 19. Lib. 3. Od. 5. Lib. 4. Od. 15.

260. *Sedulitas autem etc.*) Intempestivum officium nec utile nec gratum videtur, sed potius grave est.

262. *Discit enim citius, etc.*) Cicer pro Murena, *Cui placet, obliviscitur; cui dolet, meminit.*

Quod quis deridet, quàm probat et veneratur,
Nil moror officium quod me gravat: ac neque ficto
In pejus vultu proponi cereus usquam,
Nec pravè factis decorari versibus opto:
Ne rubeam pingui donatus munere; et unà
Cum scriptore meo, capsà porrectus apertà
Deferar in vicum vendentem thus et odores,
Et piper, et quidquid chartis amicitur ineptis.

INTERPRETATIO.

quod deridet, quam quod aestimat et miratur. Ego quidem *sperno sedulitatem quae mihi molestiam creat, et nolim usquam e cera effingi male expresso vultu, aut versibus inconditis laudari: ne erubescam turpi affectus dono, simulque cum laudatore meo patente cista jacens deporter in vicum, ubi venduntur thus, aromata, piper, et quodcumque involvitur insulsis chartis.*

ANNOTATIONES.

264. *Neque ficto in pejus, etc.*) Malim nullam e cera imaginem, quam prave fabricatam habere, ex more veteri, de quo nos alibi; Juvenalis autem fuse Sat. 8.

267. *Pingui munere.*) Rudi et inepto carmine, inconditis insulsisque versibus.

268. *Porrectus.*) Quasi cadaver.

270. *Quicquid chartis amicitur ineptis.*) De ea insulsorum librorum infelici, sed justa sorte, dixi alibi. Vide lib. 1. Epist. ult. v. 12.

EPISTOLA II.

AD JULIUM FLORUM.

Excusat se, quòd nec literas, nec versus petitos misisset.

Flore, bono claroque fidelis amice Neroni,
Si quis fortè velit puerum tibi vendere natum
Tibure, vel Gabiis, et tecum sic agat: Hic et
Candidus, et talos a vertice pulcher ad imos;
Fiet eritque tuus nummorum millibus octo,
Verna ministeriis ad nutus aptus heriles,
Litterulis Graecis imbutus, idoneus arti
Cuilibet: argillâ quidvis imitaberis udâ:
Quin etiam canet indoctum, sed dulcè bibenti.
Multa fidem promissa levant, ubi plenius aequo
Laudat, venales qui vult extrudere merces.
Res urget me nulla: meo sum pauper in aere.
Nemo hoc mangonum faceret tibi; non temerè a me
Quivis ferret idem: semel hic cessavit: et, ut fit,
In scalis latuit metuens pendentis habenae.

INTERPRETATIO.

O Flore, amice fidelis probo et illustri Neroni, si forte aliquis vellet tibi venundare servum Tibure aut Gabiis oriundum; atque tibi sic loquatur: Iste sincerus et integer a capite ad calcem, tibi vendetur octo millibus nummorum, famulus promptus obsequi nutibus heri; litteris Graecis eruditus, omnis disciplinae capax: hunc velut *molle lutum ut libuerit finges, cantabit etiam sine arte, quod jucundum inter epulas: nimiae pollicitationes minuunt fidem, quando plusculum laudare merces venales qui cupit eas cito vendere* : at *nulla me necessitas premit: in propriis bonis modicus sum; nullus negotiator sic tecum ageret: non alius a te idem a me facile obtineret. Hic semel cessator fuit;atque ut accidit* interdum, *se occultavit metu scuticarum ad scalas suspensa-*

ANNOTATIONES.

1. *Floro bono, etc.*) Julius Florus ad bellum Pannonieum proficiscens eum Tiberio Nerono, petierat ab Horatio ut quæpiam ad se scriberet, cessantem vero quanquam nihil pollicitum subinde increpavit. Cui se Horatius excusat hac Epistola; in qua et eximia quædam ad poesim, et ad bene beateque vivendum pleraque documenta perscribit. Ad hunc ipsum Florum inscriptam vidimus jam Epist. 3. lib. 1.

Amice Neroni.) Is ipse est Tiberius Claudius Nero, qui Augusto in imperium successit. De eo jam ante.

2. *Si quis forte velit, etc.*) Similitudo, qua se apud Florum purgat Horatius.

3. *Tibure.*) Lib. 1. Od. 7. et 18. et lib. 2. Od. 6.

Gabiis.) Lib. 1. Epist. 11. et 15.

4. *Hic et candidus.*) Verba sunt mangonis, usque ad versum 17.

6. *Verna.*) Servus ex ancilla natus domi.

7. *Litterulis Graecis imbutus.*) Erudiebant servos, ut pluris venderent. Terent. Eunuch. *Fac periculum in litteris, fac in palaestra, in musicis: solertem dabo.*

10. *Multa fidem promissa levant.*) Subdolus negotiator vult videri non dare verba, cum maxime verba dat.

12. *Meo sum pauper in aere.*) Nullum æs alienum habeo: nihil debeo cuiquam. Cic. pro Roscio Comœdo. *Locuples erat: nihil debebat: in suis nummis versabatur.*

14. *Semel hic cessavit.*) Versutus mango fugacem servi animum ita declarat metu legis, ut potius dissimulare et tegere dicendus sit: adeo rem verbis involvit, extenuat, subornat.

15. *Ut fit, scalis, etc.*) Quòd segnis fuisset

Des nummos, excepta nihil te si fuga laedat;
Ille ferat pretium poenae securus, opinor.
Prudens emisti vitiosum: dicta tibi est lex.
Insequeris tamen hunc, et lite moraris iniquâ.
Dixi me pigrum proficiscenti tibi, dixi
Talibus officiis prope mancum; ne mea saevus
Jurgares ad te quòd epistola nulla veniret.
Quid tum profeci, mecum facientia jura
Si tamen attentas? quereris super hoc etiam, quòd
Exspectata tibi non mittam carmina mendax.
Luculli miles collecta viatica multis
Ærumnis, lassus dum noctu stertit, ad assem
Perdiderat: post hoc vehemens lupus, et sibi et hosti
Iratus pariter, jejunis dentibus acer,
Praesidium regale loco dejecit, ut ajunt,
Summè munito, et multarum divite rerum.
Clarus ob id factum, donis ornatur honestis,
Accipit et bis dena super sestertia nummum.
Forte sub hoc tempus castellum evertere praetor
Nescio quod cupiens, hortari coepit eundem

INTERPRETATIO.

rum: trade pecuniam, si te non offendit fuga, quam excipio. Post haec *accipiet mango nummos absque metu pœnae, ut credo: tu sciens emisti pravum. Significata tibi fuit conditio. Hunc nihilominus insequeris, et injusta lite implicas. Te decedentem admonui me pigrum esse, et ad ejusmodi officia minime sedulum; ne gravius irascereris, si nullas ad te litteras mitterem. Quid vero profuit, quandoquidem leges mihi faventes expugnas? expostulas quoque, quoniam speratos versus haud misi fallax.* Verum attende paulisper. *Luculli miles vix a subsidium multis laboribus comparatum amiserat integrum, dum nocte dormiret fatigatus. Inde lupus violens tam sibi, quam hosti infensus, ardens famelicis dentibus, regis praesidium depulit statione probe munita multisque opibus instructa: ob id vero facinus pulchris muneribus afficitur; accipitque plusquam viginti millia sestertium nummorum. Eodem ferme tempore volens imperator diruere castrum quoddam, cœpit hunc ipsum* militem *adhortari*

ANNOTATIONES.

ad mandata peragenda, timuit foris stringi ac cædi. Hinc paulum delituit, abfuitque domo. Sic per ambages mango loquitur, ne uno verbo eoque odioso dicat; fugit, vel, semel fugit.

In scalis.) Ad terrorem servorum, ita pendebant in scalis scuticæ: quas ob oculos semper haberent, ut a peccando deterrerentur.

16. *Excepta nihil te si fuga laedat.*) Tandem *fugam* dicit breviter, excipitque: quod nisi faceret, redhibere acceptum pretium vel servum cogeretur legibus Ædilitiis.

17. *Poenae securus.*) Non obnoxius legi ac poenae: non timens actionem redhibitoriam. Cic. offic. 3. *In mancipio vendendo ea vitia dicenda sunt:* (ut puta, esse mendacem, aleatorem, furacem, ebriosum, fugacem) *quae nisi dixeris, redhibeatur mancipium jure civili.* Vide lib. 2. Sat. 3. v. 285. annot.

18. *Dicta tibi est lex.*) Pronontiata est tibi venditionis conditio.

21. *Talibus officiis prope mancum.*) Quasi manibus carentem, ac proinde ineptum ad scribendas epistolas.

26. *Luculli miles.*) L. Lucullus Romæ clarissimus Mithridatem Ponti, Tigranemque Armeniæ reges profligavit; opibus maximis celebratus.

30. *Presidium regale.*) A rege Mithridate vel Tigrane collocatum.

31. *Loco summè munito*) Tigrano, ut certi quidam intelligunt, ex Appiano in Mithridat. *quae urbs capta exercitum ingenti praeda ditavit*: sed alii melius Nisibim Mesopotamiæ civitatem, quae bene munita Tigranis opes servabat. Dio.

32. *Donis honestis.*) Qualia sunt phalerae, torques, coronae.

Verbis, quae timido quoque possent addere mentem;
I bone, quò virtus tua te vocat: i pede fausto,
Grandia laturus meritorum praemia: quid stas?
Post haec ille catus, quantumvis rusticus. Ibit,
Ibit eò, quò vis, qui zonam perdidit, inquit.
Romae nutriri mihi contigit atque doceri,
Iratus Graiis quantùm nocuisset Achilles.
Adjecere bonae paulo plus artis Athenae:
Scilicet ut possem curvo dignoscere rectum,
Atque inter silvas Academi quaerere verum.
Dura sed amovere loco me tempora grato,
Civilisque rudem belli tulit aestus in arma,
Caesaris Augusti non responsura lacertis.
Unde simul primùm me dimisere Philippi,
Decisis humilem pennis, inopemque paterni
Et laris et fundi; paupertas impulit audax
Ut versus facerem: sed quod non desit habentem
Quae poterunt unquam satis expurgare cicutae,

INTERPRETATIO.

sermonibus, qui vel ignavo possent animos dare: Ito generose quo te tua virtus vocat; perge felicibus auspiciis, magna pro faciendis munera consecuturus: cur moraris? Tum ille astutus etsi agrestis ait: Vadat illuc, vadat quo jubes qui loculos amiserit. Ego Romae educatus et edoctus sum, quantum damni Graecis attulisset Achilles offensus. Deinde *insignes Athenae aliquanto plus doctrinae contulerunt; nempe ut nossem pravum ab honesto distinguere, ac veritatem indagare in nemore Academi. Sed infortunata tempora abstraxerunt me loco jucundo; et civiles fluctus militiae imperium appulerunt ad exercitum nequaquam parem viribus Augusti Caesaris. Unde statim ut Philippi me exemerunt abjectum amputatis alis, spoliatumque domo et bonis paternis: audax inopia adegit carmina componere. Nunc autem possidens quantum sufficit, quibus pharmacis unquam curari possem,*

ANNOTATIONES.

40. *Zonam.*) Castrensem crumenam et pecuniam, quam milites in zona portare consueverant. Evangel. Matt. cap. 6 Gell. lib. 15. cap. 12. sic loquitur C. Gracchus: *Cum Romà profectus sum, Quirites, zonas quas argenti plenas extuli, eas ex provincia inanes retuli.*

41. *Romae nutriri mihi contigit.*) Lib. 1. Satir. 6.

42. *Iratus Graiis quantum etc.*) Id est, didici Homeri Iliadem, in qua refertur Achilles ob ereptam sibi Briseidem iratus secessisse a reliquo exercitu: atque ita Græcis plurimum nocuisse. Vide l. 1. Od. 15. ad finem. Porro studiorum olim initium ducebant pueri ab Homeri Achille. Unde proverbium de rudi et illiterato: *Ne iratum quidem Achillem novit.*

43. *Adjecere bonae, etc.*) Dein apud Athenas Philosophiæ operam dedi. De Athenis lib. 2. Sat. 7.

45. *Inter silvas Academi.*) Academia locus Athenis suburbanus, arboribus multis amoenus, illustrium etiam virorum monumentis exornatus, ubi Philosophiam primus docuit Plato. Diogen. Laert. Alii nomen trahunt ab Academo qui porticum ibi quondam extruxerat: alii a Cadmo.

46. *Dura sed amovere loco, etc.*) Bello nempe civili flagrante, Brutus adversus Augustum colligens copias, Athenis iter habuit in Macedoniam; unde Horatium et alios quosdam juvenes Romanos ibi literis incumbentes abduxit: nostrum vero poetam Tribunum militum constituit: quamvis *belli rudem*, ut patet.

48. *Caesaris Augusti, etc.*) Commode assentatur.

49. *Me dimisere Philippi.*) Ad quam urbem in Thessalicis campis Augustus Brutum profligavit. Vide lib. 2. Od. 7.

50. *Decisis humilem pennis, etc.*) Amissis dignitate, et patrimonio etiam per proscriptionem.

53. *Cicutae.*) Non est quod vox haec adeo torqueat

Ni melius dormire putem, quam scribere versus?
Singula de nobis anni praedantur euntes:
Eripuere jocos, Venerem, convivia, ludum;
Tendunt extorquere poëmata: quid faciam vis?
Denique non omnes eadem mirantur amantque.
Carmine tu gaudes; hic delectatur iambis;
Ille Bioneis sermonibus, et sale nigro:
Tres mihi convivae propè dissentire videntur,
Poscentes vario multùm diversa palato.
Quid dem? quid non dem? renuis tu quod jubet alter.
Quod petis, id sanè est invisum acidumque duobus.
Praeter cetera, me Romaene poëmata censes
Scribere posse inter tot curas totque labores?
Hic sponsum vocat, hic auditum scripta, relictis
Omnibus officiis: cubat hic in colle Quirini,
Hic extremo in Aventino: visendus uterque:
Intervalla vides humanè commoda. Verùm

INTERPRETATIO.

si satius non ducerem quiescere, quam versus condere? Ætas defluens omnia paulatim *aufert a nobis*: jam *eripuit jocos*, *amores*, *convivia*, *facetias; conatur* et *abstrahere* facultatem *poeticam*: *quid jubes* ut *agam? Denique non omnibus eadem placent. Tu versus lyricos amas*, *ille jambicos. Hic gaudet satiris et dicteriis mordacibus*. Et quidem *tres convivae raro idem appetunt*: quin *diversa longa dissimili gustu volunt*: *quid tribuam? quid negem? tu recusas quod alius petit. Quod cupis, illud amarum et grave duobus videbitur. Praeterea numquid putas me Romae posse condere carmina tot inter sollicitudines et molestias? Hic rogat* ut pro eo *spondeam*: *ille* ut *audiam quae composuit*, *dimissis quibuscumque officiis*: *alter habitat in colle Quirinali*, *alter in ultimo Aventino*: *ambos adire oportet; cernis loca satis distantia.*

ANNOTATIONES.

Interpretes, sane pro elleboro posita. Nam et Avicenna cicutam vocat nigrum elleborum. Itaque sensus est: quanta esset insania mea, si scribendis versibus etiamnum caput obtunderem frangeremve; et quae frigidiores herbae possent temperare furorem hunc poeticum?

55. *Singula de nobis*, *etc.*) Altera non scribendi excusatio.

58. *Denique non eadem*, *etc.*) Tertia est haec ratio et excusatio, quare versus nolit scribere.

60. *Bioneis sermonibus.*) Bion sophistes et poeta, dictus Boristhenites, adeo mordax et dicax ut nemini parceret, sed Homerum ipsum salibus amarissimis prosciderit. Ejus meminit Plutarchus.

65. *Praeter cetera.*) Quarta excusatio.

67. *Sponsum.*) Vide libro 2. Satira 6. ubi.

. . . . *Romae sponsorem me rapis.*

Auditum.) De recitandi more et vesania, jam dixi.

68. *Colle Quirinali.*) Ad remotissimam urbis regionem.

69. *Extremo in Aventino.*) Ad oppositam urbis partem versus Tiberim.

70. *Intervalla vides*, *etc.*) Inter utramque illam regionem sunt nempe forum Romanum, templum Jovis Feretrii, Capitolium, Palatium.

Humane commoda.) Ironice, id est valde incommoda ob longinquitatem itineris ac regionum diversitatem. Perperam istas voces aliqui separant.

Purae sunt plateae, nihil ut meditantibus obstet.
Festinat calidus mulis gerulisque redemptor;
Torquet nunc lapidem, nunc ingens machina tignum;
Tristia robustis luctantur funera plaustris;
Hâc rabiosa fugit canis, hâc lutulenta ruit sus.
I nunc, et versus tecum meditare canoros.
Scriptorum chorus omnis amat nemus, et fugit urbes,
Rite cliens Bacchi somno gaudentis et umbrâ.
Tu me inter strepitus nocturnos atque diurnos,
Vis canere; et contracta sequi vestigia vatum?
Ingenium, sibi quod vacuas desumpsit Athenas,
Et studiis annos septem dedit, insenuitque
Libris et curis, statuâ taciturnius exit
Plerumque; et risu populum quatit: hîc ego rerum
Fluctibus in mediis, et tempestatibus urbis,
Verba lyrae motura sonum connectere digner?
Frater erat Romae consulti rhetor, ut alter
Alterius sermone meros audiret honores:

INTERPRETATIO.

At vacuae sunt viae, ut nihil cogitabundum impediat. Imo *occurrit operum conductor cum mulis et bajulis properans; machina lapidem aut trabem ingentem attollat: pompa funebris decertat cum magnis plaustris: illac rabiosa canis, istac porcus coenosus discurrit. Age modo, versus optimos animo finge.* Verum *scriptor omnis petit solitudinem, urbesque vitat, jure cliens Bacchi quietem et otium amantis. Tu vero me jubes mediis in tumultibus noctis ac diei Lyrica scribere, et poetarum ardua studia consectari. Ingenium quispiam Athenis tranquillis addictus, ibique septem per annos studiis operatus, sedulae librorum incumbens* lectioni, *prodit interdum taciturnior quam statua, et populo ludibrium exhibet.* Ergone *hîc ego inter agitationes et strepitus civitatis in animum inducam meum aptare voces lyra canendas?* Insuper et alia quae deterreant accipe. *Rhetor quidam erat Romae frater jurisperiti, qui alter alterius perpetuas laudes audiebat.*

ANNOTATIONES.

71. *Verum purae sunt plateae.*) Prolepsis. At vacuæ impedimentis sunt viæ: atque inter eundum versus meditari licet. Imo, inquit Horatius, molestissima est vel ob istam rationem quælibet urbs valde frequens et populosa. Vide Juvenal. Sat. 3.

72. *Calidus redemptor.*) Ardens et inhians ad quæstum. Vide Od. 1. lib. 1.

73. *Ingens machina.*) Vel saxa ad muros vel tigna ad contignationem attollens.

77. *Scriptorum chorus. etc.*) Ovid. Trist. 1.

Carmina secessum scribentis et otia quaerunt. Quintil. lib. 10. cap. 3. *Secretum et liberum arbitris locum, et quam altissimum silentium scribentibus, maxime convenire nemo dubitaverit*; et paulo post: *silentium et secessus, et undique liber animus, maxime optanda sunt.* Vide Juvenal. Sat. 7. v. 53. et seq.

78. *Cliens Bacchi.*) In tutela Bacchi esse poetas dictum est alibi non semel.

80. *Contracta vestigia vatum.*) Angusta, ardua, difficilia. Vide Juvenal. modo cit. Alii leg. *contacta*, sed inepte.

81. *Ingenium sibi quod etc.*) Si Athenis ludibrio est homo plusculum meditabundus, et quasi lectioni librorum immersus; quid essem ego Romæ si per vias irem profunda cogitatione abstractus, et tam a rebus quæ circa me sunt, quam a me ipso fere alienatus?

86. *Verba lyrae motura sonum.*) Versus Lyricos.

87 *Frater erat Romae, etc.*) Quinta ratio, ineptus et vanus poetarum animus, quem similitudine explicat. Profecto jam pudere debet poetam esse, inquit Horatius; cum insulsa vatum nostrorum arrogantia passim nauseam et offensionem ingereret.

Gracchus

Gracchus ut hic illi foret, huic ut Mucius ille.
Qui minus argutos vexat furor iste poetas?
Carmina compono, hic elegos, mirabile visu,
Caelatumque novem Musis opus. Aspice primùm
Quanto cum fastu, quanto molimine circum-
Spectemus vacuam Romanis vatibus aedem;
Mox etiam, si fortè vacas, sequere; et procul audi
Quid ferat, et quare sibi nectat uterque coronam.
Caedimur, et totidem plagis consumimus hostem,
Lento Samnites ad lumina prima duello.
Discedo Alcaeus puncto illius: ille meo quis?
Quis, nisi Callimachus? si plus adposcere visus,
Fit Mimnermus, et optivo cognomine crescit.

INTERPRETATIO.

Hic illi quasi Gracchus, ille huic tanquam Mucius praedicabatur. Nihilo certe minus insania ista detinet poetas loquaces. Odas ego scribo, hic elegias, opus admirandum et a novem Musis elaboratum. Animadverte primò quanta cum arrogantia et anxietate contemplemur Appollinis *templum Romanis poetis destitutum. Deinde si per otium licet, assectare quoque, et eminus ausculta quid quisque afferat, et cur sibi lauream attribuat. Conficimur, totidemque vulneribus afficimus adversarium, lenta pugna usque ad vesperam, quasi Samnites. Illius sententia sum Alcaeus: ille mea quis erit? quis nisi Callimachus? Si quid amplius petere videatur, dicetur Mimnermus, et exornabitur vocabulo quod optaverit.*

ANNOTATIONES.

89. *Gracchus.*) Tiberius et Cajus, Sempronii Gracchi et Corneliæ de Scipionum familia, filii; ambo eloquentia claruerunt; sed popularibus tumultibus nimium indulgentes misere et indecore perierunt. Cic. de Arusp. respons. num. 41. *Tib. Gracchum secutus est Cajus Gracchus, quo ingenio, quanta vi, quanta gravitate dicendi, ut dolerent boni omnes non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatemque esse conversa.* Idem de clar. orat. *Fuit Gracchus diligentia Corneliae matris a puero doctus, et Graecis literis eruditus . . . . . Utinam in Tib. Gracco, Cajoque Carbone talis mens ad Remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit. Profecto nemo his viris gloria praestitisset.*

Mucius.) Pub. Mucius *juris civilis intelligentia atque omni prudentiae genere praestans.* Cic. modo cit.

91. *Mirabile visu, etc.*) Judicio quidem ipsorum auctorum futili et insulso.

93. *Circumspectemus.*) Se quidem cum istis poetastris jungit Horatius, ut gravius eos proscindat et confodiat.

94. *Vacuam Romanis vatibus aedem.*) Quandiu sua scripta non replebunt *aedem* seu bibliothecam Apollinis, eam Romanis vatibus vacuam putant inepti illi, adeo se mirantur, et aliis omnibus præstantiores existimant.

96. *Quare sibi nectat uterque coronam.*) Quam stulte laurea se poetica dignos putent.

97. *Caedimur, et totidem, etc.*) Invicem quasi vulneramur, et conficimur inani gloriæ opinione decepti, dum mutuis laudibus vanisque titulis et elogiis alii alios perperam exornamus. Alii de recitandi et audiendi vicissim molesta occupatione intelligunt, afferuntque illud ex arte Poetica, *recitator acerbus quem arripuit, tenet occiditque legendo*, sed minus bene.

98. *Lento Samnites, etc.*) Parum ad rem est Samnitum pertinax adversus Romanes ad finem usque diei pugna, de qua T. Liv. lib. 9. et Ennius:

Bellum aequis manibus nox intempesta diremit.

Aptius ergo intelligemus illud genus gladiatorum, quos ab armatura Samnites dicebant, quodque inter epulas spectaculum adhibebant, adeoque *ad lumina, lento* etiam *duello:* quippe non gladiis sed rudibus decertantes, graves quidem ictus sed minime plagas aut necem inferebant.

99. *Alcaeus.*) Ab eo dicor alter Alcæus. De hoc Lyricorum coryphæo lib. 1. Od. 32. et lib. 2. Od. 13.

Puncto.) Examine, suffragio, judicio.

100. *Callimachus.*) Hic Elegiographorum princeps apud Græcos, Quintiliano etiam teste, Cyrene in Africa oriundus, floruit sub Ptolemæis Philadepho et Evergete: plurima certe carmina scripsit, sed pervenerunt ad nos pauca dumtaxat epigrammata, et hymni. Ex eo quædam imitari interdum et prædari studuere Catullus atque Propertius. Quod breves libros amaret Callimachus, insimulantibus ajabat:

Ingens volumen ingens malum.

101. *Mimnermus.*) De eo poeta l. 1. Epist. 6. ad finem.

Multa fero, ut placem genus irritabile vatum,
Cum scribo, et supplex populi suffragia capto,
Idem, finitis studiis et mente recepta,
Obturem patulas impunè legentibus aures,
Ridentur mala qui componunt carmina: verùm
Gaudent scribentes, et se venerantur, et ultro.
Si taceas, laudant quicquid scripsere beati.
At qui legitimum cupiet fecisse poëma,
Cum tabulis animum censoris sumet honesti;
Audebit quaecumque parum splendoris habebunt,
Et sine pondere erunt, et honore indigna ferentur,
Verba movere loco, quamvis invita recedant,
Et versentur adhuc intra penetralia Vestae:
Obscurata diù populo bonus eruet, atque
Proferet in lucem speciosa vocabula rerum;
Quae priscis memorata Catonibus atque Cethegis,
Nunc situs informis premit et deserta vetustas:
Adsciscet nova, quae genitor produxerit usus:
Vehemens, et liquidus, puroque simillimus amni,
Fundet opes, Latiumque beabit divite linguâ:

INTERPRETATIO.

Multa quidem *perfero*, *ne irritem Poetas ut plurimum iracundos*, *quando* quidpiam *compono*, *et vulgi approbationem enixis precibus flagito*: at *post finita studia cum ad memet redii*, *ipse aures occludam* ante *apertas temerè recitantibus. Deridentur qui scribunt inconcinnos versus, sed auctores ipsi sibi placent et applaudunt, ac felices venditant quod composuerunt, si a te non laudentur. Verùm quisquis carmen exactum scribere voluerit*, *is cum charta accipiet animum boni critici: quae dictiones minus aptae et pulcrae judicabuntur*, *ultro expunget*, *etsi reluctantes amoveantur*, *et adhuc inclusae sint in Vestae sacrario*: *solers adhibebit splendidas rerum appellationes*, *ac diu populo ignotas producet*: *quas olim Catones et Cethegi usurparunt*, *nunc* autem *deformat turpis squalor et obsoleta antiquitas*: *finget novas quas auctor usus propagabit*: *ad instar fluminis rapidi ac nitidi*, *proferet divitias*, *ac sermone opulento ditabit Latium*:

ANNOTATIONES.

105. *Obturem patulas, etc.*) Interdum ineptias legentium et recitantium ferre cogor: at postea indignor, aversor, abhorreo.

114. *Intra penetralia Vestae.*) In conclavi, in scrinio scriptoris, quæ nemini praeter ipsum, scrutari licet: quemadmodum solus olim Pontifex maximus adire poterat *abditos et penetrales focos* apud Vestae fanum. Cic. Vel, sicut e templo Vestae tanquam ex asylo quemvis extraxisse, nefas est. *Vestam* hic pro Lare poni quidam volunt. De Vesta lib. 1. Od. 2.

115. *Obscurata diu, etc.*) Art. Poet. vers. 70. *Multa renascentur quae jam cecidere, etc.*

117. *Catonibus atque Cethegis.*) Vetustissimis oratoribus, fere coævis. Plin. lib. 7. cap. 27. *Cato*, inquit, *primus Porciae gentis tres summas in homine res praestitisse existimatus est*, *optimus orator*, *optimus imperator*, *optimus senator* . . . . *quater et quadragies causam dixit: nec quisquam saepius postulatus, et semper absolutus.*

Cethegis.) Intelligendus hic M. Cornelius Cethegus, quem Cicero in Bruto commendat, ejusque eloquentiæ auctorem idoneum dicit Q. Ennium; quippe qui et ipse eum audierit, et de mortuo scribat: unde nemo suspicari possit, amicitiæ causa esse mentitum. Is cum Pub. Sempronio Tuditano consulatum gessit, bello Punico secundo, annis fere ducentis antequam hæc scriberet Horatius. Ennius in Annal.

Additur orator Corneliu' suaveloquenti
Ore Cethegus . . .
Flos delibatus populi, suadaeque medulla.

Vide Quintil. lib. 2. cap. 15. ubi horum facit mentionem.

119. *Adsciscet nova.*) Vide Art. Poet. v. 46. et seq.

Luxuriantia compescet; nimis aspera sano
Laevabit cultu, virtute carentia tollet:
Ludentis speciem dabit, et torquebitur; ut qui
Nunc Satyrum, nunc agrestem Cyclopa movetur.
Praetulerim scriptor delirus inersque videri,
Dum mea delectent mala me, vel denique fallant;
Quàm sapere, et ringi. Fuit haud ignobilis Argis,
Qui se credebat miros audire tragoedos,
In vacuo laetus sessor plausorque theatro;
Cetera qui vitae servaret munia recto
More; bonus sanè vicinus, amabilis hospes,
Comis in uxorem, posset qui ignoscere servis,
Et signo laeso non insanire lagenae:
Posset qui rupem, et puteum vitare patentem.
Hic ubi cognatorum opibus curisque refectus
Expulit elleboro morbum bilemque meraco,
Et redit ad sese: Pol me occidistis, amici,
Non servastis, ait; cui sic extorta voluptas,

INTERPRETATIO.

redundantia coercebit, duriora scite expoliet, inertibus vim addet: quasi ludens circumagetur, velut qui modo Satyrum, modo rudem Cyclopem motu simulat. Ego certe *malim haberi poeta vesanus et insulsus, dummodo placeant mihi vel etiam ignota sint vitia mea; quam bene scribere, et animo cruciari. Argis fuit quidam non plebejus, qui credebat audire se tragoedos excellentes, in vacuo theatro sedens et applaudens: ceterum honestae vitae officia non omittebat, probus* omnino *vicinus, benignus hospes, bonus erga conjugem, mitis in servos, nec supra modum excandescens si fractum invenerit lagenae sigillum; denique rupem vel puteum facile devitabat. Ille affinium cura et auxilio sanatus, pulso morbo et biliper elleborum purum, ad mentem sanam reversus dixit: Profecto me occidistis, o amici, non servastis, cui gaudia sic abstulistis*

ANNOTATIONES.

124. *Ludentis speciem dabit.*) Ea subtilitate scribet, ut ludere videatur: adeo res quaeque luculenter et facile scriptae apparebunt, ut *sibi quivis speret idem; at sudet multum frustraque laboret ausus idem.* Art. Poet. v. 240. Vide ibi annot.

125. *Ut qui nunc Satyrum, nunc agrestem etc.*) Velut eximius pantomimus, gestibus exprimens nunc agilem Satyrum, nunc tardum Cyclopem, tanta quidem arte, ut ipsa Satyri vel Cyclopis natura et persona agere credatur: quod quidem pariter æmulari se posse quisque spectantium facile sibi persuaserit: verùm ut rem tentet, jam difficultatem sentiat. Vide lib. 1. Sat. 5. v. 63.

126. *Praetulerim scriptor, etc.*) Videtur per prosopopœjam induci Florus, vel alius quispiam, haec dicens et concludens ex rationibus ab Horatio prolatis.

128. *Ringi.*) Stomachari, intimis sensibus angi. Cic. ad Attic. lib. 4. Epist. 5. *Hi subringentur, qui villum me molestè ferunt habere, quae Catuli fuerat.*

Fuit haud ignobilis Argis.) Homo ille vocabatur Lycas, ex vet. Comment. De *Argis* urbe, lib. 1. Od. 7 annot.

129. *Qui se credebat, etc.*) Idem Abydi gestum narrat Aristoteles. Vide Athenæum lib. 12. in fine, ubi similem refert de insano historiam sat lepidam, Thrasylaus nempe quidam (Thrasyllum vocat Ælianus Var. lib. 4. c. 25.) suas esse putabant naves omnes in Piræum appellentes; has recensebat, excipiebatque tanto gaudio, quam si dominus fuisset earum rerum omnium, quæ advenissent salvæ. Is vero Critonis fratris cura sanatus affirmabat lætum te prorsus ac beatum vixisse in ea dementia; quoniam omnis molestiæ expert, et multam voluptatem animo perciperet.

134. *Signo laeso lagenae.*) Lagenas vini obsignabant olim adversus fraudem servorum. Cic. l. 16. Epist. 26. ad Tironem: *Olim matrem memini lagenas etiam inanes obsignare, ne dicerentur furtim exsiccatae fuisse.* Persius Satyra 6. vers. 17.

Et signum in vapida naso tetigisse lagenas.

Insanire.) Irasci nimium, usque ad furorem et insaniam.

Et demptus per vim mentis gratissimus error,
Nimirum sapere est abjectis utile nugis;
Et tempestivum pueris concedere ludum;
Ac non verba sequi fidibus modulanda Latinis;
Sed verae numerosque modosque ediscere vitae.
Quocirca mecum loquor haec, tacitusque recordor:
Si tibi nulla sitim finiret copia lymphae,
Narrares medicis: quòd quanto plura parasti,
Tantò plura cupis, nullinc faterier audes?
Si vulnus tibi monstrata radice vel herbâ
Non fieret levius, fugeres radice vel herbâ
Proficiente nihil curarier: audieras, cui
Rem Di donarent, illi decedere pravam
Stultitiam: et cum sis nihilo sapientior, ex quo
Plenior es, tamen uteris monitoribus iisdem?
At si divitiae prudentem reddere possent,
Si cupidum timidumque minus te; nempe ruberes,
Viveret in terris te si quis avarior uno,
Si proprium est, quod quis librâ mercatur et aere;
Quaedam, si credis consultis, mancipat usus,
Qui te pascit ager, tuus est: et villicus Orbi
Cum segetes occat, tibi mox frumenta daturus,
Te dominum sentit: das nummos, accipis uvam,

INTERPRETATIO.

et mentis errorem jucundissimum eripuistis per virtutem medicamentorum. *Scilicet expedit sapientiae studere, abjectis nugis; et pueris relinquere ludum* aetati *congruum.* Jam *non* amplius juvat *sectari voces chordis Latinis canendas, sed rectae vitae rationes et instituta scrutari. Quapropter ita mecum reputo, et tacite statuo: si nulla aquarum abundantia sitim placaret, medicos adires: cur autem nemini audes fateri; quo plus habes eo plus te appetere? Si aegritudo non levaretur planta vel radice tibi indicata, sperneres radicem aut plantam nihil remedii afferentem. Auditu acceperas, Diis opes largientibus, hominem insania ista liberari; factus autem locupletior, quanquam nihilo magis sapis, tamen ausculsas semper eosdem monitores. At si opes meliorem, si minus avarum et sollicitum efficerent;* jure quidem *erubesceres, si quisquam in orbe esset te solo cupidior.* Jam vero, *si proprium est quod quisque soluto pretio emit; si quaedam usus addicit, ut ajunt jurisperiti; tuus est ager qui te alit, et villicus Orbii occans segetes, ut tibi dein triticum vendat, te herum sentit: data pecunia mercaris uvam,*

ANNOTATIONES.

140. *Mentis gratissimus error.*) Vide Athen. paulo ante cit. ubi ait, jucundissimas esse insanorum delicias.

141. *Nimirum sapere est abjectis; etc.*) Transit ingeniose Horatius ad aliam materiam, nempe, moribus corrigendis potius quam verbis connectendis et numerandis studere jam expedit: ubi Flori vitia solerter notat.

146. *Si tibi nulla sitim, etc.*) In morbis corporis, consulitur medicus; in morbis animi, dissimulatur celaturque malum, nec ullum proinde remedium quaeritur.

151. *Audieras.*) A Stoicis didiceras.

154. *Monitoribus iisdem.*) Vel, cupiditatibus, vel, avaris, qui ut rem semper augeas, admonent; quasi sapientia at felicitas una cum opibus accresceret.

158. *Si proprium est quod quis, etc.*) Agit adversus eos, qui multos ut agros emant, magnam pecuniæ vim congerere student.

Libra mercatur et aere.) Olim rei pretium seu pecunia pendebatur: postea numerari cœpit.

159. *Mancipat.*) Jus et possessionem certam tradit, usu continuato per tempus lege definitum.

160. *Qui te pascit ager, tuus est.*) Tum emptione tum usucapione proprius tibi dicendus est ager, cujus fructibus uteris licet emptis. Cic. lib. 7. Epist. 30. *Id cujusque est proprium quo quisque fruitur atque utitur.*

161. *Occat.*) Sparsum semen terra operit glebas versando et frangendo.

162. *Te dominum sentit.*) Quamvis Orbi dicatur

Pullos; ova, cadum temeti: nempe modo isto
Paulatim mercaris agrum, fortasse trecentis,
Aut etiam supra, nummorum millibus emptum.
Quid refert, vivas numerato nuper, an olim?
Emptor Aricini quondam Vejentis et arvi,
Emptum caenat olus, quamvis aliter putat; emptis
Sub noctem gelidam lignis calefactat ahenum.
Sed vocat usque suum, quà populus adsita certis
Limitibus vicina refugit jurgia tanquam
Sit proprium cuiquam, puncto quod mobilis horae
Nunc prece, nunc pretio, nunc vi, nunc sorte supremâ,
Permutet dominos, et cedat in altera jura.
Sic quia perpetuus nulli datur usus, et haeres
Haeredem alterius, velut unda supervenit undam;
Quid vici prosunt, aut horrea? quidve Calabris
Saltibus adjecti Lucani, si metit Orcus
Grandia cum parvis, non exorabilis auro?
Gemmas, marmor, ebur, Tyrrhena sigilla, tabellas,
Argentum, vestes, Gaetulo murice tinctas,
Sunt qui non habeant: est qui non curet habere.

INTERPRETATIO.

pullus ova, cadum vini; ita nimirum paulatim emis agrum forte millibus nummorum trecentis vel amplius comparatum. Quid interest, seu nuper, seu dudum soluto vivas? Possessor vetus agri Vejentis et Aricini emptum comedit olus, quamvis aliter existimet, emptis lignis ahenum calefacit sub noctem frigidam. Atqui suum appellat usque ad populum juxta plantatam, quae certis finibus dirimit controversias vicinorum. Quasi vero proprium alicui sit, quod momento fluxi temporis mutet dominos et in alterius possessionem transeat, vel precibus, vel emptione, vel per violentiam, aut per mortem. Quoniam igitur nemo habet usum perpetuum, atque haeres haeredi sicut fluctus fluctui succedit; quid proficiunt villae aut horrea? quorsum Lucani agri Calabris adjuncti, si magna parvaque abripit mors nequaquam auro placabilis? Lapillos, marmor, ebur, Etrusca signa, picturas, argentum, vestes Gaetulica purpura tinctas multi non possident; quidam nec cupiunt possidere.

ANNOTATIONES.

ager et villicus, tu tamen magis dicendus es dominus, cui fructus fert ager, et cui laborat villicus.

166. *Numerato nuper, an olim.*) Qui agrum mercatur, fructus quidem universos praesentes et futuros emit dato semel integro pretio: qui vero necessarios in diem fructus mercatur, agrum emit paulatim numerato pretio et per partes dato.

167. *Aricini.*) Aricia oppidulum Latii.

Vejentis.) Veji urbs Hetruriæ.

168. *Quamvis aliter putat.*) Non est quod inempta dicat olus et ligna. Scilicet eorum olim pretium numeravit et solvit, quando agros soluta pecunia emit.

170. *Sed vocat usque suum, etc.*) Prolepsis. Vide lib. 2. Satira 2. sub finem.

173. *Nunc prece, etc.*) Quatuor ista sunt rem capiendi genera: *prece*, per donationem precibus, officiis, aut alia ratione captatam: *pretio*, emptione: *vi*, erepta veteri domino possessione, seu per vim armorum seu per fraudem et iniquas lites: *sorte suprema*, cum hæreditario jure obveniunt bona.

177. *Quid vici prosunt.*) Quidam legunt, *vites*; id est, vineæ.

178. *Calabris saltibus adjecti Lucani.*) Calabriæ pariter et Lucaniæ opimæ valde pascua erant. De contiguis illis ad ultimam Italiam regionibus jam dictum in Epod. 1.

180. *Tyrrhena sigilla.*) Imagines parvæ ex Hetruria, quam regionem primo incoluerunt populi a Tyrrheno Atys (qui unus a posteris Herculis) nominati, et a Lydia huc deducti.

181. *Gaetulo murice.*) *Purpurae florem illum tingendis expetitum vestibus murices* (pisciculi) *in mediis habent faucibus ..... Praecipuus in Meninge Africae et Gaetulo littore Oceani.* Plin. lib. 9. cap. 36. De Gætulia dixi lib. 1. Od. 23. et lib. 2. Od. 20.

183. *Alter fratrum.*) Designat Micionem et Demeam fratres, quorum alter in urbe otiatus degebat, alter ruri duris se laboribus exercebat: apud Terent. Adelph.

Cur alter fratrum cessare, et ludere, et ungi,
Praeferat Herodis palmetis pinguibus; alter
Dives et importunus, ad umbram lucis ab ortu
Silvestrem flammis et ferro mitiget agrum:
Scit Genius, natale comes qui temperat astrum,
Naturae Deus humanae, mortalis in unum-
Quodque caput, vultu mutabilis, albus, et ater.
Utar, et ex modico, quantum res poscet, acervo
Tollam; nec metuam, quid de me judicet haeres,
Quòd non plura datis invenerit, et tamen idem
Scire volam, quantum simplex hilarisque nepoti
Discrepet, et quantum discordet parcus avaro.

INTERPRETATIO.

Quare fratrum alter otium, nugas, unguenta habere malit, quam optima palmeta Herodis; alter autem licet *opulentus agrum sterilem laboriose domet igne et vomere, a prima luce* usque *ad vesperam: novit Genius, qui comitatur si.lus ortui praesidens; humanae naturae Deus, qui cum singulis hominibus interit, faciem habens multiplicem, propitius, et adversus.* Quae cum ita sint, *bonis utar, et ex parvo cumulo desumam quod opus erit; nec curabo quid heres de me censeat, quia non repererit majores* opes quam mihi *donatae sint. Ipse tamen cupiam nosse quid bonus laetusque differat à luxurioso, et quantum distet frugalis a sordido.*

ANNOTATIONES.

184. *Herodis palmetis.*) Agris Judææ fertilissimis, et Jerichuntinis palmis, e quibus opimus redit proventus. Illic vero Herodis regia erat. Strabo lib. 16. *Hierichus campus a montana quadam circumdatus, quae in amphitheatri speciem ad ipsum declinat. Ibi est palmetum habens et alias feraces arbores, sed plures palmas, ad stadia centum extenditur irriguum totum; ac villis frequens. Illic etiam visitur Herodis regia, et balsami viridarium. Inde vero amplus est reditus et ingens vectigal.* Vide et Plin. 5. c. 17.

Herodis.) Herodes apud Judæos regnavit temporibus Augusti in partibus Syriæ: inquit vet. Schol. ad Persii Sat. 5. v. 180. De eo nos amplius ibidem.

186. *Silvestrem flammis.*) Rem fuse explicat Virgilius Georg. 1., v. 84. et seq.

Saepe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis.
Sive inde occultas vires et pabula terrae
Pinguia concipiunt: sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium atque exsudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias, et caeca relaxat
Spiramenta, novas veniat quà succus in herbas:
Seu durat magis, et venas astringit hiantes;
Ne tenues pluviae, rapidive potentia Solis
Acrior, aut Boreae penetrabile frigus adurat.

187. *Genius.*) Numen quod rebus gignendis praeerat, et simul cum nascente nasci, cum moriente mori credebatur. Ammian. Marcell. lib. 21. Censorin. de die natal. Plutarch. lib. de interitu orac. etc.

189. *Albus et ater.*) Duplicem cuique Genium veteres assignabant, bonum et malum. Bruto cubanti narrant obversatam olim speciem corporis horrifici; quærenti, quis Deus vel homo esset, et quid vellet; respondisse: malus ego tuus genius sum; hodie me ad Philippos videbis. Cui Brutus intrepide: Videbo. Plutarch.

192. *Plura datis.*) A Mæcenate, ab Augusto.

193. *Simplex.*) Non sumptuosus aut prodigus, at *hilaris* et honeste bonis utens.

Distat enim, spargas tua prodigus, an neque sumptum
Invitus facias; neque plura parare labores:
Ac potius, puer ut festis Quinquatribus, olim
Exiguo gratoque fruaris tempore raptim.
Pauperies immunda domus procul absit: ego, utrum
Nave ferar magna an parva, ferar unus et idem.
Non agimur tumidis velis Aquilone secundo:
Non tamen adversis aetatem ducimus Austris.
Viribus, ingenio, specie, virtute, loco, re,
Extremi primorum, extremis usque priores.
Non es avarus? abi. Quid cetera jam simul isto
Cum vitio fugere? caret tibi pectus inani
Ambitione? caret mortis formidine, et irâ?
Somnia, terrores magicos, miracula, sagas,
Nocturnos lemures, portentaque Thessala rides?
Natales gratè numeras? ignoscis amicis?

INTERPRETATIO.

Quippe latum *discrimen est*, utrum bona *tua male profundas, an sponte insumas; nec majora congerere studeas: quin potius raptim utaris deinceps brevi et jucunda aetate, sicut puer festis Quinquatribus. Ne res familiaris inops aut sordida sit*: ceterum *seu ampla seu exigua cymba vehar, ipse idemque ero. Non inflatis* quidem *velis feror prospero Aquilone: at nec Austris contrariis victito*, *viribus*, *ingenio*, *decore* externo, *virtute*, *gradu*, *facultatibus*, *primorum ultimus* sum; *at ultimos antecedo. Non avarus es? euge: ecquid? an cetera quoque vitia cum illo absunt? num liber est animus tuus ambitione vana, timore mortis, et iracundia?* numquid *spernis insomnia, magorum terriculamenta, prodigia, veneficas, umbras nocturnas, et Thessalorum ostenta?* num *hilariter annos tuos recenses?* an *indulges amicis?*

ANNOTATIONES.

197. *Puer ut festis Quinquatribus.*) Plena et libera mentis hilaritate, quemadmodum pueri hilariter omnino transigunt dies feriatos sibi concessos in Quinquatribus.

Quinquatribus.) Quinqoatria, vel potius Quinquatrus pluralis numeri, dies erant festi in honorem Minervæ, quibus a studio vacabant pueri, et minerval suis magistris deferebant. Nomen vel a dierum numero, quod celebrarentur quinto die post Idus, Varro 5. de L. L. Gell. lib. 2. cap. 2. etc. vel quod ea die Minervæ ædes in Aventino consecrata sit. Festus. Alii aliter. Ovid. Fast. 3.

Una dies media est, et fiunt sacra Minervae;
Nominaque a junctis quinque diebus habent.

201. *Non agimur tumidis, etc.*) Allegoria. Id est: Ego non opes habeo ingentes, nec sumptuose vivo: at nec paupertate conflictor, nec sordido victu immundam aut miseram ætatem ago.

208. *Somnia, terrores, etc.*) An sapienter et fortiter contemnis vana quæque terriculamenta? Vide Cælium Rhodig. lib. 27. c. 9. et seq.

209. *Lemures.*) Pers. Sat. 5. v. 185. *nigros lemures* vocat; id est umbras seu larvas, quibus noctu infestantur domus, quas procurandi seu expiandi rationem docet Varro lib. 1. de vita Pop. Rom. et Ovid. Fast. 5. Vide Plin. lib. 7. Epist. 27. in qua pleraque refert ejus generis phantasmata tum sols, tum aliorum oculis observata. *Erat Athenis, mugult, spatiosa domus, sed infamis et pestilens. Per silentium noctis, sonus ferri, et si attenderes acrius, strepitus vinculorum longius primò, deinde proximo reddebatur, mox apparebat idolon, senex macie et squalore confectus, prolixa barba, horrenti capillo, cruribus compedes, manibus catenas gerebat quatiebatque. Inde inhabitantibus tristes diraeque noctes per metum vigilabantur, etc.*

Portentaque Thessala, etc.) Miracula perpetrata a Thessalis per artem magicam et veneficia, quibus ii maxime pollebant, a Medea edocti, ut ajunt. Plinius lib. 30. c. 1. magiam apud Thessalos propagatam scribit. Hinc et *mulier Thessala*, pro maga et venefica, in proverbium abiit.

Thessala.) Thessalia pars fuit regni Macedonici perampla, quanquam distincta regio: inter Penei fluvii ad Boream, et Thermophylas ad Austrum: ab occidente Epirum habet. Ejus præcipua urbs Larissa fuit, Achillis natalibus inclyta.

210. *Natales grate numeras.*) Libenterne ætatis annos recenses? an non horres mortis accedentis mentionem; hoc enim pusilli est animi.

Lenior et melior sis accedente senectâ?
Quid te exempta juvat spinis de pluribus una?
Vivere si rectè nescis, decede peritis.
Lusisti satis, edisti satis, atque bibisti;
Tempus abire tibi est: ne potum largius aequo
Rideat, et pulset lasciva decentius aetas.

INTERPRETATIO.

an *ingravescente aetate fis benignior ac probior?* Enimvero *quid tibi prodest unam de multis spinis avulsisse? Si nescis bene vivere, da locum melioribus,* sat nugatus es, *satis edisti et bibisti:* jam *tempus est, ut abscedas; ne plusculum te lascivientem derideant et exagitent juvenes convenientius lascivientes.*

ANNOTATIONES.

211. *Lenior et melior fis accedente senecta.)* Tunc certe aut nunquam minui debent animi pertubationes, tum defervescente sanguine, tum usu rerum et sapientia crescente.

212. *Quid te exempta juvat, etc.)* Quid juvat unum vitium expulisse, si alia supersunt et torquent? Quid prodest avaritiam expugnasse, si ambitio, si ira, metus, superstitio animum adhuc tuum obsident et cruciant.

214. *Lusisti satis, etc.)* Ex Homer. Odyss. *affatim edi, bibi, lusi.*

.QUINTI HORATII FLACCI EPISTOLA AD PISONES,

SEU

DE ARTE POETICA

LIBER

Seu è Demetrio Phalereo, seu è Neoptolemo Pario, seu potiùs ex Aristotele, seu è proprii ingenii acrisque judicii foecunditate, sagacitate, opibus, hauserit potissimùm Flaccus noster, certè eminentissima quaeque scribendi carminis praecepta hoc libello complexus est. Attamen Artem Poëticam vix appellem cum Quintiliano et aliis: malim verò Epistolam nuncupare cum nonnullis eruditis; tum ob inspersum identidem satiricum salem, tum ob praeceptiones aut carptim aut saltuatim dâtas. Hinc enimverò animo meo consilium pridem subiit, ordine quodam adhibito illustrare hanc Horatii partem; si quod est eximium illustrari potest. Liberaliter accipe, Lector, opellam hanc meam; dico libellum, quo Epistolam ad Pisones in Artis Poëticae formam utcunque redegi, olim jam editum, nunc verò à me recognitum rursusque tibi propositum.

Q. HORATII FLACCI EPISTOLA AD PISONES,

SIVE

DE ARTE POETICA

LIBER.

HUMANO capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit, et varias inducere plumas
Undique collatis membris, ut turpiter atrum
Desinat in piscem mulier formosa supernè;
Spectatum admissi risum teneatis amici?
Credite, Pisones, isti tabulae fore librum
Persimilem, cujus velut aegri somnia, vanae
Fingentur species: ut nec pes nec caput uni
Reddatur formae. Pictoribus atque poetis
Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.
Scimus; et hanc veniam petimusque damusque vicissim:
Sed non ut placidis coëant immitia, non ut
Serpentes avibus geminentur, tigribus agni.
Inceptis gravibus plerumque et magna professis,
Purpureus latè qui splendeat unus et alter

INTERPRETATIO.

Si pictor humano capiti addat collum equinum, diversasque plumas apponat membris hinc et inde collectis, adeo ut mulier vultu pulchra difformem piscis caudam habeat; an cachinnos cohibere possitis, o amicis ad spectandum introducti? o Pisones credite similem huic tabellae fore librum, cujus sicut aegrotantis insomnia, inanes formae conflabuntur; ita ut nec finis, nec principium ad unum quid referatur. Atqui pictoribus et poetis quodcunque libuit semper etiam licuit. Fateor; atque hanc indulgentiam petimus aeque et largimur: verùm non adeo ut aspera mitibus, angues volucribus, agni tigribus socientur. Initiis grandibus saepe et magnificis subjunguntur

ANNOTATIONES.

1. *Humano capiti, etc.*) Per ridiculæ et monstrosæ picturæ similitudinem primo loco docet Horatius, uniforme opus, ejusque partes homogeneas esse oportere; tum ut cohæreant et conveniant universa et singula, tum ut ad quid unum omnia respondeant. Vide Aristot. Poet. cap. 1. et seq.

3. *Undique collatis.*) Diversorum animalium membris corpus unum monstrosum conflantibus.

6. *Pisones.*) Horum familia Romæ dudum nobilis ac numerosa. Calpurnii vocati sunt a Calpo Numæ filio: unde postea: *Vos o Pompilius sanguis.* Porro scribit Horatius ad patrem et ad filios Pisones, præsertim vero ad hos; quorum pater L. Piso Consul cum Druso Libone anno U. C. 738. Augusto gratiosus extitit, aliisque muneribus in Rep. egregie perfunctus est: ceterùm literarum ac literatorum impense amans.

7. *Ægri somnia.*) Corruptis morbo perturbatisque humoribus, cerebroque male affecto, portentosa gignuntur insomnia.

12. *Sed non ut placidis.*) Nec pictor, nec poeta debet fingere unquam naturæ repugnantia.

14. *Inceptis gravibus.*) Præcipit, vitandas digressiones futiles et ineptas; atque locos communes intempestive haud tractandos, quem ad scopulum frequenter impingunt illiduntque poetastri. Vide quam apte et quam non prolixe Virgilius describat *pestilentiam* Georg. 3. *famam* Æn. 4. etc. Lucanus contra *more suo omnia ponit in excessus.* Scalig. l. 5. cap. 15. Idem de eod. lib. c. 3. *Lucani effrenis mens, sui inops, serva impetus, atque idcirco immodica, raptaque calore simul, et calorem ipsum rapiens.*

15. *Purpureus late qui, etc.*) Non magis splendet carmen locis communibus perperam tractatis, quam vestis assuto centone purpureo. Vide sup. l. 2. Ep. 1. v. 73.

Assuitur pannus; cum lucus et ara Dianae,
Et properantis aquae per amoenos ambitus agros,
Aut flumen Rhenum, aut pluvius describitur arcus:
Sed nunc non erat his locus: et fortasse cupressum
Scis simulare: quid hoc, si fractis enatat exspes
Navibus, aere dato qui pingitur? amphora coepit
Institui: currente rotâ cur urceus exit?
Denique sit quod vis simplex duntaxat et unum.
Maxima pars vatum (pater, et juvenes patre digni)
Decipimur specie recti: brevis esse laboro,
Obscurus fio: sectantem laevia nervi
Deficiunt animique: professus grandia turget:
Serpit humi tutus nimiùm timidusque procellae.
Qui variare cupit rem prodigialiter unam,
Delphinum silvis appingit, fluctibus aprum.
In vitium ducit culpae fuga, si caret arte.
Æmilium circa ludum faber imus et ungues
Exprimet, et molles imitabitur aere capillos:
Infelix operis summa, quia ponere totum
Nesciet: hunc ego me, si quid componere curem,

INTERPRETATIO.

unus vel duo centones purpurei qui longe refulgeant, quando describitur lucus, fanum Dianae, rivulus per amoenos campos decurrens, fluvius Rhenus, Iris. At non erat tunc aptus istis locus. Et forte nosti pingere cupressum. Quorsum vero istud, si pacto pretio pingendus est homo fracta navi emergens nudus? amphora formari coepta est; cur rota revoluta urceus prodit? Denique simplex et unum plane sit id quod componis. O pater, et juvenes patre digni, nos poetae ut plurimum imagine recti fallimur. Si conor esse brevis, obscurus evado. Polita con sectanti spiritus et vires haud suppetunt: qui vult loqui sublimia, turgidus fit: securus nimis et ardua metuens fit humilis: qui rem unam plus aequo variare nititur; delphinum silvis, aprum mari appingit. In vitium impellit vitii fuga non solers. Ignobilis statuarius ad Æmilianum ludum habitans ungues ac tenues capillos aere finget optime, opus tamen dabit inconcinnum, [illegible]ia totum perficere nequit. Huic ego s[illegible] esse quidpiam scribens

ANNOTATIONES.

16. *Lucus et ara Dianae.*) Nemus Aricinum ubi ara Dianæ sacra; quæ poetis materia frequens tum ob amœnitatem loci, cum ob Dianæ Tauricæ Orestisque miram et fatalem historiam multiplicis argumenti fertilem.

18. *Flumen Rhenum.*) Hoc celebrare affectabant in gratiam Augusti Cæsaris, cujus ibi victoriæ multæ et præclaræ. Sueton. Octav. c. 21. Dio l. 54. etc.

Pluvius arcus.) In eo describendo sæpius insulse morabantur imperiti: at raro, et paucis Virgilius Æneid. 4. v. 700.

20. *Si fractis enatat exspes.*) Mos erat naufragorum, pictum in tabella naufragium circumferre ad corrogandam stipem: vide Pers. Sat. 1. v. 89. Juvenal. Sat. 14. v. 301. et seq.

21. *Amphora capit institui, etc.*) *Amphora* vas grande, *urceus* vas exiguum notant principium grave paulo post in minuta et levicula abiens et evanescens. Isto loco utitur S. Hieronym. ad Lætam, aptius autem Sidonius Apoll. Epist. 16.

22. *Currente rota.*) In operis progressu. Metaph. a [illegible] singulari.

2[illegible]vis.) Al. *quodvis.*

25. *Brevis esse laboro, obscurus fio.*) Quintil. lib. 4. c. 2. *Nimium corripientes omnia sequitur obscuritas.* Summorum poetarum est magnum sensum paucis efferre. Virg. Æn. 3. v. 11.

. . . . *Campos ubi Troja fuit.*

Pers. Sat. 3. v. 38.

Virtutem videant, intabescantque relicta.

26. *Sectantem laevia nervi deficiunt.*) Sententiarum majestas, spiritus poetici vis et altitudo sæpe deest: deeratque versibus Neronis a Persio derisis, Sat. 1.

27. *Professus grandia turget.*) Magniloquentia orationi inflatæ affinis est.

28. *Serpit humi tutus.*) Qui non audet assurgere, repat necesse est. Id vitii habent Valer. Flacc. Argon. Silius Italic. etc.

29. *Qui variare cupit.*) Varietate carmen lucet ac delectat: at si præter modum illa sit, jam prodigiosa videbitur, quam delphinus in silvis, aper in mari pictus, quique sic vel tabellam pictor vel carmen poeta insignire gestit, ridiculus evadit. Profanus figmenta sacris rebus inepte interserit Sannazarius.

32. *Æmilium ludum.*) Ludum gladiatorium Æmilii.

Non magis esse velim, quam pravo vivere naso
Spectandum nigris oculis nigroque capillo.
Sumite materiam vestris, qui scribitis, aequam
Viribus: et versate diu, quid ferre recusent,
Quid valeant humeri: cui lecta potenter erit res,
Nec facundia deseret hunc, nec lucidus ordo.
Ordinis haec virtus erit, et venus, aut ego fallor,
Ut jam nunc dicat, jam nunc debentia dici
Pleraque differat, et praesens in tempus omittat.
Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.
In verbis etiam tenuis cautusque serendis,
Dixeris egregiè, notum si callida verbum
Reddiderit junctura novum: si fortè necesse est
Indiciis monstrare recentibus abdita rerum,
Fingere cinctutis non exaudita Cethegis
Continget: dabiturque licentia sumpta pudenter.
Et nova fictaque nuper habebunt verba fidem, si
Graeco fonte cadant, parcè detorta. Quid autem
Caecilio, Plautoque dabit Romanus, ademptum
Virgilio Varioque? ego cur acquirere pauca
Si possum, invideor; cum lingua Catonis et Enni
Sermonem patrium ditaverit, et nova rerum

INTERPRETATIO.

tam nolim, quam nigris oculis et capillis speciosus, indecoro esse naso.

Quicumque aliquid componitis, eligite materiam viribus vestris parem: diuque perpendite quid possitis et quid nequeatis exequi. Qui rem solerter elegerit, haud carebit elocutione et pulchra dispositione.

Ordinis, ut opinor, haec erit vis et perfectio; ut modo quaedam dicat, plura vero quae dicenda videantur modo, al[illegible]n locum reservet: alia assumat, alia [illegible]nat scriptor poematis polliciti. Porro in vocibus proferendis sobrius et prudens praeclare dices, si solers conjunctio novam fecerit dictionem vulgarem. Quod si oporteat res abstrusas exprimere signis insolitis, licebit producere verba succinctis Cethegis inaudita: debetque licentia concedi verecunde usurpata.

Voces autem recentes et novae locum obtinebunt, si a Graeca origine deriventur paululum deflexae.

Quae vero Caecilio ac Plauto indulgebunt Romani quod Virgilio et Vario negaverint? Quare vetabor ego, si valeo, quaspiam propagare; quandoquidem Catonis atque Ennii sermo linguam Romanam

ANNOTATIONES.

37. *Nigris oculis, etc.*) Hi olim in laude erant, ut alibi dictum est.

38. *Sumite materiam.*) Tertium praeceptum, quod esse primum debuit, inquit Scaliger Poet. lib. 6.

42. *Ordinis haec virtus.*) Quarto de ordine, *quem sane mutile docet.*, J. Scalig. mox cit.

43. *Jam nunc dicat, etc.*) Historia rerum seriem enarrat secundum ordinem temporum: at contra poesis artificiosam requirit rerum dispositionem. Patet ex Homeri Odyssea, et Iliade. Sic in Virgilii Æneide liber primus esse debuisset qui secundus est, et tertius esse qui est primus. Vide postea vers. 146. et seq.

45. *Promissi carminis.*) Diu ante expectati, quod si opinioni non respondet, statim exploditur.

46. *In verbis etiam tenuis.*) Jam de partibus elocutionis. Verba licet nova facere, sed modus servandus. Cic. in Bruto. Quintil. lib. 1. c. 5. *nova verba non sine quodam periculo fingimus, etc.* Gell. lib. 1. cap. 10. *Quod a C. Caesare excellentis ingenii ac prudentiae viro, 1. lib de Analogia scriptum est, habe semper in memoria atque in pectore: ut tanquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens verbum*: et paulo ante *vive moribus praeteritis: loquere verbis praesentibus.*

48. *Junctura.*) Sive in verbo e duobus composito, ut, *postliminium*, *velivolum mare*, *solivagus*, *foedifragus*: sive in oratione, ut arborum *comas* pro foliis, Epod. 2. et hic v. 58. signatum *praesente nota* nomen, ubi *notae* voces novitatis habent gratiam, et quasi novam dictionem faciunt per juncturam non vulgarem. Vide Macrob. Saturn. 1. cap. 4. et 5.

50. *Cinctutis Cethegis.*) M. Corn. Cethegum Tullius in Bruto inter priscos oratores numerat: *Cinctutis*, veteri more succinctis, aptata infra pectus tunica: epenthesis: vel a cinctu, scilicet Gabino, fit cinctutus.

53. *Graeco fonte cadant.*) Quella, ephippium, triclinium, propola, bibliotheca, exantlare, etc.

54. *Caecilio.*) De eo poeta lib. 2. Epist. 1. v. 59.

Plauto.) Lib. mox cit. Epist. cit. v. 58. et 170.

55. *Virgilio.*) Hic Latinorum poetarum coryphaeus intulit quaedam insolita: lychni, spelaea, Thyas, trieterica Bacchi Orgia, etc.

Vario.) De eo lib. 1. Od. 6. et lib. 1. Sat. 5. et 8.

56. *Invideor.*) Dum agit de fingendis novis vocibus, ipse fingit hanc apposite, *invideor*, pro mihi invident.

Catonis.) Hic tempestivum primum [illegible] fertur. Cic. 3. de Fin. *si Zenoni licuit, cum rem [illegible]venisset inauditam, inusitatum quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat Catoni?* De eo jam ante non semel.

Enni.) Lib. 1. Sat. 10. et lib. 2. Epist. 1. Ovid. *Ennius ingenio maximus, arte rudis.*

57. *Nova rerum nomina protulerit.*) Quae quidem eo tempore usu comprobata sunt.

Nomina protulerit? licuit, semperque licebit,
Signatum praesente notâ producere nomen.
Ut silvae foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas,
Et juvenum ritu florent modò nata, vigentque.
Debemur morti nos nostraque; sive receptus
Terra Neptunus classes Aquilonibus arcet,
Regis opus; sterilisve diu palus, aptaque remis,
Vicinas urbes alit, et grave sentit aratrum:
Seu cursum mutavit iniquum frugibus amnis,
Doctus iter melius. Mortalia facta peribunt,
Nedum sermonum stet honos et gratia vivax.
Multa renascentur, quae jam cecidere; cadentque
Quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus;
Quem penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi.
Res gestae regumque ducumque, et tristia bella,
Quo scribi possent numero, monstravit Homerus.
Versibus impariter junctis querimonia primùm,

INTERPRETATIO.

locupletavit, inauditaque rerum vocabula induxit? Certe licuit semper ac licebit proferre dictiones usu comprobatas.

Quemadmodum vertente anno arboribus folia mutantur, et vetera decidunt; sic antiquarum dictionum auctoritas obsolescit: nuper autem productae quasi juvenes florescunt ac vigent. Homines humanaque morti obnoxia sunt. Ita mare terra receptum, regale opus, navigia a ventis tuetur: palus autem antea *sterilis et navigabilis,* jam *propinquas nutrit civitates et vomere proscinditur. Sic fluvius cursum fruges devastantem convertit, aptiori alveo deductus. Mortalium opera interibunt: tantum abest ut verborum decor et vis permaneat. Plerumque dudum obsoleta reviviscent et quae modo vigent abrogabuntur, si voluerit usus; a quo pendet sermonum auctoritas et modus. Homerus ostendit quo metro describi debeant facta et bella principum et imperatorum. Versibus inaequalibus conjunctis scriptae primum fuerunt res luctuosae,*

ANNOTATIONES.

58. *Semperque licebit, etc.*) Quintil. cit. lib. 1. cap. 5. ita scribit: *Nova inducta si recepta sint modicam laudem afferunt, repudiata etiam in jocos exeunt: audendum tamen: namque, ut Cicero ait, etiam quae primò dura visa sunt, usu molliuntur.*

59. *Signatum praesente nota.*) Metaph. e re nummaria.

Producere.) Al. *procudere.*

63. *Sive receptus terra Neptunus.*) Portus quilibet, vel portus Julius apud Bajas, immisso in Lucrinum lacum mari effectus. Sueton. Octav. cap. 16. Dio lib. 48. Virgil. Georg. 2. v. 161.

An memorem portus, Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum, etc.

65. *Regis opus.*) A Julio Caesare inchoatum, ab Augusto perfectum. Sueton. modo cit. Plin. lib. 36. cap. 15.

Sterilisque diu palus, etc.) Pomptina palus in Campania. Tit. Liv. Epit. lib. 46. *Pomptinae paludes a Corn. Cethego Consule, cui ea provincia obvenerat, siccatae; agerque ex iis factus, etc.*

66. *Vicinae urbes.*) Setiam, Privernum, Terracinam, etc.

67. *Seu cursum mutavit iniquum.*) Tiberis olim per Velabrum fluens, in alveum aptiorem deductus Augusti jussu, ne urbi agrisque amplius mala et perniciem exundans inveheret.

70. *Multa renascentur.*) Lib. 2. Epist. 2. v. 115. Quintil. cit. lib. cap. 6. *Verba a vetustate repetita non solum magnos assertores habent, sed et afferunt orationi majestatem aliquam, non sine delectatione. Nam auctoritatem antiquitatis habent; et quia intermissa sunt, gratiam novitati similem parant. Sed opus est modo ...., nec utique ab ultimis et jam obliteratis repetenda temporibus, etc.*

72. *Jus et norma loquendi.*) Gell. lib. 12 c. 13. *Consuetudo omnium domina rerum, tum maxime verborum est.* Quintil. cit. lib. 1. cap. 6. *Ridiculum pene fuerit, malle sermonem quo locuti sint, quam quo loquuntur. Sed necessarium est judicium .... In loquendo, non si quid vitiose multis insederit, pro regula sermonis accipiendum .... Ergo usum et consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum: sicut vivendi, consensum bonorum.*

74. *Quo scribi numero.*) Carmine scilicet heroico.

75. *Versibus impariter junctis.*) Elegiacis, quorum alter hexameter, alter pentameter.

Querimonia.) Apte quidem; nam ut animus lugentis fractus et debilis, sic Elegiae numerus quasi fractus et claudus. Theod. Marc.

Post etiam inclusa est voti sententia compos.
Quis tamen exiguos elegos emiserit auctor,
Grammatici certant, et adhuc sub judice lis est.
Archilocum proprio rabies armavit iambo.
Hunc socci cepere pedem, grandesque cothurni,
Alternis aptum sermonibus, et populares
Vincentem strepitus, et natum rebus agendis.
Musa dedit fidibus divos, puerosque deorum,
Et pugilem victorem, et equum certamine primum,
Et juvenum curas, et libera vina referre.
Descriptas servare vices, operumque colores
Cur ego si nequeo ignoroque, poeta salutor?
Cur nescire, pudens pravè, quàm discere malo?
Versibus exponi tragicis res comica non vult.
Indignatur item privatis ac prope socco
Dignis carminibus narrari caena Thyestae.
Singula quaeque locum teneant sortita decenter.

INTERPRETATIO.

dein etiam laetae. Quis vero primus ediderit elegias Grammatici non consentiunt; atque integra etiamnum manet controversia. Archilochum ira armavit iambo suo. Hunc pedem usurparunt comoediae et tragoediae, tamquam idoneum colloquiis, ac superantem clamores populi, aptumque actioni. Musa jussit lyricis versibus *cantari Deos, Heroas, athletam victorem, equum cursu priorem, adolescentum amores, et libera convivia. Quod si dictas carminum varietates et proprietates nescio nec valeo observare, quare poeta vocor? quare per malam verecundiam ignorare malo quam discere? Res comica non debet efferri versibus tragicis. Pariter Thyestae caena recusat exponi dictione humili et ferè comica. Omnia proprium sibi locum obtineant.*

ANNOTATIONES.

77. *Exiguos elegos.*) Quorum stylus magis tener et humilis esse debet quam altus et magnus. Patet ex Ovidio, Catullo, Tibullo, Propertio.

Auctor.) Csllinoum Ephesium alii dicunt, alii Naxium, alii Colophonium quemdam, seu Terpandrum. Vide Isidor. lib. 1. cap. 38.

79. *Archilochum.*) Hic amarulentum carmen jambicum invenit stimulante ira. De eo in Epod. 6. Ovidius in Ibin.

Tincta Lycambaeo sanguine tela feram.

80. *Socci, cothurni.*) Hi tragœdorum, illi comœdorum calcei. Synecd. *grandes*, tum quod revera alti; tum quod tragicæ res grandes, sublimisque earum stylus: a Sophocle inductus primò in scenam cothurnus; teste Servio in Virgil. Ecl. 8.

81. *Alternis aptum.*) Quia sæpe jambicus versus imprudentibus nobis excidit, et quod orationi simillimus, hinc *propter similitudinem veritatis in fabulis adhibetur.* Cic. de Orat. 3. Aristot. Poet. cap. 4.

82. *Populares vincentem strepitus.*) Gravitate propria, vel altius sonantem vel etiam comprimentem strepitus populi.

Natum rebus agendis.) Ob naturalem motum et saltum. Cic. de Orat. Quintil. lib. 9. c. 4. certe alii versus fluere, et jambicus per saltus ire videtur.

83. *Musa dedit.*) Pindsro, Alcæo, Sapphoni, Anacreonti, Simonidi, etc. nec non et Horatio.

84. *Certamine.*) Olympico.

85. *Libera vina.*) Liberas commessationes, convivia in quibus licet cuique quodcunque libet loqui citra invidiam.

86. *Vices.*) Varias dotes, affectiones, discrimina, vel etiam dispositionem materiæ ex arte variam etc. Ergo Claudianus, Ausonius, et alii, versus magis quam carmen fecere.

Colores.) Varium stylum, modo sublimem, modo remissum. Ut in pictura diversa diversis coloribus, sic argumenta varia diverso stylo, varia dictione, et propriis unaquaque dotibus exornata distinguuntur. Vide Quintilian. lib. 12. c. 10.

89. *Versibus exponi tragicis, etc.*) Tragœdiæ magniloquentia rebus comicis humilibus haud congruit. Sic etiam stylum mediocrem comœdiæ idoneum respuit Tragœdia, res nimirum magnas tractans. *Sua cuique propria lex, suus decor est: nec comoedia in cothurno; nec Tragoedia socco ingreditur.* Quintil.

90. *Privatis.*) Vulgaribus, plebejis. Magistratum fungentes appsrent sublimes: privati contra humiles.

71. *Caena Thyestae.*) Synecd. pro qualibet materia tragœdiæ apta. De Thyeste lib. 1. Od. 6. et 16. item Epod. 5. Vide Senec. Trag.

Interdum tamen et vocem comoedia tollit;
Iratusque Chremes tumido delitigat ore:
Et tragicus plerumque dolet sermone pedestri.
Telephus et Peleus, cum pauper et exul uterque;
Projicit ampullas et sesquipedalia verba:
Si curat cor spectantis tetigisse querelâ.
Non satis est pulchra esse poëmata: dulcia sunto:
Et quocunque volent animum auditoris agunto.
Ut ridentibus arrident, ita flentibus adsunt
Humani vultus. Si vis me flere, dolendum est
Primùm ipsi tibi: tunc tua me infortunia laedent,
Telephe, vel Peleu: malè si mandata loqueris,
Aut dormitabo, aut ridebo. Tristia moestum
Vultum verba decent, iratum plena minarum,
Ludentem lasciva, severum seria dictu.
Format enim natura prius non intus ad omnem
Fortunarum habitum: juvat, aut impellit ad iram;
Aut ad humum moerore gravi deducit, et angit:

INTERPRETATIO.

Aliquando tamen comoedia vocem attollit; et Chremes iratus alto sermone altercatur, et nonnunquam tragicus dolet humili dictione. Telephus et Peleus ambo exules et egentes respuunt voces tumidas et magnas, si cupiuntsuo luctu commovere animum spectatoris.

Non sufficit ut carmina splendida sint. Sint etiam suavia: et quò voluerint impellant mentem audientis. Sicut ridentibus arridet hominis vultus, ita lugentibus. Si vis me lacrymari, flere temet primùm oportet: tunc aerumnae tuae movebunt me, o Telephe vel Peleu. Si inepte loquaris praescripta, vel obdormiam vel deridebo. Tristi vultui moesta verba conveniunt, irato minacia, lascivienti procacia, severo seria. Etenim natura primò nostrum animum componit secundùm varios fortunae status: movet aut provocat ad indignationem; vel gravi tristitia affligit humi, cruciatque:

ANNOTATIONES.

93. *Interdum tamen, etc.*) Si quid infandum horrendumve sit describendum, vocem debet attollere comœdia, stylumque aptum adhibere.

94. *Iratusque Chremes.*) Vide Terent. Heautontimor. Act. 5. Sc. 5. item Adelph. Act. 5. nec non Donat. ibid. supra lib. 1. Sat. 4.

At pater ardens saevit.

95. *Tragicus plerumquem dolet sermone pedestri.*) Quis enimvero dolore pressus grandia loqui possit? itaque meras nugas effutit Hecuba apud Senec. Troad. cum tam multa et tam magno dolens proloquitur: apage *qui frigidum septena Tanain ora pandentem bibit, etc.* Vide quam apte contra apud Euripidem.

96. *Telephus.*) Hic Mysorum rex ad inopiam redactus, et mendicitatem, tragœdiae materiam praebuit. Suidas.

Peleus.) Tragicum aliud argumentum Achillis pater ille, a civibus vel ab Æaco pulsus et exagitatus.

97. *Projicit ampullas, etc.*) Inflatas dictiones praesenti rerum statui minime congruas. In hoc decoro servando cespitavit Sophocles nonnunquam, Euripides interdum, Seneca Tragicus passim.

99. *Pulchra.*) Diserta, verbis ac versibus magnifica.

Dulcia sunt.) Pathetica, affectibus plena: aliàs non delectabunt, nec proinde movebunt auditorem.

100. *Animum auditoris agunto.*) Lib. 2. Epist. 1.

Irritat, mulcet, falsis terroribus implet,
Ut magus, etc.

102. *Si vis me flere, etc.*) Cic. *ardeat qui vult incendere.* Quintil. *prius afficiamur ipsi, ut alios afficiamus.*

104. *Telephe vel Peleu.*) Poeta, vel Histrio Telephum vel Peleum exhibens et repraesentans.

108. *Format enim natura, etc.*) Cic. de Orat. 3. *Omnes animi motus suum quemdam habent a natura vultum, sonum, gestum: totumque corpus, omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ut a quoque animi motu sunt pulsae.*

Intus ad omnem, etc.) In animo imprimit affectus praesenti conditioni idoneos, in adversis moestitiam, in prosperis gaudium, etc.

109. *Juvat.*) Vel, gaudium gignit: vel, juvat ad irascendum et impellit. Sicque vel una, vel duae sunt sententiae.

Post effert animi motus interprete lingua.
Si dicentis erunt fortunis absona dicta;
Romani tollent equites peditesque cachinnum.
Intererit multum, Davusne loquatur, an heros:
Maturus ne senex, an adhuc florente juventa
Fervidus: an matrona potens, an sedula nutrix:
Mercator ne vagus, cultor ne virentis agelli:
Colchus, an Assyrius; Thebis nutritus, an Argis.
Aut famam sequere, aut sibi convenientia finge
Scriptor. Honoratum si fortè reponis Achillem;
Impiger, iracundus, inexorabilis, acer,
Jura neget sibi nata, nihil non arroget armis.
Sit Medea ferox invictaque; flebilis Ino,
Perfidus Ixion, Io vaga, tristis Orestes.
Si quid inexpertum scenae committis, et audes

INTERPRETATIO.

deinde animi affectus depromit lingua explicante.

Si conditioni loquentis sermo non conveniat, nobiles et plebeii ridebunt effuse. Discrimen ergo magnum est; utrum loquatur Davus, an heros; utrum senex prudens, an juvenis ætate vigens et ardens; utrum femina insignis, an studiosa nutrix; utrum negotiator, an agricola; utrum *Colchus, an Assyrius;* an *Thebis, an Argis educatus.*

Scribens poema, *vel sequere famam, vel res finge congruentes. Si repræsentas clarum Achillem, incitatus, ad iram pronus, inexpugnabilis, vehemens; dicat, leges haud sibi positas, omnia* vero *armis esse obnoxia. Medea* [illegible] *beatur saeva et implacabilis, Ino lacrymosa, Ixion perfidus, Io vagabunda, Orestes mæstus.* Si autem *novum aliquid profers in theatrum,*

ANNOTATIONES.

113. *Romani equites peditesque.*) Quicunque in amphitheatro spectatores adsunt audiuntque; sive nobilitas, sive plebs. Illa in equo: hæc pedibus militabat.

114. *Intererit multum.*) Præceptum de decoro personarum observando: ubi quatuor distingui debent, fortuna seu conditio, ætas, vitæ institutum, patria. Terentius alioqui solers sapientum dicta quædam profert male per ridiculas personas; ut per Sosiam: *Ne quid nimis.* Euripides servis et barbaris mulieribus graves nimis sententias tribuit perperam.

Davus.) Servus astutus et versipellis, cui opponunt, *Eros*, servus frugi apud Menandrum. Alii legunt, *divesne loquatur an Irus*, id est, pauper. Unde proverbium apud Erasmum. *Iro pauperior.* Alii, ut videtur, melius: *divusne loquatur an heros.*

115. *Maturus senex.*) Ætate et rerum peritia adeptus sapientiam.

118. *Colchus, an Assyrius.*) Certe diversarum nationum longe diversi mores, diversaque studia. Colchi natura savi, Assyrii callidi, et voluptuarii, Thebani hebetes, Argivi arrogantes et magnanimi, etc. Vide lib. 2. Epist. 1. v. 244.

Colchus.) Lib. 2. Od. 13.

Assyrius.) Lib. 2. Od. 15.

Thebis.) Lib. 2. Sat. 15.

Argis.) Triplex Argos: Peloponnesiacum, Argiæ caput; Amphilochium in Epiro; Pelasgium in Thessalia, hodie *Armiro*, de quo jam l. 1. Od. 7.

119. *Aut famam sequere.*) Præceptum de formanda persona, seu de charactere personarum servando.

Famam.) Communem omnium opinionem.

Convenientia finge.) Ex decoro et recta ratione.

120. *Honoratum si forte reponis, etc.*) Prima pars præcepti. Si expressos jam ab Homero Achillis mores exponis rursum, vide ut talem eum exhibeas, qualis vulgo existimatur, et fuisse cognoscitur, etc.

122. *Jura neget sibi nata.*) Jus omne suis in armis positum asserat. Iliad. 21. et 22.

123. *Sit Medea ferox.*) Vide Euripidis Medeam. De ea nos ad Epod. 3. et 5.

Flebilis Ino.) Hæc Cadmi filia Athamantem maritum furore percitum fugiens, in mare se cum filio Melicerta præcipitem dedit. Homer. Odyss. 5.

124. *Ixion.*) Is socerum fraude circumventum peremit. Virgil. Æneid. 6.

Io.) Hæc Inachi filia, a Jove adamata, atque in vaccam, ut Junoni lateret, conversa: sed cum Juno rem intellexisset, eam œstro vexatam in Ægyptum usque egit ac depulit. Æschil. Promet. Ovid. Metam. 1.

Orestes.) Is ob interfectam matrem conscientiæ stimulis vexatus nunquam quiescebat. Vide Euripidem. De eo nos lib. 2. Sat. 3. v. 133.

125. *Si quid inexpertum.*) Alterum præcepti Per-

Personam formare novam; servetur ad imum
Qualis ab incoepto processerit, et sibi constet.
Difficile est propriè communia dicere; tuque
Rectius Iliacum carmen deducis in actus,
Quàm si proferres ignota indictaque primus.
Publica materies privati juris erit, si
Nec circa vilem patulumque moraberis orbem;
Nec verbum verbo curabis reddere fidus
Interpres: nec desilies imitator in arctum,
Unde pedem proferre pudor vetet, aut operis lex,
Nec sic incipies, ut scriptor cyclicus olim:

INTERPRETATIO.

novamque personam fingere audes, cave ut *qualis ab initio apparuit; talis ad finem usque perseveret, et secum conveniat.*

Arduum est communia loqui proprie: proindeque *tu majori cum laude argumentum de Iliade in tragoediam rediges, quam si inaudita et minime cognita primus ederes.*

Porro, *materia publica reddetur tibi propria, si nec haeras circa vilem circulum et omnibus patentem, nec verbum verbo explicare studeas* ut *fidelis interpres*; praeterea *ne imitando conjicias te in angustias, e quibus te expedire nequeas*, seu *ob verecundiam, seu ob legem carminis. Nec incipies sicut olim poeta cyclicus*,

ANNOTATIONES.

membrum, de persona nova, et a nullo ante inducta aut formata, qualis Dido apud Virgilium, Octavia apud Senecam, etc.

127. *Sibi constet.*) A suis moribus nunquam recedat, aut aliena appareat. Quod Homerus semper seduiò custodivit. Euripides autem meritò arguitur, quod Iphigenia in Aulide primo tumida mortem deprecatur, deinde vero, Achille pro ea exorante, animotam exhibeat se repente, dicatque paratam sponte mactari pro salute Græcorum.

128. *Difficile est.*) Præceptum de scite imitando; deque nota persona potius denuo exhibenda, quam nova formandæ: quoniam hoc *audere* et *rite* exequi sit difficilius et periculosius, quam illud præstare: modo tamen quædam observentur solerter evitanda, quæ ab Horatio notantur.

Proprie.) Apta, convenienti, et propria ratione.

Communia.) A nullo ante occupata et tractata.

129. *Iliacum carmen.*) Materiam seu personam in Iliade ab Homero tractatam. Nempe is multiplicis argumenti fons uberrimus: illumque τῆς τραγῳδίας ἡγεμόνα, ποιητικώτατον, καὶ πρῶτον τῶν τραγῳδοποιῶν recte nuncupat Plato de Repub.

131. *Publica materies.*) Publicata, nota, jam tractata, qualis in Iliade vel Odyssea.

Privati juris erit.) Tua dicetur, per novam et scitam dispositionem tractationemque a te inventam.

132. *Si nec circa vilem, etc.*) Si passim non sequaris auctorem, quem tibi imitandum proposuisti; universa et singula ab eo desumendo; quod quidem vile, atque omnibus obvium, patens, et facile est. At contra magnæ artis et laudis est, sic imitari ut nihil non tuum ac proprium esse videatur; ratione jam dicta, et mox dicenda.

133. *Patulum orbem.*) Carmen vulgatum: argumenti dispositionem omnibus expositam et cognitam: materiam continua serie pertextam, more cyclicorum. Vide postea Annot. ad v. 135.

Nec verbum verbo.) Imo sententias ingeniose expiscari oportet; quemadmodum Sophocles, Euripides, aliique ex Homero. Quin et pleraque in una lingua nitent, quæ in altera nihil habebunt splendoris.

134. *Nec desilies imitator in arctum, etc.*) Tertius hic est scopulus imitatori cavendus. Ne dramatici carminis et Epici diversam legem turpiter ignoret aut confundat. Sciat ergo audeatque immutare permulta, et nova quædam inserere et affingere Tragœdiæ idonea, nec se coarctet ipse et astringat ad ea dumtaxat quæ induxit Epicus v. gr. Homerus, quem imitatur.

135. *Proferre.*) Al. melius, *referre*, licenter quidem.

136. *Nec sic incipies.*) Præceptum de initio grandiori evitando: quod tam Epicus quam Tragicus cavere debet. Peccavit Statius in Achilleide, et Thebaide; Seneca in Troade, etc.

Scriptor cyclicus.) Circulator, circumforaneus, vagus, triviatis, ἀγύρτης, in compitis homines congregans, quibus inconditos versus occinat. Virgil. Ecl. 3.

Non tu in triviis indocte solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

Cæl. Rhodig. lib. 28. cap. 10. In nova comœdia, inquit, cyclos dici invenio, loca ubi venderentur mancipia: forte enim ubi et venalia reliqua. Astipulatur Schol. Aristoph. scribens κύκλον fuisse Athenis circum, seu locum, ubi carnes

Fortunam Priami cantabo, et nobile bellum.
Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
Parturient montes, nascetur ridiculus mus.
Quantò rectius hic, qui nil molitur ineptè:
Dic mihi Musa virum, captae post tempora Trojae,
Qui mores hominum multorum vidit, et urbes.
Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem
Cogitat; ut speciosa dehinc miracula promat:
Antiphaten, Scyllamque, et cum Cyclope Charybdim.
Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri,

INTERPRETATIO.

Fortunam Priami cantabo et nobile bellum.

Ecquid iste promissor dicet tam alto dignum exordio? Montes edent partum, orietur mus risum excitans.

Quanto melius is qui nihil perperam agit: Refer mihi, o Musa virum, qui post excisam Trojam perlustravit mores et civitates plurium hominum. Is non fumum e splendore, sed lumen e fumo educere parat, ut exinde res praeclaras et mirandas proferat Antyphatem, Scyllam, Cyclopem, Charybdim.

Nec Diomedis reditum incipit narraro *a Meleagri morte,*

ANNOTATIONES.

et pisces vendebantur. Sunt qui Mevium hic notari asserant. Casaubonos in Athen. lib. 7. cap. 3. multa erudite de cyclo et cyclicis: aitque, *cyclicos* appellari solitos quicunque materiam aliquam continua serie pertexuissent: sicut Antimachus Thebanam historiam. Additque; quem vero Poetam intelligat Horatius per *scriptorem cyclicum*, nominatim indicare non possumus. Stasinum Docti putant, qui auctor parvæ Iliadis exstitit; sed repugnat Photius diserte illum separans a cyclicis. Itaque Cyclicus apud Horatium erit potius alius quispiam e Cyclo Epico: nam poetæ isti non ob præstantiam carminis commendati, sed tantum propter seriem rerum uno corpore comprehensarum: quod valde congruit illi Horatii loco, ubi ineptiarum accessitus is quam cyclicum nominat. Hæc omnia Casaub. cit.

137. *Fortunam Priami.*) Carminis de Priamo deque bello Trojano initium est nimis inflatum.

138. *Hiatu*) Persius Horatii locum hunc resolvens ita scripsit Sat. 5. init.

Fabula seu mœsto ponatur hianda tragoedo.
. . . .
. . . *nus quantas robusti carminis offas*
Ingeris, etc.
Tu neque anhelanti, coquitur dum massa camino.
Folle premis ventos, etc.
Nec stloppo tumidas intendis rumpere buccas.

139. *Parturient montes.*) Ex Æsopi Fab. Phædrus rem explicans sic ait:

. . . . . . *hoc scriptum est tibi;*
Qui magna cum minaris, extricas nihil.

Usurpatur nempe illa dictio proverbialia in eos qui magna ostentat ac pollicentur; minima vero, ut fere fit, præstant. Improbe autem et in suam perniciem tale dicterium aliquando jactarunt Ægyptii cum suo rege Tacha. Lacedæmonios auxiliatores pridem illi expectarunt: ubi Agesilaum regem demum adventare statura pusillum aspexerunt, non sine ludibrio dixere:

ωδιν ὄρος· Ζευς δ' εφοβειτο. το δ' ετεκεν μυν.
parturiebat mons: formidabat Jupiter: ille vero murem peperit. Quo alienatis Lacedæmoniis Ægyptii profligati arrogantiam suam luerunt.

141. *Dic mihi Musa, virum.*) Exordium est Odysseæ Homeri:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον, etc.

143. *Non fumum ex fulgore, etc.*) Non e splendidis initiis et promissis exigua et obscura, sed potius e tenui modestoque principio res magnas et ingentes profert.

144. *Miracula.*) Res admirationem moventes. Quanta scilicet pericula incurrit, et quanta virtute astuque Ulysses est eluctatus.

145. *Antiphatem.*) Lestrigonum regem antropofagum. Odyss. lib. 10.

Scyllam.) Scopulum terribilem, in freto Mamertino; ut fabulantur Phorci filiam, cujus latera canibus latrantibus succincta. Odyss. 12. Cic. contra Verrem. *Hæc infestior nautis Verres quàm Scylla, quòd illa ò se pluribus et majoribus canibus succinxerat.* Et de Harusp. resp. *quam Scyllam tam eminentibus canibus tamque jejunis poetæ fingendo exprimere potuerunt?* Vide Virgil. Eclog. 6. v. 74.

Cyclope.) Polyphemo Cyclopum rege. Odyss. 9. nos lib. 1. Sat. 5.

Charybdim.) Voraginem Scyllæ adversam in freto Siculo. 12. Odyss. cit. Virg. Æneid. 3. nos lib. 1. Od. 2.

146. *Nec reditum Diomedis, etc.*) Nec in Odyssea longe nimis exordium aut aliam quamvis narrationum repetit: ut fecit in suo de Diomedis reditu carmine Antimachus; qui et Thebanam scribens historiam viginti quatuor volumina implevit, antequam septem duces usque ad Thebas perduceret; de Diomede lib. 1. Sat. 5.

Nec gemino bellum Trojanum orditur ab ovo.
Semper ad eventum festinat; et in medias res
Non secus ac notas, auditorem rapit: et quae
Desperat tractata nitescere posse, relinquit.
Atque ita mentitur, sic veris falsa remiscet,
Primo ne medium, medio ne discrepet imum.
Tu quid ego, et populus mecum desideret, audi.
Si plausoris eges aulaea manentis, et usque

INTERPRETATIO.

nec Trojae expugnationem a duplice ovo. Semper ad finem tendit: et transfert auditorem in medias res velut cognitas, quae vero non fore tractatu pulchra judicat, omittit. Porro sic fingit, sic intermiscet ficta veris, ut medium initio finis medio non discordet.

Accipe quid ego populusq. mecum exoptet. Si vis retinere plausorem usq. ad peristromata: ex-

ANNOTATIONES.

147. *Nec gemino bellum Trojanum, etc.*) Nec Iliadem condens a prima origine res narrat, aut poema exorditur: ut in parva Iliade Stasimus, qui et Ledam a Jove adamatam, et duo peperisse ova et ex eorum altero Castorem et Clytemnestram, ex altero vero prodiisse Pollucem et Helenam, quæ a Paride rapta excidii causa Trojani fuerit, prolixe et otiose commemorat. Similiter peccarunt auctores Heracleidis et Theseidis, quos redarguit Aristoteles in sua Poetica.

148. *Semper ad eventum festinat.*) Egregium sane præceptum, ut leviter perstringantur nonnulla quidem dictu necessaria, graviter autem et potissimum tractentur quæ propositum maxime semque promoveant. Hoc vero ut et præcedens etiam perdite violavit Statius in Thebaide, ubi et res altius repetit et permulta congerit vel parum conducibilia vel nihil, quæ quidem integro carmine rescindi queant.

In medias res, etc.) Rerum primordia supponi debent ut nota: auditoris autem animos in res medias statim rapiendus: quæ vero præcesserunt, occasione data subinde narrantur solerter et tempestive. Sic Homerus Iliadem ab Achillis ira, quæ Trojæ excidium paulo antecessit; et Virgilius Æneidem a septimo errorum Æneæ anno exorsus est. Macrob Saturnal. lib. 5. c. 2. *Homerus*, inquit, *vitans in poemate historicorum similitudinem, quibus lex est incipere ab initio rerum, et continuam narrationem ad finem usque perducere; ipse poetica disciplina a rerum medio cœpit, et ad initium post reversus est. Ergo Ulyssis errorem non incipit a Trojano littore describere: sed facit eum primo navigantem de insula Calypsonis, et ex persona sua perducit ad Phæacas. Illic in convivio Alcinoi regis narrat ipse quemadmodum de Troja ad Calypsonem pervenerit. Post Phæacas rursus Ulyssis navigationem usque ad Ithacam ex persona propria describit Poeta. Quem secutus Maro Æneam de Sicilia perducit ad Libyam. Illic in convivio Didonis narrat ipse Æneas navigationem suam de Troja usque ad Siciliam, etc.*

150. *Quae desperat tractata nitescere, etc.*) Præceptum de seligendis præcipuis argumenti partibus et adjunctis, quæ tractata pulchritudinem poemati conferant: deque ceteris relinquendis quæ nec oratione splendescere, nec splendorem argumento et proposito facere possint. Sic pleraque minimum adjuvantia Homerus prætermisit in Iliade et Odyssea: in hac, Palamedem Ulyssis fraude interfectum; in illa, raptum Helenæ, Achillis apud Lycomedem regem latebras, etc. Virgilius pari arte et solertia nihil dixit de Æneæ in Macedoniam appulsu; nihil de adventu in Laurentem agrum, deque comitum ejus Trojanorum certamine adversus Latinum regem et Aborigenes ea loca tenentes. Tit. Liv. lib. 1 init.

151. *Atque ita mentitur, etc.*) Præceptum de affingendis plerisque, ita tamen ut omnia cohæreant, utque a veris falsa vix discerni queant. Est enim fictio velut anima poeseos. Aristot. Poet. Sic ficta a Virgilio complura, totumque Æneidos quartum librum esse confictum, nemo literatus ambigit. Certe doctis constat, Trojam ab Ænea et Antenore proditam, Africam nunquam illum vidisse, nedum Diomedem; Didonem a Sichæi viri morte castissimam vixisse, etc. Huc pertinet quod præcipit Scaliger lib. 3. c. 97. *argumentum sumendum esse brevissimum, illudque maxime varium multiplexque faciendum.*

152. *Primo ne medium, etc.*) Quintil. lib. 4. cap. 2. *Prima sit curarum, ut id, quod fingimus, fieri possit: deinde ut personae et loco et tempori congruat; et credibilem rationem et ordinem habeat si contingat etiam, ut verae alicui rei cohaereat, aut argumento quod in causa est confirmetur. Nam quae tota extra rem petita sunt, mentiendi licentiam produnt. Curandum praecipue, ne qua inter se pugnent. Quaedam enim partibus blandiuntur; sed in summam non consentiunt. Praeterea ne iis quae vera esse constabit, adversa sint, etc.*

153. *Si plausoris eges, etc.*) Si vis scribe e Tragœdiam, quæ ita populum delectet, ut ad usque finem in amphitheatro detineat, et de-

Sessuri, donec cantor: Vos plaudite, dicat:
Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores,
Mobilibusque decor naturis dandus et annis.
Reddere qui voces jam scit puer, et pede certo
Signat humum; gestit paribus colludere, et iram
Colligit, ac ponit temerè, et mutatur in horas.
Imberbis juvenis, tandem custode remoto,
Gaudet equis, canibusque, et aprici gramine campi;
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Utilium tardus provisor, prodigus aeris,
Sublimis, cupidusque, et amata relinquere pernix.
Conversis studiis, aetas animusque virilis
Quaerit opes et amicitias, inservit honori:
Commisisse cavet quod mox mutare laboret.
Multa senem circumveniunt incommoda, vel quod
Quaerit, et inventis miser abstinet, ac timet uti:
Vel quod res omnes timidè gelideque ministrat,
Dilator, spe longus, iners, avidusque futuri,
Difficilis, querulus, laudator temporis acti
Se puero, censor castigatorque minorum.

INTERPRETATIO.

pectantemque donec actor dicat: *Vos plaudite*; *cujusque aetatis mores a te exprimendi sunt, et naturis annisque mutantibus decor tribuendus est. Puer jam loqui sciens, et firmo pede gradiens ludere amat cum aequalibus, irascitur facile et placatur atque horis singulis mutatur; Juvenis sine barba dimisso tandem paedagogo, delectatur equis et canibus et campo* Martio; *flexibilis ad vitium, reprehensionis impatiens, utilium contemptor, pecuniam profundens, superbus, ardenter cupiens, et cupita cito deserens. Ætas et animus virilis habet alia jam studia: studet comparandis divitiis, dignitatibus, amicis; cavet facere id cujus mox poeniteat. Senex pluribus molestiis obnoxius est; seu quia opes accumulat, et quaesitis parcit infelix; seu quia pigre et frigide functa molitur; procrastinator, longinqua sperans, segnis, cupiens vivere diutius, morosus, queribundus, laudator aevi se puero transacti, juniores* autem *arguens* crebro, *et objurgans.*

ANNOTATIONES.

nec amoveantur aulæa scenam exornantia.

155. *Vos plaudite.*) Hoc dicebat histrio peractam fabulam indicans. Tullius in Catone: *Sapienti non est usque ad* plaudite *veniendum*, idest, usque ad vitæ finem, scilicet ut honeste vixisse intelligatur.

156. *Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores.*) Praeceptum hoc de moribus bene et luculenter exprimendis non semel inculcat Horatius, videlicet praecipuum.

162. *Equis, canibusque, et aprici, etc.*) Venationi, item exercitationibus juventuti Romanae consuetis in Martio campo, natatu, cursu, palaestra, lucta, etc. Vide lib. 1. Od. 8.

163. *Cereus in vitium flecti.*) Mollis et facilis ad suscipiendam quamlibet affectionem perversam, sicut cera ad quamcumque formam et figuram.

164. *Utilium tardus provisor.*) Ut qui nondum egestatis incommoda expertus.

167. *Amicitias.*) Quae *optima et pulcherrima vitae suppellex*. Cic. in Laelio.

Honori.) Excellentiam expetit aetate florens, Aristot. Rhetor.

170. *Inventis miser abstinet, etc.*) Sciunt avari senes, quod usu didicerunt et difficile esse invenire, et facile emittere. Aristot. cit. *quocumque potest esse absurdius, quam quo minus viae restat, eo plus viatici quaerere?* Cic. cit.

172. *Spe longus.*) Nemo tam senex qui annum vivere non speret. Cicero ibidem.

173. *Querulus.*) Nam senes plerumque *contemni se putant, despici, et illudi*. Cic de Senect.

Laudator temporis acti.) Senex res olim praeteritas cum gaudio in memoriam revocat, aliisque narrat. Arist. cit.

Multa ferunt anni venientes commoda secum,
Multa recedentes adimunt. Ne fortè seniles
Mandentur juveni partes, pueroque viriles;
Semper in adjunctis, aevoque morabitur aptis.
Aut agitur res in scenis, aut acta refertur.
Segnius irritant animos demissa per aurem,
Quàm quae sunt oculis subjecta fidelibus, et quae
Ipse sibi tradit spectator. Non tamen intus
Digna geri promes in scenam, multaque tolles
Ex oculis, quae mox narret facundia praesens,
Nec pueros coram populo Medea trucidet:
Aut humana palam coquat exta nefarius Atreus:
Aut in avem Progne vertatur, Cadmus in anguem.
Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.
Neve minor, neu sit quinto productior actu

INTERPRETATIO.

Anni accedentes plura bona secum afferunt, plurima abeuntes auferunt. Ne forte adolescenti committantur officia senis, aut puero quae viri sunt; diligenter observabit aetatum differentias et proprietates.

Vel res in theatro peragitur, vel facta narratur: audita minus animum movent quam quae videntur, quaeque spectator ipse sibi tradit: attamen in theatro non exhibebis intus peragenda: et pleraque aspectui non objicies, sed oratione commemorabis velut modo acta. *Nec Medea liberos occidat ob oculos spectatorum: vel nequam Atreus palam coquat humana membra. Nec Progne transformetur in volucrem, aut Cadmus in serpentem. Quicquid mihi sic exhibes, non credo, imo aversor.*

Nec brevior, nec longior quinque actibus

ANNOTATIONES.

178. *Ævo aptis.*) Ut juveni levitas, adolescenti fervor, viro cura divitiarum, ambitio et cupiditas hunc, ubi maturitas et prudentia tribuatur, etc.

179. *Aut agitur res, etc.*) Praeceptum grave, ne res ulla vis atrocior, vel turpior in scenam proferatur; aut publice fiat; sad narretur duntaxat. Quod si contra fiat, spectator non movetur suaviter, sed offensus indignatusque explodit.

Agitur.) Hinc dramatis et dramaticae poeseos nomen.

180. *Segnius irritant animos, etc.*) Curet igitur poeta dramaticus, ut agatur in scena quidquid magis afficere potest, ratione tamen et modo statim explicandis.

181. *Oculis fidelibus.*) Plut. Trucul.

Pluris est oculatus testis unus, quam auriti decem.

183. *Scenam.*) Nomen a σκηνη *umbra*, quod olim sub arborum umbraculis primò dramata fuerint acta. Postea vero locus tabulatis et contignationibus constructus, aulaeisque et pictoris rem theatricam adjuvantibus decoratus est.

185. *Nec pueros coram, etc.*) Ut inepte apud Senecam Thyesteum: Qui non immerito *a paucis probatur.* Scalig. lib. 3. cap. 97.

Medea trucidet.) De Medea in Epodis. Quod pertinet ad rem praesentem, notandum est praeceptum hoc gravissimum a Tragicis Graecis religiose semper observstum: et eos sllucinsri qui sliter petant. Apud Æschylum, Agamemnonis in suo palatio trucidati auditur clamor luctuosus; minime vero cædes spectatur. Apud Sophoclem, Clytemnestra ab Oreste cæsa intus vociferatur, auditurque, at nequaquam in scena occiditur. Hæc et alia bene multa sagaciter, strenue, graviterque probat vir Dramsticæ rei peritissimus Hedelinus in Praxi Theatrica: ubi et Sophoclem defendit, quod Ajax gladio suo palam incumbat. Verum in praxime nemore id perpetrare Ajax intelligi potest.

186. *Atreus.*) Supra, v. 91.

187. *Progne.*) Hæc Ityn filium Tereo marito comedendum apposuit, a quo tantum non ense transfixa in hirundinem versa est; Philomela ejus soror in avem sui nominis, Itys in phasianum, Tereus ipse denuum in upupam. Ovid. Metam. 6.

Cadmus in anguem.) Agenoris ille filius a patre missus ad Europam sororem quærendam, varias orbis regiones pervagatus, senio tandem ingruente, in serpentem mutatus est. Ovid. Metamorph. 3.

189. *Neve minor, etc.*) Haec certe justa est fabulæ magnitudo. Nam si plures quam quinque actus sint, nimis laxa tractatio et dispersa vis rem enervabit. Si tres solum fuerint actus, vel argumentum nimis pressum se jejunum fiet elumbe; vel rebus et adjunctis pluribus nimium coarctatis erit confusum.

Fabula, quae posci vult, et spectata reponi:
Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus
Inciderit: nec quarta loqui persona laboret.
Actoris partes chorus officiumque virile
Defendat, neu quid medios intercinat actus,
Quod non proposito conducat, et haereat aptè.
Ille bonis faveatque, et concilietur amicis,
Et regat iratos, et amet peccare timentes:
Ille dapes laudet mensae brevis: ille salubrem
Justitiam, legesque, et apertis otia portis:
Ille tegat commissa: Deosque precetur et oret,
Ut redeat miseris, abeat fortuna superbis.
Tibia non ut nunc orichalco vincta, tubaeque
Æmula; sed tenuis, simplexque foramine pauco
Adspirare et adesse choris erat utilis, atque

INTERPRETATIO.

sit fabula, *ut* saepius *spectanda reposcatur*. *Nec Deus adhibeatur*, *nisi difficultas occurat digna* tali *vindice*.

Nec quarta persona loquendo desudet. *Chorus sustineat personam* unius *actoris et viri*. *Ne* vero *in mediis actibus quidquam dicat*, *nisi quod ad rem sit et faciat*. *Ille probis suffragetur*, *et amicis opituletur*: *iratos placet*, *et innocentes protegat*: *laudet frugalitatem*, *justitiam salutarem*, *et leges*, *et pacem fores aperientem*: arcana sibi *credita ne revelet*; *et numina deprecetur*, *ut miseris sors melior contingat*, *pejor* autem *superbis*.

Tibia quondam *non sicut modò compacta orichalco*, *et buccinae par*; *sed exigua*, *et simplex*, *et paucis foraminibus*, *canentem Chorum adjuvare idonea erat*, *et*

INTERPRETATIO.

191. *Nec Deus intersit, etc.*) Non enim intervenire in machina numen debet, nisi quando res adeo difficilis continget, ut ope nequeat humana extricari; et Deum aliquem subvenire, æquum esse decorumque videatur. Hinc vitiosa catastrophe Medeæ Euripidis jure exploditur. Vide Aristot. Poetic. Sed et culpatur idem, quod sæpius Deos e machina producat: Dianam in Hippolit. Minervam in Iphigen. Tauric. Thetin in Andromach. Castor. et Poll. in Helen. etc.

192. *Nec quarta loqui persona laboret.*) Ita saltem consuetum Dramaticis Græcis. Tres personæ duntaxat agunt simul et colloquuntur: atque muta est, si inducitur, quarta. Nihil tamen vetat quartam induci non mutam loquentem. Scaliger lib. 3. *Quatuor in eadem scena personas loqui*, *nulla religio est*. Profecto si parum agat loquaturve quarta, haud ullam efferet perturbationem aut confusionem.

193. *Actoris partes.*) Chorus eos exhibet qui rei peractæ interfuerint: plures sunt homines, sed unus loquitur, Coryphæus dictus. Porro Chorum jam pridem obsoletum instaurari velut maximum scenæ ornamentum non abs re exoptat Hedelinus ante Isudatus: ac de istis egregie disserit Prax. Theatr. lib. 3. cap. 4. ubi redarguit Aristotelem et Scaligerum, apud quos perperam Chorus appellatur *otiosus rerum curator*.

196. *Ille bonis faveatque, etc.*) Chori officia recenset Horatius. Exempla lege passim apud Tragicos Græcos: nec te moretur Seneca ubique fere vitiosus.

199. *Apertis otia portis.*) Vel privatarum ædium, vel civitatis, vel etiam templi Jani fores apertæ indicant pacem, clausæ autem bellum. Vide lib. 4. Od. 15.

202. *Tibia non ut nunc.*) Chorus in mediis actibus agebat et loquebatur per Coryphæum, ut ante dictum est. Sed præterea inter unum et alterum Actum caoebat saltabatque. Hic mentionem facit Horatius de Instrumentis musicis Chori concensum adjuvantibus.

Tibia.) De hac fuse Scaliger Poet. lib. 1. cap. 20.

Orichalco vincta.) Gall. *garnie de leton*; montanum illud æs magno quoodam in pretio fuit quod auri splendorem, et æris duritiam habeat. Isidor. Fest. Servius ad 12. Æneid. *orichalcum omnibus metallis pretiosius fuit*, inquit.

Tubaeque aemula.) Gall. *aussi grande et aussi eclatante que la trompette.*

203. *Foramine pauco.*) Quatuor fuisse primum foramina scribit Varro; alii tria duntaxat.

Nondum spissa nimis complere sedilia flatu :
Quo sanè populus numerabilis , utpote parvus ,
Et frugi , castusque , verecundusque coïbat.
Postquam coepit agros extendere victor , et urbem
Latior amplecti murus , vinoque diurno
Placari Genius festis impunè diebus ,
Accessit numerisque modisque licentia major.
Indoctus quid enim saperet liberque laborum
Rusticus urbano confusus , turpis honesto ?
Sic priscae motumque et luxuriam addidit arti
Tibicen , traxitque vagus per pulpita vestem.
Sic etiam fidibus voces crevere severis ,
Et tulit eloquium insolitum facundia praeceps :
Utiliumque sagax rerum , et divina futuri
Sortilegis non discrepuit sententia Delphis.
Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum ,

INTERPRETATIO.

sono replere sedes haud tunc valde refertas. Illuc enim populus numerari facilis , quippe non frequens , et frugalis , et pudicus , et modestus conveniebat. Postea vero *quam victor imperium atque urbis pomœrium amplificavit ; ac diurna compotatione genio indulserunt impune diebus festis , tum quoque versuum et musicae luxuria aucta est. Nam quid melius facerent agrestes imperiti et labore soluti cum civibus mixti , et sordidi cum honoratis? Sic antiquae arti saltationes luxuriosas adjunxit tibicen , et per theatra amplum syrma traxit. Sic et* olim *modesti lyrae soni* per luxum *multiplicati sunt : atque elocutio rapida invexit dictionem antea inauditam : nec non sermo utilia documenta continens et futurum praesagiens vix discrimen habuit a Delphis oracula proferentibus.*

Paulo post is qui propter vilem hircum contendit carmine tragico , nudos introduxit

ANNOTATIONES.

205. *Sedilia.*) Caveam , in qua subsellia ad spectandos ludos. Vide cit. Scalig. lib. 1. c. 21. ubi de theatro , et amphitheatro ; deque eorum partibus , incrementis , et ornamentis.

208. *Agros extendere victor et urbem , etc.*) Iis tantum licebat urbis moenia proferre , qui imperii fines propagassent. Vopisc. in Aureliano.

210. *Placari Genius.*) Vide lib. 3. Od. 17. et lib. 2. Epist. 1. v. 144.

Impune.) Sine metu legum et Censorum. De die epulari vetitum olim et pœnis constitutis luxuriam et sumptus coercuerunt leges Cornelia , Julia , etc.

211. *Accessit numerisque , etc.*) Gliscente populi luxu , pariter et theatralis apparatus crevit et luxuriatus est.

212. *Indoctus quid enim.*) Licentiam nempe illam majorem in versibus et musica postulabant spectatores luxuriosi ; plebani rusticis , nobiles plebeiis inquinati et corrupti.

213. *Confusus turpis honesto.*) Diu quippe ludos spectarunt confusi nobiles cum populo. Tit Liv. Valer. Max. lib. 2. cap. 4. vide Epod. 4. annot.

216. *Sic etiam fidibus.*) Ut in comœdia tibiæ sonos et foramina , ita etiam in tragœdia lyræ chordas et modos auxit luxus. In hac tres primum , deinde septem , post decem fuisse ajunt.

Severis) Cic. 2. Leg. *antiquae musicae severitas.*

217. *Facundia praeceps.*) Versus magniloqui ; turgidi , rapide fluentes , os torrens.

218. *Utilium sagax rerum.*) Tragœdiæ Chorus sententias protulit affectavitque nimium acutas , obscurasque , similes oraculis.

Divina futuri.) Ventura prænuntians ad instar Apollinis Delphici.

219. *Sortilegis.*) Vide infra ad versum 403.

Delphis.) Apollo colebatur , et responsa dabat apud Delphos. Vide lib. 1. Od. 7.

220. *Carmine qui tragico.*) Agit Horatius de Satirico Græcorum dramate : cujus aliqui dicunt inventorem Cratinum in Dionysiis , Suidas autem Pratinam Thespi non multis annis posteriorem. Unum istius generis drama superest nobis *Cyclops* Euripidis. Porro ista Græcorum dramata Latini utcunque imitati sunt in Atellanis fabulis : quas *argumentis dictisque jocularibus similes* Diomedes scribit. Vide Tit. Liv. l. 7. init.

Certavit ob hircum.) Scilicet poetæ suum quisque Satiricum poema certatim edebant. Et qui victor censebatur , mercedem accipiebat hircum , quem Baccho sacrificabat. Hinc nomen tragœdiæ , a τραγος *hircus* , et [illegible] quasi τρυγωδιαν dici volunt a τρυγος *faeces* , quod histriones primum *ore faecibus peruncto* in scenam prodirent , agerentque tragœdiam , ante inventum personæ usum. Vide postea v. 277.

Mox etiam agrestes Satyros nudavit, et asper
Incolumi gravitate jocum tentavit, eò quòd
Illecebris erat et grata novitate morandus
Spectator, functusque sacris, et potus, et exlex.
Verùm ita risores, ita commendare dicaces
Conveniet Satyros, ita vertere seria ludo,
Ne quicunque Deus, quicunque adhibebitur heros,
Regali conspectus in auro nuper et ostro,
Migret in obscuras humili sermone tabernas:
Aut dum vitat humum, nubes et inania captet.
Effutire leves indigna tragoedia versus,
Ut festis matrona moveri jussa diebus,
Intererit Satyris paulum pudibunda protervis.
Non ego inornata et dominantia nomina solùm,
Verbaque, Pisones, Satyrorum scriptor amabo:
Nec sic enitar tragico differre colori,

INTERPRETATIO.

Satyros rusticos, et acerbus protulit sales, illaesa severitate tragoediae: propterea quod oblectamentis et jucunda novitate detinendus erat spectator sacris perfunctus, et ebrius, et sine lege.

At si oportet Satyros risores et dicaces commendare, sic e seriis sermonibus *ad jocosos transire, ut quisquis Deus vel Heros producetur, paulo ante in auro et purpura conspectus, non loquatur sordide* quasi *in vili taberna: neve terram fugiens sectetur nubila et vacua. Tragoedia versus leviculos respuens, tanquam matrona diebus festis saltare compulsa, lascivos inter Satyros aliquanto verecunda esse* debet.

Ego Satirica scribens, o Pisones, non consectabor dictiones inconditas aut simplices dumtaxat: neque sic curabo declinare tragoediae spe-

ANNOTATIONES.

221. *Satyros nudavit.*) Satirica dramata edidit, in quibus erat Chorus e Satyris, Coryphausque Silenus. Histriones nimirum perizomatis, villosa tunica, hircinis pellibus, Satyrorum habitum et speciem referentes; inter Actus, et post tragœdiam, sales et dicteria jactabant, sicque risum moventes populum delectabant.

224. *Functusque sacris.*) Quoniam ludi pars erant religionis, et cultus Deorum, sic fastidium insulsæ plebis fallendum fuit, et *grata novitate*, jocosis nempe salsisque carminibus detinendi spectatores. T. Liv. cit. lib. 7.

Potus, et exlex.) Post sacra voluptati dumtaxat inhians, suoque genio nihil jam negans; quique epulis et vino refertus nulla jam lege regi potest.

225. *Verum ita risores.*) Ita plebis fastidio obsequendum, ut decorum non violetur.

227. *Deus.*) Pan, Bacchus, etc.

Heros.) Semideus. Hercules, etc.

228. *Regali conspectus in auro, etc.*) In tragœdia magnifice locutus ex decoro, idem post in Satirico dramate abjectis, obscœnis, sordida ne effutiat, quasi tabernarius.

229. *Tabernas.*) Alludit Poeta ad tabernarias fabulas, in quibus Personæ viles et argumentum humile, Festus.

230. *Aut dum vitat humum.*) Ergo adhibendus ubique modus: medium teneat, suamque dignitatem servet: nec incidat in comicam parvitatem et humilitatem, nec vanè extollatur et inaniter intumescat.

231. *Effutire leves, etc.*) Tragœdiæ gravitas custodiri debet inter protervos Faunorum sales et jocos. Sic matrona in sacris non leviter et lascive, sed modeste et graviter saltans, nihil suis decoris amittit.

232. *Moveri jussa.*) Erant enim choreæ sacræ modo virginum, aliàs matronarum, ut in ludis Megalensibus et in sacris Cybeles: et jussu Pontificis agebantur.

234. *Non ego inornata.*) Docet Poeta Satirici carminis dictionem esse debere tragica inferiorem, at agresti superiorem.

Inornata.) Abjecta, vetusta, obsoleta.

Dominantia.) Græcis κυρια, a translatis, suo jure non expulsa, res propriè et aperte significantia: qualia sunt quæ res venereas et obscœnitatem clare et simpliciter denotant.

235. *Satyrorum.*) Al. *satirarum.*

236. *Nec sic enitar.*) Decorum personarum hic etiam, ut et alibi semper observandum est.

Tragico colori.) A tragœdiæ magniloquentia.

Ut

Ut nihil intersit, Davus ne loquatur, et audax
Pythias, emuncto lucrata Simone talentum,
An custos famulusque dei Silenus alumni.
Ex noto fictum carmen sequar, ut sibi quivis
Speret idem: sudet multùm, frustraque laboret
Ausus idem. Tantum series juncturaque pollet:
Tantum de medio sumptis accedit honoris.
Silvis deducti caveant me judice Fauni,
Ne velut innati triviis, ac penè forenses,
Aut nimiùm teneris juvenentur versibus unquam,
Aut immunda crepent, ignominiosaque dicta.
Offenduntur enim quibus est equus, et pater, et res:
Nec, si quid fricti ciceris probat et nucis emptor,
Æquis accipiunt animis, donantve coronâ.
Syllaba longa brevi subjecta vocatur iambus,
Pes citus: unde etiam trimetris accrescere jussit
Nomen iambeis, cum senos redderet ictus,

INTERPRETATIO.

tiem, ut nihil ponam discriminis, utrum loquatur Davus et inverecunda Pythias deluso Simoni talentum extorquens, an Silenus curator et minister dei alumni. E materia vulgata sic poema condam, ut quisque pariter facere posse confidat; rem vero tentans, desudet plurimum, et perdat operam. Tantum valent ordo et connexio: tantum venustatis addunt argumento vulgari.

Satyri e silvis prodeuntes non debent, ut opinor, tanquam in urbibus atque in foro educati carmina juvenilia et nimis polita dicere, nec obscoena et contumeliosa eructare. His enim *offenduntur habentes equum, et patrem, et opes: neque probant vel laudant quicquid placet ementibus frictum cicer et nuces.*

Syllaba longa brevi subjuncta appellatur jambus, pes celer: unde et vocati sunt jambici trimetri; quanquam sex edebat so-

ANNOTATIONES.

237. *Davus, Pythias, Simo.*) Personæ comicae apud Lucilium, Menandrum, Tarentium.

238. *Emuncto.*) Terent. *emunxi argento senes.*

239. *Silenus.*) Gravior quaecunque persona, qualis ille Bacchi paedagogus.

240. *Ex noto fictum carmen sequar.*) Satiricum ego drama condere volens non confingam argumentum, ut solent Comici; sed potius ex nota materia et historia desumpto argumento, afictisque ut decet adjunctis, carmen ex me componam. Sic Euripides *Cyclopem* finxit ex Homeri Odyss. 9. Vide supra v. 128. et 129.

241. *Sudet multum.*) Cic. orat. perf. *Illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil experienti minus.* Vide Quintil. lib. 2. cap. 11. et lib. 4. cap. 2.

242. *Series.*) Rerum dispositio scita et ingeniosa. *Junctura.*) Structura verborum artificiosa.

243. *Accedit honoris.*) Ex illa solerti inventione, fictione, connexione, ordine.

244. *Silvis deducti.*) Vel, agrestes et in silvis educati: vel e proscenio silvestri et nemoroso prodeuntes. Nam triplex erat scenae forma triplici dramati respondens. Tragica columnis suffulta, superbisque fastigiis et signis ornata, Comica aedium privatarum speciem ostendebat. Satirica arbores, montes, speluncas, agrestia omnia exhibebat. Vitruv. lib. 7. c. 6.

Fauni.) Dii silvestres, qui et Silvani et Satyri: de his jam lib. 1. Od. 4. lib. 2. Od. 17. lib. 3. Od. 18.

246. *Teneris juvenentur versibus.*) Ne versibus nimium excultis juveniliter et scurriliter lasciviant: sed ubique simplicitatem redoleant.

247. *Ignominiosa.*) Famam alicujus labefactantia.

248. *Quibus est equus, et pater.*) Equites Rom. et patricii; honesti viri et nobiles.

249. *Fricti ciceris et nucis emptor.*) Homines infimæ sortis e plebe: qui dum spectaculis aderant, emebant frictum cicer, ad levandam famem.

Nucis.) Frictae quoque nuces ibi vendebantur. Plaut. Athen. lib. 2. Festus *nuces ustas* dicit.

251. *Syllaba longa, etc.*) Agit iterum de versibus Dramati propriis. Nam de his jam supra v. 80.

252. *Pes citus.*) Auson. velociorem Parthorum sagittis dicit.

253. *Cum senos redderet ictus.*) Cum sex haberet pedes, omnes jambos; ob celeritatem trimetri dicti sunt, quasi tres solum percussiones atque tria dumtaxat intervalla pronuntiando faciant. Quintil. lib. 9. cap. 4. supra lib. 1. Satir. 10. v. 43.

Primus ad extremum similis sibi: non ita pridem,
Tardior ut paulo graviorque veniret ad aures,
Spondeos stabiles in jura paterna recepit
Commodus et patiens; non ut de sede secunda
Cederet aut quarta socialiter. Hic et in Acci
Nobilibus trimetris apparet rarus, et Enni.
In scenam missos magno cum pondere versus,
Aut operae celeris nimium curaque carentis,
Aut ignoratae premit artis crimine turpi.
Non quivis videt immodulata poemata judex:
Et data Romanis venia est indigna poetis.
Idcircone vager, scribamque licenter; an omnes
Visuros peccata putem mea, tutus, et intra
Spem veniae cautus? vitavi denique culpam,
Non laudem merui. Vos exemplaria Graeca
Nocturna versate manu, versate diurna.
At nostri proavi Plautinos et numeros et
Laudavere sales: nimium patienter utrumque,
Ne dicam stulte, mirati; si modò ego et vos

INTERPRETATIO.

nos, a primo usque ad ultimum aequalis. Is autem nuper ut aliquanto lentior et gravior ad aures perveniret, in patriam ditionem ultro admisit firmiores spondeos, non ita tamen ut consorti locum secundum vel quartum concederet. Talis etiam infrequens reperitur in Accii Enniique celebratis jambicis. Certe jambici spondeis crebris graves in scenam producti vel properantem nimis operam et negligentiam arguunt, vel turpem artis inscitiam. At quilibet judex haud animadvertit inconditos versus: et poetis Latinis indulgentia immerito concessa est. Ergone ideo spatier, et parum accurate scribam? an omnes credam errata mea cognituros, providus et securus citra spem indulgentiae? Tum demum culpam effugero quidem, *sed non laudem meruero.* Itaque *Pisones, die nocteque scripta Graecorum evolvite. Verum majores nostri et numeros et jocos Plauti approbaverunt:* certe utrosq. *facilius quam par est, ne dicam stolide admirati; si quidem ego et*

ANNOTATIONES.

256. *Spondeos stabiles, etc.*) Inserti sunt spondei pedes tardiores in versibus jambicis, ad dandum iis pondus et robur, magisque movendos animos audientium.

258. *Acci.*) Accius; sive Actius, aut Attius, Poeta celebris, de quo lib. 1. Satira 10. et lib. 2. Epist. 1. ubi et de *Ennio*.

259. *Enni.*) De eo lib. 4. Od. 8. v. 20. Item locis modo citatis.

260. *In scenam missus.*) Apposite Marcilius corrigit, *missus:* aliàs quæ syntaxis?

263. *Non quivis videt, etc.*) Prolepsis, ad quam mox respondet, *idcircone vager*, etc. Apage versiculum:

Nec tanta in metris vena conceditur uti.

quem velut Horatii affert Servius ad 5. Æneid. et collocant aliqui ante istum: *Non quivis videt*, etc.

264. *Et data Romanis etc.*) Vide lib. 1. Sat. 4. et 10. Item lib. 2. Epistola 1.

265. *Scribamque licenter.*) Nulla habita ratione pedum et legis metricæ: an Latinorum negligentiam imitabor potius quam exactam rationem Græcorum?

267. *Intra spem veniae.*) Præcisa spe omni veniæ quæ si mihi blandirer, oscitanter scriberem, nec mihi satis caverem. Sunt qui emendarint, *extra.* Sed veteres codices reluctantur. Vide Agell. lib. 12. cap. 13. Extra spem veniæ est qui scit nullam fore veniam. Intra spem veniæ cautus et tutus est, qui licet veniam speret, recti amans sibi cavet tamen, et peccare non vult. Hæc ego.

Vitavi denique culpam, etc.) Quod si versus jambicos diligenter condam, nec hoc satis ad laudem. Plaut. Trinum. Scen. ult.

Si quid amicum erga bene feci, aut consului fideliter;
Non videor meruisse laudem, culpa caruisse arbitror.

Qui erratum vitat, quod debet, non ideo laudem meretur: sed qui ingeniose, recte, artificiose scribit, is laudatur.

270. *Plautinos et numeros et sales.*) Donatus

Scimus inurbanum lepido seponere dicto,
Legitimumque sonum digitis callemus, et aure.
Ignotum tragicae genus invenisse Camoenae
Dicitur, et plaustris vexisse poemata Thespis,
Quae canerent agerentque peruncti faecibus ora.
Post hunc personae pallaeque repertor honestae
Æschylus, et modicis instravit pulpita tignis,
Et docuit magnumque loqui, nitique cothurno.
Successit vetus his comoedia, non sine multa
Laude, sed in vitium libertas excidit, et vim

INTERPRETATIO.

vos novimus infacetum sermonem a venusto distinguere, et rectum modulum sentimus digitis atque auribus.

Thespis reperisse fertur Tragicae musae genus incognitum, et carpentis circumtulisse carmina, quae cantarent agerentque vultum habentes *faece oblitum. Post eum Æschylus inventor larvae et stolae decorae, theatrum parvo tabulato extruxit, atque instituit loqui magnifice et incedere cothurno. His successit vetus comoedia magna cum laude: sed libertas evasit in crimen et audaciam*

ANNOTATIONES.

in Pleuto notat et carpit numeroe inconditos et peregrinos, item sales frigidulos interdum atque etiam scurriles, etc. S. Heronymus Apolog. in Ruffin. *Plautinum salem* dicit, pro scurrili. Laudant tamen Cicero offic. 1. Mecrob. Saturnal. lib. 2. cap. 1. Gell. lib. 3. cap. 3. Vide lib. 2. Epistola 1. v. 58. Item v. 170.

274. *Digitis et aure.*) Versuum dimensionem digitis faciunt perum exercitati, aurium vero judicium adhibent peritioree.

275. *Tragicae genus invenisse.*) Libet altius repetere originem Tragœdiæ ac drametum. Bacchus Icarium docuerat plantere vites. Hic in Attico agro hircum vineas depopulantem Baccho mactevit, convocatis ed sacrificium vicinis, qui choreis et cantilenis Dei lætitiæ datoris vindictem celebraruut. Religiose illud etiam quotanuis vindemiarum tempore fieri placuit tum in pagis, tum subinde in urbibus. Mox cœperunt scribere certetim poetæ *τραγῳδίαν*, idest carmen hirci, vel de hirco, quod a choro decantatum. Postee illis carminibus Baccho secris inserta, addita, substituta et quædem alia fuerunt: etque etiam dialogi inter duoe aut plures. Hincque natum drema tum comicum, tum Tregicum, tum Satiricum. Quod ad inventorem spectat, certe ante Thespim fuerunt Drametici rudiores quidem: et ille nominatur euctor, quoniam unum auctorem induxit; qui, dum chorus Bacchi laudes canens paululum interquiescaret, herois, aut summi cujuspiam viri insigne aliquod facinus carmine celebrabet. Alia insuper ornamenta subjunxit, quibus Tragœdia illustrate est.

276. *Dicitur.)* Scilicet res non extra controversiam est. Scalig. Poet. lib. 1. c. 6. sic habet: *Qui primus tragoediam dederit, haud ita pro comperto habetur. Satis constat illud, a Thespi nitidiorem foctum, qui pensiles scenas in plaustris circumegit, addiditque nudis oribus foecem pro persona.*

Plaustris vexisse poemata.) Circa vicos Thespis aliique claustris vecti in obvium quemque scommate jactabant et salse convitia. Plutarch. in Solone Hinc Proverb. e plaustro loqui.

Thespis.) Atheniensis ille poeta, Solonis tempore floruit, ente Æschylum plus sexaginte, ente Sophoclem octoginta circiter annis. Thaspis Protagonistam seu histrionem induxit cum Coryphæo aut alio queplam e Choro loquentem. Æschylus deinde alterum seu Deuteregonistam eddidit. Denique Sophocles tertio sive Tritagonista edjuncta tragœdiem perfecit.

277. *Peruncti faecibus ora.*) Ideo Thespis aliique vultu cerussa, vel minio, vel fæce peruncte dicteriis obvios quosque incessebant, ut imirarentur Silanum rubicundum, Satyrosque diceces Bacchi socios et ministros. Illos Aristophanes *τρυγοδαίμονας* vocabat, Gall. *des diables barbouillez de lie.* Vini an olei faecibus tiogerent se histriones, disceptant fateli more suo Grammatici, et nugas nugis addunt, inquit Sceliger paulo ante citatus.

278. *Personae*) Ne agnoscerentur histriones.

Pallae) Quae ad pedes imos usque demissa, et Latina dicebatur; ad discrimen pallae Gellicae, quee brevior.

279. *Æschylus)* Domi nobilis Poetae iste non militando magis quam scribendo acer et audax fuit. In Marathonia pugna non ultimam laudem tulit: adeo bibax; ut Sophocles ei objiceret, non ipsum sed vinum tragœdiarum ejus esse auctorem. Hes dum scriberet *ταυρηδὸν ἐνβλέπειν*, inquit Aristophanes, *tauro furenti similem aspectum habebat.* Non ergo sit incredibile quod narrant, ejus Eumenidum terribili spectaculo exanimetos esse pueros aliquot, perculsas autem praegnantes feminas ad partum adactas. Ab Eschylo compositas nonaginta fabulas tredunt, quarum ad nos vix septem pervenerunt. Denique casu testudinis eliso capite extinctum referunt.

280. *Cothurno)* Eminentiori calceo Tragicie proprio.

281. *Vetus Comoedia.*) Haec a nova differebat

Dignam lege regi: lex est accepta: chorusque
Turpiter obticuit, sublato jure nocendi.
Nil intentatum nostri liquere poetae;
Nec minimum meruere decus, vestigia Graeca
Ausi deserere, et celebrare domestica facta:
Vel qui praetextas, vel qui docuere togatas.
Nec virtute foret clarisve potentius armis
Quàm linguâ Latium, si non offenderet unum-
Quemque Poetarum limae labor, et mora. Vos ô
Pompilius sanguis, carmen reprehendite, quod non
Multa dies et multa litura coërcuit, atque
Perfectum decies non castigavit ad unguem.
Ingenium misera quia fortunatius arte
Credit, et excludit sanos Helicone Poetas

INTERPRETATIO.

lege coercendam; lex lata est; et chorus ignominiose tacuit, adempta potestate maledicendi.

Nostri poetae nihil non tentarunt, neque laudem exiguam abstulerunt, qui relictis Graecorum argumentis gesta Romanorum decantarunt: sive qui praetextatas fabulas *seu qui togatas scripsere. Nec virtute bellica illustriores ac potentiores quam facundia essent Romani, si poetas plerosque non terreret cura et longum tempus expoliendi. At vos, o Numae proles, redarguite carmen diu et crebra recensione haud castigatum et ad amussim non saepius emendatum.*

Quoniam Democritus existimat ingenium plus valere quam artem, et poetas non insanientes arcet ab *Helicone, ple-*

ANNOTATIONES.

in omnibus; tempore, argumento, apparatu, metro: ut ait Cruq. Vetus tempore belli fuit Peloponnesiaci: nova post extinctam populi libertatem, jam rerum potientibus Philippo et Alexandro. In veteri Duces, Magistratus, Philosophi, Dii ipsi proscindebantur. Patet ex Aristophane, item ex Eupolide. In nova sunt amores adolescentum, servorum fraudes, etc. vetus assurgit ad tragicum stylum: nova popularis est. In veteri omnia metrorum genera admittebantur: in nova solum fere jambicum. In veteri mirus apparatus et luxus: in nova prope nullus, ablato etiam Choro. In veteri personæ ad vivum effingebantur, ut agnoscerentur facile: nova nihil tale habet.

283. *Vim dignam lege regi.*) Nec enim ulli parcebatur: honestique viri, perinde ut alii, dicteriis et conviciis nominatim prosciudebantur.

Saevus apertam
In rabiem verti coepit jocus, etc.

Lex est accepta.) Quæ maledicentiam illam effrænatam pœnis propositis vetabat. Vide lib. 2. Epist. 1. v. 150. et seq.

. . . . *Quin etiam lex*
Poenaque lata, malo quae nollet carmine quemquam
Describi

Ceterum comœdia Satirica multum civitati profuit, cum caveret unusquisque culpam, ne spectaculo cæteris esset, et domestico probro: ut ait Donatus.

285. *Vestigia Graeca ausi deserere, etc.*) Primo quidem Graecas fabulas et historias in Latinos versus transtulerunt, ut est in Epist. modo cit. v. 164. at postea marte proprio argumenta ex historiis Romanorum tractarunt laudabiliter Ennius, Pacuvius, Accius, etc.

288. *Praetextas.*) Latinas fabulas graviores, ubi praetextati et nobiles personae locum habent: quae respondent tragœdiis Graecorum.

Togatas.) Fabulas tabernarias, in quibus agunt personae privatae et plebejae. Et hae Comœdiae Graecorum novae, sicut veteri Atellana et Satira Latina, respondebant. Illas scripserunt Ælius Lamia, Anton. Rufus, Cn. Melissus, Afranius, Pomponius.

291. *Limae labor et mora.*) De cura et sedulitate diuturna emendandi jam alibi dictum. Vide lib. 2. Epist. 1 etc. Ovid. de Ponto l. 3. Eleg. ult.

Saepe piget . . . . . .
Corrigere, et longi ferre laboris onus.
Corrigere at res est tanto magis ardua, quanto
Magnus Aristarcho major Homerus erat.

292. *Pompilius sanguis.*) Pisones trahentes originem a Numa Pompilio, et a Calpo ejus filio dicti Calpurnii.

295. *Ingenium misera, etc,*) Redarguit Horatius eos, qui non virtutem poeseos, sed vanam opinionem sectabantur.

Ingenium.) Poeticam facultatem a natura datam.

Misera arte.) Ironicè: exercitationis arte quae parum valeat ad faciendum bonum poetam, et ad laudabile carmen scribendum.

Democritus, bona pars non ungues ponere curat,
Non barbam; secreta petit loca; balnea vitat,
Nanciscetur enim pretium, nomenque Poetae.
Si tribus Anticyris caput insanabile nunquam
Tonsori Licino commiserit. O ego laevus,
Qui purgo bilem sub verni temporis horam.
Non alius faceret meliora poemata. Verùm
Nil tanti est. Ergo fungar vice cotis; acutum
Reddere quae ferrum valet, exsors ipsa secandi.
Munus et officium nil scribens ipse docebo.
Unde parentur opes, quid alat formetque Poetam,
Quid deceat, quid non: quò virtus, quò ferat error.
Scribendi rectè, sapere est et principium et fons.
Rem tibi Socraticae poterunt ostendere chartae,
Verbaque provisam rem non invita sequentur.
Qui didicit patriae quid debeat, et quid amicis,

INTERPRETATIO.

rique negligunt resecare ungues et barbam, secedunt in loca remota, fugiunt balnea. Etenim consequentur, ut putant, praemia et laudem poetarum, si tonsori Licino tondendum nunquam praebeant caput tribus Anticyris minime curandum. Quàm ego sum parum cautus, qui bilem expurgò ineunte vere? At nemo conderet meliora carmina: sed hoc non tanti puto. *Itaque implebo munus cotis, quae secare non valens reddit ferrum* acutum et secando aptum. *Nihil ego scribens docebo munus et officium* scribendi: *unde facultas petatur; quid erudiat et perficiat poetam; quid conveniat, quid non: quò virtus, quò error deducat.*

Sana mens est principium et origo recte scribendi. Materiam tibi suppeditabunt placita Socratis; praeparatamque materiam sequetur ultrò facundia.

Qui scit, quid patriae, quid amicis debeat;

ANNOTATIONES.

296. *Excludit sanos Helicone poetas.*) Cic. 1. de Divin. *Negat sine furore Democritus quemquam poetam magnum esse posse.* Et 2. de Orat. *Sine inflammatione animorum, et sine quodam afflatu quasi furoris: quod et a Platone scriptis relictum dicunt.*

Helicone.) Is mons Boeotiae Musis sacer, Parnasso vicinus.

297. *Democritus.*) De eo Philosopho lib.1.Epist.12.

Bona pars non ungues ponere, etc.) Quasi vero cultum exteriorem negligendo et insaniæ speciem præ se ferendo, boni poetæ habendi sint.

298. *Non barbam.*) Philosophi quidem alebant barbam, et gravitati tribuebatur. At in ceteris insaniæ species erat.

Secreta petit loca.) Hominum conspectum et consuetudinem fugit.

300. *Tribus Anticyris.*) De Anticyra insula lib. 2. Satir. 3. vers. 83. Ibidem de Elleboro in ea abundanti, quod insaniæ remedium. Quod autem Horatius tres Anticyras dicit, cum duas Strabo ponat, auxesis est.

301. *Licino.*) Is Augusti tonsor et libertus ab eo factus Senator, quòd Pompejum odisset.

302. *Qui purgo bilem.*) Per quam insaniens optime poemata conderem. Ironia est. Alii *purgor* legunt perperam.

304. *Nil tanti est.*) Absit ut insanire velim ad eximia facienda carmina. Imo sapere malim et nulla componere valeant Democritus et Democritici.

Ergo fungar vice cotis.) Hoc petitum ab Isocrate, vel ab Aristotele, ut volunt alii, *αι ακοναι αυται μεν τεμνειν ου δυνανται τον δε σιδηρον οξεα και τμητικον ποιουσι.*

306. *Nil scribens.*) Nullum carmen Epicum vel Dramaticum.

307. *Opes.*) Adjumenta ad bene scribendum: dives poeticos facultas et virtus.

308. *Error.*) Ignoratio artis et virtutis poeticæ.

310. *Socraticae chartae.*) Philosophiæ præsertim moralis scientia: quam Socrates promovit, et ab eo hauserunt Plato, Xenophon, aliique, et scriptis illustrarunt. De Socrate, lib. 3. Od. 21. Item lib. 2. Sat. 4.

Rem poterunt ostendere.) Scribendi ubertatem præbebunt. Cicer. in Bruto. *Habent omnes Philosophiae notos et tractatos locos: nihil enim de religione, nihil de pietate, nihil de caritate patriae, nihil de morte, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de virtutibus aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, et voluptate, nihil de perturbationibus animi, et erroribus (quae saepe cadunt in causas ut in poemata saepissime) nihil inquam sine ea scientia ample et copiose dici et explicari potest:* et alibi; omnis ubertas et quasi silva dicendi a disputationibus philosophorum ducta est.

311. *Verbaque provisam rem, etc.*) Si rem be-

Quo sit amore parens, quo frater amandus, et hospes,
Quod sit conscripti, quod judicis officium, quae
Partes in bellum missi ducis; ille profectò
Reddere personae scit convenientia cuique.
Respicere exemplar vitae morumque jubebo
Doctum imitatorem, et veras hinc ducere voces.
Interdum speciosa locis, morataque rectè
Fabula nullius veneris, sine pondere et arte,
Valdiùs oblectat populum, meliusque moratur,
Quàm versus inopes rerum, nugaeque canorae.
Graiis ingenium, Graiis dedit ore rotundo
Musa loqui, praeter laudem nullius avaris.
Romani pueri longis rationibus assem
Discunt in partes centum diducere; dicat
Filius Albini, si de quincunce remota est

INTERPRETATIO.

qua parentes, qua fratres et hospites caritate diligendi sint; quod Senatoris, quod Judicis, quod belli Ducis munus sit; is certe novit tribuere decorum unicuique personae.

Solers imitator debet [illegible]i exemplar vitae et morum, atque [illegible] proprios fingere sermones. Nonnunquam comoedia locis pulchra, beneque mores exprimens, quandoquam nec elegans nec verbis ornata nec artificiose disposita, *populo magis placebit, eumque melius detinebit, quam versus sententiis destituti et sonantes nugae.*

Musa Graecis largita est ingenium et politi sermonis facultatem, quippe nihil appetentibus nisi laudem. At contra *juvenes Romani longis numeris discunt assem dividere in centum partes. Albini filius respondeat: si de*

ANNOTATIONES.

ne tenet, si præparatam habes rerum copiam, non deerit elocutio; verbaque et dictiones ultrò sequentur: et apte atque accommodate dices. Cic. de Orat. 3. *Rerum copia verborum copiam gignit.*

312. *Patriae quid debeat, etc.*) De variis istis officiis Plato 5. de legibus, etc.

313. *Hospes.*) Contra peregrinos peccata præ illis quæ in cives committuntur, ultori Deo curæ sunt. Nam cum peregrinus amicis cognatisque careat, majorem apud Deos et apud homines meretur misericordiam, etc. Plato modo citatus.

317. *Respicere exemplar, etc.*) In animo suo eximium et perfectissimum exemplar sibi fingat. Non hominem quempiam privatum, sed perfectissimi et numeris omnibus absoluti hominis sibi proponat imaginem, sive ideam, ut Plato vocat: atque secundùm illam scribat et dicat.

318. *Imitatorem.*) Poesis est imitatio, ex Platone, et Aristotele, etc.

Veras voces.) Rei naturam vere exprimentes. Al. *vivas*, sed apage.

319. *Speciosa locis, etc.*) Locis communibus et sententiis rerum naturam et mores apprime exhibentibus, quamvis nullo verborum ornatu. Al. *jocis.* Prior lectio præferenda.

Morataque recte fabula.) Lege Quintil. lib. 6.

320. *Nugae canorae.*) Versus solo verborum sonitu inflati, modulati quamvis et numerosi non sic afficiunt, ut qui verbis inopes quidem, at rebus divites fuerint. Pers. Sat. 5.

Non equidem hoc studeo bullatis ut mihi nugis
Pagina turgescat.

Statius nugas ejusmodi canoras effutiit.

323. *Graiis ingenium.*) Adverte, Lector, quam sæpe Græcos commendet Horatius: et merito; cum scripserint illi sapienter æque et eleganter, ingeniose et accurate. Nempe quod non quæstui sed gloriae studebant.

326. *Assem discunt in partes centum diducere.*) Arithmeticam sedulo ediscunt augendis opibus utilem: *longis rationibus*: addendo, dividendo, diminuendo, multiplicando, subtrahendo.

327. *Dicat filius Albini.*) Prosopopœia. Albinus insignis fœnerator filium ad lucri studium artemque instituens.

Quincunce, triens, semis.) As duodecim habet partes, sive uncias: *uncia* ab uno dicta, quod una sit e duodecim partibus assis. *Sextans* duæ sunt unciæ, sic dicitur quasi sexta pars assis. *Quadrans*, tres unciæ; quod sit quarta pars. *Triens*, quatuor unciæ, tertia pars. *Quincunx*, quinque unciæ. *Semis*, sex unciæ, sive dimidium assis. *Septunx*, septem unciæ. *Bes* olim *Des*, quasi dempto triente, id est, demptis quatuor unciis de asse, octo continet uncias. *Dodrans*, novem unciæ, quod demtum sit quadrans. *Dextans*, quod demptum sit sextans, *Deunx*, quod una desit uncia ad assem,

Uncia, quid superat? poteras dixisse, triens; eu,
Rem poteris servare tuam: redit uncia; quid fit?
Semis. At haec animos aerugo et cura peculi
Cum semel imbuerit, speramus carmina fingi
Posse linenda cedro, et laevi servanda cupresso?
Aut prodesse volunt aut delectare Poetae;
Aut simul et jucunda et idonea dicere vitae.
Quicquid praecipies, esto brevis: ut cito dicta
Percipiant animi dociles, teneantque fideles.
Omne supervacuum pleno de pectore manat.
Ficta voluptatis causa sint proxima veris;
Nec quodcunque volet, poscat sibi fabula credi:
Neu pransae lamiae vivum puerum extrahat alvo
Centuriae seniorum agitant expertia frugis:
Celsi praetereunt austera Poemata Rhamnes.
Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci,

INTERPRETATIO.

quinque unciis dematur una, quid restat? poteras dicere, triens. Bene: valebis tua bona conservare. Quod *si unica addatur, quid erit? Semis. Atqui cum ista lues et studium lucri animos occuparit, an putamus carmina condi posse cedro illinenda, et fabrefacta cupresso custodienda?*

Poetae vel cupiunt prodesse, vel delectare; vel jucunda pariter atque utilia dicere ad vitam bene *instituendam. Si quod praeceptum das*, illud *breve sit; ut animus paucis* verbis *comprehensa suscipiat facile, et sedulo retineat. Omne redundans affluit ex animo pleno.*

Ficta ad oblectamentum sint vero simillima: nec quidlibet credi petat fabula: neve devoratum infantem e lamiae ventre eximat vivum. Porro quod nihil fructuosum continet, respuitur a coetu seniorum: elati vero *Rhamnenses explodunt carmina severiora.* At *ille omnium suffragationem aufert qui jucundum atque utile conjunxerit.*

ANNOTATIONES.

328. *Poterat dixisse.*) Instigatio est, qua interrogans urget Albini filium ut respondeat, *triens.*

Eu.) Approbatio est bonae responsionis pueri. Al. *heus*, vel *hem*, etc. sed minus bene.

330. *Ærugo.*) Æris vitium est Metaphor. pro avaritia et opum cupiditate: qua bona indoles corrumpitur, ut metalla rubigine.

332. *Linenda cedro.*) Digna immortalitate, quae significatur per cedrum minime putrescentem. Hinc olim eximia scripta cedrino oleo linebantur, ne blattis vel ipsa vetustate corrosa absumptaque interirent. Plin. lib. 16. cap. 39. *Cedri oleo peruncta materies nec tineam nec cariem sentit.*

Laevi cupresso.) Cypressina arca, capsa, scrinio; *cypressus cariem et vetustatem non sentit.* Item, *adversus cariem tineasque firmissima.* Plin. lib. 16. c. 40. et. 42.

333. *Aut prodesse volunt, etc.*) Duae sunt hae poeseos virtutes, docendi atque delectandi: de quibus praecepta dat Horatius ista duo. Ut doceas utiliter, esto brevis. Ut delectes, finge veri similia.

338. *Ficta voluptatis causa, etc.*) Reprehenditur Virgilius, quod ait, mutatas naves in nymphas Æn. 10. v. 83. item Æn. 6. per ramum aureum ad inferos Æneam descendisse: item Didoni comam ab Iride abscissam. Æn. 4. etc.

340. *Neu pransae Lamiae, etc.*) Nec fingat poeta puerum a lamia devoratum, et mox ejus ventre extractum viventem. Hoc fortasse figmentum erat alicujus poetastri illius temporis, ridiculum sane et a natura abhorrens.

Lamiae.) Lamia Philostrato ponitur inter larvas et lemures; Sexto Pompejo est venefica; Suidæ formosa mulier Libyca Jovi adamata. Alii aliter. Olim vulgo lamiæ putabantur mulieres speciosæ quæ blanditiis allectos juvenes devorabant. Isidorus a laniando dici existimat, quod infantes corriperent ac laniarent. De Lamia Libyæ regina pulcra sed crudeli Diod. Sic. lib. 20. Nihil ad rem Lamus rex Læstrigonum humana carne solitus vesci.

341. *Centuriae seniorum.*) Senes amant seria et gravia carmina moribus instituendis utilia: *centuriae.* Singulæ tribus olim in centurias divisæ.

342. *Rhamnes.*) Equites et juvenes jucunda petunt a Romulo dicti Rhamnes seu Rhamnenses; ut Tatienses a Tatio, Luceres a Lucumone, vel a Lucero. Varro 4. de L. L. Plutarchus in Romulo, etc.

343. *Omne tulit punctum.*) Suffragia punctis aliquando notabantur. Cic. pro Muræna, num. 72. *Recordor quantum hae quaestiones in Senatu habitae punctorum nobis detraxerunt.*

Lectorem delectando, pariterque monendo.
Hic meret aera liber Sosiis, hic et mare transit,
Et longum noto scriptori prorogat aevum.
Sunt delicta tamen, quibus ignovisse velimus.
Nam neque chorda sonum reddit quem vult manus et mens;
Poscentique gravem persaepe remittit acutum:
Nec semper feriet quodcunque minabitur arcus.
Verùm ubi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendar maculis, quas aut incuria fudit,
Aut humana parum cavit natura: quid ergo?
Ut scriptor si peccat idem librarius usque,
Quamvis est monitus, veniâ caret; et citharoedus
Ridetur, chordâ qui semper oberrat eadem:
Sic mihi qui multum cessat, fit Choerilus ille,
Quem bis terque bonum cum risu miror; et idem
Indignor, quandoque bonus dormitat Homerus:
Verùm opere in longo fas est obrepere somnum.
Ut pictura poesis erit; quae si propius stes,

INTERPRETATIO.

lectorem oblectando simul et docendo: talis codex Sosiis quaestum parat, trans mare portatur, atque auctori famam conciliat et immortalitatem.

Sunt tamen errata, quibus veniam dari velim. Etenim chorda non semper edit sonum quem vult mens et manus; et petenti gravem aliquando acutum reddit: nec arcus collineabit quocumque tendet. At cum pars major carminis speciosa fuerit, ego non offendar paucis erroribus, quos vel reliquerit indiligentia, vel hominis ingenium tenue vix cavere potuerit. Quid igitur statuendum? Quemadmodum librorum descriptori, si idem semper erratum admittat etiam admonitus, minime ignoscitur: et citharista deridetur qui semper ad eandem chordam offendit. Ita qui saepius in carmine allocinatur, videtur similis isti Choerilo, quem bis aut ter elegantem admiror et derideo; ipsemet autem doleo quotiescunque labitur excellens Homerus. Sed in longo opere cespitare licet. Poesis est similis picturae:

ANNOTATIONES.

345. *Sosiis.*) Hi fratres erant, celebres Romæ librarii et bibliopolæ, de his jam lib. 1. Epistol. ult.

Mare transit.) Expetitur ab exteris nationibus.

348. *Nam neque chorda, etc.*) Citharædus interdum aberrat, pariter et sagittarius non semper scopum ferit, aut collineat.

351. *Non ego paucis offendar maculis*,) Vide Longin. c. 30.

357. *Qui multum cessat.*) Sæpius iners et negligens, et hinc crebrius peccans. lib. 2. Epist. 2. v. 14. *semel hic cessavit.*

Choerilus.) De eo lib. 2. Epistol. 1. vers. 233.

358. *Bis terque bonum miror.*) Demiror quod non semper male, quodque vel bis aut ter bene scribat.

359. *Indignor, quandoque bonus dormitat.*) Nam bonum poetam bene semper et concinne dicere velim. At *peccare humanum est.* Plin. *nemo est qui omnibus horis sapiat.* Cic. Videtur hic Horatius alludere ad id quod Aristoteles notat, Homerum contra decorum et rationem scribere, Ulyssem prudentissimum ubique et vigilantissimum, somno oppressum e navi sublatum a Phaeacibus et in littore Ithacensi expositum. Tunc certe Homerus ipse plus quam Ulysses dormitasse videatur. Alia multa in Homero sunt reprehensa, pariter et in Virgilio pleraque. Vide Macrob. etc.

360. *Verum opere in longo, etc.*) Quintil. lib. 10. cap. 1. *Non semper intendunt animum, oneri cedunt, fatigantur nonnunquam: et Ciceroni dormitare Demosthenes, et Homerus Horatio visi: magni enim sunt, homines tamen.*

361. *Ut pictura poesis erit.*) Pictura est muta poesis: Poesis loquens pictura. Plat. 10. de Rep. Arist. Poet. Plut. ex Simonide, etc. Cicer. Tuscul. 5. num. 114. *Produnt Homerum caecum fuisse: at ejus picturam non poesim videmus. Quae regio? quae ora? qui locus Graeciae, quae species formae? quae pugna? quae acies? quod remigium? qui motus hominum, qui ferarum, non ita expictus est, ut quae ipse non viderit, nos ut videremus effecerit?*

Te

Te capiet magis; et quaedam, si longius abstes.
Haec amat obscurum: volet haec sub luce videri,
Judicis argutum quae non formidat acumen.
Haec placuit semel: haec decies repetita placebit.
O major juvenum, quamvis et voce paterna
Fingeris ad rectum, et per te sapis, hoc tibi dictum
Tolle memor: certis medium et tolerabile rebus
Rectè concedi. Consultus juris, et actor
Causarum mediocris abest virtute diserti
Messalae, nec scit quantum Cascellius Aulus:
Sed tamen in pretio est. Mediocribus esse poetis
Non homines, non Di, non concessere columnae.
Ut gratas inter mensas symphonia discors,
Et crassum unguentum, et Sardo cum melle papaver
Offendunt; poterat duci quia caena sine istis:

INTERPRETATIO.

quaedam tibi magis placebit, si adsis proximus; quaedam vero si remotior fueris. Altera loco paulum tenebroso, altera ad lucem plenam *vult spectari*, scilicet *quae non timet judicis examen severum*: *altera semel* duntaxat, *altera decies spectata approbabitur.*

O major natu *juvenum* Pisonum, *tametsi patris documentis formaris ad* id quod *perfectum* est, *et ex te sapis*; *hoc monitum ausculta et retine.* In *rebus quibusdam mediocritas toleratur, et rite admittitur. Juris peritus et causidicus mediocris* longe *distat ab eloquentia Messalae*: *nec* tantum *pollet quantum Aulus Cascellius*: *attamen laudatur.* Verùm *poetam mediocrem non ferunt Dii, non homines, non tabernae. Sicut lautas inter epulas inconcinna musica, et vile unguentum, et papaver cum melle Sardo* mixtum *respuuntur*: *quoniam transigi coena potest absque illis*,

ANNOTATIONES.

Quae si propius stes, etc.) Ita quædam poesis haud accurata raptim si legatur, forte placebit, duobus locis aut tribus sat ornatis. At si diligentius consideretur, apparebunt maculæ et vitia permulta, quibus offensus lector aversabitur. Contra poesis elegans passim et ad amussim facta, ingenioque et arte diu elaborata, quo sæpius inspicietur, eo plus admirationem movebit, quia novæ semper veneres et lepores elucescent.

365. *Haec decies repetita placebit.*) Plato in Philebo, quæ pulchra sunt, bis et ter repetenda, dixit.

371. *Messalae.*) Messala Corvinus orator disertissimus; de quo lib. 3. Od. 21. et lib. 1. Sat. 10.

Cascellius.) Aulus Cascellius vindex juris civilis, scientia præcipuus; hunc commendat Valer. Max. etc.

373. *Non homines.*) Certe mavult eruditus quisque nullos quam mediocres versus audire et legere.

Non Di.) Apollo, Bacchus, Musæ, vel Dii, in quorum festis canuntur carmina et aguntur ludi. Et quidem nihil nisi præstantissimum Diis offerri aut placere fas est.

Non columnae.) Quia non invenient emptores, sed in pulvere et oblivione jacebunt. *Columnae*: seu pilæ, ad quas libri venales prostabant; librariorum tabernæ publicis porticibus contiguæ et affixæ. De his jam lib. 1. Sat. 4. v. 71. ubi:

Nulla taberna meos habeat neque pila libellos.

374. *Gratas inter mensas.*) Inter unam et alteram mensam: in secunda mensa.

Unguentum.) Quo utebantur veteres ad delicias: lib. 1. Od. 36. et 38.

375. *Sardo cum melle papaver.*) Bellaria e melle deterrimo, quale est Sardoum; factum scilicet ex amaris herbis crescentibus in Sardinia insula Italiæ vicina. Sardum mel ut et Corsicum valde amarum est et nullius pretii. Plin. lib. 19. cap. 8. *Papaveris sativi tria sunt genera. Candidum, cujus semen tostum in secunda mensa cum melle apud antiquos dabatur.* Petronius Satiricè vanos declamatores ait, *mellitos fundere verborum globulos, et omnia dicta factaque quasi papavere et sesamo sparsa*,

Sic animis natum inventumque poema juvandis,
Si paulum a summo discessit, vergit ad imum.
Ludere qui nescit, campestribus abstinet armis:
Indoctusque pilae, discive, trochive, quiescit;
Ne spissae risum tollant impunè coronae.
Qui nescit, versus tamen audet fingere. Quidni?
Liber et ingenuus, praesertim census equestrem
Summam nummorum, vitioque remotus ab omni.
Tu nihil invitâ dices faciesve Minervâ.
Id tibi judicium est, ea mens. Si quid tamen olim
Scripseris, in Metii descendat judicis aures,
Et patris, et nostras; nonumque prematur in annum.

INTERPRETATIO.

Sic carmen ad animos recreandos factum, si tantulum abest a supremo, tendit ad infimum.

Qui ludorum est imperitus, fugit exercitationes campi Martii, *haud solers pilae vel disci, vel trochi*, haec *minime tractat; ne frequentes circumstantes cachinnos effuse solvant: at carminum rudis ea nihilominus audet moliri. Cur non? liber* est *atque ingenuus, imo in censu* repertus possidero *opes ad equestrem* dignitatem *sufficientes; atque omnis expers criminis.*

Tu vero nihil scribes aut ages Minerva repugnante. Hoc tibi est ingenium et judicium. At si quidpiam aliquando scribas, committe illud *auribus et examini Tarpae, patrisque* tui, *et nostro.* Quin *et reconde ad annos no-*

ANNOTATIONES.

379. *Ludere qui nescit.*) Similitudine conglobata ostendit artem poeseos longa exercitatione ediscendam et excolendam, nec temere tentandam esse.

Ludere.) Luctari, jaculari, currere, equitare, natare, salire: ad quæ se exercebat Romana juventus in campo Martio: vide lib. 1. Od. 8.

380. *Pilae.*) Lib. 1. Sat. 5. v. 48. et lib. 2. Sat. 2. v. 11.

Disci.) De eo lib. 1. Od. 8. et lib. 2. Sat. 2.

Trochi.) Duplex. erat is ludus, ut jam dixi lib. 3. Od. 24. v. 57. Priorem describit Virgilius Æn. 7. v. 378.

Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent. Ille actus habena
Curvatis fertur spatiis: stupet inscia turba,
Impubesque manus mirata volubile buxum.
Dant animos plagae.

Alter non ita puerilis exercitationem poscebat, a priori longe diversus. Rotula quædam erat seu circulus ex ære vel ferro, cujus axiculis appensi erant annuli inter currendum tinnientes: in locis publicis peragebatur: annulorum vero sonitu monebantur prætereuntes ut declinarent ab incursu trochi. Sive, ut scribit Turnebus, rota erat habens ansam, quò facilius mitteretur, axiculisque compacta transversis jaciebatur? quorum claviculæ et commissuræ aduncæ, dum versabatur missa rota vel circulus orbisve missus, tinniebant et crepabant. Artis quidem erat mittere scienter. Propert. lib. 3. Eleg. 14.

Increpat et versi clavis adunca trochi.

Martial. trochi meminit, lib. 11. Epig. 22. lib. 14. Epig. 168. et 169.

Garrulus in laxo cur annulus orbe vagatur,
Cedat ut argutis obvia turba trochis?

382. *Quidni.*) Prolepsis. Quasi vero illa essent ad poesim adjumenta, probitas, nobilitas, opes.

383. *Liber.*) Licet enim facere quodcunque libet.

Census equestrem.) De illo in Epod. 4. Item lib. 1. Epist. 1.

385. *Tu nihil invita, etc.*) Pisonum juvenum majorem alloquitur. Tu quidem cum bona indole, sana mente, acri judicio polleas, nihil aggredieris perperam: intelligesque quid possis, ut omnia rite præstes.

Minerva invita.) Reluctante et infesta hac Dea artium omnium præside; sine cujus ope nihil feliciter quisquam moliri valet. Unde proverb. in eos qui illud tentant, ad quod a natura minime comparati sunt; quodque propterea numquam recte exequuntur.

387. *Metii.*) Sp. Metius Tarpa criticus optimus de quo jam ante lib. 1. Sat. 10.

388. *Patris.*) Hic enim erat valde sagax, ingeniosus, eruditusque in primis.

Et nostras.) Amice egit ac fideliter.

Nonumque prematur in annum.) Diu servetur scriptum antequam in lucem edatur; ut limatum otiose et expolitum non reformidet acre doctorum judicium, quando vulgabitur. Vide Quint. lib. 10. c. 4. *Emendatio pars studiorum longè utilissima. Nec sine causa creditum est, stylum non minus agere cum delet: hujus autem operis est, adjicere, detrahere, mutare . . . . Scripta reponantur ad aliquod tempus, ut ad ea post intervallum velut nova atque aliena redeamus: ne nobis scripta nostra quasi recentes foetus blandiantur, etc. Cinnae Smyrnam novem annis accipimus scriptam:* et *panegyricum Isocratis annis decem elaboratum.* Vide Catul. Epig. 96. in Smyrnam Cinnæ.

Membranis intus positis, delere licebit
Quod non edideris. Nescit vox missa reverti.
Silvestres homines sacer interpresque Deorum
Caedibus et victu foedo deterruit Orpheus:
Dictus ob hoc lenire tigres rabidosque leones.
Dictus et Amphion Thebanae conditor arcis
Saxa movere sono testudinis, et prece blanda
Ducere quò vellet. Fuit haec sapientia quondam,
Publica privatis secernere, sacra profanis;
Concubitu prohibere vago, dare jura maritis;
Oppida moliri, leges incidere ligno.
Sic honor et nomen divinis vatibus atque
Carminibus venit. Post hos insignis Homerus
Tyrtaeusque mares animos in Martia bella

INTERPRETATIO.

vem. Dum chartae scrinio manebunt inclusæ, poteris emendare quod non vulgaveris; at verbum editum nequaquam redire valet.

Orpheus divinus et numinum internuncius homines feros avertit a caedibus et turpi vitae ratione, propterea dictus mitigare tigres et leones ferocissimos. Amphion quoque Thebanae arcis conditor dicitur lyrae sono suavique cantu lapides movisse, et quocunque libuit impulisse. Ea fuit olim sapientia, distinguere publica a privatis, et sacra a profanis, incerta connubia vetare, maritis modum praescribere, urbes extruere, leges tabulis inscribere. Sic fama et dignitas sacris poetis ac versibus contigit.

Post illos inclaruit Homerus, ac Tyrtaeus viriles animos ad certamina carmi-

ANNOTATIONES.

391. *Silvestres homines, etc.*) Poeseos excellentiam ostendit et commendat.

Silvestris.) More belluarum in silvis et speluncis degentes.

Sacer.) Vates divinos Plato noncupat. Cicero pro Archia, *Ennius ille noster sanctos vocat poetas, quòd quasi Deorum munere commendati nobis esse videantur.* Ovid.

At sacri vates, et divûm cura vocamur:
Sunt etiam qui nos numen habere putant.

Interpres Deorum.) Poetæ nihil sunt aliud nisi Deorum interpretes, a quocunque numine corripiantur: inquit Plato in Jone.

392. *Caedibus et victu foedo deterruit.*) Ad humaniorem vitæ rationem et cultum adduxit. Lucret. lib. 5.

Volgivago vitam tractabant more ferarum.
Vide supra lib. 1. Sat. 3. v. 100. et seq.

Orpheus.) Apollinis hic et Calliopes filius Moysis tempore floruit. Nullum habemus Orphei genuinum carmen. Hymni et alia quædam sub ejus nomine circumferuntur perperam; sunt enim Onomacriti poetæ.

394. *Amphion.*) Jovis ille atque Antiopæ filius Thebas a Cadmo conditas muris et arce instruxit; *non quod lyra saxa duxerit, sed quod suaviter affatus homines rupium accolas, et incultis moribus rudes ad obsequii civilis pellexerit disciplinam:* inquit Solinus cap. 13. vide lib. 3. Od. 11.

396. *Fuit haec sapientia quondam.*) Poetæ quondam Sapientes erant, et versibus documenta dabant,

397. *Publica privatis secernere.*) Nam communia et publica tunc erant omnia, et robustior quisque per vim quidlibet rapiebat.

Sacra profanis.) Nec religio quemquam retinebat.

398. *Dare jura maritis.*) Non modo legitima statuendo conjugia, sed et adulteria prohibendo.

399. *Oppida moliri.*) Societatis et opis mutuæ causa.

Leges incidere ligno.) Primæ leges versibus quidem in ligneis tabulis scriptæ; postea ære incisæ, et locis publicis affixæ sunt.

400. *Sic honor, etc.*) Per eam sapientiæ rationem.

401. *Post hos.*) Post primam illam poeseos aetatem venit altera, qua Homerus aliique rectè facta docum et summorum virorum celebrarunt.

402. *Tyrtaeus.*) Hic post Homerum non ita longe, septingentis prope ante Christum annis vivebat, Athenis oriundus, ludi magister ignobilis, luscus, claudus, mutilus: attamen ex Apollinis oraculo præfectus belli dux Lacedaemoniis adversus Messenios, victoriam illis insignem peperit; cum militum animos praecedentibus cladibus fractos, carmine de vera virtute et gloria stimulasset, atque ad moriendum pro patria fortiter incendisset. Carminis illius pretiosæ aliquot reliquiæ ad nos usque pervenerunt. Hunc poetam laudant Plato 1. de Rep. Pausanias in Messenicis, Strabo lib. 6. Athenaeus lib. 14. Stobaeus multos ejus de bellica audacia versus proferens: Justinus historiam fuse narrans lib. 3. Plutarchus, Suidas: etc.

Versibus exacuit: dictae per carmina sortes;
Et vitae monstrata via est: et gratia regum
Pieriis tentata modis: ludusque repertus,
Et longorum operum finis: ne forte pudori
Sit tibi Musa lyrae solers, et cantor Apollo.
Naturâ fieret laudabile carmen, an arte,
Quaesitum est: ego nec studium sine divite venâ,
Nec rude quid prosit video ingenium: alterius sic
Altera poscit opem res, et conjurat amicè.
Qui studet optatam cursu contingere metam
Multa tulit, fecitque puer, sudavit, et alsit,
Abstinuit venere et vino. Qui Pythia cantat
Tibicen, didicit prius, extimuitque magistrum.

INTERPRETATIO.

nibus accendit: fata versibus pronuntiata: et vivendi instituta tradita sunt: nec non gratia Principum cantata. Inventi etiam ludi, atque laboris diuturni solatium: ne fortasse verecundiam tibi faciant Musae lyricorum peritae et Phoebus canens.

Disceptatur jamdudum, an *bonum poema sit a natura, an ab arte. Ego* quidem *non video, quid valeat ars absque felici natura, vel natura sine eruditione. Ita res una petit auxilium alterius, et mutuò juvat.*

Qui cupit metam exoptatam cursu attingere, a juventute multa pertulit egitque, aestum et frigus toleravit, voluptates abdicavit. Qui tibia canit in Pythiis, ante eruditus est et magistro subditus fuit.

ANNOTATIONES.

403. *Dictae per carmina sortes.*) Apollo versibus quidem heroicis et plurimum responsa dabat. Plin. lib. 7. cap. 56. *versum heroicum Pythie oraculo debemus.* Virg. Æn. 4. *sortes* hoc sensu non semel usurpat. Tull. de divin. 2. *Cum sors illa edita est opulentissimo regi Asiae.* Crœsus Halym penetrans magnam pervertit opum vim, *hostium vim sese perversurum putavit, pervertit autem suam.* Vide Plutar. in Theseo.

404. *Vitae monstrata via est.*) Quidam intelligunt praecepta morum: eo quod libentius audiuntur et facilius retinentur quæ stricta quam quæ soluta oratione scripta sunt. Talia sunt apud Hesiodum, Theognidem, Phocylidem, Epimenidem, etc. Alii interpretantur carmina de rebus Physicis, ut *vitae* sit pro, *naturae*, cujus arcana explicantur. Talia scripsere Empedocles, Lucretius, etc.

Gratia regum tentata.) Poetæ regibus gratiosi extiterunt: sic Aristophanes Ptolemæo, Æschylus et Anacreon Polycrati, Euripides Archelao, Simonides Heroni, Aratus Antigono, Alexandro etiam Chœrilus, Ennius Scipioni, Archias Lucullo, Virgilius et Horatius Augusto ac Mæcenati, Claudianus Honorio, Ausonius Gratiano, etc. Ovid.

Cura ducum fuerant olim regumque poetae.

405. *Ludusque repertus.*) Fabulæ relaxandis et oblectandis animis aptæ, comœdiæ, etc. certe post *longos labores* versibus, cantu, dramate, mirum in modum animus recreatur.

406. *Ne forte pudori, etc.*) Hæc autem recensere volui, Piso, ne te pudeat forte poetam videri.

407. *Cantor Apollo.*) Carminum auctor, præses, deus.

408. *Natura fieret, etc.*) Vetus controversia est utrum poeta nascatur, an fiat.

409. *Ego nec studium sine divite vena.*) Cic. pro Archia: *Sic a summis hominibus eruditisque accipimus, caeterarum rerum studia et doctrina et praeceptis et arte constare; poetam natura ipsa valere, et mentis viribus excitari et quasi divino quodam spiritu afflari.*

410. *Rude ingenium.*) Arte non expolitum. Bene Plutarchus et alii dixerunt, *naturam sine disciplina caecam esse.*

411. *Alterius sic altera poscit opem res.*) Cic. modo cit. *Saepius ad laudem et virtutem natura sine doctrina, quam doctrina sine natura valuit. At cum ad naturam eximiam et illustrem accesserit ratio quaedam et confirmatio doctrinae, tum illud nescio quid praeclarum ac singulare existit.* Vide et Quintil.

412. *Qui studet optatam.*) Ostendit Poëticam artem perinde ac ceteras artes sub magistro discendam esse priusquam exerceatur: neminemque esse poetam excellentem, nisi longa eruditione limatum et expolitum.

Metam.) Locus, unde incipiebat cursus, dicebatur *carcer*; ubi desinebat, *meta*.

414. *Abstinuit venere et vino.*) Abstinentia et temperantia mire juvat: contra voluptates corpus animumque corrumpunt, enervant, frangunt, perdunt. D. Paul. ad Cor. *Omnes in stadio currunt, sed unus accipit bravium .... qui in agone contendit ab omnibus se abstinet ... ut coronam accipiat.*

Qui Pythia cantat tibicen.) Eximius quisque tibicen vocatus ad canendum in Pythiis, ludis

Nunc satis est dixisse; Ego mira poemata pango:
Occupet extremum scabies: mihi turpe relinqui est,
Et quod non didici, sanè nescire fateri.
Ut praeco ad merces turbam qui cogit emendas,
Assentatores jubet ad lucrum ire poeta,
Dives agris, dives positis in foenore nummis.
Si vero est unctum qui rectè ponere possit,
Et spondere levi pro paupere, et eripere atris
Litibus implicitum; mirabor, si sciet inter-
Noscere mendacem verumque beatus amicum.
Tu seu donaris, seu quid donare voles cui,
Nolito ad versus tibi factos ducere plenum
Laetitiae. Clamabit enim: Pulchrè, benè, rectè:
Pallescet super his: etiam stillabit amicis
Ex oculis rorem: saliet, tundet pede terram,
Ut qui conducti plorant in funere, dicunt,
Et faciunt propè plura dolentibus ex animo: sic
Derisor vero plus laudatore movetur.
Reges dicuntur multis urgere culullis,
Et torquere mero, quem perspexisse laborent,
An sit amicitiâ dignus: si carmina condes,
Nunquam te fallant animi sub vulpe latentes.

INTERPRETATIO.

At *modo sufficit dicere*: *Ego perfectissima facio carmina*: *ultimum invadat scabies*: *pudet me post alios esse*, *et ingenue fateri me ignorare*, *quae non didici*.

Sicut praeco plebem congregat ad emendas merces, *ita adulatores ad quaestum vocat poeta praediis locupletes et pecunia ad foenus data. Qui si lautum valet praebere* convivium, *et se vadem praestare pro* geno, *cumque litibus obrutum expedire*; *mirum erit si opulentus distinguere queat amicum fidelem a fallaci.*

Tu sive largitus sis, *seu largiri quidpiam velis alicui*, *ne hunc gaudio exultantem admoveas ad* audiendum *carmen a te compositum*. Is *enim* tunc *exclamabit*: *Optime, concinne*, *egregie*: *ad illud expallescet*: *atque ante amicos lacrymarum stillas aliquot oculis effundet*: *tripudiabit. saltabit. Non secus ac conducti ad flendum in exsequiis*, *dicunt aguntque fere plura quam qui ex animo lugent*: *ita plus adulator afficitur*, *quam sincerus approbator.*

Ajunt reges scyphis plurimis tentare et vino explorare eum, *quem probare student*, *utrum dignus sit familiaritate* sua. *Tu si facias versus*, cave *ne te decipiat animus versutus* adulatoris.

ANNOTATIONES.

Apollin sacris ob interfectum Pythonem serpentem. In iis fiebat certamen citharœdorum.

417. *Occupet extremum scabies.*) Metap. a pueris ludentibus, qui se mutuo ad cursum stimulent, postremo scabiem imprecantur.

418. *Nescire fateri.*) Sic multiplicatur importuna et funesta soboles malorum poetarum.

419. *Ut praeco ad merces, etc.*) Docet Horatius adulatores esse scriptorum arbitros et censores, eosque fideles et sinceros.

420. *Assentatores jubet ad lucrum ire.*) Præmiis allicit ad laudanda sua carmina. Vide Pers. Sat. 1. Martial.

Non tu, Pomponi, caena deserta tua est.

426. *Tu seu donaris, etc.*) Cave quibus et quando legas tua scripta, ut verum nanciscaris de iis judicium

427. *Plenum laetitiae.*) Seu praemia sperantem, seu paulo ante consecutum.

429. *Pallescet.*) Quasi obstupefactus mirandis scriptis.

430. *Stillabit ex oculis, etc.*) Præ simulata lætitia et admiratione.

431. *Qui conducti plorant.*) Præficæ olim mulieres, dictæ quasi ancillis ejulantibus et lamentantibus præfectæ, in funeribus adhibebantur, luctum ciebant, vellebant crines, tundebant pectus, etc. Nonius ex Lucil. *Mercede quae conductae flent alieno in funere Praeficae multo et capillos scindunt et clamant magis.*

433. *Derisor.*) Fictus laudator.

434. *Reges dicuntur, etc.*) Inebriant hominem, ut explorent num sit loquax, et an temulentus commissa secreta effutiat ac revelet.

Culullis.) Poculi genus est. Vide annot. lib. 1. Od 31. v. 11.

437. *Sub vulpe latentes.*) Alludit ad fabulam vulpis et corvi.

Quintilio si quid recitares: Corrige, sodes,
Hoc ajebat et hoc: melius te posse negares
Bis terque expertum frustra; delere jubebat,
Et malè tornatos incudi reddere versus.
Si defendere delictum, quàm vertere, malles;
Nullum ultra verbum, aut operam insumebat inanem,
Quin sine rivali teque et tua solus amares.
Vir bonus et prudens versus reprehendet inertes,
Culpabit duros, incomptis allinet atrum
Transverso calamo signum; ambitiosa recidet
Ornamenta; parum claris lucem dare coget;
Arguet ambiguè dictum; mutanda notabit;

INTERPRETATIO.

Si quidpiam recitavisses Quintilio Varo, *dicebat*: *Age, hoc et illud emenda. Si postquam bis aut ter* rem *tentasses, responderes; nequaquam te posse melius*: *jubebat expungere, et versus inconditos recudere.* Quod *si errata defendere malles quam corrigere; nullum amplius verbum, aut curam adhibebat frustra, ne te et tua sine aemulo solus approbares.*

Vir probus et sagax versus languidos redarguet, asperos damnabit, inconditis nigram notam apponet transverso calamo; luxuriantes ornatus amputabit; jubebit obscura illuminare; ambigue dicta reprehendet; mutanda designabit;

ANNOTATIONES.

438. *Quintilio.*) Cremonensis ille poeta, solertissimus et acerrimus erat scriptorum judex. Vide lib. 1. Od. 18. et 24.

411. *Male tornatos incudi reddere versus.*) Metalla igne et incude mollita fingi torno constat: ut testatur Strabo de Cibyræ ferro. Ergo perperam criminantur quod Horatius duas easque contrarias metaphoras *incudis* et *torni* hic veluti conferciat

444. *Teque et tua solus amares.*) Ea est poetastri stolitia. Cic. Tuscul. 5. *Adhuc neminem cognovi poetam, qui sibi non optimus videretur.*

445. *Vir bonus.*) Ab adulatione alienus, ceterum ingenio et judicio sagax.

Versus reprehendet inertes.) Arte et virtute carentes. Vide lib. 2. Epist. 2. v. 110. et seq.

446. *Duros.*) Inconcinnos, non elaboratos, male sonantes, *crudos* Persio: supra cit. Epist.

. . . . *nimis aspera sano*
Laevabit cultu.

Allinet atrum signum.) Graeci ὀβελίζειν dicunt. Expungendi seu delendi, vel mutandi signum et nota erat, virgula quaedam recta ὀβελὸς dicta, quod tanquam veru corrigenda transfigeret; versibus et locis reprehensione dignis apponebatur a critico.

447. *Ambitiosa recidet ornamenta.*) Quintil. lib. 10. cap. 4. *Emendatio pars studiorum longe utilissima: nec sine causa creditum est, stylum non minus agere cum delet: hujus operis est, adjicere, detrahere, mutare: simplicius judicium, quae replenda vel dejicienda sunt: duplicis autem operae est, premere tumentia, humilia extollere, luxuriantia astringere, inordinata digerere, soluta componere, exultantia coercere. Nam et damnanda quae placuerant, et invenienda quae fugerant*: etc. Hujus praecepti sui Horatius ipse videtur immemor fuisse, stylum juveniliter exultantem non castigans, nec ambitiosa et luxuriantia recidens, quando in Epod. 16. v. 28. plura coacervat, ubi unum et simplex erat afferendum. Certe mens dolore pressa haud in multas aut acutas sententias effunditur et spatiatur: nec tot minuta variaque concipit, nedum eleganter et copiose eloquatur. In quo passim allucinatus est Seneca Tragicus, Lucanus etiam, etc. Vide Cic. in Bruto, ubi Gorgiam redarguit.

448. *Parum claris lucem dare coget.*) Et memet huic documento fateor obnoxium. Auctor Reipub. Literariae 1684. meas ad Juvenalem adnotatiunculas recensens, *vir* certe *bonus et prudens*, animadvertit paululum dormitasse me, nec satis exposuisse mentem Satirici, v. 49. Sat. 1. Leviori nimirum stylo locum eximium perstrinxeram. Bene Scaliger lib. 6. cap. 7. *In Juvenale*, inquit, *sunt quaedam tam acute dicta, ut vix uni aut alteri par sit Horatius.* Ne crede omnino, Lector, Hypercritico. In hoc tamen ausculta, quod ita laudat ittum locum:

Exul ab octava Marius bibet, et fruitur
Dis
Iratis.

Quid enim argutius dici queat (pergit ille) quam nos fructum capere ex ira Deorum; ut quod obest juvet? Vide quae jam de his adnotavi lib. 1. Od. 32. v. 13. ad vocem, *impune.*

Fiet Aristarchus, nec dicet, Cur ego amicum
Offendam in nugis? Hae nugae seria ducent
In mala derisum semel exceptumque sinistrè.
Ut mala quem scabies, aut morbus regius urget,
Aut fanaticus error, et iracunda Diana;
Vesanum tetigisse timent fugiuntque poetam,
Qui sapiunt: agitant pueri, incautique sequuntur.
Hic dum sublimes versus ructatur, et errat,
Si veluti merulis intentus decidit auceps
In puteum foveamve; licèt, Succurrite, longum
Clamet, io cives; non sit qui tollere curet.
Si quis curet opem ferre, et demittere funem;
Qui scis, an prudens huc se dejecerit, atque
Servari nolit? dicam, Siculique poetae
Narrabo interitum. Deus immortalis haberi

INTERPRETATIO.

se velut *Aristarchum praebebit*; *nec dicet*: *Quare ego amicum molestia afficiam pro re levi?* Atqui *res ista levis in vera mala impellet* hominem *delusum semel et maligne approbatum*.

Qui sana mente sunt, *ut quem exitiosa scabies vexat*, *vel furor a diis immissus*, *et Diana infesta*; *sic poetam insanum contingere formidant*, *atque aversantur*: *pueri* vero *et imprudentes consectantur*. *Is dum versus excelsos meditatur*, *et aberrat*, *si quasi auceps ad merulas* captandas *attentus*, *in puteum aut foveam ruat*, *nemo reperietur qui extrahere studeat*, *quamvis diu vociferetur*: *Heus cives*, *auxilium date*. Quod *si aliquis velit subvenire*, *et funem praetendere*, *dicam*: *unde nosti nunquid illuc sponte se praecipitaverit*, *et recuset servari?* moxque *commemorabo mortem Siculi poetae*. *Empedocles* gestiens *existimari Deus immortalis*, *fri-*

ANNOTATIONES.

450. *Fiet Aristarchus.*) Sagaciter, acriter, fideliter sui amici errata notabit, et obelo transfodiet; ut solebat Aristarchus. Hic Grammaticus ætatis suæ princeps, idemque severus operum censor, qui Poetas Græcos accuratissime castigavit, atque in Homero versus adulterinos plerosque a legitimis diseревit. Proh dolor! proh fati et temporis injuria! Tanti viri tot voluminum nihil superstes habemus. Tempore Callimachi floruit: a Cicerone multis locis laudatur. Lib. 3. Ep, 11. *Aristarchus Homeri versus esse negabat quos non probabat.* Ad Attic. lib. 11. Epist. 1. *orationes quarum tu Aristarchus es*, etc. Ejus etiam meminit Plutarchus in vita Homeri.

Nec dicet, *cur*, *etc.*) Hæc enim adulatoris est improba oratio et contuetudo.

452. *In mala seria.*) Quod pejus malum, quam se et sua solum amare, ceteris irridentibus jutte quidem, atque in perpetuo errore versari?

453. *Ut mala quem scabies*, *etc.*) Mali poetæ Horatius exhibet infortunatam conditionem, ut ab ea deterreat.

Morbus regius.) Eo croceus fit hominis vultus, suffuso felle. Arquatus, Ictericus, apud Lucret. lib. 4. Cornel. Cels. lib. 3. c. 4. Plin. e c. *Regius* dicitur quod ea affecti sanentur, si regiis deliciis impense oblectentur.

454. *Fanaticus error.*) Furiis vexati μαντικοι, fanatici appellantur; vel quod in fanis stipem corradant, vel quod in sacris locis furant et vexentur maxime, obversantibus animo inanibus phantasmatibus. Talis fuit Orestes ob interfectam matrem Clytemnestram furiis agitatus.

Iracunda Diana.) Hæc lymphaticos efficere credita. Sic Ajax furiosus extitit apud Sophoclem, Pan etiam infestus habebatur. Unde panici terrores dicti.

457. *Hic dum sublimes*, *etc.*) Vesanus ille poetaster.

Sublimes.) Opinione quidem propria, et vana æstimatione. Alii leg. *sublimis*, pari sensu.

Errat.) Animo simul et corpore: adulatoribus nimium credulus.

458. *Decidit in foveam etc.*) Alludit ad id quod refertur Thales Milesius sidera spectans in puteum decidisse. Laertius in ejus vita. Plato in Theæteo, etc.

460. *Clamet*, *io cives etc.*) Vide lib. 1. Epist. 17. sub finem.

463. *Siculi poetae.*) Empedoclis Agrigentini, Philosophi et poetæ: qui de rerum natura carmen scripsit, ut apud Latinos Lucretius. Hic illum celebrat lib. 1. floruit ante Christum annis fere quingentis. Cic. 1. de Orat. n. 217. *Empedocles Physicus egregium poema fecit.* De eo jam lib. 1. Epist. 12.

INDEX
RERUM NOTABILIUM,
Quae reperiuntur tum in Carminibus Horatii, tum in Adnotationibus nostris.

L

T

V

Z

FINIS.

INDEX
VOCABULORUM OMNIUM,

Quae in Horatio leguntur.

Prior numerus paginam, posteriores Horatii versum indicant.

A

alic,

assibus

B.

C

Z z

Ss 2

E

emisti

G

gem-

I

M

E e 2

morti 81. 7. 148. 6. 301. 4. 483. 11. 641. 6

nescio

O

P

pugnæ

Q

saga

simul

surdiora

trans

V

F I N I S.